

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

**TÜRK-AMERİKAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN
YÜKSEK KOMİSER AMİRAL BRİSTOL'UN
GÜNLÜK VE RAPORLARINA YANSIMASI
(1917-1927)**

DOKTORA TEZİ

İsmail KÖSE

**HAZİRAN - 2013
TRABZON**

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

**TÜRK-AMERİKAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN
YÜKSEK KOMİSER AMİRAL BRİSTOL'UN
GÜNLÜK VE RAPORLARINA YANSIMASI
(1917-1927)**

DOKTORA TEZİ

İsmail KÖSE

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

**HAZİRAN-2013
TRABZON**

ONAY

İsmail KÖSE tarafından hazırlanan “Türk-Amerikan Diplomatik İlişkilerinin Yüksek Komiser Amiral Bristol’un Günlük ve Raporlarına Yansıması (1917-1927)” adlı bu çalışma 05/06/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (*oybirliği / oyçokluğu*) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Başkan)

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Danışman)

Prof. Dr. Gökhan KOÇER

Prof. Dr. Mehmet OKUR

Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .. /.. /2013

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İsmail KÖSE
05/06/2013

ÖNSÖZ

Tarih araştırmalarında en temel kaynakların başında arşiv belgelerinin geldiği yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte arşiv belgelerini yazanların da dönemin şartlarından ve kişisel temayüllerinden etkilenmeleri olasılığı dikkate alınmalıdır. Türk-Amerikan ilişkilerinde 1917-1927 yılları arasındaki diplomatik kesinti dönemi Amerikan Arşiv Belgelerinden incelendiğinde, bu alandaki en önemli arşivin 1919 yılı başından 1927 yılı ortalarına kadar ABD Yüksek Komiseri olarak yaklaşık sekiz buçuk yıl Türkiye’de görev yapan Amiral Mark Lambert Bristol’un tutmuş olduğu Savaş Günlükleri (*War Diaries*) ve Dışışleri Bakanlığı’na göndermiş olduğu yaklaşık 10.000 sayfalık raporlar olduğu görülür. Belirtilen nedenden ötürü, hemen hemen Amiral Bristol’un Yüksek Komiserlik Dönemini kapsayan bu tezin temel kaynağını Amiral Bristol’un *Kongre Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü* arşivinde bulunan Savaş Günlükleri ve Raporları oluşturmaktadır.

Amiral Bristol’un Raporları TTK adına ABD’ye giden Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ tarafından Türkiye’ye getirilmiş ve tezde kullanılmalarına izin verilmiştir. Literatür taraması sonucunda Bristol Savaş Günlüklerinin ve Raporlarının, Dinç Yaylalier tarafından Utah Üniversitesi’nde 1996 yılında İngilizce yazılan Doktora tezi hariç Türkiye’de yapılan araştırmalarda kapsamlı olarak kullanılmadığı görülmüş, bu yüzden tezin omurgası Bristol Savaş Günlükleri ve Raporları üzerine oturtulmuştur. Tez üç ana bölümden oluşmaktadır.

İlişkilerin geçmişinin anlaşılabilmesi için Giriş’te, Türk-Amerikan ilişkilerinin 1917 yılındaki diplomatik kesintiye kadarki arka planı analiz edilmiştir. Birinci Bölümde, Amiral Bristol’un Yüksek Komiser olarak İstanbul’da görevlendirilmesi ve Milli Mücadele dönemi, İkinci Bölümde; Lozan müzakereleri, 24 Temmuz 1923 tarihli Türkiye-Bağlaşık Lozan Barış Antlaşması’ndan farklı olarak 6 Ağustos 1923 tarihinde imzalanan Türk-Amerikan Lozan Antlaşması, Üçüncü Bölümde Lozan Antlaşması’nın onay süreci ile 1927 yılı başında Senato’da reddedilmesi ele alınmıştır.

Tez çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren ve arşivini kullanmama izin veren Hocam Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ’e teşekkür ederim. Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Yaşar SEMİZ’e, tüm çalışmalarımda en büyük destekçim eşime ve aileme müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
KAYNAKLARIN TAHLİLİ	XIV
GİRİŞ	1-42

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LOZAN ÖNCESİNDE TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ (1917-1922)	43-207
1.1. Birinci Dünya Savaşı Devam Ederken Türkiye (Osmanlı Devleti)	
ABD ilişkileri.....	43
1.1.1. ABD Hükümet Çevrelerinde ve Kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne	
Savaş İlan Edilmesi Tartışmaları	44
1.1.2. Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri Bloku'ndan Ayrılarak	
Savaştan Çekilmesinin Sağlanması Girişimi	53
1.2. Mondros Ateşkesi ve Sonrasında Türk-ABD İlişkileri	60
1.2.1. ABD'nin Amiral Mark Lambert Bristol'u İstanbul'da	
Görevlendirmesi	66
1.2.1.1. Bristol'un Görevinde İlk Ayları ve Kendisine Yüksek	
Komiser Unvanının Verilmesi.....	71
1.2.2. Türkiye ABD İlişkilerini Etkileyen Önemli Bir Faktör Olarak	
Ermeni Sorunu	76
1.2.3. Paris Barış Konferansı'nda ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Tutumu.....	96
1.2.3.1. İzmir'in İşgali, İzmir Olayları ve ABD.....	104
1.2.3.1.1. İzmir Olaylarını Araştırma Komisyonu	110

1.2.4. Paris Barış Konferansı Esnasında ABD'nin Anadolu'ya Gönderdiği Araştırma Kurulları.....	114
1.2.4.1. King-Crane Kurulu ve King-Crane Raporu.....	114
1.2.4.2. Harbord Askeri Kurulu ve Harbord Raporu, Amerika'nın Anadolu'da Büyük Ermenistan'ı Kurma Çalışmaları,	119
1.2.4.2.1. Harbord Askeri Kurulu'nun Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İleri Gelenleri ile Görüşmesi	126
1.2.4.2.2. Harbord Raporu	130
1.2.5. Senato'nun Ermenistan Üzerine Kurulması Planlanan ABD Güdüm İdaresini Reddetmesi.....	134
1.2.6. 1917-1922 Yılları Arasında ABD Menşeli Kuruluşların ve Misyonerlerin Anadolu'daki Faaliyetleri.....	138
1.2.7. Kapitülasyonlar ve Kapitüler Uygulamaların Neden Olduğu Sorunlar	153
1.2.8. 1917-1922 Yılları Arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkilerinin Genel Seyri.....	161
1.3. Mesafeli Diplomasi Dönemi: Milli Mücadele'nin İlk Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1920)	166
1.4. Kontrollü Diplomasi Dönemi: Milli Mücadele'nin Tanınmaya Başladığı 1921 ve 1922 Yıllarında Türk Amerikan İlişkileri.....	179

İKİNCİ BÖLÜM

2. LOZAN KONFERANSI, TÜRK-AMERİKAN LOZAN ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER (1922-1924)	208-359
2.1. <i>De Facto</i> Diplomasi Dönemi: 1924 Yılına Kadar Türk-Amerikan İlişkileri	208
2.1.2. Lozan'a Gidilirken ABD Hükümeti'nin Beklentileri ve Uzlaşma Pozisyonu	211
2.1.3. ABD Gözlemcilerinin Lozan Müzakerelerindeki Yol Haritasını Belirleyen Bakanlık Talimatnamesi	218
2.1.4. İlk Tur Lozan Müzakerelerinin Başlaması ve Amerikan-Türk Heyetleri Arasındaki Temaslar (20 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923).....	225
2.1.5. Lozan Müzakerelerinin İkinci Turu Öncesi Hazırlık Çalışmaları	257
2.1.6. İkinci Tur Lozan Müzakerelerinin Başlaması ve Türk-Amerikan	

Heyetleri Arasındaki Temaslar (23 Nisan - 6 Ağustos 1923)	264
2.1.6.1. ABD'nin Lozan'da Azınlıklar ve Kapitüler Haklar Konusundaki Tutumu ve Elde Ettiklerinden Vazgeçmek İstememesi	278
2.1.6.2. Lozan Konferansı'nda ABD Temsilcileri ve Ermeni Talepleri ...	292
2.2. Chester Demiryolu Projesi ve Proje'nin Başarısızlıkla Sonuçlanması.....	305
2.3. Türkiye ile ABD Arasında Bir "Ticaret ve Dostluk ile "Suçluların İadesi" Antlaşması Yapılması İçin Müzakereler ve Antlaşmanın İmzalanması.....	314
2.4. ABD ile Türkiye Arasında 6 Ağustos 1923 Tarihinde İmzalanmış Lozan Antlaşması'nın ("Genel Antlaşma" ile "Suçluların İadesi" Antlaşmaları) Maddeleri ve Kapsamı	334
2.4.1. 6 Ağustos 1923 Tarihinde Lozan'da İmzalanmış "Türk-Amerikan Genel Antlaşması"	335
2.4.2. 6 Ağustos 1923 Tarihinde Lozan'da İmzalanmış "Türk-Amerikan Suçluların Ülkesine İadesi Antlaşması"	338
2.4.3. Lozan'da imzalanmış Antlaşmada Çözülmemiş "Talepler" Sorununun İstanbul'da Amiral Bristol ve Adnan Adıvar arasında Görüşülmesi	339
2.5. 1922-1924 Yılları Arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkileri	348
2.6. Bristol Günlükleri'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu	351

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ABD'DE LOZAN ANTLAŞMASI TARTIŞMALARI, ANTLAŞMANIN REDDEDİLMESİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN YENİDEN

BAŞLAMASI (1924-1927)	360-486
3.1. Lozan Sonrasında Sürdürülebilir <i>De Facto</i> Diploması: 1924-1927 Yılları Arasında Türk Amerikan İlişkileri	360
3.1.1. 24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın Yürürlüğe Girmesinden Sonra Amerikan Kuruluşlarının Türkiye Cumhuriyeti Topraklarındaki Faaliyetleri	363
3.1.1.1. Amerikan Okulları Sorunu	375
3.2. ABD'de 6 Ağustos 1923 Tarihli Lozan Antlaşmasının Onay Süreci	383
3.2.1. Lozan Antlaşması'nın ABD Senatosu'nun Gündemine Girme Süreci ve Oluşturmuş Olduğu Yankılar	384

3.2.1.1. Lozan Antlaşması'nın Yarattığı Tartışmalar ve ABD Kamuoyundaki Türk Algısı	392
3.2.2. Antlaşma'nın 1925 Ocak Ayında Dış İlişkiler Komitesi'nden Senato'ya Gönderilmesi ve Sonrasındaki Tartışmalar	400
3.2.2.1. ACOLT'un Türk Haremlerinde Hıristiyan Kızlar Bulunduğu İddiaları.....	412
3.2.3. Senatör King'in Türkiye Ziyareti	418
3.2.4. Bristol'un Amerika'ya Giderek Antlaşmanın Onay Çalışmalarına Katılması	423
3.3. Antlaşmanın Senato Gündemine Gelmesi	430
3.3.1. Antlaşmanın Senato'da Reddedilmesi	442
3.3.2. Senato'nun Ret Kararına Tepkiler	444
3.4. Lozan Antlaşmasının Reddinden Sonra Türkiye ile ABD Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Yönelik Çalışmalar	446
3.5. İki Ülke Arasında <i>Modus Vivendi</i> İmzalanması ve Karşılıklı Nota Değişimi ile <i>De Juro</i> Diplomatik İlişkilerin Başlaması	454
3.5.1. Joseph Grew'un Büyükelçi Olarak Ankara'ya Atanması ve Diplomatik İlişkilerin Tekrar Başlaması	457
3.5.2. Ahmet Muhtar Bey'in Büyükelçi Olarak ABD'ye Atanması ve Görevine Başlaması	459
3.6. 1925-1927 Yılları Arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkileri ve İki Ülke Arasındaki Ticaretin Genel Değerlendirmesi	462
3.7. Yüksek Komiser Bristol'un Günlük ve Raporlarında Cumhuriyet'in İlk Yılları	472
SONUÇ	487
YARARLANILAN KAYNAKLAR	498
EKLER	518
EK I: TEZ'DE İSMİ GEÇEN TARİHİ KİŞİLER	518
EK II: BELGELER	521
ÖZGEÇMİŞ	533

ÖZET

Osmanlı Devleti ile ABD arasında ilk ilişkiler kaçınılmaz olarak ticari faaliyetler ile başladı. İlk dönem ilişkilerde Amerikan Hükümeti ticari kazançlar elde etmek peşinde hareket ederken, Osmanlı Devleti, Avrupa'daki düşmanlarını dengeleyebilmek için Atlantik Okyanusu ötesinde bir müttefik bulabilme ümidini hep canlı tuttu.

I. Dünya Savaşı'nın üçüncü yılının ilk aylarında, 20 Nisan 1917 tarihinde iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler karşılıklı olarak sonlandırıldı fakat bir savaş ilan durumu yaşanmadı. Savaş sonrasındaki yeniden yapılanmanın şekillendirildiği Paris Barış Konferansı esnasında ABD Hükümeti ve Başkan Wilson Türklerin cezalandırılmasından yana tavır koydu. Paris Barış Konferansı toplandıktan hemen sonra İstanbul'daki en üst düzey Amerikan temsilcisi olarak görevlendirilen Amiral Bristol, iki ülke arasındaki ilişkileri onarmak, Amerikan yardım örgütlerinin tarafsızlığını sağlamak ve misyonerlerin asli görevlerine dönmeleri için yoğun caba sarf etti. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali ile ve sonrasında başlayan Milli Mücadele sürecini ilk başlarda ABD Hükümeti biraz da İngiltere'nin etkisi ile, "Türk Milliyetçilerinin Anadolu isyanı" olarak değerlendirdi. Daha sonraki yıllarda kazanılan askeri başarılar ABD'nin Ankara Hükümeti ile önce mesafeli ve 1921 yılından itibaren de kontrollü diplomasi yürütmesini zorunlu hale getirdi.

Lozan Müzakerelerinin ikinci turunda ABD Hükümeti resmi olarak Türkiye ile bir antlaşma müzakerelerini başlattı ve 1923 yılının Ağustos ayında iki devlet arasında yeni bir antlaşma imzalandı. Fakat, ABD'deki Ermeni lobilerinin ve ABD'li işbirlikçilerinin yoğun propaganda faaliyetleri neticesinde, Türk-ABD Lozan Antlaşması uzun süre Senato onayına sunulamadı ve 1927 yılı başındaki Senato oylamasında $\frac{2}{3}$ çoğunluğu sağlayamayarak reddedildi. Antlaşmanın reddedilmesinden hemen sonra Ankara'ya giden Yüksek Komiser Bristol'un girişimi ile iki ülke ilişkilerini başlatacak bir Modus Vivendi (Geçici Antlaşma) imzalandı ve 1927 yılı Nisan ayında karşılıklı büyükelçi ataması ile 10 yıl aradan sonra diplomatik ilişkiler yeniden başlatıldı. Bu tarihe kadar iki ülke ilişkileri de facto (karşılıklı tanıma olmadan) diplomasi zemininde yürümüştür.

Anahtar Kelimeler: Amiral Bristol, Bağlaşıklar, ABD, Türkiye, Lozan, Misyonerler

ABSTRACT

The first relations between Ottoman State and USA inevitably started with commercial relations. During the first decades of relations USA was working to achieve more and more commercial gains, meanwhile Ottomans to equalize their European enemies continuously hoped to find a friend from over Atlantic Ocean.

At the first months of WW I's third year, in April 20, 1917 both countries' diplomatic relations has been mutually ruptured yet there never has been a case of state of war. During Paris Peace Conference in which postwar reconstruction has been redesigned, Government of USA and President Wilson were among other who wanted to punish Turks. Admiral Bristol was charged as the highest ranking USA official in Istanbul after the very beginning of Paris Peace Conference. The Admiral rustled to repair both countries' relations, worked to arrange neutrality of American Relief Committees and steer missionaries into their actual working track. Invasion of Izmir city in May 15, 1919 and the beginning of Turkish National Struggle; USA Government partly due to effect of England, preferred to see this process as the rebel of Turkish Nationalists. Turkish victories of later years first made USA to establish distanced diplomacy with Ankara Government and after 1921 this approach was shifted onto controlled diplomacy.

During the second period of Lausanne Negotiations, USA Government opened negotiations with Turkey to sign an agreement and in August, 1923 a new agreement was signed by both states. But, as a result of dense propaganda work by Armenian lobbies in USA and their collaborators, Turkish-USA Lausanne Agreement could not be sent to Senate for approval for three years and at the beginning of 1927 the agreement could not reach $\frac{2}{3}$ majority vote thus has been rejected. After the rejection, Admiral Bristol immediately went to Ankara and a Modus Vivendi was signed between both countries reestablishing the diplomatic relations. In the same year on April 1927, mutual ambassadors have been assigned, thus after 10 years' rupture the diplomatic relations restarted. Until this date diplomatic relations of both countries have been facilitated on de facto basis.

Key Words: Allies, Admiral Bristol, USA, Turkey, Lausanne, Missionaries

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafğin Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	1917-1922 yılları arasında Türk-Amerikan İhracat-İthalat Oranları	165
2.	1919-1922 yılları arasında Türk-Amerikan Ticaret Hacmi	166
3.	1922-1924 yılları arasında Türk-Amerikan İhracat-İthalat oranları.....	350
4.	1922-1924 yılları arasında Türk-Amerikan ticari ilişkileri	351
5.	1917-1927 yılları arasında (<i>de facto</i> diplomasi döneminde) Türk-Amerikan ticari ilişkileri	462
6.	1917-1927 yılları arasında (<i>de facto</i> diplomasi döneminde) Türk-Amerikan ihracat-ithalat oranları	467
7.	1925-1927 yılları arasında Türk-Amerikan İhracat-İthalat oranları	469
8.	1925-1927 yılları arasında Türk-Amerikan ticaret hacmi	470
9.	1830-1927 Yılları arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkileri	471
10.	1830-1927 Yılları Arasında ABD'ye yapılan İhracat ve ABD'den yapılan ithalat	471

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.b.	:Adı Geçen Belge
A.g.e.	:Adı Geçen Eser
A.g.memo	:Adı Geçen Memorandum (Muhtıra)
A.g.r.	:Adı Geçen Rapor
A.g.t.	:Adı Geçen Tez
AAS	:Armenia America Society-Ermenistan Amerika Topluluğu
ABCFM	:American Board of Commissioners for Foreign Missions - Amerika Yabancı Ülkelerdeki Misyoner Komiserleri Üst Kurulu
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ACIA	:American Committee for the Independence of Armenia - Amerika Ermenistan'ın Bağımsızlığı Komitesi
ACOLT	:American Committee Opposed to the Lausanne Treaty - Lozan Antlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi
ACASR	:American Committee for Armenian and Syrian Relief - Amerika Ermenistan ve Suriye'ye Yardım Komitesi
ACRNE	:American Committee for Relief to Near East- Amerika Yakındoğu'ya Yardım Komitesi
Bkz.	:Bakınız
B.t.y.	:Basım Tarihi Yok
BWCR	:British War Cabinet Records- İngiliz Savaş Kabinesi Tutanakları
C.	:Cilt
D.	:Devre
GAFRTT	:General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey - Türkiye ile Antlaşmanın Onaylanmasından Yana Olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi
JHRUS	:Journal of the House of the Representatives of the United States – Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi Gazetesi
HMMA	:Harbord Military Mission to Armenia- Ermenistan Görevi için Harbord

	Askeri Kurulu
LCDM	:Library of Congress Manuscript Division - Kongre Kütüphanesi Yazmalar/Orijinal Belgeler Bölümü
NARC	:National Armenian Relief Committee - Ulusal Ermeni Yardım Komitesi
NERC	:Near East Relief Committee - Yakındoğu Yardım Komitesi
NER	:Near East Relief* - Yakın Doğuya Yardım
OTAM	:Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
PRFRUS	:Papers Relating to the Foreign Relations of the United States - ABD'nin Dış İlişkileri ile İlgili Belgeler
S.	:Sayı
TPC	:Turkish Petroleum Company - Türk Petrol Şirketi
USCR	:United States Congress Records- Birleşik Devletler Kongre Kayıtları
YMCA	:Young Men's Christian Association - Genç Hıristiyan Erkekler Birliği
YWCA	:Young Women's Christian Assocation- Genç Hıristiyan Kadınlar Birliği
JSUSA	:Journal of the Senate of the USA- Amerika Birleşik Devletleri Senato Gazetesi
Bağlaşıklar	:İngiltere, Fransa, İtalya,
İtilaf Devletleri	:İngiltere, Fransa, İtalya, ABD
İttifak Devletleri	:Almanya, Avusturya Macaristan, Osmanlı Devleti, Bulgaristan

Arsiv Belgeleri Gizlilik Kodları

Top Secret	:1. Derece gizli belge
Secret	:2. Derece gizli belge
Confidential	:3. Derece gizli belge**
Restricted	:Hizmete özel belge
Unclassified	:Tasnif dışı belge
Declassified	:Gizliliği kalkmış belge***

* NER ile NERC, yardım örgütlerinin Kongre kararı ile birleştirilmesinden sonra tek çatı altında toplanmış aynı kuruluşlardır.

**Yazışmalarda en çok kullanılan gizlilik derece kodudur.

*** Arşivler açıldıktan sonra kullanılır.

KAYNAKLARIN TAHLİLİ

Tarih araştırmalarında ilk gözden geçirilmesi gereken esas kaynakların başında arşiv belgeleri gelir. Arşiv belgeleri incelenirken, dönemin şartları ve kişisel eğilimler de dikkate alınmalıdır. Çünkü belge yazıcılarının içinde buldukları dönemin şartlarından ve kişisel temayüllerinden etkilenmeleri kaçınılmazdır. Araştırılan konu ile ilgili mevcut arşiv kaynaklarına ulaşılması çalışmanın sıhhati için hayati öneme sahiptir. Araştırma alanını kapsayan, çok fazla kaynak mevcut olabilir yada kaynak sayısı sınırlı olabilir, her iki durumda da; kaynakların iç ve dış tenkide, başka bir deyişle eleştirel bir kritiğe tabi tutulması şarttır. Türk tarihçiliğinde bir kilometre taşı olan Zeki Velidi Togan, “kaynak tenkidinin bir eserin bel kemiğini oluşturduğunu” söyler.¹ Tenkit sayesinde kaynağın güvenilirliği, tarafsızlığı ya da tarafgirliği, tarihi bir olayı ele alışı ve bizlere yansıtma biçimi değerlendirilebilir. Tenkit, özellikle arşiv malzemesi dışındaki kaynak kullanımında çok önemlidir, çünkü tenkide tabi tutulmadan olduğu gibi kullanılan ikincil kaynaklar çoğu kere tarafgir yorumları ile, ya da yetersiz araştırma sonucu esere aktarılmış olan yanlış bilgi ve istatistiklerle yanıltıcı olabilmekte ve belirtilen yanılısamsilsile halinde bundan sonra bu eseri referans gösteren tüm çalışmalarda devam edebilmektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1917-1927 yılları arasındaki diplomatik kesinti dönemi Amerikan Arşiv Belgelerinden incelendiğinde bu alandaki en önemli arşiv kaynağının; 1919 yılı başından 1927 yılı ortalarına kadar yaklaşık sekiz buçuk yıl Türkiye’de görev yapmış olan Amiral Mark Lambert Bristol’un tutmuş olduğu Savaş Günlükleri ve Dışışleri Bakanlığı’na göndermiş olduğu Raporlar olduğu görülür. Savaş Günlüğü ve Raporların oluşturduğu belgeler yaklaşık 10.000 sayfadır. Belirtilen nedenden ötürü, hemen hemen Amiral Bristol’un Yüksek Komiserlik Dönemini kapsayan bu tezin ana kaynağını Amiral Bristol’un *Kongre Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü* arşivlerinde bulunan Savaş Günlükleri ve Raporları oluşturmaktadır.

Literatür taraması sonucunda Bristol Günlüklerinin ve Raporlarının daha önce Dinç Yaylaher tarafından Utah Üniversitesi’nde 1996 yılında İngilizce yazılan Doktora tezi hariç Türkiye’de yapılan araştırmalarda kapsamlı olarak kullanılmadığı görülmüştür. Bu nedenle

¹ Bkz. Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, 4. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1985. s. 75.

Bristol Savaş Günlüklerine ve Raporlarına özel önem verilmiş, tezin omurgası Bristol Savaş Günlükleri ve Raporları üzerine oturtulmuştur. Amiral Bristol Türkiye'deki görevi süresince Savaş Günlük ve Raporlarının bir kopyasını da Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. NARA Arşivlerinde bulunan bu kopyalardan kısmen yararlanan Türkçe kaynaklar mevcuttur. Örneğin Orhan Duru'nun, ilk baskısı 1978 yılında yayınlanan eserinde² Bristol Savaş Günlüklerinin bazı bölümlerinden sınırlı olarak yararlandığı görülür.

O. Duru'nun çalışmasını yaptığı esnada Kongre Kütüphanesi Arşivlerinde bulunan Bristol Savaş Günlükleri ve Raporları henüz araştırmacılara tamamen açılmamıştı. Bu tezde kullanılan Savaş Günlükleri üzerindeki erişim sınırlamasını kaldıran izin 2000 yılı başında verilmiştir.³ Belirtilen nedenle titiz bir araştırmacı olan O. Duru'nun, ilgili tüm belgeleri görmesi ve değerlendirmesi mümkün olmamıştır.⁴ Diğer araştırmacıların büyük bir kısmı için de durum farklı değildir. Örneğin, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihi gelişimini ABD Belgeleri ışığında inceleyen Fahir Armaoğlu, daha çok yayınlanmış arşiv belgeleri ile ikincil kaynakları kullanmak zorunda kalmış ve eserinde Bristol Rapor ya da Savaş Günlüklerine hiç değinememiştir.⁵ Yine Türk-Amerikan ilişkilerini inceleyen diğer bir araştırmacı, Akdes Nimet Kurat da, Bristol Rapor ya da Savaş Günlüklerini hiç kullanamamıştır.⁶

Diñç Yaylalier, Utah Üniversitesi'nde hazırlamış olduğu Doktora Tezi'nde Bristol Rapor ve Savaş Günlüklerini kullanmış, fakat tezinin kapsamını dar tutmuştur. Yaylalier, Türk-Amerikan ilişkilerinin 1917-1927 yılları arasındaki dönemini ele alan çalışmalarda,

² Bkz. Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, 5. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007. s. 38-39, 63-65, 127-15, 192-204.

³ Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, July 8, 1920. s. 1.

⁴ Örneğin, O. Duru, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı görevini aynı anda yürüten İsmet Paşa'nın 7 Ağustos 1924 tarihinde Bristol ile yaptığı görüşmeye Bristol'un tercümanlık geldiğini ve Bakanlık Hukuk Müşaviri Münir Bey (Erteğün)'nün tercüme işini üstlendiğini kaydeder. Bkz. Duru, a.g.e., s. 187; Oysa, Bristol'un refakatinde bulunan Bakanlık Mümessili Howland Shaw gerektiğinde Bristol'a tercümanlık yapacak kadar Türkçe konuşabilmekteydi. Çünkü Senatör King 1925 yılı Temmuz ayında Türkiye'ye geldiğinde kendisi için Amerikan görüş açısını bile bir tercüman istemiş ve Bristol King'in tercümanlığı için Shaw'ı görevlendirmiş, bununla birlikte tercümanlığı Komiserlik tercümanı Mehmet Azmi Bey yapmış fakat Shaw not almıştı. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, July 28, 1924. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *War Diary*, Confidential, July 14, 1925. s. 3.

⁵ Bkz. Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991; Ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 37, C. XIII, Mart 1997.

⁶ Bkz. Akdes Nimet Kurat, **Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış**, Ankara: Doğu Limited Şirketi, 1959. s. 43

Bristol Belgelerin doğrudan ve kapsamlı olarak kullanmış olan şimdiye kadar tespit edilen ilk Türk araştırmacıdır.⁷

Belirtilen nedenler dikkate alınarak, Türk-Amerikan ilişkilerinin diplomatik kesinti devresini oluşturan 10 yıllık ara dönemin incelenmesine karar verilmiştir. Daha önce yapılmış olan çalışmalar her ne kadar Bristol Belgelerini doğrudan ya hiç kullanmamışlar ya da çok sınırlı bir şekilde kullanmışlarsa da, daha önce de söylendiği gibi ele alınan dönemin dışardan bakan bir tanığın gözüyle değerlendirilebileceği en önemli kaynaklar arasında bu belgeler birinci sırada gelmektedir. Oldukça geniş bir külliyat olan Bristol belgeleri, kronolojik sıra ile günlük olayları dönemin şartları içerisinde yansıtmaktadır. Tezin omurgası Bristol Raporları ve Savaş Günlükleri üzerine oturmuş fakat ağırlık Savaş Günlüklerine verilmiştir. Çünkü günlükler daima yazıldıkları dönemin daha mahrem ve resmi devlet politikasının dışındaki görüş açısını muhafaza eden arşiv belgesi mahiyetindedir. Bristol Savaş Günlükleri yanında, dönemin önemli diğer aktörlerinin hatıratları ve Ermeni araştırmacıların ilgili tez ve makaleleri ile kitapları, ilgili Türkçe külliyat, TBMM Tutanakları ve Gizli Celse Zabıtları da incelenerek tezde kullanılmıştır.⁸

ABD Kongre Kütüphanesi'nde Bristol Savaş Günlükleri ve Raporları yedi klasör halinde arşivlenmiştir. Dipnotlarda, Savaş Günlüğü ve Raporların içinde muhafaza edildiği klasör üzerindeki rakamlara göre numaralandırma yapılmıştır.

Bristol belgelerinin yanında tezde; Kongre tutanakları, Kongre'ye sunulan muhtıra ve layihalar, ABD Devletinin düzenli olarak yayınladığı PRFRUS Belgeleri, Senato ve Temsilciler Meclisi kararları, dönemin gazeteleri ve antlaşma metinleri birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Özellikle 1917 yılı öncesindeki Kongre belgelerinin bir kısmı yayınlanmış, bir kısmı yayınlanmamıştır. İncelemiş olduğum dönem içerisinde yayınlanmamış olan arşiv

⁷ Bkz. Dinç Yaylalier, “**American Perceptions of Turkey, 1919-1927**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Utah, 1996.

⁸ Bkz. Thomas A. Bryson, “Admiral Mark L. Bristol, an Open Door Diplomat in Turkey”, **International Journal of Middle East Studies**, C. 5, No. 4, Eylül 1974; Robert L. Daniel, “The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927”, **The Missipi Valley Historical Reivew**, Vol. 46, No. 2, Eylül; 1959; Leland J. Gordon, “Turkish-American Treaty Relations”, **The American Political Sience Review**, Vol. 22, No. 3, Augustus, 1928; Mark Malkasian, “The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927”, **International Journal of Middle East Studies**, Sayı. 16, No. 3, Ağustos, 1984; Gerard Libaridian, **The Ideology of Armenian Liberation, The Development of Armenian Political Thought Before the Revolutionary Movement (1639-1885)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, 1957; Levon Marashlian, **The Armenian Question from Sêrves to Lausanne, Economics and Morality in American and British Policies 1920-1923**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, 1992.

belgelerine ve Türkiye ile ilgili gazete nüshalarına, misyoner raporlarına ve makalelere ulaşabilmem büyük oranda Santa Barbara Üniversitesi Öğretim Görevlisi Abeline Galustian'ın desteği sayesinde mümkün olmuştur. Kendisi, çalışmam esnasında ihtiyaç duyduğum belgelerin fotoğraflarını çekerek göndermiş ve bu sayede birincil arşiv kaynağını kullanarak hem Bristol Rapor ve Savaş Günlüklerini, hem de diğer kaynakları dış tenkide tabi tutmam mümkün olabilmıştır. Bu sayede Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın onayına muhalif cephe ile mücadelede; taraftar cephenin tüm argümanlarının toplandığı ve 1926 yılında yayınlanmış olan çok önemli bir eseri görebilme ve tezde kullanabilme fırsatım oldu.⁹ Ekleri ile birlikte 225 sayfa olan bu çalışma dönemin düşünce yapısını ve Türk algısını ortaya koyması açısından büyük öneme sahiptir.

Bunlara ek olarak, ODTÜ Kütüphanesi'nden, Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi'nden, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesi ve Jstor veri tabanından, Santa Barbara Üniversitesi Kütüphanesi ve veri tabanından yararlanılmıştır.

Kullanılan tüm külliyatın orijinaline ulaşılmasına ve ilgili yayınların da gözden geçirilmesine özel önem verilmiştir. Örneğin; Harbord Raporu¹⁰, Moseley Raporu¹¹, King-Crane¹² Raporu gibi Milli Mücadele döneminde ülkemizde inceleme yaparak rapor düzenlemiş olan Amerikalı heyetlerin çalışmaları Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından detaylı olarak incelenmiştir. Bu raporların orijinallerine ve ilgili kaynaklara ulaşılmış, Türkçe-İngilizce kaynaklar¹³ ile raporların asılları karşılaştırmalı bir şekilde tezde kullanılmıştır.

⁹ Bkz. **The Treaty with Turkey, Statements and Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne**, New York: General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, 1926.

¹⁰James G. Harbord, **Conditions in the Near East, Report of the American Military Mission to Armenia (HMMA)**, Washington: Government Printing Office, 1920.

¹¹ Bkz. Report of Brig. Gen. George Van Horn Moseley, **Mandatory Over Armenia**, Senate, Doc. No: 281, Washington: Government Printing Office, 1920.

¹²**New York Times**, “*Text of the Long-Hidden Crane-King Report on the Near East*”, December 3, 1922; Albert Hower Lybyer, “Turkey under the Armistice”, **The Journal of International Relations**, S. 12, No:4, Nisan 1922.

¹³Bkz. Metin Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004; Fethi Tevetoğlu, “Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)”, **Atatürk Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, Cilt IV, Ankara: Kasım 1987; Seçil Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesi'ne Dair Raporu**, İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları, 1981; Robert L. Daniel, “The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927”, **The Mississippi Valley Historical Review**, Sayı 46, No. 2, Eylül 1959; Mark Malkasian, “The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927”, **International Journal of Middle East Studies**, S. 16, No. 3. Ağustos, 1984; Hulusi Akar, **Harbord Military Mission to Armenia: “The Story of an American Fact Mission and its effects on Turkish-American Relations”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi University, 2005; Henry P. Beers, “US Naval Detachment in Turkish Waters, 1919-1924” **Military Affairs**, S. 7, No. 4, Kış

İncelenen dönemin kamuoyu gözünden kesitini verebilmek için farklı gazete ve köşe yazarlarının makaleleri de incelenerek kullanılmıştır. Tezin konusu Amerikan Arşiv Belgelerinde Türk-Amerikan ilişkileri olduğu için özellikle Amerikan Arşiv belgelerinin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Bu kadar uzun bir dönemi her iki ülkenin arşivlerinden çalışan farklı çalışmaların varlığı dikkate alınarak böyle bir yöntemin takip edilmesi uygun görülmüştür. Bu zamana kadar ele alınmayan bazı detaylar incelenmek istendiği için Amerikan arşivlerinden çalışılması tercih edilmiştir. Ayrıca İngiliz Savaş Kabinesi raporları da birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir.¹⁴

Tüm birincil arşiv kaynaklarının yanında, daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’de ve Amerika’da çalışma alanı ile ilgili yayınlanan doktora tezleri, makaleler, kitaplar ve bildirimler dikkatle incelenerek, tezin konusu ile örtüşenler ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerindeki 10 yıllık diplomatik kesinti dönemi, ilişkilerin öncesi bilinmeden anlaşılamayacağı için Giriş kısmı; Diplomatik ilişkilerin başlangıcından 1917 yılına kadar Türk-Amerikan siyasi ilişkilerinin tarihsel alt yapısının kısa özetine ayrılmıştır.

1943; Ahmet Rüstem Bey, **Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi**, Çev. Cengiz Aydın, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2001.

¹⁴*Declaration of War by America against Turkey, Memo by Mr. Einstein, British War Cabinet Records*, London, 4th January, 1918, G.T. 3409, File Number: 18/O/68.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler 1830 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması ile resmen başladı. Bu tarihe kadar gerçekleşen temaslarda karşılıklı tanıma durumu söz konusu değildi. 1830 tarihinden itibaren; 1917 yılına kadar iki ülke diplomatik ilişkileri kademeli olarak maslahatgüzarlıktan büyükelçilik düzeyine kadar yükseltildi. Belirtilen süre zarfında diplomatik ilişkilerde iç ve dış dinamiklerin neden olduğu gerginlikler yaşanmakla birlikte bir savaş ya da diplomatik kesinti durumu meydana gelmedi.

Amerika Birleşik Devletleri, kuruluşundan itibaren uluslararası ilişkiler yaklaşımını birincil öncelik olarak ticari çıkarlar üzerine oturtmuştu. Bu nedenle, İngiliz sömürgeliğinden kurtulup bağımsızlığını kazandıktan sonra Amerikan tarihi boyunca dış politika ile ekonomik çıkarlar hep paralel yürüdü, hatta bazı dönemlerde dış politika doğrudan doğruya ekonomik çıkarların elde edilebilmesi için kullanılan bir araç görevi üstlendi.¹ Amerikalı diplomatlar, konsoloslar, ortaelçiler, büyükelçiler ve özellikle donanma subayları gittikleri ülkelerde ve seyrüsefer halinde buldukları denizlerde ulusal bir görev olarak addettikleri ABD ticaretinin artırılmasına yönelik düzenledikleri raporları Dışişleri Bakanlığı'na gönderdi. Bakanlığın dış politikasının oluşturulmasındaki belirleyici paradigmalardan en önemlisi bu raporlar oldu.²

Osmanlı Devleti'nin yeni kurulmuş olan Amerika Birleşik Devletleri ile ilk tanışması, Atlantik Okyanusu sınırlarındaki Mağrip topraklarında gerçekleşti. Amerikan savaş ve ticaret gemileri Avrupa'ya ulaşabilmek ve Akdeniz'e girebilmek için Cebelitarık Boğazı'ndan geçmek zorundaydı. Cebelitarık Boğazı'nın güney sahilleri ve Atlantik Okyanusu'nun doğusu ile Akdeniz'in güney sahillerininin Cebelitarık Boğazı devamındaki

¹ Henry A. S. Dearborn, **A Memoir of Commerce and Navigation in the Black Sea, Trade and Maritime Geography of Turkey and Egypt**, Boston: I. Cilt, Velles & Lilly, 1819. s. 27-29; Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökleri**, Ankara: İmge Kitabevi, 2001. s. 70; Birinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi için bkz. Erhan, a.g.e.; Akdes Nimet Kurat, **Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış**, Ankara: Doğu Limited Şirketi, 1959. s. 1-40; Charles Oscar Paullin, **Diplomatic Negotiations of American Naval Officers 1778-1883**, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1912. s. 122-23.

² Erhan, a.g.e., s. 71.

kısmı Berberi Devletleri olarak da bilinen Mağrip ülkelerinin kontrolündeydi.³ Osmanlı Devleti idaresinde yarı muhtar devletçikler olan Mağrip ülkeleri, Akdeniz'in anahtarı konumundaki jeo-stratejik pozisyonlarından istifade etmekte ve geçimlerini büyük oranda korsanlık faaliyetlerinden sağlamaktaydılar. Akdeniz'e ve Avrupa'ya ulaşabilmek için Cebelitarık Boğazı'ndan geçmek zorunda olan Amerikalı tüccarlar da, Mağripililerin bu yapıla gelen korsanlık faaliyetlerinden nasibini almaya başlayarak ticari anlamda büyük zararlarla karşı karşıya kaldı. Bu yıllarda Mağrip ülkeleri ile savaşıp korsanlığı güç kullanarak engellemeye yetecek kapasitede donanmaya sahip olmayan Amerika, Mağrip ülkelerinin korsanlık faaliyetleri ile baş edemeyeceğini anlayarak üç ülkeyle; Cezayir ile 1795'te, Trablusgarp ile 1796'da ve Tunus ile 1797'de⁴ ikili ticaret ve dostluk antlaşmaları imzaladı.

İkincil derecede dolaylı temas sayılabilecek bu antlaşmaların yanında, Amerika Devleti ile Osmanlı Devleti temsilcileri arasındaki ilk resmi teması iki ülkenin Londra elçilerinin buluşması olarak kabul etmek gerekir. Arşiv kayıtlarına göre; Mağrip Devletleri ile imzalanan antlaşmalardan birkaç yıl sonra Amerika'nın Londra Ortaelçisi Rufus King 1799 Haziran'ında Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi İsmail Ferruh Efendi ile Londra'da ikili bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme isteği Rufus King'den gelmişti. Bu temas Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında bilinen ilk resmi görüşme olarak görülmektedir. İki elçinin özellikle Amerika'nın imzalamayı arzu ettiği ticaret antlaşmasını zikredilen görüşmede ele alıp almadıkları bilinmemekle birlikte, C. Oscar Paullin ve Akdes Nimet Kurat'ın çalışmalarında, görüşmelerde iki ülke arasında ticaret antlaşması imzalanması konusunun da ele alındığı ortaya çıkmaktadır.⁵ Şayet henüz tespit edilememiş başka bir görüşme mevcut değilse, King ile Ferruh Efendi'nin buluşması iki ülke arasındaki ilk resmi temastır.

³ İbn-i Haldun, Arapların ve Berberilerin Mağrib'i yurt edinmiş iki millet olduğunu, nesillerden beri orada yaşadıkları için Mağrib denildiğinde bu milletlerin akla geldiğini kaydeder. Bkz. İbn-i Haldun, **Mukaddime**, C. I, Çev. Haluk Kendir, Ankara: Yeni Şafak Kültür Yayınları, 2004. s. 29.

⁴ Tunus ile imzalanan antlaşmada Amerika Birleşik Devletlerine "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü tanınmıştı ve zikredilen antlaşmanın 6, 11, 12, ve 14. Maddeleri 1824 tarihinde Amerika lehine revize edilmiştir. **US Congress Records (USCR)**, Ratified Treaty with Tunis, 18th Congress, Doc. No. 399, February 4, 1825 (Bundan sonra **USCR** olarak kısaltılacaktır.); **USCR**, Senate, Committee on Foreign Relations, US 1789-1901, Doc No: 231, Washington 1901. s. 6.

⁵ Kurat, a.g.e., s. 10; M. Alaaddin Yalçınkaya, "The Modernization of the Ottoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of Ismail Ferruh Efendi to London (1797-1800)" **A Bridge Between Cultures**, İstanbul: The Isis Press, 2006. s. 64; Paullin, a.g.e., s. 128; Hasan Özsoy, **Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995. s. 29.

Mağrip Devletleri ile antlaşmalar akdedilmesine ve iki ülke elçilerinin temasına rağmen, ABD'nin Osmanlı Devleti ile ilişkisi herhangi bir antlaşma olmaksızın düşük yoğunlukta 1800 yılına kadar devam etti. Bu esnada Amerikan Donanmasına ait bir firkateyn hiç hesapta yokken ilk defa Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a ulaştı. Amerikan bayrağı taşıyan bir geminin Türk karasularını kullanarak İstanbul'a bu ilk gelişi aslında Cezayir Dayısı Mustafa Paşa'nın zorlaması ile olmuştu. 1800 yılında Amerika, *George Washington* firkateyni ile Amiral (*Commodore*) William Bainbridge'yi iki ülke arasındaki antlaşmadan doğan yıllık vergiyi ödemek üzere Cezayir'e göndermişti. Cezayir Dayısı Mustafa Paşa tehditle Bainbridge'den geleneksel hediyeler ile birlikte bir elçisini İstanbul'a götürmesini istemişti.⁶

Amiral Bainbridge, Cezayir Dayısı'nın zorbalığa varan bu davranışına çok içerlemişti, başka çare olmadığı için teklifi kabul ederek 19 Ekim 1800 tarihinde Cezayir'den ayrıldı ve Kasım ortalarında İstanbul'a ulaştı. Amerikalı Amiral burada başka bir sürpriz bekliyordu. Osmanlı Devleti'nin gümrük görevlileri Amerika Birleşik Devletleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değillerdi ve Amerikan Bayrağını da tanımıyorlardı. Firkateyne çıkan gümrük görevlilerinin ilk sorusu, geminin hangi ulusa ait olduğu oldu. Gemideki Amerikalılara söylendiğine göre; gümrük memurları "Amerika Birleşik Devletleri" ismini de ilk defa kendilerinden duymuşlardı. Amerika tanınmıyordu fakat "Yeni Dünya" Osmanlılar tarafından bilinmekteydi.⁷

Geminin milliyeti tanındıktan sonra saraydan gelen görevliler Amerikalıları sıcak bir şekilde karşıladı ve saray çevrelerinde Amerikan bayrağındaki yıldızların iki ülke arasında kurulacak olan işbirliğine işaret olduğu söylentisi yayıldı. Amerikan gemisinin İstanbul limanına girişi sadece Türkler arasında ilgiye neden olmamış, İstanbul'da bulunan diğer milletlerin diplomatik temsilcileri de Amerikalılara büyük alaka göstermişti. Tam tarihi belli olmamakla birlikte, Amiral Bainbridge İstanbul'a varışından iki hafta sonra, Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşa tarafından ziyaret edildi ve İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde kendisine üst düzey devlet protokolü uygulandı. Amerikalı Amiral, firkateyni İstanbul'da demirli iken, Karadeniz'deki ticareti inceledi ve Karadeniz sularında Amerikan tüccarlarının bulunması gerekliliğini ve İstanbul'a bir Amerikan büyükelçisinin

⁶ Akdes Nimet Kurat, Bainbridge'nin İstanbul'a götürecekleri arasında 200 de Türkün bulunduğunu kaydeder. Bkz. Kurat, a.g.e., s. 11; Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Konya: Damla Matbaacılık ve Tic. 1982. s. 9.

⁷ Kurat, a.g.e., s. 11; Dearborn, a.g.e., s. 8-22.

atanmasının Osmanlı makamlarında memnuniyetle karşılanacağını gözlemlediğini Washington'a rapor etti. Zaten Amerikan yöneticileri de, kuruluştan itibaren Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri geliştirmek istiyorlardı.⁸ George Washington Fırkateyni Akdeniz'e giren ilk Amerikan Harp gemisiydi ve ilk ziyaretinde Boğazları geçerek Karadeniz'e çıkmayı başarmıştı.⁹

Bainbridge ile görüşmesinde, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa Amerika'nın İstanbul'a büyükelçi atamasının memnuniyetle karşılanacağını muhatabına ilettiler. Amerikalı Amiral İstanbul'dan ayrılmadan önce Kaptan-ı Derya'ya Lizbon'da bulunun Amerikan Büyükelçisi'nin altı ay içerisinde İstanbul'da olacağı cevabını verdi. Fakat belirtilen tarihlerde Avrupa'daki karışıklıkları dikkate alan Başkan John Q. Adams İstanbul'a büyükelçi atamaktan vazgeçti.¹⁰ Aslında, Amiral Bainbridge'nin Türk karasularında bulunduğu tarihlerde, Başkan John Q. Adams, Lizbon'daki Ortaelçisi William L. Smith'i İstanbul'a göndererek bir ticaret ve dostluk antlaşmasının imzası için yetkilendirmiş fakat bu girişimden vazgeçilmişti.¹¹ Diplomatik ilişki kuracak antlaşma için gerekli müzakerelerin düşük yoğunluklu olarak devam ettiği bu tarihlerde henüz iki devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen bir antlaşmanın imzalanması için gerekli karşılıklı anlayış ve zemin yoktu. Bu nedenle resmi müzakereler şimdilik başlatılamamıştı.

Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk yazılı ahitname 1830 tarihinde imzalanmış olan "Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması"dır. Bu antlaşmanın imzasından önce Amerika Devleti'nin ticaret gemileri Osmanlı Devleti karasularında İngiliz bayrağı ile faaliyet göstermekte ve İngiliz Levant Company gemilerine tanınan ayrıcalıklardan yararlanmaktaydılar.¹²

Bu esnada Osmanlı Devleti özellikle 1798'de Mısır'ı işgal eden Napolyon ordularına karşı İngiltere'nin yardımına ihtiyaç duyduğu için, İngiltere'ye karşı savaşarak bağımsızlığını yeni kazanmış olan Amerika ile istenilen ticaret antlaşmasının müzakeresine

⁸ Kurat, a.g.e., s. 10, 12; Dearborn, a.g.e., s. 8-22; Dearborn'un adı geçen iki ciltlik çalışması 1819 tarihinde Massachusetts Eyalet sekreteri J. V. Davis tarafından Kongre kararı ile desteklenmiştir.

⁹ Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, 2005. s. 232.

¹⁰ Dearborn, a.g.e., s. 22-23.

¹¹ Paullin, a.g.e., s. 129; Leland J. Gordon, "Turkish-American Treaty Relations", **The American Political Science Review**, C. 22, No. 3, Ağustos 1928. s. 711.

¹² Nejla Günay, "Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri", **Akademik Bakış**, C. 1, S. 2, Yaz 2008. s. 107-08.

sıcak bakmıyordu. Antlaşma müzakerelerinin resmi olarak başlatılamamasının diğer bir nedeni de, Osmanlı Devlet Adamlarının Amerika ile ticaretten herhangi bir fayda elde edemeyeceklerinin farkında olmalarıdır. Amerikalı tüccarların en çok ziyaret ettiği Osmanlı Devleti limanı İzmir Limanıydı. Fransız Devrimi sonrasındaki gelişmelerin sonucunda İzmir Limanı'nın ticari önemi artmıştı. Bu ticaretten pay almak isteyen Amerika, herhangi bir diplomatik ilişki kuran antlaşma olmaksızın bir oldubitti (*fait accompli*) durumu yaratarak 4 Mayıs 1802 tarihinde William Steaward'ı konsolos görevi ile İzmir'e tayin etti. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler fiili olarak (*de facto*) olarak başlamış oldu. Diplomatik ilişkilere resmîyet kazandıran bir antlaşma henüz akdedilmediği ve Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya karşı bir politika oluşturmadığı bir dönemde gerçekleşen bu atama Osmanlı Devleti idarecileri tarafından kabul edilmedi. ABD'nin *de facto* konsolosu yaklaşık bir buçuk yıl İzmir'de kaldıktan sonra Amerika'ya geri dönmek zorunda kaldı. Steaward, Amerika'ya dönüşünde Dışişleri Bakanlığı'na Osmanlı Devleti ile ticaretin önemini ortaya koyan bir rapor sundu.¹³

İlerleyen yıllarda Babıali, Amerika'nın antlaşma isteğini soğuk karşılamaya devam etti. Çünkü antlaşma ile kurulacak ilişkilerden Osmanlı Devleti'nin bir kazanç elde edemeyeceği belliydi. Okyanus ötesindeki Amerika Devleti çok uzaktı ve Osmanlı Devleti'nin tebaası tüccarlar bu kadar uzağa mal götürüp satmaya istekli değillerdi. İstekli olsalar da bu kadar uzak mesafede kendilerini koruyabilecek güçlü bir donanmadan da yoksundular. Diğer önemli neden de, hakkında çok fazla bilgi sahibi olunmayan Amerikalıların Sırp ve Yunan İsyancıları esnasındaki tutumu ve Sırp, Yunan taraftarı politikaların Babıali'de Amerika'ya karşı bir hoşnutsuzluk oluşturmuş olmasıdır.

İzmir Limanı Amerikalı tüccarların ticaretinde ilk tercihti. Çünkü, Osmanlı Devleti idarecileri, diplomatik olarak tanımadıkları Amerikan gemilerinin Çanakkale boğazını geçerek İstanbul'a gelmesine ya da Karadeniz'e açılmasına çok istisnai şartlar altında müsaade ediyorlardı. Müsaade alabilenlerin de resmi geçiş izin işlemleri zorlaştırılıyordu.¹⁴ Akdes Nimet Kurat'ın kaydına göre; Osmanlı Devleti tebaasından Amerika Devleti'ni ilk ziyaret eden kişiler 1805 yılında Kayserili Mehmet Dayı ve Giritli Mustafa Dayıdır. Her iki Osmanlı Devleti vatandaşı gemicilik yapmaktaydı ve bir yıl süren seyahatleri sonucunda

¹³ Kurat, a.g.e., s. 9; Erhan, a.g.e., s. 73.

¹⁴ Kurat, a.g.e., s. 24.

Babiali'ye Amerikan tersanelerindeki gemi inşa faaliyetlerini ve Amerika'nın Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişki kurma isteğini de dile getiren bir rapor sundular.¹⁵

Osmanlı Devlet idarecilerinin Amerikan tüccarlarının Karadeniz'e açılmasına izin vermekte tereddütlü davranmasının diğer bir nedeni de İngilizlerin Amerikalı tüccarları Karadeniz kıyılarından uzak tutarak buradaki kazançlarını bölüşmekteki gönülsüzlükleriydi. Amerikalı tüccarlar ise, Karadeniz ticaretinden elde edebilecekleri kazançların farkındaydılar ve bu amaçla Hükümetleri üzerinde Babiali ile vakit geçirilmeksizin mevcut sorunlara çare olacak bir antlaşma imzalaması için baskı kurmuşlardı. Amerika, artan ticaret hacmini dikkate alarak 1808 yılında bir kez daha İzmir'e konsolos atamayı denedi fakat bu atama da Osmanlı Devleti idaresi tarafından kabul edilmedi.¹⁶

1810 yılının Eylül ayında Amerikalı ticaret gemileri Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul önlerine geldiler ve Karadeniz'e çıkarak Odesa Limanı'na gitme isteklerini Babiali'ye ilettiler. Bu tarihlerde İngiltere ile Amerika arasında deniz ticareti ve İngiliz kolonilerinin limanlarına Amerikan ticaret gemilerinin girmesi, sınır anlaşmazlıkları gibi konularda sorunlar vardı. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Mr. Adair'in girişimi ile Amerikan ticaret gemilerinin Karadeniz'e açılması hatta bir daha serbestçe Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi yasaklandı. Amerikan gemileri yüklerini boşalttıktan ve İngilizlerin ödediğinin iki katı gümrük vergisi ödedikten sonra bir tanesi boş olarak Karadeniz'e açılabilme izni kopartmayı başardı.¹⁷ İzin İngilizlerin muhalefetine rağmen gizli olarak verilmişti.

Bu gelişmeler üzerine 1811 yılında David Offley¹⁸ isimli Amerikalı tüccar İzmir'de Amerikan Ticaretevi'ni (*American Commercial House of Woodmas and Offley*) kurdu. Offley, tanıma temeline dayalı resmi (*de juro*) diplomatik ilişkiler başlayıncaya kadar gayri resmi *de facto* konsolosluk görevini üstlendi ve İstanbul'da bulunduğu girişimler

¹⁵ Kayserili Mehmet Dayı ve Giritli Mustafa Dayı Tunus Bey'i Hamuda Paşa tarafından 1805 yılında Amerika'ya elçi sıfatıyla gönderilmiş olan Menemenli Sidi Süleyman'ın maiyetinde bulunmaktaydılar. Bir yıl kadar Amerika'da kaldıktan sonra 1806 veya 1807'de Avrupa yolu ile geri dönmüşlerdir. Kurat, a.g.e., s. 12-13; Çağrı Erhan iki yoldaşın Amerika'ya gidiş tarihini 1808 olarak vermektedir. Erhan, a.g.e., s. 104.

¹⁶ Erhan, a.g.e., s. 24.

¹⁷ A.g.e., s. 23; Gordon, a.g.e., s. 41.

¹⁸ David Offley, 1830 yılında imzalanacak olan Türk-Amerikan antlaşması görüşmelerinde de hazır bulunacaktır. Bkz. **USCR**, Treaty Between United States and Sublime Porte, Doc. No. 304, February 9, 1832.

sonucunda Amerikan mallarına uygulanan gümrük tarifesinin önce %6'dan %3'e daha sonra da %2'ye indirilmesini sağladı.¹⁹

Amerika, Babıali ile kendi lehine ticaret antlaşması imzalamak için çalışırken, idari ve askeri yapısını yeniden örgütlemeğe uğraşan Osmanlı Devleti önce 1804'te başlayıp 1817 yılına kadar süren Sırp İsyanları ve bu esnada patlak veren diğere bir isyan serisiyle; 1815 yılında başlayan Yunan İsyanları ile başa çıkmaya uğraşıyordu.²⁰ Aynı yıllarda Amerika ile İngiltere arasında, seyrüsefayin (*Navigation*), İngiliz Sömürgeleri ve ABD sınırındaki göllerin kullanımı konusunda problemler baş göstermiş ve 1817 yılına gelindiğinde bu problemler halen çözümlenememişti.²¹

Senato'ya sunulan ve 1817-1818 yılları arasında Amerikan gemileri ile Amerika tarafından yapılan ithalattan malın ederi üzerinden alınan gümrük vergisi değerine göre belirlenmiş (*ad valorem*) oranlarını gösteren listede Osmanlı Devleti'nden Mısır toprakları dahil yapılan ithalat rakamları diğere devletlere göre oldukça düşüktü ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya yapılan ihracat; örneğin Çin'den ve Rusya'dan yapılanın yarısından daha azdı.²² Söz konusu yıllarda Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya yapılan ihracat İzmir limanı çıkışlıydı ve en yoğun kalem meyve ticaretindeydi.²³ Zikredilen dönemde Amerika ile İngiltere arasındaki sorunlar, Avrupa kuvvetler dengesinin getirmiş olduğu hassasiyet, güç dengesi ve buna bağlı ittifaklardaki kırılma tehditlerinin altında yaşamının getirmiş olduğu temkinlilik durumu, tüm uluslararası ilişkilerini bu dengelere göre ayarlamak zorunda olan Babıali'nin Amerika ile imzalanacak antlaşmayı ağırdan almasına neden olan en önemli faktördür.

Osmanlı Devleti'nin temkinli tutumuna rağmen, ABD, Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yaparak bu topraklardaki ticaretten pay almaktan vazgeçmek niyetinde değildi. Belirtilen amaçla 18 Nisan 1820 tarihinde Başkan Monroe, Luther Bradish'i Osmanlı

¹⁹ Paullin, a.g.e., s. 125; Kurat, a.g.e., s. 9; Çağrı Erhan, "The American Perception of the Turks: An Historical Record", **Turkish Yearbook**, C. 31, Ankara 2000. s. 81; Erdal Açıkse, **Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003. s. 30; Güler, a.g.m., s. 232; Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika....**, s. 10-11.

²⁰ Enver Ziya Karal, **Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, V. Cilt, Ankara: 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu, 2007, s. 101-16.

²¹ **Journal of the House of the Representatives of the US (JHRUS)**, The 15th Congress, December 2, Washington, 1817, s. 10.

²² **Report of the Secretary of the Treasury of the Importations, Goods, Wares, and Merchandise in American and Foreign Vessels, from First October 1815 to Thirteen September 1816**. Washington: Doc. No. 198, E. De Kraft, 1818. s. 3, 54.

²³ **Report of the Secretary**, 69-70; Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika....**, s. 10.

Devleti topraklarında Amerikan ticaretini ilgilendirecek konuları araştırarak ileride yapılacak antlaşma için zemin yoklamak ve elde ettiği bulguları raporlamak üzere İstanbul'a gönderdi. Bradish'e verilen mektubun içeriğinde kendisinin bir diplomatın yetkilerine sahip olduğu görülmektedir. 1820 yılı aynı zamanda Yunan isyanının da yayıldığı bir döneme rast gelir. Başkan Monroe, Bradish'i antlaşma müzakere etmek üzere İstanbul'a göndermişken gönlünde Yunan isyanının başarıya ulaşmasını dilemekteydi.²⁴

Bradish, aynı yılın 20 Aralık tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na İstanbul'dan göndermiş olduğu ilk raporunda; (a) Amerikan çıkarlarının Babiali ile imzalanacak bir "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" ile elde edilip edilemeyeceğini, (b) Böyle bir antlaşma imzalamanın uygulanabilir olup olmadığını ve (c) Bu amaca ulaşmak için en uygun yöntemin neler olabileceğini araştırdığını bildirdi. Zikredilen raporda Osmanlı topraklarında sağlam ve doğru bilgi bulmanın zorluğundan bahsederek, İstanbul'a vardığında kendisinin buraya Amerika ile Türkiye arasında bir ticaret antlaşması imza etmek üzere geldiği söylentisinin çok önceden Avrupa ve Amerika kaynaklı olarak Babiali'ye ulaştığını bu durumun kendi pozisyonunu zora soktuğunu da bildirmişti. Kendisinden önce yayılmış olan söylentilere karşıN Bradish, İstanbul'a kendi inisiyatifi ile geldiğini ilan etti. Hükümetinin kendisine vermiş olduğu yetkilendirme yazısından, Türk karasularındaki Amerikan Amirali Bainbridge hariç hiç kimsenin bilgi sahibi olmamasına özen gösterdi. İstanbul'da Osmanlı Devlet makamları ile yaptığı durum tespitine yönelik çalışmalarında kendisine Reisül Küttap ile görüşmesi söylendi. Tam bu sırada İstanbul'da nereden çıktığı belirsiz bir söylenti; Amerika'nın Rusya aracılığıyla Osmanlı Devleti ile bir antlaşma imzalamaya çalıştığı dedikodusu yayıldı.²⁵ Söylentilere rağmen görüşmeler devam ettirildi.

Bradish, raporunda söylentisi yayılan ve kendi pozisyonunu zorlaştıran böyle bir girişimin kaynağını bilmediğini fakat bunun Osmanlı Hükümet katlarında kabul edilebilir bir durum olmadığını Bakanlığına bildirdi. Rapordaki öneriler kısmını göre; Osmanlı

²⁴ **USCR**, The 22nd Congress, Treaty with Sublime Porte, Doc. No. 250, May 29, 1832. s. 4.

²⁵ Bainbridge müzakerelerde bulunmak üzere Akdeniz'e ulaştığında Çarlık Rusya'nın İstanbul Ortalçisi Baron Strogonof'a bir mektup yazarak Amiral Gemisi "Colombus" ile İstanbul'a gelişine izin verilip verilmeyeceğini öğrenmek istemişti. İstanbul'da yayılan söylentilere bahsedilen yazışmanın temel teşkil etmesi muhtemeldir. Ayrıca Akdeniz'e gelen Bainbridge'nin ilk olarak Osmanlı makamları ile değil de Çarlık elçisiyle iletişim kurmayı tercih etmesi söylentilerin mesnetsiz olmadığını göstermektedir. Bkz. Paullin, a.g.e., s. 132-33.

Hükümet katlarındaki herkes aracısız müzakereler yapılarak ABD ile bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalamaya taraftardı.²⁶

Bradish daha önce yayılan söylentiler dolayısıyla resmi kimliğini saklayarak görüşmelerini gayri resmi zeminde yürütmeyi tercih etti. Yapmış olduğu gözlemlerde aracısız müzakerelerin daha çabuk sonlandırılabilirdiğini, doğrudan müzakere yönteminin Türklerin karakteri ile uyduğunu, Avrupalı güçlerin ve özellikle Rusya'nın Babıali ile Amerika arasında imzalanacak bir antlaşmayı kışkırttığını, doğrudan müzakerelerin zaman ve maddi harcamaya ihtiyaç duyduğunu rapor etti. Amerika'nın Avrupa'dan çok uzak olması Türkler ile ilişkilerde bir avantajdı. Bradish, Hükümetine Türklere karşı kurulan ittifaklarda yer almamasını ve buradaki politik ilişkilere karışmamasını tavsiye etmişti. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Avrupa Devletlerinin Babıali üzerinde etkinlik kurduklarını, elde ettikleri imtiyaz ve gücü başkaları ile, örneğin Amerika'yla paylaşmak istemedikleri izlenimini edinmişti.²⁷

Bradish, antlaşmanın imzası için gerekli masrafları da araştırmış ve liste halinde raporuna eklemiştir. Bradish'in raporundaki hesaba göre bir antlaşma için; resmi hediyeler: 200.000 kuruş, Halet Efendi'nin olumlu görüşünün muhafazası için: 50.000 kuruş, antlaşmayı müzakere eden elçinin Amerika lehine bazı hükümleri antlaşmaya sokabilmesi için 25.000 kuruş, Babıali müzakerecisi için: 25.000 kuruş, Babıali baş tercümanı için: 20.000 kuruş, Babıali sekreteri için 5.000 kuruş, Amerika tarafından kiralanmış iki tercüman için: kişi başı 5.000 kuruş, beklenmedik durumlar için: 15.000 kuruş olmak üzere bir antlaşmanın Amerika'ya toplam maliyeti: 350.000 Türk kuruşu (50.000\$) olacaktır.²⁸

Bradish'in girişimlerinden sonuç alınamadı. İstanbul'dan ayrılmadan önce buradaki gelişmeleri takip etmek ve arzulanan antlaşma için müzakereleri yürütmek üzere Nicholas Novani isimli tercümanı görevlendirdi.²⁹ Novani, İstanbul'da iken Babıali ile Bradish arasında aracılık görevini yürütmüştü.

1823 Nisan ayında, sonradan Müslüman olan, Arapça ve Türkçe bilen ve bir dönem Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın ordusunda topçu subayı olarak görev yapmış olan George

²⁶ USCR, *Mr. Bradish to Mr. Adams, Secretary of State*, a.g.b., Constantinople, December 20, 1820, s. 4-6.

²⁷ USCR, *Mr. Bradish to Mr. Adams, Secretary of State*, a.g.b., Constantinople, December 20, 1820, s. 7-8; Paullin, a.g.e., s. 131-32.

²⁸ USCR, a.g.b., s. 9.

²⁹ USCR, *Mr. Bradish to Mr. Novani*, a.g.b., Pera, February 7, 1821. s. 56.

Bethune English özel görev emriyle bir antlaşma için görüşmelerde bulunmak üzere İstanbul'a gönderildi. English, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde gözlemediği ekonomik, politik hususları ve ticari fırsatları yine özel raporlarla doğrudan Dışişleri Bakanı J.Q. Adams'a bildirecekti.³⁰

Amerika'dan yola çıkan English, 6 Ağustos 1823 tarihinde Marsilya'dan Dışişleri Bakanı Adams'a göndermiş olduğu ilk raporunda, şans eseri olarak Marsilya'daki bir adamdan Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 1535 yılında imzalanmış olan antlaşma ya da kapitülasyonların kopyasını elde ettiğini bildirdi. Amerikan belgelerinde Babıali ile imzalanacak olan antlaşma müzakere ve görüşmelerinde "kapitülasyon" sözcüğü de böylece English'in raporu ile ilk defa Babıali ile imzalanacak antlaşma terminolojisine girmiş oldu. Kapitülasyon sözcüğü bundan sonra kendi iç yazışmalarında Amerikan Hükümeti tarafından çok sık olarak kullanılmıştır.³¹

English'in 27 Aralık 1823 tarihli raporunda, Amerikan Hükümetinin Osmanlı Devleti ile imzalayacak olduğu antlaşmayı; (a) en ziyade müsaadeye mazhar millet ilkesi temeline ve (b) Fransa, İngiltere, İsveç ve Hollanda Devletlerine tanınan kapitüler haklar üzerine oturtmak istediği görülmektedir. Kapitüler haklar elde edilirken özellikle Osmanlı Devleti ile benzer haklar içeren ilk antlaşmayı imzalamış olan Fransa'nın elde ettiği kazanımlar göz önünde bulundurulacaktı. Bu amaçla Fransa'ya tanınmış olan kapitülasyonların tercümesi bir önceki raporun ekinde J.Q. Adams'a gönderildi.³²

English ile Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa birkaç kez iki ülke arasında imzalanacak antlaşmayı ele alan görüşme yaptılar, son görüşme Hüsrev Paşa'nın firkateyninde gerçekleşti.³³ Görüşme sonrasında English, Hükümetini bilgilendirmek ve İzmir'deki Amerikan temsilciliği aracılığıyla görüş sormak üzere İzmir'e doğru yola çıktı. İstanbul'a Amerikan gemilerinin geliş gidişi sınırlı olduğu için yolculuğunu bir Fransız guleti ile yapmayı tercih etti. Bir müddet sonra da Dışişleri Bakanı Adams'ı şahsen bilgilendirmek üzere ülkesine geri döndü.

³⁰ USCR, *Mr. Adams to Mr. G. B. English*, a.g.b., Washington, April 2, 1823, s. 12.

³¹ USCR, *Mr. G. B. English to Mr. Adams*, a.g.b., Marseilles, August 6, 1823, s. 12-13.

³² *Mr. English to Mr. J. Q. Adams Secretary of State- Extract*, USCR, a.g.b., Constantinople, December 27, 1823, s. 13-14.

³³ *Mr. English to Mr. Adams-Extract*, on board the French galette Francois and Henriette, bound from Constantinople to Smyrna, USCR, a.g.b., February 8, 1824, s. 15-16.

Bu görüşmede Hüsrev Paşa ayrıca, İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve Rus elçilerinin Türk-Amerikan görüşmelerine müdahalede bulunamaması için Akdeniz'deki Amerikan amirallerinden birisinin bu müzakereleri gizlice yürütmek üzere yetkilendirilerek kendisi ile Ege Denizi'nde buluşmasını, bu buluşmada Amerika'nın bir antlaşma için Babıali'den isteklerini kendisine bildirmesini böylece görüşmelerin gizlice devam ettirilmesi önerisini English'a iletmişti. Hüsrev Paşa; görevlendirilen amiral tarafından kendisine iletilen ve müzakere edilen Amerikan isteklerini Babıali'ye bildirecekti. Teklif Sultan II. Mahmut'un onayı alındıktan sonra geçerlilik kazanacaktı.³⁴

Bradish ve English'in Amerika lehine kapitüler bir antlaşma için Osmanlı Devleti Payitahtında nabız yokladığı ve durum tespiti yaparak Amerikan lehtarını bir kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları tarihler aynı zamanda Yunan isyan ateşinin yayıldığı dönemin en hararetle günlerine rast gelmektedir. Yunan ayaklanmacıların Madrid'deki ajanı ve Geçici Yunan Hükümeti'nin Londra elçisi Andreas Luriottis, Kasım ve Ağustos 1822 tarihlerinde ABD Dışişleri Bakanı'na mektuplar yazarak isyan hareketlerinin desteklenmesi için kendisinden yardım istemişlerdi. Luriottis'in 1822 Ağustos tarihli dört sayfalık mektubunda önce "Türklerin tiran yönetimi" şikayet edilmiş, Yunanlıların kazandıkları başarılar anlatılmış ve Amerikan hükümetinden kendilerine yardım edilmesi dilenmişti. Osmanlı Devleti ile bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalamak için çaba harcayan ve müzakerecileri İstanbul'da bulunan Amerikan Yönetimi, Yunan ayaklanmasını da yakından takip ediyordu. Madrid'deki Yunanlı ajanın ve Luriottis'in göndermiş olduğu mektuplar, Yunanistan'ın askeri, coğrafi, demografik yapı ve topografya durumu hakkında bilgi veren ekleri ve istihbarat raporları ile birlikte 1823 Aralık oturumlarında Başkan J. Monroe tarafından Kongre'ye gönderildi.³⁵

Bu yıllarda Kongre'de sıklıkla Yunan isyancıların lehine konuşmalar yapılmakta, önergeler sunulmaktaydı. Sunulan önergelerdeki ortak nokta, büyük bir tarihi geçmişe sahip Hıristiyan Yunanlıların, "Barbar Türklerin" despotizminden kurtarılması arzusuuydu. Kongre üyelerinin çoğunluğuna göre; Yunan isyancılar başarıya ulaşmalı ve Yunanistan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmalıydı. Yunan isyanı ile ilgili önergede propaganda nitelikli abartılı rakamlar, "binlerce Yunanlı kadınların, kızların satıldığı" gibi gerçekle

³⁴ **USCR**, a.g.b., s. 15-16.

³⁵ *Present Condition and Future Prospect of Greeks*, Message from the President of the US, **USCR**, Doc. No. 14, December 31, 1823; *Resolution Submitted by Mr. Webster*, **USCR**, December, 8 1823, January 20, 1824. s. 171.

ilgisi bulunmayan iddialar dile getirilmekte, Yunanlıların işlemiş olduğu savaş suçları ve Türklere karşı katliamlar hiç olmamış gibi görmezden gelinmekteydi.³⁶ Aynı uygulama ve olayları tek taraflı olarak ele alan yaklaşım ilerleyen yıllarda özellikle Ermeni isyancı ve teröristler için devam ettirilmiştir. Amerikan Kongre ve Hükümet çevrelerinde Yunan isyancıların başarısı büyük destek bulurken, 19. yüzyılın ilk çeyreğine rastlayan bu dönemde Ermeniler ile ilgili bir yazışma ya da bilgiye rastlanılmamaktadır.

13 Mayıs 1824 tarihinde English ve Dışişleri Bakanı Adams bir araya gelerek İstanbul'daki durumu, Hüsrev Paşa'nın teklifini ve bir büyükelçinin müzakerelerde bulunmak üzere İstanbul'a gönderilmesinin doğuracağı sonuçları değerlendirdiler.³⁷ Ertesi gün, 14 Mayıs'ta English, Adams'a "özel" ibareli bir mektup yazarak Hüsrev Paşa'nın Amerikan tüccarlarına yardımlarının, İzmir limanında sağladığı kolaylıkların ve ticaret antlaşması için uğraşlarının taltif edilmesini teklif etti. English, diğer Avrupa güçleri gibi Osmanlı Devleti içişlerine karışmaya hevesli olmayan, Osmanlı düşmanlığı gütmeyen Amerika Devleti ile imzalanacak ticaret antlaşmasının Osmanlı Devleti'nin de yararına olduğunun karşı tarafa anlatılmasının gerekliliğini fark etmişti.³⁸ Oysa Amerika'nın tutumu en az Avrupa'nın büyük güçleri kadar müdahaleciydi. Bunun için şartların olgunlaşması bekleniyordu.

Yunan isyanı ve Başkanlık seçimleri nedeniyle daha önceden planlanın aksine 1924 yılına kadar herhangi bir görüşme gerçekleştirilemedi. Bununla birlikte Hüsrev Paşa'nın English'a yaptığı teklif Amerikan Hükümeti tarafından da uygun görülmüştü. Müzakereler için görevlendirilmesi düşünülen kişi Amerikan Donanmasının en tanınmış komutanları arasında yer alan Akdeniz Filosu Komutanı Amiral John Rodgers idi. Plana göre, Rodgers, Hüsrev Paşa ile Ege Denizi'nde buluşarak müzakereleri başlatacaktı. Görüşmelerde English da hazır bulunacak, Türkçe bildiği için gerektiğinde tercüme desteği sağlayacaktı. Rodgers, (a) "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü, (b) Amerikan ticaret

³⁶ *Sympathy for the Greeks, Memorial*, The 18th Congress, **USCR**, Doc. No. 360, January 5, 1924. s. 365-66; Erhan, a.g.m., s. 82.

³⁷ *Treaty with Sublime Porte*, The 22nd Congress,, **USCR**, a.g.b. Doc. No. 250. *Mr. English to Mr. Adams-Extract*, on board the French galette Francois and Henriette, bound from Constantinople to Smyrna, February 8, 1824, s. 17.

³⁸ *Treaty with Sublime Porte*, The 22nd Congress, *English to Mr. Adams-Extract*, **USCR**, a.g.b., Doc. No. 250, Washington, May 14, 1824, s. 18.

gemilerinin Karadeniz'e serbestçe girebilmesi ve (c) istenilen yere konsolos tayin edebilme ayrıcalıkları şartıyla Babıali ile bir antlaşma yapmaya yetkilendirilmişti.³⁹

Hüsrev Paşa ile Amiral Rodgers arasındaki görüşmeler Yunan isyanı nedeniyle gecikmeli olarak 1825 yılında gerçekleştirilebildi. Yunan isyanında Osmanlı Devleti karşıtı bir tutum takınan Amerikan Hükümeti ve Kongre, pragmatist bir yaklaşımla kendisine büyük ticari kazançlar getirecek antlaşmanın imzasından da vazgeçmiş değildi. Gecikme ise Türk karasularındaki Amerikalı tüccarların aleyhine bir durum yaratmaktaydı. Bu amaçla 1825 yılının Ocak ayı başında, English "çok gizli" ibareli bir talimatla Başkan Monroe tarafından Amiral Rodgers'in emrinde görevlendirilerek hemen yola çıkmış ve Akdeniz'de Amiral Rodgers'in ekibine katılmıştı.⁴⁰

Amiral Rodgers'in 1825 yılının yaz aylarında Hüsrev Paşa komutasındaki Türk Donanması ile Ege Denizi'nde karşılaşması umulmaktaydı. Kaptan-ı Derya'nın Amerikan tüccar ve görevlilerine sağladığı kolaylıklar gönderilen talimatta Rodgers'a da hatırlatılmıştı. Talimata göre; Hüsrev Paşa ile görüşmede ele alınacak antlaşma müzakereleri mütekabiliyet ilkesi temelinde yapılacak, Amerikan tüccar gemilerinin Karadeniz'e girebilme hakkını elde etmesi üzerinde özellikle durulacaktı. Görüşmede hazır bir antlaşma taslağı sunulması halinde, taslak güvenli yollardan Dışişleri Bakanlığı'na iletilecekti.⁴¹

1825 yılı Amerika için de önemli bir yıldır. Çünkü bu yıldaki seçimlerde Başkan Monroe'nun yerine Dışişleri Bakanı John Quincy Adams Başkanlığa seçildi. Adams Babıali ile şimdiye kadar yürütülen müzakereleri yönetmişti ve Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan ticaret antlaşmasının önemini farkındaydı. Aynı yılın Eylül ayı başında Amiral Rodgers'a ekinde 1740 yılında yenilenen Türk-Fransız Kapitülasyon Antlaşması olan ikinci bir talimat gönderildi.⁴²

³⁹ **USCR**, a.g.b., Doc. No. 304, Articles: I-IX; Erhan, a.g.e., s. 117; Kurat, a.g.e., s. 13.

⁴⁰ The 22nd Congress, **USCR**, a.g.b., Doc. No. 250, May 29, 1832. *Mr. Adams, Secretary of State, to G. B. English Esq, Secret, Department of State, Washington, January 3, 1825, s. 19.*

⁴¹ *Mr. Adams, Secretary of State, to Commodore John Rodgers, USCR Doc. No. 250, Secret, Department of State, Washington, February 7, 1825, s. 19-20.*

⁴² *Translation, Capitulations or ancient and new treaties between the Court of France and the Ottoman Porte, renewed and augmented in the year of Jesus Christ, 1740 and of the Hegira, 1153, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, s. 21-40.*

Amerikan Hükümeti Babıali ile bir ticaret antlaşması imza edilebilmesi için uğraşlarını yoğunlaştırmışken, Osmanlı Devleti isyanlar nedeniyle çok zor günler geçiriyordu. Amerika Devleti'nin müzakerelerinde muhatap almayı arzuladığı Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa komutasındaki Osmanlı Devleti donanması isyanların bastırılmasında en etkili ve zor görevi üstlenmek durumundaydı. 1820 yılında başlamış olan Yunan isyanı ve sonrasındaki Mora isyanı yayılmıştı. İsyan bölgelerinde yaşayan çoğunluğu Türk Müslüman ahali sistematik olarak katledilmekte, mülkleri ellerinden alınmaktaydı. Fakat henüz Avrupa'nın büyük güçleri ve Rusya isyancı Yunanlılar lehine hadiseye müdahale etmemişlerdi. 1925 yılı baharında Amerikalı Amiral Rodgers müzakerelerde bulunmak amacıyla Hüsrev Paşa ile buluşmak üzere Ege Denizi'ne geldiğinde, Osmanlı Devleti donanması Mısır'dan gelmiş olan İbrahim Paşa komutasındaki Mısır donanması ile birlikte, Mora ve Misolonki isyanlarını bastırmak için manevra halindeydi. Tam bu dönemde Çarlık Rusya isyancılar lehine Osmanlı Devleti içişlerine müdahale etmek için girişimlerde bulunmaya başladı.⁴³

Amiral Rodgers, Hüsrev Paşa ile Midilli adası açıklarında karşılaşmayı ummaktaydı fakat Hüsrev Paşa'yı tüm donanması ile birlikte Patras Körfezi girişinde İşkodra'dan *Scutari* gelen kara ordusu ile birlikte Misolonki'deki isyancı Yunan birliklerini kuşatırken buldu. Amerikalı Amiral, Hüsrev Paşa'nın içinde bulunduğu şartlar altında kendisi ile müzakerede bulunmayı nezaketsizlik olarak addederek ve donanması ile direkt olarak Misolonki limanına girmeyi gereksiz görerek uygun bir fırsat için beklemeye karar verdi.⁴⁴ Hüsrev Paşa bu tarihlerde Yunan isyanı ile başa çıkmaya uğraşmakta olduğu için, Amiral Rodgers'in beklemekte olduğu uygun fırsat bir türlü doğmadı. Müzakere ümidini kaybeden Rodgers, Eylül ayının başlarında emrindeki filo ile birlikte görevi gereği Cebelitarık'a doğru yola çıktı. İzmir Limanı'ndan ayrılmadan önce, Hüsrev Paşa'ya iletilmek üzere İzmir'deki Amerikan temsilcisi⁴⁵ David Offley'e bir mektup bırakmıştı.

Rodgers'in mektubunda ilk olarak, Başkan Adams'ın Hüsrev Paşa'nın Amerika vatandaşlarına sağladığı kolaylıklar ve Amerikan halkına karşı olan sempatisi için şahsi teşekkürleri bildirilmekteydi. Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti ile imzalamak

⁴³ Yunan isyanları ve sonuçları için bkz. Enver Ziya Karal, **Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, V. Cilt, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007. s. 112-22.

⁴⁴ *Commodore Rodgers to Mr. Clay-Extract*, **USCR**, a.g.b., Doc. No. 250, Secret, U.S. Ship North Carolina, Smyrna, August 31, 1825, s. 41.

⁴⁵ Amiral Rodgers de English gibi Bakanlığına göndermiş olduğu raporda D. Offley'i Amerikan Konsolosu olarak nitelemektedir.

istediği dostluk ve ticaret antlaşmasının İngiltere ve Fransa ile imzalanmasının aynısı olması arzalandığı açıkça belirtilerek, Hüsrev Paşa üzerinden Babıali'nin nabzının ölçülmesi amaçlanmıştı. Rodgers, kendisinin ve Bakanlığının iç yazışmalarda kullanmakta oldukları “kapitülasyon” sözcüğüne mektubunda yer vermekten özellikle kaçınmıştı. Hüsrev Paşa'nın cevabı David Offley vasıtasıyla Amiral Rodgers'a ulaştırılacaktı.⁴⁶ Kendi iç yazışmalarında David Offley için “Amerika'nın İzmir konsolosu” unvanını kullanan Rodgers, Hüsrev Paşa'ya yazdığı mektupta zikredilen unvanı belirtmekten kaçınmıştı. Çünkü Offley'in *de facto* konsolosluğu Babıali tarafından tanınmıyordu.

Cebelitarık'ta bulunan Amiral Rodgers, Yunanlı korsanlara karşı Akdeniz'de bırakmış olduğu savaş gemisi *Ontario*'nun Kasım ayında İzmir'den gelerek kendisine katılmasını ve Hüsrev Paşa'nın cevabını ya da Offley'in mevcut durumu belirten raporunu beraberinde getirmesini bekliyordu.⁴⁷ Aralık ayı ortalarında Cebelitarık'a gelerek Rodgers'a katılan *Ontario* Hüsrev Paşa'nın cevabı yerine David Offley'in raporunu getirdi. Offley, Hüsrev Paşa'nın görevden alınma ihtimali ve İstanbul'a ne zaman döneceğinin belli olmaması nedeniyle Rodgers'in mektubunu elinde tutmaya karar verdiğini bildirmişti. Offley'in raporuna göre; Hasan Paşa tarafından kendisine yarı resmi bir tonda, Rodgers'in filosu ile İstanbul'a müzakerelerde bulunmak üzere bir büyükelçi gönderilmemiş olmasından duyulan hoşnutsuzluk iletilmişti. Amerikan tarafı antlaşma müzakereleri için büyükelçi göndermesi durumunda, antlaşmanın kendi istediği prensipler temelinde imzalanmasından emin olmak istiyordu. Başarısızlık hem Amerikan Devleti'nin prestijini sarsacak hem de iki ülke arasındaki dostlukta soğukluk meydana getirecekti.⁴⁸

Amiral Rodgers ile Hüsrev Paşa'nın bir yılı aşkın süredir planlanmasına rağmen bir türlü yapılamayan görüşmesi 1826 yılı Temmuz ayı başlarında, Osmanlı-Mısır ortak donanmasının Navarin'de yakılmasından yaklaşık bir buçuk yıl önce Bozcaada yakınlarında Çanakkale Boğazı girişinde gerçekleşti.⁴⁹

⁴⁶ *Commodore Rodgers to the Captain Pasha*, **USCR**, a.g.b., Doc. No. 250, U.S. Ship North Carolina, off the island of Hydra, September 20, 1825, s. 43.

⁴⁷ **USCR**, a.g.b., s. 44.

⁴⁸ *Extract from a letter of Mr. Offley, Consul of United States at Smyrna, to Commodore Rodgers, dated*, **USCR**, a.g.b., Doc. No. 250, Smyrna, November 30, 1825, s. 46. October 14, 1825. s. 43.

⁴⁹ *Captain Rodgers to Mr. Clay*, **USCR**, a.g.b., Doc. No. 250, US Ship North Carolina, (Vourla, Asia Minor) July 19, 1826. s. 47-48.

Görüşmenin gerçekleştirildiği tarihler Osmanlı ordu sisteminde yapısal değişikliklerin yapıldığı, II. Mahmut'un yeniçeri ocağını kaldırdığı, Yunan isyanının yanında başkentteki iç karışıklıklar ile uğraşıldığı bir döneme rast gelmektedir. Bu nedenle Amerika ile akdedilecek antlaşmanın müzakereleri için başkentteki ortam uygun değildi. 14 Temmuz tarihinde Hüsrev Paşa ile Rodgers bir kez daha bu sefer Midilli Adası açıklarında buluştular ve Hüsrev Paşa Rodgers'in sancak gemisi *North Caroline*'a iade-i ziyarette bulundu. Bu ziyarette Amiral Rodgers Hüsrev Paşa'ya gemisinin her yanını gezdirerek inceleme yapmasına müsaade etti. Rodgers'in Bakanlığına gönderdiği rapora göre; Hüsrev Paşa iki saate yakın bir süre *North Caroline*'ı incelemiş ve gözlemlerde bulunmuştu. Daha önce Rus, İngiliz ve Fransız donanma gemilerini yakından görmüş olan Hüsrev Paşa Amerikan gemisinden oldukça etkilenmişti.⁵⁰

Belirtilen ziyaretle 1826 yılı Temmuz ayına kadar gerçekleşen müzakere ve görüşmelerde Osmanlı tarafı ilk defa Amerikan savaş gemileri hakkında bilgi alma gereği duymuş ve Amerikan yapımı gemilere ilgi göstermişti. Bu ilgide Hüsrev Paşa'nın sancak gemisi *North Caroline*'nda yapmış olduğu inceleme ve gözlemler etkili oldu. Fakat zikredilen ilgi henüz Türk tarafının Amerika'dan savaş gemisi, donanma malzeme ve ekipmanı satın alma ya da Türk tersanelerindeki gemi inşa faaliyetlerine teknik destek sağlanması talebi düzeyine ulaşmamıştı. Belirtilen nedenle henüz Amerikan arşivlerindeki görüşme raporlarına yansıyan bu yönde bir talep yoktur.

Bozcaada açıklarında gerçekleşen görüşmede Hüsrev Paşa Amiral Rodgers'a isteklerini Sultan II. Mahmut'a iletceği ve cevabi mektubu David Offley vasıtasıyla kendisine göndereceği sözünü vermişti. Rodgers, Hüsrev Paşa'nın cevabının Kasım ayında kendisine ulaşmasını bekliyordu. 1826 yılının sonuna doğru İstanbul'da Amerikan *Hope* fırkateyninin Yunanlı isyancılara silah, cephane ve donanma malzemesi sağladığı söylentisi yayılmaya başladı. Bunun üzerine Başkentteki Amerikan lehtarları tutum yerini hoşnutsuzluğa bıraktı. Rodgers'in beklemekte olduğu cevabi mektup da bu nedenle gönderilmedi.⁵¹ Bahsedilen söylentiler sebebiyle 1827 yılının sonuna kadar antlaşma müzakerelerinde umulan gelişme sağlanamadı. Bu esnada kaldırılan yeniçeri ocağının yerine, Hüsrev Paşa Serasker görevine getirilmişti. Serasker Hüsrev Paşa tarafından 1827

⁵⁰ USCR, a.g.b., s. 48; Kurat, a.g.e., s. 14.

⁵¹ *Extracts of a letter from Commodore Rodgers to Mr. Clay*, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, US Ship North Carolina, Malta February, 14, 1827. s. 51.

Kasım ayı başında Offley'e halihazırda Başkenti meşgul eden problemler halledildikten sonra, Amerika ile imzalanacak olan antlaşmanın sonuçlandırılması için kendisinin İstanbul'a davet edileceği bildirildi.⁵²

Amerikan temsilcileri ile müzakereler devam ederken, Rus Çarı I. Nikola uzun süredir Osmanlı Devleti'ni 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ve sonrasında 1826 tarihinde Bükreş Antlaşması'nı revize eden Akkerman Antlaşmalarına uymamak, Rus gemilerine yasa dışı şekilde el konulması ve yüklerinin kamulaştırılması, Boğazların Rus gemilerine kapatılması ve Osmanlı Devleti'nin İran'ı Rusya ile antlaşma imzalamamak için teşvik etmesi ile suçlayarak yeni bir saldırı için İngiltere başta olmak üzere büyük güçleri razı etmeye çalışıyordu.⁵³

1827 yılının 20 Kasım tarihinde gerçekleşen, Osmanlı Devleti tarihini ve milliyetçilik akımlarına karşı kurulan Avrupa sistemini temelinden sarsan hadise hiç şüphesiz, Yunanistan lehine ittifak kuran Rusya, İngiltere ve Fransa'nın ortada savaş durumu yokken ortak saldırı ile Navarin'de Osmanlı donanmasını yakarak yok etmeleridir. Navarin faciasının şoku atlatılmadan başlayan 1828-1829 Rus savaşında, Osmanlı tarafı ağır bir yenilgi aldı. Yenilgi sonrasında Osmanlılar, KüçükKaynarca'dan sonraki en ağır ahitname olan Edirne Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldılar.⁵⁴

Navarin faciası Osmanlı Devlet adamlarının Amerika ile yürütülen müzakerelere bakışını değiştirdi. Bu olaydan sonra Osmanlı Hükümet adamları Amerika Devleti ile imzalanacak olan dostluk ve ticaret antlaşması için daha istekli davranmaya başladılar. D. Offley, Hükümetine; Osmanlı Devlet adamlarının, iki ülke arasında imzalanacak bir dostluk antlaşması ile Navarin'de yakılmış olan donanmanın yerine Amerikan tersanelerinde savaş gemileri inşa etmelerine müsaade edileceğini umduklarını rapor etti.⁵⁵

Ofley'in tespiti doğrudu çünkü Babıali ABD ile müzakere edilen antlaşmayı Offley'in raporunda belirttiği amaçla bir an önce imzalamak istiyordu. 1828 yılının hemen başında, 1820 yılında İstanbul'da bulunan Amerikan temsilcisi Bradish ile Babıali arasında aracılık yapan Nicholas Novani adlı tercümanla temas edilerek antlaşma müzakerelerinin

⁵² *Extract-Mr. Offley to Mr. Clay, Smyrna, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, November 26, 1827. s. 52-43.*

⁵³ **The Manchester Guardian**, "Russia and Turkey, Text of the 1921 Treaty", September 27, 1822. s. 10; **The Observer**, "War Between Russia and Turkey, Manifesto of the Emperor of Russia", May 19, 1828. s. 1.

⁵⁴ Karal, a.g.e., s. 117-21.

⁵⁵ *Extract-Mr. Offley to mr. Clay, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, Smyrna, February, 17, 1828. s. 53-55.*

sonuçlandırılması için girişimlerde bulunuldu. Babıali temsilcileri Novani'ye iki ülkenin de avantajına olacak bir antlaşma akdedilmesi isteğini iletiler, fakat bu istek Novani'nin hoşuna gitmedi. Donanması yakılan ve deniz gücünü kaybetmiş olan Babıali çare aramaktaydı. Bu amaç bizzat Reisül Küttap tarafından Novani'ye açıkça söylenmişti.⁵⁶

Navarin faciasından yaklaşık iki buçuk ay sonra, 7 Şubat 1828 tarihinde Reisül Küttap Muhammed H. Efendi, D. Offley'e Amerikan Dışişleri Bakanlığına iletmek üzere bir mektup gönderdi. Mektupta Amerikan Hükümetinin Osmanlı Devleti ile bir antlaşma akdetme isteğinin samimiliğine inanıldığı, bu zamana kadarki gecikmenin kaderin sonucu olduğu, mevcut şartların böyle bir antlaşmanın akdi için artık uygun hale geldiği bildirilerek antlaşmanın bir an önce sonuçlandırılması istendi.⁵⁷

Donanması yakılan Osmanlı Devleti Amerika'dan bu hususta yardım alabileceğine inanarak müzakere edilen antlaşmanın imzası için işlemleri çabuklaştırmaya karar vermişti. Osmanlı Devlet adamları Amerika'dan alacakları destek ile yakılan donanmalarını daha güçlü bir şekilde yeniden inşa edebileceklerini umuyorlardı. Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa, Amerikan savaş gemilerini ve firkateynlerini Amiral Rodgers ile gerçekleştirdiği görüşmelerinde incelemişti. Osmanlı Devlet adamlarının Amerika'dan gemi ve donanma malzemesi satın almak istemesinin birinci nedeni Amerikan gemilerinin Avrupa'daki emsallerine üstünlüğü ve Navarin faciası nedeniyle iki büyük Avrupa Devleti, Fransa ve İngiltere ile Rusya'ya artık güvenilemeyeceğinin anlaşılmasıydı. Osmanlı Devlet adamları Amerikan Hükümetini ve halkını, İstanbul'a gelen müzakerecilerden tanıyordu. Müzakerecilerden edinilen izlenim; iç işlerine karışmayan, tarafsız, Osmanlı'ya sempati ile bakan bir Amerika idi. Oysa önceki sayfalarda da belirtildiği gibi gerçek durum bu beklentinin tam aksineydi. Osmanlı devlet adamları Amerikan pragmatizmine aldanmışlardı ve aslında Yeni Dünya'da hiçte Osmanlı lehtarı bir görüş hakim değildi.⁵⁸

Babıali'nin antlaşma müzakerelerini hızlandırma talebi Amerikan tarafında memnuniyetle karşılandı. 22 Temmuz 1828 tarihinde Başkan Adams, Akdeniz Filosu Komutanı Amiral James Biddle'ye göndermiş olduğu "çok gizli ve özel" kodlu mektubunda; Babıali'nin uzun süredir müzakere edilmekte olan antlaşmayı imzalamaya

⁵⁶ *Mr. Bradish to Mr. Novani, Summary narrative of communications with the Sublime Porte, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, Translation, Pera, at Constantinople, January 24, 1828. s. 55-59.*

⁵⁷ *Extract-Mr. Offley to mr. Clay, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, Smyrna, Translation of Turkish Paper, February, 7, 1828. s. 53-55.*

⁵⁸ Gordon, *Turkish-American Treaty...*, s. 711; Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika....*, s. 13.

hazır olduğunu bildirdi ve Karadeniz'e giriş hakkı dahil Amerikalı tüccarlar için büyük getirileri olacak bu antlaşmayı müzakere etmek ve imzalamak üzere, Offley'in kendisini İstanbul'daki şartların uygunluğu hususunda bilgilendirmesi ile İstanbul'a gitmek üzere görevlendirdi. 28 Temmuz tarihli genel yönergede ise, Amiral James Biddle ile İzmir'de faaliyet gösteren ve Babıali ile görüşmeleri sürdüren Amerikan Konsolosu [temsalcisi] David Offley'in Osmanlı Devleti ile görüşmeleri yürütmek, kapitüler haklar elde etmek ve sonuçlandırılan antlaşmayı imzalamak üzere yetkilendirildiği bildirildi.⁵⁹

Başkan Adams tarafından Offley'e 21 Temmuz tarihinde gönderilen ve yine "gizli, özel" kodu taşıyan mektupta, Amerika'nın Osmanlı Devleti ile antlaşmasında elde edilmesi beklenen kazanımlar şöyle sıralanmıştı: (a) Değişmez ve sürekli bir temelde, Amerikalı tüccarların Osmanlı Devleti ve bağlı devletçiklerinde ticaret yapabilme hakkını elde etmesi, (b) Amerikan gemilerinin Karadeniz'e girebilmesi ve seyrüsefer hakkı elde edebilmesi. İlk maddeden her iki ülkenin gemi, vatandaş ve uyrukları karşılıklı olarak yararlanacaktı. Antlaşma en ziyade müsaadeye mazhar millet ilkesi temelinde imzalanacaktı.⁶⁰ Başkan Adams Osmanlı tüccarlarının Amerika ile ticaret yapabilecek deniz gücüne ve ticaret gemilerine sahip olmadığını biliyordu. Bu nedenle birinci beklenti tamamen Amerikan lehtarıydı.

Offley'e özellikle Osmanlı ülkesindeki Amerikan vatandaşlarının haklarının korunması için gerekli maddeleri antlaşmaya ekletmesi ve tüm maddelerde bu ilkeyi göz önünde tutması talimatı verildi. Başkan Adams, Avrupalı güçlere tanınan kapitüler imtiyazların, vergi, yükümlülük ve dini haklarda istisnalar tanıdığını bunların daha da genişletilerek örneğin 1740 Fransa kapitülasyon antlaşmasınının 83. maddesi düzeyinde ya da buna benzer bir madde ile güvence altına alınmasını arzuluyordu.⁶¹

Washington'dan gelen talimat üzerine Offley gerekli girişimlerde bulundu. Ancak 1828 yılının Rusya ile savaş dönemi ve Avrupalı Devletlerle görüşmeler içinde geçmesi nedeniyle Babıali, Amerika ile müzakerelere yeteri kadar zaman ayıramadı. Bu esnada düşük yoğunlukta ve sonrasında yoğun olarak devam eden İstanbul'daki müzakerelerin Amerika'nın istediği şekilde gitmemesi üzerine yeni çareler aranmaya başlandı. Bu

⁵⁹ *John Quincy Adams to Mr. David Offley, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, July 28, 1828. s. 64-65.*

⁶⁰ *Mr. John Quincy Adams President of United States of America to all to whom these presents shall come, greeting, USCR, a.g.b., Doc. No. 250, s. 63.*

⁶¹ *USCR, a.g.b., s. 63.*

amaçla, 12 Eylül 1929 tarihinde Başkanlığı Adams'dan devralmış olan Andrew Jackson'un direktifi ile, Amiral James Biddle ve David Offley'e üçüncü müzakereci olarak New Yorklu bir armatör olan Charles Rhind de katıldı. Rhind'e verilen talimatta; antlaşmanın ticaret ve seyrüsefayın çerçevesinde olması istenmiş ve armatör olan C. Rhind'in bu anlamda destekte bulunabileceği düşünülmüştü. Müzakereler görünürde Amerikan tarafının elde etmeyi dilediği tek yanlı kapitüler haklar dolayısıyla ve Babıali'nin Amerikan gemilerinden almaya talep ettiği %5 oranındaki gümrük vergisi nedeniyle tıkanmıştı. Ekonomisi zorda olan Babıali diğer ülkelerin ödemekte olduğu %3 gümrük vergisini %5'e çıkartmak istemekteydi ve ilk zammı Amerika ile imzalanan antlaşmadan başlatmak niyetindeydi. Ayrıca Başkan Jackson'a göre; Babıali tarafından kapitüler haklarda mütekabiliyet aranması hayali bir durumdu çünkü daha önce diğer pek çok devlete mütekabiliyet olmaksızın bu haklar tanınmıştı.⁶²

Başkan Adams normalde düşük olan Osmanlı gümrük vergileri dolayısıyla bu isteği makul buluyordu. Fakat Amerika'nın ulusal onurunun kırılmaması için tüm diğer ülkelere uygulanmakta olan gümrükler bu düzeye çıkarılmadan Babıali'nin talebi kabul edilebilir değildi.⁶³ Amerikan tarafı müzakerelerde kendi isteklerinden taviz vermeye ve donanması yok edilen Osmanlı'ya yardımcı olmaya gönülsüzdü. Görüşmeler kilitlenmişken Amerikan tarafının antlaşmaya Osmanlı'ya savaş gemileri ve bu gemilerin yapımında kullanılan malzeme satılmasını içeren gizli bir madde eklemeyi kabul etmesi ile 7 Mayıs 1830 tarihinde, (Hicri 14 Zilkade 1245) uzun süredir müzakere edilen antlaşma nihayet imzalandı. Antlaşmanın aslı Türkçeydi ve Osmanlı Devleti adına Antlaşmaya Reissül Küttap Muhammed Hamid Efendi imzalamıştı.⁶⁴

1830 tarihli antlaşma ile Amerika Devleti'ne "en ziyade müsaadeye mazhar millet (*most favored nation*)" statüsü tanındı ve diğer devletlere verilmiş olan tüm kapitüler haklardan yararlanması hakkı karşılıksız olarak verildi.⁶⁵ Elde edilen ayrıcalıklar, zaman içinde yürürlüğe konulacak olan gunboat diplomasisi (Savaş gemilerinin tehditkar askeri

⁶² James Biddle, David Offley, and Charles Rhind Equires, **USCR**, a.g.b., Doc. No. 250, Department of State, Washington, 12 September 1829. s. 69-74.

⁶³ **USCR**, a.g.b., s. 69-74; Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991. s. 1-2.

⁶⁴ **USCR**, a.g.b.; Paullin, a.g.e., s. 148; John M. Vander Lippe, Antlaşmanın 10 Mayıs tarihinde imzalandığını kaydeder. Arşiv belgelerinde ve Antlaşmanın orjinalinde imza tarihi 7 Mayıdır. Bkz. John M. Vander Lippe, "The "Other" Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations", **Turkish Yearbook**, C. 23, Ankara 1993. s. 32.

⁶⁵ **USCR**, a.g.b., Doc. No. 304, 1832.

güç gösterisi ile politik amaçların elde edilmesi) ile de güçlendirilerek mümkün olan en uç sınıra kadar kullanılmıştır. Türk-Amerikan Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması Fransa'ya verilen kapitüler haklar emsal alınarak müzakere edilmişti fakat Antlaşma Fransa ile imzalanan kapitülasyon antlaşmasının aksine çok daha kısadır. Antlaşma ekinde gizli tutulan, Navarin'de yok edilen Osmanlı donanmasının yenilenmesi için ABD'den savaş gemisi satın alınmasını düzenleyen madde, Başkan Andrew Jackson tarafından Kongre'ye sunulan metnin içine konulmadı. Çünkü Senato bu maddeyi onaylamayı 18'e karşı 27 oyla reddetmişti. Diğer maddeler 42 kabul bir ret oyu ile onaylandı.⁶⁶

Antlaşma imzalandıktan sonra ABD, David Porter'i maslahatgüzar sıfatı ile İstanbul'a atadı. Porter ile, Amerikalı gemi yapım mühendisi Henry Eckford da kendi yapmış olduğu "*The United States*" adlı korvetle İstanbul'a gelmişti. Eckford'un korveti beğenilerek o dönem için yüksek bir miktar olan 150.000\$ karşılığında satın alındı. Eckford'un, İstanbul'da kalarak Osmanlı Devleti için harp gemileri inşa etmesi teklifinin kabulü üzerine Haliç Aynalıkavak'ta Amerikan usulü ayrı bir tersane inşa edilerek çalışmalara burada başlandı. Eckford, gemi inşası için Amerika'dan 15 usta ve kalifiye işçi getirtti. Bunlar arasında Eckford'un yardımcısı Foster Rhodes de vardı. Sultan II. Mahmut Eckford'un çalışmalarını ve harp gemisi yapım işini yakından takip etmekte, bu işe özel önem vermekteydi. Eckford 1832 tarihinde vefat edince görevi yardımcısı Rhodes devraldı. Bir deniz amirali olan David Porter'in de Eckford ve Foster'in çalışmaları ile yakından ilgilendiği ve teşvik ettiği bilinmektedir. 1839 yılına kadar İstanbul'da kalan Foster, Osmanlı Donanması için 10'a yakın gemi inşa etti. Akdes Nimet Kurat Foster'in Türkiye'de buharla çalışan ilk gemi yapımcısı olduğunu kaydeder.⁶⁷

İki ülke arasında imzalanan Antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile başlayan diplomatik ilişkiler ilk dönemde düşük yoğunlukla devam etti. 1838 yılında İngiltere ile imzalanmış olan Balta Limanı Antlaşmasının ayrıcalıklarından yararlanma hakkı bir yıl sonra ABD'ye de tanındı. Böylece ABD, 1830 Antlaşması ile elde etmiş olduğu hukuki kapitüler hakların yanında Balta Limanı Antlaşması ile ticari kapitüler imtiyazlar da elde etmiş oldu.

⁶⁶ Paullin, a.g.e., s. 150; Armaoğlu, a.g.e., s. 3.

⁶⁷ Kurat, a.g.e., s. 19-21; Güler, a.g.m., s. 234; Roger R. Trask, "The United States and Turkish Nationalism: Investments and Technical Aid During the Atatürk Era", **The Business History Review**, Sayı 38, No. 1, International Government-Business Issue, Bahar 1964. s. 71.

İlerleyen yıllarda ABD, Balta Limanı Antlaşması'nın hükümlerini öne sürerek Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak gümrük tarifelerini yükseltmesini kabul etmemiştir.⁶⁸

Kırım savaşı öncesinde ABD, İstanbul'daki temsil düzeyini daimi elçilik seviyesine çıkartarak Carrol Spence'yi İstanbul'a gönderdi. Spence, 1854 yılında Sultan I. Abdülmecit'e güven mektubunu ABD'nin Akdeniz'deki donanma komutanı ve subayları eşliğinde sunarak göreve başladı.⁶⁹

1855 yılından sonra iki ülke arasında 1830 antlaşmasının yorum farklarından doğan problemler ortaya çıkmaya başladı. Sorunlar, dördüncü maddede tanınan kapitüler adli haklar, tercüme hataları ve bunların yorumlanmasındaki anlaşmazlıklar etrafında toplanıyordu. Amerikalı diplomatlar da dördüncü maddenin Amerikan tarafına iddia edilen ayrıcalıkları sağlamadığının, "Franklara yapılan uygulamaların aynılarının [Amerikan vatandaşlarına] uygulanacağı" ifadesinin de bu hakka temel teşkil edemeyeceğinin bilincindeydiler.⁷⁰ Çünkü antlaşmada Franklar olarak nitelenen Avrupa devletleri kendi vatandaşlarının cezalarını infaz etme hakkına sahip olamamışlardı ve böyle bir talepte de bulunmamaktaydılar.⁷¹ Fakat Senato antlaşmayı bu şekilde onaylamıştı ve Amerikalılar *fait accompli* durumu ile beklenmedik şekilde elde ettiklerini düşündükleri bu sınır aşan imtiyazdan da vazgeçmek niyetinde değillerdi. İki ülke arasında dördüncü maddenin tercüme hatası ve yorum uyuşmazlığına dayalı farklılığından doğan anlaşmazlıklar diplomatik ilişkilerin kesildiği 1917 yılına kadar devam etmiştir.

1861'li yıllarda İstanbul'daki ABD daimi elçilerinin en çok meşgul oldukları konulardan bir tanesi Güney Devletleri'nin (Konfederasyon Devletleri) İstanbul'daki temsilcilerini tespit etmek, mümkünse çalışmalarını etkisiz hale getirmek ve Babıali'nin desteğini almalarını engellemektir. Bu döneme ait yazışmaları içeren belgelere göre; henüz İstanbul'a Güney Eyaletlerine ait ajanlar ulaşmamıştı. Zaten hariciye Nazırı Ali Paşa ve Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa da ABD elçisine Osmanlı Devleti'nin Güney

⁶⁸ Gordon, **Turkish-American Treaty...**, s. 712; *Increase of Turkish Customs Duties*, **PRFRUS 1907**, Part II, Washington: Government Printing Office, 1910. s.1051.

⁶⁹ *Correspondence of the American Minister*, **USCR**, House of Representatives, Constantinople, Doc. No. 110, *Mr. Spence to Mr. Marcy*, Extract, Constantinople, February, 25, 1854. s. 1-4.

⁷⁰ Doc. No. 304, **USCR**, a.g.b., February 9, 1832. s. 2; Doc No: 3, **USCR**, a.g.b., April 7, 1881, *Legation of the US, Constantinople May 12, 1877*. s. 22; Sinan Kunalalp, "Ottoman Diplomacy and the Controversy Over the Interpretation of Article 4 of the Turco-American Treaty of 1830", **Turkish Yearbook**, C. 31, Ankara 2000. s. 16.

⁷¹ James B. Angell, "The Turkish Capitulations", **The American Historical Review**, S. 6, No: 2, Haziran 1901. s. 256; Kunalalp, a.g.m., s. 16.

Devletlerinin ayrılıkçı hareketini hoş görmediklerini, Kuzey'deki Birlik taraftarlarının başarısını dilediklerini bildirmişlerdi.⁷²

1830 Antlaşması 25 yıl süreyle sınırlı olarak imzalanmıştı ve 1855 yılında yürürlük süresi sona erecekti. 1862 yılında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması'nın temel alındığı yeni bir Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması akdedildi. Bu antlaşma ile ABD'ye bazı yeni ticari ayrıcalıklar tanınmıştı ve sonraki yıllarda özellikle gümrük vergileri ile ilgili maddelerden rahatsız olan Osmanlı Devleti'nin 1875, 1883 ve 1905 yıllarında bu antlaşmayı yürürlükten kaldırma talebi ABD tarafından kabul edilmemiştir.⁷³

1862 Antlaşmasının getirmiş olduğu en önemli yenilikleri; ikinci madde altında yer alıyordu. Buna göre; ABD vatandaşlarına Osmanlı ülkesinin her yerinde alım satım yapabilme hakkı tanınmış, tekel (yed-i vahid) usulü kaldırılmıştı. ABD vatandaşları diğer milletlerden daha fazla vergi ödemeye zorlanamayacaktı. Antlaşma ile bazı gümrük vergileri indirilmiş, izin verilmeden Osmanlı topraklarına top ve barut ihraç edilmesi yasaklanmıştı.⁷⁴ Antlaşma 28 yıl geçerli olacak ancak taraflardan birisi 14 ve 21. yılın sonunda tek taraflı olarak Antlaşmayı feshettiğini diğer tarafa bildirebilecekti.⁷⁵

1868 yılına kadar geçen 38 yıllık sürede, 1830 Antlaşmasının dördüncü maddesinin hukuki uygulamaları ve Antlaşmanın Türkçe metni ile İngilizce çevirisi arasındaki farklar nedeni ile ilgili kayda değer bir sorun çıkmamıştı. İlk sorun 1868 yılında Osmanlı Hükümeti'nin devlete karşı illegal eylemlerde buldukları suçlamasıyla Suriye'deki iki Amerikan vatandaşını tutuklayarak hapsedmesiyle ortaya çıktı.⁷⁶ Amerikan Daimi Elçisi E. Joy Morris, 1830 antlaşmasının dördüncü maddesine dayanarak tutuklamanın yasal olmadığı, Osmanlı Hükümeti'nin Amerikan vatandaşlarını suç işleseler bile tutuklayamayacağı ve yargılamayacağı iddiasıyla vatandaşlarının serbest bırakılması için Babiali'ye başvurdu. Kendisine verilen cevapta, Antlaşmanın Türkçe metninde suç işleyen Amerikalıların kendi konsolosları tarafından yargılanacağı şeklinde bir hüküm

⁷² *Mr. Brown to Mr. Seward, Extract*, Legation of the US, Constantinople, June 11, 1861, **PRFRUS 1861**, C. I, Washington: Government Printing Office, 1861. s. 389-91.

⁷³ Gordon, **Turkish-American Treaty...**, s. 712-13; Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika....**, s. 19; J. C. Hurewitz, "Türk-Amerikan İlişkileri ve Atatürk", **Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk**, İstanbul: Nejdet F. Eczacıbaşı Vakfı Yayını, 1983. s. 491.

⁷⁴ Gordon, **Turkish-American Treaty...**, s. 712; Armaoğlu, a.g.e., s. 7; Erhan, a.g.e., s. 168; Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika....**, s. 20.

⁷⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 6-7; Erhan, a.g.e., s. 169.

⁷⁶ **USCR**, a.g.b., Doc. No. 304, February 9, 1832. s. 1; **USCR**, a.g.b., Doc No: 3, April 7, 1881. s. 21.

bulunmadığı, hatta “tutuklanamayacakları” gibi bir ifadenin Türkçe metnin hiçbir yerinde yer almadığı ve onay esnasında Porter’in Türkçe metnin esas olacağını kabul ettiği bildirildi. Dışişleri Bakanı William H. Seward bu konuda hemen eylemde bulunmaktansa, gelişmelerin seyrini beklemeyi uygun gördü. Morris’e de bu yönde talimat gönderildi ve gerginleşen ilişkiler geçici bir süreliğine tekrar normale döndü.⁷⁷

Osmanlı Devleti ile Amerikan Hükümeti arasında imzalanan Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra ilk yıllarda iki ülke arasındaki ticarete belirgin bir artış gözlemlenmedi. Bu esnada Antlaşma imzalanmadan önce Osmanlı topraklarında faaliyet göstermeye başlamış olan misyonerlerin çalışmaları kendisini çok fazla hissettirmeden devam ediyordu.

Bu dönem Osmanlı Devlet yapısındaki kırılmanın geri döndürülmez bir şekilde merkez çekirdeğe doğru ilerlediği bir zaman dilimine rast gelir. Kapitülasyonları koruma kalkını gibi kullanan misyonerlerin yıkıcı faaliyetleri kırılmanın merkez çekirdeği ulaşmasını hızlandıracaktır. Antlaşma imzalanırken, kapitüler haklar bir bakıma Amerika Devletine bahşedilmişti. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki ilk yıllarda Amerikan temsilcilerinin misyonerleri korumaktan ziyade ticareti geliştirmeye çalıştıkları görülür. Bu yaklaşım sonraki yıllarda değişmiştir.

1894-1895 dönemi hazırlık dönemini tamamlayan misyonerlerin Anadolu topraklarındaki faaliyetlerinin ilk sonuçlarını vermeye başladığı yıllardır. Zeyton, Maraş, Muş, Antep, Halep, Urfa, Haçin [Saimbeyli], Trabzon, Merzifon, Harput, Erzurum, Van, Mersin ve İstanbul’da yaşayan Taşnak ve Hınçak mensubu Ermeni komitacılar bu dönemde geniş çaplı bir başkaldırı denemesine giriştiler.⁷⁸ Komitacı Ermenilerin birinci

⁷⁷ **New York Times**, “*The Entente Cordiale with United States Re-established*”, March 22, 1868. s. 1; Kunalalp, a.g.m., s. 10.

⁷⁸ Amerikalı misyoner Cyrus Hamlin, Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu raporunda; Hınçak çetelerinin bilinçli olarak Türk ve Kürt halkına saldırdığını, böylece Rusya’nın ve daha sonra ABD’nin olaya karışmasının sağlanmaya çalışıldığını bildirmektedir. “... *These Huntchagui bands, organized all over the Empire, will watch their opportunity to kill Turks and Koords, set fire to their villages, and then make their escape into the mountains. The enraged Moslems will then rise and fall upon the defenseless Armenians and slaughter them with such barbarities that Russia will enter, in the name of humanity and Christian civilization, and take possession ...*”. *Letter from Mr. Cyrus Hamlin in regard to Armenian revolutionary organization*, Lexington, December 23, 1893, **PRFRUS 1895**, Part II, Washington: Government Printing Office, 1896. s. 1415-416; Hamlin benzer söylemini Amerikan kamuoyu ile paylaşarak, Başkan Cleveland’in 1893 Aralık ayında Kongre’de yaptığı ve Osmanlı Hükümeti’nin kaygılarını kabul edilebilir bulduğu konuşmasını destekleyen bir de makale yazmıştır. Bkz. **New York Times**, “*President Cleveland and the Armenians*”, January 18, 1894. s. 4; **Los Angeles Times**, “*Cleaned out the Town*”, December 23, 1895. s. 8; **San Francisco Chronicle**, “*The Armenian Troubles*”, December 4, 1894. s. 3; **San Francisco Chronicle**,

kışkırtıcısı Çarlık Rusya iken hemen arkasından Amerikalı misyonerler geliyordu. Misyonerler sadece bu bölgedeki Ermenileri kışkırtmakla ilgilenmemiş, Alevi Osmanlı vatandaşlarını da kışkırtarak isyanı geniş çaplı bir tabana yaymaya çalışmışlardı.⁷⁹ İngiltere'nin kışkırtma faaliyetleri Rusya ve Amerika'nın gerisinde kalmıştı. Ermeni başkaldırıları sırasında Amerika *Marblehead* isimli savaş gemisini tehdit amacıyla Mersin Limanı'na gönderdi. Amerikan ortaelçisi Babıali'yi, Haçin'deki misyonerlerin zarar görmesi durumunda Haçin kaymakamının kellesini isteyeceği şeklinde tehdit edecek kadar ileri gitti.⁸⁰

Kongre'de ve kamuoyunda ise masum Ermenilerin ve Hıristiyanların katledildiği haberleri yayıldı. Amerikan arşiv belgelerine göre 1894-1895 yıllarında meydana gelen olaylarda hayatını kaybeden Ermenilerin sayısı 30.000'di. Resmi araştırmalara dayanmayan bu rakamların ve hadiselerin abartılı olduğunun Amerikalılar da farkındaydı.⁸¹

Bu esnada iki ülke diplomatik ilişkilerinde başka bir kriz patlak verdi. Ermeni olaylarının ve misyoner faaliyetlerinin etkisiyle 1895 yılında Amerikan Hükümeti *fait accompli* durum yaratarak Babıali ile herhangi bir ön görüşmeye lüzum görmeksizin Erzurum ve Harput'ta konsolosluk açmaya karar vermişti. Bu amaçla Robert S. Chilton Erzurum, William D. Hunter ise Harput konsolosları olarak atandı. Chilton ve Hunter Haziran ayında ABD'den yola çıkarak Temmuz'da İstanbul'a ulaştılar. Babıali her iki konsolosa görevlerini yapabilmeleri için gerekli izni sağlayacak olan beratları vermeyi reddetti. İki konsolos iki ay beratlarının verilmesi için beklemelerine rağmen Babıali'nin kararının değiştirilmesinin başarılammaması üzerine 11 Eylül tarihinde merkezden gelen

"*The Plot against the Sultan's Life*", November 2, 1895. s. 9; Erzurum isyanı esnasında şehirde bulunan Amerikalı misyoner W. W(?). Chambers, 1924 yılı Ekim ayında dönemin ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol ile yaptığı görüşmede isyan öncesinde Taşnak ve Hınçak mensubu Ermenilerin Berlin Konferansı'na güvenerek kışkırtmada bulduklarını itiraf etmiştir. Bkz. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, October 27, 1924. s. 1-3.

⁷⁹ Hans Lukas-Kieser, "Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia, The Interactions Between Alevis and Missionaries in Ottoman Anatolia", **Die Welt Des Islams**, S. 41, No: 1, Mart 2001. s. 90-91; Günay, a.g.m., s. 112.

⁸⁰Günay, a.g.m., s. 113; Nedim İpek, "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", **OTAM**, S. 6, Ankara 1995. s. 258; Amerikan ortaelçisinin bu küstahlığa varan hadsiz davranışı Washington Ortaelçisi Mavroyani Bey tarafından protesto edilmiştir. *Mavroyeni Bey to Mr. Olney*, Translation, Imperial Legation of Turkey, Washington, December 21, 1895, **PRFRUS 1895**, Part II, Washington: Government Printing Office, 1896. s. 1413-416; *Marblehead*'in İstanbul'a gelmesine II. Abdülhamit müsaade etmemiştir.

⁸¹ *Message From the President of the US, Relative to Withholding of the exequaturs of American vice-consuls dully appointed to the consulates of Erzurum and Harpoot by the Turkish Government*, **USCR**, Senate, Doc. No. 49, December 30, 1895. s. 10-11; **New York Times**, "*The Armenian Question*", December 22, 1890. s. 4; **Washington Post**, "*The Turkish Side of the Affair*", January 9, 1895. s. 4.

talimata uygun olarak berat almaksızın hükümetleri tarafından atanmış oldukları görevlerine başlamak üzere Erzurum ve Harput'a doğru yola çıktılar.⁸²

İki konsolos gemi ile Trabzon'a geldiklerinde buradan hareket ederek Erzurum ve Harput'a gitmelerine müsaade edilmedi. Trabzon, Erzurum ve Harput'ta komitacı Ermenilerin neden olduğu karışıklıkların da etkisiyle, Chilton Amerika'ya geri çağrılırken, Hunter'a İstanbul'daki Amerikan elçiliğinde başka bir görev verildi. Her ne kadar *fait accompli* konsolos atamalarında Amerika geri adım atmış gibi görünse de, Harput ve Erzurum'a konsolosluk açma girişiminden vazgeçilmedi. İstanbul'daki Amerikan ortaelçisinin artan ısrarı üzerine Babıali Erzurum'da Amerikan konsolosluğu açılmasına müsaade edeceğini fakat Harput'a müsaade edilmeyeceğini Amerikan tarafına bildirdi.⁸³

Diğer bir sorun çifte vatandaşlık uygulamasıydı. Osmanlı Devleti özellikle Ermenilerin yoğun olarak Amerikan vatandaşlığına geçmesi üzerine 1869 yılında Sultan'ın izni olmaksızın tebaanın başka bir ülkenin vatandaşlığına geçişini yasaklamış, izinsiz geçişleri geçersiz saymaya başlamıştı. Özellikle Hınçak mensubu komitacı Ermenilerin neden olduğu karışıklık ve isyanların artarak devam ettiği 1895 yılında Amerika ile Osmanlı Devleti arasında 1830 antlaşmasının dördüncü maddesinin farklı yorumlanmasından doğan yargılama problemlerine Amerika'ya giderek bu ülkenin vatandaşlığını kazanan ve Osmanlı topraklarına dönüşlerinde Amerikalıların sahip olduğu hukuki ayrıcalıklardan yararlanmak isteyen Ermeniler de dahil olmuştu. Amerikan Hükümeti dördüncü maddenin yorumunu Osmanlı'ya karşı isyan etseler, ayaklanmaya katılsalar ve devletin güvenliğine karşı eylemde bulunsalar bile Amerikan vatandaşlarının ve sonradan Amerikan vatandaşlığı kazanmış olan Osmanlı uyruklarının yerel makamlar tarafından tutuklanamayacağı ve yargılanamayacağı boyutuna taşımıştı.⁸⁴

⁸² USCR, a.g.b., Doc. No. 49, December 30, 1895. s. 1-2; Açıkse, a.g.e., s. 75.

⁸³ *Message From the President of the US, To a Resolution of the Senate of December 4, 1895...* USCR, Senate, Doc. No. 33, December 19, 1895. s. 8; 1901 yılında Dr. Thomas Norton'un Harput'a konsolos olarak tayin edilmesi Babıali tarafından kabul edilmiştir. **New York Times**, "Turkey Act in Norton Matter", January 8, 1901. s. 5.

⁸⁴ Gordon, **Turkish American Controversy**..., s. 659; **New York Times**, "The Sultan Need not tremble Yet", February 11, 1894. s. 16; Bu dönemde Amerikan gazetelerinden özellikle *New York Times* da, Ermenilerin, yağma, katliam ve anarşiye yönelik hareketlerini eleştiren yazılar çıkmaktaydı. P. H. Vartogian isimli Ermeni *New York Times*'daki yayınlardan rahatsızlığını dile getiren, Ermenilerin haklılığını Amerikan kamuoyuna anlatarak Hınçak çetelerinin gerçek amaçlarının ortaya çıkmasını engellemek için bir cevap göndermiş ve bu cevap da gazetede yayınlanmıştır. Bkz. **New York Times**, "Turkey and Armenians", March 19, 1894. s. 3.

Amerikan Hükümeti istekleri elde edilemeyince gunboat diplomasisini uygulamaya koyarak ve savaş gemilerini Türk limanlarına göndererek gözdağı vermeye başladı. Amerikan vatandaşlığı kazanmış Osmanlı tebaası Ermenilerin iki ülke arasında neden olduğu sorunlar, Osmanlı hükümetinin Sultan'ın izni olmaksızın başka ülkenin vatandaşlığına geçen tebaasının bu işlemi geçersiz sayması ve kendi iç hukuk yargılama usullerinde direnmesi iki ülke arasındaki tansiyonu diplomatik ilişkilerin kesileceği 1917 yılına kadar belli dönemlerde yükseltmiştir. Örneğin, 1896 yılında Senato'ya sunularak Dış İlişkiler Komitesi'nde görüşülen bir önergede; Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilerin durumu, Amerikan vatandaşlığı kazanan Ermenilerin pasaportlarının Osmanlı Devleti tarafından tanınıp tanınmadığı, bu vatandaşların Osmanlı ülkesini ziyaret etmelerine ve ailelerinin Amerika'ya göç etmesine izin verilip verilmediği sorulmaktaydı. Önergeye verilen cevapta; Babıali ile Amerika arasında henüz bir vatandaşlık antlaşması bulunmadığı, bununla birlikte başka bir ülkenin vatandaşlığına geçen tebaanın da cezalandırılmadığı belirtilmişti.⁸⁵

1901 yılı başlarında Osmanlı Hükümeti biriken vatandaşlık ve yerleşim sorunlarını çözmek için yeni hükümleri uygulamaya koydu. Sonradan Amerikan vatandaşlığı kazanmış tebaa ve Filistin'e yerleşerek koloniler kurmak için her türlü fırsattan yararlanmaya çalışan Yahudilere karşı tedbirler alındı.⁸⁶ Başka bir ülkenin vatandaşlığına izinsiz olarak geçen Osmanlı vatandaşları vatandaşlıktan doğan tüm haklarını kaybedecekler ve ülkeye geri dönüşlerinde tutuklanacaklardı. Başka bir ülke vatandaşlığına geçiş izni isteyenler asla bir daha geri dönmeyecekler ve dönüşlerinde uyuğunda buldukları devletin kapitüler haklarından yararlanamayacaklardı.⁸⁷ Osmanlı vatandaşı olmayan Yahudiler ise Yafa girişinde pasaportlarını Türk yetkililere teslim edecekler ve Filistin'de üç aydan fazla kalamayacaklardı. Üç aydan fazla kalanlar ise geldikleri ülkeye geri gönderilecekti.⁸⁸ Tüm bu gelişmeler ve misyonerlerin neden olduğu problemler iki ülke diplomatik ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştu. Bunlara ek olarak ABD Hükümeti Ermeni olayları esnasında zarar gören müesseseleri için tazminat talep ediyordu.

⁸⁵ *Requesting information in regard to the treatment of naturalized citizens of the US of Armenian origin...*, Senate, Message From the President of the US, ... Doc. No. 83, **USCR**, January 16, 1896. s. 1-3.

⁸⁶ *Mavroyeni Bey to Mr. Bayard, Translation, Imperial Legation of Turkey*, Washington, March 2, 1888, **Congress Executive Documents, The House of Representatives, 1888-'89**, Washington: Government Printing Office, 1889. s. 1627; Hurewitz, a.g.e., s. 495.

⁸⁷ *Liability of Naturalized Citizens of the USA...* Department of State, Washington, January 22, 1901, **PRFRUS 1901**, Washington: Government Printing Office, 1902. s. 515-16.

⁸⁸ **New York Times**, "Driven from Jerusalem", May 6, 1888. s. 13.

Tazminat ve diğer sorunlardan doğan anlaşmazlıkları güç gösterisi ile çözmeye karar veren Amerikan yönetimi 1900 yılının sonunda *Kentucky* savaş gemisini Osmanlı Hükümeti'ne gözdağı vermek amacıyla İstanbul'a gönderdi. Karar verilmeden önce talimat üzerine, Ortaelçi Terrell İstanbul ve Çanakkale istihkamları hakkında topladığı bilgileri Washington'a iletmışti. Bu durum Amerikan Hükümeti'nin güç kullanarak İstanbul'a gelmeyi ciddi olarak düşündüğünü göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca İsyân girişimleri başarısız olan Hınçak mensubu komitacı Ermeniler Amerika'dan yardım talep etmişti.⁸⁹ Gemi Kaptanı Amiral Chester idi. Bu ziyaret esnasında Chester ve diğer üst düzey subaylar II. Abdülhamit tarafından Yıldız Sarayı'nda akşam yemeğine davet edildi. Amerikan ortaelçisi Lloyd C. Griscom'un raporuna göre; yemekte Abdülhamit iki ülke arasındaki sorunlara değinmeyerek, Amerikan tüfeklerine olan güvenini ve Amerika'dan satın almayı düşündüğü yeni savaş gemilerini gündeme getirmeyi tercih etti.⁹⁰

Bu esnada 1869 yılından buyana iki ülke arasında devam eden vatandaşlık sorunun çözüme görüşmelerinde sonuca varılarak 1874 yılında imzalanan antlaşma, Senato'nun metni değiştirmesi nedeni ile yürürlüğe girmedi. Oysa benzer antlaşma Almanya ile ABD arasında yürürlükteydi. Senato, Ermeni göçmenlerin yönlendirmesi ile metni değiştirme gereği duymuştu.⁹¹ Amerika'ya giden Ermeni göçmenler ile ilgili en önemli sorun, göç edenlerin arasında çok sayıda Taşnak ve Hınçak komitacısı bulunmasıdır. Komitacılar Amerika'da Osmanlı karşıtı çalışmalarını rahatlıkla devam ettirebiliyorlardı ve kamuoyunu Türkler aleyhine kışkırtıyorlardı.⁹² Bir türlü engellenemeyen bu durum ilerleyen yıllarda umulmadık büyüklükte sorunlara neden olmuştur.

Amerika ile Osmanlı Devleti arasında sonradan Amerikan vatandaşlığı kazanmış olan Osmanlı vatandaşlarının, askerlik ve vergi ödeme, Osmanlı hukukuna tabi olma tartışmaları 1900 yılına kadar devam etmiştir. Bu konu ile ilgili olarak 1890 yılında yeniden ele alınan 1874 antlaşmasını II. Abdülhamit onaylamayı reddetmişti. 1899 yılında

⁸⁹ **San Francisco Chronicle**, "Armenians Appeal to the American Nation", December 26, 1900. s. 3; Günay, a.g.m., s. 115.

⁹⁰ *Mr. Hay to Mr. Griscom*, Department of State, Washington, December 11, 1900, **PRFRUS 1901**, Washington: Government Printing Office, 1902. s. 514; **New York Times**, "Turkey Again Defiant", November 24, 1900. s. 7; Gordon, a.g.e., s. 257.

⁹¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 17; **New York Times**, "A Model Foreign Minister", March 25, 1889. s. 5; **Washington Post**, "Treaties with Turkey", October 20, 1886. s. 5; Kemal H. Karpat, "The Ottoman Emigration to America, 1860-1914", **International Journal of Middle East Studies**, S. 17, No: 2, Mayıs 1985.s. 190; Hurewitz, a.g.e., s. 495.

⁹² Merrill D., Peterson, **America and Armenian Genocide, 1915-1930 And After Starving Armenians**, Virginia: Univeristy of Virgina, 2004. s. 27.

konu yeniden ele alındı fakat, II. Abdülhamit daha çok Taşnak, Hınçak başta olmak üzere diğer komitacı Ermeniler tarafından Osmanlı vatandaşlık yükümlülüklerinden ve hukuki sorumluluklardan kurtulmak için kullanılan Amerikan vatandaşlığını ya gidenin kesinlikle geri dönmeyeceği sözünü vermesi ya da vatandaşlığını değiştirmek için kendisine izin verilmesi şartında diretince, Amerikan Yönetimi geri adım atmak zorunda kaldı ve 1907 yılında, Osmanlı ülkesine geri dönen vatandaşların burada geçerli mazereti olmaksızın iki yıl kalması durumunda vatandaşlıklarını kaybedecekleri hükmünü kabul etti.⁹³

Böylece iki ülke arasında çeyrek yüzyıldan fazla sürmüş olan ve suiistimal edilen vatandaşlık sorunu kısmen çözüme kavuşturulmuş oldu. Karar özellikle Ermeniler tarafından şiddetle protesto edilmiştir fakat Amerikan Hükümeti bu konudaki kararlılığından vazgeçmemiştir. Aynı yıllarda Amerika'ya göçmüş olan Hınçak mensubu Ermeni komitacılar, Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenileri isyana teşvik eden çok sayıda gazete ve mecmua yayınlamakta, bu yayınları gemiler ile Osmanlı topraklarında da dağıttırmaktaydı. Washington Elçisi Mavroyani Bey konu ile ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanlığını sürekli uyararak, Ermeni gazetelerinden kesmiş olduğu propaganda yayınları protesto notalarının ekine koyuyordu.⁹⁴ Misyonerler ile ilgili en küçük olumsuzluğu devlet meselesi yapmaktan çekinmeyen Amerikan Hükümeti, Ermeni yayınları konusunu sürüncemede bırakmayı tercih ediyordu. Bu tartışmalar arasında 1897 yılında ABD'nin James B. Angel'i ortaelçi olarak İstanbul'a ataması II. Abdülhamit tarafından kabul edilmedi. Angel, misyoner teşkilatları ile olan yakın bağlantısı ve Müslüman karşıtlığı ile bilinmekteydi.⁹⁵

1909 yılında gerçekleşen 31 Mart vakası ile ilgili gelişmeler Ortaelçi Leishman tarafından Washington'a gün gün rapor edilmiştir. Olaylar esnasında çoğunluğu misyoner olan Amerikan vatandaşlarını korumak ve Ermenilere yönelik sözde saldırıları engellemek için iki Amerikan gemisi Mersin ve İskenderiye limanlarına gönderildi.⁹⁶ 31 Mart vakası dolayısıyla ortaya çıkan belirsizlik ortamında Hınçak çetelerinin de kışkırtması ile Adana,

⁹³ Gordon, **Turkish American Controversy**....., s. 666; İpek, a.g.m., s. 265-66.

⁹⁴ *Mavroyeni Bey to Mr. Gresham, Inclosure: From the Haik, October 1, 1893 p. 280, From the Haik, October 15, 1893, p. 303*, Imperial Legation of Turkey, Washington, October 26, 1893, **Executive Documents, The House of Representatives, 1893-'94**, Washington: Government Printing Office, 1895. s. 712-13.

⁹⁵ **San Francisco Chronicle**, "Object to Minister Angel", May 29, 1897. s. 2.

⁹⁶ *Ambassador Leishman to the Secretary of State*, American Embassy, Constantinople, May 20, 1909. Doc. No: 973, **PRFRUS 1909**, Washington: Government Printing Office, 1914. s. 575, 77; **Washington Post**, "Abdul Awaits Fate", April 21, 1909. s. 1.

Sis, Saimbeyli *Haçın* ve diğer bazı şehirlerdeki Hınçak komitacılarının yönlendirmesindeki ayaklanma teşebbüsünde bulunmuş bu bölgelerde Ermeniler ile, kendilerini savunan Türkler arasında çatışmalar çıkmıştı. Ermeni komitacıların çıkartmış olduğu bu karışıklıklar Amerikan kamuoyuna Ermeniler katlediliyor şeklinde servis edilmekteydi.⁹⁷

1909 yılı Amerikan dış politikasında keskin dönüşlerin ve değişimlerin yaşandığı bir yıldır. Bu tarihe kadar “Monroe Doktrini” kapsamında Atlantik ötesi çekişme ve çatışmalara çok fazla bulaşmamaya çalışan ABD, İspanya savaşındaki galibiyetinin verdiği özgüvenle küresel bir güç olma yolunda adımlar atmaya başladı. Bu amaçla ilk olarak Dışişleri Bakanlığı’nda yapısal değişimler yapılarak; Uzakdoğu, Latin Amerika, Yakındoğu ve Batı Avrupa Bölümleri kuruldu. Belirtilen yapısal değişiklikler ABD dış politikasını daha profesyonel bir zemine oturttu. Teşkilat yapısı yeniden organize edilen Dışişleri Bakanlığının Yakındoğu Bölümü’nün ilgi alanını oluşturan toprakların hemen tamamı Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alıyordu.⁹⁸

1912 yılında I. Balkan Savaşı patlak vermiş, Türk orduları Balkan Devletleri karşısında hızlı bir şekilde çözülmeye başlamıştı. Gelişmeler üzerine Amerikalılar misyoner okulları ve teşkilatlarının güvenliğini garanti altına almak için çalışma başlattılar. İstanbul’un işgali durumunda Üsküdar’daki misyoner okulları ve Robert Koleji ilk olarak korunacak kurumlardı. Özellikle Robert Koleji’nde Yunan ve Bulgar öğrenciler eğitim görüyordu.⁹⁹ Amerikan Hükümeti İtalya ve Balkan Savaşları esnasında tarafsız kalan ABD misyoner teşkilat ve mülklerinin güvenliğini garanti altına almak için Osmanlı Karasularına; Türk Karasularında bulunan U.S.S. *Scorpion*’a ek olarak iki zırhlı savaş gemisinden oluşan bir filo gönderdi.¹⁰⁰

1913 yılında, biraz da son yıllarda gerginleşen ilişkileri yumuşatmak için, Alman asıllı bir Yahudi olan Henry Morgenthau Büyükelçi olarak İstanbul’a atandı. Morgenthau’nun atandığı dönemde Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasındaki

⁹⁷ **Washington Post**, “*Turks Tried to kill More*”, June 8, 1909. s. 11; **San Francisco Chronicle**, “*Four thousand are said to be slain*”, April 21, 1909. s. 1; **Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi**, Çev. Cengiz Aydın, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2001. s. 40.

⁹⁸ *Message of the President of the USA on Our Foreign Relations*, House of Representatives, Doc. No: 927, Congress, **USCR**, December 3, 1912. s. 4; Seçil Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü”, **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl 1, S. 1, Mayıs 1988. s. 2-3.

⁹⁹ *The American Ambassador to the Secretary of State*, American Embassy, Constantinople, November 5, 1912, **PRFRUS 1912**, Washington: Government Printing Office, 1919. s. 1345.

¹⁰⁰ House of Representatives, Doc. No: 927, **USCR**, a.g.b., s. 16; Akgün, **Amerikalı Misyonerlerin...**, s. 11.

anlaşmazlıkların boyutu her geçen gün artan bir devreye girmişti. Osmanlı Hükümeti Yunanistan'a bırakmak zorunda kaldığı adaları geri almak istediği için rekabet denize kaymıştı. Osmanlı Devleti'nin donanmasını güçlendirme çalışmalarına karşı Yunanistan da Amerika'nın *Idaho* ve *Mississippi* savaş gemilerini satın almak için girişimde bulunmuştu. Bu haberin duyulması üzerine Cemal Paşa bizzat Morgenthau ile, Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey ise Başkan Wilson ile şahsen görüşerek gemilerin Yunanistan'a satışını engellemek istedi, fakat bu girişimde başarılı olunamadı. Morgenthau, günlüğünde savaş gemilerinin satışını, Almanların da engellemeye çalıştığını fakat Yunanlıların gemileri satın alarak donanmalarını üstün konuma getirdiklerini kaydetmektedir.¹⁰¹ Gemilerin Yunanistan'a satışı Morgenthau'yu memnun etmişti.

I. Dünya savaşı başladığında Amerikan Hükümeti tarafsızlığını ilan etti. Osmanlı topraklarında pek çok çıkarı, misyoner ağı ve bu ağlara bağlı teşkilatları bulunun ABD, Osmanlı Devleti ile de var olan dostane ilişkileri devam ettirmekteydi. Savaş başladığında Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau idi. Türk, Alman karşıtlığı ve taraflı raporları ile ün yapmış olan Morgenthau'nun Osmanlı ülkesinde diğer meslektaşlarına göre kabul edilebilirliği en alt düzeydeydi. Osmanlı Devleti'ni ise Amerika'da Ahmet Rüstem Bey temsil ediyordu. Savaşın ilk aylarında henüz savaşa dahil olunmamış iken Ahmet Rüstem Bey'in Osmanlı Devleti aleyhine, Türk geleneklerine, dinine, milliyetine ve tarihine ağır hakaretlere varan karalama kampanyalarına karşı, 8 Eylül 1914 tarihinde Washington'da yayınlanan *Evening Star* Gazetesi'ne vermiş olduğu beyanat ve Yunanistan'a iki savaş gemisi satılmasını eleştirmesi ABD hükümet katlarında hoşnutsuzluğa neden oldu. A. Rüstem Bey'in ifadesi ile; çoğunluğu kurgu hadiselere dayanan karalama kampanyası o boyuta varmıştı ki, "Amerikan halkı hayatlarında hiç görmedikleri ya da tanımadıkları Türklerden nefret eder hale gelmişti".¹⁰²

¹⁰¹ Henry Morgenthau, **Secrets of the Bosphorus**, London: Hutchinson & Co. 1918. s. 35-36; Şenol Kantarcı, "Osmanlı'da Onurlu Bir Diplomat ve Milli Mücadele'nin Önemli Siması: Ahmet Rüstem Bey", **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 42, Kasım 2008. s. 256.

¹⁰² *The Turkish Ambassador (Rustem) to the Secretary of State*, Washington, September 19, 1914, **PRFRUS, The Lansing Papers, 1914-1920**, C. I, Washington: Government Printing Office, 1939. s. 68-69; Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyükelçisi A. Rüstem Bey**, Ankara: Bilgi Basımevi, 1973. s. 18-21; Ahmet Rüstem Bey *Evening Star* Gazetesi'ne verdiği beyanatta Amerikan basınını ve Hükümetini şu şekilde eleştirmiştir: "Sudan bahanelerle Amerikan Hükümeti'nin sürekli savaş gemilerini Türk karasularına gönderip tehdit ederek artık hiçbir şey elde etmesi mümkün değildir... Türk Hükümeti Ermenileri öldürdüğü için suçlanıyor, oysa onlar Hıristiyan olmanın yanında Osmanlı Devleti'ne saldıran çeteci devlet düşmanlarıdır... Benzer şekilde zencilerin Japonya ile işbirliği yaparak Amerika'yı işgal etmek için casusluk yapması halinde Amerikan Hükümeti bu hikayeyi anlatacak kaç tane zencinin yaşamasına izin verecekti...".

Eleştiriler kamuoyunda da rahatsızlığa neden olmuştu. Amerikan Hükümeti savaş ortamında hadiseyi daha fazla büyütmemek için A. Rüstem Bey'den özür dilemesini istedi. Fakat A. Rüstem Bey söylediklerinde herhangi bir yanlışlık olmadığını bildirerek bu talebi reddetti. *Persona non grata* ilan edilmeden önce görevinden istifa ederek Amerika'dan ayrıldı.¹⁰³

Hınçak çeteleri I. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunda savaşan Ermeni gönüllülerine yardım etmek amacıyla Amerika'da toplantılar düzenliyor ve gönüllü askerlere gönderilmek üzere bağışlar topluyordu.¹⁰⁴ Morgenthau'nun merkeze göndermiş olduğu rapora göre; I. Dünya Savaşı'na girildikten hemen sonra Enver Paşa tarafından yürütülen Sarıkamış Harekatı'nda özellikle Hınçak çetelerine üye Ermeniler Rus ordusuna yardım etmişler ve hareketin başarısız olmasını sağlamışlardı.¹⁰⁵

I. Dünya Savaşına Merkezi İmparatorluklar safında katılan Osmanlı Devlet yöneticileri savaş ortamındaki fırsattan yararlanarak yüzyıllar geçtikçe İmparatorluğun boynunda pranga durumuna gelen kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmaya karar verdi. Kapitüler hakları en son elde eden büyük devlet olan ve özellikle misyoner okulları ile bu haklardan fazlası ile istifade eden ABD, kapitülasyonların tek taraflı olarak

demektedir. Bu beyanat Amerikan hükümetini çok kızdırmış ve A. Rüstem Bey'den özür dilemesi istenmiştir. A. Rüstem Bey özür dilemeyi reddederek İstanbul'a geri dönmüştür. A. Rüstem Bey Rus zulmünden kaçarak Osmanlı'ya sığınmış olan Polonyalılardandır ve Müslüman olmadan önceki adı Alfred Bilinsky idi. Milli Mücadele'de aktif olarak yer almış; 1918 yılında Ermeni mezalimlerini anlatan **“La Guerre Mondiale et La Question Turco-Arménienne”** adlı Fransızca bir kitap yayınlamıştır. Kitabın Türkçe tercümesi için bkz. Ahmed Rustem Bey, a.g.e., ; Bilgi için bkz. Erol, a.g.e., s. 7-17; Kantarcı, a.g.m., s. 257-58; Benzer suçlama daha hafif sözcük ve diplomatik bir dil ile 1893 yılında Washington Ortaelçisi Mavroyani Bey tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na yapılmıştı. *Mavroyeni Bey to Mr. Gresham*, Translation, Imperial Legation of Turkey, Washington, August 28, 1893, **Executive Documents, The House of Representatives, 1893-'94**, Washington: Government Printing Office, 1895. s. 710-11; **Chicago Defender**, *“Getting our friends told”*, December 19, 1914. s. 8; Ahmet Rüstem Bey, Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki son Büyükelçisi'dir. A. Rüstem Bey'in ayrılmasından sonra Nisan 1917 yılında diplomatik ilişkiler kesilinceye kadar yaklaşık üç yıl Osmanlı Devleti Washington'a büyükelçi ataması yapmayarak maslahatgüzarlık düzeyinde temsil edilmiştir. Son Maslahatgüzar, Abdülhak Hüseyin Bey'dir. New York Times, *“Lansing Confirms Break with Turkey”*, April 24, 1917. s. 3; 1919-1927 yılları arasında İstanbul'da Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Komiseri ve Akdeniz Donanma Komutanı olarak görev yapan Amiral Mark L. Bristol, 24 Haziran 1921 tarihinde Misyoner Jaquit ile konuşmasında Ahmet Rüstem Bey ile benzer ifadeleri kullanarak, *“Osmanlı Devleti'ni silahla yıkmaya çalışan Ermenilerin yaptıklarının sonuçlarına katlanmasının doğal olduğunu ve Amerika'da benzer duruma verilecek cezanın daha az olmayacağını”* söyleyecektir. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, June 24, 1921. s. 1-2; Lippe, a.g.m., s. 37.

¹⁰³ **Washington Post**, *“Rebuke to Envoys, Rustem Bey going Home”*, September 25, 1914. s. 3.

¹⁰⁴ **Los Angeles Times**, *“Give for Armenians now Fighting Turks”*, February 8, 1915. s. III.

¹⁰⁵ *The Ambassador in Turkey (Morgenthau) to the Secretary of State*, Constantinople, November 18, 1915, **PRFRUS, The Lansing Papers 1914-1920**, C. I, Washington: Government Printing Office, 1939. s. 767; Ovannes Kaçaznuni, **Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor)**, 7. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006. s. 11-14.

kaldırılmasını tanımayarak¹⁰⁶ kapitüler hakların tekrar yürürlüğe konulabilmesi için mücadelesini Lozan Antlaşması süresince de sürdürmüştür.

Kapitülasyonların kaldırıldığı 1914 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler; (a) 1830 tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması, (b) 1862 tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması, (c) 1874 tarihli Suçluların İadesi Antlaşması, (ç) 1897 tarihli, Yabancıların Osmanlı Devleti'nde gayrimenkul satın alabilmesini düzenleyen Kanunun Amerika tarafından da kabul edildiği 1874 tarihli Protokol üzerinde yürümüştü. 1874 tarihli Suçluların İadesi ve iki ülke arasındaki vatandaşlık hakkı elde etme sorunlarını düzenleyen antlaşma, Senato'nun üzerinde anlaşılan metni değiştirmesi ve II. Abdülhamit'in bu değişikliği kabul etmemesi üzerine yürürlüğe girmemişti.¹⁰⁷

Enver Paşa kapitülasyonların kaldırılması kararı yürürlüğe konulmadan önce Amerikan Büyükelçisi Morgenthau ile görüşerek destek istedi. Morgenthau ise, gümrük vergileri üzerindeki ticari kapitülasyonların tartışılacağı fakat adli kapitülasyonların kaldırılmasının kabul edilemeyeceği cevabını verdi. Morgenthau, Enver Paşa'nın Türk mahkemelerinde Amerikan yargıç görevlendirilmesi teklifini de uygulanamayacağı için kabul etmemiştir.¹⁰⁸

1915 yılındaki Sevk ve İskan Kanununu Ermenilerin Osmanlı Devletine karşı sadakatsizliklerinden dolayı haklı gören Amerikan Hükümeti, tehcir esnasındaki düzensizlik ve ölümler nedeni ile olaya müdahale edilmesi gerektiği fikrindeydi.¹⁰⁹ Amerikan elçisi Morgenthau her fırsatta misyonerler, misyon teşkilatları ve azınlıklar ile ilgili hadiselerde taraf oluyordu. Morgenthau'nun Filistin ve Suriye'deki hadiselere karışmasına bu bölgenin komutanı olan Cemal Paşa izin vermiyordu.¹¹⁰ Amerikan Büyükelçisinin raporlarına göre; 1915 yılı sonlarında Enver Paşa kendisine, Başkan

¹⁰⁶ **Washington Post**, "United States and Turkey", October 14, 1914. s. 6; **Wall Street Journal**, "Turkey's Contribution to the Seething Political Pot", September 28, 1914. s. 6.

¹⁰⁷ Gordon, **Turkish American Treaty...**, s. 664.

¹⁰⁸ Morgenthau, **Secrets of the.....**, s. 74-75.

¹⁰⁹ *The Secretary of State to the President Wilson*, Washington, November, 21, 1916, **PRFRUS, The Lansing Papers 1914-1920**, C. I, Washington: Government Printing Office, 1939. s. 42.

¹¹⁰ *The Ambassador in Turkey (Morgenthau) to the Secretary of State*, Constantinople, November 4, 1915, **PRFRUS, The Lansing Papers**, a.g.b., 1939. s. 764.

Wilson'un savaşı taraflar arasında barış yapılması için aracılık etmesi talebini iletmişti. Bu görüşmeden Avusturya Büyükelçisi de haberdardı.¹¹¹

1916 yılında Morgenthau'nun yerine İstanbul'a atanan Büyükelçi Abram Elkus, Türklerin Almanlar ile Amerikalıları birbirine karşı oynadığını düşünüyordu. 1917 yılı başlarında Amerikan Hükümeti'nin Almanya ile savaş durumuna gireceği artık belli olduğu için, Bakanlığın talimatı ile Elkus Almanya'ya savaş ilan edilmesi durumunda Osmanlı Hükümeti'nin tavrının ne olacağını öğrenmek için girişimlerde bulundu. Elkus girişimleri sonucunda Almanya ile savaş durumunda Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkileri kesmeyeceği izlenimini edindiğini rapor etti.¹¹² Hadiseler Elkus'un raporunun aksine gerçekleşmiştir.

1830 tarihinde imzalanan Antlaşma ile başlayan iki ülke diplomatik ilişkilerinin zaman zaman gerilmesindeki en önemli etken yine bu tarihlerde başlamış olan misyoner faaliyetleridir. Amerikalı misyonerler Osmanlı topraklarında faaliyete başladıklarında İmparatorluk dış ve iç dinamiklerin tetiklediği yapısal depremlerle sarsılmaktaydı. Yönetim şekli her ne olursa olsun tarih boyunca kurulmuş hiçbir devlet, kendisine karşıt insanların yetişmesine ya da dış müdahale ile vatandaşlarının kendine karşıt hale gelmesine müsaade etmez. Osmanlı Devleti yönetimi ve hukuki yapısı ile Sultan Halifeye bağlı bir İslam Devleti'ydi. Toplum yapısı farklı örf, adet, dil, ırk ve inançta vatandaşlardan oluştuğu için Müslüman olmayan tebaaya kendi inançlarını ve geleneklerini yaşatabilmeleri için geniş özgürlük alanı tanınmıştı. Millet Sistemi olarak bilinen bu uygulama misyonerlerin de etkisi ile Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında etkin rol üstlenmiştir.¹¹³

Belirtilen yapı içinde Amerikalı Misyonerlerin faaliyetleri ve kurmuş oldukları teşkilatlar çok uluslu Osmanlı Devlet yapısının parçalanmasını hızlandırmış hatta hiç hesapta olmayan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin ABCFM, Doğu illerinde Alevi Türkler ile Ermeniler arasında ittifak kurarak Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir cephe oluşturmaya özel önem vermiştir. Tehlikeyi zamanında fark eden II.

¹¹¹ *The Ambassador in Turkey (Morgenthau) to the Secretary of State*, Constantinople, December 1, 1915, **PRFRUS, The Lansing Papers**, a.g.b., 1939. s. 769, 73.

¹¹² *The Ambassador in Turkey (Morgenthau) to the Secretary of State*, Constantinople, March 2, 1917, **PRFRUS, The Lansing Papers**, a.g.b., 1939. s. 787.

¹¹³ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", **OTAM**, S. 3, Ankara 1992. s. 1-2; Özsoy, a.g.t., s. 141.

Abdülhamit'in tedbirleri sayesinde bu tertip başarıya ulaşamamıştır.¹¹⁴ Bu hadise de göstermektedir ki, misyonerlik, misyonerlerin iddia ettiği gibi dinsel bir olgu olmaktan çok, sosyal, kültürel, eğitim ve ekonomik araçları kullanarak geri kalmış uluslara nüfuz etme aracıdır.¹¹⁵ Misyonerlerin kurmuş oldukları okullar bu nüfuzun çok hızlı ve etkili bir şekilde yayılmasını sağlamıştır.

Osmanlı ülkesine gelen Protestan misyonerler Osmanlı topraklarındaki Müslümanları Hıristiyanlaştırmanın hemen hemen imkansız olduğunu tespit edince, Osmanlı tebaası Hıristiyanları ve Marjinal Türk grupları Protestanlaştırma çalışmalarına ağırlık verdiler.¹¹⁶ Ermeniler ile misyonerlerin ilk teması misyoner rahip Parsons vasıtasıyla 1821 yılında gerçekleşti. Misyoner Dwight Ermenice öğrendi ve Ermeni tarihi ile ilgili araştırmalar yapmaya başladı. Dwight'a göre; Ermeniler için ders kitapları hazırlanmalı ve okullar açılmalıydı.¹¹⁷ Bu çalışmalardan sonra misyonerler 1844 yılından sonra dikkatlerini daha kolay protestanlaştırılabilen Ermenilere çevirdiler. Rumlar artık ikinci planda kalmıştı. Bu yönelimde Rufus Anderson'un Anadolu gezileri büyük etkiye sahipti.¹¹⁸ Ürünlerini yaklaşık yarım asır sonra vermeye başlayacak olan yıkıcı adımlar böylece atılmış oldu.

Misyonerlerin 50 yıl içinde Osmanlı topraklarındaki müesseselerinin büyüklüğü ile basım ve yayım faaliyetleri o derece ilerlemiştir ki, 1875 yılında İstanbul'da basılmakta olan misyoner kitaplarının sayısı 393'e, dil çeşitliliği ise yediye ulaşmıştı. Misyonerlerin bu derecede muazzam bir külliyata ulaşmaları titiz ve sabırlı bir çalışma neticesinde mümkün olmuştu ve artık kitap satışlarından para kazanarak diğer çalışmalarını finanse edecek düzeye ulaşmışlardı.¹¹⁹

Misyonerler ayrıca, İstanbul'da haftalık bir dergi çıkartıyorlardı. Dergi üç farklı alfabede, Ermeni, Yunan ve Osmanlı Alfabesinde Türkçe dilinde basılıyordu. Çünkü hedef

¹¹⁴ Kieser, a.g.m., s. 98.

¹¹⁵ Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 2000. s. 21; Edward W. Said, **Şarkiyatçılık**, Batı'nın Şark Anlayışları, Çev. Berna Ülner, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2008. s. 308.

¹¹⁶ Suzanne Elizabeth Moranian, **The American Missionaries and Armenian Question**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Wisconsin, 1994. s. 144; Kieser, a.g.m., s. 92.

¹¹⁷ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 41-42; Günay, a.g.m., s. 109.

¹¹⁸ A.g.e., s. 54-55.

¹¹⁹ *Inclosure 5 in No. 7, Protest of American Citizens*, Legation of the USA, Constantinople, March, 9, 1875, **Congress Executive Documents, The House of Representatives 1875-1876**, Washington: Government Printing Office, 1876. s. 1299-305.

kitle olan Ermeniler ve Rumlar kendi ulusal dillerinden ziyade Türkçe bilmekteydiler. Derginin Ermenice basımı 1846, Ermeni harfleri ile Türkçe basımı 1858 ve Yunan harfleri ile Türkçe basımı 1872 yılında başlamıştı. Misyoner raporlarında zikredilen dergilerin bazı güçlük ve engellemelere rağmen yukarıda belirtilen tarihlerden itibaren aralıksız yayınlandığı bildirilmektedir. Dergilerin ilk sayfasında ahlaki ve dini makaleler, ikinci sayfasında eğitsel yazılar, üçüncü sayfada yerli görüşler ve dördüncü sayfada güncel siyasi haberlere yer veriliyordu. Dergiler vasıtasıyla Protestan cemaat kendi içinde haberleşebiliyor, toplantı ve benzeri ilanlar bu sayede duyuruluyordu. Dergiler tüm Osmanlı topraklarındaki abonelere posta yoluyla gönderilmekteydi. Bu dergilerin yanında çocuklara Protestanlık propagandası yapılabilmesi için aylık resimli dergiler çıkartılıyordu. Haftalık dergilerin dillerinde çıkan zikredilen aylık yayınlar, ek olarak Bulgarca da yayınlanıyordu.¹²⁰

Amerikalı Misyonerler 1870 yılında bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan alanın tümünü etki alanları içine almayı başarmışlardı. Aynı zamanda 1870'ler misyonerlerin hazırlık evresinin bitmesi ve yaklaşık 50 yıldır ettikleri tohumlarının ilk meyvelerini vermeye başladığı yıllardır.¹²¹ Zaman zaman misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimleri, özellikle Ermenileri Protestanlaştırmaya çalışmaları Hıristiyan cemaatler içinde de huzursuzluğa neden olmuştu. Örneğin; Bitlis ilindeki misyonerler 13 yaşındaki bir Ermeni çocuğu Protestanlaştırarak korumalarına almışlar ve şikayet üzerine çocuk misyonerlerden alınarak babasına geri verilmişti. Misyonerler bu durumu elçiliklerine şikayet etmekte gecikmediler. Hariciye Nazırı Ali Paşa şikayete verdiği cevapta yerel idarenin kanunlara göre hareket ettiğini bildirerek misyonerlerin talebini reddetmiştir.¹²²

Ayrıca, Protestanlığa geçen Hıristiyanlar diğerleri tarafından tehdit ediliyordu. Misyonerler mühtedilere yönelik tehdidin yakın zamanda kendi hayatlarını da riske edeceği korkusu ile zaman zaman elçiliklerine başvurarak koruma talep etmekteydiler. Mezhep değiştiren Hıristiyanların hayatlarını tehdit edenler genellikle Rusya ve Yunanistan tarafından kapitüler koruma sağlanacağı garantisi verilerek ajite edilen

¹²⁰ **Baptist Missionary Magazine**, "The World Field", 1875, 55;4, s. 119; Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 39-40, 66.

¹²¹ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 81-82, 89.

¹²² *Sublime Porte, Department of Foreign Affairs*, April 7, 1863. Translation, No. 7211-6, Washington: Government Printing Office, 1864. s. 1186; Memorandum drawn up by Rev. H. O. Dwight, **Congress Executive Documents, The House of Representatives, 1889-'90**, Washington: Government Printing Office, 1890. s. 714.

Osmanlı uyruğu Rumlar ya da Ermenilerdi. Bu gibi durumlarda Amerikan Elçiliği Babiali'ye başvurarak vatandaşlarının korunmasını talep ediyordu.¹²³

1900'lü yılların başlarına varıldığında artık Osmanlı topraklarındaki örgütlenme ve kurumsallaşma çalışmalarını tamamlayan misyonerlerin 112 kilisesi ve 12.109 kiliseye üye cemaatleri vardı.¹²⁴ Misyonerlerin pervasızlıkları ve kanun, kural tanımayan eylemleri o derece ileri gitmiştir ki, I. Dünya Savaşı öncesine kadar geçen 20 yıllık sürede Amerikan Hükümeti, İstanbul'daki Amerikan diplomatik temsilciliği, Osmanlı Devleti'nin değişik yerlerindeki Amerikan konsoloslukları ve Babiali arasındaki yazışma, görüşme ve raporlamaların büyük kısmı misyoner okulları, misyoner faaliyetleri ve ilgili kurumları, misyoner okullarına ve kurumlarına uygulanan gümrük şikayetleri, misyonerlerin çalışmaları ilgili ayrıcalıklar, İncil satışları, misyonerlerin kamu güvenliğini tehdit eden yayınları ve misyonerlerin sebep olduğu sorunlar ile Osmanlı topraklarında misyonerlerin faaliyetlerinin kolaylaştırılması gibi konular teşkil etmiştir. Misyonerlerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle Amerikan hükümeti birkaç kez tehdit amacı ile savaş gemilerini ve filolarını Osmanlı karasularına ve limanlarına göndermiştir. Bu yıllarda Amerikan misyonerlerinin en çok ilgilendiği Osmanlı azınlığı Ermenilerdir.

Peş peşe meydana gelen hadiseler ve isyanlar neticesinde Babiali, misyonerlerin faaliyetlerinden ve müesseselerinden kuşkulanmaya başlamıştı. 1899 yılından itibaren özellikle Trabzon, Beyrut, Halep, İzmir, Harput, Elazığ, Bitlis ve Erzurum valilerine misyonerlerin faaliyetleri ile ilgili düzenli raporları merkeze göndermeleri talimatı verildi. 1905 yılında ise vilayetlere gönderilen ferman ile Misyonerler denetimindeki Amerikan okulları ve bu okullara giden Müslüman talebeler hakkında bilgi istendi.¹²⁵ Oysa Babiali şüphelenmekte geç kalmıştı. Çünkü 1900 yılına varıldığında, misyoner teşkilatları Trabzon Mersin hattının doğusunda kalan yedi istasyonda (Trabzon, Merzifon, Sivas, Kayseri, Bursa, İzmir ve İstanbul) ve toplam 102 uç alt birimde örgütlenmesini tamamlamıştı.¹²⁶ Kapitülasyonlar gibi kurşun geçirmez bir zırha sahip bu örgütleri artık söküp atmak imkansızdı.

¹²³ *Mr. MacVeagh to Mr. Fish* , No: 408, Legation of the USA, Constantinople, April 25, **Congress Executive Documents, The House of Representatives, 1871-1872**, Washington: Government Printing Office, 1872. s. 901-02; Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl 1, S. 1, Mayıs 1988. s. 1-2.

¹²⁴ Güler, a.g.m., s. 238.

¹²⁵ Abdulhamit Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2007. s. 110.

¹²⁶ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 110.

Misyonerler Türk karşıtı propagandanın da bayraktarlığını yapmaktaydılar. Robert L. Daniel, Türklere iftira atılması uygulamasının Haçlı seferlerine kadar gittiğini ve ABD’li misyonerlerin Türklerin mevcut kötü ününden faydalanarak bu imajı hemen sömürmeye başladıklarını hatta Büyükelçi H. Morgenthau’nun Türkler için; “anlayışsız”, “acımasız”, “psikolojik olarak ilkel”, “zorba, korkak”¹²⁷ gibi sıfatları kullanacak kadar ileri gittiğini, ABD’deki gazetelerin 250.000 evsiz küçük Ermeni çocuğun ABD misyonları tarafından barındırıldığını, Türklerin Ermenilere zulüm yaptığı; 13, 14 yaşındaki Ermeni kızların Türk haremlerine alındığı,¹²⁸ daha da romantikleşerek mazlum, güzel yüzlü Ermeni soyunun yok edildiği propagandasının yoğun şekilde yapıldığını söylemektedir.¹²⁹ R. L. Daniel’in de söylediği gibi özellikle misyonerlerin dezenformasyona dayalı gayretleri ile, ABD kamuoyunda Ermenilere karşı bir minnet duygusu oluşturulmaya çalışılmış ve bunda başarılı da olunmuştur.

Tüm bu gerilim içerisinde Amerikan sermayesinin Osmanlı Devleti topraklarındaki ilk ciddi girişimi dikkat çeker. Amerikalı Amiral Colby M. Chester 1900 yılı Aralık ayında *Kentucky* savaş gemisi ile İstanbul’a gelmiş ve burada temaslarda bulunmuştu.¹³⁰ Amiral Chester İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde bazı araştırmalarda bulundu ve tüm İmparatorluk topraklarında yapılmakta olan demiryolu ağından imtiyaz alarak bu işten kazanç sağlayabileceğine karar verdi. 1923 yılı Aralık ayına kadar sürecek olan “Chester Demiryolu Projesi” çalışmaları da belirtilen hadise ile başlamış oldu.

Tevfik Çavdar, Chester Projesi’ni “Amerikan emperyalizminin Türkiye’de dışını ilk gösterişi olarak” yorumlar.¹³¹ Amiral Chester’in demiryolu yaparak imtiyazlar almayı planladığı topraklar özellikle İngiltere’nin ve Almanya’nın çıkar alanları ile çatışmaktaydı. 1903 yılında Almanlar Anadolu’dan Basra Körfezine ulaşacak demiryolunun yapımını üstlenmişler ve demiryolunun her iki yanındaki 40 km’lik mesafe içerisindeki alanın maden ve petrol yataklarını işletme imtiyazını elde etmişlerdi. Almanlardan geri kalmak

¹²⁷ Morgenthau, **Secrets of the...**, s. 156, 181-82; Henry Morgenthau, “*A vision of the Red Cross after the War*”, **New York Times**, December 19, 1917.

¹²⁸ R. L. Daniel’in bahsetmiş olduğu propaganda nitelikli iddialar Harbord Raporu’nun 1. Bölümü olan Ermeni tarihçesi kısmında yer almaktadır ve 9, 10 yaşındaki Ermeni kızların birkaç paraya Kürtlere satıldığı söylenmektedir.

¹²⁹ Daniel, a.g.e., s. 254-55.

¹³⁰ *Mr. Hay to Mr. Griscom*, Department of State, Washington, December 11, 1900, **PRFRUS 1901**, Washington: Government Printing Office, 1902. s. 514; John A. DeNovo, “A Railroad for Turkey: The Chester Project, 1908-1913”, **The Business History Review**, S. 33, N. 3, Sonbahar 1959. s. 303.

¹³¹ Tevfik Çavdar, **Milli Mücadele’nin Ekonomik Kökenleri**, İstanbul: Köz Yayınları, 1974. s. 107.

istemeyen İngilizler de Irak'ın petrol bölgelerine yerleşebilmek için Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını artırmışlardı.¹³² Bu şartlar altında Amiral Chester oğlu Arthur'u imtiyaz almayı düşündüğü bölgeye göndererek Halep-İskenderun arasındaki demiryolu inşa edilecek alan üzerinde inceleme yaptırdı. 1908 yılında ise Amiral Chester bizatihi kendisi duruma el koyarak Başkan Roosevelt ve Dışişleri Bakanı Elihu Root ile görüştü ve desteklerini alarak İstanbul'a geldi. Amiral Chester'in projesi, Sivas, Harput, Diyarbakır, Musul, Kerkük, Süleymaniye ve İran sınırına uzanacaktı. Alt kollar, Samsun, Akdeniz, Halep, Van ve Bitlis'e ulaşacaktı. İnşa edilmesi planlanan demiryolu ve hattın her iki yanındaki 20'şer kilometrelik alanı kapsayan imtiyazlar için görüşmelerde bulunuldu.¹³³ Hattın 2.000 km uzunluğunda olması planlanmaktaydı ve toplam maliyet 100.000.000\$ olarak hesaplanmıştı.¹³⁴

Tam bu esnada 31 Mart darbesi ile iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Yönetimi ülkenin her yanını saran demiryolu ağları inşa etmek ve sanayileşmek politikasını uygulamaya koydu. Gelişmeler Amiral Chester'in istediği fırsatı ayağına getirmişti. Fakat onunla aynı hatta demiryolu inşa ederek imtiyaz elde etmek isteyen G. V. White da başvuruda bulunmuştu.¹³⁵ Chester'in Projesi'nin White'inkinden fazla olumlu şartlar içermesi nedeni ile, Amerikan girişimi büyük ilgi gördü. Chester, girişimine daha resmi bir boyut kazandırabilmek için "*Ottoman-American Development Company*" isimli şirketi kurarak işe koyuldu. Amerikalı işadamları ve bankacılar da Chester'e destek vermekteydiler.¹³⁶ Projeye göre inşa edilecek olan demiryolunun ana hattı Sivas'tan başlayarak Harput, Ergani, Musul, Kerkük üzerinden geçerek İran sınırındaki Süleymaniye kentine ulaşacaktı. Projeye entegre edilecek olan üç tali hat ise; Samsun, Akdeniz ve Van'a ulaşacaktı. Rusya, özellikle Samsun-Sivas hattına itiraz etmekteydi. Chester'e verilecek olan imtiyaz 99 yıllığına geçerli olacaktı ve proje hatların her iki yanındaki maden ve

¹³² Philip Ernest Schoenberg, "The Evaluation of Transport in Turkey (Eastern Thrace and Asia Minor) Under Ottoman Rule, 1856-1918", **Middle Eastern Studies**, S. 13, No: 3, Ekim 1977. s. 366-67.

¹³³ Yaşar Semiz, **Türk Amerikan Münasebetleri Işığında Chester Demiryolu Projesi, 1909-1926**, Ankara: Saray Kitabevi, 1995. s. 46-49; Sadri Etem, "Cumhuriyet'in On Senelik Demiryolu Politikası", **Yeni Türk**, No:11-14, 1933. s. 1045-046; DeNovo, a.g.m., s. 210-11.

¹³⁴ Kurat, a.g.e., s. 39; DeNovo, a.g.m., s. 304.

¹³⁵ DeNovo, a.g.m., s. 302.

¹³⁶ Selim İlkin, "1922-1923 Yılları Türkiye'sinde bir Yabancı Sermaye Girişimi, Chester Demiryolu Projesi", **Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981) Bildiriler ve Tartışmalar**, 2. Baskı, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1984. s. 739-40; **New York Times**, "American Line for Turkey", August 21, 1909. s. 1.

petrol yataklarının işletilmesi ile 20 senede finanse edilecek, geri kalan dönemde belirtilen madenlerden elde edilen kar şirketin olacaktı.¹³⁷

Gelişmeler üzerine Amerikan Dışişleri Bakanlığı da projenin gerçekleştirilmesi için yapılan çalışmalara dahil oldu ve Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey nezdinde girişimde bulunuldu.¹³⁸ Girişim büyük güçler arasında rekabete dönüşmekte gecikmedi. İngilizler Konya'ya doğru bir demir yolu hattının imtiyazlarını almak istemekteydi. İngiltere, Rusya ve Almanya'nın muhalefeti,¹³⁹ Meclisi Mebusan'daki tartışmalar ve diğer zorluklar Amiral Chester'in ümidini kırmıştı ve 1911 yılında başlamış olan Trablusgarp Savaşı bahanesi ile Projeyi yürütecek olan şirket yatırmış olduğu 88 bin dolarlık depozitosunu geri çekerek projeden vazgeçti. Amiral Chester Projesi'nden vazgeçmişti fakat Meclisi Mebusan Projeyi ileride bir tarihte görüşmek üzere erteleyerek iptal kararı almadı. 1912-1913 yılında Amiral Chester projenin gerçekleştirilmesi için yeniden girişimde bulundu fakat savaş yıllarına yaklaşılması, Osmanlı topraklarında artan Alman etkisi¹⁴⁰ ve ABD ile özellikle Hınçak, Taşnak mensubu komitacı Ermeniler ve misyonerlerden kaynaklanan sorunların Babiali'de Amerikalılara karşı hoşnutsuzluk yaratmış olması gibi faktörlerin etkisiyle söz konusu girişimlerden bir netice elde edilemedi. Amiral Chester'in kurmuş olduğu "*Ottoman-American Development Company*" şirketi dağıldı.

I. Dünya Savaşı devam ederken, özellikle Alman denizaltılarının Amerikan ticaret ve yolcu gemilerine yaptıkları saldırılar ciddi maddi hasara ve can kaybına sebebiyet veriyordu. Bu nedenle 1917 Nisan ayı başlarına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri Almanya'ya savaş ilan etmeye karar verdi. Tüm Amerikan elçiliklerine gönderilen sirküler telgrafla savaş durumunun ilgili ülkelere duyurulması talimatı verildi.¹⁴¹

¹³⁷ Semiz, a.g.e., s. 52-57; İlkin, a.g.e., s. 742-43; DeNovo, a.g.m., s. 304.

¹³⁸ **New York Times**, "*American Capital may Invade Turkey*", August 18, 1909. s. 3; **Los Angeles Times**, "*Grateful to Americans*", October 26, 1911. s. 14; DeNovo, a.g.m., s. 308.

¹³⁹ Semiz, a.g.e., s. 97; William Ramsay, "*Railways in Turkey; The line to Konia and the East Where a British Consulate is Needed*", **The Manchester Guardian**, June 28, 1910. s. 9.

¹⁴⁰ Semiz, a.g.e., s. 57-58; İlkin, a.g.e., s. 743; Çavdar, a.g.e., s. 92-93; **San Francisco Chronicle**, "*Kaizer's Citizens Getting the Cream of Railway and other Concessions*", July 17, 1910. s. 41; DeNovo, a.g.m., s. 311, 321.

¹⁴¹ *The Secretary of State to the Diplomatic Representatives in All Countries except Russia*, Washington, April 6, 1917, **PRFRUS, Supplement 2 to the World War, 1917**, C. I, Washington: Government Printing Office. 1932. s. 11.

Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na savaş ilan etme kararına rağmen, Amerikan Hükümeti Osmanlı Devleti ile dostane ilişkilerini sürdürmek niyetindeydi. Bu amaçla aynı gün İstanbul eski Büyükelçisi Morgenthau'nun fikri sorularak Büyükelçi Elkus'a Enver Paşa ile görüşmesi ve iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin devamından elde edilecek faydaları anlatması talimatı verildi.¹⁴²

ABD savaşa girdikten sonra İngiltere ve Amerika'daki bazı çevreler ile özellikle Ermeni lobilerinin etkisindeki Kongre üyeleri, Türkiye'ye de savaş ilan edilmesi için çalışmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin Amerika'yı tehdit edecek savaş gemilerinden yoksun olması, Türk topraklarındaki misyoner teşkilatları ve Amerikan çıkarları göz önünde tutularak Türkiye'ye savaş ilan edilmemesine karar verildi. Buna karşın, Almanya'nın baskısı ile Babıali 20 Nisan 1917 tarihinde ABD ile diplomatik ilişkileri sonlandırdı ve Ahmet Rüstem Bey'in ayrılması ile Washington'a atanan Maslahatgüzar Abdülhak Hüseyin Bey'i geri çağırdı.¹⁴³ Böylece Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 1830 yılında resmen kurularak 87 yıl kesintisiz devam etmiş olan diplomatik ilişki dönemi sona erdi. ABD çıkarlarını İstanbul'daki İsveç Büyükelçisi üstlenirken,¹⁴⁴ Osmanlı çıkarlarını Washington'daki İspanya Büyükelçisi yürütecekti. 87 yıllık diplomatik ilişki döneminde Amerikan Hükümeti muadili Avrupa Devletlerini örnek alarak azınlıklar lehine Osmanlı içişlerine karışmakta tereddüt etmemiş, misyoner teşkilatları ile Osmanlı Devleti'nin farklı etnik ve dini gruplardan oluşan demografik yapısından istifa ederek iç karışıklık ve isyanlar için zemin oluşturmuştu. 1830 Antlaşmasına dayandırılan ilişkiler, bundan sonra kapitüler haklar zemininde yürütülmüş, ABD Hükümeti gerek gördüğünde savaş gemileri ile Osmanlı Devleti'ni tehdit etmekten ya da isteklerini korkutarak elde etmekte tereddüt etmemiştir.

Diplomatik ilişkilerin temeli olan 1830 antlaşması imzalanırken Osmanlı devlet adamlarının amacı aradaki mesafe dolayısıyla iç işlerine karışamayacak fakat gemi ve harp araçları ithaline ve endüstrisine destek verecek bir müttefik bulmaktı. 87 yıllık süre içindeki gelişmeler bu beklentilerin aksine gerçekleşmiştir. Şüphesiz Amerikan okullarında

¹⁴² *The Secretary of State to the Ambassador in Turkey (Elkus)*, Washington, April 6, 1917. **PRFRUS 1917**, a.g.e. s. 11; Elkus'a talimat verildiği esnada Enver Paşa Almanya'da bulunmaktaydı, dönüşünde İttifakın savaşı kazanmasının kesin olduğu kanaatini ve barışın her an imzalanabileceği beklentisini dile getirmişti; **Los Angeles Times**, "Turkey and Bulgaria will not break with America", April 22, 1917. s. III17.

¹⁴³ *The Secretary of the Embassy in Turkey (Tarler) to the Secretary of State*, Constantinople, April 20, 1917, **PRFRUS 1917**, a.g.e., s. 35; Armaoğlu, a.g.e., s. 19.

¹⁴⁴ **Wall Street Journal**, "American Interests in Turkey", April 24, 1917. s. 6.

Türkler de eğitim görmüş ve bazı konularda teknik destek elde edilmiştir fakat bu kazanımlar çok sınırlıdır ve elde edilen ile kaybedilen arasında denge yoktur. Amerika'nın İstanbul'da bulunan temsilcileri ve diğer kentlerdeki konsolosları görevleri esnasında Osmanlı Devleti'ni çok yakından takip etmişler, askeri durum, donanma, ekonomik durum, nüfus yapısı, diğer devletlerle yapılan antlaşmalar, antlaşma müzakereleri gibi tüm konuları maddeler halinde merkeze rapor etmişlerdir. Bu raporların bir kısmı ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.¹⁴⁵

Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti üzerinde iki Amerikan kurumunun etkili olduğu görülür. Bunlar, Amerikalı Misyonerler ve Amerikan Donanması idi.¹⁴⁶ Yarı resmi misyoner örgütleri yumuşak güç (*soft power*) olarak Osmanlı Devleti'ni içerden çökertirken, zora düşüklerinde sert güç (*hard power*) dış politika aracı olan savaş gemileri devreye girmiştir. 21. Yüzyılın kıtalararası konvansiyonel füzelerinin görevini 20. Yüzyıla kadar savaş gemileri üstlenmişti ve Amerikan Hükümeti bu tehdidi çıkarları tehlikeye düştüğünde Osmanlı Devleti'ne yöneltmekte tereddüt etmemiştir.

1917 yılı Nisan ayında kesilen diplomatik ilişkilerin tekrar tesis edilebilmesi 1927 yılı Şubat ayında mümkün olacak, 10 yıllık kesinti içinde sekiz buçuk yıl süreyle temasları ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol iki ülke diplomatik ilişkilerinde ikinci kez *de facto* olarak yürütecektir. Hatırlanacağı gibi ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri *de jure* zeminine oturtan 1830 Antlaşması imzalanıncaya kadar yaklaşık 30 yıl bağlantı ve müzakere görüşmeleri Akdeniz Filo Komutanı amiraller tarafından yürütülmüş, İstanbul'a atanan ilk ABD Diplomatik temsilcisi, Maslahatgüzar unvanını taşıyan Amiral David Porter olmuştu. 1919-1927 yılları arasındaki dönemde tarih bir kere daha tekerrür edecek, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler sekiz buçuk yıl süreyle yine Akdeniz Filo Komutanı olan bir Donanma Subayı, Amiral Mark L. Bristol tarafından üstlenilecektir.

¹⁴⁵ ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan yazışma ve raporlar için bkz. <http://digicoll.library.wisc.edu/FRUS/Browse.html>. [21/07/2011].

¹⁴⁶ Güler, a.g.m., s. 236; Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 12.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LOZAN ÖNCESİNDE TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ (1917-1922)

1.1. Birinci Dünya Savaşı Devam Ederken Türkiye (Osmanlı Devleti)-ABD İlişkileri

Almanya'nın denizaltı saldırılarını durdurmayı reddetmesi, zorda olan İngiltere ve Fransa'nın kışkırtması ve ABD'deki savaş lobilerinin teşviki ile Amerika Birleşik Devletleri'nin 1917 yılı başında önce Almanya'ya daha sonra da Avusturya'ya savaş ilan etmesiyle İttifak Devletleri arasındaki cephe genişlemiş oldu. İlk anda ABD, Almanya ve Avusturya'yı düşman ilan etmiş fakat diğer iki İttifak üyesini, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ı aynı kategoriye koymamıştı. Fakat Almanya'nın baskısı ile 20 Nisan 1917 tarihinde Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimi Bey'in isteğiyle iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler resmen kesilmişti. Diplomatik ilişkiler kesildiği esnada İstanbul önlerinde bulunan Amerikan Donanmasına ait *Scorpion* adlı savaş gemisi belirlenen süre içerisinde Türk karasularını terk etmediği için savaş süresince harp ekipmanları sökülerek İstanbul'da bekletildi.

I. Dünya Savaşı devam ederken Başkan Wilson'un onayı ile Osmanlı Devleti'nin İttifak Bloku'ndan koparak ayrı barış imzalaması düşünüldü, fakat bu teşebbüs İngiltere ve ABD'deki Siyonistlerin engellemesi nedeniyle başarıya ulaşamadı. Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Bağlaşıklar İstanbul'a büyükelçi ataması yapmadılar çünkü Osmanlı Devleti'ni nasıl bir sonun beklediğine henüz karar verilmemişti. Bağlaşıkların ardından ABD, Tuğamiral M. Lambert Bristol'u İstanbul'a atadı ve daha sonra Bristol'a Yüksek Komiser görevlendirmesi yapıldı. Milli Mücadele süresince Bristol'un ABD'ye göndermiş olduğu raporlar, Yakın Doğu dış politikasının şekillenmesinde etkili oldu. Misyonerler bu dönemde de etkisi azalmakla birlikte yıkıcı faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.

1.1.1. ABD Hükümet Çevrelerinde ve Kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne Savaş İlan Edilmesi Tartışmaları

Diplomatik ilişkiler kesilmeden önce Amerikan kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi tartışılıyordu. 20 Nisan 1917 tarihinde diplomatik ilişkiler kesildikten sonra da zikredilen tartışmalar gündemdeki yerini korudu. Harbin ilerleyen yıllarında savaş ilanı lobisine İtilaf Devletleri de katıldı. İlk teşebbüs İngiltere'den geldi. ABD savaşa katıldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmak için acele eden İngiltere, Amerika'nın bir an önce Türklere savaş ilan etmesini istiyordu. 4 Ocak 1918 tarihinde bu amaçla ABD Yüksek Mahkemesi Hakimi L. Dembitz Brandeis'e gönderilen mektupta, Türkiye'ye savaş ilanını gerektiren argümanları içeren muhtırayı Başkan Wilson'a iletmesi istenmişti. Muhtıra'nın dördüncü maddesi Ermeniler ile ilgiliydi ve savaş ilanının düşünülmesi gibi Hıristiyanlara karşı katliamı artırmayacağı, bilakis Türklerin ne kadar korkutulursa o kadar uysal davranan bir doğaya sahip olduğu bildirilmekteydi.¹⁴⁷

ABD'nin savaşa girmesini fırsat bilen diğer bir ittifak kümelenmesi, Amerika'ya göçerek buraya yerleşmiş olan Ermeni, Sırp ve Yunanlılardan oluşuyordu. Zikredilen grubun da Osmanlı Devletine savaş ilanı için yoğun olarak çalıştığı bilinmektedir. Ermenilerin liderliğini Wilson'un selefi Theodore Roosevelt'in desteğini de arkasına almış olan Vahan Kardaşyan ve Paris'te bulunan Ermenistan Ulusal Heyeti Başkanı Bogus Nubar Paşa yürütüyordu. Kardaşyan, Taşnak Komitacıları arasındaydı ve eski bir Osmanlı uyruğuydu.¹⁴⁸ Osmanlı'dan ve Rusya'dan kopartılacak topraklar üzerinde bir Ermeni Devleti kurulması için tüm imkanlarını seferber eden Bogus Nubar Paşa ise aslında hayatı boyunca Ermenistan'da hiç bulunmamıştı.¹⁴⁹

Amerika'nın savaşa girmesinden hemen sonra işe koyulan Kardaşyan önderliğindeki Ermeniler, Kilikya'ya 75.000 ABD askeri çıkartılması için Savaş

¹⁴⁷ *Declaration of War by America against Turkey, Memo by Mr. Einstein, British War Cabinet Records (BWCR)*, London 4th January, 1918, G.T. 3409, File Number: 18/O/68, s. 39-42. (Bundan sonra "BWCR" olarak kısaltılacaktır.)

¹⁴⁸ Merril D., Peterson, *America and Armenian Genocide, 1915-1930 And After Starving Armenians*, Univeristy of Virginia, 2004. s. 78.

¹⁴⁹ Robert L. Daniel, "The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927", *The Mississippi Valley Historical Review*, Sayı 46, No. 2, Eylül 1959. s. 256; Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesi'ne Dair Raporu*, İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları, 1981. s. 67.

Bakanlığı'nda yoğun bir kulis faaliyeti ve kamuoyu yaratma çalışması başlattı. Amerikan basınında hemen her gün Ermenilerin ve diğer Hıristiyan ulusların Türkler tarafından katledildiğine dair haberler yayınlanarak kamuoyu oluşturulmaya çalışılıyordu. Özellikle Ermenilerin yayın organı gibi hareket eden *Los Angeles Times* bu tür kurgu haberlere en çok yer veren gazeteydi.¹⁵⁰ Oysa, İngiltere'nin Kafkaslardaki Askeri Temsilcisi'nin teyit etmiş olduğu rakamlara göre; Türk Ordusu karşısında Çarlık Rusya'nın işgal etmiş olduğu topraklardan geri çekilen Ermeni birlikleri 1918 Şubat ayında sadece Erzincan'da 800'den fazla sivil Türk vatandaşını katletmişlerdi.¹⁵¹ (EK: 1.1)

Jehuda Reinharz, "ABCFM Başkanı James L. Barton'un bütün gayreti ile ABD'yi Osmanlı Devletine karşı savaşa sokmaya çalıştığını ve Protestanların geleneksel olarak Türkler'den nefret ettiğini" kaydeder.¹⁵² Oysa Barton ve ABCFM yöneticileri 1924 yılından sonra Lozan Antlaşmasının onayını sağlamak için insanüstü bir çaba sarf edeceklerdir.

Kamuoyunu yönlendirme çalışmalarının yanında, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi için faaliyetler de devam ediyordu. Propaganda faaliyetleri Kongre üzerinde etkili olmaya başlamıştı. Öyle ki, Dışişleri Bakanı Lansing, Senato Dış İlişkiler Komitesi'ndeki tüm Cumhuriyetçi senatörler ile Demokratların çoğunluğunun Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesine taraftar olduğunu rapor etmişti.¹⁵³ Başkan Woodrow

¹⁵⁰ Mark Malkasian, "The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927", **International Journal of Middle East Studies**, S. 16, No. 3. Ağustos, 1984. s. 352; **New York Times**, "Senators Want War on Austria", November 27, 1917. s. 1; **New York Times**, "President Calls for Immediate War on Austria; Congress Would Include Bulgaria and Turkey; Our Watchwords are: Justice, Reparation, Security", December 5, 1917. s. 1; **Los Angeles Times**, "Will Work to Aid Syrians and Armenians", June 11, 1917. s. II2; **Los Angeles Times**, "Bagdad Relief for Armenians", July 15, 1917. s. II0; **Los Angeles Times**, "Church Center for Armenians", June 19. 1918. s. II2; **Los Angeles Times**, "Germany Assists Turks in Massacring Armenians", March 10, 1918. s. III21; **San Francisco Chronicle**, "Armenian Massacres are Charged to the Germans", June 20, 1917. s. 6; **San Francisco Chronicle**, "Turkish Empire lecture Theme, Dr. Aked Will Tell Method Used to Exterminate Armenians", September 30, 1917. s. D9; Dinç Yaylalıer, "Türk Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'un Rolü 1919-1927", **Türk Yurdu**, C. 18, S. 125, Ocak 1988. s. 41; Lavinia Hanton, "Bombarding Ships Rescue 2,000 Greeks", **New York Times**, April 17, 1918; **New York Times**, "Turkish Cruelty Bared by Greeks", June 16, 1918; Bülent Bilmez, "The Place of the Turkish Independence War in the American Press (1918-1923)", **Turkish Yearbook**, C. 31. Ankara 2000. s. 65-67.

¹⁵¹ *Armenian Atrocities Against Moslems*, **BWCR**, secret, G.T. 3912, File No. 18/OC/16, 12.03.1918. s. 1; Ermeni Ulusal Heyeti, 1920 yılı Ocak ayı başında Anadolu'daki Ermenilerin zorla Müslümanlaştırılması için valiliklere talimat verildiği propagandasını yapacaktır. Bkz. **New York Times**, "Orders Armenians Made Moslems, Secret Turkish Government Circular Directs They be Converted by Force", January 4, 1920. s. 1.

¹⁵² Jehuda Reinharz, "His Majesty's Zionist Emissary: Chaim Weizmann's Mission to Gibraltar in 1917", **Journal of Contemporary History**, S. 27, No: 2, Nisan 1992. s. 260.

¹⁵³ Daniel, a.g.m., s. 256; F. W. Brecher, "Revisiting Ambassador Morgenthau's Turkish Peace Mission of 1917", **Middle Eastern Studies**, S. 24, No 3, Temmuz 1988. s. 357; John M. Vander Lippe, "The 'Other'

Wilson da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesinden ve "Barbar Türklerin" Kutsal Topraklardan bir an önce kovulmasından yanaydı.¹⁵⁴ Misyonerler ise tüm teşkilatları ile Kongre'yi, basını ve kamuoyunu Osmanlı Devleti'ne karşı ilan edilecek savaşın getireceği olumsuzluklara karşı bilgilendirerek savaş ilanını engellemeye çalışıyordu. Amerika tarafından yapılacak bir savaş ilanı durumunda, Alman cephesi zayıflatılmadan Osmanlı Devleti üzerine asker sevki imkansızdı. Bu nedenle böyle bir harekattan herhangi bir askeri kazanç elde edilemeyecekti. Diplomatik olarak da herhangi bir kazanç elde edilmesi imkansızdı, aksine aralarında anlaşmazlık olan Almanya ile Osmanlı Devleti'nin birbirine daha fazla yaklaşması sağlanacaktı.¹⁵⁵

Ayrıca Osmanlı Devleti askeri olarak çok büyük bir tehdit değildi. Çünkü Amerika'yı ve Bağlaşıkları tehdit edecek denizaltı gücünden yoksundu. Amerikan askerlerinin savaşa katılacak olduğu Batı Cephesinde Türk askeri yoktu ve bu nedenle ticari ambargo ile yetinilebilirdi.¹⁵⁶ Tüm bu realiteleri göz önüne alan Wilson, Temsilciler Meclisi'ndeki konuşmasında Türkiye ve Bulgaristan'a savaş ilan edilmesinin Amerika'nın amaçlarına herhangi bir fayda sağlamayacağını söyledi.¹⁵⁷ Büyükelçi Abraham Elkus'un da Osmanlı Devleti'ne savaş açılmasına karşı olduğu bilinmekteydi. Ayrıca savaş ilan edilmesi durumunda en büyük zararı misyoner teşkilatları ve kurumları görecekti. Bu durumda Osmanlı topraklarındaki çıkarlar ile misyonerler ve kurmuş oldukları müesseseler de tehlikeye düşecekti.¹⁵⁸

Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations", **Turkish Yearbook**, C. 23, Ankara 1993. s. 38.

¹⁵⁴ **New York Times**, "The Doom of Germany", April 3, 1917. s. 6; Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, Giresun: İleri Basımevi, 1972. s. 7-8.

¹⁵⁵ **New York Times**, "Turks Who Favor Us", May 4, 1918; Daniel, a.g.e., s. 257.

¹⁵⁶ T. S. Woolsey, "The Relations Between United States and the Central Powers", **The American Journal of International Law**, S. 11, No: 3, Temmuz 1917. s. 630.

¹⁵⁷ **Journal of the House of the Representatives of the US**, Sixty Fifth Congress, Second Session, December 3, 1917, Washington: Government Printing Office 1918. s. 18; Diplomatik ilişkiler kesildikten sonra ABD basınında Osmanlı topraklarında isyan halindeki Araplar ile İngiltere'nin Mısır'ı işgalinin tanınması ve Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasının desteklenmesi tartışılmaya başlanmıştı; Erol, a.g.e., s. 1-3; **New York Times**, "Lansing Confirms Break With Turkey, Washington expected to recognize Revolted Araps and British Protectorate of Egypt", April 24, 1917. s. 3.

¹⁵⁸ Erol, , a.g.e., s. 2; Hulusi Akar, **Harbord Military Mission to Armenia: "The Story of an American Fact Mission and its effects on Turkish-American Relations"**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi University, 2005, s. 7-8; Henry P. Beers, "US Naval Detachment in Turkish Waters, 1919-1924" **Military Affairs**, S. 7, No. 4, Kış 1943. s. 209.

Amerika’da bu gelişmeler olurken, Ermeni cephesinin Paris’teki önderliğini üstlenmiş olan Bogus Nubar Paşa,¹⁵⁹ 24 Mayıs 1917 tarihinde ABD’nin Paris Büyükelçisine, birer kopyası Dışişleri Bakanı R. Lansing’e, Henry Morgenthau’ya ve Misyoner Van Dyke’ye verilmek üzere bir mektup verdi. Mektupta; Savaş sona erdikten sonra yapılacak barış kongresinde Taşnak,¹⁶⁰ Hınçak komitacı artıklarının yönlendirmesindeki Ermenilerin talepleri dokuz madde halinde sıralanmıştı. B. Nubar Paşa, Ermenilerin kaderinin Türklerin eline bırakılmayacağını ve Anadolu’daki Ermeni toprakları olan altı vilayetin; Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Mamuret-ül Aziz (Elazığ), Sivas, Kilikya, Akdeniz kıyısında Mersin limanı ile İskenderun Limanı ve Karadeniz Kıyısında Trabzon’un Ermenilere ait olduğunu ileri sürüyordu. Nubar Paşa, Ermenistan’ın gelişebilmesi için belirtilen deniz çıkışlarının mutlaka Ermenilere ait olması gerektiği kanaatindeydi. Daha sonra “Denizden Denize Ermenistan” olarak adlandırılacak olan bu projeye göre; Trabzon’un Batısından Mersin’in Kuzeyine çekilecek hattın doğusundaki alanın tamamı, başka bir deyişle, Anadolu’nun yarıdan fazlası Ermenilere verilecekti. Kurulacak olan Ermeni Devleti büyük güçler tarafından korunacaktı ve bunun karşılığında Ermenistan topraklarında büyük güçlere eşit imtiyazlar tanınacak, Bağdat Demiryolundan tüm büyük güçler eşit olarak yararlanabilecek, Mersin ve İskenderun limanlarında serbest bölgeler oluşturulacaktı.¹⁶¹

Bogus Nubar Paşa’nın mektubu yazıldığında ABD savaşa katılılı bir aydan biraz fazla zaman geçmişti. Buna rağmen B. Nubar Paşa İtilaf Bloku’nun zaferinden emindi ve kurulacak olan Ermeni Devleti için büyük güçlerin güdüm idaresini talep etmekteydi. Ayrıca bu mektup ile, Ermenistan için güdüm idaresi bizzat “*manda*” sözcüğü kullanılarak B. Nubar Paşa tarafından gündeme taşınmış oldu. Nubar Paşa, Ermenistan üzerindeki “güdüm” idaresinin 10-15 yıl sürmesini planlıyordu. Türk topraklarındaki toplam

¹⁵⁹ Bogus Nubar Paşa, I. Dünya Savaşı başlamadan önce, İttihat Terakki’nin Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı vilayetlerde yapmak istediği reformları engellemek için Avrupa ülkelerine gönderilen Ermeni Heyetine de başkanlık yapmıştı. Zikredilen reformlar, Taşnak ve Hınçak çetelerinin yıkıcı faaliyetlerini sekteye uğratacaktı. Bkz. Ahmet Rüstem Bey, **Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi**, Çev. Cengiz Aydın, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2001. s. 57.

¹⁶⁰ Taşnak Örgütü yurt dışındaki en aktif Ermeni Örgütüdür. Üyeleri arasında V. Kardaşyan ve K. Pastırmacıyan da bulunuyordu. Dönemin gazetelerinde ve arşiv kayıtlarında Taşnak Örgütü; “Ermeni Devrimci Hareketi, *Armenian Revolutionary Movement*” Örgüt mensupları da Ermeni Devrimcileri *Armenian Revolutionists*” olarak yer alır. Peterson, a.g.e., s. 22.

¹⁶¹ *The President of the Armenian National Delegation (Boghos Nubar) to the Secretary of State, The Armenian Question at the Peace Congress, Paris, May 24, 1917. PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I, C. I, Washington: Government Printing Office, 1932. s. 792-94; H. L. Hillard, “Arms for Armenia, In Favor of American Support for a War on the Turks”, New York Times, June 4, 1918.*

Ermeni nüfusu 2.100.000 civarındaydı ve bunların 1.163.000'ü doğudaki altı ilde yaşıyordu. Ermeniler, 20.000.000 nüfuslu Osmanlı topraklarındaki ticaretin %60'ını ellerinde bulunduruyorlardı. B. Nubar Paşa, Lord Bryce'nin kaleme almış olduğu Mavi Kitap'a da vurgu yaparak, mektubunda halen 1.500.000 Ermeni'nin Osmanlı topraklarında yaşamakta olduğunu belirtmişti.¹⁶²

Bu hesaba göre; 1915 Tehcirinde 1.500.000 Ermeni'nin hayatını kaybettiği propagandası, Nubar Paşa tarafından yalanlanmaktadır. Çünkü Nubar Paşa'nın vermiş olduğu nüfus miktarlarının mevcuttan eksilen rakam düşüldüğünde kayıp sayısı yaklaşık 600.000 olarak ortaya çıkar. Nubar Paşa'ya göre tüm dünyadaki Ermenilerin sayısı ise 4.000.000'un üstündeydi. Verilen nüfus rakamları ve Ermeni Devleti'nin kurulması için kullanılan gerekçeler daha sonra diğer Ermeni liderler, örneğin Taşnak mensubu Karekin Pastırmacıyan ve Vahan Kardeşyan tarafından da sıkça kullanılacaktır. Ahmet Rüstem Bey ise, "... ölenlerin sayısının iddia edildiği gibi 800.000 olmasının imkansız olduğunu ve Ermenilerin hainlikleri nedeniyle zaten bu kadar Türk masumun ve askerinin hayatını kaybettiğini..." kaydetmektedir.¹⁶³

Kara propaganda faaliyetlerine, sürüp giden tartışmalara ve kamuoyu baskısına rağmen, ABD'nin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemesi iyi niyet ya da dostane ilişkilerle alakalı değildi. Asıl engel Amerikan pragmatizminden kaynaklanıyordu. Savaş ilanından elde edilecek kazanımlar ile kaybedilecekler arasında denge bulunmadığı için istenmesine rağmen bundan vazgeçmek bir zorunluluktur. Şayet Wilson, Osmanlı Devleti'ni dostu kabul ettiği için ve insani değerler adına savaş ilanını engellemiş olsaydı, 1919 yılında toplanacak olan Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin haklarının korunması amacıyla ufak da olsa bir girişimde bulunması beklenirdi. Oysa Wilson, Türklerin Avrupa'dan ve İstanbul'dan kovulması için kurulan cepheye öncülük yapmış, Osmanlı Devleti'nin parçalanması için açıkça taraf olmuştur.

Resmen savaş ilan edilmemiş olmasına rağmen, Wilson tarafından ABD'de yaşayan Almanlar, Avusturyalılar, Macarlar ile birlikte Türkler de düşman uluslar arasında

¹⁶² *The President of the Armenian National Delegation (Boghos Nubar) to the Secretary of State, The Armenian Question at the Peace Congress, Paris, May 24, 1917. PRFRUS 1917 Supplement 2 to the World War I, C I, a.g.e., s. 793-94.*

¹⁶³ Ahmet Rüstem Bey, a.g.e., s. 74-75; Cemal Kutay, **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1979. s. 20.

sayılarak, ateşli silahlarını hükümete teslim etmeleri emredildi. Ayrıca, donanma, askeri üs ve hükümet binalarına belli bir mesafeden fazla yaklaşmaları yasaklandı.¹⁶⁴

Savaş ilanı tartışmaları devam ederken, 4 Ekim 1917 tarihinde ABD'nin Tiflis Konsolosu F. Willoughby Smith Moskova'daki ABD elçiliği vasıtasıyla Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporunda, güvenilir çeşitli kaynaklardan aldığı istihbaratta; "Kürdistan'daki Kürt kabilelerinin Türklere karşı ayaklanmaya ve Mekke Şerifi Hüseyin liderliğindeki Arapların yaptığı gibi bu hatta savaşmakta olan İtilaf Devletleri ile işbirliği yapmak için görüşmeye hazır olduklarını öğrendiğini" bildirdi. Görüşmeler, Van'da yapılacaktı. Smith bu bilgiyi verirken, işbirliklerinin sağlanabilmesi için Kürtlere bağımsızlıklarını elde edecekleri sözünün verilmesi gerektiğini de özellikle belirtmişti.¹⁶⁵ Çünkü kendisinin de çok iyi bildiği gibi Kürtlerin bağımsız devlet kurmak istedikleri ve Osmanlı'ya ihanet etme niyetini belli ettikleri bölge, ABD tarafından kurulması planlanan Ermenistan Devleti toprakları üzerinde yer almaktaydı. Zaten bu yüzden Smith'in planı Taşnak ve Hınçak kalıntısı komitacı Ermeniler tarafından da desteklenmişti. Dışişleri Bakanlığı, Kasım ayında Smith'e göndermiş olduğu cevapta, ABD ile Osmanlı Devleti arasında savaş durumu bulunmadığı için Kürt kabilelerini isyan ettirme planının uygulanmasının söz konusu olamayacağını bildirdi.¹⁶⁶ ABD şimdilik savaş hukukuna uyuyordu.

Bu esnada, Kongre'deki savaş ilanı tartışmaları ve savaş ilan taraftarları önemli aşama kaydetmiş, cepheler sertleşmeye başlamıştı.¹⁶⁷ Dışişleri Bakanı Robert Lansing, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesini isteyen senatörlere, 1917 yılı sonunda vermiş olduğu yanıtta; Bağlaşıklardan henüz Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a savaş ilan edilmesi yönünde bir talep gelmediğini söyledi. Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki çıkarları sınırlı iken, Amerika'nın Osmanlı topraklarındaki çıkarları çok büyük boyuttaydı. Sadece misyoner toplulukları tarafından yapılan son yüz yıldaki çalışmalar sonucunda, Osmanlı

¹⁶⁴ **New York Times**, "Aliens with Arms will be Arrested", April 24, 1917. s. 3.

¹⁶⁵ *The Consul at Tiflis (Smith) to the Ambassador in Russia (Francis)* Tiflis, October 4, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C I, a.g.e., s. 295.

¹⁶⁶ *The Secretary of State to the Consul at Tiflis (Smith)*, Washington, November 12, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C I, a.g.e., s. 304; 1918 yılı Temmuz ayında ABD, Kahire'deki ajanı William Yale'in göndermiş olduğu raporlar doğrultusunda, Arapların Osmanlı Devleti ve Almanya'ya karşı ayaklanması için İngiltere ile işbirliği yapmaktaydı. İki ülke arasında savaş durumu olmaması bu sefer umursanmamıştı. Bkz. *The Secretary of State to the Minister in Switzerland (Stovall)*, Washington, July 10, 1918. **PRFRUS 1918**, Washington: Government Printing Office, 1930. s. 282.

¹⁶⁷ **San Francisco Chronicle**, "U.S. May War With Austria Over Sinking", November 27, 1917. s. 3.

topraklarında 20.000.000\$ tutarında taşınmaz müessese kurulmuştu. Şu anda Osmanlı topraklarındaki Amerikan kurum ve vatandaşlarına iyi muamele yapılıyordu, savaş ilanı durumunda misyonerlerden gelen raporlar mevcut durumun tersine dönebileceği yönündeydi. Bu durum Amerika İncil Topluluğu (*American Bible Society*) önde gelen lideri ve ACASR İstanbul temsilcisi olan William W. Peet'in göndermiş olduğu mektup ile de teyit edilmişti.¹⁶⁸

Ayrıca, ABD'ye göçmüş olan Osmanlı vatandaşlarının büyük kısmını; Suriyeli, Süryani ve Ermeni Hıristiyanlar oluşturmaktaydı. Göçmen Komisyonu'nun vermiş olduğu istatistiklere göre; 1899-1911 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde ABD'ye göç etmiş bulunan gerçek Türklerin sayısı 12.954 kişiydi. ABD'nin savaş ilanı İstanbul'daki Alman taraftarlığını artırmaktan başka bir işe yaramayacaktı. Türklerin Batı cephesinde askerleri ve ABD'yi tehdit edecek denizaltıları yoktu. Savaş ilanı durumunda Türklerin İmparatorluk topraklarındaki Hıristiyanları ve Yahudileri öldürerek karşılık verme ihtimali de iddialara arasındaydı.¹⁶⁹ Lansing'in sözleri üzerine senatörler şimdilik tatmin olmuş görünüyordu ama tartışmaların her an yeniden alevlenmesi kuvvetle muhtemeldi.

Savaş ilanı geçici bir süreliğine beklemede iken, Ağustos ayında açıklanan ihracat ve ithalat yapılmayacak ülkeler listesinde Osmanlı Devleti de yer aldı. Osmanlı Devleti'ne savaş ilanında ısrarcı olan senatörler¹⁷⁰ Bulgaristan'a da savaş ilan edilmesini istiyordu. Fakat bu talep de Lansing tarafından reddedildi.

Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi tartışmaları Hükümet çevrelerinde, Kongre'de ve kamuoyunda Mondros Ateşkesi'ne kadar gündemdeki yerini korudu. 1918 yılı Nisan ayında Bulgar ortaelçisinin Almanya adına casusluk yaptığı gerekçesi ile Senato, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ne acilen savaş ilan edilmesini istedi.¹⁷¹ Daha önce Demokrat Parti üyesi Utah Senatörü William Henry King tarafından Bulgaristan'a ve

¹⁶⁸ *The Secretary of State to the Chairman of the Committee on Foreign Relations of the State (Stone)*, December 6, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C I, a.g.e., s. 448-54; **San Francisco Chronicle**; "Congress Clears Way for War on Austria, Enemy Lunches New Drive Against Italy", December 10, 1917. s. 1; Yaylalier, **Türk Amerikan İlişkilerinde.....**, s. 41.

¹⁶⁹ *The Secretary of State to the Chairman of the Committee on Foreign Relations of the State (Stone)*, December 6, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C I, a.g.e., s. 448-54; **San Francisco Chronicle**; "Congress Clears Way for War on Austria. Enemy Lunches New Drive Against Italy", December 10, 1917. s. 1; Yaylalier, **Türk Amerikan İlişkilerinde.....**, s. 41.

¹⁷⁰ **Washington Post**, "War on Turks Nears", June 20, 1918. s. 1.

¹⁷¹ **Los Angeles Times**, "Lodge Thrusts Turks to Fore", August 25, 1918. s. I6; **San Francisco Chronicle**, "Senate Demand for Quick War Declaration on Turks and Bulgars", April 24, 1918. s. 1.

Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi için bir önerge verilmişti. 23 Nisan'da Senatör Brandegee ve diğer senatörlerin bir kısmı bu önergenin gündeme alınmasını ve oylanmasını talep ettiler.¹⁷²

Senatörler oylamadan vazgeçmek için Almanya'nın iki müttefiki Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a neden savaş ilan edilmediğinin Wilson tarafından kendilerine açıklanmasını istiyorlardı.¹⁷³ Gelişmeler üzerine Lansing Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin Senatör King'in önergesinin görüşüldüğü oturumuna katıldı. Komite'deki Cumhuriyetçilerin tamamı ve Demokratların büyük çoğunluğu King'in önergesini destekleme eğilimindeydiler. Buna rağmen, Senatör King Wilson ile görüşükten sonra, önergesini geri çekmeyi kabul etti. King'in geri adım atmasında Robert Koleji'nde çalışan misyonerlerin telkinleri de etkili olmuştu.¹⁷⁴ Başkan Wilson, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesinde hala bir kazanç görmüyordu.

King, geri adım atmıştı fakat Dış İlişkiler Komitesi'ndeki senatörler Lansing'den, İtilaf Devletlerinin, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a ya da sadece Bulgaristan'a savaş ilanı konusunda ne düşündüklerini öğrenmesini isteyerek oylamayı ertelediler.¹⁷⁵ Lansing mevcut durumu Başkan Wilson'a rapor etti. Wilson'un onayı ile General Bliss, Fransa'daki muhataplarıyla gelişmeleri görüştü. Bağlaşıklar, Fransa ve İtalya hem Bulgaristan'a hem de Osmanlı Devleti'ne, İngiltere ise şimdilik Bulgaristan'a değil, ama Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesini istiyordu.¹⁷⁶ Bağlaşıklar, Senato'nun görüşü ile paralel bir şekilde Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesine taraftardı. Sadece Bulgaristan'a savaş ilan edilmesi imkansızdı. Çünkü bu durumda, Müslüman bir ülkeyi düşman taraf saymadan Hıristiyan Bulgaristan'a savaş ilan edilmesi Kongre'de ve kamuoyunda tepki ile karşılanacak ve Senato'da kızgınlığa neden olacaktı.¹⁷⁷ Göz önünde bulundurulması gereken diğer bir durum da, 1918'in Mayıs ayında İtilaf Bloku'nun savaşın

¹⁷² **Washington Post**, "Senate Discuss War on Hun Allies, Brandegee Asks for Action on King Resolution", April 24, 1918. s. 2; Lippe, a.g.m., s. 38.

¹⁷³ **Washington Post**, a.g.m., April 24, 1918. s. 2.

¹⁷⁴ **Washington Post**, "No War With Hun Allies, King Drops Senate Resolution after Conference with Wilson", April 25, 1918; **Library of Congress Manuscript Division (LCMD), The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, June 26, 1922. s. 2-3. (Bundan sonra "LCMD" olarak kısaltılacaktır.)

¹⁷⁵ *The Secretary of State to President Wilson*, Washington, May 2, 1918. **PRFRUS, The Lansing Papers 1914-1920**, C. II, Washington: Government Printing Office 1940. s. 121-22.

¹⁷⁶ *The Ambassador in France (Sharp) to the Secretary of State*, Paris, May 7, 1918. **PRFRUS 1918, Supplement 1, The World War I**, a.g.e., s. 227-28.

¹⁷⁷ *The Secretary of State to President Wilson*, Washington, May 2, 1918. **PRFRUS, The Lansing Papers 1914-1920**, C. II, a.g.e., s. 125; Beers, a.g.m., s. 209.

1919 yılında da sürececek gibi hazırlık yapıyor olması, savaşın 1918 yılında bitebileceği yönünde bir ümidinin bulunmamasıdır.¹⁷⁸ Amerikan Hükümeti savaş ilanı konusunda direnmeye devam ediyordu fakat direncin kırılma noktasını kestirmek olanaksızdı. Bunu biraz da savaşın gidişatı belirleyecekti.

Senato'da ve ABD kamuoyundaki zikredilen tartışmaların hararetle devam ettiği ve I. Dünya Savaşı'nın sonunu belirleyecek olan büyük saldırıların arifesinde, 30 Mart 1918 tarihinde Fransa, Kıbrıs'ta bulunan Ermeni lejyonlarına Amerikan ordusundaki Ermeni askerlerin de katılarak, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşabilmeleri için ABD'nin izin vermesini istedi. Bahsedilen Ermeni lejyonları I. Dünya Savaşı'nın başında Fransa'nın öncülüğünde, İngiltere ile işbirliği içinde Gazi Magusa yakınlarındaki Boğaztepe (*Monarga*) bölgesinde kurulmuştu. Lejyondaki komitacı Ermenilerin büyük kısmı Musa Dağı'nda yaşayan Osmanlı vatandaşlarıydı.¹⁷⁹ Amaç bu komitacılar ile İskenderun Körfezine çıkartma yaparak Osmanlı Devleti'nin Suriye ile ikmal hatlarını kesmek ve Toros Tünellerini işlemez hale getirmektir. İlk kurulduğunda Lejyon içindeki 500 Ermeni'den silahlı güç olarak faydalanılabileceğine karar verilmiş, Çanakkale Zaferi bu girişimleri sonuçsuz bırakmıştı.¹⁸⁰

ABD savaşa katıldıktan sonra, Fransa atıl durumdaki lejyonları tekrar kullanmak için harekete geçmişti. Amerikan Hükümeti, 1917 Nisanında savaşa katılmadan önce Ermeni gönüllülerin Kıbrıs'taki kampa katılmasına ses çıkartmamıştı. Talep Nisan ayında da tekrarlanınca Amerikan Hükümeti; vatandaşı olan Ermenilere böyle bir iznin verilmesinin söz konusu olmadığını fakat Amerikan vatandaşlığından çıkan Ermenilerin Kıbrıs lejyonunda yer almasına da karışmayacağını bildirdi. Amerika'nın izin vermemesi üzerine Fransa'nın teşebbüsü yarım kaldı. Lejyonlarda kalan az sayıdaki Ermeni,

¹⁷⁸ **Wall Street Journal**, "Gary Says Country has long Struggle Ahead, Allies Will Win But It Will Take Two or Three Years to Crush The German Empire", January 7, 1918. s. 8.

¹⁷⁹ Hikmet Özdemir ve diğerleri, **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010. s. 100-101, 145.

¹⁸⁰ *The French Ambassador (Jusserand) to the Secretary of State*, Washington, March 16, 1918; *The Secretary of State to the French Ambassador (Jusserand)*, Washington, May 8, 1918. **PRFRUS 1918**, a.g.e., s. 885-86, 890-91; Halil Aytekin, **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000. s. 17-22, 27-30, 60-62, 154-65.

Kilikya'nın işgalinde kullanıldıktan sonra, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması sonrasında kapatılacaktır.¹⁸¹

1.1.2. Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri Blok'undan Ayrılarak Savaştan Çekilmesinin Sağlanması Girişimi

Diplomatik ilişkiler kesildikten hemen sonra, 1917 Mayıs ayı ortalarında Morgenthau'nun girişimleri ile Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti'ne destek sağlanabileceği de düşünülerek Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında ayrı bir barış yapılması için Babıali ile temasa geçilmesi planlandı. Morgenthau böylece, İskenderun civarına bir grup Amerikan askeri çıkartılmasının ve Osmanlı toprakları bütün halinde tutularak savaştan sonra bir Suriye ve Ermenistan vesayeti kurulmasının mümkün olabileceğini düşünüyordu.¹⁸² Teşebbüs somutlaştırılmadan önce İstanbul'daki ABD Büyükelçisi Abram I. Elkus'un¹⁸³ özel sekreteri M. Alsberg'in vermiş olduğu rapor ve bilgileri Dışişleri Bakanı Robert Lansing Başkan Wilson'a iletti. Alsberg İstanbul'dan 6 Nisan'da ayrılmıştı. Bu tarihte henüz iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmemişti. Alsberg'in vermiş olduğu bilgilere göre; İstanbul'da ekonomik durum iflasın eşiğine gelmişti. Osmanlı Devleti için tek ümit Amerikan sermayesiydi. Ayrıca, savaştan sonra Almanya'nın vasal devleti haline gelmek istemeyen Türk Hükümeti barış görüşmelerine hazır görünüyordu. Alsberg; Babıali'nin İstanbul'u, Mısır benzeri himaye altında olsa bile elinde tutmak için Filistin, Suriye ve Ermenistan'dan vazgeçmeye razı olduğunu düşünüyordu. Alberg'e göre; Türklerin Almanların isteklerine istemeyerek de olsa boyun eğmesini sağlayan tek neden Alman zırhlıları Yavuz (*Goben*) ve Midilli (*Breslau*)'nun İstanbul önlerinde demirlemiş olması gerçeğiydi. ABD, Osmanlı Devleti'ne Almanya'dan ayrılarak barış için teklifte bulunursa ve iki Alman denizaltısı batırılırsa Osmanlı

¹⁸¹ *The French Ambassador (Jusserand) to the Secretary of State*, Washington, March 16, 1918; *The Secretary of State to the French Ambassador (Jusserand)*, Washington, May 8, 1918. **PRFRUS 1918**, a.g.e., s. 885-86, 890-91.

¹⁸² Reinharz, a.g.m., s. 260.

¹⁸³ ABD Elçisi A. I. Elkus tifüs hastalığına yakalandığı için diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra Haziran ayı başına kadar İstanbul'da kalmaya devam etmek zorunda kalmıştı. **New York Times**, "Let Elkus Remain", May 5, 1917. s. 5.

Devleti'nin savaştan çekilerek barış imzalaması teşebbüsünün başarıya ulaşması mümkündür. ABD basınında da bu yönde haberler çıkıyordu.¹⁸⁴

Teşebbüsün başarıya ulaşması halinde Alman cephesi güç kaybetmiş olacaktı. Alsberg'in söylediklerini Eski Büyükelçi Henry Morgenthau da teyit etmiş ve İsviçre'de bulunan Osmanlı kabine üyesi iki eski bakan ile belirtilen teşebbüsü görüşmek için İstanbul'a gitmeyi kabul edeceğini bildirmişti. Lansing, böyle bir teşebbüsün başarı şansının ellide bir bile olsa denemeye değeceği fikrindeydi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi Bulgarları da ayrı barış imzalamaya teşvik edecekti.¹⁸⁵ Lansing teşebbüsten İngiliz Dışişleri Bakanı A. Balfour'a da bahsederek Balfour'un olumlu görüşünü aldı. İngilizler, İsviçre'nin casuslar ile dolu olduğunu söyleyerek planın uygulanmasında Mısır'ın üs seçilmesinin daha uygun olacağını belirtti. Balfour'un önerisi kabul edildi.¹⁸⁶ Planın uygulanması için Başkan Wilson'un nihai kararı ve onayı beklenmeye başlandı.¹⁸⁷ Amerikan Hükümet yetkilileri Osmanlı Devleti ile ayrı barış imzalanabileceği ihtimalini denemeye karar vermişti. ABD arşivlerindeki belgelere göre; bu dönemde İtilaf Blok'u savaştan zaferle çıkacağından emin değildi ve zaferi garanti altına almak için İttifak Blok'u cephesinde gedik açarak çatlak oluşturmaya çalışmaktaydı.

Bu esnada ABD'de bulunan Balfour her ne kadar Lansing'in planını olumlu karşılamış ise de, aynı tarihlerde İngiliz Kraliyet Savaş Konseyi'nde, İngiltere zafer kazanırsa savaşın temel amaçlarından bir tanesinin Osmanlı Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılması olacağını ilan etmişti. Arabistan, Dicle-Fırat arasındaki bölge, İstanbul, Suriye, Ermenistan ve Anadolu'nun güney kısımları Türklerden alınacaktı. Türk Devleti bundan sonra yaşamaya devam edebilirse Anadolu'nun kalan kısmında İtilaf Devletlerinin

¹⁸⁴ **New York Times**, "Turks Ready to Open Dardanelles to All", May 10, 1917. s. 4; **New York Times**, "Elkus Arrives at Berne", June 4, 1917. s. 2; Benzer ifadeler İngiliz Savaş Kabinesi raporlarında da yer almaktadır. Bkz. *Peace Negotiations With Turkey*, **BWCR**, G.T. 2648, Secret, November 1917. s. 2.

¹⁸⁵ Reinharz, a.g.m., s. 261; Haziran ayında ise; A. I. Elkus'un ABD'ye dönerken Viyana'da Avusturya-Macaristan Hükümeti ile görüşerek savaştan çekilmeleri karşılığında ABD'nin Avusturya'ya 2.000.000.000\$ kredi açacağını söylediği söylentisi yayılmıştı. Elkus Amerika'ya vardığında bu iddiaları ilk defa duyduğunu söyleyerek yalanladı. **New York Times**, "Ambassador Elkus Denies Berlin Tale", July 5, 1917. s. 5.

¹⁸⁶ Reinharz, a.g.m., s. 262.

¹⁸⁷ *The Secretary of State to President Wilson*, Washington, May 17, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1932. s. 17-19.

sömürgesi olarak varlığını belki sürdürebilecekti.¹⁸⁸ Balfour'un belirttiği savaş amaçları daha sonra Başbakan Lloyd George tarafından da tekrarlanmıştır.

Plan 18 Mayıs'ta Wilson'a iletilmiş ve diğer İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından da uygun görülmişti. Wilson da, Osmanlı Devleti'nin savaştan ayrılması ile Almanya'nın daha kolay teslim olacağını umuyordu. Üç Yahudi, Harvard Üniversitesi Hukuk Profesörü Dr. Felix Frankfurter, New Yorklu işadamı Elihu Lewin Epstein ve İstanbul Eski Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun birlikte bu gizli görevi üstlenmesine karar verildi. Görev gizli tutularak, kamuoyuna Filistin'deki Yahudilere karşı yapılan baskıların sona erdirilmesi amacıyla gerçekleştirileceği bilgisi sızdırıldığı için gazeteler de bu yönde haberler yayınlıyordu.¹⁸⁹ Hedef saptırma operasyonu da başarıyla tamamlanmıştı. Morgenthau'nun yol arkadaşları Frankfurter ve Epstein, aynı zamanda koyu Siyonistlerdi. Morgenthau her ne kadar anılarında Siyonist taraftarı olmadığını iddia etse de,¹⁹⁰ 1914 yılında Filistin'e gerçekleştirmiş olduğu yolculuğunda Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ile görüşmüş ve Siyonistlerin Osmanlı İdaresi ile (İttihat Terakki) anlaşarak amaçlarına ulaşmasının yakın olduğunu söylemişti.¹⁹¹ Ayrıca İstanbul'daki Büyükelçiliği esnasında Filistin'e yerleşen Siyonist Yahudilere önemli miktarda yardım sağlamıştı.¹⁹² Morgenthau ve yol arkadaşlarına verilen talimatta, heyetin İstanbul'a ulaştıktan sonra; İstanbul'daki Türk egemenliğinin sona ereceği ve Osmanlı idaresindeki milletlerin bağımsızlıklarına kavuşacakları gibi konularda taviz vermemesi istenmişti.¹⁹³

¹⁸⁸ *Mr. Balfour's Statement on Foreign Policy to the Imperial War Council*, **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. II, a.g.e., s. 20-23; **Chicago Daily Tribune**, "Premier Tells Britain's Aims; Kaiser Must Yield Conquests", January 6, 1918. s. 1.

¹⁸⁹ Brecher, a.g.m., s. 357; **New York Times**, "Warns of New Atrocities" May 17, 1917. s. 5; **New York Times**, "Divisions of the Turk", May 25, 1917. s. 10; **Washington Post**, "Removal of Papal Seat to Jerusalem not Probable", June 3, 1917. s. E4; *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120-21; Reinharz, a.g.m., s. 262.

¹⁹⁰ Henry Morgenthau, in Collaboration with French Strother, **All In A Life Time**, New York: Doubleday, Page & Company, 1922. s. 385-390; Morgenthau, daha sonra Bölge Hahambaşı'nın Siyonist propaganda yaptığı gerekçesi ile New York Özgür Sinagog Derneği Başkanlığından istifa edecektir. **New York Times**, "Quit Because of Zionism", March 7, 1919. s. 18.

¹⁹¹ William Yale, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", **World Politics**, S. 1, No 3, April 1949. s. 309; İttihat Terakki ileri gelenlerinin böyle bir niyetlerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Tarihi hadiselerin seyri bu söylemin Morgenthau'nun kurgusu olmasının akla daha yakın olduğunu göstermektedir.

¹⁹² Reinharz, a.g.m., s. 261.

¹⁹³ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120-21.

ABD'nin Mısır'daki temsilcisi William Yale de, Morgenthau ile benzer olarak, 1917 yılında Mısır'da bulunan İngiliz İstihbarat Şefi General Clayton'nun, "İttihat Terakki'nin savaştan önce Siyonistlere Filistin'de isteklerini gerçekleştirme hakkı sağlamaya söz verdiğini" söylediğini iddia etmektedir.¹⁹⁴ W. Yale, barış girişimi ve üç Yahudi'den oluşan Amerikan Heyeti ile ilgili olarak şu bilgiyi verir; Morgenthau, yola çıkmadan önce Amerika'daki Siyonist Justice Brandise'a gizli görevinden ve Türkler ile ayrı barış teşebbüsünden bahsedince, İngiltere'deki Siyonist lider C. Azriel Weizman girişimden haberdar olmuştu. Weizman'ın sahip olduğu diğer önemli ve çok gizli bir bilgi de, İngiliz güçlerinin 1917 yılı bitmeden Filistin'i işgal planıydı.¹⁹⁵ Belirtilen amaçla Filistin cephesindeki İngiliz saldırıları yoğunlaşmıştı.¹⁹⁶

Morgenthau ve arkadaşlarının teşebbüsünü öğrenen Weizman ve diğer Siyonistler, İngiltere'nin Filistin'i işgal etmesinin Siyonist davasına daha çok hizmet edeceği düşüncesiyle İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un da desteğiyle İspanya'ya giderek önceden planlanmış bir tertiple Cebelitarık'ta İngilizlere ait olan bir kalede Amerikan Heyeti'ni beklemeye başladılar.¹⁹⁷ Amerika'daki Siyonist Louis Brandeis, Weizman'ı Morgenthau'nun planı hakkında bilgilendirmiş ve Dışişleri Bakanı Lansing'i, Weizman'ın heyetle Cebelitarık'ta buluşması için İngiltere adına görevlendirilmesini İngiliz meslektaşından istemeye razı etmişti.¹⁹⁸ Kurulmuş tertipten habersiz olarak 4 Temmuz'da Weizman'ın hazır bulunduğu İngiliz kalesine davet edilen Morgenthau ve arkadaşları ile burada bir görüşme gerçekleştirildi. Morgenthau ve Frankfurter'in Dışişleri Bakanlığına Madrid'den göndermiş oldukları rapora göre; görüşmede planlanan girişimin uygun olup olmadığı ele alınarak, sonuç üçer madde halinde somutlaştırılmıştı.

¹⁹⁴ Yale, a.g.m., s. 309.

¹⁹⁵ *Situation in Turkey*, **BWCR**, secret, 15/11/1917, G.T. 2630, File Number: 0.1/132/377 s. 3-5; Morgenthau öncülüğündeki girişim başarısızlığa uğradıktan sonra, 6 Eylül 1917 tarihinde Filistin Cephesine sevk edilecek cephanenin bulunduğu Haydarpaşa Garı'nda büyük bir patlama meydana geldi. Patlamada, Filistin'de savaşmakta olan askerlere gönderilecek savaş malzemesi ve silahlar tamamen tahrip oldu. Bu nedenle patlamanın Filistin Cephesindeki mağlubiyette büyük payı vardır. Patlamanın bir askerin cephane sandığını yere sertçe vurmasından çıktığı ya da İngiliz uçaklarının bombalaması ile gerçekleştiği söylendi. Oysa, 15 Haziran 1924 tarihinde ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol ile dönemin İngiliz İstihbarat görevlisi M. G. Pears arasında geçen görüşmede Pears, Haydarpaşa'daki patlamanın bir İngiliz tarafından; emin olmamakla birlikte daha kuvvetle muhtemel bir Ermeni casus tarafından gerçekleştirildiğini itiraf etmiştir. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**. Confidential, June 15, 1924. s. 1-2.

¹⁹⁶ **New York Times**, "Turks Fight Well But are Defeated", May 3, 1917. s. 3; **New York Times**, "Offers Army of Crusaders", May 6, 1917. s. 9; **New York Times**, "Turks Drive 8.000 Jews from Jaffa", May 8, 1917. s. 3.

¹⁹⁷ Reinharz, a.g.m., s. 264-65.

¹⁹⁸ A.g.m., s. 266.

(a) Enver Paşa'nın Alman taraftarlığına karşın, Cemal Paşa ve Cavit Bey'in Almanlardan daha ziyade İtilaf Blok'una yakın durması, (b) Bağdat'ın düşmesi ile zafer ümitlerinin kaybolması, (c) Osmanlı topraklarındaki açlık, yokluk tehlikesi ve savaş dolayısıyla alınan yaklaşık 250 milyon İngiliz Sterlini borcun artık ödenemeyecek hale gelmiş olması, planlanan barış girişiminin başarıya ulaşabileceğini gösteren olumlu işaretlerdi.¹⁹⁹ Özellikle Weizman tarafından ileri sürülen olumsuz görüşler ise;

(a) Böyle bir girişim askeri başarılar ile desteklenmedikçe İstanbul'un ümitlerini artıracak, İtilaf devletlerinin zayıflığı olarak yorumlanacaktı, (b) Türk hatları çözülmek üzere idi ve bu yüzden bahsedilen teşebbüste dikkatli olunmalıydı, (c) Ayrıca İngiliz Hükümeti Türklerin egemenliğinde yaşayan ulusları, özellikle Ermenileri bağımsız hale getirmek ve Toros Sıra Dağları'nın güneyindeki bölgeyi işgal etmek niyetindeydi.²⁰⁰

Barış teşebbüsü bu planın uygulanmasını imkansız hale getirecekti. Askeri güç kullanımı belirtilen teşebbüsün başarıya ulaşmasının en iyi yolu idi. Fakat İtilaf Devletleri şunda böyle bir saldırıda bulunacak imkanlardan da yoksundu. Amerikan Devleti Türkler ile savaşmak üzere asker gönderirse bahsedilen teşebbüs başarıya ulaşacaktı. Weizman'ın Amerikan askerlerinin Osmanlı topraklarının işgaline yardımcı olması teklifine karşın, Morgenthau ve Frankfurter kendisine Amerika ile Osmanlı Devleti arasında savaş durumu bulunmadığını hatırlattı.²⁰¹

Kale'deki toplantıda Weizman İngiliz Hükümetini, E. Weyl ise Fransız Hükümetini temsil etmişti. Görüşme sonrasında, Morgenthau, Epstein ve Frankfurter, Weizman ile diğer Siyonist arkadaşları tarafından kararlarından vazgeçirilerek bu barış girişiminin sonuçsuz kalması sağlandı.²⁰² Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda, Arshag K.

¹⁹⁹ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 121-22.

²⁰⁰ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 121-22.

²⁰¹ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 121-22.

²⁰² Yale, a.g.m., s. 314-315, 320; F. W. Brecher, Barış Misyonu'nun başarısız olmasının nedeninin W. Yale'nin iddia ettiği gibi Siyonist etkisi olmadığını kaydeder. Brecher, Morgenthau'nun İstanbul'daki görevinden ayrılıp 1916 yılında ABD'ye dönüşünden sonra İttihat Terakki'nin kendisi ile Filistin'i satma pazarlığı yaptığı söylentisini yayması nedeniyle İstanbul'da istenmeyen adam *persona non-grata* ilan edilmiş olması ve elçilik çalışanı Ermeni Schmavoniyar'ın Cebelitarık'ta kendisine iletmiş olduğu mevcut durum raporunun etkili olduğunu, Albay Edward House'un Wilson'u böyle bir girişimde bulunmaya sevk ettiğini fakat aslında Wilson'un adı geçen teşebbüsü çok da umursamadığını kaydetmektedir. Bkz. Brecher, a.g.m., s. 357-362; Dönemin olaylarının gelişim örgüsü ve ABD arşiv belgelerindeki bilgi kırıntıları W. Yale'nin kaydının doğru olma ihtimalini yükseltmektedir. 18 Ağustos 1917 tarihinde *New York Times*'ta

Schmavoniyan'ın getirmiş olduğu haberlerin ve İstanbul'daki mevcut durumun uygun olmadığı bildirildi.²⁰³ Bağdat'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi, Rusların içinde bulunduğu karışıklığın ortaya çıkardığı durum dolayısıyla İstanbul ile barış görüşmesine girilmesi için doğru zaman olmadığına karar verildiği rapor edildi.²⁰⁴

Teşebbüsün başarısızlığa uğraması üzerine ABD Hükümeti geri adım attı. 14 Temmuz tarihinde Dışişleri Bakan Vekili Polk, Morgenthau'yu sert bir dille uyararak, kendisine Türkiye (Osmanlı Devleti) ile barış görüşmelerine girmek gibi bir görev verilmediğini, görevinin Filistin'deki Yahudiler ile ilgilenmek olduğu, Türkiye'nin uluslararası durumu ile ilgili hiçbir yerde ve şartta kesinlikle ABD'yi bağlayıcı ifadeler kullanmamasını, vakit kaybetmeksizin Frankfurter ile birlikte hemen Kahire'ye gitmesinin emredildiği bildirildi.²⁰⁵ Böylece, büyük ümitler bağlanan bu barış girişimi başarıya ulaşmamış oldu. Girişim başarılı olsaydı, Osmanlı Devleti için savaş yaklaşık bir buçuk yıl önce bitmiş olacaktı. 1917 yılının sonunda İngiltere, Filistin'i işgal etmiştir.

1917 yılı sonunda İttifak Devletleri Bloku'ndaki hatlar arasında çözülme emareleri ortaya çıkmaya başlamıştı ve 1918, I. Dünya Savaşı'nın kaderinin şekillendiği yıldır. Brest Litovsk ve Bükreş Antlaşmaları'ndaki anlaşmazlıklar İttifak Cephesini zayıflatmıştı. Buna ek olarak, gün geçtikçe İttifak Bloku'nun savaşım gücü İtilaf Bloku'ndan çok daha hızlı bir

Dışişleri Bakanlığı'na dayandırılarak verilen habere göre; Morgenthau'nun liderliğindeki misyonun bir amacının Filistin'in İngilizler tarafından işgal edilmesi ve Filistin'de bağımsız Siyonist Yahudi Devleti kurulması iken, diğer amacın da Filistin cephesindeki Türk yetkililerle görüşülerek Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesinin sağlanmasıydı. Bu haber Yale'nin ileri sürmüş olduğu iddialar ile örtüşmektedir. Bkz. **New York Times**, "Send to Sound Turkey? Rumor in Washington that Morgenthau Goes on a Peace Mission", August 18, 1917. s. 8; Orta Doğu alanında uzman olan Yale, 1917-1918 yılları arasında ABD'nin özel ajanı olarak Mısır'da görev yapmış olduğu için hadiseleri şahsen yakından gözlemlene imkanı bulmuştu. Bkz. *Report of the Special Agent at Cairo (Yale)*, Cairo, March 4, 1918. **PRFRUS 1918, Supplement 1 to the World War I**, C. I, Washington: Government Printing Office, 1933. s. 241-244.

²⁰³ İngiliz Savaş Kabinesi raporlarında her ne kadar Weizman'nın adı açık olarak yazılmasa da, Filistin'in işgal edilerek burada Yahudiler için Ulusal Vatan (*National Home*) tahsis edileceği kaydedilmektedir. Bu durum Yale'nin iddialarının haklılığını gösterir ve Mekke Şerifi Hüseyin liderliğindeki Arapların Osmanlı Devleti'ne isyan ederken nasıl kandırıldığını da ortaya koyar. Şerif Hüseyin daha sonra Mekke'den kovulacak ve oğlu Abdülmecit İstanbul'da Amerikan Yüksek Komiseri Bristol'dan İngiliz okulundan mezun olan küçük kardeşine Amerikan petrol şirketi *Standart Oil*'de iş bulması için ricacı olacaktır. Bkz. *Peace Negotiations With Turkey*, **BWCR**, G.T. 2648, Secret, 16 November 1917, s. 2; *Occupation of Jafa-Jerusalem Line*, **BWCR**, Secret, 9/10/1917, File No: 0.1/125/359. s. 1-2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**. Confidential, September 15, 1923.

²⁰⁴ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120; Reinharz, a.g.m., s. 266.

²⁰⁵ *The Acting Secretary of State to the Special Agent (Morgenthau)*, Washington, July 14, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120; Morgenthau ve Elkus'un Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilerek ayrı barış imzalaması için görüşmelerde buldukları İngiliz Savaş Kabinesi belgelerinde de kaydedilmiştir. Ayrıca, Balfour'un ve daha sonra Lloyd George'un söylediği Osmanlı Devleti'ne karşı İngiliz savaş amaçları ve işgal edilecek yerler yine Savaş Kabinesi raporlarında yer almaktadır. Bkz. *Peace Negotiations With Turkey*, **BWCR**, G.T. 2648, Secret, 16 November 1917, s. 1.

şekilde tükeniyordu. Dayanmanın sınırına varan ve ilk barış isteyen, Blok'a son katılan Bulgaristan oldu. Bulgaristan'ın çekilmesinden sonra, 1918 yılının Ekim ayında Babıali, Amerikan Hükümeti'nin İtilaf Blok'u ile Osmanlı Devleti arasında barış görüşmelerine aracılık etmesini istedi. Talep, Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki çıkarlarını temsil eden İspanyol Büyükelçisi S. D. Juan Riano vasıtasıyla yapılmış, Wilson ilkeleri ve Başkan Wilson'un New York'ta 27 Eylül 1918 tarihinde yapmış olduğu konuşma temelinde barışa aracılık etmesi istenmişti. Babıali 29 Ekim tarihinde bir nota daha göndererek ABD ile kesilen diplomatik ilişkilerin tekrar kurulmasının istendiğini Washington'a bildirdi.²⁰⁶

17 Ekim 1918'de İttihat Terakki Hükümeti'nin istifası ile İzzet Paşa Başkanlığında kurulan Kabinede yapılan toplantıda, İzzet Paşa İngiliz General Townshend'in İngilizlerle ateşkese aracılık yapmak üzere görevlendirileceğini söyledi. Townshend ile daha önce görüşülerek rızası alınmıştı. Aynı toplantıda, Hahambaşı Hayim Nahum'un ABD ile kesilen diplomatik ilişkilerin tekrar kurulabilmesi ve Osmanlı karşıtı propagandayı etkisiz hale getirebilmek için bu ülkeye gitmesini teklif etti ve önerisi kabul edildi. Kabinenin 17 Ekim'deki kararı üzerine Nahum 24 Ekim'de, Sadrazam İzzet Paşa tarafından Vahdettin'in bilgisi dahilinde Amerika ile diplomatik ilişkileri tekrar başlatmak ve son ABD Büyükelçisi Abraham I. Elkus'u aynı görevle tekrar geri getirmek üzere ABD'ye gönderildi. Nahum, 5 Kasım'da Lahey'e vardı fakat İngilizler tarafından buradan ileriye gitmesine müsaade edilmedi.²⁰⁷ Böylece, ABD ile diplomatik ilişkileri yeniden kurmak için başlatılan bu ilk girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

Amerikan Hükümeti Babıali tarafından kendisine iletilen aracılık isteğini; Fransa, İtalya ve İngiltere temsilcilerinin görüşüne sundu. Üç devlet de Osmanlı Devleti'nin kendileri ile aracısız ateşkes görüşmesi talebinde bulunması gerektiğini bildirdi.²⁰⁸ 30

²⁰⁶ *The Spanish Ambassador (Riano) to the President Wilson*, Washington, October 14, 1918. **PRFRUS 1918 Supplement 1, The World War I**, C. I, Government Printing Office, 1933. s. 359-360; Wilson'un 27 Eylül 1918 tarihinde New York'ta yapmış olduğu konuşma için bkz. **PRFRUS 1918 Supplement 1, The World War I**, C. I, a.g.e., 316-22; *The Charge in the Netherlands (Bliss) to the Secretary of State*, The Hague, October 29, 1918; *The Special Representative (House) to the Secretary of State*, Paris, October 30, 1918, **PRFRUS 1918**, a.g.e., s. 344, 352-353, 359-360, 416, 426-427; Gwynne Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 1: The Turkish Decision for a Separate Peace, Autumn 1918", **Middle Eastern Studies**, S. 8, No: 2, Mayıs 1972. s. 153-54.

²⁰⁷ Dyer, a.g.m., s. 162-63, 177.

²⁰⁸ *The Secretary of State to President Wilson*, Washington, October 26, 1918. **PRFRUS, The Lansing Papers 1914-1920**, a.g.e., s. 167; **New York Times**, "Turkey to ask Peace, Tells Austria so", October 15, 1918. s. 5; **Washington Post**, "Germany and Turkey are to Submit Similar Proposals; The News Temporarily Suppressed in Berlin", October 6, 1918. s. 1; **Wall Street Journal**, "Bulgaria Surrenders Unconditionally to Allies, Turkey Probably Will Be Next to Quit", October 1, 1918. s. 8; **San Francisco**

Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Mondros Ateşkes antlaşması imzalandı. ABD, Mondros Ateşkesinde imzacı taraf değildi, çünkü savaş taraftarlarının baskısına rağmen, Amerikan Hükümeti Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemişti. Bu nedenle Wilson'un Avrupa'daki temsilcisi Albay House, Osmanlı Devleti ile imzalanan ateşte tarafsız kalmayı tercih etmişti.

1.2. Mondros Ateşkesi ve Sonrasında Türk-ABD ilişkileri

Bulgaristan teslim olduğunda General George F. Milne komutasındaki İngiliz orduları Fransız güçlerinin desteğinde 30-31 Ekim gecesi Meriç hattını aşarak önce Edirne'yi daha sonra da İstanbul'u işgal etmeyi planlamaktaydılar. İşgale, Kavala-Drama arasında hazır beklemekte olan Yunan askerleri de destek verecekti. 30 Ekim'de imzalanmış olan ateşkes bu ileri harekate gerek bırakmadı.²⁰⁹

Yunanistan ancak 1917 yılı Ekim ayında I. Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri tarafında katılmıştı. Çünkü Yunan Kralı Konstantin Alman İmparatoru II. Wilhem'in eniştesiydi ve I. Dünya Savaşı başladığında Başbakan Elefterios Venizelos'un açıktan İtilaf Devletleri tarafında yer almak istemesine rağmen Konstantin, Almanya öncülüğündeki İttifak Devletleri'ne yakın durarak tarafsız bir politika takip etmişti. Bu sayede 1917 yılı Mayıs ayına kadar tarafsız kalmış olan Yunanistan, 1917 yılı Haziran ayında Konstantin'in görevden uzaklaştırılarak tahtı oğlu Aleksandros'a bırakmak zorunda kalması ile fiilen Venizelos'un idaresine geçmişti.

Aslında, 1916 yılı Ekim ayında İtilaf Devletleri yanlısı bir hükümet kurmuş olan Venizelos, Kral Konstantin'e rağmen İtilaf Devletleri safında savaşa katılmak için girişimlerde bulunmuş, hatta irredentist bir yaklaşımla Osmanlı Devleti toprakları üzerinde hak iddia etmeye de başlamıştı. 1917 yılının başında ABD'nin İtilaf Devletleri tarafında

Chronicle, "Unconditional Turkish Truce to be Ordered", October 16, 1918. s. 1; Özellikle İngiltere, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yapacak olduğu operasyonlara -Mezopotamya'nın ve Filistin'in işgali gibi-, müdahalede bulunarak planlarını bozmasını istemediği için ateşkes görüşmelerinde Wilson'un aracılığına soğuk bakıyordu. Bkz. *The United States of America and Turkey*, **BWCR**, secret, 482A, October 3, 1918. s. 7; Dyer, a.g.m., s. 159.

²⁰⁹ **New York Times**, "Turkey Gave up on Ave of Attack", January 24, 1919; **Washington Post**, "Doom Turkey in Europe", October 5, 1918. s. 3-5; **The Manchester Guardian**, "Turkey Begins Hostilities Russian Coast Town Bombarded by Breslau", October 30, 1914. s. 7; *The Diplomatic Liaison Officer with the Supreme War Council (Frazier) to the Secretary of State*, Paris, October 7, 1918. **PRFRUS 1918**, a. g.e., 1930, s. 344; **New York Times**, "Turkey Gave up on Ave of Attack", January 24, 1919; **Washington Post**, "Doom Turkey in Europe", October 5, 1918. s. 3-5; **The Manchester Guardian**, "Turkey Begins Hostilities Russian Coast Town Bombarded by Breslau", October 30, 1914. s. 7; Dyer, a.g.e., s. 150.

savaşa katılmış olması Venizelos'un uzun süredir beklediği fırsatın artık olgunlaştığına karar vermesine neden olmuştu. Kral Konstantin tahttan uzaklaştırıldıktan sonra, Amerikan gazetelerinde sıklıkla yayınlanmaya başlayan beyanatlar; "İstanbul'un tarihsel ve coğrafi olarak Yunanistan'a ait olmasının gerektiği şeklineydi". Yunanistan'ın yönlendirmesi ile *New York Times*'ta yer alan en önemli iddia ise; "1915 yılında Venizelos'un Kral Konstantin'i savaşa İtilaf Devletleri tarafında katılmaya ikna etmeye çalışmış olmasıdır" iddiaya göre bu durumda; "Çanakkale'nin ve İstanbul'un Yunanistan tarafından işgal edilmesi, böylece Rus Devrimi'nin engellenerek Bulgaristan'ın tarafsız kalmasının sağlanması ve Sırbistan'ın kurtarılması mümkün olacaktı".²¹⁰ Tüm benzer beyanların amacı, Osmanlı topraklarındaki determinist Yunan emelleri için ABD kamuoyunda destek sağlanmasıydı. Yunanistan, 26 Ekim 1917 tarihinde resmen savaşa katılmış, 1918 yılında İngilizlerin İstanbul üzerine düzenlemeyi planladıkları harekate büyük bir hevesle dahil olmuş, fakat Mondros'ta imzalanan ateşkes Yunan planlarını sonuçsuz bırakmıştı.

Bugaristan'ın çekilmesinden sonra Ekim ayında başlayan görüşmeler neticesinde Limni Adası'nın Mondros Limanında imzalanan ve ismini akdedildiği yerden alan Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918 tarihinde yürürlüğe girdi.²¹¹ İngiliz Savaş Kabinesi Raporları; Ateşkesi imzalamış olan İngiliz Amiral S. A. Calthorpe'un, İngilizlerin ve müttefiklerinin beklediğinden çok daha iyi şartlarda bir ateşkes elde etmeye muvaffak olduğunu kaydeder. Başarısından dolayı Savaş Kabinesi Oturum Başkanı Lord Curzon'un imzası ile Calthorpe'a bir tebrik telgrafı gönderdi.²¹² Ateşkesin bilinen ağır şartlarının yanında; Türk Heyeti'nin, Osmanlı Devleti'nin ulusal onurunun korunabilmesi için kalelerde Bağlaşık Devletler işgal askerleri yanında sembolik sayıda Türk askeri bulundurulması önerisi reddedilmiş, Türk bayrağının tüm kalelerden indirilmesi ve Musul'un bir an önce işgal edilmesi kararlaştırılmıştı. Lord Curzon ise, ateşkesin hemen

²¹⁰ **New York Times**, "Turkey was Saved by ex-Greek King", August 31, 1917. s. 8; Stereos Nicholson, "Greek Aspirations Stirred by Russia's Renunciation", **New York Times**, July 31, 1917. s. 8; Henry W. Nevinson, **The Dardanelles Campaign**, 3rd Edition, London: Nisbet & Co. Ltd. 1920. s. 55-56.

²¹¹ Bulgaristan teslim olunca Ekim ayı başında İşkodra'daki Osmanlı Kuvvetlerinin Komutanı Esad Paşa Almanların yürütmekte olduğu ateşkes görüşmelerinden haberdar olmayarak Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar savaşmaya devam edeceğini söylemiştir. Bkz. **Washington Post**, "Doubt Turk is Yielding", October 5, 1918. s. 3; Ayrıca bkz. Pierre Renouvin, **1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918**, İstanbul: Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, 2004. s. 692-94.

²¹² *Armistice with Turkey*, **BWRC**, secret, 494A, October 31, 1918. s. 1-2; *New York Times*, ateşkes şartlarının kayıtsız şartsız teslimine eşit olduğunu yazmıştı. Bkz. **New York Times**, "Turkish Armistice Signed, Equivalent to Unconditional Surrender, Opens Black Sea to Allies", November 1, 1918.

ertesinde İstanbul'un işgal edilmesi ve böylece her Türk'e yenildiğinin gösterilmesi gerektiğine inanıyordu.²¹³

Curzon'un talebinin aksine, İstanbul'un işgali için sabır gerekmekteydi. Çünkü Bağlaşıklar arasında işgal için henüz gerekli uzlaşma mevcut değildi. Curzon yine de mağlup olan Türklerin cezalandırılması için acele ediyordu. Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra, Bağlaşık Devletler donanması ve kara gücü İstanbul önlerine geldi. 1914 yılı Ağustos ayında diplomatik ilişkilerin kesilmesi ile kapanmış olan elçiliklere büyükelçi görevlendirmesi yapılmadı. İtilaf Devletlerinin diplomatik ilişkilerini ve çıkarlarını İstanbul'a atadıkları "yüksek komiserler" üstlenecekti. İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihindeki işgalinden sonra üç büyük ülkenin (İngiltere, Fransa, İtalya) yüksek komiseri fiili (*de facto*) hükümet gibi hareket edecektir.

Kesin barış antlaşması imzalanmadan (Türk sorunu halledilmeden) önce İstanbul'a büyükelçi atanmaması tercih edilmişti. Savaş öncesinde Osmanlı Devleti üzerinde cerrahi operasyon yapılması kararlaştırılmıştı. Son operasyon yıllardır gündemde olan Yakın Doğu Sorununu (*Near Eastern Question*) kökünden çözecek ve Türkler için ölümcül olacaktı. Bu kadar büyük bir mirasta hangi parça kime kalacaktı asıl sorun burada düğümlenmişti ve savaş döneminde bir kenara bırakılmış olan çıkar çatışmaları tekrar birer ikişer gün yüzüne çıkmaya başlamıştı.

Amerika Birleşik Devletleri görünürde, Osmanlı Devleti üzerinde Bağlaşıklar boyutunda çıkar gütmüyordu. Açık kapı (*open door*) ve en ziyade müsaadeye mazhar millet (*most favored nation*) politikası, ABD sermayesinin serbest ve eşit dolaşımı, yer altı kaynaklarından yararlanma hakkı, ticari anlamda Amerikan Hükümeti'nin vazgeçilmezleriydi. Coğrafi ve siyasi olarak, Boğazlar'daki seyrüsefer serbestliğinin garanti altına alınması, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması, bu devletin güney ve kuzey Anadolu'da iki liman (Trabzon ve İskenderun Limanlarına) sahip olması ve misyoner müesseseler ile okullarına dokunulmaması ABD politikasının genel çerçevesini oluşturuyordu. Osmanlı Devleti ile savaşmadığı için İngiltere liderliğindeki Bağlaşıklar zaten ABD'nin Yakın Doğu'daki işlere çok fazla dahil olmasından hoşnut değildi. Buna rağmen, kendi aralarında birbirlerine güvenmedikleri için sadece görece tarafsız bir güç olan ABD'nin; Ermenistan, İstanbul ve Anadolu'nun dar bir alana sıkıştırılmış kısmında

²¹³ *Armistice with Turkey*, **BWRC**, secret, 494A, October 31, 1918. s. 7-8.

kurulmasına izin verilmesi düşünölen vasal Türk Devleti üzerindeki güdüm idaresini yürütmesinde sakınca görölmemeekteydi. Böyle bir idare özellikle Büyük Üçler'e daha kabul edilebilir görölüyor ve çıkarlara daha az ters düşüyordu.

Bütün bu keşmekeş ve çıkar çatışmalarından haberdar olan Amerikan Hükümeti, İstanbul'daki gelişmeleri takip edebilmenin hayatiyetinin farkına varmıştı. Ayrıca bir an önce harekete geçilmeliydi çünkü ABD, müttefiklerine karşı prestij ve zemin kaybetmek tehlikesi ile de karşı karşıyaydı. Bu kaygı İstanbul'da komiser olarak görevlendirilen Lewis Heck'e gönderilen talimatta da açıkça görülür.

Mondros Ateşkesi imzalandıktan bir ay sonra, 30 Kasım 1918 tarihinde ABD Dışışleri Bakanlığı, İsviçre Ortaelçisi Stovall'a göndermiş olduğu talimatta, Lewis Heck'in beklemeksizin Komiser rütbesi ile İstanbul'a dönerek Paris'teki Amerikan Büyökelçiliğini ve Dışışleri Bakanlığı'nı İstanbul'daki durum hakkında bilgilendirmesini istedi. Babıali'nin vermiş olduğu nota ile 20 Nisan 1917 tarihinde diplomatik ilişkiler kesilince,²¹⁴ Amerika'nın Osmanlı Devleti nezdindeki çıkarlarını İsveç Büyökelçisi, Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki çıkarlarını da İspanya Büyökelçisi üstlenmişti. ABD Bağlaşıkların diplomatik temsilci atamamaktaki temkinli tutumunu göz önüne alarak diplomatik mümessil yerine yüksek komiser görevlendirmeyi tercih etmişti. Bu nedenle talimatta; Komiser Heck'in, Amerika'nın diplomatik ilişkilerini üstlenmemesi, İsveç elçiliğinin Amerika adına diplomatik ilişkileri yürütmeye devam etmesi istenmişti.²¹⁵

L. Heck, talimat üzerine hızlı bir şekilde İstanbul'a gelerek vakit kaybetmeksizin görevine başladı. Kendisine gönderilen son talimatta; İstanbul'daki siyasi durum, Türk Hükümeti'nin Amerikalılara, Amerikan kurumlarına ve Amerikan vatandaşlığına geçen Osmanlı uyruklarına yaklaşım ve davranış biçimi, Bağlaşık temsilcileri arasındaki ilişkiler, diğere hükümetlerin Türkiye'deki niyet ve amaçları, askeri, ekonomik ve mali durumlarla ilgili bilgiler Dışışleri Bakanlığına ve ABD'nin Paris Büyökelçiliğine raporlanacaktı. Şimdilik Türk Hükümeti ile diplomatik herhangi bir görüşmeye girilmeyecekti.²¹⁶

²¹⁴ **New York Times**, "State Departments Revised List of Nations at War or Which Have Broken Relations", January 16, 1918.

²¹⁵ *The Secretary of State to the Minister of Switzerland (Stovall)*, Washington, November 30, 1918. **PRFRUS 1919**, C. II, Washington: USA Government Printing Office, 1934, s. 810; Beers, a.g.m., s. 210.

²¹⁶ *The Acting Secretary of State to the Commissioner in Istanbul (Heck)*, Washington, January 21, 1919. **PRFRUS 1919**, C. II, a.g.e., s. 810.

L. Heck göreve başladıktan sonra kendisinden istenen bilgileri ayrıntıları ile açıklayan düzenli raporları Bakanlığına gönderdi. Heck, 1919 yılı başında, İstanbul'daki idarecilerin yetersiz olduğunu, Tevfik Paşa Kabinesinin istifa ettiğini, Sultanın desteğinde Meclisin feshedildiğini, yakın zamanda seçimlerin yapılması sözü verildiğini ve İttihat Terakki'nin gücünün halen hissedildiğini, birkaç hafta içinde İstanbul'un işgal edilmesinin sürpriz olmayacağını rapor etti. Raporda, Ermeni Devleti kurulacaksa bile Anadolu askeri olarak kontrol altına alınana kadar bunun gizli tutularak ilan edilmemesi ve gözdağı olarak önceki katliamlara karışanların cezalandırılması önerilmişti. Heck'in gözlemlerine göre; Paris'e temsilci göndermelerine bile izin verilmeyen Türk halkı kaderine razı bir biçimde ümitsizlik içinde beklemekteydi. İstanbul'daki Rumlar Türk halkını provoke edici davranışlarda bulunuyordu. Osmanlı maliyesi çökmek üzere olduğu için kağıt para sürekli devalüe olmaktaydı. Kömür olmadığı için trenler çalışmıyordu. Bakanlığın talimatları doğrultusunda raporlama yapabilmesi için, önündeki en büyük engel Anadolu'nun iç kısımlarında ABD konsoloslarının olmamasıydı. Diplomatik ilişkiler kesilince tüm Amerikan konsoloslukları kapanmıştı. Bu nedenle Heck, İzmir, Sivas, Adana ve Halep gibi önemli merkezlerde bir an önce konsolos görevlendirmesi yapılmasını istiyordu.²¹⁷

Diplomasi alanında bu gelişmeler olurken, İtilaf Devletleri'nin savaş döneminde koymuş olduğu abluka dolayısıyla İstanbul ve Anadolu'daki durum Mondros Ateşkesi sonrasında her geçen gün daha da kötüleşmekteydi. Mevcut duruma çare bulunmaması halinde kamu düzeninin bozulmasından korkuluyordu.²¹⁸ Daha fazla askeri güç kullanmak zorunda kalmamak için işgal topraklarındaki iç istikrarın korunmasını isteyen İtilaf Devletleri, diplomatik ilişkilerde kesinti devam etmesine rağmen kendilerini bu duruma çare bulmak zorunda hissettiler. Mevcut durumu değerlendiren Yüksek Savaş Konseyi 12 Şubat oturumunda Bulgaristan, daha sonra da Osmanlı Devleti üzerindeki (Anadolu toprakları ve Karadeniz Limanları ile sınırlı olmak üzere) ticaret ablukasını kaldırdı.²¹⁹ Dört Büyük Devlet; Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri bundan sonra gümrük işlemlerini ve vergilendirmeyi düzenleyeceklerdi. Hüküm 15 Şubat 1919'da

²¹⁷ *The American Commissioner at Constantinople (Heck) to the Ambassador in France (Sharp)*, Pera, January 4, 1919. **PRFRUS 1919 The Paris Peace Conference**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1942. s. 280-83; Bilal Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", **Belleten**, C. 41, Sayı 162, Türk Tarih Kurumu, Nisan 1997. s. 278.

²¹⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Memorandum for War Diary**, February 13, 1919. Con. 432-14. s. 2.

²¹⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Dispatch in Code**, US Scorpion, February 18, 1919.

yürürlüğe girdi. Ticaret ablukası kalktıktan sonra Mart ayında Amerikan Hükümeti Osmanlı topraklarındaki konsolosluklarını tekrar açarak faal hale getirmeye karar verdi.²²⁰ Yüksek Komiserlerin ticari işleyişi ve vergilendirmeyi düzenleme yetkisi ilerleyen yıllarda Bağlaşık yüksek komiserlerinin bazı düzenlemelerde Amerikan Yüksek Komiseri Bristol'u Amerikalıları ilgilendiren ticari kararlarda dikkate almamasına ve özellikle İngiltere ile Amerikan temsilcileri arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

Osmanlı topraklarında savaş öncesindeki misyonların faaliyete geçmesi için konsoloslar; Ravndal, Chesbrough, Morris, George ve Evans E. Young vakit geçirmeksizin hemen İstanbul'a gönderildi. Dışişleri Bakanlığı, konsolosların sadece ticaret ile ilgilenmeleri, politik işlere karışmamaları talimatını verdi. Konsoloslukların tekrar açılması o bölgedeki devlet ya da işgalci idarenin tanınması anlamına gelmeyecekti. Fransız işgalindeki Halep'e ve İngiliz işgalindeki Kudüs'e de konsolos tayin edilmişti.²²¹ Hastalanan Heck'in Mayıs ayında ABD'ye dönmesi üzerine Nantes eski başkonsolosu Gabriel B. Ravndal komiser olarak Heck'in yerine görevlendirildi. Ravndal, İstanbul'a üç ay önce atanmış olan Bristol'un emrinde görev yapacaktı. Yeni komiserde selevi Heck gibi diplomatik görevi olmadığı ve henüz iki ülke arasında diplomatik ilişki tesis edilmediği hatırlatılmıştı. Ravndal ve görevdeki diğer ABD konsolosları Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerin kurulduğu izlenimini vermektten özellikle kaçınmaları talimatını almıştı.

Bu faaliyetler esnasında Bağlaşıklar, ABD'den farklı olarak İstanbul'da asker kökenli yüksek komiserler tarafından temsil edilmekteydi. Akdeniz ve Karadeniz'de dolayısıyla Boğazlar'da çok yoğun bir Amerikan ticaret, yardım ve savaş gemisi trafiği mevcuttu. Bu nedenle Amerika Donanma Bakanlığı da İstanbul'da bir temsilcisinin bulunmasının gerekliliğinin farkındaydı. Ayrıca İstanbul'daki işleyişte mütakabiliyet sağlanabilmesi için bağlaşıkların yaptığı gibi asker kökenli bir yüksek komiserin görevlendirilmesi zorunluluğu da ortaya çıkmıştı.

²²⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, April 21, 1921. s. 5; John A. De Novo, **American Interests and Policies in Middle East, 1900-1939**, 2nd Edition, Minnesota: University of Minnesota, 1968. s. 236.

²²¹ *The Acting Secretary of State to the Consul General at Nantes (Ravndal)* Washington, March 5, 1919. **PRFRUS 1919**, C. II, a.g.e., 1934, s. 811.

1.2.1. ABD'nin Amiral Mark Lambert Bristol'u İstanbul'da Görevlendirmesi

İstanbul'daki temsil eksikliği ve Akdeniz ile Karadeniz çevresindeki seyrüsefer ihtiyacının dikkate alınmasıyla Akdeniz Donanma Komutanlığı'ndan gelen istek üzerine; 27 Aralık 1918 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Vekili Frank L. Polk, Amiral W. S. Benson'un talebini onaylamış ve Donanma Bakanı Josephus Daniels'ten İstanbul'a rütbeli bir donanma subayı ve istasyon gemisi gönderilmesini istemişti. Bu amaçla, 30 Aralık'ta görevlendirilen Tuğamiral Mark Lambert Bristol, ABD'nin İngiltere'deki Plymouth Donanma Üssü komutanlığı görevinden ayrılarak İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Bristol, bir donanma subayı olduğu için kendisine gönderilen talimatlar Donanma Bakanlığı vasıtasıyla bildirilecekti. Görev olarak Dışişleri Bakanlığı emrinde olmasına rağmen, iki bakanlığın kendisine göndermiş olduğu talimatlar arasında uyumsuzluk olmaması için böyle bir yöntemin takip edilmesi uygun görülmüştü. Ayrıca Bristol, Doğu Akdeniz Donanma Komutanlığı görevini de yürüteceği için Donanma Bakanlığı'nın Bristol'a verilen talimatlardan haberdar olması işleyiş açısından önemliydi. İstanbul'daki Amerikan Komiserine de Bristol'un emrinde görev yapacağı bildirildi.²²²

Bristol, İstanbul'a hareket etmeden önce Paris'e giderek; burada Başkan Wilson, Dışişleri Bakanı Lansing, Yiyecek ve Amerikan Yardım İdaresi (*Food Administration and the American Relief Administration*) Yöneticisi Herbert Hoover ve Amiral Benson ile görüşerek gerekli talimatları aldı.²²³ İstanbul'da görev yapacak Amerikan diplomatik misyonundaki en yetkili kişi olan Bristol, henüz "Yüksek Komiser" ünvanına sahip değildi. İstanbul'da Kıdemli Donanma Subayı (*Senior Naval Officer*) unvanı ile bulunacak ve aynı zamanda ABD Doğu Akdeniz Filosu Komutanlığı görevini de yürütecekti. Yetki sahası, 21. Boylamın doğusunda kalan alan, Korfu hariç tüm Yunanistan ve İstanbul'un

²²² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, "Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY", *Confidential Diary*, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 2); *The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace*, Washington, August 12, 1919. **PRFRUS 1919**, C. II, a.g.e., s. 812; Beers, a.g.m., s. 210.

²²³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, "Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY", *Confidential Diary*, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 2); Thomas A. Bryson, "Admiral Mark L. Bristol, an Open Door Diplomat in Turkey", **International Journal of Middle East Studies**, C. 5, No. 4, Eylül 1974. s. 452.

doğusundaki tüm sahaydı.²²⁴ Bristol her iki görevi Türkiye'den ayrılacağı 1927 yılına kadar devam ettirecektir.²²⁵

Paris'ten yola çıkan Bristol 27 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'a ulaştığında tüm limanları, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'a ait işgal araçları, kruvazör, destroyer, ikmal gemileri, savaş gemileri, savaş uçağı nakil gemileri, yakıt nakil gemileri, hastane gemileri, yolcu gemileri ve tankerler ile tamamen doldurulmuş olarak buldu. Yedi yıl sonra New York'ta yaptığı radyo konuşmasında, "tüm denizin önlerinde Bağlaşık savaş araçları ile kaplanmış olarak durduğunu ve Türk gemilerinin Haliç'te toplanarak hapsedildiğini" söyleyecektir.²²⁶ ABD'nin savaşa girmesiyle belirlenen zamanda İstanbul'dan ayrılamayarak alıkonulan *Scorpion* ise Dolmabahçe önüne demirlemişti. Mustafa Kemal Paşa 1918 Kasımında Bristol'u bile hayret ettiren bu acıyı manzarayı gördüğünde tarihe geçen "... geldikleri gibi giderler..." sözünü söylemiştir.

Bristol, göreve başladığında İstanbul Hükümeti resmi Türk Hükümeti olarak tanınmaktaydı. 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM açıldıktan sonra da İstanbul Hükümeti resmi temsil makamı olarak tanınmaya devam edildi. Bu tutum Refet Paşa 6 Ekim 1922'de Türk kuvvetlerinin başında İstanbul'a girinceye kadar sürdü.²²⁷ Her ne kadar İstanbul resmi hükümet olarak kabul ediliyor olsa da Ankara ile de temas kesilmeyerek sürdürülüyordu. Buna rağmen Amiral Bristol, Ankara ile doğrudan görüşebilen tek yabancı Yüksek Komiser olma imtiyazına sahipti. Bu nedenle İngilizler Ankara ile esir değişimi için Bristol'un aracılığını rica etmek zorunda kalmışlardı.²²⁸

27 Ocak'ta İstanbul'a gelerek görevine başlayan Bristol'un ilk raporu 1 Şubat 1919 tarihlidir. İlk rapor; yardım çalışmaları, yardım örgütleri, Rusya'nın İtilaf Devletleri tarafından el konulan gemileri ve İngiltere Yüksek Komiseri Calthorpe ile görüşme

²²⁴ Bryson, a.g.m., s. 451; Beers, a.g.m., 210.

²²⁵ Beers, a.g.m., s. 210; Dinç Yaylalier, "American Perceptions of Turkey, 1919-1927", Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Utah, 1996. s. 2; 1868 tarihinde doğmuş olan Amiral Bristol 71 yaşında 1939 tarihinde Washington'da vefat etmiştir. **New York Times**, "Admiral Bristol is Dead in Capital", May 14, 1939. s. 63.

²²⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, "Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY", Confidential Diary, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 3); **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, USS Scorpion, Constantinople, Turkey, February 2, 1919. s. 2.

²²⁷ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....**, s. 279.

²²⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, September, 5. 1921.

kayıtları ile ilgiliydi.²²⁹ Dört sayfa olan ikinci rapor ise; yine 1 Şubat tarihinde “Haftalık Rapor” şeklinde kaleme alınmıştı. İkinci raporda, ABD Donanma gemisi *Scorpion* ile 25-26 Ocak tarihlerinde İzmit ve çevresine yapılan inceleme gezisi hakkında bilgi verilmişti. Raporda, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan devriyeleri olduğu için, mevcut durum da dikkate alındığında Amerikan devriyesinin İstanbul’a gönderilmesine şimdilik gerek olmadığı bildirildi.²³⁰

Üçüncü rapor Romanya’daki yardım çalışmaları ve Köstence Bölgesi’nin mevcut durumu ile alakalıydı. Yardım çalışmalarını yerinde görmek için Amerikan Donanmasına ait *Nahma* gemisi ile birlikte Bristol kendisi de bölgeye gitmişti.²³¹ İstanbul’a gelişinden 10 gün sonra, Bristol ve L. Heck 7 Şubat’ta Sadrazam Tevfik Paşa’nın isteği üzerine kendisi ile gayri resmi bir görüşme yaptı. Resmi olmasa da bu görüşme, Babıali ile Bristol arasında raporlara yansıyan ilk üst düzey temastır.²³² Çalışmalar, Amerika’nın İstanbul önlerinde demirli *Scorpion* savaş gemisinde yürütülmekteydi.²³³

Bristol göreve geldiğinde kendisinden önceki Büyükelçi Henry Morgenthau’nun bırakmış olduğu enkazı ve kötü izlenimi temizlemek, Osmanlı siyasetinin içine sızmış olan misyonerler ile yardım teşkilatlarını dizginlemek için büyük uğraş verdi. Misyonerlerin siyasete gereğinden fazla dahlinden hoşnut olmayan Bristol, Dışişleri Bakanlığı Yakınoğu Şefi Allen Dulles’a; “...Zamanımın üçte birini yardım örgütlerinin ve misyoner teşkilatlarının politika ile ilgilenip Amerikan çıkarlarına zarar vermelerini önlemek için harcıyorum...”²³⁴ diyecek kadar mevcut durumdan rahatsız olmuştu. Yardım örgütü

²²⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *War Diary, Confidential*, US Scorpion Constantinople, February 1, 1919; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, “*Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY*”, *Confidential Diary, Confidential*, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 4).

²³⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Weekly Report*, US Scorpion, February 2, 1919. s. 1, 5.

²³¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Report of Trip to Constanta*, US Nahma, February 5, 1919.

²³² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *War Diary*, February 7, 1919.

²³³ Amerika’nın Almanya’ya resmen savaş ilan etmesinden sonra 10 Nisan 1917 tarihinde verilen nota ile Amerikan savaş gemilerinin 24 saat içinde Türk sularını terk etmesi istenmişti. *Scorpion* verilen sürede Türk sularından ayrılmadığı için alıkonulmuş üç subay ve 56 gemiciden oluşan mürettebat İstanbul’da kalmıştı. Bu nedenle Amerikalılar Osmanlı Devleti’nden kara yoluyla ayrılmıştı. *Scorpion*’un harp ekipmanı söktürülmüş, mürettebata diplomatik kurallar çerçevesinde nazik davranılmış, barış dönemindeki muamele yapılmıştı. *Scorpion* Haliç önünde demirliydi ve bir keresinde İngiliz denizaltıların fırlattığı torpido *Scorpion*’un birkaç metre uzağında infilak etmişti. Bkz. **New York Times**, “*Kind to Scorpion’s Men*”, August 26, 1918; *The Turkish Minister of Foreign Affairs to the American Embassy*, Note Verbale, April 10, 1917. **PRFRUS, 1917, Supplement 1, WWI**, Washington: Government Printing Office, 1931. s. 603-04; Beers, a.g.m., s. 209; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, “*Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY*”, *Confidential Diary, Confidential*, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 2).

²³⁴ Bryson, a.g.m., s. 456-457.

çalışanlarına, misyonerlere ve Amerikalı işadamlarına sürekli “siyasete karışmamalarını, adil olmalarını ve tarafsız davranmalarını” tavsiye ediyordu. Bu tavsiyeler sadece işadamları tarafından tutulmaktaydı.²³⁵ Cumhuriyet kurulduktan sonra Bristol sürekli olarak; “Amerika Birleşik Devletleri’nin bağımsızlığını ilan ettikten ancak 14 yıl sonra bir anayasa oluşturabildiğini ve Hükümet kurabildiğini söyleyerek, Cumhuriyetin kurucularına iyi işler yapabilmeleri için zaman verilmesi gerektiğini” söyleyecektir. Bununla birlikte Bristol, ABD’nin kurucularının Cumhuriyetin kurucularından her alanda daha yetkin kişiler olduğunu düşünüyordu.²³⁶

Bristol, İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde Amerikan mali çıkarlarını da yakından takip etti ve “açık kapı” (*open door*) ilkesinin Türk topraklarında uygulamaya konulması için çalıştı. Görevinin ilk yıllarında bu teşebbüsünde başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü ticaret ablukası kalktıktan hemen sonra 1919-1920 yılları arasında Amerika’nın Osmanlı Devleti’ne ihracatı tüm İtilaf Bloku ülkelerinden fazla olarak 67.000.000\$ olarak gerçekleşmiştir.²³⁷

Bristol’un Günlük ve Raporları incelendiğinde göze çarpan en belirgin ayrıntı; tarafsızlık ve olayları olduğu gibi aktarabilmekteki kusursuz başarıdır. Bu nedenle Taşnak ve Hınçak kalıntısı komitacılar tarafından Türk yanlısı olduğu suçlamasıyla o kadar çok karşılaşmıştır ve kara propagandaya maruz kalmıştır ki, raporlarının girizgahlarında kendisini sık sık, “Türklerin savaş öncesindeki ve esnasındaki davranışlarını hoş görmediğini”, “yapılanların bağışlanamayacağını”, “Türlere karşı özel bir sevgisi olmadığını” ve “Türklerin kendi kendilerini yönetmemeleri gerektiği kanaatinde olduğunu” söylemek zorunda hissetmiştir.²³⁸ Bristol, Türklerin askeri yeteneklerinden övgüyle bahsediyordu. Oysa komitacı Ermeniler, Bristol’un Türlere asker olarak saygı göstermesinden bile rahatsızdılar, çünkü “Saygın Türk” imajı yıllardır yapmakta oldukları kara propagandalarına zarar veriyordu.²³⁹

²³⁵ Yaylaher, **Türk Amerikan İlişkilerinde.....**, s. 39.

²³⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*. Confidential, March 10, 1924. s. 5-6.

²³⁷ Bryson, a.g.m., s. 464.

²³⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Report of Operations for Weeks Ending June 22, 1919*. Constantinople, June 22, 1919. Part Four, General Summary, Con. 4052-19. s. 2.

²³⁹ Levon Marashlian, **The Armenian Question from Sérvés to Lausanne, Economics and Morality in American and British Policies 1920-1923**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, 1992. s. 86-90.

Bristol'a göre; dünyanın bu kısmında (Anadolu ve Maverayı Kafkasya kastediliyor) yaşayan ırkların hemen hepsi aynıydı. Bunun Amerika'da anlaşılması ise imkansızdı. Bununla birlikte Bristol, Anadolu'daki anlaşmazlıkların Büyük güçlerin Osmanlı Devleti'nden daha fazla çıkar sağlamak için uyguladıkları politikaların doğal sonucu olarak ortaya çıktığını söylüyordu.²⁴⁰

Bristol'un Günlükleri ve Raporları incelendiğinde göze çarpan diğer önemli olgu, Taşnak, Hınçak ve Armenakan kalıntısı komitacıların iddia ettiği gibi; Türkseverlik (*Turkophilia*) ile ilgisinin olmadığı ve Ermeni ulusundan nefret etmediği gerçeğidir. Bristol bir Türksever değildi. Aksine İstanbul'a ilk geldiğinde savaş dönemi kara propagandasının etkisiyle Türklere karşı önyargılarla donatılmıştı. Göreve başladıktan yaklaşık sekiz ay sonra, 1919 yılı Ağustos'unda kendisini ziyaret eden gazeteci Sami Berkem'in elini, "Ermeni olaylarının kanı bulaştığı" gerekçesi ile sıkıyı reddetmişti.²⁴¹ Ayrıca raporlarında, "Türklerin kendi kendilerini yönetecek kapasitede olmadıklarını ve hükümet etmeyi öğrenmeleri gerektiğini", "Türklerle iki yolla; ya güç kullanarak ya da nezaket, tarafsızlık ve adalet yoluyla güvenleri kazanılarak anlaşma sağlanabileceğini" sürekli dile getirmekteydi. Güç kullanımı mevcut şartlar altında imkansız olduğuna göre ikinci yol denenmeliydi.²⁴² Ayrıca, 1925 yılında Amerikan Harp Okulu'nda yaptığı konuşmada İtilaf Devletlerinin Mondros sonrasında Türk ordusunu terhis ederken silahlarını almamış olmasının büyük bir hata olduğunu söylemiştir.²⁴³ Başka bir deyişle silahlar alınsaydı Milli Mücadele yaşama şansı bulmayacaktı ve işgal başarıya ulaşacaktı. Bristol'un bunu bir dilek olarak mı; yoksa askeri strateji açısından mı söylediği belirsizdir. Bristol hadiseleri yerinde gözlemledikten sonra Amerika'daki propaganda ile gerçeğin çok farklı olduğunu

²⁴⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, May 28, 1921.

²⁴¹ Yaylalı, *Türk Amerikan İlişkilerinde....*, s. 38-39; Suzanne Elizabeth Moranian, *The American Missionaries and Armenian Question*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Wisconsin, 1994. s. 462-64; 1920 yılında Amerika'ya giden gazeteci Selma Ekrem Hanım anılarında, her tarafta Türklere karşı önyargılarla dolu insanlarla karşılaştığını ve Amerikan halkının zihninin, "vahşi, kara gözlü", "kalın kaşlı" "elinde kanlı kama tutan" "dehşetengiz korkunç Türk" imajı ile dolu olduğunu gördüğünü, gerçek bir Türk olarak Amerikalıların karşısına çıktığında insanların şaşırıldığını kaydetmektedir. Bkz. Şuhnaz Yılmaz, "Challenging the Stereotypes: Turkish-American Relations in the Inter-War Era", *Middle Eastern Studies*, S. 42, No: 2, Mart 2006. s. 224; Çağrı Erhan, "The American Perception of the Turks: An Historical Record", *Turkish Year Book*, C. 31, Ankara 2000. s. 95.

²⁴² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, June 24, 1920. s. 2; Malkasian, a.g.e., s. 353; Richard G. Hovannisian, *The Republic of Armenia, C. I: 1918-1919*, Los Angeles: Printed by University of California, 1971. s. 298, 299, 325; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, December 30, 1920. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, July 18, 1922. s. 4.

²⁴³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Conditions in the Near East*, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, *Lecture Delivered at Army War College Washington, October 6, 1925*, Copy No: 164, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 1-2).

fark etti ve raporlamalarını buna göre yaptı. Türklerin kendi kendilerini yönetemeyecekleri hususunda da büyük bir yanlgı içindeydi. Çünkü tarihin köklü medeniyetlerinden bir tanesi olan Türkler tarihleri boyunca onlarca devlet kurmuş ve yönetmişlerdi.²⁴⁴

Her şeye rağmen, Amiral Bristol Türk tarihindeki kritik bir dönemde İstanbul'da görevlendirilmiş, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin doğuşuna tanıklık etmiştir. Bu nedenle, Bristol'un Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporlar, şahsi günlüğü, muhtıralar ve bilgi notları dönemin hadiselerini Amerikan bakış açısından inceleme imkanı sunduğu için temel kaynak niteliğindedir.²⁴⁵ (EK: 1.2)

1.2.1.1. Bristol'un Görevinde İlk Ayları ve Kendisine Yüksek Komiser Unvanının Verilmesi

İstanbul ve çevresindeki gözlemleri neticesinde gerçeklerin Amerika'da bilinenden çok farklı olduğunun ayrıtına varan Bristol, Ermeni iddialarının gerçeklerle alakası olmadığını ortaya çıkartmak için elinden geleni yapmaya koyuldu. 1919 yılı Ocak ayında başlayan Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken, Taşnak, Hınçak kalıntısı komitacıların yönlendirmesindeki Ermenilerin kurgu propagandalarının aksine ve Amerika Ermenistan'ın Bağımsızlığı Komitesi'nin (ACIA) iddialarını reddederek; senatörlere mektuplar yazdı. Ermenistan'daki olumsuz şartların tamamen İngiliz ve Fransız emperyalizminin sonucu olarak ortaya çıktığını söyledi. Yine, 22 Haziran 1919 tarihli yazışmada Amerika'daki tüm gazetelerin ve basın organlarının Ermeniler²⁴⁶ ve Rumlar lehinde, Türkler aleyhinde yayın yaptığını bildiğini fakat gerçeğin bu şekilde olmadığını özellikle belirtti. Ayrıca, Amerika'da yayınlanan ve kendisine ulaşan pek çok makalenin büyük yanlışlıklarla dolu olduğunu, daha kötü ihtimalle buralardaki iddiaların gerçeklerle alakasının bulunmadığını tespit ettiğini rapor etti.²⁴⁷ Bu arada, Osmanlı Devleti'ne savaş

²⁴⁴ Ahmet Rüstem Bey, a.g.e., s. 50.

²⁴⁵ Amiral Bristol'un Türkiye'de bulunduğu 1919-1927 yılları arasındaki sekiz buçuk yıllık dönemde kaleme almış olduğu ve dönemin hadiselerinin Amerikan bakış açısından izohipslerini veren şahsi günlükleri, muhtıralar ve bilgi notları *ABD Kongre Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü*'nde 7 klasör halinde bulunmaktadır.

²⁴⁶ Özellikle *New York Times* ve Washington merkezli diğer gazeteler zikredilen dönemde komitacı Ermenilerin kurgu iddialarını doğru olup olmadığını kontrol etmeye gerek duymadan yayınlamaktaydı.

²⁴⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Two Weeks Operation Report Ending June 22, 1919.** Con. 4052-19; Bristol 1920 Haziran'ında Ermeni Patriği'nin nüfus rakamları için şöyle demişti; "*Patriğin Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerin Anadolu'daki abartılı nüfus rakamları için söylediklerini; patrikhanenin doğumları kaydettiği ve vergi vermemek için bunu gizli tuttuğu doğrudur, fakat Patrik, patrikhanenin ölümleri mevcut nüfus rakamlarından düşmediğini söylememektedir*". Bu yalanlama ve benzeri doğrular Ermenilerin ve Rumların politik çıkarlarına hizmet etmediği ve kara propagandalarının aslını ortaya çıkardığı

ilan edilmesi için yoğun çaba harcayan Utah Eyaleti Senatörü W. King liderliğindeki senatörler yeniden sahneye çıkmışlardı. Bu sefer, “Kemalistlerin Anadolu’da Hıristiyanları katlettiği” propagandasını yaymaktaydılar.²⁴⁸

Bristol, bir asker olarak hadiseleri gördüğü ve doğru bildiği şekilde rapor etmiş, kendisinden önceki büyükelçiler gibi Ermeni lobisine yaranmak için diplomasının karmaşık dehlizlerinde gerçekleri ters yüz etmekten ya da günün şartlarına göre rapor etmekten kaçınmıştır. Uzun yıllar şımartılan komite ve komitacılar, Bristol’un tarzından en baştan rahatsız oldular ve göreve başlamasından hemen sonra da bu durumu açığa vurmaya başladılar. Bristol’u istemeyenlerin başında Taşnak Sutyan üyeleri geliyordu. Bu zamana kadar körü körüne yürütülen Ermeni taraftarlığına (*Armenophilia*) karşı savaş açılmasından ve hadiselerin aslının Amerikan kamuoyuna açıklanmasından duyulan hoşnutsuzlukla Bristol’un görevden alınması için yoğun bir çalışma ve lobi faaliyeti başlatıldı. Taşnakçı komitacılar; karşı lobi faaliyetini 1927 yılı Mayıs ayına kadar sürdürecekti, fakat Wilson’dan sonra iktidarı devralan Harding de Taşnak komitacılarının yönlendirmesindeki Ermenilerin baskılarına rağmen Bristol’u görevinde tutmaya devam edecektir.²⁴⁹

Kimi tarihçiler Bristol’u bir “açık kapı” diplomatı olarak değerlendirir. Özellikle Ermeni propagandası etkisinde kalan tarihçilerin bu eğilimde olduğu görülür.²⁵⁰ Bristol Günlükleri ve Raporları okunduğunda bu görüşün çok fazla mesnetsiz olmadığı gerçeği ile karşılaşılır. Bristol, İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde Amerikan ticaretinin gelişmesi için büyük uğraş vererek Bolşevik Rusya’yı bile çalışma alanına dahil etmiştir. Bu sayede Amerikan ticaretinin Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu’da etkinlik kazanmasını sağlamayı görev bilmişti. Zikredilen tarihçilerin Bristol ile ilgili kasıtlı olarak söylemediği bir gerçek daha vardır. Amiral Bristol, her ne kadar Amerikan ticari çıkarlarına büyük mesai harcamışsa da, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan kaotik ortamda görevini dürüstlük ve doğruluktan taviz vermeden yerine getirmeyi, yüksek komiserlerin etrafına kümelenen

için Bristol’dan nefret etmekteydiler. Bristol, Ermeni ve Rumların kendisinin “Türk Yanlısı” *pro-Turk* olduğu suçlamasını yaptıkları ve görevden alınmasına çalıştıklarını bilmesine rağmen doğruları söylemekten vazgeçmemiştir. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, June 24, 1920. s.1-3. Bristol’un tarafsız benzer raporları Ermeni lobilerinin kendisinin görevden alınması için harekete geçmesine yeter sebebi. Çünkü, Bristol’un dile getirdiği gerçekler kurgu Ermeni propagandasına zarar vermekteydi. Yaylalier, **Türk Amerikan İlişkilerinde.....**, s. 40; Malkasian, a.g.m., s. 358; Lippe, a.g.m., s. 42.

²⁴⁸ Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 12.

²⁴⁹ Peterson, a.g.e., s. 426; Yaylalier, **Türk Amerikan İlişkilerinde.....**, s. 39; Malkasian, a.g.e., s. 356-59.

²⁵⁰ Bryson, a.g.m., s. 451; Beers, a.g.m., 210.

çıkar gruplarından etkilenmemeyi, olayları Ortaçağ haçlı ruhu ile ele almamayı ve tarafsızlığından dolayı sayıları her gün artan düşmanlarını umursamamayı temel çalışma prensibi olarak belirlemiştir.

Göreve başlayalı yaklaşık sekiz ay olmasına rağmen Bristol, İstanbul'da "Kıdemli Donanma Subayı" unvanı ile görev yapıyordu. Lewis Heck ve daha sonra Mayıs'ta göreve gelen halefi Ravndal "Komiser" ünvanına sahiptir fakat her ikisine de Bristol'un emrinde çalışmaları talimatı verilmiş, Bristol göreve geldikten sonra günlük konsolosluk işleri ve diplomatik yazışmalarla ilgilenmeye başlamışlardı. Statü uyuşmazlığından dolayı zaman zaman Bristol ile Ravndal arasında sürtüşmeler meydana geliyordu. Ermeni sorunun çözümü için ikisinin fikirlerinin uyuşmadığı da biliniyordu. Bunlara ek olarak, komiser unvanı taşımaması, askeri çalışmalar dışındaki hukuki statüsünün belirsizliği, İstanbul'daki en yetkili Amerikan görevlisi iken statü olarak diğer İtilaf Devletleri yüksek komiserleri ile eşit olmaması uygulamada bazı sorunları da beraberinde getirmekteydi. Bu nedenle İstanbul'a bir Amerikan Yüksek Komiseri atanması artık kaçınılmaz hale gelmişti. Ağustos ayında zikredilen sorunların çözülmesine ve İstanbul'daki temsil düzeyinin yükseltilerek İtilaf Devletleri ile aynı seviyeye getirilmesine karar verildi. Ayrıca Bristol'un kendisi de görevde kalacaksa çalışmalarında daha rahat hareket edebilmek için unvanının Bağlaşık temsilcileri ile eşit olarak Yüksek Komiserliğe yükseltilmesini talep etmişti. Başkan Wilson, karşıt lobilerin uğraşlarına rağmen, yeni bir atama yapmaya gerek görmeyerek, 12 Ağustos 1919 tarihinde Amiral Bristol'a "Yüksek Komiser" unvanının verilmesi kararını onayladı.²⁵¹

Bristol, İstanbul'daki görevini artık meslektaşları ile eşit düzeyde Amerikan Yüksek Komiseri olarak sürdürecekti ve görev bölgesindeki tüm personel, raporlarını direkt olarak kendisine gönderecekti. Bir donanma subayı olan Amiral Bristol'un Yüksek Komiser olarak İstanbul'a atanması ile Türk-Amerikan siyasi ilişkileri antlaşma müzakerelerini yürüten Amiral Rodgers ve 1931 yılında Maslahatgüzar olarak atanan ilk diplomatik temsilci, Amiral David Porter'den sonra tarihte ikinci kez yine bir donanma subayı tarafından yürütülmeye başlanmıştır. David Porter de Bristol gibi İstanbul'da uzun

²⁵¹ Beers, a.g.m., s. 213; Dinç Yaylalier Bristol'un yüksek komiser atandığı tarihi 7 Ağustos olarak kaydetmektedir. Yaylalier, **American Perceptions...**, s. IV.

süre, yaklaşık 12 yıl görev yapmış; Türklerle samimi dostluklar kurmuş, hadiseleri olduğu gibi tarafsız bir gözle raporlamıştı.²⁵²

Yüksek komiserlik ataması yapıldığı esnada Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam etmekte ve Ermeniler ile Rumların toprak talepleri gündemdeki yerini korumaktaydı. Paris'teki talepler ile ilgili propaganda faaliyetleri İstanbul'da da mümkün olan her zeminde yürütülüyordu. Kilise örgütleri de propaganda içinde rol almak için yarış halindeydiler. Bu amaçla, 8 Ekim 1919 tarihinde Protestan Ermeni Komitesi Başkanı, Ermenistan Propaganda Komitesi ile birlikte Bristol'u ziyaret ettiler. Görüşmede, Türkiye'nin yeniden kurulması ve Ermenilerin unutulması korkusunu taşıdıklarını bildirdiklerinde, Bristol "Amerika'daki Ermeni propagandasının büyük kısmının doğru olmadığını ve bunun anlaşılması durumunda büyük zarar göreceğini" söyledi.²⁵³ Bu zamana kadar, özellikle Morgenthau döneminde Amerikan elçi ve konsolosları tarafından her şartta korunmaya ve şımartılmaya alışmış olan Ermeni liderleri Bristol'dan tarihi ama hiç beklemedikleri bir cevap almışlardı. Girişimlerinde başarısız olarak geri dönmek zorunda kaldılar.

Bristol, tarafsız bir kişiliği bu nedenle Taşnak ve Hınçak kalıntısı komitacı Ermeniler'in kara propagandası önündeki en büyük engellerden bir tanesi olacaktır. Örneğin; 1919 yılı Aralık ayında, Kafkaslardaki durumu Bakanlığı'na bildirirken, Taşnak komitacısı Ermenilerin Nahcivan, Suşa dolaylarında öldürüldüğünü; fakat asıl suçun kendilerinde olduğunu çünkü Ermenilerin Azeri köylerine saldırdığını ve Azeri çobanları öldürdüğünü rapor etmişti. Artık komitacılar rahatça katliam işleyip katledildikleri propagandasını yapamayacaklardı. 1920 Nisan ayı başında Kafkaslardan İstanbul'a dönen Binbaşı Kallock'un vermiş olduğu bilgiye göre de; Taşnak mensubu komitacılar Kars yakınlarındaki 28 Azeri köyüne dört saat içinde Ermeni Devletine mensubiyetlerini ilan etmeleri ultimatomen vermiş, bu yapılmayınca da köyleri verilen süre dolmadan önce top ateşine tutarak pek çok masum sivil katletmişlerdi. İtilaf Devletleri Ermenistan Yüksek Komiseri Albay William N. Haskell'in araya girmesi ile Taşnak mensubu Ermeniler

²⁵² Akdes Nimet Kurat, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Ankara: Doğu Limited Şirketi, 1959. s. 17-24, 40.

²⁵³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, Con. 7497-18. October 8, 1919. s. 1; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, March 4, 1920. s. 1.

durdurulmuştu. Bristol gözü dönmüş Taşnak komitacılarının ilk fırsatta katliamı devam ettireceklerini rapor etti.²⁵⁴

Bristol, 1923 Ağustosunda Lozan'da iki ülke temsilcileri arasında imzalanan antlaşma yürürlüğe girmediği için, Amerika ile Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri *de facto* olarak yürütecek ve nota değişiminden sonra 24 Mayıs 1927 tarihinde İstanbul'dan ayrılacaktır. Türk-Amerikan ilişkilerinin en problemlili döneminde Türkiye'de görev yapmış olan Bristol iki ülke arasındaki sorunların çözülmesine büyük katkı sağlamıştır.²⁵⁵ Yüksek Komiser olarak atandıktan sonra da tarafsızlığını korumuş, eline fırsat geçtiğinde olayları bizzat yerinde görerek ya da farklı kaynaklardan doğrulama yöntemini takip ederek raporlamış, böylece misyonerlerin dezenformasyona dayalı hadise nakillerinden etkilenmemiştir. Bristol'un yaklaşımları ve hadiseleri tarafsız bir şekilde ele alma politikası Ankara Hükümeti ile arasında ilan edilmemiş bir güven ortamı oluşturmuştur. Bu durum, Milli Mücadele taraftarları ile Amerikan Hükümeti arasında diplomatik, ticari ve sosyal ilişkilerin tekrar tesis edilmesinde büyük fayda sağlamıştır.

Bristol'un tarafsız raporları Amerika'daki komitacı Ermenilerin "kendilerinin masum" diğer milletlerin "barbar katiller" olduğu propagandasına günden güne daha çok zarar vermeye başladı. Ermeni lobileri bu durumun ayırıtında olarak en başından itibaren Bristol'u azlettirmeye çalışıyordu. Bristol görevde bir yılını doldurmadan Amerika'daki Ermeni lobileri tüm güçleri ile Bristol'un görevden alınması için işe koyuldu. Yöneltilen en büyük suçlama, "Türk taraftarlığı (*Turkophilia*)" ya da (*pro-Turk*) olmaktı. Fakat, Amerikan Hükümet katlarında bu sefer isteklerin elde edilmesi evvelki yıllarda alışlagelen uygulamaların aksine mümkün olmadı. Şartların değiştiğini fark edemeyen Ermeni lobileri taleplerini geri çekmek niyetinde değillerdi. Komitacıların taleplerine haçlı ruhu ile hareket eden misyonerler de destek vererek, Bristol'u Dışişleri Bakanlığı'na; "Amerikalılara değil, Türklere inanıyor" suçlamasıyla şikayet ettiler. Aslında Bristol misyonerlerin tıp ve eğitim alanlarındaki çalışmalarını takdir etmekteydi, fakat asli işlerinin dışında siyasi faaliyetlere girişmeleri Amerikan çıkarlarına büyük zarar veriyordu. Benzer duruma görevi sırasında daha önce Çin'de de şahit olmuştu. Bristol'u sürekli şikayet edenlere; NER, ACIA,

²⁵⁴ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State, Constantinople, December 4, 1919. PRFRUS 1919, C. II, a.g.e., s. 889; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, April 2, 1920. s. 1; Albay Haskel, Paris Barış Konferansı'nın 5 Temmuz 1919 tarihli oturumunda Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'yi temsilen Yüksek Komiser olarak *de facto* Hükümet ile ilişkileri sağlamak üzere Erivan'a atanmıştı.*

²⁵⁵ Yılmaz, a.g.m., s. 226.

YMCA, YWCA gibi yardım örgütleri de katılmıştı. Çünkü Bristol bu örgüt çalışanlarının çoğunluğunun uygulamayı istediği yanlı Hıristiyan yorumuna karşıydı.²⁵⁶ Bu kuruluşlar da, ya tamamen ya da kısmen misyonerlerin denetimindeydi.

1.2.2. Türkiye ABD İlişkilerini Etkileyen Önemli Bir Faktör Olarak Ermeni Sorunu

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki temel anlaşmazlık konularından bir tanesi Osmanlı topraklarındaki misyonerler ve misyoner kuruluşlarının faaliyetleri ile tabi oldukları yasal uygulamalarla ilgili iken, diğeri de Ermeni sorunuydu. Aslında Ermeni sorununun ortaya çıkmasında misyonerlerin kışkırtmalarının çok büyük etkisi vardı. ABD savaşa girdikten sonra da Ermeni sorunu iki ülke ilişkilerinde birincil etkiye sahip temel faktörler arasındaki yerini korumaya devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesinde ve Savaş süresince Amerikan kamuoyunda yapılmış olan Ermeni taraftarı Türk karşıtı yoğun propaganda Amerikan halkını Ermenilerin Osmanlı Devleti'nden kopartılacak topraklar üzerinde “Denizden Denize Ermenistan” projesini destekler konuma getirmişti. Bu emele ulaşılabilmesi için Ermenistan’ın belli bir süre Amerika destek ve korumasına ihtiyacı vardı. Yakındoğu’ya Yardım ve Ermenistan’ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi (ACIA) ve diğ er Ermeni bağlantılı kuruluşlar Ermenistan’ın Amerikan güdümü idaresinde kurulması ve gelişmesi için çalışıyordu. Bu amaca yönelik yoğun bir propaganda faaliyeti başlatılmıştı. Oysa misyoner A. Hower Lybyer’in de dediği gibi; “... Ermeniler tarihte hiçbir zaman bu bölgenin yarısına bile egemen olmamışlardı...”.²⁵⁷ Ermenistan üzerine bir güdüm idaresi kurulması için Amerikan kamuoyunda ve Ermeniler arasında farklı görüşler mevcuttu ve güdüm taraftarları birbirinden farklı üç model etrafında toplanmışlardı:

²⁵⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, July 18, 1922. s. 2; Yaylaher, *Türk Amerikan İlişkilerinde....*, s. 39, 40; Malkasian, a.g.m., 356; Daniel, a.g.m., s. 265.

²⁵⁷ Akar, a.g.t., s. 39-40; Peniamin Noorigian, “*Hertling Omits Armenia*”, *New York Times*, March 1, 1918. s. 10; *New York Times*, “*Thousands of Armenians Massacred at Samsun; German Socialists Urged to Curb Turks*”, March 4, 1918. s. 1; *New York Times*, “*A Big Scheme to Reach Central Asia Through a Vastly Extended Turkish Empire*”, March 9, 1918. s. 12; *New York Times*, “*Calls on Armenians to Aid Homeland*”, December 15, 1918; Gordon Ray Young, “*Germany Assists to Turks in Massacring Armenians*”, *Los Angeles Times*, March 10, 1918. s. III21.

Birinci modeli savunanlar Erivan Cumhuriyeti ve Ermeni milliyetçilerinin çoğunluğu tarafından destekleniyordu. Bu modelin başlıca savunucuları; Bogus Nubar Paşa, Ermeni taraftarı çalışmaları ile tanınan ACIA genel müdürü ve Berlin eski Büyükelçisi James W. Gerard ve Ermeni Gazete Bürosu sahibi ve 1911-1915 yılları arasında Osmanlı Devleti Konsolosluğu'nda tercüman olarak görev yapmış olan Vahan Kardaşyan'dı.²⁵⁸ Birinci grubun görüşüne göre; Karadeniz'den Akdeniz'e kurulacak olan Ermenistan'a mali ve teknolojik Amerikan yardımı kısa dönemli bir güdüm ile sağlanacaktı.²⁵⁹

İkinci model, Amerikan misyoner çevrelerince savunulmaktaydı ve başlıca destekçileri H. Morgenthau, Amerika İstanbul Komiseri Gabriel Bie Ravndal ve Amerika Yakındoğu Yardım Örgütü (ACRNE) Anadolu sorumlu müdürü ve Amerika Ermenistan'ın Bağımsızlığı Komitesi (ACIA) Yürütme Kurulu üyesi de olan James L. Barton idi. Bu modele göre; İstanbul, Anadolu ve Ermenistan üzerinde tek elden ayrı ayrı güdüm idareleri yürütülmeliydi, aksi durumda Ermenistan'ın yaşaması imkansızdı.²⁶⁰ Morgenthau, Türk Devleti'nin başkentinin Konya olmasını ve Türklerin Avrupa'dan kovulmasını da savunuyor, gazetelere verdiği demeçlerle Amerika yardım etmezse Ermeni ırkının yok olacağı propagandasını yapıyordu.²⁶¹

Üçüncü model daha çok Osmanlı Devleti'nde görev yapmış olan misyonerler tarafından savunuluyordu. Başlıca destekçileri Yüksek Komiser Amiral Bristol,²⁶² Robert

²⁵⁸ Vahan Cardashian, "The loss of Baku, Armenians will Remain Loyal to the Cause of Allies", **New York Times**, September 23, 1918; Daniel, a.g.m., s. 260; Morris Jastrow, "The Turks and the Future of the Near East", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S. 84, International Reconstruction, Temmuz 1919. s. 36, 38; Bazı kaynaklar, Vahan Kardaşyan'ın 1911-1914 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin New York Konsolosu olarak görev yaptığını iddia eder. Bilal Şimşir, Türkiye Cumhuriyeti'nin Washington'daki ilk Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'den naklen Kardaşyan'ın Osmanlı sefaretinde tercüman olarak çalıştığını bildirmektedir. Her iki durumdan da anlaşılabilir Kardaşyan'ın Amerika'ya yerleşmiş bir Osmanlı vatandaşı olduğudur. Kardaşyan 1915 yılındaki Tehciri protesto ederek görevinden ayrılmış, elindeki tüm imkanları ile bir zamanlar mensubu bulunduğu Devlete ve Türklere karşı faaliyet göstermeye başlamıştı. Bkz. Bilal Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 3, Eylül-Ekim-Kasım 2001.

²⁵⁹ Malkasian, a.g.m., s. 353; **New York Times**, "Oppose a Joint Mandate", June 3, 1919. s. 12.

²⁶⁰ Morgenthau, **All in Life...**, s. 338; Akar, a.g.t., s. 40-41; Yaylalılar, **Türk Amerikan İlişkilerinde...**, s. 40; Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, 5. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007. s. 25-26; Dainel ,a.g.m., s. 259; Peterson, a.g.e., s. 62.

²⁶¹ Morgenthau, **All in Life...**, s. 338; Peterson, a.g.e., s. 78; **New York Times**, "Fear Armenians' Doom, Morgenthau Declares that Unless America Aids a Race Will Die", January 9, 1919. s. 9; **Washington Post**, "Wants Turkey Watched", July 28, 1919. s. 1; **Los Angeles Daily Times**, "Three Turk Mandates is Morgenthau Plan", May 31, 1919. s. 3; **New York Times**, "Oppose a Joint Mandate", June 3, 1919. s. 12.

²⁶² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Two Weeks Operation Report Ending June 22, 1919.** Con. 4052-19. Yüksek Komiser Bristol'un 22 Haziran 1919 tarihli raporunun 4. sayfasında önerilen

Koleji Müdürü Caleb F. Gates, Prof. Fisher ve İstanbul Kız Koleji Müdürü Marry Mills Patrick idi. Bu modele göre; Osmanlı Devleti bir bütün olarak Amerikan güdüm idaresine alınmalıydı. Ancak bu şekilde Ermenistan'ın belli bir süre içinde kendi kendine yeter hale gelmesi mümkündü. Gates, Robert Koleji'ndeki bir konuşmasında Ermenilerin kendi kendilerini yönetebilecek düzeyde olmadıklarını söylemişti.²⁶³ 1919 Eylül ayında hazırlanacak olan Harbord Askeri Kurul'u Raporu'nda ve bu Kurulun alt raporu niteliğindeki Moseley Raporu'nda da üçüncü modele çok yakın hatta bazı noktalarda üçüncü model ile örtüşen görüşler savunulacaktır.²⁶⁴ Bu amaçla Bristol, güdüm idaresi için Anadolu'ya gelecek gemilerin ve Amerikan askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1919 Şubatı'nda İstanbul'da çalışmalara başlamıştı.²⁶⁵ Başkan Wilson ise sadece Ermenistan üzerine güdüm idaresi kurulmasını istemekteydi.

Birinci modelin savunucuları, Kardeşyan'ın da yönlendirmesi ile, "ikinci modelin Pantürkçülük'ün yeni bir şekli olacağı" iddiası ile zikredilen modele karşı çıkmaktaydılar.²⁶⁶ Örneğin, J. M. Gerard, ikinci modeli ve bu modelin savunucusu Morgenthau'nun görüşlerini "ahlaksız" (*immoral*) ve "uygulanamaz" (*impracticable*) olarak niteliyordu.²⁶⁷ Türkiye'de ikinci modelin saikleri ile paralel düşen ve Amerikan güdümünü savunan önemli destekçiler de vardı. Halide Edip (Adıvar), Adnan (Adıvar), Ahmet Emin (Yalman) ve Hulûsi Hüseyin (Pektaş) bunların başında geliyordu. Hulûsi Bey Harbord Askeri Kurulu'nun Türkiye'deki araştırmalarında Tümgeneral Harbord'un tercümanlığını üstlenmişti.²⁶⁸ Aslında uzayıp giden anlaşmazlıklar ve Kongre'de yükselen içe kapanma eğilimi, 1919 yılına kadar ABD'nin askeri gücünü arkasına alarak Osmanlı Devleti'nin başına her türlü gaileyi açmış olan Taşnak, Hınçak ve diğer küçük çetelere mensup komitacı Ermenilerin lehine olan şartların aleyhlerine dönmesi sürecini

güdüm idaresi modeli, Harbord Raporu'nda önerilen model ve gerekçeleri ile aynıdır. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Two Weeks Operation Report, Ending June 22, 1919.** Con. 4052-19. s. 4.

²⁶³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,** Confidential, Con. 6791-19. October 30, 1919; Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I,** Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 102; **New York Times,** "Predicts War in Asia Minor", November 23, 1919. s. 2; Grabill, a.g.e., s. 172; Talcott Williams, **Turkey, A World Problem of To-day**", New York: Doubleday, Page & Company, 1921. s. 3, 4.

²⁶⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Statement Made by Mr. C. F. Gates, President of the Robert College,** Constantinople, April 29, 1919. Con. 2593-19. s. 1-3; Report of Brig. Gen. George Van Horn Moseley, **Mandatory Over Armenia,** Senate, Doc. No: 281, Washington: Government Printing Office, 1920. s. 29; Peterson, a.g.e., s. 83.

²⁶⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Appendix to War Diary of February 13, 1919.** February 13, 1919. Con. 389-19.

²⁶⁶ Malkasian, a.g.e., s. 353.

²⁶⁷ A.g.e., s. 353.

²⁶⁸ Akar, a.g.t., s. 41-42.

başlatmıştı. Fakat tüm enerjilerini Anadolu'dan toprak kopartmaya yöneltmiş olan Ermeni liderleri Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına ve bu toprakların kendilerine verilmesine o kadar yoğunlaşmışlardı ki, yaklaşan felaketin henüz farkında değillerdi.

ABD Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde Kongre'de yapmış olduğu konuşmasında İttifak Devletleri ile Bolşevik Rusya arasındaki barış görüşmelerinde Almanya ve Osmanlı Devleti'nin takip ettiği politikayı eleştirdikten sonra "Wilson Prensipleri" olarak tarih kitaplarında yerini alacak olan 14 maddelik barış planını açıklamıştı. Prensiplerin bir ve ikinci maddeleri dünya ticaretinde Amerika'nın uygulamak istediği açık kapı ilkesinin yazıya dökülmüş haliydi. Altıncı madde Rusya, 12. Madde ise Osmanlı Devleti ile ilgiliydi. Wilson, Rusya'ya adil davranılması ve toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesini savunurken, Osmanlı Devleti idaresindeki milletlerin bağımsızlıklarının verilmesi gerektiğini belirtmişti. Bununla birlikte lütufta bulunarak, Anadolu'da Türk çoğunluğun bulunduğu yerlerde bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulmasına izin verilmesi gerektiğini ilan etmişti.²⁶⁹

Oysa Başkan Wilson, 14 maddelik prensiplerini açıklamadan çok önce Osmanlı Devleti paylaşmış, Anadolu'da kurulacak güdüm idaresinin şekli tartışılmaya başlanmıştı. Bu durum İngiliz Savaş Kabinesi Raporlarında da açıkça görülmektedir. Wilson Prensipleri ile ilgili olarak, Wilson'un danışmanı ve sırdaşı Albay E. M. House'un İttifak Blok'u ile görüştüğünden sonra Dışişleri Bakanı Lansing'e Bakanlık onayı için 29 Ekim 1918 tarihinde Londra'dan göndermiş olduğu sekiz sayfalık raporunda Türkiye ile ilgili 12. Madde şu şekilde yorumlanmıştı; (a) Sözde Türklere aitmiş gibi görünse de, Boğazlar ve İstanbul Türkler'den alınarak uluslararası bir yönetim ya da büyük devletlerden bir tanesinin güdüm idaresi altına konulacak, (b) Anadolu Türklere bırakılacak fakat Yunanlıların yaşadığı sahiller ya uluslararası kontrol altına alınacak ya da Yunanistan'ın güdüm idaresine verilecek, (c) Ermenistan'a mutlaka Akdeniz'de bir liman verilecek ve bir büyük güç tarafından korunması sağlanacak, Fransa bunu isteyebilir fakat Emeniler İngiltere'yi tercih edeceklerdir, (ç) Suriye, İngiltere ve Fransa arasındaki antlaşmaya göre Fransızlara bırakılacak, (d) Filistin, Mezopotamya ve Arabistan için olabilecek en iyi

²⁶⁹ *Address of the President of the US Delivered at a Joint Session of the Two Houses of Congress, January 8, 1918. PRFRUS 1918 Supplement 1, The World War I, C. I, a.g.e., s. 15-16; Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimi Bey, Wilson Prensiplerinin Osmanlı Devleti ile ilgili kısmını içişlerine müdahale olarak telakki ederek kabul edilemeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine Wilson Kongre'de yapmış olduğu konuşmada 8 Ocak'ta söylediklerini tekrarlamıştı. Bkz. **Washington Post**, "Turkey in Accordance with German Aims", February 9, 1918. s. 4.*

güdüm idarecisi İngiltere olduğu için buralar ona bırakılacak, (e) Anadolu’da (*Asia Minor*) kurulan tüm güdüm idarelerinin güvenliğini garanti eden bağlayıcı hükümler barış antlaşmasına mutlaka konulacak, (f) Bu garanti azınlıkları da kapsayacak, açık kapı ilkesi uygulamada olacak ve ana demiryolları tüm uluslara açık hale getirilecekti.²⁷⁰

Mine Erol, Wilson prensiplerinin 12. Maddesinin Türklere çoğunlukta buldukları yerlerde self-determinasyon tanıyan ilkesinin Albay House’un telkinleri ile yazıldığını çünkü Wilson’un daha sonra Türkiye’nin Bağlaşıklar arasında paylaşılmasına razı olarak bu ilkedan vazgeçtiğini; fakat Albay House’un buna karşı çıktığını kaydetmektedir. Ayrıca Wilson 14 maddelik prensiplerini hazırlarken Türklerin tamamen Avrupa’dan kovulması gerektiğini söylediğinde de Albay House bu öneriyi kabul etmemişti.²⁷¹

Görüldüğü gibi Wilson Prensipleri’nin 12. Maddesi Osmanlı Devleti’ne çok fazla şey vaat etmiyordu. Tüm egemenlik alanları elinden alınarak, Suriye, Filistin, Arabistan işgal edilecek, Türkler Anadolu’ya hapsedilecekti. Boğazlar ve İstanbul güdüm idaresi altına verilerek Türkler Avrupa’dan tamamen kovulacaktı. Akdeniz’de Ermenilere verilecek olan liman kenti İskenderun’du ve Altı Doğu İlinde (*Vilayeti Sitte*) kurulacak Ermeni Devleti’nin İskenderun limanına ulaşabilmesi için Anadolu’nun yarısının bu devlete verilmesi gerekmektedir. Rum ahalinin yaşamakta olduğu sahil kesimi; Ege sahillerinde İzmir, Karadeniz sahillerinde Samsun, Ordu, Trabzon arasındaki kısımlardı. Trabzon aynı zamanda Ermeni Devleti’ne verilecek olan Karadeniz’e çıkış limanıydı. Akdeniz sahilleri ve Adalar, Prensiplerin Dokuzuncu maddesinde de belirtildiği gibi zaten İtalya tarafından işgal edilecekti. Tüm bu işgal edilecek alanlardan sonra vasal bir statüde yaşamasına izin verilecek olan Türk Devleti; açık denizlere hiç sahili bulunmayan, Bursa, Eskişehir, Ankara, Konya ve Sivas’ın batısında kalan topraklara sahip bir devletçik olacaktı. Milli Mücadele döneminde Wilson prensiplerine muhip olarak kurtulmayı

²⁷⁰ *The Special Representative (House) to the Secretary of State*, October 29, 1918. **PRFRUS, 1918 Supplement 1, The World War I**, a.g.e., s. 412; Dean Andromidas, Albay House’un İngiliz yanlısı olduğunu ve ABD politikalarını İngiliz çıkarlarına göre yönlendirmeye çalıştığını söylemektedir. Andromidas’a göre; Albay House, 28 Nisan 1917 tarihinde Balfour ile görüşmesinden sonra gizli antlaşmalar hakkında bilgi sahibi olmuş fakat bu bilgiyi Başkan Wilson’a aktarmamıştı. Özellikle petrol bölgelerini paylaşan Sykes-Picot antlaşması Amerika’nın açık kapı ilkesine aykırıydı ve Amerikalı petrol şirketlerini pek çok haktan mahrum etmişti. Bkz. Dean Andromidas, “When America Fought the British Empire And Its Treacherous Sykes-Picot Treaty”, **Executive Intelligence Review**, Sayı 36, No. 3, 23 Ocak 2009. s. 21; Edward Mead Earle, “The Turkish Petroleum Company-A Study in Oleaginous Diplomacy”, **Political Science Quarterly**, Sayı 39, No. 2, Haziran 1924. s. 265-66.

²⁷¹ Erol, a.g.e., s. 8; Deniz Bilgen, “Wilson İlkelerine Türk Kamuoyu’nun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansımaları”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. V, S. 18, Yıl 9, 1996. s. 130; Bestami S. Bilgiç, **Doğu Karadeniz Rumlari: İsyân ve Göç (1919-1923)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011. s. 40.

amaçlayanların ya da Amerikan güdümünü tek kurtuluş çaresi görenlerin nasıl bir yanılığa düştükleri Albay House'un raporunda açıkça ortaya çıkmaktadır.

Wilson'un 12. Maddede bağımsızlıklarının verilmesini istediği Osmanlı azınlıklarının içinde Anadolu üzerinde devlet kurma amacında olanlar; Ermeniler ve Rumlardı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Ermeniler I. Dünya Savaşı sonrasında, diğer gayrimüslim Osmanlı uyrukları ile birlikte Wilson Prensiplerine ve Bağlaşıkların galibiyetine dayanarak Osmanlı Devleti'nden mümkün olduğu kadar fazla toprak talep edeceklerdir. Bu taleplerinde tarihi gerçeklerle, demografik yapı, ya da isteklerini hak edip etmedikleri gibi bir kaygıları da yoktu. Paylaşılacağı belli olan Osmanlı topraklarından mümkün olduğu kadar çok hisse elde edilmeliydi. Ermenilerin yanında Rumlar da Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmak için ABD desteğini almak istiyorlardı. Fakat propaganda çalışmalarında Ermeniler kadar organize ve etkin değillerdi.

Ermeniler yaklaşık bir asırdır süren göçleri sonucunda Amerika'da belli bir örgütlenme düzeyine ulaşılmıştı. 1918 Ağustos ayında Senatör Dillingham, Amerika'ya göçmen kabulünün sınırlandırılması için Senato'ya bir tasarı sunmuştu. Senatörün vermiş olduğu rakamlara göre; 1910-1914 yılları arasında Amerika'ya gelen yıllık ortalama göçmen sayısı Kuzeybatı Avrupa'dan 182.850, Güney Avrupa, Doğu Avrupa ve Türkiye'den; 738.607, Çin, Japonya ve Hindistan'dan; 10.153 kişiydi.²⁷² Ağırlıklı göçmen hareketi ikinci gruptaki Avrupa ve Türkiye topraklarından gerçekleşmekteyken, Türkiye'den gidenlerin büyük çoğunluğu Ermeni uyruklu Osmanlı vatandaşlarıdır. Yoğun göç ve Taşnak Sutyan partisinin örgütlenme çalışmaları neticesinde Osmanlı vatandaşı Ermeniler ABD'de etkin bir lobi oluşturmuşlardı.

Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra özellikle Taşnak Sutyan taraftarı Ermeniler beklentilerinin artık İtilaf Devletleri tarafından karşılanması zamanının geldiğini düşünmekteydiler. Osmanlı Devleti mağlup olmuş ve orduları dağıtılmıştı. Ayrıca İtilaf Devletleri Brest Litovsk ve Bükreş Antlaşmalarını da tanımamaktaydı. Buna rağmen Mondros Ateşkesindeki ağır hükümler de Taşnak Sutyan üyesi Ermenileri memnun etmeye yetmemişti.²⁷³

²⁷² **New York Times**, August 16, 1919; **Washington Post**, "Foreign Born Here Number 13, 705,987", April 24, 1921. s. 7.

²⁷³ Hovannisian, a.g.e., s. 55-56.

Önceki sayfalarda bahsedilen tartışmalar öncesinde, savaş sona erdikten hemen sonra merkezi Tiflis'te bulunan Ulusal Ermeni Kurulu'nun ABD'deki gayri resmi temsilcisi olan ve aynı zamanda Ermeni Katolikosu'nun özel temsilcisi sıfatını da taşıyan Taşnak mensubu Karekin Pastırmacıyan,²⁷⁴ Mondros Ateşkes Antlaşması imza edildikten birkaç saat sonra, 30 Ekim 1918 tarihinde Tiflis'teki Ulusal Ermeni Kurulu'nun temsilcisi olan Miran Sevasly ile birlikte ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Ermeni isteklerinin karşılanabilmesi için İtilaf Blok'u üzerinde baskı yapmasını istemiş ve Ermeni isteklerini şu şekilde sıralamıştı: (a) Tüm Türk askerlerinin Maverayı Kafkasya'daki Ermeni topraklarından, Altı Ermeni ilinden ve Kilikya'dan hemen çekilmesi, (b) Birinci maddede belirtilen tüm toprakların İtilaf Devletleri askerlerince işgal edilmesi, (c) Türk Devleti'nin Müslüman ve Türk göçmenleri Ermeni topraklarına yerleştirmesinin engellenmesi, (ç) Türkiye'nin değişik yerlerine dağılmış olan Ermenilere yardım etmek üzere İtilaf Devletleri ortak yardım komisyonunun oluşturulması ve tüm Ermenilere yardım edilmesi, Ermenilerin kendilerine verilen topraklara geri dönmelerinin sağlanması, (d) Barış Konferansı'na ve Ermeni sorununun nihai çözümüne kadar tüm Ermeni topraklarının İtilaf Devletleri ortak hükümeti tarafından yönetilmesi.²⁷⁵

Pastırmacıyan, 1918 yılı Aralık ayında ise ABD Kongresi'ne Osmanlı Devleti, İran ve Rusya'dan kopartılacak topraklar üzerinde bir Ermeni Devleti kurulması için başvuruda bulundu ve başvurusunu desteklemek için 20 sayfalık bir Muhtıra'yı (*Memorandum*) da Kongre'ye sundu.²⁷⁶ Pastırmacıyan daha önce, 1918 yılının Nisan ayında Osmanlı Devleti'ne karşı 150.000 kişilik bir Ermeni-Gürcü ortak askeri gücü oluşturulabilmesi amacıyla İtilaf Devletlerinden mali yardım istemiş, talep Lansing tarafından Savaş Konseyi'ne iletilmişti.²⁷⁷ İngiliz Hükümeti verdiği cevapta, Ermenilerin kurtarılabilmesi için Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesini tavsiye etmişti. Çalışmalarını Paris'te yürüten Bogus Nubar Paşa ise, Türklerin ilerleyişi ile Doğu'daki Hıristiyan ulus olan Ermenilerin topyekun yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı propagandasını

²⁷⁴ *The President of the Armenian National Delegation (Boghos Nubar [Paşa]) to the Secretary of State, The Armenian Question at the Peace Congress, Paris, May 24, 1917. PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I, C. I, a.g.e., 1932. s. 795; Malkasian, a.g.m., s. 351.*

²⁷⁵ *The Special Envoy of the Armenian Catholicos (Pastermadjian) and the Representative of the Armenian National Delegation (Sevasly) to the Secretary of State, Boston, October 30, 1918. PRFRUS 1918 Supplement 1, The World War I, C. I, a.g.e., s. 894-95; Grabill, a.g.e., s. 180.*

²⁷⁶ Senate, Doc. No: 316, **Armenia and Her Claims to Freedom and National Independence**, By Dr. G. Pastermadjian, Washington: Government Printing Office, 1919. s. 17.

²⁷⁷ *The Secretary of State to the Ambassador in France (Sharp), Washington, April 16, 1918. PRFRUS, 1918 Supplement 1, The World War, C. I, a.g.e., 1933. s. 886.*

yürütmekteydi. Aslında, geri çekilen Ermeni Birliklerinin katliamları İngiliz Savaş Kabinesi raporlarında yer alacak boyuttaydı.²⁷⁸

Taşnak komitacısı Pastırmacıyan'ın başvurusu ile eşzamanlı olarak kamuoyunda da yoğun şekilde Ermenilerin taleplerinin haklılığını kanıtlamaya yönelik propaganda bombardımanı başlatıldı.²⁷⁹ Pastırmacıyan tarafından Kongre'ye verilen Muhtıra'da, tarihsel olarak Ermenilerin Rusya, İran ve özellikle Osmanlı Devleti'nden alınacak topraklar üzerindeki hak iddiaları dile getirilmiş ve kurulacak Ermeni Devleti için Karadeniz'de de bir liman istenmişti. Pastırmacıyan'ın bu isteği, 1919 yılının Eylül-Ekim aylarında hazırlanan Harbord Raporu'nda benzer ifadeler ile yer aldı ve Ermeni Devleti'ne verilmesi planlanan Karadeniz Kıyısı'ndaki çıkış Trabzon Limanı olarak belirlendi.²⁸⁰

Pastırmacıyan'ın vermiş olduğu bilgilere göre; bugünkü Anadolu toprakları üzerinde yaşayan Ermenilerin toplam nüfusu 2.103.000 idi ve Pastırmacıyan, Büyük Ermenistan'ın kurulacağı topraklarda Türklerin azınlıkta olduğunu iddia ediyordu.²⁸¹ Oysa Amerikan Yüksek Komiserliği'nin 1922 yılında açıkladığı rakamlara göre tehcir öncesinde, hatta 1903 yılında bile Ermeniler Vilayet-i Sitte dahil Anadolu'nun hiçbir yerinde çoğunluğa sahip değillerdi.²⁸² (EK: 1.3)

Muhtıra'nın satır aralarında Ermeni askerlerinin ve gönüllü tugaylarının yardımları olmaksızın Rusların Kafkasları işgal etmesinin imkansız olduğu da itiraf edilmektedir.²⁸³

²⁷⁸ *Armenian Atrocities Against Moslems*, BWCR, secret, G.T. 3912, File No. 18/OC/16, 12.03.1918. s. 1.

²⁷⁹ Marashlian, a.g.t., s. 86; **New York Times**, "Turks' Prophecy Fulfilled", November 3, 1918. s. 10; **New York Times**, "10.000 Armenians Fell into Turkish Massacre", December 8, 1918. s. 6; **New York Times**, "Crimes laid to Turkey", December 14, 1918. s. 2; **Washington Post**, "Possibility of French Control Stirs Armenians", January 3, 1919. s. 1; **Los Angeles Times**, "Wholesale Slaughter is Charged to Turks", December 3, 1918. s. 15; **Los Angeles Times**, "The Belgium of Asia", December 8, 1918. s. V10; **Los Angeles Times**, "Morgenthau Urges Carving of Turkey-No Place in Civilized World for Ottoman Former Diplomat Says", December 12, 1918. s. 11; **San Francisco Chronicle**, "Armenian Independence", January 3, 1919. s. 16.

²⁸⁰ Pastırmacıyan, a.g.momerandum., s. 17.

²⁸¹ Pastırmacıyan, a.g.momerandum., s. 8, 15; ABD Arşivlerinde bulunan bu bilgi çok önemlidir çünkü bir Taşnak komitacısı olan Pastırmacıyan'ın verdiği nüfus rakamları 1914 yılına aitti ve 1915 Tehciri ile bir buçuk milyon Ermeni'nin öldürüldüğü iddiası bizzat Pastırmacıyan tarafından yalanlanmaktadır. Zaten Pastırmacıyan da, Muhtıra'nın ilerleyen sayfalarında 1915 Tehciri ile hayatını kaybeden Ermenilerin sayısının 600 bin ile bir milyon arasında olduğunu söylemektedir. Bkz. Pastırmacıyan, a.g.momerandum., s. 13; Pastırmacıyan'ın istatistiklerle Ermenilerin çoğunlukta olduğu fikrini vermeye çalışmaktaki amacı Wilson'un "Self-determination" ilkesinden yararlanmaktı.

²⁸² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, Confidential, July 21, 1922. s. 1-2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, August 7, 1922. s. 2.

²⁸³ Pastırmacıyan, a.g.momerandum., s. 12; Amerika ve İtilaf Devletleri kamuoyunun sempatisini kazanabilmek için belirtilen itirafta bulunan Pastırmacıyan, aslında bilmeyerek 1915 tehcirinin güvenlik gerekçesi ile yapıldığı gerçeğini de teyit etmektedir; Arshag Mahdesian, "New Situation in Turkey", **New**

Pastırmacıyan'a göre; Amerika'nın savaşa katılımı büyük Ermenistan'ın kurulması için önemli bir fırsattı. Ermenistan Devleti'nin kurulması ile Almanların Berlin-Bağdat Demiryolu hattının geçiş noktası Ermeni topraklarına katılacak ve böylece Almanların Doğu politikasındaki etkinliği kırılacaktı. Ermeni Devleti'nden sağlanacak diğer önemli kazanç da Türkler ile ilgiliydi. Kurulacak Ermeni Devleti sayesinde Türklerin gelecekte büyük tehlike oluşturacak olan "Pantürkçü" ve "Panislamcı" teşebbüsleri de teslim alınarak engellenebilecekti.²⁸⁴ Taşnak mensubu Pastırmacıyan ve diğer Ermenilerin teşebbüsleri başarılı oldu. Başkan Wilson liderliğindeki ABD Hükümeti Paris Barış Konferansı'nda ve sonrasında Büyük Ermenistan'ın kurulması için aktif olarak çalıştı. Pastırmacıyan'ın Muhtırası'nda, kurulacak olan Ermeni Devleti'nin güvenliğini garanti altına alacak ve daha sonraki dönemde Amerikan Hükümeti'nin gündeminin ilk sırasını işgal edecek olan "güdüm idaresinden" bahsedilmemişti.

Pastırmacıyan Amerika'da faaliyet gösterirken, Türkiye Ermenilerinin lideri olduğu iddiasıyla Bogus Nubar Paşa da Paris'te toplanacak barış konferansı için hazırlanıyordu. Fakat, Konferansa katılarak toprak ve tanınma amaçlarını elde etmek isteyen Ermeni Heyetini Paris'te bir sürpriz beklemekteydi. Ermeni Heyeti Paris'e varıncaya kadar Bolşevik Rusya ile mevcut durum halledilmeden Rusya'nın bütünü ile ya da Rusya'yı temsilen hiçbir devletin resmi sıfatla Konferansa katılmamasına karar verilmişti. Paris'te bulunan Nubar Paşa liderliğindeki Ermeni Ulusal Heyeti bu durumdan haberdardı. 13 Kasım 1918 tarihinde ABD'nin İtalya Büyükelçisi Nelson Page'e başvurarak Konferans'ta

York Times, March 17, 1918. s. 2; Ruslar 1916 yılında Osmanlı topraklarını işgalde kullandıkları Ermeni gönüllü birliklerini lağvettiler çünkü bağımsız bir Ermenistan Devleti kurulması savaş sonrası Rus planlarında yoktu. Hovannisian, s. 15.

²⁸⁴ Pastermadjian, a.g.momerandum., s. 18; Berlin-Bağdat Demiryolu; İstanbul, Konya, Adana, Halep, Musul hattından geçerek Bağdat'a ulaşmaktaydı. Ermeni Devleti'nin bu hat üzerinde denetim sahibi olabilmesi için Adana-Halep arasının kendilerine verilmesi gerekiyordu. Bu talep, Trabzon'dan Adana iline çekilen bir hattın doğusunda kalan tüm toprakların, başka bir deyişle Anadolu'nun yarısından fazlasının Ermenilere verilmesi anlamına gelir. Zaten Pastırmacıyan, Muhtıra'nın sonuç kısmında asıl niyetini ortaya koyarak, Kafkaslar'dan Akdeniz'e; İskenderun körfezine kadar uzanan alanın söz konusu coğrafyada yaşayan diğer tüm uluslardan daha üstün niteliklere sahip Ermenilere verilmesi gerektiğini belirtmişti. Fakat bu kadar büyük toprağa yerleşecek sayıda Ermeni nüfusunun mevcut olmadığının farkında olan Pastırmacıyan, tarihten misaller vererek, örneğin 13 Amerikan Kolonisi İngiltere'ye karşı başkaldırığında toplam nüfuslarının 4.000.000 olduğunu, Yunanlıların da bağımsızlıklarını elde ettiklerinde nüfuslarının yetersizliğinin bilindiğinin altını çizmişti. Pastermadjian, a.g.momerandum., s. 19-20; Pastırmacıyan'ın Momerandumu'nda dile getirmiş olduğu talepler Amerikan Hükümeti tarafından büyük kabul gördü ve daha sonra somut ifadelerle Harbord Raporu'nda ve Wilson'un Ermenistan haritasında yer aldı.

kendilerinin de resmi statüde temsil edilebilmesi için yardım istedi. Wilson da elden gelen tüm yardımın kendilerine yapılacağını bildirdi.²⁸⁵

Konferans öncesinde; Araplar, Yahudiler ve Ermenilerin Konferans oturumlarında konuşabilmesine ve görüşlerini dile getirebilmesine fakat resmi olarak Konferans'ta yer almamalarına karar verildi.²⁸⁶ Araplar, İngiltere'nin desteği ile Konferans'ta temsil edilme hakkını elde etmişlerdi. Ermeniler ise Konferans'ta resmi olarak temsil edilebilme hakkına sahip değildi. Ermeni Heyeti'ni başka bir sorun daha beklemekteydi. Ermenistan Hükümeti'nin resmi heyeti Paris'e vardığında burada zaten Ermenileri temsil eden Bogus Nubar Paşa liderliğindeki heyet ile karşılaştı. Taşnakçılara yakın olan Bogus Nubar Paşa, o dönemde ağırlıklı olarak Hınçak üyelerinden oluşan Ermeni Hükümetine güvenmemekteydi ve her iki heyet de birbirinden hoşlanmıyordu.

Nubar Paşa, Paris Barış Konferansı açıldıktan yaklaşık bir ay sonra, 26 Şubat 1919 tarihinde Ermenistan Eski Cumhurbaşkanı ve Paris temsilcisi Avetis Aharoniyan ile birlikte Konferansa Ermenilerin isteklerini belirten bir muhtıra sunarak, artık ulusal isteklerinin yerine getirilmesini istedi. Ayrıca Nubar Paşa ve Aharoniyan Konferans'ın 26 Şubat tarihli Onlar Konseyi toplantısında 10 sayfalık ortak bir konuşma yaparak; Ruslara yardım ettikleri için Türklerin nefretini kazandıklarını itiraf ederek, Trabzon'un batısından Mersin limanına ulaşan bölgeyi kurulacak Ermenistan için istediler.²⁸⁷

Avetis Aharoniyan Başkanlığındaki Ermeni Cumhuriyeti Heyeti Vilayet-i Sitte'yi ve Karadeniz'e çıkış limanı olarak Trabzon'u isterken, Nubar Paşa Kilikya dahil Anadolu'nun yarsını yeni Ermeni Devleti için talep ediyordu.²⁸⁸ 1919 Nisan ayında Anadolu içlerine bir inceleme gezisi gerçekleştiren Robert Koleji Müdürü Caleb F. Gates, Ermenilerin Paris'teki abartılı taleplerinin büyük bir hata olduğunu belirtmişti. Gates'e göre; Ermenilerin bu aşırı istekleri Türk halkını kendisini savunmak için tedbir almaya

²⁸⁵ *The Ambassador in Italy (Page) to the Secretary of State*, Rome, November 13, 1918; *President Wilson to the Secretary of State*, Washington, 16 November, 1918, **PRFRUS 1919 The Paris Peace Conference**, C. II, a.g.e., s. 271-72.

²⁸⁶ Hovannisian, a.g.e., s. 255.

²⁸⁷ Moseley, a.g.r., s. 6-7; *Secretary's Notes of a Conversation Held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Wednesday, 26 February 1919, at 3 p.m.*. The Council of Ten. **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1943. s. 138, 147-157; Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I.....**, s. 21; Özdemir ve diğerleri, a.g.e., s. 115; Grabill, a.g.e., s. 181.

²⁸⁸ Hovannisian, a.g.e., s. 259; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, July 18, 1922. s. 3; Ermenilerin Kilikya'yı istemesi Fransızların canını sıkarken, İngilizler'den destek görmüştü. Akgün, a.g.m., s. 51-52; Özdemir ve diğerleri, a.g.e., s. 116-18; Peterson, a.g.e., s. 67-68.

itmişti. Ateşkes imzalandığında bazı talepleri Türk halkına kabul ettirmek mümkündü fakat artık bu imkansız hale gelmişti.²⁸⁹ İstanbul'daki Yahudilerin Hahambaşı olan Haim Nahum'un Gates'ten altı ay sonra, 8 Ekim 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na sunmuş olduğu bildiri de benzer bilgileri verecektir.²⁹⁰

Taşnak Sutyan üyesi Ermeniler ise İtilaf Devletleri himayesinde işgal çalışmalarına hız verdiler. Fransa, Kilikya bölgesini işgal ederken Taşnak mensubu Ermeni çeteciler Fransız askeri üniforması giydirilerek Kilikya'daki işgal birliklerinde görevlendirildi. İşgalci Fransız üniformalı Ermeni askerler geceleri Türk köylerine baskınlar düzenleyerek sivil halka kötü muamele yapıyor ve sivil vatandaşlara rast gele ateş ediyorlardı.²⁹¹ Dünya kamuoyunda ise Türklerin kendilerine saldırdığı ve yeni bir soykırımın gündemde olduğu propagandası tek taraflı olarak savunmaya söz hakkı verilmeden devam ediyordu.²⁹²

Bağlaşıkların Kilikya'yı kendilerine vermeye hazır olduğunu gözlemleyen Aharoniyan da, Nubar Paşa ile birlikte hareket etmeye karar verdi. Fakat ikilinin arasında hala anlaşmazlık mevcuttu. Nubar Paşa Türkiye'de yaşayan Ermenileri, Aharoniyan ise Rus topraklarında yaşamakta olan Ermenileri temsil ediyordu.²⁹³ İkili 12 Şubat 1919 tarihinde taleplerini Konferans üyelerine sundu. Buna göre; (a) Van, Bitlis, Erzurum,

²⁸⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Statement Made by Mr. C. F. Gates, President of the Robert College, Constantinople, April 29, 1919. Con. 2593-19. s. 2.**

²⁹⁰ Hayim Nahum, 1919 yılında Paris Barış Konferansı görüşmelerinde Türk heyetine danışmanlık yapmıştır. Nahum, Paris Barış Konferansı'nın 8 Ekim 1919 tarihindeki "Tam Yetkili Komiserler Oturumu"na katılarak Konferansa bir de bildiri sunmuştur. Nahum'un bildirisinde; Türk sorununun ele alınmasının ertelenmemesini, aksi takdirde Türkiye'nin mali olarak çökeceğini ve Anadolu içlerindeki karışıklığın engellenemeyeceğini ileri sürmüştür. (karışıklıktan "disorder" Milli Mücadele kastedilmektedir). Nahum'un konferansta dile getirmiş olduğu en önemli konu başlıklarından bir tanesi Ermeniler için Amerikan güdümü istemesi ve diğeri Ateşkes'ten sonra geçen süre içerisinde artık Türkiye toprakları üzerinde cerrahi operasyon yapılmasının imkansız olduğunu dile getirmesidir. Yunanlılar ve İtalyanlar Anadolu'yu boşaltmadıkça barış sağlanamayacaktır. Mustafa Kemal Hareketi (Milli Mücadele) Ermeni ve Yunanlılara karşı değildir bilakis İmparatorluğun topraklarının parçalanmasını engellemeye çalışmaktadır. Nahum, Mustafa Kemal'in ordusunun sayısını da 40.000 savaşabilecek iyi durumda asker olarak kaydetmiştir. Hayim Nahum'un bildirisinin tam metni için bkz. *Minutes of the Meetings of the Commissioners Plenipotentiary*, October 8, 1919, 11 a.m. Views of Haim Nahum, Grand Rabbi of Turkey, **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, Volume XI, Government Printing Office, Washington, 1945. s. 447-448. Nahum Lozan Konferansı'na katılan Türk heyeti içinde de yer alacaktır.

²⁹¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Part s, Report of Operations for the Two Week, Ending 13 April 1919. Confidential, US Scorpion, Constantinople, 14 April 1919. Con. 2392-19. s. 1-2;** Abdülgani Girici, **1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları**, Derleyen, Yusuf Turan Günaydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011. s. 10-11.

²⁹² **San Francisco Chronicle**, "Turk Disorders Cause Fear of Big Massacre", April 18, 1919. s. 2; **New York Times**, "Arabs' Aspirations Manace Asia Minor", March 13, 1919. s. 3; **Los Angeles Times**, "Peril Seen in Turk Sweep", Marcy 27, 1919. s. 11; **Chicago Daily Tribune**, "Expedition for Armenian Relief is on its Way", February 1, 1919. s. 3; **Los Angeles Daily Times**, "People of Near East Depend on America", August 18, 1920. s. 11.

²⁹³ Hovannisian, a.g.e., s. 276; Peterson, a.g.e., s. 66.

Diyarbakır, Harput, Sivas, Trabzon vilayetleri, Dicle'nin güneyi ve Ordu-Sivas hattının batısı hariç olmak üzere, (b) Kilikya'daki dört sancak; Maraş, Kozan (Sis), Adana, Osmaniye (Cebel-Bereket) ve İskenderun Limanı Ermenilere verilecek, (c) Kafkaslardaki Ermeni Devleti, Erivan sınırları içinde yer alan güney Tiflis'i (Lori ve Ahılkelek), Elisavetpol'ün güney batı kısmını (Dağlık Karabağ ve Zangezur) Kuzey Ardahan hariç olmak üzere Kars'ı alacaktı.²⁹⁴ Temsilciler meclisi eski üyesi William T. Ellis, "bu isteğin ütopya derecesinde aşırı olduğunu ve hemen hemen üç denize kıyısı olan bir Ermenistan kurmayı amaçlamadığını" düşünüyordu. Kaldı ki, bu bölgelerin hiçbirinde Ermeniler savaş öncesinde bile çoğunlukta değildi.²⁹⁵ Ellis, Amerikan güdümünü de macera olarak değerlendiriyordu. Taşnak ve Hınçak komitacılarının yoğun propaganda bombardımanı altında Ellis ve kendisi gibi aklıselim düşünenlerin sesi çok cılız kalıyordu.

Büyük kısmı işgal edilen Anadolu topraklarında yer alacak olan Ermeni Devleti'nin kurulabilmesi için, I. Dünya Savaşı esnasında göç eden ya da cephe gerilerine göç ettirilen Hıristiyan ahalinin, özellikle Ermenilerin tekrar Savaş öncesindeki yerleşim yerlerine dönmeleri gerekiyordu. İtilaf Devletleri temsilcilerinin bu yöndeki çalışmalarına destek veren Amerikan Hükümeti de Ermenilerin eski yerleşim yerlerine geri dönmelerini istiyordu. Konu, 21 Şubat 1919 tarihinde Amiral Bristol tarafından Ateşkes Komisyonu Başkanı Galib Kemali Bey ile görüşmesinde dile getirildi ve bir an önce çözüm bulunması istendi. İşgal altındaki bir devleti temsil eden Kemali Bey, Bristol'un ısrarına rağmen bu konuda bilgi vermekten kaçındı. Amerikan Hükümeti'nin diğer bir isteği de, gelecekteki planların uygulanabilmesi için Türk Ordusu'nun terhis edilerek bir tehlike olmaktan çıkartılmasıydı. Kemali Bey bu konuda da kesin cevap vermekten kaçınmıştı. Görüşmede Kemali Bey, Türkler aleyhine Avrupa ve Amerika'da yürütülen kara propagandaya en azından cevap verebilme hakkının kullanılabilmesi için Türk yetkililerin ya da gazetecilerin Avrupa ve

²⁹⁴ Hovannisian, a.g.e., s. 278; Ermeniler'in Karadeniz'e çıkış limanı olarak Trabzon'u istemeleri Rumların talepleri ile çakışmıştı. Her iki taraf da tarihi nedenlerle Trabzon'un kendilerine ait olduğu iddiasındaydı. **New York Times**, "Armenia and Trebizond", May 4, 1919. s. 8; Bilgiç, a.g.e., s. 43.

²⁹⁵ William T. Ellis, "U.S. Faces Big Job", **Washington Post**, August 3, 1919. s. ES3; Aslında Ellis, Ermeni propagandalarının öncülerini arasındaydı fakat Ermenilerin sınır tanımaz istekleri ve güdümün Amerika'ya getireceği yük dolayısıyla güdüme karşıydı. İlk yazısına Ermeni lobilerinden geniş çaplı bir tepki gelmiş olmalı ki ikinci yazısında keskin bir dönüş yaparak Ermenilere katliam yaptığı söylenen Türklerin Anadolu'yu kontrol eden Bağlaşıklar tarafından asılmasını talep edecek kadar ileri gitmişti. William T. Ellis, "Turks Merit Hanging", **Washington Post**, September 19, 1919. s. 9.

Amerika'ya gitmesine izin verilmesini istemişti.²⁹⁶ Bu istek ABD için henüz kabul edilebilir değildi.

Pastırmacıyan'ın Kongre'ye sunmuş olduğu ve birinci maddede Ermenistan Devleti kurulması için istediği, Amerikan ve İngiliz arşiv belgelerinde bu devletlerin de desteğinin sağlandığı görülen topraklar, Anadolu'nun yarısından fazlasını kapsıyordu ve daha önce Taşnak Komitesi'nin elde etmeyi planladığı amaçları arasında yer alıyordu. Ermeni Devleti kendi içinde de uyum halinde değildi. Taşnak, Hınçak, Popülist Partiler ile Bağımsız bakanlardan oluşan koalisyon hükümetinde anlaşmazlıklar mevcuttu. Koalisyondaki büyük çoğunluk Başbakan Ovannes Kaçaznuni ve Dışişleri Bakanı Aleksandr Hatisyan (Alexander Khatisian), İçişleri Bakanı ise Siragan Tigraniyan olmak üzere Taşnak Sutyan üyesiydi. Kaçaznuni yurt dışında bulunduğu Dışişleri Bakanı Alexander Hatisyan Başbakan vekilliği görevini de yürütmekteydi.²⁹⁷ İngiliz İstihbarat raporları; Ermeni çetelerinin Azerbaycan'da Azeriler ile barış içinde yaşayan Ermenileri tehdit ederek karışıklık çıkartmaya çalıştıklarını bildirmişti. Ermenilerin karışıklık çıkartmak için kendi ırkdaşlarını tehditleri fiziki saldırı boyutuna kadar varmıştı.²⁹⁸

İnsanlık dışı amaçları doğrultusunda hareket etmedikleri için aynı zamanda kendi dindaşları olan ırkdaşlarına baskı uygulamakta ve fiziki müdahalede bulunmakta çekinmeyen Ermeni çetelerinin Müslümanlara ve Türklere yapabilecekleri açıkça ortaya çıkmaktadır. Oysa Avrupa ve Amerika kamuoyundaki kara propaganda sürekli Ermeni çetecileri masum göstermekte idi. Amiral Bristol, raporlarında gerçekleri tarafsız bir şekilde yazdığı için Ermenilerin nefretini kazanmakta gecikmemişti. Bristol, 1919 Haziran ortalarında Maverayı Kafkasya'ya düzenlediği inceleme gezisinde Tiflis'te Ermenistan Başbakanı Aleksandr Hatisyan ile de görüştü. Hatisyan, 28 Mayıs 1919 tarihinde Ovannes Kaçaznuni'nin yerine bu göreve gelmişti.

Görüşmede Hatisyan, güç kullanılarak da yapılırsa göçmen Ermenilerin Türkiye'deki evlerine tekrar yerleştirilmelerini istedi. Bilindiği gibi Bristol, Robert Koleji Müdürü Caleb F. Gates, İstanbul Kız Koleji Müdürü Marry Mills Patrick; Osmanlı Devleti ve Ermenistan'ın bir bütün olarak Amerikan güdüm idaresine alınmasını savunuyordu.

²⁹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Appendix for War Diary**, February 21, 1919. s. 1-3.

²⁹⁷ Hovannisian, a.g.e., s. 150, 462.

²⁹⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, June 22, 1919. Part Three, Con. 4052-19. s. 2.

Birstol, Hatisyan'a tüm Osmanlı Devleti toprakları üzerine tek elden Ermenileri de kapsayacak bir güdüm idaresinin kurulmasını önerdiğinde, Başbakan Hatisyan "bundan daha kötü bir şey olamayacağını söyleyerek" bu teklifi şiddetle reddetti. Hatisyan, Bristol'un pek çok sorusuna ve idaresine verilen Müslümanları nasıl yöneteceğine dair bir planı bulunup bulunmadığına tatmin edici herhangi bir cevap veremedi. Hatisyan'ın basit planı Kürtleri Hıristiyanlaştırmak ve Müslümanları da yönetmekti fakat bunu nasıl yapacaktı bir fikri yoktu. Hatisyan, görüşmede olumlu bir izlenim bırakmamıştı. Bristol, ABD'nin ve İngilizlerin Ermenistan'daki en üst düzey kişi olarak kabul ettikleri Başbakan Hatisyan'ın aslında kişisel güç ve siyasi tutkularından başka hiçbir yeteneğe veya bilgiye sahip olmadığını raporladı.²⁹⁹

Kafkasya dönüşünde Bristol, Trabzon, Giresun, Samsun ve Zonguldak illerine uğradı. Bristol'un gözlemlerine göre; Yunan torpidoları kasıtlı olarak bu sahilleri ziyaret ederek Türkleri rahatsız etmeyi amaçlıyordu. Yunan torpidolarının limanlara girişi Rum halk ve özellikle piskoposlar tarafından büyük nümayişlerle karşılanıyor ve bu durum Türk halkını huzursuz ediyordu. Ayrıca, Rusya'ya göçmüş bazı Rumlar geri dönerek Trabzon'a ve Samsun'a yerleştirilmişti. Halen Novorossisk'te 10.000 Rum göçmen Trabzon'a dönmek için hazır beklemekteydi. İngilizler bu Rumların Anadolu'ya dönmelerine henüz izin vermemişti. Bristol, bunun çok yerinde bir karar olduğunu düşünüyordu.³⁰⁰ Yunanistan'ın Trabzon'a mümkün olduğu kadar çok Rum'u yerleştirmeye çalışmasının asıl nedeni Trabzon Limanı'nı isteyen Ermenilere karşı sayısal üstünlük sağlamaktı.

Anadolu sahillerinde zikredilen faaliyetlerin gerçekleştiği esnada Ermenistan Cumhurbaşkanı Ovannes Kaçaznuni toprak taleplerini elde etmek için Paris'e gitmişti. Henüz I. Dünya Savaşı devam ederken ve Harbord Askeri Kurulu Anadolu'ya gelmeden yaklaşık bir yıl önce, 1918 yılının ortalarında Kaçaznuni liderliğindeki Ermeni Devleti genel seferberlik ilan etmiş, Türkiye'den alacağı yerler ile Büyük Ermenistan'ı kurma çalışmalarını başlatmıştı. Amaç dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nden Bağlaşıkların da desteği ile mümkün olduğu kadar fazla toprak koparmaktı. Kaçaznuni'nin 1923 yılında Taşnak Kongresi'ne sunulan raporunda belirttiği gibi; "... Ermeni idarecileri talepleri

²⁹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, June 22, 1919. Part Three, Con. 4052-19. s. 1-3.

³⁰⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, June 22, 1919. Part Three, Con. 4052-19. s. 3.

hususunda sınır tanımamaktaydı ...³⁰¹ ve tarihsel veya demografik olarak istedikleri topraklarda ne kadar hak sahibi oldukları da umurlarında değildi. 1919 yılı Ekiminde, Askeri Kurul'un Anadolu topraklarındaki incelemeleri devam ederken ise, Ermenistan Başbakanı O. Kaçaznuni Amerikan Hükümetine başvurarak Türk Ordusuna karşı destek ve yeni kurulan Ermeni Devleti'nin tanınmasını istedi. Kaçaznuni tarafından Amerikan Kongresi'ne sunulan Muhtıra'sının sonuç kısmında Büyük Ermenistan'ın kurulması için ABD'nin mali ve askeri yardımını da talep edilmişti.³⁰²

1919 yılı Ekim-Kasım ayları Ermenistan üzerine kurulması planlanan ABD güdüm idaresi tartışmalarının en yoğun olduğu dönemin ortasına rast gelir. Buna rağmen, O. Kaçaznuni Kongre'ye sunulan Muhtıra'sında Güdüm idaresinden bahsetmemiştir.³⁰³

Aslında Bağlaşıklar Paris'teki 13 Ocak 1920 tarihli toplantıda, Gürcistan ve Azerbaycan'ı, 19 Ocak'ta ise Ermenistan'ı fiili (*de facto*) devletler olarak tanımaya karar vermişti. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı 24 Ocak'ta Paris Büyükelçisi Wallace'a telgraf ile göndermiş olduğu 188 Nolu talimatla Amerika'nın da Ermenistan'ı tanıdığını Bağlaşıklara bildirmesini istedi. Fakat, Bakanlık üç gün sonra, 27 Ocak'ta ikinci bir telgraf göndererek, 188 Nolu talimatın geçersiz olduğunu bildirdi. Belirtilen ikinci talimat gelmeden önce Wallace, Ermenistan'ın tanındığını Bağlaşık temsilcilerine iletti ve tanınma basın organlarında da yer almıştı. Buna rağmen Amerikan Hükümeti sınırları henüz belli olmayan (Türkiye'den kopartılacak topraklar henüz tam belirlenememiştir) bir devletin tanınmasının teamüllere aykırı olduğu bahanesiyle tanımadan geri adım attı. Ermenistan tanınmadığı için Azerbaycan ve Gürcistan da tanınmamıştı. Böylece ABD'nin Ermenistan'ı tanınması İtilaf Devletleri'nden üç ay sonra 23 Nisan'da gerçekleşebildi. Çünkü Senato onayına sunulacak güdüm idaresi için tanınma şarttı.³⁰⁴

³⁰¹ Ovanes Kaçaznuni, **Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor)**, Çev. Arif Acaloğlu, İstanbul: 7. Baskı, Kaynak Yayınları, 2006. s. 71.

³⁰² Ovanes Kaçaznuni, **A Momerandum on the Recognition of the Government of the Republic of Armenia**, Senate, Doc. No. 151, Washington: Government Printing Office, November 10, 1919. s. 14-15. Kaçaznuni'nin talebini dikkate alan Wilson, 6 Aralık 1920 tarihinde Kongre'de okunan yıllık mesajında Kongre üyelerinden Ermenistan'a yapılacak mali yardımını onaylamalarını istemiştir. **JSUSA**, December 6, 1920, Washington: Government Printing Office, 1921. s. 7.

³⁰³ Bilgi için bkz. Kaçaznuni, a.g.momerandum.

³⁰⁴ *The Ambassador in France (Wallace) to the Secretary of State*, Paris, January 19, 1920; *The Acting Secretary of State to the Ambassador in France (Wallace)* Washington, January 24, 1920; *The Acting Secretary of State to the Ambassador in France (Wallace)* Washington, January 27, 1920; *The Secretary of State the Representative of the Armenian Republic (Pasternadjian)*, Washington, April 23, 1920, **PRFRUS 1920**, C. III, Washington, Government Printing Office, 1936. s. 775-78; Malkasian, a.g.m., s. 354.

Bristol ile Hatisyan bir yıl sonra 30 Haziran 1920 tarihinde bu sefer İstanbul'da görüştiler. Bu görüşme gerçekleştiği esnada Hatisyan Başbakanlık görevini bir ay önce, kendisi gibi Taşnak Sutyan üyesi olan Hamo Ohancanyan'a devretmişti ve Avrupa seyahatinden dönerken İstanbul'a uğramıştı. Avrupa'ya giden Hatisyan, Avrupa'daki tüm başkentlerde temaslarda bulunmuş, Mısır'a gitmiş ve Yunanistan'a uğrayarak Venizelos ile görüşmüştü. Zikredilen görüşmeden sızan söylentilere göre; Yunan-Ermeni birlikteliği ile Ermeniler Milliyetçi Türkleri Doğu'dan tehdit ederken, Yunanlılar Batı'daki işgallerini rahatça tamamlayacaktı. Böylece Milliyetçi Türkler iki ateş arasında kalacak ve güçleri tükenecekti.³⁰⁵

Kendisi ile görüşmesinde Bristol Hatisyan'a Ermenistan'ın ordusunu terhis etmesini ve Türklere saldırmamasını, Milliyetçilerin Yunanlılar ile yeterince meşgul olduğu için Ermenilere saldıramayacağını söyledi. Hatisyan, Bristol'un gayri ihtiyarı söylemiş olduğu; "Türklerin meşgul oldukları için Ermenilere saldıramayacağı" cümlesini özellikle irdeledi. Hatisyan'ın bu ayrıntı üzerinde fazla durması Bristol'un dikkatinden kaçmamıştı. Oysa Bristol, Hatisyan'ın Venizelos ile anlaşmasını bilmediği için gerçek niyetini anlayamamış daha sonra olaylar açığa çıktığında bu görüşmeyi hatırlayıp Hatisyan'ın aslında kendisinden istihbarat almak amacıyla olduğunu fark etmiştir. Raporlara göre; Hatisyan'ın İstanbul'dan dönüşünden sonra tüm ihtiyatlar silahlı hâle getirilmiş ve savaş hazırlığı başlamıştı. Bu durum da Hatisyan Venizelos görüşmesinden sızan bilgilerin mesnetsiz olmadığını gösteriyordu. Yine raporlar Batum'u boşaltan İngilizlerin 1.500.000\$ tutarındaki silah ve cephaneyi Taşnak, Hınçak mensubu Ermenilere devrettiği şeklindeydi. Bölgeden gelen raporlar; her iki komiteye mensup Ermenilerin Yunan işgaline yardım etmenin yanında Türklerin kendilerine saldırdığı bahanesi ile Anadolu'nun bir kısmını işgal etmek için de hazırlandığını bildiriyordu.³⁰⁶

Saldırının alt yapısı da Amerika'da hazırlanmaya başlandı. ACRN'nin Anadolu sorumlu müdürü James L. Barton 15 Şubat 1920 tarihinde Amerika'ya dönüşünde gazetelere verdiği beyanatında Milliyetçi Türklerin Bağlaşık askerler çekilir çekilmez Ermenilere soykırım uygulamak için hazırlandıklarını söyledi. Anadolu'yu İngiliz General Allenby'e işgal ettirmeyi başaramayan Barton Anadolu ile ilgili karanlık planlarından

³⁰⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, August 14, 1922. s. 8-9.

³⁰⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, August 14, 1922. s. 8-9.

vazgeçmemiştir.³⁰⁷ Barton, Milliyetçilerin Anadolu'nun tümüne hakim olduklarını ve etraflarındaki tüm Hıristiyanları katletmek için fırsat kolladıklarını da ilan etti. Beyanda, üstü kapalı olarak ABD'nin Ermenistan güdüm idaresini de kabul etmesinin gerekliliğinden bahsedilmişti. Londra Konferansı'na da katılan Barton Amerikan müesseselerine verilen zararın karşılanmasını talep etti.³⁰⁸ Oysa Amiral Bristol'un vermiş olduğu raporlar Barton'un söylediklerinin tam tersiydi. Gerçekte büyük bir saldırı için hazırlananlar komitacı Ermenilerdi ve bu amaçla Yunanistan ile gizli bir uzlaşmaya bile varılmıştı.

Ayrıca, geçen bir yıl içinde Bolşeviklerin ilerleyişi Kafkaslara kadar ulaşmış, Ermeniler Paris Barış Konferansı'nda istediklerini elde edememişlerdi. Bu arada Milli Mücadele örgütlenmesini tamamlamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, Hükümet Ankara'ya yerleşmişti. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali ile Ankara'daki çalışmalar hız kazanmıştı. Tüm bunların arasında Ermenistan ve Hatisyan için en önemli yıkım, Kongre'nin 1 Haziran'da Ermenistan üzerine kurulması planlanan güdüm idaresini reddetmesi oldu. Amerika'dan ümidini kesen, Bağlaşıkların içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla çok fazla beklentisi kalmayan Taşnak ve Hınçak mensupları son ümitlerini Wilson'un gözetiminde çizilecek olan sınır hattına yoğunlaştırdılar.

Paris Barış Konferansı Sevr antlaşmasına son şeklini vermekle uğraşıyordu ve Wilson Türkiye ile Ermenistan arasında çizilecek sınıra hakemlik yapacaktı. Yaklaşık bir ay sonra imzalanacak olan Sevr Antlaşması öncesi Hatisyan'ın Bristol'a sunmuş olduğu muhtırada, Wilson'un çizilecek olduğu sınır, Ermenistan'ın Bolşevizm'e karşı tampon bölge olması, Ermenistan'a silah, cephane ve ekipman sağlanarak kendisini korumasına yardımcı olunması istenmişti. Wilson'un çizilecek olduğu Ermenistan sınırının Trabzon, Sivas, Diyarbakır hattından geçeceğinden haberdar olan Hatisyan, Ermeni Devleti için tehlikenin Türk ordusu değil, Türk subayların idaresindeki Kürtler olduğunu söylüyordu. Kürtler ile Ermeniler arasında bin yıllardır süren savaş ve anlaşmazlık bulunuyordu.³⁰⁹ Hatisyan açıkça söylemese de, sınırın Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden geçecek olması bu durumun temel nedeniydi. Görüşmede Bristol, bir yıl önce söylemiş olduğu tüm

³⁰⁷ Grabill, a.g.e., s. 167.

³⁰⁸ **New York Times**, "Turks Declare Plans to Slay Armenians, Dr. Barton Reports Nationalists Prepared for Massacres When Allied Troops Withdrew", February 1920, s. 5; **Washington Post**, "Shows American Losses in Turkey", March 23, 1921. s. 3; Marashlian, a.g.t., s. 63.

³⁰⁹ Williams, a.g.e., s. 212-13.

Osmanlı topraklarının tek güdüm idaresi altında toplanması önerisini yinelemiş fakat Hatisyan yine bu öneriyi kabul edilebilir bulmamıştı.³¹⁰

Sevr Antlaşması ile Başkan Wilson; Türk-Ermeni sınırını belirlemek için hakem tayin edildi. Wilson'un belirlediği sınır Sevr'in onaylanmaması nedeni ile yürürlüğe girmede. Wilson; Trabzon'un batısından, Erzincan, Van'ın batısı ve Hakkari hattına uzanan içbükey alanı komple Ermenilere hediye etti. Bu esnada Ermeni çetelerinin ve düzenli ordusunun Bağlaşıkları ve ABD'yi arkasına alarak Doğu sınırlarında yapmış oldukları saldırı ve taşkınlıklar Batı cephesini de zora sokuyor, sivil halkın Ermeni katliamlarına açık hale gelmesine neden oluyordu. Bristol, belirtilen sınır hattının çizilmesine Amerika'yı Avrupa'nın karmaşık çıkar ilişkilerine alet edeceği için karşı çıkmıştı.³¹¹ (EK: 1.4)

1920 Kasım ayı başında Kazım Karabekir Paşa komutasında, Taşnak ve Hınçak idaresindeki Ermenilere karşı başlayan taarruzda Ermenilerin çok hızlı bir şekilde yenilmesini Amerikan misyonerleri ve Anadolu'daki işgalci askeri temsilciler şaşkınlıkla karşıladı. Ermenistan'dan dönen İtalyan İstihbarat Yüzbaşı Marquis Albizzi'nin vermiş olduğu bilgiler; "Ermeni ordusunun Türkler'den daha üstün durumda olmasına rağmen cepheden kaçtığı ve ağır bir yenilgiye uğradığı" şeklindeydi.³¹² Hatta bazı durumlarda Amerikalı misyonerler Ermenileri Türk ordusu karşısında mevzilerinde tutabilmek için yoğun çaba harcamışlardı. Sayı ve malzeme üstünlüğüne karşın Kafkaslardaki Amerikalıların raporlarında; "... korkak bir şekilde Türk ordusu önünde kaçan Ermenilerin ..." tüm taraftarlarını hayal kırıklığına uğrattığı belirtiliyordu.³¹³ Ayrıca, bölgedeki diğer İtalyan askeri yetkililer de Türk ordusu karşısında tutunamayan Ermenilerin propagandasının aksine, herhangi bir katliamın da söz konusu olmadığını ve Türk ordusunun Amerikan yardım örgütlerine çok iyi muamele ettiğini rapor etmişlerdi.³¹⁴ Taşnak Sutyan üyesi Ermeniler daha sonraki yıllarda yenilgilerine; henüz hazırlanmaya

³¹⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, Momerandum**, American Embassy, Constantinople,. CE:VH, June 30, 1920. s. 1-2; Erol, , a.g.e., s. 18.

³¹¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Part Three, December 14, 1920. s. 3-5; Andromidas, a.g.m., s. 30; Mustafa Sıtkı Bilgin, "Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti", **Belleten**, C. LXIX, S. 254, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 274.

³¹² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Part Three, December 14, 1920. s. 3-5.

³¹³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Part Three, December 14, 1920. s. 3-5.

³¹⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, Report of Operations for Week Ending 7 November 1920**, Part Three, Confidential, Con. 11641-20. November 17, 1920. s. 1-2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, November 29, 1920. s. 1.

fırsat bulamadıkları, sayıca az oldukları ve Türklerin kendilerine saldırdığı şeklinde propaganda yaparak bahaneler üretmişlerdir. Oysa arşivlerdeki belgeler ve görgü tanıklarının raporları bu iddiaların doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Ermenilerin yenilgisi Bolşeviklerin işgalini çabuklaştırmıştır.

Ağırlıklı olarak Taşnak Sutyán mensubu komitacılarla savaşta, Bolşevikler Türk ordusuna karşı eylemde bulunmadı. Bağlaşıklar ve Amerikan Hükümeti bu durumu Bolşevikler ile Türkler arasında işbirliği olarak değerlendiriyordu. Bu işbirliğini Ermenilerin lehine ortadan kaldırmak için çalışmalara başlandı. Belirtilen amaçla Belçika'nın öncülüğündeki Bağlaşıklar, Aralık ayında Başkan Wilson'a, Bolşeviklere bazı ticari ayrıcalıklar tanınması ve bu sayede Milliyetçi Türkler'den ayrılmalarının sağlanması ve ayrıca Mustafa Kemal ile Ermeniler arasında barış imzalanabilmesi amacıyla aracılık yapmak için girişimlerde bulunması amacıyla telkinde bulundular. Bu sayede "Milliyetçiler" Serv'i imzalamak zorunda kalacaktı. Bunlara ek olarak gelen haberler Bolşevikler ile Milliyetçiler arasında anlaşmazlık bulunduğunu gösteriyordu ve anlaşmazlık Ermeniler lehine kullanılmalıydı.³¹⁵

Türlere karşıtlığı ve Taşnak Sutyán'ın akıl almaz yaklaşımları ile tanınan Hatisyan, tarihin paradoksal bir cilvesi ile karşılaşarak Ermenistan Bolşevikleşirken tutuklanmamak için Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusuna sığınmak zorunda kaldı. Hatisyan 1921 yılı başında, Londra Konferansı'nda Bogus Nubar Paşa'ya danışmanlık yapmak için İstanbul'dan geçerken Bristol'a, "Wilson'un çizdiği sınır hattının hata olduğunu ve Türklerin Ermenistan'a saldırarak sınır düzenlemesini geçersiz hale getirdiğini" söyleyecektir. Daha önce Bristol'un sunduğu hiçbir teklifi ya da uzlaşmayı kabul etmeyen Hatisyan, Ermeni ordusu mağlup olduktan sonra Türkler ile Ermeniler arasında anlaşma sağlanabileceğinden ümitliydi.³¹⁶

Bristol'un Washington'a göndermiş olduğu raporda; Ermenilerin mağlubiyetine Bolşevikler ile Ankara Hükümeti arasındaki anlaşmanın katkıda bulunduğu belirtilmişti. Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk Ordusu doğudan hareket yaparken, Bolşevikler de Gümrü (*Aleksandropoli*) kentinde geçici bir hükümet kurmuşlardı. Türk Ordusu,

³¹⁵ **New York Times**, "Armenia Reduced to a Tiny State", December 10, 1920. s. 1; **Washington Post**, "Useful Armenia," January 30, 1921. s. 30.

³¹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, February 21, 1921. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, April 19, 1921. s. 1.

arkalarındaki her şeyi bırakarak cepheden kaçan Ermenileri takip ederek Gümrü kentini ele geçirdiğinde buradaki Bolşevik Hükümete dokunmamıştı.

Bu esnada yenilgi sonrası devreye sokulan Belçika önderliğindeki girişim devam ediyordu. 6 Aralık'ta Belçika ortaelçisi tercümanını (*dragoman*) Bristol'a göndererek; Mustafa Kemal ile iletişime geçebilmek için bildiği en güvenilir yolu kendilerine bildirmesini çünkü Başkan Wilson'un Mustafa Kemal ile Ermeniler arasında barış sağlanması için aracılık yapacağını söyledi. Amiral Bristol'a henüz Washington'dan bu yönde bir talimat gelmemişti. Çünkü Başkan Wilson bu işle ilgili olarak Henry Morgenthau'yu görevlendirmeye karar vermişti. Görevlendirmeyi yapmak için ilgili diğer devletlerin kesin garantileri bekleniyordu. İstanbul'daki tüm yüksek komiserlere de Milletler Cemiyeti tarafından benzer talebi dile getiren şifre telgraflar gönderilmişti.³¹⁷ Arşivlerdeki yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Belçika ortaelçisi Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bilgisi dışında Bristol'a başvurmuştu. Amerika'nın garanti istemesinin sebebi Sevr antlaşmasının uygulanmasındaki aksaklıklar, Kemalistlerin direnci ve Ermenistan'ın Sovyet Rusya idaresi altında olması gibi nedenlerden kaynaklanıyordu.³¹⁸

Hadisenin aslı şöyleydi: Ermenistan orduları beklenmedik bir şekilde mağlup olunca Milletler Cemiyeti Başkanı Paul Hymans Wilson'dan Ermenistan'daki çatışmalara müdahale etmesini istemişti. Wilson 30 Kasım 1920 tarihli cevabında, askeri güç kullanımının Kongre onayı gerektirdiğini ve onay olmadan güç kullanmasının söz konusu olmadığını Milletler Cemiyeti'ne bildirdi. Kongre böyle bir talebi reddedecekti.³¹⁹ Belçika ortaelçisinin 6 Aralık'ta Bristol'dan Mustafa Kemal ile görüşmede aracılık yapmasını isteme nedeni buydu. Ermenistan'a Türklerle çarpışmak üzere muharip güç göndermeyi çok isteyen fakat Kongre engeliyle karşılaşan Wilson, nasıl bir politika izleyeceğini belirleyemediği için Bristol'a gerekli talimat henüz gönderilememişti.

³¹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, December 6, 1920; **Wall Street Journal**, "Morgenthau, Turkish-Armenian Mediator", December 16, 1920. s. 2; *The President of the Assembly of the League of Nations (Hymans) to the Acting Secretary of State*, Geneva, January 4, 1921; *The Acting Secretary of State to the Ambassador in Belgium (Whitlock)*, Washington, January 18, 1921. **PRFRUS 1921**, C. II, a.g.e., s. 924, 925-27.

³¹⁸ **Wall Street Journal**, "Morgenthau, Turkish-Armenian Mediator", December 16, 1920. s. 2; *The Acting Secretary of State to the Ambassador in Belgium (Whitlock)*, Washington, January 18, 1921. **PRFRUS 1921**, C. II, a.g.e., s. 924, 925-27.

³¹⁹ *President Wilson to the President of the Council of the League of Nations (Hymans)*, Washington, November 30, 1920. **PRFRUS, 1920**, C. III, a.g.e., 804-05.

Ağustos ayında Ermeni sınırı için hakemliği kabul eden ve Kasım ayında sınır haritasını ilan eden Wilson, Bağlaşıkların ikinci teklifini Amerikan çıkarlarına zarar vereceği için geri çevirdi.³²⁰ Aslında tüm bu çabalar boşunaydı çünkü Ermenistan 2 Aralık'ta Bolşevik orduları tarafından işgal edilmiş, 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanmış, Ermenistan Sevr ile kendisine verilmesi planlanan topraklardan vazgeçmek zorunda kalmıştı.³²¹ Bağlaşıklar ve Wilson son bir ümitle tüm bu kazanımları tekrar geri döndürmenin yollarını arıyordu. Zaten Ermenistan'ın Bolşevikler tarafından işgal edildiğinin anlaşılmasından sonra belirtilen girişimden vazgeçilmiştir. Bu tarihten sonra Ermeni talepleri hızla gündemden silinmeye başlamıştır. Oysa, Wilson ve ekibi Paris Barış Konferansı'nda ve sonrasında "denizden denize Ermenistan" projesinin hayata geçirilmesi için insanüstü bir gayret sarf etmişlerdi.

1.2.3. Paris Barış Konferansı'nda ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Tutumu

Paris Barış Konferansı bilinçli olarak Alman İmparatorluğu'nun kuruluş yıldönümü olan 18 Ocak 1919 tarihinde toplanmıştı. Konferans devam ederken Amerikan Kamuoyu, askerlerini Avrupa'dan çekerek, Amerika'nın Avrupa ve Asya'nın sorunlarına daha fazla karışmadan kendi iç işleri ile uğraşması, bir anlamda iç kapanması ile Milletler Cemiyeti vasıtasıyla dünyayı barışçıl bir hale getirmek, daha güvenli ve müreffeh bir dünya oluşturmak için çalışmaya devam etmesi seçeneklerini tartışmaktaydı. İkinci görüşün taraftarları, eski kıtadaki aktif Amerikan politikasının ve askeri gücünün olası bir ikinci savaşı önleyeceğine inanıyordu.³²²

I. Dünya Savaşı devam ederken, 1918 yılında Demokrat Parti üyesi Utah Senatörü William Henry King Bulgaristan'a ve Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi için bir önerge vermiş, günün şartları Amerikan pragmatizmine daha uygun olduğu için savaş ilanından vazgeçilmişti. Paris Barış görüşmeleri devam ederken ve Versay Antlaşması'nın imzalanmasına az bir süre kalmışken Senatör King yine sahneye çıkarak 16 Haziran 1919 tarihinde bu sefer de Türkiye Hükümeti'nin ortadan kaldırılması için bir önerge verdi. Önergede; Türk Hükümeti'nin ortadan kaldırılarak topraklarının güdüm idaresine alınması

³²⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Part Three, December 14, 1920. s. 5-6.

³²¹ *New York Times*, "Armenia Reduced to a Tiny State", December 10, 1920. s. 1; *Washington Post*, "Useful Armenia," January 30, 1921. s. 30.

³²² Charles W. Eliot, "America Will Carry on", *New York Times*, April 12, 1919.

isteniyordu. King, Türklerin hükümet olarak var olmayı hak etmediğine inanıyordu.³²³ King'in görüşlerine ek olarak, Başkan Wilson Almanya'nın merkezi Avrupa'da egemen olamaması için Berlin-Bağdat mihverinin yıkılmasını istiyordu. Bunun için sadece Almanya'nın yenilmiş olması yeterli değildi. Osmanlı Devleti de parçalara ayrılmalıydı.³²⁴

Amerikan Hükümeti, savaş esnasında, 1918 yılının başlarından itibaren savaş sonrası için hazırlanmaya başlamış, paylaşım haritalarını gösteren bir "Siyah Kitap (*Black Book*)" hazırlanmıştı. Her ne kadar savaş ilan edilmemiş olsa da Wilson Osmanlı Devleti'nin paylaşımı için gerekli planları da hazırlatmıştı. Doğu'da aslan payını Ermenistan alacaktı. Kurulacak olan Ermenistan'ın ve Osmanlı Devleti'nin paylaşımını gösteren harita Siyah Kitap içinde yer almaktaydı. Paris Barış Konferansı'nda Amerikan Siyah Kitabı'ndaki haritalar kullanılmıştır.³²⁵ (EK: 1.5)

Başkan Wilson Paris Konferansı'na hazırlıklarını tamamlamış olarak katıldı. Wilson'un Türkiye ile ilgili barış planının ana hatları şöyleydi; (a) Türkler Boğazlardan kovulacak, (b) İstanbul'da milletlerarası bir devletçik kurulacak, (c) Türkler Avrupa'dan tamamen kovulacak, (ç) Anadolu'da güdüm idaresi altında bir Türk devleti kurulmasına müsaade edilecek, (d) Senato'nun onayı ile Boğazlar ve Marmara Denizi'ni içine alan bir güdüm idaresinde Ermenistan'ın güdümü de üstlenilecek, (e) İzmir ve Ayvalık Yunanistan'a verilecek, Güney Anadolu'da İtalyan güdüm idaresi kurulacak, (f) Anadolu'nun diğer kısmında Fransız güdüm idaresi kurulacak ve Panislamcı girişimlerin önüne geçilebilmesi için Halifelik Türkler'den alınacaktı.³²⁶

Paris'e bu görüşleri içeren bir de harita götürüldü. Görüldüğü gibi, Wilson ilkelerinin self-determinasyon hakkını belirleyen 12. maddesinin Türkler ile ilgili kısmı daha Paris'e varmadan ortadan kalkmıştı. Anadolu'ya sıkıştırılması planlanan Türk Devleti'nin başkenti Konya olacaktı. Wilson'un planı Lloyd George ve Clemenceau tarafından da kabul edildi. Ancak İtalya, Fiume'nin³²⁷ kendisine verilmemiş olmasından ve

³²³ **Los Angeles Daily Times**, "Would End Turkey as a Government", June 17, 1919. s. 2.

³²⁴ Lippe, a.g.m., s. 39.

³²⁵ Wesley James Reisser, **From a World of Empires to a World of Nation-States: America at the Paris Peace Conference** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Los Angeles: University of California, 2010. s. 95-96, 238, 240.

³²⁶ Erol, a.g.e., 8-11; **Washington Post**, "The Question of Mandatories", July 1, 1919. s. 6; *Report on the Inquiry: Its Scope and Method*, March 20, 1918, **PRFRUS 1919 The Paris Peace Conference, C. I**, Washington: Government Printing Office, 1942. s. 55-70.

³²⁷ Bugünkü Hırvatistan'ın Rijeka liman şehri, Adriyatik Denizi kenarında yer almaktadır.

savaşta hiçbir varlık göstermeyen Yunanistan'a İzmir'in bahşedilmesinden rahatsız olarak bu teklifi kabul etmedi.

Konferans açıldıktan hemen sonra Ermeniler ile birlikte Yunanlılar da toprak talepleri için propaganda faaliyetlerine hız verdiler. İzmir'i işgal eden Yunanistan, hukuk ve tarih profesörü olan Andre Andreadis'i Amerika'ya göndererek Yunanistan'ın işgal etmek istediği Türk toprakları için kamuoyu oluşturma çalışmalarını başlattı. Andreadis'in *New York Times*'ta yayınlanan makalesinde Yunanistan, Trakya'yı, mümkün olursa İstanbul'u, Anadolu'nun Batı sahillerini, Adaları ve Kıbrıs'ı istemekteydi. Andreadis, Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nın 3 Şubat 1919 Onlar Konseyi oturumunda dile getirmiş olduğu toprak talepleri için Amerika'da kamuoyu oluşturmaya çalışıyordu.³²⁸ Andreadis ve Venizelos'un Kıbrıs'ı istemesi önemli bir ayrıntıdır, çünkü Kıbrıs İngiliz işgali altındaydı.

Türkiye ve Bulgaristan'a savaş ilan etmediği için Amerikan temsilcileri, Konferansın Türkiye ve Bulgaristan'ın görüşüldüğü oturumlarına sadece Ermeniler ile ilgili konularda katılacaktı. Ermenistan güdüm idaresini Amerika'nın üstlenmesi bekleniyordu.³²⁹ Barış görüşmeleri devam ederken, Sadrazam Damat Ferit başkanlığında, Eski Sadrazam Tevfik Paşa, Maliye Bakanı Tevfik Bey ve Devlet Şurası Başkanı Rıza Tevfik Bey ile Reşit Hilmi Bey'den oluşan beş kişilik Türk Kurulu davet üzerine Konferansa sunum yapmak üzere Paris'e gitti.³³⁰ Damat Ferit başkanlığındaki heyet, Konferans'ın 17 Haziran 1919 tarihli oturumunda Yüksek Konsey³³¹ tarafından dinlendi. Wilson, Amerikan Heyetine başkanlık yapmaktaydı ve dinleyiciler arasındaydı. Damat Ferit üç sayfalık bir konuşma yaparak savaş sırasındaki hadiselerden İttihat Terakki'nin sorumlu olduğunu söyledi ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmamasını talep etti. Oturum tutanaklarında Damat Ferit'in konuşmasında "güdüm" talebini ya da bu anlama gelebilecek

³²⁸ Andre Andreadis, "Greek Claims Explained", *New York Times*, May 25, 1919; *New York Times*, "Greeks of Thrace Issue New Appeal", August 27, 1919. s. 9; *Secretary's Notes of a Conversation Held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Monday, 3 February 1919, at 11 a.m.* The Council of Ten. **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1943. s. 859-63.

³²⁹ *New York Times*, "Big Four Discusses Bulgari and Turkey", May 10, 1919. s. 5.

³³⁰ *New York Times*, "Turkey's Peace Delegation", June 6, 1919. s. 2.

³³¹ Damat Ferit Başkanlığındaki Türk Heyetinin dinlendiği oturumda; ABD, Başkan Wilson; İngiltere, Başbakan Lloyd George; Fransa, Başbakan M. Clemenceau; İtalya, Baron Sunnino ve Japonya, Baron Makino tarafından temsil edilmekteydi. 10 yıllık diplomatik kesintiden sonra 1927'de ABD'nin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk büyükelçisi olarak atanacak olan Joseph C. Grew Konferans sekreteri görevi ile Wilson'un yanında hazır bulunuyordu. Joseph C. Grew, **Yeni Türkiye, Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisi'nin Anıları**, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Multilingual, 1999. s. 10.

bir ifadeyi kullanmadığı görülür. Damat Ferit konuşmasını, Osmanlı Devleti'nin barış görüşlerini açıklayan bir muhtıranın hazırlandığını ve en yakın sürede Konferansa sunulacağını söyleyerek tamamladı. Türk heyeti Paris'teki sunumunu yaptıktan sonra, Temmuz ayı başında Fransız *La Temps* gazetesi; İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanmış olan gizli antlaşmaların tam metnini yayınladı.³³²

Türk Heyeti'ne verilecek olan cevap İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour tarafından hazırlandı ve 21 Haziran oturumunda ele alınarak İtilaf Devletleri tarafından onaylandı. Bu esnada Konferans Almanya ile imzalanacak Versay antlaşmasına son şeklini vermekte ve Avusturya ile imzalanacak antlaşmanın taslağını hazırlamaktaydı. Osmanlı Devleti bazı toplantılarda konuşulsa da tam olarak henüz ele alınmamıştı. Cevabi mektup oldukça sert bir tonda kaleme alınmış ve mektuba sadece İngiltere'nin Hindistan Bakanı Montagu itiraz etmişti. Başkan Wilson cevabın çok yerinde ve uygun olduğu görüşündeydi. Mektupta; “önceki hükümetin yaptıklarından Osmanlı Devleti'nin mesul olduğu”, “Osmanlıların başka ırkları idare edemediği”, “idaresindeki toprakları geri bıraktığı”, “gelişmesini engellediği ve ortada hiç neden yokken İtilaf Devletlerine saldırdığı”, “Ermenilere soykırım (*massacre*) uyguladığı” bu nedenle “eski sisteme dönülmesinin imkansız olduğu” vurgulanmıştı. Lloyd George Mektuptaki “Osmanlı” ifadesini “Osmanlı Türkleri” olarak değiştirtti ve İstanbul'un Türkler'den alınmayacağı cümlesini eklettirdi.³³³ İki değişiklik de Hindistanlı Müslümanları kızdırmamak ve taleplerini karşılamak için yapılmıştı. Balfour Osmanlı Devleti'nin durduk yerde İtilaf Devletlerine saldırdığını söylüyordu. Oysa Osmanlı Devleti savaş öncesinde gizli antlaşmalar ile bölüşülmüştü. Diğer milletleri yönetmekte ise dört bağlaşığın da söz söyleyecek hakkı kendilerinde görmemesi gerekirdi. Çünkü işgal topraklarında uygulamaya koymakta tereddüt etmedikleri insanlık dışı muamelelerin hatırası henüz çok tazeydi.

Damat Ferit'in bahsettiği muhtıra “Osmanlı İmparatorluğu'nun Yeni Örgütlenmesi ile İlgili Muhtıra” adı ile 23 Haziran'da Konferans Başkanlığı'na teslim edildi. Girişte Osmanlı Devleti'nin tarihsel büyüklüğünden ve Batı devletleri ile dostane ilişkilerinden bahsedilen Muhtıra altı alt başlıktan oluşuyordu; (a) Trakya; Edirne ve Türklerin çoğunlukta olduğu Batı Trakya 1878 Berlin Antlaşmasında belirlenen sınırla Türklere

³³² **New York Times**, July 6, 1919. “Discloses Treaty to Divide Turkey”.

³³³ Balfour'un cevabının tam metni için bkz. *Notes of Meeting Held at President Wilson's House in the Place des Etats-Unit, Paris, on Wednesday, June 25, 1919, at 4 p.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. VI, Washington: Government Printing Office, 1946. s. 659, 675-76, 678, 688.

kalacaktı. (b) Anadolu'da Türk sınırları doğuda savaş öncesinde olduğu gibi kalacak, Musul ve Diyarbakır ile Halep'in bir kısmı Türk sınırları içinde yer alacaktı. (c) Sahile Yakın Adalar; tarihsel olarak Osmanlı Devleti'ne aitti ve geniş özerklik verilerek Osmanlı Devleti'nde kalacaktı. (ç) Ermenistan; Erivan'da bir Ermenistan Cumhuriyeti kurulursa sınır hattı için referandum yapılması kabul ediliyordu, Osmanlı Devleti Ermenistan'ın gelişmesi için elinden gelen desteği sağlayacak, topraklarında kalan Ermenilere kültürel ve ekonomik haklar verecekti. (d) Arabistan; Suriye, Hicaz, Yemen, Irak ve Osmanlı Devleti'nin parçası olan diğer yerler Sultan'a bağlı olarak idari özerlikle yönetilecekti. Sultan'ın temsilcileri ve sınırlı sayıda muhafızı Mekke, Medine ve Kudüs'te bulunacaktı. (e) Mısır ve Kıbrıs; Bu konularda İngiltere ile müzakere yapılacak ve çözüm yolu bulunacaktı. Antlaşma imzalanır imzalanmaz işgal askerleri Osmanlı topraklarından çekilecek ve Osmanlı topraklarında güdüm idaresi kurulmayacaktı. Osmanlı halkı birlik ve bağımsızlık istemekteydi.³³⁴

Damat Ferit'in Konferansa iletği talepleri Wilson ve L. George kızgınlıkla karşıladı. Türk Kurulu'nun istekleri Konferans'ın 26 Haziran 1919 tarihli öğleden sonraki oturumunda ele alındı. Bu oturumda, Amerika, Wilson; İngiltere, L. George; ve Fransa, M. Clemenceau tarafından temsil ediliyordu. L. George'un Türk Kurulunun taleplerine nasıl cevap verileceğini sorması üzerine Wilson;

... Onların [Türkler'in] evlerine geri gitmeleri çok iyi olacaktır. Onlar [Türkler] akliselinden tamamen yoksun olduklarını ve Batıyı tamamen yanlış anladıklarını gösterdiler. Yanılgı içinde Konferansın hiç tarih bilmediğini ve büyük bir yanlışla düşeceğini sanıyorlar. ...³³⁵

şeklinde cevap verdi. Damat Ferit'in son istekleri Wilson'un kontrolünü kaybetmesine neden olmuştu. Aynı oturumda Wilson ayrıca, İstanbul'da Türklerin azınlıkta olduğunu ve İstanbul'un bir Türk şehri olmadığını, barış için Türklerin Avrupa'dan tamamen çekilmesi gerektiğini, ekonomi, polis ve sahil güvenliği idarelerinde güdüm idaresinin kabul edilmesinin zorunluluk olduğunu sözlerine eklemişti.³³⁶

³³⁴ Muhtıra'nın tam metni için bkz. Appendix X to CF-92, WCP-1066, "Momerandum Concerning The New Organisation of the Ottoman Empire" *Note from the Turkish Delegation to the President of the Peace Conference (Clemeneceau)*, Ottoman Delegation to the Peace Conference, June 23, 1919. **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. VI, a.g.e., s. 691-94.

³³⁵ *Notes of a Meeting Held at Mr. Lloyd George's Residence, 23 Rue Nitot, Paris, On Thursday, June 26, 1919, at 4 p.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. VI, a.g.e., s. 710-12.

³³⁶ *Notes of a Meeting Held at Mr. Lloyd George's Residence, 23 Rue Nitot, Paris, On Thursday, June 26, 1919, at 4 p.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. VI, a.g.e., s. 710-12.

26 Haziran'da Wilson bunları söylerken, İstanbul ve Anadolu'daki Wilson Prensipleri Cemiyeti taraftarları ve Amerikan güdümü yandaşları Wilson'un söylemleri hakkında hiçbir fikre sahip olmadan; yoğun bir gayretle Amerikan güdümü için çalışıyorlardı. Oysa muhibbi oldukları Wilson'un Türkler ile ilgili fikirleri onların umduğunun tam aksineydi.

Damat Ferit'in son istekleri kimsenin hoşuna gitmemişti. Wilson, Türklerin Paris'teki varlığından hoşnutsuzluğunu dile getirerek kurulun Paris'ten planlanandan daha önce gönderilmesini sağladı.³³⁷ Damat Ferit başkanlığındaki Heyetin Paris'ten eli boş ve onur kırıcı bir cevapla dönmesi hükümetin tüm prestijini sarsmış, güvenilirliğini ortadan kaldırmıştı. Cevabın bu kadar ağır olmasında Wilson'un etkisi büyüktü.³³⁸ Toplantı tutanaklarında Türklerin lehine konuşan tek kişinin Clemenceau olduğu görülür.

28 Haziran 1919 tarihinde Versay Antlaşması imzalanacak ve Başkan Wilson Amerika'ya dönecekti. 25 Haziran'da yapılan ve Wilson, Lloyd George, Baron Makino, M. Sonnino ve M. Clemenceau'nun katıldığı oturumda Çin Hükümeti'nin Almanlarla imzalanacak Barış Antlaşmasına koyacağı çekinceler ele alındıktan sonra; L. George, Wilson ayrılmadan önce Türkiye sorununun görüşülmesini ve yapılacak barışın genel hatlarının ortaya konularak Amerika'nın güdümü kabul edip etmeyeceğinin belli olmasından sonra sınırların belirlenmesini teklif etti. Türk Heyeti henüz Paris'teydi ve bu sayede sorun kısmen çözülmüş olacaktı. Wilson nihai antlaşmanın iki ay sonraya bırakılması fikrine katılarak, Türklerin Avrupa'dan ve İstanbul'dan çıkartılması görüşünü tekrarladı. Wilson bu görüşünü; "... Türklerin Avrupa'da uzun süre kalması sorununu yıllarca düşündüm ve inceledim, Türklerin Avrupa'dan defedilmesi (*cleared out*) yönünde vermiş olduğum karar her yıl daha da güçlendi..." şeklinde ifade etmişti. Clemenceau'nun bu kadar kısa zamanda bir sonuca ulaşılmasının mümkün olmadığını söylemesi üzerine

³³⁷ Erol, , a.g.e., s. 15; *Notes of a Meeting Held at Mr. Lloyd George's Residence, 23 Rue Nitot, Paris, On Thursday, June 26, 1919, at 4 p.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference, 1919**, C. VI. Washington: Government Printing Office, 1946. s. 710-12

³³⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for weeks ending 20 July 1919.** Constantinople, July 21, 1919. Part Three, Con. 4607-19. s. 6; **Washington Post**, "Turk Cabinet Weak", July 13, 1919. s. 3; **Washington Post**, "Clemenceau's Note Causes Despair Among the Turks", July 12, 1919. s. 1; *Secretary's Notes of a Meeting of the Supreme Council of the Allied and Associated Powers Held in the Salle de l'Horloge, Quai d'Orsay, on Tuesday, June 17, 1919, at 11 a.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1943. s. 508-12; Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz**, s. 17.

Türk sorununun ertelenmesine karar verildi.³³⁹ Türkler ile barış antlaşması Amerika'nın bu topraklarda güdüm idaresini üstlenmeyi kabul edip etmeyeceğinin belli olmasından sonra yapılacaktı.

Paris Barış Konferansı'nda Amerika'nın Türkiye ve Ermenistan üzerinde güdümü kabul etmesi bekleniyordu. Oysa Wilson, verimsiz ve geri kalmış Anadolu'yu güdüm idaresine almak niyetinde değildi. Zaten böyle bir şeye de tek başına karar verme yetkisi yoktu. Güdüm idaresi ancak Senato onayından ²/₃ çoğunlukla geçtikten sonra kurulabilirdi. Bu esnada Senato'da Wilson'a karşı yükselen muhalefet gün geçtikçe güç kazanıyordu. İlerleyen aylarda Senato Versay Antlaşması, Milletler Cemiyeti tasarısı ve 1920 Haziranında Ermenistan üzerine Amerikan güdümü kurulması tekliflerini reddetmiştir.

Harbord Raporu'ndan sonra Amerika'nın güdümü kabul etmeyeceği yönünde emareler ortaya çıkmaya başlayınca, Bağlaşıklar Kongre'nin güdüm kararını beklemeden 1919 yılı sonuna kadar Türkiye ile imzalanacak olan antlaşmayı şekillendirmek için çalışmalarını hızlandırdılar. Türkiye'ye savaş ilan etmemiş olsa da, Türkiye ile yapılacak antlaşma hazırlanırken bir Amerikan temsilcisi Ermenistan ile ilgili konularda görüş bildirmek üzere hazır bulunacaktı.³⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin paylaşımı için İtalya, İngiltere ve Fransa arasında yapılacak olan San Remo Konferansı toplanmadan önce; 12 Mart 1920 tarihinde Fransa'nın Washington Büyükelçisi, Amerika Dışişleri Bakanlığından tamamlanmak üzere olan antlaşmanın (Sevr) San Remo görüşmelerine (19-24 Nisan 1920) katılıp katılmayacağını ve antlaşma ile ilgili görüşlerini bildirmesini istedi. Wilson'a iletilmek üzere antlaşma taslağı da Bakanlığa gönderilmişti. ABD Dışişleri Bakanlığı Wilson'un da görüşünü alarak 24 Martta vermiş olduğu cevapta, Türkiye ile savaş durumu olmadığı için San Remo Konferansı'na katılmaya gerek görülmediğini bildirdi. Bakanlık, antlaşma taslağının (Sevr'in) bilinen hükümlerini onayladıktan sonra, adil bir paylaşım için Batı Trakya'nın Yunanlılara bırakılmasını, Edirne ve Kırklareli'nin ise Bulgaristan'a verilmesi gerektiğini,

³³⁹ *Notes of Meeting Held at President Wilson's House in the Place des Etats-Unit, Paris, on Saturday, June 21, 1919*, Appendix II to CF-78, **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. VI, a.g.e., s. 575-80.

³⁴⁰ Edwin L. James, "Expect us to Refuse Mandate for Turkey", **New York Times**, October 28, 1919.

Sultan'ın İstanbul'da kalmasına izin verilmesinin İtilaf Devletlerinin genel politikasına aykırı olduğunu bildirdi.³⁴¹

Türkiye'nin Doğu toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurulması ise zaten tartışılmazdı, Trabzon, Venizelos'un talebinin aksine Ermenilere verilmeliydi. Boğazlar'da kurulacak uluslararası devlette Türklerin oy hakkı olmayacaktı. Dışişleri Bakanlığı, elinde yeterli bilgi olmadığı bahanesi ile İzmir konusunda yorum yapmaktan kaçınmıştı. Oysa, Bristol raporlarında Dışişleri Bakanlığını İzmir hakkında, Yunan işgalinin hukuksuzluğu konusunda sürekli bilgilendirdiği ve uyardığı görülür. Bakanlık ilkesiz bir tutumla Yunanlılar aleyhine bir karar almaktan kaçınmıştı. En son olarak Amerikan tacirleri için eşit muamele ve açık kapı ilkesinin uygulanması isteniyordu.³⁴² Bu çekinceler dikkate alınarak Türk milletini tarih sahnesinden silecek olan Sevr Antlaşması'nın imzalanması, İnsanlığa 14 Barış Prensiplerini hediye eden ama Türk Milletine var olmayı çok gören Wilson tarafından da onaylanmıştı.

³⁴¹ *The French Ambassador (Jusserand) to the Acting Secretary of State*, Washington, 12 March 1920. **PRFRUS 1920**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1936. s. 748-50; *The Secretary of State to the French Ambassador (Jusserand)*, Washington, March 24, 1920. **PRFRUS 1920**, C. III, a.g.e., s. 750-53; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending June 22, 1919**. Constantinople, June 22, 1919. Part Four, General Summary, Con. 4052-19. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operation for Week Ending November 23, 1919**. Part Three, Con. 7448-19. November 24, 1919. s. 1; Wilson'un Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesinin adalete uygun olacağı görüşü kendi kendini yalanlamasıdır. Çünkü Wilson, self-determinasyon ilkesine göre çoğunlukta olan yerlerin burada yaşayan halklara verileceğini söylemişti. Oysa, Paris Barış Konferansı'nın Wilson'un da hazır bulunduğu 3 Şubat 1919 tarihli oturumunda Venizelos'un Trakya'da Bulgaristan'dan toprak kopartabilmek için verdiği ve tutanaklara geçen nüfus rakamları şöyleydi: Batı Trakya; 35.000 Bulgar, 81.000 Yunan ve 229.000 Türk. İstanbul hariç Doğu Trakya; 35.000 Bulgar, 267.000 Yunan ve 213.000 Türk. Balkan savaşından sonra Bulgaristan'a bırakılan topraklar ve İstanbul hariç, Edirne dahil tüm Trakya'daki nüfus: 442.000 Türk, 348.000 Yunan ve 70.000 Bulgar'dan oluşmaktaydı. Venizelos tarafından Wilson'un huzurunda verilen bu bilgileri ABD Başkanı çok çabuk unutmuş ve Türklerin ezici bir çoğunluğa sahip olduğu Batı Trakya'yı Yunanlılara hediye etmiştir. O tarihlerde Amerikan güdümü için canla başla çalışan Wilson Prensipleri taraftarlarının bu bilgilerden haberdar olmadığını söylemeye gerek yoktur. Bkz. *Secretary's Notes of a Conversation Held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Monday, 3 February 1919, at 11 a.m.* The Council of Ten. **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1943. s. 859-65; Batı Trakya'nın nüfusu konusunda Amiral Bristol, "... Komiserlik ekibine nüfusu saydırdım ve Yunanlıların iddia ettikleri rakamı beşe böldüm. Beşe böldükten sonra çıkan sonuç bizim sayımızla aynıydı..." demiştir. Tüm bu bilgilerden Wilson'un haberdar olmaması imkansızdır. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Conditions in the Near East**, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, *Lecture Delivered at Army War College Washington, October 6, 1925*, Copy No: 164, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 4).

³⁴² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending June 22, 1919**. Constantinople, June 22, 1919. Part Four, General Summary, Con. 4052-19. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operation for Week Ending November 23, 1919**. Part Three, Con. 7448-19. November 24, 1919. s. 1.

1.2.3.1. İzmir'in İşgali, İzmir Olayları ve ABD

1919 yılı Mayıs ayının başında, İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmeden önce; Trabzon'da yaşayan Rumlar, Pontus Devleti'ni ilan etmek için hazırlıklarını tamamlamak üzere olduklarını ilan ettiler.³⁴³ Henüz Milli Mücadele başlamamıştı ve Yunanlılar Anadolu'da istedikleri operasyonu yapabileceklerini düşünüyordu. Paris Barış Konferansı'nın 6 Mayıs 1919 tarihli Salı sabah oturumunda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesi gündeme geldi. Oysa sabah oturumu Almanya ve Balkanlarda yeni kurulan devletler ile ilgili konuları ele almak için toplanmıştı. İtalyan temsilcileri bu oturumda bulunmadığı için İzmir'in işgali gündemde olmamasına rağmen ele alındı.³⁴⁴

Konferansa; İtalya'nın İzmir önlerine yedi savaş gemisi gönderdiği ve şehre asker çıkartmak niyetinde olduğu yönünde haberler ulaşmıştı. Bu söylentiler işgale bahane bulmak amacıyla uydurulmuştu.³⁴⁵ Çünkü İtalyan temsilcisi M. Orlando aynı yılın Eylül ayında, İzmir açıklarında sadece iki savaş gemileri bulunduğunu söyleyecektir.

Lloyd George, Venizelos'un, iki ya da üç tümenini İzmir'e çıkartması için izin verilmesi lüzumundan bahsedince, Wilson, "...Venizelos'un birliklerini karaya çıkartmaması için bir neden göremediğini ve bu şehrin Yunanlılara verilmesi gerektiğini ..." söyledi. Clemenceu'nun da bu işgale itirazı yoktu. 7 Mayıs'taki toplantıya Venizelos da davet edildi ve ne kadar erken Yunan tümenlerini İzmir'e çıkartarak işgale başlayabileceği kendisine soruldu. Özellikle Wilson ve Lloyd George işgal için acele etmekteydi. İtalyan temsilciler Konferansın bu oturumunda da yoktu. Wilson, Türklerin direnememesi için gemiler İzmir'e hareket etmeden işgal hakkında kimseye bilgi verilmemesini teklif etti. Öneri memnuniyetle kabul edildi. Aynı gün saat dörtte yapılan toplantıya İtalyan temsilcileri de katıldı. Fakat İzmir'in işgali ile ilgili kendilerine hiçbir şey söylenmedi. İşgal planına göre; işgalden 36 saat önce Türkler'den İzmir kalelerini İtilaf Devletlerine teslim etmeleri istenecekti. İşgalden 12 saat önce de Türklere şehre İtilaf

³⁴³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report on Trip to Batum, Russia, Constantinople, May 6, 1919.** Con. 3095-19.

³⁴⁴ 6 Mayıs 1919 tarihli sabah oturumunda; ABD, Başkan Wilson; İngiltere, Başbakan Lloyd George; Fransa, Başbakan M. Clemenceau tarafından temsil edilmekteydi.

³⁴⁵ *Notes of a Meeting Held at Mr. Lloyd George's Residence, 23 Rue Nitot, Paris, on Wednesday, May 7, at Noon; Notes of Meeting Held at President Wilson's House in the Place des Etats-Unit, Paris, on Tuesday, May 6, 1919, at 11 a.m.; Notes of a Meeting Held at Mr. Lloyd George's Residence, 23 Rue Nitot, Paris, on Wednesday, May 10, at 3 p.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. V, Washington: Government Printing Office, 1946. s. 483-84, 501-04, 553-58.

Devletleri askerlerinin çıkarılacağı söylenecekti. İtalyanlar ise işgal hakkında iki gün önceden, Pazartesi bilgilendirilecekti.³⁴⁶ 7 Mayıs toplantısının tutanaklara geçen diyaloglarından; Wilson'un İzmir'in işgal edilmesi kararını en az Venizelos kadar sevinçle karşıladığı ve işgali engelleyecek aksilik istemediği görülür. I. Dünya savaşı esnasında ve sonrasında prensipleri ile ün yapmış Wilson'un Yunanlılar ve Ermeniler söz konusu olunca aslında ne derece prensipsiz davranabildiği böylece ortaya çıkmış oldu.

Dokuz gün sonra Paris'teki karar uygulamaya konularak 15 Mayıs'ta İzmir işgal edildi. İşgal, tüm Anadolu'da ve İstanbul'da beklenmedik bir kızgınlıkla karşılandı. Bristol, Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine izin verilmesinin büyük bir hata olduğu düşüncesindeydi. Çünkü burada hiçbir meşru hakları yoktu. Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu rapor da bu doğrultuydu. Wilson, belirtilen raporları dikkate almamıştı. İzmir'in işgalinden önce Wilson'un talimatıyla Amerikan Donanmasına ait savaş gemileri, *Arizona*, *Dyer*, *Gregory*, *Luce* ve *Manley* İzmir önlerine gönderildi. Bristol, işgale karşı olmasına rağmen Yunan askerlerinin karaya çıktığı esnada Amerikan gemilerinin başında bulunuyordu. İşgal esnasında *Arizona*'dan 20 kişilik bir muhafız gücü karaya çıkartıldı ve 28 Mayıs'a kadar karada kaldı.³⁴⁷ İzmir'in işgali Anadolu'da birlik fitilini ateşleyen en önemli etkidir.

İşgalden sonra Yunanistan ile İtalya arasındaki düşmanlık o derece artmıştır ki, 19 Mayıs'taki oturumda M. Sonnino Venizelos'un toplantıdan çıkmasını isteyince, Wilson Venizelos'un da diğer dört üye gibi eşit haklara sahip olduğunu iddia etti. Lloyd George, Sonnino'ya İtalya'ya danışılmadan İzmir'e tek Yunan askeri çıkartılmadığını söyleyerek, İzmir'de Yunan ahali katledildiği için böyle bir işgale ihtiyaç duyulduğunu söyledi. Lloyd George'un ilk söylediğinin doğru olmadığı tutanaklarda açıkça görülür. İkinci iddiası ise görgü tanıkları, Amiral Bristol ve bizzat kendi generalinin de dahil olduğu İzmir Olaylarını Araştırma Komisyonu tarafından yalanlanacaktır.

³⁴⁶ *Notes of a Meeting Held at Mr. Lloyd George's Residence, 23 Rue Nitot, Paris, on Wednesday, May 7, at Noon; Notes of Meeting Held at President Wilson's House in the Place des Etats-Unit, Paris, on Tuesday, May 6, 1919, at 11 a.m.; Notes of a Meeting Held at Mr. Lloyd George's Residence, 23 Rue Nitot, Paris, on Wednesday, May 10, at 3 p.m. PRFRUS The Paris Peace Conference 1919, C. V, a.g.e., s. 483-84, 501-04, 553-58.*

³⁴⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for weeks ending 18 May 1919.** Constantinople, May 21, 1919. Part Three, Con. 3181-19; Beers, a.g.m., s. 214; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Conditions in the Near East, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, Lecture Delivered at Army War College Washington, October 6, 1925, Copy No: 164, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 3).**

İzmir İşgal edildikten bir gün sonra, 16 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Samsun'a çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldılar. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a vardktan hemen sonra 28 Mayıs'ta valilere, bağımsız mutasarrıflıklara ve Erzurum'da 15., Ankara'da 20. ve Diyarbakır'daki 13. Kolorduya, Konya'daki Ordu Müfettişliği'ne birer genelge göndererek işgalin tüm yurt sathında en üst düzeyde protesto edilmesini istedi.³⁴⁸ Bu talimat yerine getirilerek tüm yurttaki geniş katılımlı protestolar yapıldı. Böylece kongreler öncesinde tüm yurttaki hızlı bir direniş ve bilinçlenmenin ilk adımları atıldı. Belirtilen girişim başarıya ulaşmış, Paris'te verilecek kararı ve Bağlaşıkların merhametini beklemekte olan Anadolu'da Milli Mücadele için başkaldırı başlamıştı.

İzmir işgal edildikten sonra İstanbul'da bulunun pek çok kuruluş Bristol ile şahsen görüşerek işgali protesto etti.³⁴⁹ İzmir'in işgalinde Wilson'un açık desteği vardı. Fakat bu durum o günlerde tam olarak bilinmiyor, savaş gemileri işgale iştirak etmediği için ABD'ye hala sempati duyuluyordu. Asıl kızgınlık ABD'nin işgali engellememiş olmasındaydı. Bu durum ABD'nin Türkler arasındaki imajını olumsuz etkilemişti. Aslında Başkan Wilson, "Barbar Türklerin" Avrupa'dan kovulmasından hoşnut olacak bir düşünce yapısına sahipti. Fakat Anadolu'da ve diğer Osmanlı topraklarında Wilson'un düşünceleri bilinmediği için Amerika'ya karşı belli bir yakınlık hissi halen devam ediyordu.

Amerikan Hükümeti ve Bağlaşıklar Anadolu'daki bilinçlenmenin ve başkaldırının farkındadır fakat henüz Milli Mücadele hazırlıkları "Genç Türklerin" (*Young Turks*) [İttihat Terakki] yeni bir girişimi olarak nitelenmektedir. Amerikan basını da bu yıllarda benzer yayını yapıyordu.³⁵⁰ Bristol Haziran ayındaki genel değerlendirme raporunda, "... Anadolu'daki demliğin artık kaynamaya başladığını ve buna büyük oranda Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri ve insanlık dışı davranışlarının sebep olduğunu..." bildirdi. Bristol, İzmir işgal edilinceye kadar Anadolu'daki halkın kaderine razı bir psikolojide iken işgal ile her şeyin altüst olduğunu, Bağlaşıklara ve Amerika'ya duyulan güvenin sarsıldığını tespit etmişti.³⁵¹ İzmir işgal edildiği sırada, Ermenistan Cumhuriyeti'nin ve Paris'teki Ermeni heyetlerinin de baskısıyla İngiltere ve Amerikalı misyonerler ile yardım örgütleri göçmen

³⁴⁸ Nutuk, 39-40.

³⁴⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential May 19, 1919; May 21, 1919.

³⁵⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending June 22, 1919*. Constantinople, June 22, 1919. Part Four, General Summary, Con. 4052-19. s. 1-2; Yaylalier, *American Perceptions.....*, s. V; Bilmez, a.g.m., s. 66.

³⁵¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending June 22, 1919*. Constantinople, June 22, 1919. Part Four, General Summary, Con. 4052-19. s. 2.

ve sürgün Ermenilerin tekrar eski ikametlerine zor kullanılarak yerleştirilmesi için çalışma yapmaktaydı. İşgale gösterilen sert tepki ve direnç amacına ulaşmış daha büyük bir başkaldırıdan korkan İngilizler şimdilik bu planı ertelemek zorunda kalmışlardır.³⁵²

İzmir işgal edildikten iki gün sonra, Hintli Müslümanlar ve Hindu temsilciler, 17 Mayıs 1919 tarihinde İngiltere'nin Hindistan İşleri Bakanı Montagu ile birlikte Büyük Dörtler tarafından dinlendi. Hindistan Heyeti beş kişiden oluşuyordu. Üç delege Müslüman, iki delege ise Hindu'ydu. İlk konuşmayı Ağa Han yaptı ve Hintli Müslümanların ve Hinduların İtilaf Devletleri safında çarpıştığını, şuanda 75 milyon Müslüman'ın ve buna ek olarak Hindu dostlarının Türklere adil davranılmasını, İstanbul'un Türklere alınmamasını ve Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalmasını, Wilson'un 12. Prensibine ve Lloyd George'un şimdiki kadarki sözlerine sadık kalmalarını istediğini söyledi. Savaşın asıl saldırganı Almanya'dan Berlin, Avusturya'dan Viyana alınmamıştı, öyleyse Türklere bu ceza niye veriliyordu.³⁵³ Milli Mücadeleyi gönülden destekleyen Ağa Han, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra Batı kamuoyuna antlaşmadan ve Anadolu'nun tekrar bağımsızlığına kavuşmasından duyulan memnuniyeti bildirmiştir.³⁵⁴

Diğer heyet üyeleri de Ağa Han ile benzer istekleri dile getirdiler. İngiltere ve Fransa Müslüman sömürgelere sahip olduğundan, Amerika ise Müslümanların yaşadığı alanlarda güdüm idareleri kurmayı planladığı için Hindistan Heyetinin taleplerinin bir dış politika çarpanı olarak görmezden gelinmesi olanaksızdı.

Bu esnada İzmir'de Yunan mezalimi yaşanıyor. İzmir'in işgali sırasında meydana gelen olayları ve Yunanlıların zulümlerini Bristol insanlık dışı olarak nitelemişti. İşgale karşı tüm Anadolu'da çok büyük bir tepki vardı ve Yunanlılar her türlü haberleşme aracı üzerinde yoğun bir sansür uygulayarak insanlık dışı uygulamalarının ya da aleyhlerindeki haberlerin yayınlanmasını engellemekteydiler. İşgale karşı doğan nefreti ve Anadolu'daki hareketlenmeyi gözlemleyen Bristol, Amerikan Hükümetine bir an önce

³⁵² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending June 22, 1919*. Constantinople, June 22, 1919. Part Four, General Summary, Con. 4052-19. s. 3; *Nutuk*, 41-42.

³⁵³ Hintli Müslümanların ve Hinduların konuşma tutanaklarının tam metni için bkz. *Stenographic Notes of a Meeting Held at President Wilson's House in the Place des Etats-Unit, Paris, on Saturday, May 17, 1919, at 4:30 p.m. PRFRUS The Paris Peace Conference 1919*, a.g.e., s. 690-701.

³⁵⁴ *New York Times*, "Aga Khan Bids Moslems Uphold Turkish Treaty", August 19, 1923. s. 6.

İzmir'in ve çevresinin işgali ile ilgili bir beyan vermesini tavsiye etti.³⁵⁵ Yunanlılara destek veren Amerikan Hükümeti'nin Bristol'un tavsiyesine uyararak işgali kınaması mümkün değildi. Henry Morgenthau anılarında, Paris'te görüşmüş olduğu Venizelos'a "Yunanistan'ın İzmir'i işgal ederek hata yaptığını söylediğini", Venizelos'un ise kendisine "işgali tartışmak için artık çok geç olduğunu" ifade ettiğini kaydetmektedir.³⁵⁶

King-Crane Kurulu'nun İstanbul'a gelmesi ve Türk Heyeti'nin Paris'e giderek beklentilerini dile getirmelerine fırsat verilmesi İzmir'in işgali dolayısıyla yükselmiş olan tansiyonun biraz düşmesini sağladı.³⁵⁷ Tüm Anadolu'da başlamış olan başkaldırı ve işgale karşı direniş Yunanlıların taşkınlıkları ve Anadolu'daki hareketlenme Bağlaşık cephesinde de endişe ile izleniyordu. Bristol, Anadolu'da suların tekrar durulması için Yunanlıların İzmir'i boşaltması gerektiği kanaatindeydi. Boşaltma işleminin "Yunanlıların insanlık dışı uygulamaları ve kötü idaresi nedeniyle yapıldığı söylenecek böylece dışarıya zayıf bir görüntü verilmeyecekti". ABD'nin İzmir konsolosu Horton ise Bristol ile aynı fikirde değildi. Ona göre İzmir'in işgali haklı bir eylemdi ve Yunanlıların burada kalması meşru haklarıydı. Horton, işgal sonrası raporlarında ve çalışmalarında açıkça Yunanlıların tarafını tutuyordu.³⁵⁸ Bu durum Bristol'u rahatsız etti ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Horton'un görevden alınmasını istemesine neden oldu. Fakat Amerikan Hükümeti Horton'u görevde tutmaya devam etti.³⁵⁹ İzmir'in işgalinden sonra İngilizler Türk ordusundaki silahları toplayarak Beyaz Ordu lideri General Denikin'in askerlerine dağıttılar.

³⁵⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending June 1.** Constantinople, June 2, 1919. Part Four, Con. 3129-19. s. 1-2.

³⁵⁶ Morgenthau, **All In A Life.....**, s. 329-30.

³⁵⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Weeks ending June 8.** Constantinople, June 11, 1919. Part Four.

³⁵⁸ Horton, 19 Temmuz 1919 tarihli, işgalden iki ay sonraki raporlarından bir tanesinde işgalci Yunan askerlerinin Rumların İzmir'de mezalim uyguladıklarını kabul etmekle birlikte bununun nedeninin şimdiye kadar Türkler tarafından ezilmeleri olduğunu rapor ederek Yunan mezalimini haklı görmüştü. Bkz. Duru, a.g.e., s. 16-17.

³⁵⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Weeks ending June 29, 1919.** Constantinople, June 30, 1919. Con.4177-19, Part Four. s. 2; Duru, a.g.e., s. 15; Horton, İzmir Yunanlılardan geri alınmaya kadar görevinde kalmış, Yunanlılar ile birlikte şehirden ayrılmıştır. Yunan yanlısı tutumu ile tanınan Horton, 2 Eylül'de Yunanlıların panik halinde kaçarken Uşak, Kütahya ve Antep'i yaktıklarını, 3. Yunan Ordusunun Eskişehir'den çekilirken burayı da yakmasının kuvvetle muhtemel olduğunu, İzmir'deki Yunan subaylarının panik halinde sürekli şehri yakmak tehdidinde bulduklarını rapor etmiştir. Horton daha sonra ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Rumların affı için aracı olmasını istemiş fakat Bakanlık bu talebi reddetmiştir. *George Horton, United States Congress Reports*, Senate, Report No. 1230, February 26, 1925. s. 1; *The Consul General at Smyrna (Horton) to the Acting Secretary of State*, Smyrna, September 2, 1922; *The Consul General at Smyrna (Horton) to the Acting Secretary of State*, Smyrna, September 4, 1922; *The Acting Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, September 5, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 414-45; Tayla, a.g.e., s.

İngiliz Savaş Kabinesi raporlarına yansıyan tartışmalar, İngiliz Hükümeti'nin Yunanlıların İzmir'i işgaline izin vererek hata yaptığının farkına vardığını ve işgal kararından pişman olduğunu gösterir. Bununla birlikte, İngiliz Savaş Kabinesi Yunanlıların İzmir işgalini artık bu saatten sonra sonlandırmanın da kolay olmadığını biliyordu.³⁶⁰

Amerikan arşiv belgelerinde ise; Yunanlıların işgal esnasında ve sonrasında İzmir'de Türk köylerini yağmaladıkları, yaktıkları ve yok ettikleri, İzmir etrafına yayılan işgalde Türk köylülere sürgün ettikleri, Türklerin de haklı olarak fırsat yakaladıklarında misillemede buldukları kaydı yer alır.³⁶¹ Bristol'un Amerikan arşivlerinde yer alan ve Ermeni, Yunan mezalimini tarif eden raporlarından bir örnek aşağıdaki gibidir:

... Fransız ordusundaki Ermeniler [Türlere] o kadar kötü davrandılar ki, ordudan uzaklaştırıldılar. Bu bilgi bana bölgede bulunan subay, General Gouraud tarafından verildi. Yunanlıların işgal alanlarında Amerikalı subayımız olmadığı için Yunan mezalimi hakkında çok fazla güvenilir bilgi elde edemedik fakat bunun dünyanın en iyi muamelesi olmayacağı da açıktır

Daha sonra güvenilir kaynaklardan almış olduğum bilgilere göre; işgalci Yunanlılar hatırlı Türkleri bölgeden sürgün etmişler, köyleri ve mülkleri yakmışlar, kadın, çocuk ve erkek buldukları Türkleri öldürmüşlerdir. Herkes çok iyi bilmektedir ki, Yunanlılar geçen Sonbaharda Sakarya'dan çekilirken arkalarındaki tüm ülkeyi harabeye çevirmişler, bütün evleri soymuşlar ve yakmışlar, tüm büyükbaş hayvanları yağmalamışlar ve ekinleri yakmışlardır. Bu bilgi bizim hadiseleri yerinde gören Amerikalılar tarafından verilmiştir. ... Ermeniler de benzerini yaptı, kendi subaylarının göndermiş olduğu raporlara göre; savunmasız köyleri bombaladılar, işgal ettiler ve tüm halkı vahşice öldürdüler. Pek çok Köy soyuldu, canlı hayvanlarına el konuldu ve daha sonra komple yakıldı³⁶² (EK: 1.6)

Bağlaşık İşgal Askerleri Komutanı General Harrington da Savaş Kabinesi'ne göndermiş olduğu notta Bristol ile benzer ifadeleri kullanarak, Yunanlıların geri çekilirken herhangi bir tehlike altında olmamalarına rağmen arkalarındaki tüm toprakları yakıp yıktıklarını rapor etmişti.³⁶³ Oysa, gerçekleri tüm çıplaklığı ile ortaya koyan bu raporlar arşivlerde kalmaya mahkumdu.

Kasım ayı başında Ali Nadir Bey, Yüksek Komiser Bristol ile görüşerek Aydın ilinin işgali sırasındaki Yunan vahşeti ve cinayetleri hakkında bilgi verdi. Bristol, A. Nadir Bey'den konuyu İstanbul'daki Bağlaşık Kuvvetler Komutanı General Milne'ye iletmesini

144; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, "Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY", *Confidential Diary*, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 7).

³⁶⁰ *Secret, Minutes of a Meeting held at 23 Rue Nitot, BWCR*, May 19, 1919. s. 3-4.

³⁶¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, Confidential, August 14, 1922. s. 6.

³⁶² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, Confidential, August 14, 1922. s. 7-8.

³⁶³ *Intervention Between Greece and Turkey, BWCR*, C.P. 3384, Confidential, E 11096/143/44. October 7, 1921. s. 1.

ve daha sonra kendisi ile görüşmesini istedi.³⁶⁴ Yunanlılar sürekli aksini iddia etseler de Yunan Ordusu içinde bulunan tedhiş birlikleri geçtikleri kentleri özellikle yakmakta, kent sakinlerini öldürmekteydiler. İzmir'in işgalinden bir yıl sonra Yunan Birlikleri Trakya'daki Bulgar topraklarını işgal etmiş ve dindaşları Hıristiyan Bulgarların köylerini yakmış, savaş mağduru köylülerin mallarını yağmalamışlardı.³⁶⁵ Dindaşlarına bu muameleyi reva gören Yunanlıların Müslüman Türklere merhamet etmesi beklenmemeliydi.

1920 Temmuz ayı sonunda Bristol, Balıkesir ve çevresini işgal eden Yunan Birliklerinin raporlarının güvenilmez ve çelişki içinde olduğunu, Yunanlılar ile bulunan Times muhabirinin haberlerinin de taraflı yapıldığını, İzmir'de Yunanlılardan kendilerini korumalarını isteyen Türklerin ise aslında para ile tutulduğunu rapor etti. Ayrıca Times muhabirinin "İzmir'de Rumlar ve Türkler barış içinde yaşıyor" şeklindeki beyanı buradaki işgali meşrulaştırmak için yapıyordu ve doğru değildi.³⁶⁶

1.2.3.1.1. İzmir Olaylarını Araştırma Komisyonu

İzmir'deki Yunan mezalimi ilk olarak Barış Konferansı'nın 18 Temmuz 1919 tarihli oturumunun açılışında Fransa Başbakanı Clemenceau tarafından gündeme getirildi. Aslında bu oturum dışişleri bakanları ya da üst düzey temsilcilerden oluşuyordu, (İtalya, İngiltere, Japonya, Amerika, Fransa) ancak ev sahibi ve Konferans Başkanı Clemenceau da oturuma katılmıştı. Clemenceau, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin Konferansa hitaben yazdığı şikayet mektubunu dikkate alarak Yunanlıların İzmir'de mezalim uyguladığını ve kendilerinin Yunanlılara İzmir'i işgal ettirdikleri için bu mezalimin sorumluluğundan kaçamayacaklarını söyledi. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur J. Balfour Clemenceau'yu destekleyerek konunun Avam Kamarası'nda da tartışıldığını ve araştırmalar sonucunda Yunanlıların mezalim yaptığının ortaya çıktığını söyledi. M. Tittoni de Yunanlılar ile Türkler arasındaki savaşın bitirilmesi gerektiğini ifade edince, Clemenceau İzmir'e söz konusu olayları incelemek üzere bir araştırma komisyonu gönderilmesini teklif etti. Balfour bundan önce Anadolu sorunun tümünden ele alınması gerekliliğini ileri sürerek, komisyona karşı olmadığını fakat personel sıkıntısı çektiğini ileri

³⁶⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, November 3, 1919.

³⁶⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, Reports of Operation for Week Ending June 6, 1920*. Part Four, June 7, 1920.

³⁶⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, Report of Operations for Week Ending July 25, 1920*. General Summary, Part Three, July 26, 1920.

sürdü.³⁶⁷ Yunan mezalimlerinin ortaya çıkmasını istemeyen ve verdiği destekle bu mezalimlerde pay sahibi olan İngiliz Hükümeti bu tür girişimleri zamana yayarak etkisizleştirmek niyetindeydi.

Bunun üzerine Clemenceau diğerleri göndermezse kendisinin Fransız görevlileri göndermesini teklif etti. Balfour yine durumu sulandırmak için bu teklife karşı olmadığını ama geçmiş mezalimleri incelemektense gelecektekileri engellemenin daha doğru olacağını ileri sürdü. Clemenceau, Balfour'un sadece kağıt üzerinde kalacak ve hiçbir işe yaramayacak bir beyan peşinde olduğunu, oysa Yunanlıların mezalim uygulamak için İzmir'i işgale gönderilmediğinin Türklere gösterilmesi gerektiğini söyledi. Tittoni de Clemenceau ile aynı fikirdeydi. Mezalimi bizzat Yunan askerleri yapmıştı.³⁶⁸ Clemenceau Balfour'un olayı sulandırmaya çalıştığını fark etmişti. Amerikan ve Japon temsilcinin bu konuda fikir beyan etmediği görülmektedir. Sorun öğleden sonra tekrar ele alınmak üzere ertelendi.

Öğleden sonraki oturumda İzmir olaylarını araştırma komisyonu kurulması teklifi Clemenceau tarafından tekrar gündeme getirildi. İtirazları sonuç vermeyen Balfour teklifi kabul etmeye karar vermişti. Kurulacak olan Komisyonda, İtalya, İngiltere ve Fransa birer delege görevlendirecekti. Amerikan Hükümeti delege görevlendirip görevlendirmeme hususunda kendisi karar verecekti.³⁶⁹ İzmir mezalimlerini araştırma komisyonu kurulacağını öğrenen Venizelos, Oturum Başkanı Clemenceau'ya başvurarak Komisyonda bir de Yunan görevli bulunmasını talep etti fakat bu anlamsız teklif kabul edilmedi. Komisyon, İzmir, Aydın ve Manisa çevresinde Yunan işgali esnasında ve sonrasında yapılan mezalimleri inceleyecek, Konferans Yüksek Konseyi'ne bulguları ile ilgili bir rapor sunacaktı.

Araştırma Komisyonu; ABD, İngiltere, İtalya ve Fransa delegelerinin katılımı ile kuruldu. Komisyon 14 subay bir sivil üyeden oluşmuştu ve her ülke bir general ile temsil

³⁶⁷ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers Held in M. Pichon's Room at the Quasi d'Orsay, Paris, on Friday, July 18, 1919, at 10 a.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. VII, Washington: Government Printing Office, 1946. s. 191-92.

³⁶⁸ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers Held in M. Pichon's Room at the Quasi d'Orsay, Paris, on Friday, July 18, 1919, at 10 a.m.*, **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, a.g.e., s. 191-92.

³⁶⁹ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers Held in M. Pichon's Room at the Quasi d'Orsay, Paris, on Friday, July 18, 1919, at 4 p.m.*, **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, a.g.e., s.203, 207.

ediliyordu. Komisyon başkanlığı dönüşümlü olarak yürütülecekti. Komisyon toplantılarının ilki 12 Ağustos'ta İtalyan Büyükelçiliği'nde yapıldı, 18 Ağustos tarihinde yapılan toplantı dört saat sürdü. Bristol raporlarında Komisyon'un; 12, 18, 25, 26, 28, 29, 30 Ağustos 1919 tarihlerinde İzmir Olaylarını ve Yunan işgalini incelemek üzere kendisinin de katılımı ile İstanbul'da seri toplantılar gerçekleştirdiği görülür.³⁷⁰ 19 Ağustos'a kadar geçen bir hafta içinde altı toplantı yapılmıştı.³⁷¹

Bu esnada, Paris'te Venizelos'un başvurusu ile, Ağustos ayı başında Yunan temsilci Albay Mazarakis'in Komisyon araştırmalarına katılmamasına, fakat yapılan toplantıların tutanaklarının kendisine gönderilerek bilgilendirilmesine karar verildi. Aynı haklar Türk tarafının atayacağı delegeye de tanınmıştı. Venizelos, Türk delegenin Yunan delege ile eşit haklara sahip olmasını kabul edilebilir bulmadığını Paris'teki Yüksek Kurul'a ilettili. Balfour, Yunan delegenin araştırma komisyonuna katılmasını başaramamıştı fakat Venizelos ile birlikte komisyonu sulandırma çalışmalarını devam ettiriyordu.

23 Ağustos'ta Yüksek Komiser Bristol, araştırma Komisyonu'nun diğer üyeleri ile birlikte İzmir'e gitti. Komisyon İzmir'de 12 toplantı gerçekleştirdi ve 6 Eylül'de Aydın'a geçti. Aydın'da üç toplantı yapıldıktan sonra 10 Eylül'de Türk tanıkları dinlemek üzere İtalyan işgal bölgesine, 11 Eylül'de Mili Mücadele denetimindeki Nazilli'ye gidilerek Türkler ile birlikte Aydın'dan kaçmış olan Rumlar da dinlendi. 12 Eylül'de İzmir'e geri dönülerek dokuz toplantı daha yapıldı ve Ödemiş, Ayvalı, Manisa ve Menemen ziyaret edildi. Komisyon, İzmir'deki son toplantısını 26 Eylül'de gerçekleştirdi ve İstanbul'a dönerek buradaki görgü tanıklarının da dinledi ve 15 Ekim'e kadar 36 toplantı daha yaptı. Amiral Bristol bu toplantıların hemen hemen hepsine katıldı. Yaklaşık iki buçuk ay içinde Araştırma Komisyonu'nun gerçekleştirmiş olduğu geniş katımlı toplantı sayısı 46 idi. Komisyon, her millet ve sınıftan 175 görgü tanığını dinledi ve raporunu görgü tanıklarının yeminli ifadeleri ile saha araştırmalarına dayanarak hazırladı.³⁷²

Komisyon Raporu, İzmir'in işgaline gerekçe gösterilen Hıristiyanların katledileceği propagandasının yalan olduğunu ortaya çıkardı. Türk jandarmalar tarafından yazıldığı

³⁷⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, August 31, 1919.

³⁷¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, August 12, 1919; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, August 18, 1919.

³⁷² *Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry on the Greek Occupation of Smyrna and Adjacent Territories*, Appendix A to HD-87, Constantinople, October 14, 1919. **PRFRUS The Paris Peace Conference, 1919**, C. IX, Washington; Government Printing Office, 1946. s. 44-46.

söylenen katliam emirleri de uydurmaydı. Kentteki iç durum işgali haklı gösterecek herhangi bir emareye sahip değildi. İşgal esnasında İlk çatışmalar Konak meydanında yaşanmıştı. Rumlar vali dahil Türkleri “Yaşasın Venizelos (*zito Venizelos*)” şeklinde bağırma için zorlamış, bağırmayanları dövmüş ve süngülerle öldürerek mezalime başlamışlardı. İşgalden bir gün sonra, 16 Mayıs’ta Yunanlılar büyük kısmı 14 yaşın altında olan 2.500 Türk’ü tutuklamış, tutuklular soyulmuş, işkenceye uğramış ve günlerce gözaltında tutulmuştu. Türk mahalleleri şehirdeki Rum ahali tarafından yağmalanmış, civar köylerde işgal duyulunca buralarda yaşayan Rumlar komşuları Türklerin evlerini yağmalamakta tereddüt etmemişti.³⁷³

İşgal esnasında; 46 Yunanlı, 300-400 arasında Türk hayatını kaybetmişti. Yunan askerleri kendilerini kaybetmiş bir şekilde fırsat buldukça Türkleri kadın çocuk ayırt etmeden öldürmüştü ve bu insanlık dışı uygulama halen devam ediyordu. Can güvenliği kalmayan şehir sakini Müslümanlar kitleler halinde göçmen durumuna düşmüştü. Komisyon, İncelemeleri sonucunda İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin hiçbir haklı ve meşru yanı olmadığına karar vermişti.³⁷⁴

Komisyon’un raporu 14 Ekim’de Paris’e, Konferans Başkanı Clemenceau’ya sunuldu. Rapor, 8 Kasım’daki oturumda ele alındı ve bu oturumun tutanaklarında İngiliz temsilcisi Sir Eyre Crowe’un Komisyonun kendisine verilen yetkiyi aştığını iddia ederek raporu tanımamak için bahane aradığı görülür. Venizelos ise, Albay Alexander Mazarakis’in Komisyon’da yer almasına izin verilmediği için raporun geçersiz ve hükümsüz sayılmasını istiyordu. Venizelos’un bu talebine Komisyon’un dört generalinden bir tanesi olan Fransız Tuğgeneral Bunoust, “Yunanlıların bulunduğu ortamda can güvenliği olmayan Türklerin konuşmayı reddettiği ve ifade vermekten korktuğu” cevabını

³⁷³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, April 27, 1921. s. 2; Özalp, Kazım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922-I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998. s. 10-11; Araştırma Komisyonu Raporunun tam metni için bkz. *Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry on the Greek Occupation of Smyrna and Adjacent Territories*, Appendix A to HD-87, Constantinople, October 14, 1919., **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. IX, a.g.e., s. 47-57; Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Olayları**, Ankara: 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, 2009. s. 21; Mustafa Tayla, **Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi, Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dokümanter İncelemesi**, Ankara: SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi 3/2001. s. 138-39.

³⁷⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, April 27, 1921. s. 2; Özalp, a.g.e., s. 10-11; Araştırma Komisyonu Raporunun tam metni için bkz. *Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry on the Greek Occupation of Smyrna and Adjacent Territories*, Appendix A to HD-87, Constantinople, October 14, 1919., **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. IX, a.g.e., s. 47-57; Moralı, a.g.e., s. 21; Tayla, a.g.e., s. 143-44.

verdi. Yeminli ifade verenlerin kimliklerinin gizli tutulabilmesi için tutanaklar Yunanlı Albay Mazarakis'e verilmemişti.³⁷⁵

Komisyon'un ortaya koymuş olduğu tüm gerçeklere rağmen, Barış Konferansı İngiltere'nin baskısıyla Araştırma Komisyonu'nun raporunu dikkate almayarak Yunanlıların işgalini haklı görmeyi tercih etti.³⁷⁶ Lloyd George, Yunanlı temsilcinin komisyon oturumlarında bulunmadığı ve bu yüzden savunma hakkının gasp edildiğini söyleyerek raporun adil olmadığı gerekçesi ile yayınlanmasına izin vermedi.³⁷⁷ Oysa İzmir olaylarını araştırma komisyonu bir mahkeme değildi ve Yunan mezalimini tüm komisyon üyeleri oy birliği ile ortaya koymuşlardı.³⁷⁸ Lloyd Georg'u rahatsız eden de bu realiteydi çünkü İzmir'i Yunanlılara kendisi işgal ettirmişti. İngiltere ve Yunanistan'ın engellemelerine rağmen daha sonra Fransa'da bir gazete tarafından raporun özetinin yayınlanması başarılıdır.³⁷⁹

1.2.4. Paris Barış Konferansı Esnasında ABD'nin Anadolu'ya Gönderdiği Araştırma Kurulları

1.2.4.1. King-Crane Kurulu ve King-Crane Raporu

Paris Barış Konferansı'nın 30 Ocak 1919 tarihindeki Büyük Beşler (Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) toplantısında Başkan Wilson, Osmanlı Devleti topraklarında kurulacak güdüm idarelerini araştırmak üzere ortak bir komisyon kurulmasını önerdi. Karar 25 Martta onaylandı. Osmanlı topraklarında kukla devletçikler kurulacaktı ve Anadolu'nun büyük bir parçası Ermenistan'a verilecekti. Kukla devletçiklerin yaşayabilmesi için büyük devletlerden bir tanesinin korumasına, başka bir deyişle bir süre güdüm idaresine ihtiyacı vardı. Mayıs ayına gelindiğinde, King-Crane Kurulu'nun oluşturulmasına karar verildi. Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kurulacak kukla devletçikler ve Ermenistan üzerine kurulacak güdüm konusunda araştırma yapılacaktı. Kurul'a, Amerikalı Charles R. Crane ve Henry C. King başkanlık yapacaktı. İzmir'in

³⁷⁵ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers Held in M. Pichon's Room at the Quasi d'Orsay, Paris, on Saturday, November 8, 1919, at 10:30 a.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. IX, a.g.e., s. 35, 43, 44-57, 68-73.

³⁷⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, Confidential, August 7, 1922.

³⁷⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, Confidential, August 21, 1922. s. 2.

³⁷⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, Confidential, August 21, 1922. s. 2.

³⁷⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, Confidential, September 12, 1922. s. 1; İsmail Soysal, "Türk Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", **Bellekten**, C. 41, Sayı 162, Türk Tarih Kurumu, Nisan 1997. s. 258; Williams, a.g.e., s. 24.

işgalinden hemen sonraki haftada, 20 Mayıs'ta Paris'te hazır olarak göreve başlanması için son talimat bekleniyordu.³⁸⁰

Her ne kadar Paris'te görevlendirilmiş olsa da, Kurul'da Amerikalılar haricinde İngiliz ve Fransız temsilcilerin bulunmaması önemlidir. Levon Marashlian, İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarında anlaşamadıkları için Kurul'a temsilci veremediklerini bu durumu 1917 yılında Ermenistan Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuş Avetis Aharonian'ın "İstirap verici bir sürpriz" olarak tanımladığını söylemektedir.³⁸¹ Taşnak ve Hınçak mensupları sadece ABD'nin desteği ile ayakta kalamayacaklarının farkındaydılar.

Beklenen onay verildikten sonra King-Crane Kurulu 24 Mayıs'ta Paris'ten yola çıkarak İstanbul'a hareket etti. *New York Times*, Türk topraklarında bulunan Amerikalıların Türkiye'nin Amerikan güdümüne alınmasını tavsiye ettiğini yazıyordu. Başkan Wilson da Boston'daki konuşmasında Türkiye'nin ismini vermemekle birlikte, Amerikan güdümü ile geri kalmış bir ulusun nasıl kalkındırılabilceğinin tüm Asya ve Avrupa devletlerine gösterileceğini söylemişti. Kongre üyeleri de güdüm idaresine çok soğuk bakmamaktaydılar ve senatörlerin de buna razı olabileceği görülüyordu.³⁸² *New York Times*'in güdüm haberini bilinçli olarak yayınladığı açıkça görülmektedir. Çünkü ne Wilson Türkiye üzerine bir güdüm idaresi üstlenmek niyetindeydi ne de Kongre'de lehte bir rüzgar vardı.

Kurul üyeleri 3 Haziran 1919 tarihinde İstanbul'a ulaştı. Kurul'un İstanbul'a gelmesi daha önce kurulan ve Amerikan güdüm taraftarlarını çatısı altında toplamış olan Wilson Prensipleri Cemiyeti üyeleri tarafından büyük sevinçle karşılandı. İstanbul'da üç gün kalınarak tekrar geri dönmek üzere Filistin'e doğru yola devam edildi. C. Richard Crane'i daha önceden tanıyan ve sürekli mektuplaşan Halide Edip ile, Ahmet Emin ve Rauf Ahmed'in, King-Crane Kurulu ile yakın temasta olduğu bilinmektedir.³⁸³ Kurul, İstanbul'daki kısa zaman içinde Türkiye üzerine kurulacak bir Amerikan güdüm idaresi

³⁸⁰ Richard V. Oulahan, "British Should Keep Sultan in Europe" *New York Times*, May 20, 1919.

³⁸¹ Marashlian, a.g.t., s. 16; Fruma Zachs, İngiltere ve Fransa'nın King-Crane Kurulu'nun görevlendirilmesinden hoşnut olmadığını kaydetmektedir. Özellikle İngiltere'nin, Sykes-Piklot hattının güneyinde işgal ettiği petrol zengini alanlarda (Mezopotamya, Musul) araştırma yapılmasına izin vermeme eğilimi göz önüne alındığında, Zachs'ın kaydının doğru olduğu görülür. Bkz. Fruma Zachs, "From The Mission to the Missionary: The Bliss Family and the Syrian Protestant Collage (1866-1920)", *Die Welt des Islams*, New Series, C. 45, Sayı 2, 2005. s. 285; Andromidas, a.g.m., s. 21-22.

³⁸² Charles A. Selden, "Our Envoys Favor Mandate for Turkey", *New York Times*, May 23, 1919.

³⁸³ İpek Çalışlar, *Biyografisine Sığmayan Kadın Halide Edib*, 2. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları, 2011. s. 178.

için ümitvar konuşmamıştı.³⁸⁴ Filistin'den İstanbul'a dönüşte buradaki gazetecilerle görüşüldü. Kurul'un kendilerine açıkça, Amerika'nın Türkiye güdümüne isteksizliğini ve Amerika'da Türklere karşı var olan hoşnutsuzluğu söylemesine rağmen güdüm taraftarları pes etmeyerek Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Amerikan güdümünü hararetle savunmaya devam ettiler. Wilson'un 1919 Ağustos'unda göndermiş olduğu tehdit notası bile güdüm taraftarlarını yıldırmaya yetmemiştir.

Oysa King-Crane Kurulu'nun asıl görevi Osmanlı Devleti'nden kopartılacak Suriye ve Filistin coğrafyasının nasıl şekillendirileceği ile ilgiliydi. Bu topraklarda kurulacak kukla devletçikler, Anadolu'da kurulması planlanan Rum ve Ermenistan Devletleri'nin kurulabilmesi için gerekli şartlar da araştırılacaktı.³⁸⁵ Zaten araştırma talimatında açıkça, Türkiye'den ayrılacak ve üzerine güdüm idaresi kurulacak alanlarda araştırma yapılması emredilmişti. Bu Yerler; Filistin, Suriye, Suriye ve Filistin'in doğusundaki Arap Ülkeleri, Mezopotamya, Ermenistan, Kilikya ve belki de ek olarak Anadolu'dan kopartılacak diğer alanlar (Muhtemelen Rumlara verilmesi planlanan Doğu Karadeniz sahilleri) olarak belirlenmişti. Talimatta Türklerin yaşamakta olduğu topraklarda kurulacak bir Amerikan güdümü için herhangi bir araştırmadan bahsedilmiyordu.³⁸⁶

King-Crane Kurulu, Harbord Askeri Kurulu'ndan önce Paris Barış Konferansı tarafından görevlendirilerek Türkiye topraklarında araştırma yapmıştır. Bununla birlikte Kurul üyeleri Harbord Kurulu ile benzer olarak tamamen Amerikan vatandaşlarından oluşmuştu.³⁸⁷ İki Kurul arasındaki temel fark, King-Crane Kurulu'nun I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı topraklarında da araştırma yapmaya yönelik olması ve çalışmasının bu alanlarda yoğunlaştırmasıdır. King-Crane Kurulu Raporunu Paris Barış Konferansı'na sunacakken, Harbord Askeri Kurulu'nun muhatabı Amerika Dışişleri Bakanlığıydı.

King-Crane Kurulu Türkiye toprakları üzerinde Amerikan güdümünü araştırırken Filistin, Suriye, Lübnan ve Hicaz gibi bölgelerde de inceleme yaptı. İngilizler, petrol

³⁸⁴ Erol, , a.g.e., s. 61-62; Oğuz AYTEPE, "Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 24, Kasım 1999-2003. s. 481.

³⁸⁵ Semih Yalçın, **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, 2. Baskı, Ankara: Gazi Üniversitesi Kitabevi, 2007. s. 27-28.

³⁸⁶ *Instructions for Commissioners From the Peace Conference*, SM-140, **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. XII, Washington: Government Printing Office, 1947. s.745-46. King-Crane Kurulu'nun hazırlamış olduğu raporun tam metni için bkz. **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. XII, a.g.e., 751-863.

³⁸⁷ **New York Times**, "Crane and King's Long-Hid Report on the Near East", December 3, 1922.

bölgesi Mezopotamya'da inceleme yapılmasına izin vermedi. Oysa Harbord Askeri Kurulu temelde Ermenistan üzerinde bir Amerikan güdümü kurulması amacı ile araştırma yapacak, Antakya'nın güneyine inmeyerek saha araştırmalarını Sykes-Pikot hattının kuzeyindeki topraklarda yoğunlaştıracaktır. Amiral Bristol, King-Crane Kurulu'nun çalışmalarından ümitvardı. Bu sayede Anadolu'da abartılı pek çok iddianın asılsız olduğunun ortaya çıkacağını ve Kurul'un, Anadolu'daki saha çalışmaları sonucu geniş boyutlu kara propaganda faaliyetleri ile yanıltılan kamuoyunun gerçeği öğrenebileceğini düşünüyordu.³⁸⁸

Kurul, Filistin, Suriye, Arap Coğrafyası ve Halep'teki incelemelerinden sonra 21 Temmuz'da Adana'ya geldi. Kilikya bölgesinde yapılan incelemelerde halkın büyük çoğunluğunun Müslüman olduğunu, Osmanlı birliğinin parçalanmasına karşı çıktığını ve güdüm konusunda İstanbul'un vereceği karara uyacağını rapor etti. Kilikya'da yaşayan ve Türkçe konuşan Araplar Fransız güdümü altında Suriye ile birleşmeyi isterken, yine Türkçe konuşan Ermeniler Amerikan güdümü altında kurulacak Ermenistan ile birleşmeyi talep ediyordu. İzmir'in işgalinden beş gün sonra, 20 Mayıs 1919 tarihinde çalışmalarına başlayan King-Crane Kurulu, 28 Ağustos'ta raporunu Paris Barış Konferansı'na sundu.³⁸⁹

Kurul'un hazırlamış olduğu rapor, Anadolu'da yaşayan Ermenilerin hiçbir yerde çoğunlukta olmadıklarını, kurulacak güdüm idaresinin kısa sürede başarıya ulaşmasının imkansız olduğunu bildirmekteydi. Raporun teşekkür bölümünde; Anadolu'daki çalışmalarında Kurul'a Amiral Bristol ve Ravndal ile birlikte Dr. Albert H. Lybyer, Dr. George R. Montgomery ve William Yale'nin de danışmanlık yaptığı görülmektedir.³⁹⁰ Lybyer ve Montgomery misyonerlerdi ve Montgomery daha sonraki yıllarda AAS başkanı olarak Barton ile Lozan'a katılmıştır. William Yale ise ABD'nin Kahire'deki ajanıydı ve daha sonra tarih profesörü olmuştur. Kurul raporunda, Misyoner Lybyer'in Ermenistan'a verilecek topraklar kısmında açık yönlendirmelerde bulunduğu görülür. Buna rağmen Kurul, Kürtlerin Ermenilerin insafına bırakılmasının dramatik sonuçlara neden olacağını ve belirtilen ölçülerde bir Ermeni devletinin azınlığın çoğunluk üzerine tahakkümü olacağını rapor etti. Karadeniz'den Akdeniz'e Ermenistan hayaldi ve 1894'te dahi Ermeniler bu

³⁸⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Weeks Ending June 1*. Constantinople, June 2, 1919. Part Four. Con. 3619-19; Akgün, a.g.e., s. 60-61; Daniel, a.g.m., s. 261; Andromidas, a.g.m., s. 22.

³⁸⁹ *Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey*, Paris, August 28, 1919. **The Paris Peace Conference 1919**, C. XII, a.g.e., s. 781-82.

³⁹⁰ Grabill, a.g.e., s. 160, 162.

alandaki azınlık durumundaydı. Kurul Trabzon limanından çıkış verilen ve doğuda kurulan bir Ermenistan devletinin mümkün olabileceği kanaatindeydi. Bu da Türklerin ve Kürtlerin göçlerle söz konusu toprakları boşaltması ile mümkün olabilecekti.³⁹¹

Kurul, kurulması planlanan İstanbul Devleti'nin oluşturulmasını tavsiye ettikten sonra, kalan kısımlarda azınlık haklarının korunduğu bir Türk Devleti'nin kurulmasını önermişti. İstanbul'dan kovulacak, Doğu toprakları elinden alınacak olan Türk Devleti Anadolu'da kurulacak ve denizlere çıkış limanlarına sahip olacaktı. Kurul'a göre, bazı Türklerin kendileri (Wilson Prensipleri Cemiyeti ve güdüm taraftarları kastediliyor) güdüm idaresi olmadan gelişemeyeceklerinin farkındadırlar ve Türklerin bir kısmı Amerikan güdümüne taraftardır. Güdüm taraftarları ile İstanbul'da gerçekleşen görüşmeler Kurul üyelerinin bu şekilde düşünmesini sağlamıştı. Bu kadar uzun süre bağımsız yaşamış bir ulusun güdüm idaresi istemesine kurul üyeleri de şaşmıştı. Kurul'un raporuna göre; İstanbul'daki Türk ileri gelenlerinin hepsi ve Anadolu'daki milliyetçilerin bir kısmı Amerikan güdümüne taraftardı. Sivas Kongresi'nde de Amerikan güdümü istenmişti. Anadolu'da bir Kürdistan devletinin kurulmasının da düşünülebileceğini fakat Rum Pontus devleti için nüfusun yetersiz olduğu rapor edilmişti. Kurul üyeleri Bristol ile aynı görüş noktasına vararak, İstanbul Devleti, Ermenistan ve Anadolu'daki Türk Devletleri için tek elden güdüm idaresinin daha uygun olacağı kanaatini raporun sonuna ekledi.³⁹²

Öneriler kısmında ise; (a) Türkiye'den bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması, Kilikya'nın Anadolu'dan ayrılması, (b) Türkiye'den tamamen ayrı bir İstanbul Devleti kurulması, (c) Anadolu'da kurulacak Türk Devleti'nin çoğunluğun görüşü dikkate alınarak güdüm idaresine verilmesi. Görüldüğü gibi Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Amerikan güdümü taraftarları King-Crane Kurulu'nu güdüm idaresine razı etmeyi başarmışlardı. Fakat, İstanbul'un, Kilikya'nın, Doğu Anadolu'nun ve İzmir'in işgalini meşrulaştırdıklarının ise henüz farkında değillerdi. (ç) Rumlar için ayrı bir toprak parçası ve özerk devlet, İzmir dahil, (d) Bu devletlerin sınırlarının bir komisyon tarafından

³⁹¹ *Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey*, Paris, August 28, 1919. **The Paris Peace Conference 1919**, C. XII, a.g.e., s. 803-04, 819-24.

³⁹² *Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey*, Paris, August 28, 1919. **The Paris Peace Conference 1919**, C. XII, s. 828-39.

belirlenmesi, (e-f) Bu Devletler için tek bir Amerikan güdüm idaresi kurulması³⁹³ tavsiye edildi.

Raporun gizli olan ve sadece Amerikan Temsilcilerinin bilgisine sunulacak kısmında, İngilizlerin işgal alanları ve işgal niyetleri, Siyonizm, Fransız-İngiliz ilişkileri hakkında detaylı bilgi verilmiş, Bölgedeki petrol çıkar çatışmaları dolaylı olarak ele alınmıştı.³⁹⁴

King-Crane Raporu, Türkiye üzerine kurulacak Amerikan güdümünü desteklemiş, *New York Times*, 1919 yılında hazırlanan ve bazı kısımları kamuoyuna açıklanmayan raporun tümünü Wilson'un izni ile 1922 yılının Aralık ayında, Lozan görüşmeleri devam ederken yayınlamıştır. 1922'li yıllarda Amerikan gazeteleri Milli Mücadele döneminin aksine Türkiye ile ilgili haberlerde daha titizdirler ve tarafsız olmaya çalışmaktaydılar.³⁹⁵

1.2.4.2. Harbord Askeri Kurulu ve Harbord Raporu, Amerika'nın Anadolu'da Büyük Ermenistan'ı Kurma Çalışmaları

Milli Mücadele esnasında ABD'nin Türkiye toprakları üzerinde araştırma yapan en önemli heyeti Harbord Askeri Kurulu'dur. Çünkü Harbord Kurulu'nun verdiği rapor doğrultusunda Anadolu'dan kopartılacak topraklar üzerinde kurulması planlanan Ermeni Devleti üzerinde koruyucu kalkan vazifesi görecek olan "Amerikan Güdümü"nin geleceği Harbord raporu ile şekillenmiştir.

Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken, Türkiye'den alınacak topraklar üzerinde bir "Ermeni Devleti Kurulması Planları" da ele alınıyordu. Konferans'ta mağlupların topraklarında "güdüm" (*manda*) idarelerinin oluşturulması kararlaştırılmıştı ve Türkiye'nin parçalara ayrılarak güdüm idaresine verilmesi konusunda Bağlaşıklar hemfikirdi. Görüşmelerin uzamasına neden olan ve anlaşmaya varılamayan nokta hangi ülkenin Türkiye'nin neredeki parçası üzerinde güdüm idaresi kuracağı üzerineydi. Zaten I.

³⁹³ *Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey*, Paris, August 28, 1919. **PRFRUS, The Paris Peace Conference 1919**, C. XII, s. 842-48.

³⁹⁴ *Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey*, Paris, August 28, 1919. **PRFRUS, The Paris Peace Conference 1919**, C. XII, s. 848-63.

³⁹⁵ **New York Times**, "Text of the Long-Hidden Crane-King Report on the Near East", December 3, 1922; A. Haluk Ülman, **İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1961. s. 8.

Dünya Savaşı devam ederken, Amerikan gazeteleri belli aralıklarla savaştan sonra Türklerin Avrupa'dan tamamen kovulması ve Hıristiyanların Türklerin zulmünden kurtarılması gerektiğini ilan eden haber ve yazılar yayınlamışlardı.³⁹⁶ Savaş öncesindeki benzer kasıtlı haberler ile Amerikan kamuoyu Türklere karşıt hale dönüştürülmüş,³⁹⁷ artık Paris'te kamuoyunun beklentilerini karşılama zamanı gelmişti. Mayıs ayı başlarında; barış antlaşmasının Türkiye'nin görüşü alınmadan yapılması, Türkler ve Sultanın Avrupa topraklarından tamamen kovulması planlanıyordu. Bu görüşün öncülüğünü Başkan Wilson ile İngiltere Başbakanı Lloyd George yapıyordu. Lloyd George öncülüğündeki Bağlaşıklar, ABD'nin Ermenistan üzerine kurulacak olan güdüm idaresini üstlenmesini istiyorlardı ve daha önceki görüşmelerde Wilson bu teklifi olumlu karşılamıştı.

Bu amaçla, Ermenistan üzerine kurulacak güdüm idaresi konusunda kararını vermeden önce Başkan Wilson "güdüm sorunu" ile ilgilenmek üzere bölgeyi tanıyan Yakın Doğu Yardım İşleri Yöneticisi Herbert Hoover'ı görevlendirmişti. H. Hoover, kendisi bölgeyi iyi tanıdığı için Amerika'nın çıkarına olamayacağı belli olan bu öneriye karşıydı ve belirtilen nedenle güdüme karar verilmeden önce bölgeye bir inceleme heyeti gönderilmesi teklifini ilkin Albay House'a sonra da Başkan Wilson'a iletmişti.³⁹⁸

5 Temmuz 1919 tarihinde Paris'teki Amerikan Kurulu, Hoover ve Morgenthau'nun önerisi ile General James Harbord'un Ermenistan'a gitmesi planlanan kurula başkanlık yapmasını ve ekibini kendisinin seçmesi teklifini Dışişleri Bakanlığına bildirdi.³⁹⁹ Wilson öneriyi yerinde bularak onayladı ve ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın teklifi ile Tümgeneral James G. Harbord, oluşturulan askeri kurulun başına getirildi. General Harbord daha önce Türkiye'de bulunmuştu ve Amerikan ordusunun en gözde komutanları arasında yer alıyordu. Atamadaki resmiyetin tamamlanabilmesi için Bakanlık 1 Ağustos tarihli telgraf ile Hoover ve Morgenthau'nun önerisinin Başkan tarafından kabul edildiğini,

³⁹⁶ Charless T. Riggs, "Peace Terms for Turkey", **New York Times**, August 20, 1917. s. 8; **New York Times**, "Diversion of the Turk", May 25, 1917. s. 10.

³⁹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, June 24, 1920. s.1.

³⁹⁸ Akgün, a.g.e., s. 63; Metin Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004, s. 89.

³⁹⁹ *The Commission to Negotiate Peace to the Acting Secretary*, Washington, July 5, 1919, **PRFRUS**, a.g.e., s. 826; Morgenthau, **All in Life...**, s. 336-38; Morgenthau anılarında yola çıkmadan General Harbord ile görüştüğünü ve kendisi ile saatlerce Ermeni sorununu tartıştığını kaydetmektedir. Bilinen bir gerçek Morgenthau'nun Paris'teki Ermeni temsilcileri ile sürekli temas halinde olduğudur. Morgenthau'nun pek çok vuku bulmamış hadiseyi olmuş gibi yazıya döktüğü de bilinmektedir. Şayet Morgenthau iddia ettiği gibi böyle bir görüşme yaşanmışsa bu durum, Morgenthau'nun General Harbord yola çıkmadan önce Ermenistan ile ilgili isteklerini garanti altına almak için Harbord'u kendi düşünceleri doğrultusunda yönlendirmeye çalıştığını göstermektedir. Morgenthau, **All in Life...**, s. 338.

General Harbord'un oluşturulacak Kurul'a başkanlık yapacağını Paris'teki Amerikan Barış Müzakere ekibine telgrafla bildirdi.⁴⁰⁰

Üyeleri ve uzman kadrosu ile Harbord Askeri Kurulu, kendisinden önceki tüm inceleme kurul ve misyonlarından farklı bir doğaya sahiptir. Kurul, Haziran-Temmuz aylarında aynı bölgede araştırma yapmış olan King-Crane Kurulu'ndan daha dar bir alanda, çok daha spesifik bir konu üzerinde araştırma yapmakla görevlendirilmişti. Amaç her ne kadar Büyük Ermenistan Devleti'nin Amerikan güdümü altında kurulmasının sağlanması olsa da, Kurul tüm Anadolu'yu, Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ve Ermenistan'ı gezerek ilgili bütün tarafların görüşlerini almış, geniş bir saha araştırması yapmış ve alt raporlar düzenlemiştir.⁴⁰¹ Harbord Raporu, güdüm için Senato'dan onay istenmeden bir buçuk ay önce, 13 Nisan 1920 tarihinde yayınlanarak kamuoyuna açıklanmış, beklentilerin aksine Ermenistan üzerine bir Amerikan güdümü kurulmasını sağlayamamış, bilakis ortaya koyduğu sayısal verilerle güdümün Senato'da reddedilmesine neden olmuştur.

Harbord Askeri Kurulu, Türk topraklarında bir Ermeni Devleti kurmak için Anadolu'da saha araştırmaları yapmaya başlamadan yaklaşık bir buçuk ay önce, Milli Mücadele Anadolu'da örgütlenme çalışmalarını yapıyordu. Milli Mücadele'yi başlamadan yok etmeye karar veren İngiltere'nin Erzurum'daki kontrol subayı A. Rawlinson Erzurum Kongresi'nin toplanması halinde doğu illerinin işgal edileceği tehdidi ile Kongreyi ve Mustafa Kemal'in liderliğini engellemeye çalışmış, fakat bu tehditler işe yaramamıştı.⁴⁰²

Tümgeneral Harbord Askeri Kurulu'nun Anadolu ve Kafkaslarda bir Ermeni devleti kurmak amacıyla araştırma yapacakları 1919 Eylül ayında, Erzurum ve Sivas Kongreleri sonuçlanmıştı. Milli Mücadele'nin belkemiğini oluşturan her iki Kongre'de Misak-ı Milli'nin temellerini oluşturacak kararlar alınmış, Büyük Millet Meclisi toplanıncaya kadar Milli Meclis yetkilerini bir yürütme organı olarak üstlenecek olan Heyeti Temsiliye göreve başlamıştı. Mustafa Kemal Heyeti Temsiliye Başkanı sıfatıyla Milli Mücadele'nin liderliğine seçilmişti.⁴⁰³ Daha önce belirtilen amaçla, ABD Başkanı Wilson'un talimatı ile Tümgeneral Harbord başkanlığında, üç general, sekiz denizci ve

⁴⁰⁰ *From Acting Secretary to the Commission to Negotiate Peace*, Washington, August 1, 1919, **PRFRUS 1919**, C. II, a.g.e. s. 828; Akgün, a.g.e., s. 65.

⁴⁰¹ Harbord Askeri Kurulu ve Alt Komitelerinin yaptıkları araştırma raporları için bkz. Akar , a.g.t., s. 53-176.

⁴⁰² Sonyel, a.g.e., s. 93-98.

⁴⁰³ Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989. 7-8.

karacı Subay, ABD misyoner temsilcileri, ticaret, sınır anlaşmazlıkları ve ekonomik konularda uzmanlardan oluşan 46 kişilik askeri bir kurul⁴⁰⁴ 15 Ağustos 1919 tarihinde Paris'ten hareket ederek İstanbul'a geldi. İstanbul'da, Padişah Vahdettin, Ermeni Patriği, Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol ve Amerika Yardım Teşkilatı görevlileri ile görüşüldü. Harbord'un Vahdettin ile resmi olarak görüşmesinin Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından bilinçli olarak gazetelerde yer alması sağlandı.⁴⁰⁵

General Harbord İstanbul'da iken, isimlerini belirtmemekle birlikte kabinede görevli eski bir bakan, kanaat önderi Türkler ve sekiz yıl Türkiye'yi Avrupa mahkemelerinde temsil etmiş olan yüksek dereceli Türk diplomattan oluşan bir heyetle görüşmüş, heyet kendisine; "1914 yılındaki bağımsızlık ile Amerikan güdümü arasında tercihte bulunmaları gerektiğinde, kendilerinin büyük bir kabulle Amerikan güdümüne taraftar olduklarını ve ülkenin eğitilmiş sınıflarının kendileri ile aynı görüşte bulunduğunu" söylediklerini kaydetmektedir.⁴⁰⁶ Kurul İstanbul'a geldiğinde, Yüksek Komiser Bristol İzmir olaylarını ve Yunan mezalim ve tedhiş hareketlerini Araştırma Komisyonu'nun saha çalışmaları için İzmir'de bulunduğundan, kendilerini 3 Eylül tarihinde Yüksek Komiser

⁴⁰⁴ Metin Ayışığı, Harbord Askeri Misyonu'nda üçü sivil beş ABD'li subayın bulunduğunu kaydetmektedir. Bu bilgi yazım yanlışından kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü, Askeri Kurul'da ABD vatandaşı üçü sivil beş Ermeni vardır ve ayrıca Rapor'un girişinde belirtildiğine göre toplam Subay sayısı beş değil 11'dir. Bununla birlikte, General Harbord'un Mustafa Kemal ile görüşmesinde Hüseyin Rauf Orbay ve Alfred Rüstem Bey'in tercüman olarak bulunduğu söylenmektedir. Fethi Tevetoğlu, General Harbord'a Mustafa Kemal ile görüşmesinde, İstanbul'da Harbord Askeri Kuruluna katılmış olan Robert Koleji Tarih Öğretmeni [Prof. Dr.] Hulûsi Hüseyin (Pektaş)'ın tercümanlık yaptığını kaydeder. Ayrıca M. Kemal'in yanında görüşmelere katıldığı söylenen Alfred Rüstem Bey olarak zikredilen kişi, Polonya asıllı olduğu için Alfred Bilinsky olarak da bilinen Ahmet Rüstem Bey'dir. Ahmet Rüstem Bey I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi iken, Başkan Wilson'un talimatıyla ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından *persona non-grata* ilan edilmiş, ABD'deki görevinden ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve daha sonra da Milli Mücadele'ye katılmıştı. Ayışığı, a.g.e., s. 90,98-99; Seçil Akgün heyetteki subay sayısını 11 olarak verir ve Mustafa Kemal ile görüşmede Hüseyin [Hulûsi] (Pektaş)'ın tercümanlık yaptığını kaydeder. Akgün, a.g.e., s. 110-11; *Washington Post* da Kurul'daki subay sayısını 11 olarak vermektedir. Bkz. *Washington Post*, "U.S. Armenian Mission", August 17, 1919. s. E4; Heyette ikisi subay beş Ermeni vardı. Bunlar; Mühendis Binbaşı Şekerciyan, Mühendis Üsteğmen H.H. Kaçadoryan, Yardımcı Aram Kojassar, Tercümanlar Dikran Serjeryan ve Dik Ohanesyan idi. Tevetoğlu, a.g.m., s. 198-200; Cemal Kutay, General Harbord, Mustafa Kemal görüşmesinde Hüseyin Rauf Bey ile Ali Şükrü Bey'in de hazır bulunduğunu kaydeder. Bkz. Kutay, a.g.e., s. 12; Kutay'ın Ali Şükrü Bey'in görüşmede bulunması ve mükemmel İngilizcesi ile Harbord üzerinde etki bıraktığı kaydı önemlidir çünkü diğer kaynaklar A. Şükrü Bey hakkında bilgi vermemektedir.

⁴⁰⁵ Akgün, a.g.e., s. 70-71; Kutay, a.g.e., s. 26, 28.

⁴⁰⁶ ⁴⁰⁶James G. Harbord, **Conditions in the Near East, Report of the American Military Mission to Armenia (HMMA)**, Washington: Government Printing Office, 1920. s. 16. (Bundan sonra "HMMA" olarak kısaltılacaktır.) Bkz. *New York Times*, August 17, 1919.

vekili karşıladı. Kurul'un Bristol ile görüşmesi yaklaşık bir hafta sonra mümkün olmuştur.⁴⁰⁷

Harbord Askeri Kurulu Paris'ten hareket etmeye hazırlanırken Taşnak ve Hınçak mensupları, Amerikan güdümünün kendileri için hayati öneminin farkında olarak kara propaganda faaliyetlerine yoğunluk vermiş, Bağlaşıklar ve özellikle Başkan Wilson üzerinde etki kurma çalışmalarını hızlandırmışlardı. Harbord Askeri Kurulu Paris'ten hareket etmeden önce Pastırmacıyan Paris'e giderek Noradungyan ile birlikte Kurul'a bir muhtıra vermişler ve Harbord Kurulu'nda görevli üç generalden bir tanesi olan Tuğgeneral Von H. Moseley'in Raporunda belirttiğine göre; Kurul üyeleri ile görüşerek "... Mustafa Kemal [Paşa] liderliğindeki Milliyetçilerin Ermenistan'a saldırmak üzere büyük bir askeri hazırlığa giriştiğini ..." söylemişlerdi.⁴⁰⁸

Amerika'daki Hınçak ve Taşnak uzantıları Harbord Raporu güdüm lehinde olsa da Kongrenin güdümü kabul edeceğinden emin değildi. Bu amaçla ısmarlama haberlerle kamuoyu yaratarak, Kongre üzerinde baskı oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu dönemde, Amerika'nın en çok okunan gazetelerinin başında gelen *New York Times* Ermenilerin etkisi altındadır. Aynı haberin devamında Türkiye'yi parçalara ayırma niyetleri açıkça belli olan, bu amaca yönelik gizli antlaşmalar yine kendisi tarafından haberleştirilen gazete, Bağlaşıkların Paris'teki görüşmelerde sonuca ulaşamamasının en başta gelen nedenleri arasında Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'yi göstermişti. *New York Times*; "Milliyetçi hareketin birbirinden bağımsız eşkıyalık yapan çetelerden" oluştuğunu ilan etmişti.⁴⁰⁹ Amerikan Kamuoyunu yönlendirme amaçlı olduğu açıkça belli olan benzer haberler ile Ermeni komitacılar güdümün kabulü için altyapı çalışmalarına hız vermişlerdi.

Özellikle Taşnak mensuplarının zikredilen yoğun kurgu propaganda faaliyetleri, "katliama uğradıkları", "açlıktan öldükleri", "evlerine dönemedikleri", "Türklerin ve Azerilerin kendilerine saldırdığı, köylerini yağmaladığı" gibi dezenformasyon nitelikli çalışmaları Amerikan Hükümeti nezdinde sonuç verdi. Harbord Askeri Kurulu Paris'ten yola çıktıktan bir gün sonra, 16 Ağustos'ta Wilson, Paris'te Barış görüşmelerini yürüten

⁴⁰⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, September 3, 1919; Akgün, a.g.e., s. 71.

⁴⁰⁸ Kutay, a.g.e., s. 22; Moseley, a.g.r., s. 13; Tuğgeneral Moseley, Anadolu'ya vardıklarında bu iddiaların gerçek olmadığını gördüklerini rapor etmiştir. Bkz. a.g.r., s. 13.

⁴⁰⁹ **New York Times**, August 17, 1919; **New York Times**, "Harbord Finds Turkey in a Chaotic State", September 14, 1919. s. 2.

Amerikan Kurulu'na "çok gizli" kodlu bir telgraf göndererek, Türklerin çok sert bir biçimde uyarılmasını istedi. Wilson'un her satırında gözdağı verici ifadelerle yüklü olan talimatında özetle;

...Ermenilerin ya da herhangi bir Hıristiyan unsurun Türkler ya da Kürtler tarafından katliama uğratılması durumunda, Wilson prensiplerinin Türklerle ilgili 12. Maddesinin yürürlükten kaldırılacağı, Paris'teki barış şartlarının ağırlaştırılacağı ve Türklerle eski Osmanlı toprakları üzerinde egemenlik kurma izni verilmeyeceği bildiriliyordu. Zikredilen konuda Türk hükümetinin hiçbir özrü ya da askeri yetersizliği kabul edilmeyecek, vuku bulabilecek geçmiştekine benzer herhangi bir eylemden Türkler sorumlu tutulacak ve en sert şekilde cezalandırılacaktı...⁴¹⁰

Wilson, söz konusu notayı Bağlaşıkları bilgilendirmeden vermişti ve aslında ABD Mondros ateşkesinde imzacı taraf değildi. Kendilerine tanışılmamış olması Bağlaşıklar arasında hoşnutsuzluğa neden oldu. Paris'te Wilson'un Ermeniler lehine bir gönüllü ordusu topladığı söylentileri dolaşıyordu. Paris Konferansı'ndaki Amerikan temsilcisi Frank L. Polk da gönüllü ordusunun toplanmaya başladığını teyit etmişti. Bir hafta önce Yüksek Komiserlik görevine atanmış olan Bristol, 21 Ağustos tarihinde Wilson'un notasını Büyükelçiliğe davet ettiği Sadrazam Damat Ferit'e teslim etti ve⁴¹¹ 13 Eylül 1919 tarihinde, Türklerin Wilson Prensipleri'ne bir cankurtaran olarak yapıştıklarını fakat, tehdit notasının Türk ordusunun moralini bozduğunu ve daha dikkatli davranmaya zorladığını bildirdi.⁴¹²

Nota, Damat Ferit Hükümeti'nin planlarını alt üst etti. Bir hafta sonra, 28 Ağustos tarihinde Sadrazam Damat Ferit imzası ile Wilson'un notasına verilen cevapta, Amerika'dan yardım talep edilerek, istenilenleri yerine getirmek için yeterli jandarma gücüne sahip olunmadığı bildirildi. Yunanlıların İzmir'deki mezalimleri ve tedhiş hareketlerini araştıran komisyonun çalışmalarının hızlanması ve barışın bir an önce imzalanması için Bağlaşıklara karşı Amerikan desteği rica edildi.⁴¹³ Bu esnada Taşnakçılar önemli bir sorun bekliyordu. İngiltere Ağustos ayında Kafkasya'daki işgal askerlerini geri çekecekti. Taşnakçılar vakit kaybetmeden harekete geçtiler. Kurgu iddialar

⁴¹⁰ *The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace*, Washington, August 16, 1919, **PRFRUS 1919**, C. II, a.g.e. s. 831-32.

⁴¹¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *War Diary*, Confidential, August 21, 1919; Akgün, a.g.e., s. 63; *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Principal Allied and Associated Held in M. Pichon's Room at the Quasi d'Orsay, Paris, on Monday, August 25, 1919, at 3:30 p.m.* **PRFRUS The Paris Peace Conference 1919**, C. VII, Washington: Government Printing Office, 1946. s. 835, 839, 858.

⁴¹² Duru, a.g.e., s. 35-36.

⁴¹³ *The Commissioner at Constantinople (Ravndal) to the Secretary of State*, Constantinople, August 25, 1919. **PRFRUS 1919**, C. II, a.g.e., s. 835-836.

ve basın organları öyle bir kamuoyu ve baskı yaratmıştı ki, Ermenilerin tekrar soykırıma uğrayacağı korkusu ile Ağustos ayından başlamak üzere; Amerika Dışişleri Bakanlığı ile İngiltere arasında, İngiltere'nin Kafkaslardaki güçlerini çekmeyi geciktirmesi ve Amerikan güçleri olaya hakim oluncaya kadar beklemesi için yoğun bir görüşme trafiği gerçekleşmiştir.⁴¹⁴

İstanbul'a, Wilson'un talimatnamesinin Türk Hükümetine tebliğ edildiği tarihlerde varmış olan Harbord Askeri Kurul'u buradaki görüşmelerden sonra ilk olarak Ermenilere verilmesi planlanan Kilikya'nın anahtarı konumundaki Adana'ya hareket etti.⁴¹⁵ Askeri Kurul'da ABD vatandaşı beş Ermeni vardı ve bunlardan ikisi subaydı.⁴¹⁶ Harbord'a verilen talimatta; "Gürcistan, Ermenistan, Maverayı Kafkasya (*Transcaucasia*), Suriye ve diğer ilgili bölgelere gitmeleri; buralarda Amerikan çıkarlarını ilgilendiren siyasi, askeri, coğrafi, idari, ekonomik ve diğer ilgili hususları gözlemleyerek rapor etmeleri" istenmişti.⁴¹⁷ Askeri Kurul İstanbul'da ikiye ayrıldı. Hükümet, sağlık, maliye, ticaret vb. konuları inceleyecek ekibin İstanbul'da ve Tiflis'te çalışması gerekiyordu. Çünkü bu alanlarda çalışmak için ihtiyaç duyulan belgeler bahsedilen iki kentte bulunuyordu. 16 kişiden oluşan ilk grup İstanbul'daki çalışmalarını tamamladıktan sonra Tiflis'e gidecekti. İkinci grubun başında General Harbord vardı. 30 kişiden oluşan ikinci grup İstanbul'dan Bağdat Demiryolu ile Adana'ya hareket etti ve buradan yolu üzerindeki şehirlerde incelemelerde bulunarak Kafkaslara geçti.⁴¹⁸ General Harbord, Kafkaslar'dan dönüşünde Milli Mücadele önderi Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarını görmeyi görevinin bir parçası olarak kabul ederek, Sivas'ı da ziyaret edilecek şehirler listesine dahil etti.

⁴¹⁴ *The Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Davis)*, Washington, August 26, 1919. **PRFRUS 1919**, C. II, a.g.e., s. 835-838.

⁴¹⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Report of Operation for Weeks Ending September 7, 1919*. Confidential, Part Three, August 21, 1919. Con. 5518-19.

⁴¹⁶ Fethi Tevetoğlu, "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulûsi Hüseyin (Pektaş)", **Atatürk Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, Cilt IV, Ankara: Kasım 1987. s. 197-207; Fethi Tevetoğlu; Harbord'un tercümanlığını yapmış olan Hulûsi Hüseyin (Pektaş)'tan naklen; Ermeni subayların Askeri Kurula kasıtlı olarak sokulduğunu fakat, Tümgeneral Harbord'un İstanbul'a geldikten sonra Ermeni tercüman ve kılavuz istemeyerek, Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol'dan kendisine Türk tercüman ve kılavuz bulmasını talep ettiğini kaydetmektedir. Bkz. Tevetoğlu, a.g.e., s. 198-202; Prof. Dr. Hulûsi Hüseyin (Pektaş) Lozan görüşmelerinde de mütercim olarak İsmet İnönü başkanlığındaki heyette bulunacaktır. Ali Naci Karacan, **Lozan**, Haz. Hulusi Turgut, 2. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010. s. 45.

⁴¹⁷ **HMMA**, s. 1.

⁴¹⁸ Akgün, a.g.e., s. 74.

1.2.4.2.1. Harbord Askeri Kurulu'nun Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele İleri Gelenleri ile Görüşmesi

Harbord Askeri Kurulu Anadolu'daki incelemelerini sürdürürken gerçekleşen Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ABD güdümü hararetli bir şekilde tartışılmış fakat bu konuda herhangi bir karara varılamamıştı. 8 Eylül görüşmelerinde “ABD güdümü” ele alınmış, İstanbul'dan gelen delegelerin ekseriyeti Amerikan güdümünden yana tavır koyarken⁴¹⁹ Anadolu delegeleri ağırlıklı olarak güdüme karşı çıkmışlardı. Yoğunlaşan tartışmalar üzerine, Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar başta olmak üzere Milli Mücadele'nin çekirdek kadrosu her türlü güdüme karşı olduklarını açık bir şekilde beyan etmişlerdi.⁴²⁰

Dönemin kayıtları, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının her türlü güdüme sonuna kadar karşı olduklarını ortaya koyar. Bu durum Nutukta da açıkça görülmektedir.⁴²¹ Belirtilen tartışmaların ortasında Tümgeneral Harbord ve beraberindeki askeri kurul, 20 Eylül tarihinde Sivas'a gelerek Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele önderleri ile görüşmede bulundu. Harbord askeri Kurulu Fransa'dan hareket ettiğinde, Mustafa Kemal Kurul ve hareket planı hakkında İstanbul'daki Milli Mücadele taraftarları tarafından önceden bilgilendirilmişti ve bu konuda hazırlık yapılmıştı.⁴²²

Fethi Tevetoğlu, 20 Eylül 1919 Cumartesi günü Sivas'ta gerçekleşen ve üç saat süren Mustafa Kemal Paşa ile General Harbord arasındaki görüşmenin Milli Mücadele başlangıcındaki en önemli dış ilişkilerden, diplomatik ve askeri müzakerelerden biri olduğunu kaydeder.⁴²³ Milli Mücadele'nin çekirdek yapısının oluşturulmaya çalışıldığı ve Amerikan güdümünün yoğun olarak tartışıldığı günlere denk gelen bu görüşme, Tevetoğlu'nun zikrettiği gibi ilk uluslararası müzakere deneyimi ve Heyeti Temsiliye'nin yabancı bir ülke yetkilileri ile resmi olarak gerçekleştirmiş olduğu ilk temas olması

⁴¹⁹ Nutuk, s. 95-96; Bilal N. Şimşir, **Ankara, Ankara Bir Başkentini Doğuşu**, 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006. s. 121-122.

⁴²⁰ Sonyel, a.g.e., s. 131-133.

⁴²¹ Nutuk, s. 115-120.

⁴²² Sonyel, a.g.e., s. 159; Akgün, a.g.e., s. 72; Seçil Akgün görüşmenin 21 Eylül Cumartesi günü gerçekleştirildiğini kaydeder. Görüşmenin Cumartesi günü gerçekleştiği doğrudur fakat tarih 21 değil 20 Eylül'dür. Bkz. Akgün, a.g.e., s. 72; Aytepe, a.g.m., s. 485; Cemal Kutay, görüşme tarihini 22 Eylül Pazartesi olarak kaydeder. Kutay, a.g.e., s. 94-95; F. Tevetoğlu da bu yanlışlığı fark etmiş olacak ki; “*Bu görüşmenin (Harbord-Mustafa Kemal görüşmesinin) tarihi birçok ciddi kaynaklarda 21 veya 22 Eylül olarak kaydedilmekte ise de, doğrusu 20 Eylül 1919'dur*” demektedir. Bkz. Tevetoğlu, a.g.m., s. 207.

⁴²³ Tevetoğlu, a.g.e., s. 197; Salahi R. Sonyel, Harbord-Mustafa Kemal görüşmesinin 22 Eylül tarihinde, gizli olarak gerçekleştiğini kaydetmektedir. Sonyel, a.g.e., s. 159; Ayışığı, a.g.e., s. 95.

bakımından da önemlidir. General Harbord da, bu görüşmeye çok önem vermiş, Mustafa Kemal'in Batum dönüşünde kendisine teslim edilmek üzere Samsun'a göndermiş olduğu, Milli Mücadele'nin esaslarını belirten dokuz sayfalık belgeyi ve Sivas Kongresi kararlarının birebir İngilizce tercümelerini raporunun sonuna eklemiştir.⁴²⁴

Mustafa Kemal ile görüşme ve güdüm konusu Rapor'da aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

... Askeri Kurul, Sivas'ta Türk Milliyetçileri ile görüşmüş, Ermenilerin geleceği için endişelenenlerin Türk Milliyetçilerini dikkate almaları gerektiği kanaatine varmıştı. Milliyetçilerin lideri Mustafa Kemal Paşa, Sultana sadık genç, başarılı bir generaldir ve şuanda generallikten istifa etmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları Avrupalı bir devletin güdüm idaresi taraftarı olan Damat Ferit Hükümeti'ni görevden düşürmeye çalışmaktadır. Bu amaçla, Milliyetçiler başkent ile Anadolu arasındaki telgraf iletişimini dahi kesmiş,⁴²⁵ Ekim ayında Damat Ferit Hükümetinin düşüşü ile İmparatorluk Milliyetçi Hareketin destekçisi konumuna gelmiştir.

Bu açıklamaya ek olarak General Harbord, Mustafa Kemal'in kendisine gönderdiği yazılı beyanında, Milliyetçi Hareketin tarafsız yabancı bir ülkenin yardımına ihtiyaç duyulduğunun farkında olduğunu belirttiğini, temel amaçlarının Mondros Ateşkesi imzalandığı andaki sınırlar içinde Türkiye'nin gelişimini sağlamak olduğunu, yayılcı amaçlarının bulunmadığını fakat kendi inançlarına göre; Türkiye iyi yönetilirse zengin ve müreffeh bir ülke olabileceğini, ülkenin şimdiye kadar yabancı entrikaları ve müdahaleleri sonucunda zayıfladığını, tüm tecrübelerinden sonra kendilerine yardım edebilecek tek ülkenin Amerika olduğuna inandıklarını, Ermenilere karşı Türkler tarafından yeni herhangi bir şiddet uygulaması olmayacağını garanti ettiklerini söylediğini kaydetmektedir.⁴²⁶

Rapor'un daha önceki sayfalarında ileri sürülen; Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Sivas'ta Amerikan güdümü istedikleri iddiası, Mustafa Kemal Paşa'nın yazılı beyanı ile birinci ağızdan yalanlanmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın Rapor

⁴²⁴ HMMA, s. 29-38; Baykal, a.g.e., s. 3-4; Hurewitz, a.g.e., s. 497.

⁴²⁵ Harbord'un Raporu'nda bahsetmiş olduğu olay, Eylül ayında patlak vermiş olan Elazığ Valisi Ali Galip ile İngiliz Binbaşı Noel'in Malatya, Harput, Dersim ve civardaki Kürt aşiretleri ayaklandırarak Milli Mücadele'yi yok etme girişimidir. Plana göre; Urfa'daki İngiliz Tümeni'nin de desteğiyle Kürt aşiretlerinden örgütlenmiş olan kuvvet önce Malatya'yı basarak kenti yağmalayacak, Türkleri şehirden çıkardıktan sonra Sivas üzerine yürüyecekti. Damat Ferit idaresindeki İstanbul Hükümeti'nin örgütlediği bu girişim Eylül ayının başında başlamış, gelişmeler üzerine Mustafa Kemal ve Sivas'taki Kurul padişah ile direkt olarak telgraf görüşmesi yapmak istemiş fakat Damat Ferit tarafından engellenmişlerdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Damat Ferit'i vatan hainliği ile suçlayarak, 15 Eylül tarihinde emrindeki bütün kolordulara ve telgrafhanelere emir vererek, Anadolu ile İstanbul arasındaki tüm telgraf ve telefon görüşmelerini kestirmişti. Bkz. **Nutuk**, s. 127-151; Baykal, a.g.e., s. 1-2.

⁴²⁶ HMMA, s. 17; Mustafa Kemal'in Harbord'a göndermiş olduğu ve Milli Mücadele'nin temel amaçlarını anlatan dokuz sayfalık yazılı beyanı Rapor'un "C" belge ekinde bulunmaktadır.

ekindeki yazılı beyanının İngilizce tercümesinde Harbord'un kullanmış olduğu güdüm idaresi anlamına gelen “*mandatory*” sözcüğü yerine; yardım etmek, destek vermek anlamlarına gelen ve hiçbir şekilde güdüm manası vermeyen “*aid*” sözcüğü kullanılmıştır. Böylece Rapordaki iddianın aksine Mustafa Kemal ve arkadaşlarının asıl isteğinin Amerikan güdümü değil, Türkiye'nin gelişmesi için Amerika'dan endüstriyel ve teknolojik yardım almak olduğu açıkça görülmektedir. Harbord-Mustafa Kemal Paşa görüşmesinde hangi konuların ele alındığı ya da nelerin konuşulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Çünkü görüşmenin tutanakları tutulmamıştır ve daha sonra yazılan hatıratlar birbirleri ile tutarsız bilgiler içermektedir.⁴²⁷ Harbord görüşmesinden Nutuk'ta bahsedilir fakat fazla detaya girilmez:

... [General Harbord] Ulus, tasarlanıp yapılabilecek her türlü girişim ve fedakarlığa başvurduktan sonra da başarı sağlanamazsa ne yapacaksınız[ız]? Yanlış hatırlamıyorsam, verdiğim cevapta demiştim ki: Bir Ulus varlığını ve bağımsızlığını kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü girişim ve fedakarlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya başaramazsa demek, o ulusun ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyleyse, ulus yaşadıkça ve fedakarca girişimlerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz”.⁴²⁸

Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılı Ocak ayında Ankara'da karşılaştığı Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a General Harbord görüşmesi hakkında bazı bilgiler vermiştir.⁴²⁹ Bristol'un günlüklerinde yer alan bu bilgilere göre görüşmede; Mustafa Kemal Harbord'a Türkiye'nin yeniden dirilmesi için çalıştıklarını söylediğinde, Harbord gerekli güç ve ekipmana sahip olup olmadığını sorgulayarak, İngiltere, İtalya, Fransa ve ABD'nin oluşturduğu muazzam dünya gücünün Osmanlı İmparatorluğu'nu [Devleti'ni] ortadan kaldırmaya niyetli olduklarını belirtmişti. Mustafa Kemal kendi ifadesiyle;

... konuşma geçtiği anda elimde bir tespih çekiyordum ve gayri ihtiyari tespihi çekerken ipi kesildi. Yere dağılan tespih tanelerini tek tek toplayarak General Harbord'a bunun sorusuna cevap olduğunu, bütün Türk ulusunun bu taneler gibi bir araya toplanarak sonuna kadar İstiklal için savaşıacaklarını ve bunun kendisi dahil bir yok oluş ya da varoluş mücadelesi olacağını söyledim.⁴³⁰

cevabını vermişti. General Harbord anılarında, Mustafa Kemal'in elinde oldukça güzel bir tespihi hiç durmadan sürekli çektiğini belirtir fakat Mustafa Kemal'in Bristol'a

⁴²⁷ Akar, a.g.t., s. 96; Seçil Akgün, Mustafa Kemal'in görüşmede Türkiye'nin Amerikan güdümü altına konulması için çalışıldığını söylediğini kaydetmektedir. Bu tespit Akgün'ün daha önceki ve sonraki sayfalarda vermekte olduğu Mustafa Kemal ve güdüm bilgileriyle çelişmektedir ve muhtemelen matbaa hatasından kaynaklanmıştır. Akgün, a.g.e., s. 111.

⁴²⁸ Nutuk, s. 169.

⁴²⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 31, 1927. s. 3-5.

⁴³⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 31, 1927. s. 3.

naklettiği hadise hakkında bilgi vermez.⁴³¹ Görüşme sonrasında General Harbord, Mustafa Kemal'in kararlılığını görerek kendisine başarı dilemişti.

Mustafa Kemal Harbord ile görüştüğü esnada sıtma hastalığına yakalanmıştı ve ara ara titreme nöbetleri geçiriyordu. Tespihin ipi de bu yüzden kopmuş olmalıdır. Ayrıca, Clerance Streit da "... kendisi ile görüştüğümüzde, Mustafa Kemal [Paşa] elindeki kehribar bir tespihi bilinçsiz bir şekilde çekiyordu. ..." demektedir.⁴³² Mustafa Kemal Paşa, Bristol'a güdüm tartışmaları hakkında bilgi vermemiştir. Zaten ortam da bu kadar uzun bir sohbet için müsait değildi.

Ayrıca Harbord Askeri Kurulu'nda bulunan ve Harbord Raporu'nu tamamlayıcı nitelikte ayrı bir çalışma yapmış olan Tuğgeneral George Von Horn Moseley, raporunda "Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Milliyetçilerin sadece bilimsel, ekonomik ve endüstriyel dış yardımı kabule yanaştıklarını, bununla birlikte kabul edilemez buldukları güdüme kesinlikle karşı olduklarını" belirtmektedir.⁴³³

Sivas görüşmelerinden sonra General Harbord ve Kurulu önce Erzincan'a oradan da Erzurum'a geçerek, Erzurum'daki kolorduya kumanda eden Kazım Karabekir Paşa ile görüştü. Görüşmede Harbord, "Türklerin Amerikan sermayesiyle Türkiye'ye yardım edilmesini kabul ettikleri kanaatine vardığını fakat bunun için bir miktar Amerikan askerinin Türkiye'ye gelmesi gerektiğini" söyleyince, Kazım Karabekir Paşa bu teklifi şiddetle reddetti. Görüşmeden sonra Kazım Karabekir Paşa Harbord'a, Taşnak Sutyan mensubu Ermenilerin Erzurum ve çevresinde yaptıkları mezalim ile ilgili çok geniş bir rapor ve İngilizlerin Ermeni mezalimlerindeki parmağını kanıtlayan belgeler verdi.⁴³⁴

General Harbord'un Kazım Karabekir Paşa ile görüşmesinde Amerikan askerlerinin Türkiye'ye konuşlanması gerekliliğinden bahsetmesi önemli bir ayrıntıdır. Bilindiği gibi Harbord Milli Mücadele ileri gelenleri ile görüştüğü sırada Amerikan Kongresi'nde Ermenistan'a muharip Amerikan askerleri gönderilmesi tartışmaları devam ediyordu. Her ne kadar ilk olarak, Harbord'un muharip asker konuşlandırılma konusunu iyi niyetle sözün gelişi olarak açmış olması akla gelse de, Anadolu'daki en güçlü kolordunun başında

⁴³¹ Tevetoğlu, a.g.m., s. 202-03.

⁴³² Streit, a.g.e., s. 94; Tevetoğlu, a.g.m., s. 202-03.

⁴³³ Moseley, a.g.r., s. 11-12; Akgün, a.g.e., s. 135-37.

⁴³⁴ Akgün, a.g.e., s. 122-23; Aytepe, a.g.e., s. 485; Kutay, a.g.e., s. 103-13.

bulunan Kazım Karabekir Paşa'nın muharip Amerikan askerlerinin sınırdaki Ermenistan'a gönderilmesini nasıl karşılayacağını öğrenmek istemiş olması daha muhtemeldir. Ayrıca, Amerikan sermayesinin Anadolu'da etkin hale gelmesi için büyük bir gayret sarf etmiş olan Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un raporlarında bu sermayenin korunması için Amerikan askerlerinin Anadolu'da konuşlandırılması gerekliliğinden hiçbir şekilde bahsetmemesi ikinci görüşü güçlendirmektedir.

1.2.4.2.2. Harbord Raporu

Harbord Raporu'nun girizgahında Ermeni ulusunun tarihçesi ve erdemleri anlatılarak, Ermenilerin Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden ilk ulus olduğunun altı çizilmiştir. Türkiye'den kopartılacak topraklar üzerinde bir Ermeni Devleti kurmak amacıyla yazılan rapor tüm olayları zikredilen bakış açısına göre ele almış, tezlerini zora sokacak tarihi belge ve vakaları görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Örneğin, Raporun hemen girişinde Ermeni tarihi özetlenirken, Ermeniler ile Bizans arasındaki anlaşmazlık ve çatışmalara⁴³⁵ değinilmeden Ermenilerin, 11. yüzyıllarda şunda güçten düşmüş olan

⁴³⁵ Ortodoks Kilisesi'nin Doğu'daki diğer kiliselere tahakkümü ve yaşama hakkı tanımaması, Bizans'ın sınır boylarındaki Ermeni Aileleri zorla içlere göç ettirmesi ile ilgili olarak bkz. Claude Cahen, **Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, İstanbul: 3. Baskı, e yayınları, 1994, s. 80-81. Hıristiyanlığı kabul etmelerinden sonra 451 yılında Bizans Kilisesi'nden ayrılmaları, Türkler'in Anadolu'yu iskanlarına kadar süren bir Bizans-Ermeni çatışmasına, Ermeniler'in Bizans tarafından ezilmesine, eritilmeye çalışılmasına ve bunun sonucu olarak da, Bizans'a tabi Ermeni Beyliklerinin yok edilmesine yol açması hakkında ayrıca bkz. İsmet Binark, **Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını: 16, 2001, s. 10. Bizans ile Ermeniler arasındaki anlaşmazlıklar için bkz. **Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. Hırant D. Andreasyan, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2000, s.42-81. Ermeni müverrihi Mateos, 1060 yılında Ermenistan'ın Türk hakimiyetine girmesini şu şekilde betimler; "... *Ermenistan, Greklerin elinden alındıktan sonra Ermeniler Romalıların (Bizans) bütün fenalıklarından kurtulmuş oldular. Fakat onlar, bundan sonra da Ermenilere karşı başka türlü mücadeleler icad[t] ettiler. Onlar (Bizanslılar) bu defa muharebe ve kahramanlık sahasından nefret ederek Ermeni mezhebinin tetkiki ile uğraştılar ve Allah'ın kilisesinin içinde kargaşalık ve karışıklık çıkardılar... Onlar erkek (Ermeni) çocukları hadım ettiler ve onlara kahramanlara yakışan zırh yerine geniş ve uzun entariler giydirdiler...*". Mateos, a.g.e., s. 112; Ayrıca, 1774 KüçükKaynarca Antlaşması'ndan sonra Çarlık Rusya ile birleşerek Osmanlı Devleti'ni yıkmaya çalışan Taşnak, Hınçak ve Armenekan komitecileri arasında bulunan Lazariyan ve Arghutiyan Rusların Ermeni halkına serf muamalesi yapacağını anlayınca, "Ermenilerin yüzyıllar önce seçimlerini yaptıklarını ve serflığe dayalı Hıristiyan idaresine özgürlüğe dayalı Müslüman Halifesi'nin idaresini tercih ettiklerini" söylemişlerdi. Gerard Libaridian, **The Ideology of Armenian Liberation, The Development of Armenian Political Thought Before the Revolutionary Movement (1639-1885)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, 1957. s. 72; Amerika'nın İstanbul Yüksek Komiseri Bristol, 22 Haziran 1919 tarihinde, kendi gözlemlerine ve Kafkaslar'daki Amerikan görevlilerine dayanarak yazmış olduğu raporda, Ermeni köylülerin Azeriler ile birlikte barış içinde yaşamak istediklerini, fakat Ermeni zenginlerinin ortamı teröriste ederek buna imkan vermediğini, hatta pek çok kere kendi soydaşlarını şayet Azeriler ile birlikte barış içinde yaşamak için ısrarcı olurlarsa ölümlerle tehdit ettiklerini kaydetmiştir. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Kafkasya, Two Weeks Operation Report, 22 Haziran 1919'a kadar**. Con. 4052-19. Bristol'un kaydı, I. Dünya Savaşı öncesinde ve Savaş esnasında Osmanlı topraklarında barış içinde yaşayan Ermeni

“yağmacı”, “köleleştirici” “cani” “Asya göçebesi Türklerin”⁴³⁶ egemenliğine girdiğinden bahsedilmektedir.

General Harbord Raporun’da; Amerika ve Paris’te yapılan propagandaların aksine, Türkiye topraklarında savaş sonrasında evlerine dönen Ermenilerin hayatlarının tehlikede olduğunu gösteren hiçbir emareye rastlamadıklarını fakat, yabancı askerlerin belli bölgelerden çekilirken vermiş oldukları gereksiz tavsiyenin Ermenilerin doğal korkularını artırdığını söylemiştir. İzmir olaylarının Türkler tarafından Bağlaşıkların antlaşma şartlarını ihlali olarak değerlendirildiği bu durumun Türkiye’de yaşayan tüm Hıristiyanların yaşamını tehdit ettiğini belirtmiştir.⁴³⁷ Harbord gözlemlerine dayanarak; Wilson’un 14 prensibi ve özellikle “self-determinasyon” ilkesinin her yerde, vahşi Arapların bulunduğu Samara’dan Basra’ya, Kafkaslardaki tüm hükümetler, Dağıstanlı dağlılar, Sivas ve Erzurum’daki “muktedir ağırbaşlı Milliyetçi Türkler ve Kürtler arasında büyük rağbet gördüğünü” söylüyordu. Askeri Kurula göre; Ermeni sorununun Ermenistan’da çözülmesi mümkün değildi. Sorunun çözümü için; “Türkiye’ye ne yapılacağı;?” “Rusların ne yapacağı ?” sorularının cevaplanması gerekiyordu. Ermeni sorunu, Anadolu, İstanbul ve Maverayı Kafkasya ile birleşik bir bütündü ve bu nedenle birlikte çözülmeliydi.⁴³⁸ Rapor’un bundan sonraki bölümünde güdüm idaresinin idari yapısının nasıl olması gerektiği tartışılmıştır.

Harbord, Rapor oluşturulurken Kurul’daki farklı meslek dallarından gelen üyelerin farklı alanlarda bildireler hazırladığını belirterek, “Amerika’nın güdüm idaresini kabul etmesi durumunda pek çok sorunla karşı karşıya kalacağını, bununla birlikte askeri anlamda direnç görmeyeceğini hatta Kurul’un, Amerikan askerlerinin memnuniyetle kabul edileceği kanaatine vardığını” kaydetti. Rapor’un “Askeri Sorun” başlığı altındaki bölümünde güdüm idaresinin ihtiyaç duyacağı asker sayıları, Maverayı Kafkasya ve Türkiye’deki düzenli ordunun terhis edilerek sadece belli sayıda kolluk güçlerinin kalması, kolluk kuvvetlerinin nicelik ve niteliği, askeri ve idari görevlerin getirecek olduğu mali yük irdelenmiştir. Rapor’a göre; kurulacak güdüm idaresinin ilk yıldaki askeri harcaması:

vatandaşlarının kendi soydaşları tarafından nasıl terörize edilerek bu bölgede planlı karışıklıklar çıkarıldığını açıkça göstermektedir, aynı senaryo bu kez Azerbaycan’da tekrarlanmaktaydı.

⁴³⁶ Dönemin tanığı Urfalı Mateos’un vermiş olduğu bilgiler göz ardı edilerek, Raporun 5. Sayfasında Ermenilerin Türk egemenliğine girmesi şu şekilde anlatılmaktadır; “... *The Turk to whom they now fall prey was a raiding nomad from Central Asia. His mainsprings of action were plunder, murder and enslavement; his methods the scimitar and the bowstring... .*” **HMMA**, s. 5.

⁴³⁷ **HMMA**, s. 11.

⁴³⁸ **HMMA**, s. 10.

88.500.000\$, ikinci yılın sonunda beklenen askeri harcama: 59.000.000\$ ve üç yılsonundaki askeri harcamanın: 44.250.000\$ olarak gerçekleşmesi bekleniyordu. Görüldüğü gibi üçüncü yılın sonunda harcama ilk yılın yarısına inmiş olacaktı. Askeri harcamaların düşürülmesi için özellikle Türkiye'deki ve daha az olarak Maverayı Kafkasya'daki limanların, ordular terhis edildikten sonra boş kalacak olan tesis ve ekipmanların kullanılması önerilerek, liman ve tesislerle ilgili sayısal bilgiler verilmişti.⁴³⁹

Sonuç kısmında Tümgeneral Harbord Askeri Kurulu, vicdanının sesini dinleyerek, Anadolu ve Maverayı Kafkasya'daki askeri durumu rapor etmektedir. Askeri Kurul Paris'ten yola çıkmadan önce Maverayı Kafkasya'dan gelen acil kodlu pek çok rapor Türklerin eski sınırlarda⁴⁴⁰ Azeriler ile ortak askeri hazırlık ve yığınak yaptıkları bilgisini vererek bir işgalin kapıda beklediğini bildirmişti ve bu haberler Amerikan gazetelerinde sürekli yer bulmuştu.⁴⁴¹ Oysa gerçekler iddiaların tam tersineydi. Taşnak ve Hınçak mensubu Ermeniler Yunanlılarla işbirliği içinde Türk milletini doğu ve batıdan iki ateş arasında bırakmak için askeri hazırlık yapmaktaydılar.

Tümgeneral Harbord, Raporu'nun sonuç bölümünün son kısmını bir güdüm idaresinin “kurulmasını gerektiren nedenler-taraftar görüş” ve “kurulmamasını gerektiren nedenler-karşıt görüş”ü karşılaştırmalı olarak irdeleyen 14 maddeye ayırmıştır. Altıncı maddede, Amerika'nın Ermenilerin tek ümidi olduğunu, İngiltere'nin Ermenileri Müslüman sömürgelerine kurban edeceğinden korkulduğunu ya da İngiltere bir yerde bayrak dalgalandırmaya başladığında oradan artık çıkmadığını bu nedenle güdüm idaresinin gerekli olduğunu söylemektedir. Karşıt görüşte ise, İngiltere ve Rusya'nın Ermeniler için bu zamana kadar pek çok çalışma yaptığı, ABD Kongreleri'nin seçimlerde değiştiğini bu nedenle politikaların da değişebileceği kaydedilmiştir. 12. maddede, taraftar görüşte, Amerika bu topraklarda güdüm idaresini kabul etmezse uluslararası kıskançlıklardan dolayı Türklerin kötü idaresi devam edecektir denirken, 13. maddede Eski Ahit'in Tekvin Babı'ndan Kabil'in Habil'i öldürme pasajı verilerek güdüm için harcanacak

⁴³⁹ HMMA, s. 22-23.

⁴⁴⁰ “Türklerin eski sınırları” ile, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesindeki sınırlar kastedilmektedir.

⁴⁴¹ **New York Times**, “800.000 Armenians Face Destitution”, October 5, 1919; **New York Times**, “Reconstruction and Demobilization”, August 10, 1919.

milyonların gelecekteki bir savaş için harcanacak milyonlara tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştı.⁴⁴²

Her iki maddenin karşıt görüşünde ise; Milletler Cemiyeti'nin Türk Hükümetini kesinlikle bir güdüm idaresine vereceğini bildirdiğini ve Amerika'nın ilk görevinin kendi vatandaş ve yakın komşularının güvenliğini sağlamak olduğu, güdüm macerasına en az bir nesil boyunca dahil olunacağı, Kongre'nin güdüm maliyetini hesaplarken öngörülenden az ya da çok ödeme yapmayı göze alması gerektiği belirtilmişti. Bundan sonraki kısımda, beş yıllık idari, askeri, halka yardım, sağlık ve inşa, tamir edilecek demiryolları ile ilgili öngörülen maliyetlerin dökümü yıllık kalemler halinde verilmiştir. Harbord Raporu'nun son paragrafı, inceleme yaptıkları bölgelerde Amerikan devletinin yüksek kredibilitesinden ve Amerikan yardım örgütlerinin başarılı çalışmalarından duyduğu memnuniyeti dile getirmekte, teşekkür kısmında ise, tercümanı Prof. [Dr.] Hulûsi [Y.] Hüseyin (Pektaş)'ın ismini zikrederek özel olarak teşekkür etmektedir.⁴⁴³ Kafkaslar ve Anadolu'daki çalışmalarını tamamlayan Harbord Askeri Kurulu üyeleri, buluşma noktası olan İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır.

Harbord Askeri Kurulu *USS Martha* Gemisi ile 11 Ekim 1919 tarihinde İstanbul'a ulaştı. Bristol, Harbord Askeri Kurulu'nda görevli olan tuğgeneraller Frank R. McCoy ve Van H. Moseley ile 12 Ekim tarihinde Harbord Askeri Kurulu'nun çalışmaları ve Türkiye ile ilgili olarak görüşükten sonra aynı gün general Moseley ABD'nin *Cole* gemisi ile İzmir'e hareket ederken, McCoy İstanbul'da kaldı.⁴⁴⁴ Bristol'un her iki generalle görüşme yaptığı günler İzmir olayları ile ilgili Bağlaşık Araştırma Komisyonu'nun çalışma tarihlerine rastlamaktadır. General Moseley'in İzmir'e gidişinin İzmir Olayları ile ilgili olup olmadığı raporlarda açık olarak belirtilmemiştir. Yüksek Komiser Bristol bir yandan İzmir Olayları ile ilgili görüşmelere katılırken diğer yandan da Harbord Askeri Kurulu'nun çalışmalarını takip ediyordu. Bu amaçla, 14 Ekim'de, Ermenistan'dan İstanbul'a dönmüş olan General Harbord ile bir görüşme yaparak fikir alışverişinde bulundu. Genel bilgi alışverişinden sonra Askeri Kurul'un çalışmaları ile ilgili konuların detaylı olarak ele alınması sonraya ertelendi.⁴⁴⁵

⁴⁴² HMMA, s. 26-29.

⁴⁴³ HMMA, s. 26-29.

⁴⁴⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, October 12, 1919.

⁴⁴⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, October 14, 1919.

General Harbord tarafından hazırlanan ve “Harbord Raporu” olarak bilinen rapor beklentilerin aksine Ermenistan üzerine kurulacak bir güdüm idaresinin yürütülemez olduğu sonucuna varmıştı. Buna rağmen Raporun, Başkan Wilson idaresindeki Amerikan Hükümeti’nin, Paris Barış Konferansı başladığında sahip olduğu sadece Ermenistan üzerine bir güdüm idaresi kurulması fikrini değiştirmeye yetmediği görülür. Bu fikrin fiiliyata dökülmesinin önündeki en büyük engel Wilson ile, izni onaylayacak olan Senato arasındaki dış politika yaklaşımı farkıdır.

1.2.5. Senato’nun Ermenistan Üzerine Kurulması Planlanan ABD Güdüm İdaresini Reddetmesi

ABD Başkanı Wilson, 1919 Haziran’ında Paris Barış Konferansı’ndan ayrılmadan önce Ermenistan güdümünü kabul edeceğini ve bu amaca yönelik olarak, Kongre’nin bu tür izinleri onaylayan kanadı Senato’nun olurlarını alacağını taahhüt etmişti. Oysa ABD’de kendisine ve emperyalist politikalarına karşı yükselen muhalefet Wilson’un tahmininden çok daha büyüktü ve başa çıkılması kolay görülüyordu.

Osmanlı Devleti ile imzalanacak antlaşma için Amerika’nın güdüm kararını bekleyen Bağlaşıklar, 27 Nisan 1920 tarihinde Başkan Wilson’dan Ermenistan güdümünü kabul edip etmeyeceğini kendilerine bildirmesini istediler. Son dönemdeki gelişmeler, Senato’nun Versay Antlaşmasını ve Milletler Cemiyeti tasarısını reddetmesi Ermenistan üzerine güdümün de reddedileceği endişe ve tartışmalarını da beraberinde getirmişti. Harbord Raporu’ndaki çekinceler de güdümün reddedilmesi eğilimlerini artıran diğer faktördü.⁴⁴⁶

Wilson, 24 Mayıs’ta Ermenistan üzerine kurulacak olan güdüm idaresinin kabul edilmesi için Senato’dan onay istedi. Oylama yapılmadan önce Ermeni lobisi yeniden harekete geçmişti. Gazetelerdeki haberlerde “güdüm kabul edilmezse Hıristiyan Ermeni ulusunun yok olacağı” ilan edilmişti. “Ermenistan’ın California’sı olan Kilikya’nın elden

⁴⁴⁶ **Washington Post**, “Warns of New War, Mandate Turkey Unwelcome”, August 17, 1919. s. E1; Ryley Grannon, “Want Armenia Data, Senators to Demand Harbord’s Report Against Mandate”, **Washington Post**, October 27, 1919. s. 1; **Los Angeles Daily Times**, “Senate Seeks to Defeat Aim”, June 17, 1919. s. 2.

çıkması düşünülemezdi ve verimli araziler Harput, Diyarbakır ve Sivas da Ermenilere geri verilmeliydi”.⁴⁴⁷ (EK: 1.7)

Senato Dış ilişkiler Komitesi Başkanı Idaho Senatörü Cumhuriyetçi William Borah, Ermeni propagandasının Kongre’deki öncülüğünü yapan ekibin başında geliyordu ve Kilikya’nın Ermenistan’a verilmesi için yoğun kulis faaliyeti yürütüyordu. Muhafif ekibin başında ise Missouri Senatörü James A. Reed bulunmaktaydı. Demokrat olan Reed Wilson’un partisinden olmasına rağmen güdümü “çılgınlık” (*madness*) olarak niteliyor ve Harbord Raporu’nda belirtildiği gibi Ermenistan’a güdüm için 60.000 muharip asker gönderilmesinin bu insanları ölüme yollamak anlamına geleceğini söylüyordu. Buna karşı olası bir reddi engellemek için taraftar lobi tarafından basında her gün haber çıkması sağlanarak muhalif senatörler üzerinde baskı kurulmaya çalışılıyordu. Öncülüğü ABD’nin en büyük gazetesi olan *New York Times* üstlenmişti.⁴⁴⁸ Haberler genelde ilk sayfalarda çıkıyor ve bazen aynı sayfada Ermenistan ile ilgili birkaç habere birden yer verilebiliyordu.⁴⁴⁹

Wilson Kongre’ye göndermiş olduğu mesajında;

... Amerikan halkının Ermeniler ile dayanışma içinde olan Hıristiyan hassasiyetleri için teşekkür etmiş, San Remo’daki Devletlerin tasfiye edilen Osmanlı toprakları ile uğraşmak zorunda oldukları için kendisinden Avrupa dışı bir güç olarak Ermenistan güdümünü kabul etmesini istediklerini, kendisinin Ermenistan ile Türkiye arasında çizilecek sınır hattı, Erzurum, Trabzon, Van Bitlis vilayetleri için hakem tayin edilmek istendiğini ve belirtilen öneriyi kabul ettiğini ve bu maddenin Sevr metnine eklendiğini ...⁴⁵⁰

bildirmişti. Wilson, güdüm idaresinin kabulünün Amerikan kamuoyu tarafından da büyük destek göreceğine inanıyordu. Kongre’nin alacak olduğu karar büyük öneme sahipti. Wilson, Hıristiyan halkların istekleri ve Amerikan halkı arasında Ermenilere karşı olan sempatinin de Kongre’nin kabul yönünde karar vermesini teşvik edeceğini ummaktaydı.

⁴⁴⁷ **New York Times**, “*Armenian’s Hope in Us Says British Press*”, May 26, 1920. s. 2; **LS Los Angeles Daily Times**, “*Mandate for Armenia is Urged by Wilson*”, May 25, 1920, s. 1; **Chicago Daily Tribune**, “*Problems of Armenia*”, May 24, 1920. s. 7.

⁴⁴⁸ House of Representatives, Report No. 1101, Part 2, **Mandate for Armenia**, June 4, 1920. s. 1; Erol, a.g.e., s. 19; Edwin L. James, “*Think Armenia Faces Destruction, French Expert Believe that The New State Cannot last Without Outside Aid*”, **New York Times**, May 30, 1920. s. 5; **New York Times**, “*Senate Will Vote on Armenia Today*”, “*Armenia Menaced on Three Sides*”, June 1, 1920. s. 4.

⁴⁴⁹ Bkz. **New York Times**, June 1, 1920.

⁴⁵⁰ House of Representatives, Doc. No. 791. **Mandate for Armenia, Message from the President of the US**, May 24, 1920. s. 2-3; Akgün, a.g.e., s. 155-57; F. M. Brown, **The Mandate Over Armenia.....**, s. 396.

Harbord Raporu'ndan sonra güdüm idaresinin Kongre'den geçmeyebileceğinin farkında olan Wilson, Kongre'ye güdüm idaresinin onayı için göndermiş olduğu iki sayfalık mesajında özellikle Hıristiyan dayanışmasını öne çıkartmış ve mesajının hemen her paragrafında Hıristiyanlığı referans olarak kullanarak Kongre onayını garanti altına almayı amaçlamıştı. Bu esnada Senato'nun onayından sonraki operasyonel planlar da hazırlanıyordu. Belirtilen amaçla Savaş Bakanı Baker, Ermenistan güdümünün yürütülmesi için gerekli askeri hazırlıkları belirleyen bir muhtırayı Dışişleri Bakanlığına sunmuştu.⁴⁵¹

Bütün hazırlıklar yapılmış, kamuoyu yaratma işi tamamlanmıştı. Senato'nun kabul kararı bekleniyordu. Belirtilen tartışmaları içinde güdüm idaresi talebi, Senato'da görüşülmeye başlandı. 1 Haziran'da Wilson ve Ermeni lobilerinin tüm çabalarına rağmen talep; 23'e karşı 52 oyla reddedildi. 12 Demokrat ve 11 Cumhuriyetçi Senatör evet oyu verirken, 52 Senatör hayır oyu kullanmıştı.⁴⁵² Böylece güdüm ve Wilson'un teklifi ezici bir çoğunlukla reddedilmişti.

Senato tarafından kararlaştırıldı ki; [Temsilciler Meclisi ile mutabık olarak], Kongre, İdare'ye; Başkan'ın 24 Mayıs 1920 tarihli mesajında istemiş olduğu Ermenistan güdümünü kabul için gerekli yetkiyi vermeyi reddeder.⁴⁵³

Güdüm idaresi lehine oy veren Dış İlişkiler Komitesi üyeleri, son bir hamle ile önerinin Merkezi İmparatorluklar [Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti] ile görüşmeleri halen yürütülen barış antlaşmaları imzalandıktan sonra tekrar ele alınmasını talep ettiler. Lehtar üyeler, Ermenistan üzerinde kurulacak güdüm idaresinin Harbord Raporu'nda belirtilen masrafların ve coğrafi alanın $\frac{1}{7}$ 'sini kapsayacağını, güdümü kabul etmenin Rusya'nın toprak bütünlüğüne karşı olmak ya da Milletler Cemiyeti yükümlülüğüne girmek anlamına gelmeyeceğini ileri sürüyorlardı. Amerika ile Ermenistan arasında 1830 yılından buyana sıkı bir bağ vardı ve Amerikan misyonerlerinin çalışmaları iki Hıristiyan ulusu birbirine daha da yakınlaştırmıştı.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ *Memorandum by the Secretary of War (Baker)*, Washington, June 2, 1920, **PRFRUS 1920**, C. III, a.g.e., s. 784.

⁴⁵² Lippe, a.g.m., s. 41; Hurewitz, a.g.e., s. 498.

⁴⁵³ *Mandatory Over Armenia*, **Journal of the House of Representatives of US**, Report No. 1101, June 3, 1920; Brown, **The Mandate Over Armenia...**, s. 396;

⁴⁵⁴ House of Representatives, Report No. 1101, Part 2, **Mandate for Armenia**, June 4, 1920. s. 1-4; **New York Times**, "House Heads Decide to Act on Armenia", June 6, 1920. s. 5; Malkasian, a.g.m., s. 354; Daniel, a.g.m., s. 264.

Güdüm idaresi reddedildiğinde, Sevr Antlaşması henüz imzalanmamış, San Remo'daki paylaşım görüşmeleri de yeni sonuçlanmıştı. Bununla birlikte, sızan antlaşma taslakları basında yayımlandığı için güdüm taraftarları Sevr'in maddelerinden haberdardılar ve Sevr ile Türk Ordusu'nun dağıtılarak 50.000 jandarma kuvvetine indirileceği biliniyordu. Lehtar üyeler bu bilgiye sahip olarak, güdüm idaresine alınması planlanan Ermenistan sınırındaki Türk topraklarının askersizleştirileceğinden dolayı güdüm idaresi için çok fazla askeri sorun çıkmayacağını ileri sürerek güdümün kabul edilmesini talep ediyorlardı. Sevr'in Milliyetçiler tarafından da kabulünün sağlanması için Antlaşmaya bazı iyileştirici maddelerin konulduğu da söyleniyordu.⁴⁵⁵ Tüm bu çabalar boşunaydı, Amerika'daki Taşnak, Hınçak ve Armenakan komitelerinin sınır tanımaz talepleri tüm ümitlerin sonunu getirmişti. Ermeni Devleti için asıl felaket bundan sonraki bir yıl içinde yaşanacak, Taşnak ve Hınçak mensupları Kazım Karabekir Paşa karşısında kesin bir mağlubiyet alacak ve akabinde Ermenistan Bolşevikler tarafından işgal edilecektir.

Philip M. Brown, San Remo'da Yüksek Konsey toplantısında verilen karar kapsamında; 24 Mayıs 1920 tarihinde Başkan Wilson tarafından Kongre'ye sunulan Ermenistan üzerinde güdüm idaresi kurulması isteğinin Kongre tarafından özellikle Harbord Raporu'ndaki çekinceler ve Rapor'da öngörülen güdüm idaresinin getireceği belirtilen güçlüklerin göz önüne alınarak reddedildiğini kaydeder.⁴⁵⁶ Brown'a göre; Ermenistan üzerinde kurulacak olan güdüm idaresinin getirecek olduğu askeri problemler, Yakın Doğu'daki karışıklıklarda çok daha fazla yer alınacak olması ve ilk beş yılda güdüm idaresi için öngörülen 300.000.000\$'a yakın maliyet senatörlerin güdüm idaresini reddetmesine neden olmuştu.⁴⁵⁷ Thomas A. Bryson da, Amerikan Yüksek Komiseri Bristol'un güdüm idaresine karşı çıkmasının Kongre'nin ret kararında etkili olduğu bilgisini verir. Çünkü, "Kemalistler Türkiye'nin toprak bütünlüğünü savunuyordu ve güdüm idaresinde kurulacak Ermenistan Devleti Anadolu'nun büyük kısmını işgal edecekti"⁴⁵⁸.

Güdüm idaresinin Kongre'de reddedilmesi, Milli Mücadele'nin en önemli dönüm noktalarından bir tanesidir. Çünkü, şayet güdüm idaresi kabul edilmiş olsaydı,

⁴⁵⁵ House of Representatives, Report No. 1101, Part 2, **Mandate for Armenia**, June 4, 1920. s. 4.

⁴⁵⁶ Brown, **The Mandate Over Armenia.....**, s. 396; **Washington Post**, "Allows Concessions to Turkey", March 20, 1921. s. 30.

⁴⁵⁷ Brown, **The Mandate Over Armenia.....**, s. 397.

⁴⁵⁸ Bryson, a.g.m., s. 454.

imkansızlıklar içinde yürütülen Milli Mücadele'nin karşıt cephesine Amerikan Devleti de dahil olacak ve büyük ihtimalle mücadele süreci uzayacaktı. Böylece, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti telafisi imkansız insan ve maddi kayba uğrayacak, Amerikan desteğindeki Ermenistan Anadolu'nun belli bir kısmını işgal edebilecekti. Bu durumda en büyük tehlike Amerikan Deniz kuvvetleriydi. Deniz gücünden yoksun Milli Mücadele askeri gücünün denizlerde Amerika ile savaşıması imkansızdı. Bu hayati bir durumdu çünkü yakın tarihteki hadiseler Amerikan Hükümetinin gözdağı vermek için tereddüt etmeden savaş gemilerini Türk limanlarına göndereceğini göstermişti. Ayrıca, güdüm idaresinin kabul edilmesi durumunda İngiltere'nin Anadolu'yu parçalama politikası da başarıya ulaşmış olacaktı.⁴⁵⁹

Güdüm idaresinin reddedilmesi Wilson ve Ermeni lobisi için büyük bir başarısızlıktı. Lobilerin ve Wilson'un tek tesellisi daha sonra Sevr Antlaşması ile (San Remo Konferansı'nda -19-24 Nisan 1920- Wilson'un hakem tayin edilmesi kararlaştırılmıştı) Ermeni-Türk sınırını belirleme hakemliğinin kendisine verilmiş olmasıdır. Wilson, retten birkaç ay sonra, Ermenilerden özür dilercesine Anadolu'nun yarısını yeni kurulacak Ermeni devletine bahşetmiş fakat tarihi hadiselerin seyri Wilson'un umduğu gibi gerçekleşmemiştir. Senato'nun ret kararıyla, Türk topraklarındaki misyonerlerin ve komitacıların hadiseleri ters yüz eden yaklaşımları ile tek taraflı kurgu olaylar üzerine kurdukları kara propaganda faaliyetleri kesin bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1.2.6. 1917-1922 Yılları Arasında ABD Menşeli Kuruluşların ve Misyonerlerin Anadolu'daki Faaliyetleri

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkiler 20 Nisan 1917 tarihinde kesilmeden önce yaklaşık bir asırlık çalışma sonucunda misyonerler Osmanlı topraklarında geniş çaplı bir müesseseleşme ve örgütlenme gerçekleştirmişlerdi. Kapitülasyonların kaldırılması ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi her ne kadar misyonerlerin çalışmalarını zorlaştırmışsa da, savaş süresince Osmanlı topraklarındaki varlıklarını kısmen devam ettirdiler. Savaş döneminde ayrılmak zorunda kalanlar ise, Mondros sonrasında hızlı bir şekilde misyonlarına geri döndüler. 1830 Türk-Amerikan Antlaşması öncesine benzer olarak misyonerler, Mondros sonrasındaki ara dönemde bir kez daha işgalci İngiliz

⁴⁵⁹ MacFie, a.g.m., s. 14.

askerlerinin korumasında faaliyet göstermeye başladılar. Bu karşılıklı bir çıkar ilişkisiydi, İngilizler misyoner çalışmalarına kolaylık sağlarken bazı misyonerler de; Merzifon'da G. White'ın yaptığı gibi İngiliz istihbarat teşkilatına bilgi aktarıyordu.

Misyonerler, Osmanlı uyruğu Hıristiyanların isyanlarında etkin role sahiptiler ve bu alandaki çalışmalarını diplomatik ilişkiler kesildikten sonra da sürdürmüşlerdi. I. Dünya Savaşı devam ederken, Amerika'nın Osmanlı topraklarındaki misyoner, konsolos ve diğer görevlileri Hıristiyan halkların ve özellikle Ermenilerin açlıktan ölmek üzere olduğunu bildiren pek çok raporu merkeze göndermeyi kutsal bir görev bilmişler. Aslında Amerikalı misyonerler ve yardım kuruluşları, I. Dünya Savaşı süresince Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikasını şekillendirebilecek etkinliğe ulaşmışlardı.⁴⁶⁰ Bu etki güç kaybetse de Mondros Ateşkesinden sonra da devam ediyordu.

Misyonerlerden ve yardım örgütlerinden gelen raporlar doğrultusunda Osmanlı topraklarındaki Ermenilere ve Suriye'deki Hıristiyanlara yardım ulaştırılması için daha önce kurulmuş olan iki komite, "Suriye Filistin Yardım Komitesi" ve "İran Savaş Yardım Komitesi" 1915 yılında "Amerika Ermenistan ve Suriye'ye Yardım Komitesi" adı altında birleştirilmişti.⁴⁶¹ Birleşme zorunluluğu savaş şartlarının getirdiği bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştı. Mütareke dönemi olarak isimlendirilebilecek 1919 yılı başında ise daha etkin ve tek elden yönetim için adı geçen yardım komitesi Kongre onayı ile "Amerika Yakındoğu'ya Yardım Komitesi" (*American Committee for Relief to Near East-ACRNE*) adıyla yeniden düzenlendi.⁴⁶² ACRNE önce Yakın Doğu Yardım Komitesi NERC (*Near East Relief Committee*) ve daha sonra Yakın Doğu'ya Yardım (NER) (*Near East Relief*) çatısı altında çalışmalarına devam etmiştir.

ACRNE kurulduğunda misyonerler bu kuruluşun görev alanına giren topraklarda örgütlenmelerini tamamlamışlardı ve yoğun olarak faaliyet göstermekteydiler. Bu nedenle NER görevlileri hemen hemen tamamen misyonerlerden oluştu.⁴⁶³ Misyonerler, Amerika Yabancı Ülkelerdeki Misyoner Komiserleri Üst Kurulu ABCFM'e (*American Board of Foreign Missions*) bağlı olarak faaliyet gösteriyorlardı. Böylece yardım örgütleri dolaylı olarak ABCFM'nin kontrolüne girmiş oldu. Misyonerlerin NER'in ve daha önceki yardım

⁴⁶⁰ Bryson, a.g.m., s. 453.

⁴⁶¹ Peterson, a.g.e., s. 51.

⁴⁶² *American Committee for Relief in the Near East, House of Representatives*, Report No: 1125, February 22, 1919. s. 3-4; Malkasian, a.g.m., s. 350; Moranian, a.g.e., s. 133.

⁴⁶³ Peterson, a.g.e., s. 52, 54.

örgütlerinin her kademesinde etkin görev alması çok sayıda sorunu beraberinde getirdi. Çünkü misyonerler tek taraflı bir Hıristiyanlık yorumunu benimsemişlerdi ve Müslümanlara yardım etmeyi Protestanlık akidelerine aykırı ve kabul edilemez buluyorlardı. Oysa dini inançlarına aykırı olmasına rağmen gerektiğinde yalan söylemekte ve topladıkları yardımların miktarını artırabilmek için Batı kamuoyunda hayali katliam, masumiyet haberleri yaymakta tereddüt etmiyorlardı. Ayrıca NER görevlileri arasında gazetecilerin de yer alması ve hadiselerin misyoner gazeteciler tarafından tek yönlü olarak ABD’de propagandaya dönüştürülmesi önemli bir olgudur. Bu yaklaşım NER’in faaliyet alanındaki Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında derin anlaşmazlıkların doğmasına neden olmuştur.

NER’in yanında Milli Mücadele’nin başladığı yıllarda Anadolu’da etkin olarak faaliyet gösteren misyoner örgütlerinden bir tanesi de Genç Hıristiyan Erkekler Birliği YMCA (*Young Men’s Christian Association*) idi. İsminden de anlaşılacağı gibi YMCA taraflı bir tutumla yardımlarını Hıristiyanlara ve özellikle Ermenilere yönelik olarak gerçekleştirerek, Müslümanları Hıristiyanlaştırmaya çalışıyordu. Bu durumdan rahatsız olan Bristol, YMCA temsilcilerini defalarca uygulamalarının Anadolu’daki ırklar arasındaki nefreti körüklediği ve bundan vazgeçmeleri gerektiği yönünde uyardı.⁴⁶⁴

ACRN Amerika’da “Korkunç Türkler (*The Terrible Turk*)” imajının oluşmasında ve Türk karşıtı kamuoyunun şekillenmesinde etkin rol almıştı. Joseph L. Grabill’in de söylediği gibi, “ACRN’nin abartılı ve kamuoyu yaratmaya yönelik Türk aleyhtarı propagandası Paris Barış Konferansı görüşmelerinde bir bumerang gibi kendisine dönecek, Wilson Anadolu’daki karmaşaya ve çıkar çatışmalarına çok fazla karışmak istemeyecektir”.⁴⁶⁵ Oysa, savaş sonrası dönemde propaganda faaliyetlerine yine ağırlık verilmişti. Amerika’daki Gazeteler, Hıristiyan Ermenilere yardım ulaştırılması için yoğun bir yayın faaliyetine başladı. Ermenistan’da 800.000 kişinin açlık tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu haber veren gazete haberleri acil yardım gerekliliğinin altını çizerek Avrupa’daki açlık tehlikesine de dikkat çekiliyordu. Bu dönemde Türkiye’de de açlık tehlikesi vardı,

⁴⁶⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, April 6, 1920.

⁴⁶⁵ Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*, University of Minnesota, 1971. s. 182; Lippe, a.g.m., s. 41; Peterson, a.g.e., s. 58.

fakat Amerika'daki gazeteler genellikle Anadolu'daki durumu görmezden gelmeyi tercih ediyorlardı.⁴⁶⁶

Yardımların dağıtılmasında takip edilecek yöntem en temel sorunlardan bir tanesidir. Bu amaçla, 7 Şubat 1919 tarihinde Amiral Bristol ve Lewis Heck, Robert Koleji Müdürü Caleb F. Gates ve diğer ilgililer, Robert Koleji'nde Amerika Yardım Komitesi, ARC'nin (*American Relief Committee*) Anadolu ve etrafındaki yardım çalışmalarını ele almak için bir toplantı yaptı. Toplantıda; yardımların Amerikan kuruluşları vasıtasıyla güvenli bir şekilde dağıtılması için gerekli güvenlik önlemleri ele alındı. Anadolu'daki dağıtımlara yerel memurların karışarak kendi lehlerine fayda sağlayamaması için İstanbul'dan görevlendirilmiş bir Türk yetkilinin de dağıtımlarda hazır bulunması kararlaştırıldı. Bu toplantıda tartışılan fakat karara bağlanamayan başka bir konu daha vardır. Öneminden dolayı tercümesi birebir yapılarak aşağıya alınmıştır;

... Aynı yerde yaşayan Türkler beslenmeden bu topluluklar içinde bulunan Hıristiyan ırkın beslenmesi konusu uzun uzadıya tartışıldı ve bunun sorun yaratabileceğine karar verildi. Bu konunun çözümü; ilgili uygun makamlarca tekrar ele alınmak üzere sonraya bırakıldı...⁴⁶⁷

I. Dünya Savaşı'nın arkasında bırakmış olduğu enkaza bir de İtilaf Devletleri işgali ve İstanbul'un esaret altındaki idaresi eklenince Anadolu topraklarındaki halkın büyük kısmı açlık ve salgın hastalık tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Aynı durum sınırın hemen öte yanında iç savaşın halen devam ettiği Rus topraklarında; buna bağlı olarak, Gürcü, Azeri ve Ermeni Devletlerinin kurulmuş olduğu Kafkaslarda da etkisini göstermişti.⁴⁶⁸ Belirtilen koşullar altında Robert Koleji'nde yapılan toplantıda Hıristiyanlara yardım sağlanırken, Türklerin hariç tutularak açlığa mahkum edilmelerinin tartışılmış olması bile misyoner kurumlarının yaklaşımını ortaya koymasından acı bir tarihi hadisedir.

Gizli toplantılardaki bu tartışmalara rağmen, Amerikan Yönetimi'nin kamuoyuna yardımları din ve ırk farkı gözetmeksizin dağıtacağını ilan etmesi üzerine Halide Edip (Adıvar), Robert Koleji'ne giderek ilk defa bir Hıristiyan devletin bu şekilde yaklaşım

⁴⁶⁶ **New York Times**, "800.000 Armenians Face Destitution", October 5, 1919.

⁴⁶⁷ Tartışılmış olması bile insanlık dışı olan bu paragrafın İngilizce orijinali şöyledir; "... *The question of feeding Christian races in every community without feeding the Turks in the same locality was discussed at length and it was decided that this would tend to create trouble. This matter was left to be taken up with the proper authorities later ...*". **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Appendix to War Diary for February 7, 1919.**

⁴⁶⁸ **New York Times**, "Reasons for Feeding Our Beaten Foes", November 17, 1918.

sergilediğini söyleyerek Bristol'a ulaştırılmak üzere teşekkürlerini ve duyduğu memnuniyeti dile getirdi.⁴⁶⁹

Yardımların, özellikle buğdayın Anadolu içlerindeki yoksul halka ulaştırılmasında misyonerlerin takip ettiği Haçlı dayanışmasına dayalı yaklaşım ve bunun sonucu olarak aynı yokluğu çeken Türker'e karşı Hıristiyanların, örneğin Ermenilerin kayırılıyor olması en başından itibaren Bristol'un da dikkatini çekmişti. Misyonerlerin Haçlı tutumunu onaylamayan Bristol, "yardımların hizipçi bir yaklaşımla dağıtılması yönteminin mantıksız ve ahmakça bir uygulama olduğunu" düşünüyordu.⁴⁷⁰

Bristol, misyonerlerin çoğunluğunun aksine yardımların ihtiyaç sahibi Müslümanlara ve Hıristiyanlara ayırım gözetilmeksizin dağıtılmasına taraftardı.⁴⁷¹ Amerikan yardım örgütleri büyük ölçüde daha önce Osmanlı topraklarında görev yapmış misyonerler tarafından yönetilmekteydi. Anadolu'nun iç kısımları misyonerler tarafından çok iyi tanındığı ve gayrimüslim yerleşimlerinin yoğunlaştığı yerler bilindiği için yardım çalışmaları Bağlaşık işgal güçlerinin bulunmadığı iç Anadolu topraklarına kadar yayılmıştı. Paradoksal olarak Müslümanlara yardım malzemesi vermekten imtina eden yardım örgütü görevlilerinin iç kesimlerde güvenliğini Türk yetkililer sağlamakta, rahatça çalışmalarına destek olmaktaydı.⁴⁷²

Tüm bunlara ek olarak, misyonerlerin savaş öncesindeki kışkırtıcı faaliyetleri de tekrar başlamıştı. Ateşkes şartları ile artık çalışmalar daha kolay yürütülüyordu. Bu esnada misyonerlerin örgütlediği hadiseler de birer ikişer ortaya çıkmaya başladı. NER(C) görevlisi misyonerler Dr. Smith ve Bayan Graffam, Fransızların Kilikya'yı işgali ve Sivas Kongresi ertesinde kentte yükselen milliyetçi duyguları fırsat bilerek Hıristiyanların katledileceği bahanesiyle kentteki Ermenileri gizlice silahlandırmıştı. Graffam'ın

⁴⁶⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, Constantinople College, February 18, 1919.

⁴⁷⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Memorandum for War Diary*, February 13, 1919. Con. 432-14; Thomas Bryson, Bristol'un bu yaklaşımını eleştirir ve Ermeni çıkarlarını "açık kapı" yaklaşımına kurban ettiğini iddia eder. Bryson, a.g.m., 457.

⁴⁷¹ Bryson, a.g.m., s. 457.

⁴⁷² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, Part Four, *Report of Operations for the Two Weeks, Ending 13 April 1919*. Confidential, US Scorpion, Constantinople, 14 April 1919. Con. 2392-19; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, June 9, 1921. s. 3.

faaliyetleri artık görmezden gelinemeyecek düzeye geldiği için bölgedeki diğer Amerikalı çalışanlar sürekli olarak, kendisinin Sivas'tan kovulabileceğini rapor ediyordu.⁴⁷³

Bristol'un tüm çabalarına rağmen misyonerlerin siyasete bulaşmasını engellemek pek mümkün değildi. Misyonerlerden kaynaklı şikayetler gün geçtikçe artmaktaydı. NER Antep Direktörü misyoner Boyd, Amerikan askeri üniforması giyerek Antep'teki Yetimhane'de Ermeni çetecileri koruma altına almış ve buradan sivil Türk vatandaşlara ateş edilmişti. Daha sonra zorda kalan Boyd Fransız askerlerini yardıma çağırmişti.⁴⁷⁴ Antep'teki Amerikan Koleji de bu tür faaliyetler içindeydi ve Milli Mücadele liderleri tehlikenin farkındaydılar.⁴⁷⁵ Bu esnada misyonerler bir ikilem ile karşı karşıya idiler. Çünkü işgalci Fransa'ya devredilmek durumunda kalınan yetimhane ve misyonlar Katolikleştirilme tehdidi altındaydılar. Paradoksal olarak bazı Amerikan temsilcileri bu yüzden Türk makamları ile çalışmayı tercih ediyorlardı.⁴⁷⁶

Bu esnada ABD Hükümeti 1920 yılı Ocak ayında Kongre'ye sunarak onay istediği yardım programında, Avusturya, Polonya ve Ermenistan'a acil olarak yardım gönderilmesini talep etti. Kongre onayının gecikmesi üzerine Başkan Wilson Hazine Bakanı'ndan yiyecek, yakıt, ilaç vb. ihtiyacının geciktirilmeksizin tekrar Kongre'nin gündemine getirilmesini istedi. Kongre'ye sunulan rapora göre; Ermenistan'daki açlık ve diğer ihtiyaçların giderilebilmesi için aylık 500.000\$ harcama yapılmasına ihtiyaç vardı.⁴⁷⁷ Görüldüğü gibi, Kafkaslardaki diğer milletler, örneğin, Gürcüler, Azeriler gibi diğer etnik gruplar ile Anadolu'daki açlık sıkıntısını çok fazla umursamayan ABD Hükümetinin bu bölgedeki birinci önceliği Ermeniler ve kurulması planlanan Büyük Ermeni Devleti için tüm imkanların seferber edilmesi idi.

Geçmişten gelen alışkanlıkla misyonerlerin bir kısmı Ermeniler tarafından ortaya atılan abartılı ve kurgu iddialara sorgusuz sualsiz inanma eğilimlerini sürdürüyorlardı. 4 Mart 1920 tarihinde misyonerler W. Peet ve Dr. W. Chambers Bristol ile görüşerek Kilikya ve Maraş'taki hadiseler ile ilgili olarak güvenilir kaynaklardan bir mektup aldıklarını ve

⁴⁷³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *War Diary*, Confidential, February 18, 1920. s. 1-2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, June 22, 1921. s. 2-3.

⁴⁷⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *War Diary*, Confidential, May 7, 1920.

⁴⁷⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 2000. s. 148-49.

⁴⁷⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, August 18, 1921; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *War Diary*, Confidential, September 28, 1921. s. 2.

⁴⁷⁷ House of Representatives, *Relief of European Populations*, Report No. 594, January 31, 1920. s. 1-4.

mektupta Maraş'ta 3.500-4.500, Kilikya'da ise 6.000-7.000 Ermeni'nin öldürüldüğünün yazıldığını bildirdiler. Misyonerlerin güvenilir kaynak olarak belirttikleri mektup bir Ermeni tarafından yazılmıştı. İki misyoner mektuptaki iddiaları araştırmaya gerek görmeksizin olayı dünya kamuoyuna bildirme eğilimindeydiler. Misyonerlerin bu planı, Bristol tarafından engellendi çünkü mektuptaki bilgilerin doğru olmadığından emindi. Bristol daha sonra kendisini ziyaret eden Amerikalı gazetecilere katliamın söz konusu olmadığını ve öldürmenin karşılıklı gerçekleştiğini söyledi.⁴⁷⁸ Tüm bu gerçeklere rağmen, NER'in 1920 yılı sonunda Senato'ya sunulan Mütevelli Kurulu yıllık raporunda Maraş ve Haçin'deki Ermenilerin katledildiği yazılıydı.⁴⁷⁹

Aslında Bristol'un de gazetecilere söylediği gibi, bölgede yaşayan Türkler ile İşgalci Fransa desteğindeki komitacı Ermeniler arasında gerçekleşen çatışmada her iki taraftan da pek çok kişi hayatını kaybetmişti. Müdahale edilmemiş olsaydı hadise dünya kamuoyuna daha önceki yıllarda yapıldığı gibi "Türkler Ermenileri katlediyor" şeklinde yansıtılacaktı.

Misyonerler, Anadolu'da faaliyet gösterirken dinsel eğilimleri ve tarihi gelenekleri ile Ermenileri ve Rumları tercih etmekte, açlık ya da hastalıkla başa çıkamayan işgal mağduru daha kötü durumdaki Türk ve Müslümanlarla ilgilenmemeyi ya da çok yüzeysel olarak ilgilenmeyi tercih etmekteydiler. Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, misyonerleri bu yaklaşımlarından dolayı defalarca uyarılmış ve yaptıklarının insani olmadığı kadar Amerikan çıkarlarına da zarar verdiğini söylemişti. Anadolu'daki vilayetler TBMM'nin kontrolüne geçtikçe misyonerlerin ve tüm yabancıların yararlanmakta olduğu kapitüler haklar yürürlükten kaldırılıyordu. Kayseri, Merzifon,⁴⁸⁰ Sivas gibi Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerde artık misyonerlerin Ermeni yanlısı çalışmaları kısıtlanmaya

⁴⁷⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, March 4, 1920. s. 1-2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, March 22, 1920. s. 1; Buna rağmen Avrupa ve ABD'deki gazetelerde Maraş'ta Hıristiyanların katledildiği propagandası yapılmaktaydı. Bkz. Burnet Hershey, "Kemal and the Allies' Policies", **New York Times**, October 8, 1922. s. 49; **New York Times**, "Eye Witness Tells How Armenians were Massacred", March 6, 1920. s. 1; Levon Marshlian Doktora tezinde bu rakamı 15.000-20.000 arasında vermektedir. Marshliyan ya Bristol raporlarını hiç görmemiştir ya da bilinçli olarak görmezden gelmektedir. Bkz. Levon Marshlian, a.g.t., s. 17, 33.

⁴⁷⁹ **Near East Relief, Annual Report of Board of Trustees of the Near East Relief Transmitted, Pursuant to Law, for the Year Ending December 31, 1920**. Senate, Doc. No: 5. s. 5.

⁴⁸⁰ Merzifon Anadolu Koleji 1892-1893 yılları arasında Hınçak Komitesi tarafından karargah olarak kullanılmıştır. Bkz. Fahir Armaoğlu, "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 37, C. XIII, Mart 1997. s. 2; Ayrıca bkz. Hikmet Öksüz ve Hayati Aktaş, "Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansımaları", **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Trabzon: Serander Yayınları, 2007. s. 307-334.

başlayınca şikayetler Bristol'a kadar ulaşmıştı. Bristol yardım örgütü ismi altında faaliyet gösteren misyonerlerin şimdiye kadarki uyarılara kulak tıkayarak yürüttükleri yanlış tutumlarının bu sonucu kaçınılmaz hale getirdiğini rapor etti. Ermeniler ve Rumlardan yana taraf tutması ve tarafgir tutumu ile Türklerin hoşnutsuzluğunu kazanmış olan yardım örgütlerinin başında YMCA ve Genç Hıristiyan Kadınlar Birliği, YWCA (*Young Women's Christian Association*) gelir.⁴⁸¹

Misyonerlerin yanlış tutumları Ankara Hükümeti'ni de rahatsız etmişti. Samsun'da NER üyeleri Rumların propaganda mektuplarını taşıırken yakalanmıştı. Bunun üzerine Karadeniz'de Milli Mücadele güçleri yetki alanı içinde faaliyet gösteren Amerikan destroyerlerine belli kurallara uyma zorunluluğu getirildi. Harput'ta ise, yine NER üyesi Misyoner Riggs ve eşi Bristol'a başvurarak Mustafa Kemal'in kendilerini Harput'tan kovdurduğu şikayetini ilettiler. Bristol'un Riggs'e cevabı, "Milliyetçi Türklerin Samsun, Kayseri ve Harput'taki uygulamalarının sorumlusunun misyonerlerin yanlış tutum ve davranışları olduğu" şeklindedir.⁴⁸² Riggs, çalışmalarında Ermenilere dost Türklere karşı bir söylem şekli seçmişti ve Amerikalı olmaktan çok bir Ermeni gibi davranmakta, bölgedeki Kürtler ile Türkler arasında çatışma çıkartmaya çalışmaktaydı. Bu nedenle Harput'tan kovulması emredilmişti.

Ermeni taraftarı beyanları dolayısıyla Harput'tan kovulan Misyoner Riggs ile konuşmasında Bristol; "... Ermeniler, eşek arısının kendisini sokacağını bile bile yuvasına çomak sokan ve sokulduktan sonra da ağlayarak annesine giden çocuklara benziyor..." demişti. Çünkü Ermeniler her fırsatta Türkleri kışkırtmakta zora düşünce de katlediliyoruz propagandası ile Amerika'dan yardım istemekteydi.⁴⁸³

Misyonerlerin bulunduğu bölgelerden sorunlar gelmeye devam ediyordu. Bu esnada Merzifon Amerikan Koleji'nde görev yapmakta olan Türkçe öğretmeni Zeki Ketani

⁴⁸¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, November 29, 1920. s. 1; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, November 5, 1920. s. 1; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, December 14, 1920. s. 1.

⁴⁸² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, December 25, 1920. s. 1-3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, January 4, 1921. s. 2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, July 14, 1921. s. 1.

⁴⁸³ "... Armenians reminded me of the small boy that stirred up a hornet's nest when he knew perfectly well he would get stung if he did it and after getting stung comes crying to his parents for assistance and sympathy. The Armenians knows the Turks as well as a small boy knows hornet's nest... The Armenians should be condemned by us for running their heads up against a stone wall by stirring up the Turk. ...". Bkz. LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, July 14, 1921. s. 2.

Efendi öldürüldü. Öğretmenin öldürülmesi ve Amerikan Hastanesi ile Amerikan Koleji'nde yapılan aramalarda Pontus propaganda materyalleri bulunması üzerine Amerikan Koleji Müdürü Dr. White ve Amerikan Hastanesi Müdürü Dr. Marden ile misyonerler ve yardım örgütü çalışanları Yunan propagandası yaptıkları için Ankara Hükümeti tarafından Merzifon'dan kovuldular.⁴⁸⁴ White, bölgedeki Alevileri ve Kürtleri de Milli Mücadele'ye karşı kışkırtma çalışmaları içinde aktif olarak yer almıştı.⁴⁸⁵ Ayrıca, Dr. Marden, söylentilere dayanarak, Temmuz ayı sonunda Ankara'ya gitmek üzere Samsun'dan gelen "Osman Ağa'nın (Topal Osman) yanındaki adamları ile birlikte 25-26 Temmuz tarihleri arasında Merzifon'da Ermenilerin evlerini yağmaladığı, Ermenileri öldürdüğü ve şehri ateşe verdiği" propagandasını yapıyordu. Marden'e göre; Şans eseri yangından Amerikan Koleji ve Hastanesi zarar görmemişti.⁴⁸⁶ Söz konusu hadiseler meydana gelirken Dr. Marden kendisi olay yerinde bulunmamaktaydı. Dr. Maden'in İngiliz işgali sırasında açıkça Rumlar lehine propaganda yaptığı, Dr. White'in ise Milli Mücadele'ye karşı olarak Pontus Cemiyeti ile temas halinde olduğu bilinmekteydi. Aynı durum, Ermenilerin silahlanması için çalışan ve propaganda yapan diğer NER çalışanı Bayan Graffon için de geçerliydi. Bayan Graffon'a karşı henüz tedbir alınmamıştı fakat Bayan Graffon ve diğer yardım örgütü çalışanlarının aykırı faaliyetlerini durdurmamaları halinde Sivas'tan kovulmaları gündemdeydi.⁴⁸⁷

Ankara Hükümeti Sivas'taki faaliyetlerle ilgili henüz bir eylemde bulunmamıştı. Fakat, Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Emin Bey'in Merzifon'dan kovulan Amerikalıların tekrar dönmesine müsaade edilmeyeceğini söylemesi üzerine Bristol,

⁴⁸⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, March 31, 1921. s. 1-2; Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 157; Gülbadi Alan, **Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008. s. 541-52, 554-80; Merzifon Koleji'nin ve Hastanesinin faaliyetleri için bkz. Öksüz, Aktaş, a.g.m. s. 307-334; Alan, a.g.e.; Ankara'da Dr. White ile ilgili o dönemde haberdar olunmayan çok önemli bir bilgi daha vardı. Aslında Amerikalı bir misyoner olan Dr. White; Samsun limanındaki ve Anadolu'daki gelişmeler ile askeri hareketlilik, Türk ordusunun cephane durumu, Bolşevikler ile ilişkiler hakkında elde ettiği istihbari bilgileri İngiltere'ye aktarmakta ve İngilizler adına casusluk yapmaktaydı. Bkz. *Intervention Between Greece and Turkey*, **BWCR**, C.P. 3384, Confidential, E 11096/143/44. October 7, 1921. s. 3. İngiliz istihbarat raporlarına göre Samsun'daki yardım örgütü çalışanı Captain Perring de 1919 yılında, Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in çalışmaları hakkında raporlar gönderiyordu. Merzifon Koleji'nin istihbarat faaliyetleri için bkz. MacFie, a.g.m., s. 5; Gülbadi Alan, **Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008. s. 541-52.

⁴⁸⁵ Hans Lukas-Kieser, "Muslim Heterodoxy and Protestand Utopia, The Interacitons Between Alevi and Missionaries in Ottoman Anatolia", **Die Welt Des Islams**, S. 41, No: 1, Mart 2001. s. 90; Misyonerlerin Alevi Türk vatandaşları kışkırtarak Ermeniler ile ittifak halinde isyana teşvik etme çalışmaları ile ilgili olarak bkz. Kieser. a.g.m.

⁴⁸⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, August 17, 1921. s. 2; Bilgiç, a.g.e., s. 112-13.

⁴⁸⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, June 22, 1921. s. 2-3.

Merzifon Koleji'nde ele geçirilen belgelerin orijinallerini Ankara'da bulunan Bayan Annie T. Allen'nin kontrol etmesini talep etti.⁴⁸⁸ Bristol, Anadolu'daki savaşta, Yunanlılar ve Ermenilerin en az Türkler kadar karşı taraftan sivil öldürerek, barbarca uygulamalarda bulunduğunu fakat misyonerler, yardım örgütü çalışanları ve medyanın sadece Türklerin yaptıklarını abartılı rakamlarla kamuoyuna duyururken, Rum ve Ermeni komitacıların barbarlıklarını görmezden gelmeyi tercih ettiğini biliyordu. Diğer iki tarafgir Hıristiyan kuruluşu, YMCA ve YWCA'nın yanında NER çalışanları da benzer uygulamayı yapıyorlardı.⁴⁸⁹ NER çalışmalarını bu boyutta bırakmamış, New York'taki merkezin yöneticileri; Dr. James A. Barton, Walter George Smith ve Dr. Stanley White Kongre'ye başvurarak 20 milyon NER bağışçısı adına Türkiye'deki azınlıkların [Ermeniler ve Rumlar] Türklere karşı korunmasını talep etmişlerdi. Aslında, NER'in yıllardır süren çalışmaları Müslüman Türkler ile Hıristiyan azınlıklar arasında geri döndürülemez anlaşmazlıkların temellerini atmıştı ve NER'in bu tutumu Anadolu'ya girmeye çalışan Amerikan sermayesi için de büyük bir tehditti.⁴⁹⁰

Amiral Bristol, Yüksek Komiser sıfatı ile Türk topraklarında, Kafkasya'da, Suriye'de ve Balkanların bir kısmındaki tüm Amerikalı görevlilerin amiri durumundaydı. Göreve başladıktan hemen sonra yardım örgütlerini, misyonerleri ve Amerikan konsoloslarını tarafsız olmaları, herkese eşit yardım dağıtmaları ve şahit oldukları hadiseleri doğru bir şekilde nakletmeleri için defalarca yazılı ve sözlü olarak uyarılmıştı. Bu yaklaşım misyonerler ve yardım örgütü çalışanları için şimdiye kadar uygulanan politikadan yüzde yüz dönüş anlamına geliyordu. Bristol tüm köhne, tek taraflı politikanın değiştirilmesini istemekte, değişime uymayanları sert ifadelerle uyarmaktaydı. Oysa misyonerler ve yardım örgütleri Bristol göreve başlayıncaya kadar özellikle Morgenthau döneminde taraflı yaklaşımları, olayları tek yönlü nakletmeleri ve Türk karşıtı tutumlarından dolayı sürekli takdir edilmeye alışmışlardı. On yılların birikimleri ile kazandıkları tutumlarını değiştirmeleri kolay olmayacaktı.

⁴⁸⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, May 7, 1921. s. 2-3; Merzifon Koleji'nde 16 Şubat 1921 tarihinde yapılan aramada misyoner White'ın odasında Pontus haritası, Rumların ve Ermenilerin Türklerin aleyhine kışkırtıldığını beyan vermelerini istemiş fakat İngilizce bilen bir Türk subayı durumu fark etmişti. Ayrıca ele geçirilen Rumca belgelerde Pontuscu faaliyetler açıkça görülüyordu. Benzer belgeler Dr. Marden'in odasında da ele geçmiştir. Bkz. Alan, a.g.e., s. 554-58.

⁴⁸⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, June 22, 1921. s. 3.

⁴⁹⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, June 22, 1921. s. 4.

Anadolu'da Hıristiyan tarafgirliği ile bilinen ve en çok nefret edilen Amerika menşeli yardım örgütlerinin başında YMCA ve YWCA'nın geldiği daha önce söylenmişti. NER her ne kadar bu iki örgütten daha az taraflı bir yaklaşım sergiliyorduydu da, Ermeni ve Rumların yoğun olduğu belli illerdeki NER çalışanlarının eski geleneği devam ettiren davranışları sürmekteydi. NER görevlilerinin Anadolu'daki faaliyetleri, yardım dağıtırken benimsediği taraflı yaklaşım, Anadolu'daki NER(C) çalışanlarının Ermeni, Rum propagandasını yaparken Ermeni ve Rumların işlediği insanlık suçlarını görmezden gelmesi ve hadiselerin sadece işlerine gelen bir tarafını nakletmeyi tercih etmeleri dolayısıyla Amerika'daki NER Merkezinin sürekli tek taraflı olarak Türk karşıtı Ermeni yanlısı propagandası Amiral Bristol ile NER idarecileri arasındaki anlaşmazlığı kırıma notasına getirdi. Bristol'u rahatsız eden diğer durum, yardım örgütü ve misyonerlerin taraflı yaklaşımlarının Anadolu'ya girmeye çalışan Amerikalı iş adamlarının ve Anadolu'da faaliyet gösteren diğer Amerikalıların işlerini zorlaştırması, bazı durumlarda hayatlarını tehlikeye atmasıydı.

Yoğun propaganda ve tek taraflı yaklaşımlara, yardıma muhtaçları Hıristiyanlaştırma çalışmalarına rağmen misyonerler arasında sağduyu sahibi çalışanlara da rast gelinmektedir. Bunlardan bir tanesi NER çalışanı K. Van Volser'dir. Volser, "Milliyetçiler bir gün Anadolu'yu yönetmeye başlarsa misyonerlerin bu tutumları nedeniyle Anadolu'da hiçbir misyonerin faaliyet göstermesine müsaade etmeyecekler ve bunda da haklılar" demektedir. Bristol da Volser'in kaygılarını paylaşıyordu. "Şayet misyonerler Türkler ile içten temas kurmaz ve eskiden kalma politikalarını devam ettirirlerse Milliyetçiler iktidarı ele aldıklarında Anadolu'dan kovulmaktan kurtulamayacaklardı".⁴⁹¹

Tüm bu gelişmeler üzerine harekete geçmeye karar veren Bristol, 25 Temmuz'da İstanbul'daki bütün NER çalışanlarını toplantıya çağırdı. NER Genel Sekreteri Charles V. Vickrey⁴⁹² toplantıya yalnız gelerek, herkesin davet edildiğinden haberdar olmadığını söyledi. Bu durum Bristol'un canını sıkıyordu. Vickrey'e şimdiye kadar uyarılarını dikkate almamalarının sonuçlarını ve yardımlardaki taraflı yaklaşımlarının nedenlerini sorunca, Vickrey aksi durumda çalışanların kendisini Türk yanlısı olarak suçladığını itiraf etti. Bu

⁴⁹¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, November 16, 1921. s. 2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, November 22, 1921. s. 2.

⁴⁹² *Report of the Near East Relief*, Senate, Doc. No: 343, December 31, 1922. Washington: Government Printing Office, 1923. s. 28.

yaklaşım NER çalışanlarına ve diğer misyonerler ile yardım örgütü görevlilerine Amerika'daki merkezlerde öğretilmekteydi ve bir bumerang gibi geri dönerek Amerikalıların hayatlarını tehdit etmeye başlamıştı. Bristol,

... Amerika'daki gazetelerde her gün Türklerin, Ermenileri ve Rumları katlettiği,⁴⁹³ Haçin'de [Saimbeyli] Ermenilerin katliama uğradığı yazılırken, Yunanlıların İzmir ve Yalova'da Türklere uyguladığı mezalimden, Haçin'de Ermenilerin Türk erkekleri hapsedip işkence ile öldürmesinden, Azerbaycan'da binlerce Türk ve Kürdü demiryolu hattının 42 km. uzağına sürerek hastalığa ve ölüme terk etmelerinden, köyleri bombalayıp yağmalamalarından ve daha pek çok benzer hadiseden bahsetmediklerini⁴⁹⁴

söylediğinde Vickrey, gazete haberlerine müdahale edemeyeceğini belirterek kendisini savundu. Aslında Vickrey ve diğer yardım örgütü çalışanları tek yanlı propagandayı beslemekte ve hadiselerin doğru kısımlarını saklamaktaydılar çünkü bu sayede yardım örgütlerine bağış toplayabiliyorlardı.⁴⁹⁵ (EK: 1.8)

Bu esnada Fransa ile Ankara Hükümeti arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması Kilikya bölgesinde Fransız işgal güçleri ile işgale katılan komitacıların paniklemesine neden olmuştu. NER başta olmak üzere Adana'daki misyoner yardım teşkilatları da bu bölgede yaşayan Hıristiyanların tahliyesi için çareler aramaya başladı.⁴⁹⁶ 1922 yılı başında, Hamid Bey yine H. Hulûsi Beyle birlikte Bristol ile görüşerek Ankara'dan gelen Kilikya ile ilgili mektubu ilettiler. Mektupta Kilikya'daki Taşnak, Hınçak kalıntısı komitacı Ermenilerin paniklemesinin nedeninin Fransız işgali süresince işledikleri cinayetlerin ve mezalimlerin ortaya çıkması korkusu olduğu bildiriliyordu. Hükümet hiçbir Hıristiyan azınlığın zarar görmemesi için gerekli tedbirleri almaya çalışmaktaydı. Görüşmede Bristol, "Türkler hiçbir Hıristiyan vatandaşa zarar gelmeyecek dediğinde kimsenin bu söze inanmadığını fakat Kilikya'daki durumun milliyetçilerin kendilerini ispatlamaları için iyi bir şans olduğunu" söyledi.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Frederic Cunliffe-Owen, "Venizelos May Turn up in Athens", **New York Times**, June 4, 1922. s. 32.

⁴⁹⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, July 25, 1921. s. 1-4; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, July 18, 1922. s. 4.

⁴⁹⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, July 25, 1921. s. 1-4; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, July 18, 1922. s. 4; Levon Marashliyan, İtilaf Devletlerini Milliyetçi Kemalist Türklere karşı harekete geçirmek için bu propagandanın organize ve bilinçli olarak yapıldığını söylemektedir. Bkz. a.g.t., s. 18.

⁴⁹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, November 15, 1921. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, Report of Operations for Week Ending 20th November 1921**, Confidential, Part Three, November 21, 1921. s. 5.

⁴⁹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, January 3, 1922. s. 1-2.

İşgal altındaki topraklar kurtuldukça Amerikalı misyonerler ve Ankara Hükümeti'nin göndermiş olduğu idareciler arasındaki anlaşmazlıklar da gün yüzüne çıkmaya başladı. Osmanlı İdaresinde kapitülasyonlar ile istedikleri gibi hareket eden misyonerler, daha sonra işgal döneminde genişleyen alanı kullanarak çalışmalarına devam etmişlerdi. Milli Mücadele güçlerinin işgalden kurtarılan yerleşimlerin idaresini ele alması ile kapitüler haklar ortadan kalkmıştı. Çünkü Ankara Hükümeti kapitülasyonları geçersiz sayıyordu.

Misyonerler bu zamana kadar: (a) Buldukları yerdeki Hıristiyanlarla (çoğunlukla Ermeni ve Rumlar) iç içe bir yaşam sürmüş, Türkleri yok saymışlardı, (b) Milli Mücadele döneminde buldukları yerlerde Kürtleri Milliyetçi Türklere karşı kışkırtmışlardı, (c) Buldukları yerlerdeki Türk idarecileri dikkate almayarak, aşağılayarak İşgal güçleri ile işlerini görmüşlerdi, (ç) Avrupa ve Amerikan kamuoyuna sürekli abartılı, tek taraflı katliam hikayeleri servis etmişlerdi. Ayrıca misyonerlerin kanun kural tanımaz, kentin valisini tehdit edecek kadar ileri giden geçmişten gelen alışkanlıkları artık buldukları yerlerde çalışmalarını imkansız hale getirmişti. Merzifon, Harput, Sivas, Kayseri, Adana, Saimbeyli, Tarsus, Trabzon, Samsun gibi misyonerlerin ve kısmen misyonerlerin denetimindeki yardım örgütlerinin faaliyetleri kısıtlanınca ya İstanbul'a dönmek zorunda kaldılar ya da huzuru bozdukları için kovuldular.⁴⁹⁸ Milli Mücadele'nin toprak kazanımları misyonerler için yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştu. Zararlı faaliyette bulunanlar kovulmaktaydılar. 1922 yılının başında yaşanan bir hadise Ankara ile misyonerlerin arasındaki gerginliğin kopma noktasına gelmesine neden olabilecek boyuttaydı. Olay Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Harput'ta meydana gelmişti.

Kışkırtıcı ve Milli Mücadele'yi baltalayıcı faaliyetlerinden dolayı Harput'tan ayrılmaları istenen iki misyoner, Dr. M. Ward ve Yowell intikam almak için 1922 Mayıs ayında *Londra Times*'a "Harput'ta ve Anadolu'da Kemalistler tarafından katliam yapıldığı, Hıristiyanların tümünün öldürüldüğü" şeklinde propaganda haberleri göndererek büyük puntolar ile ilk sayfalarda yayınlanmasını sağlamıştı. Aslında Dr. Ward ve Yowell önce raporlarının yayınlanması için Bristol'a gitmişler, Bristol kendilerine "doğruları yayınlatabileceğini fakat propagandaya alet olmayacağını" söylemişti. Bristol ayrıca,

⁴⁹⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, April 19, 1922. s. 1-5; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, May 3, 1922. s. 1-4; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, Bible House, Constantinople (Letter of Missioner H. L. Riggs)*, NC. 994-222, May 8, 1922. s. 1-2.

Avrupa ya da Amerika'dan bir ordu gönderilerek Anadolu'daki Hıristiyanları korumadığı sürece bu tür propaganda haberler yapmanın sadece Hıristiyanlara zarar vereceğini, geçmişte misyonerlerin yapmış olduğu uygulama sonuçlarının bu durumun delili olduğunu da hatırlatmıştı. Bristol'un uyarılarını dikkate almayan Dr. Ward ve Yowell İngilizlerin desteğinde intikam amacıyla Kemalist Türkler aleyhine propaganda kampanyası başlattı. Hadise Ankara'da infiale neden oldu. Yowell, NER üyesi olarak Ankara Hükümeti'nin izni ile Anadolu'da görev yapmıştı. H. Hulûsi Bey Bristol ile görüşerek durumu protesto etti. *Chicago Daily News* Temsilcisi Constantin Brown da Ankara Hükümeti'nin propaganda yayınlarına cevabını yayınlamak için gazetesine gerekli bilgileri gönderdi. Gelişmeler sonucunda Ankara'da, tüm Amerikalıların Anadolu'dan kovulması tartışılmaya başlanmıştı.⁴⁹⁹

Dr. Ward ve Yowell'in iftiraları *Associated Press*'in İstanbul'daki temsilcisi Ermeni Halatciyan tarafından servis edilmişti. Olayların aslı otaya çıktıktan sonra 22 Mayıs'ta Bristol ile görüşen Halatciyan Harput olaylarının İngilizler tarafından propaganda malzemesine dönüştürüldüğünü itiraf etti.⁵⁰⁰ İngiliz propagandası başarılı olsaydı, Anadolu'daki Amerikan çıkarları sekteye uğrayacak, İngilizler daha güçlü bir konuma gelecekti. Böylece, barış görüşmeleri sonuçsuz kalacak, Yunanlıların saldırısı meşrulaşarak daha büyük destek alacak, Ankara'daki Milliyetçiler itibarsızlaştırılacaktı.

Ankara'nın hızlı reaksiyonu, Bristol'un çabaları ve Anadolu'daki varlıklarının tehlikeye düşmesini istemeyen diğer misyoner ve yardım örgütü çalışanlarının yalanlamaları İngiliz yönlendirmesindeki Yunan, Ward ve Yowell propagandasını geri döndürmeyi başarmıştı. Yowell, basın mensuplarının kendisi ile röportaj yaparak hadiselerin aslının daha fazla açığa çıkmaması için NER yöneticilerinin isteği ile propagandanın anlaşıldığının ertesi gün İstanbul'dan ayrıldı.

Son olay da göstermişti ki, Misyonerlerin çoğunluğu ve yardım örgütü çalışanlarının büyük kısmı ile Yüksek Komiser Bristol arasında anlaşmazlık vardı. Bu yüzden Bristol, Ermenilerin yanında kendi vatandaşı misyonerler ve yardım örgütü çalışanları tarafından defalarca Dışişleri Bakanlığı'na şikayet edilmiş fakat Wilson'dan sonra Harding tarafından da görevinden alınmamıştı. Bristol, şimdiye kadar yapıla gelen

⁴⁹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, May 12, 1922.

⁵⁰⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, May 22, 1922. s. 1-2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, May 24, 1922. s. 1-2; Duru, a.g.e., s. 170.

uygulamanın aksine, Türklerin güvenini kazanmaya, adil, tarafsız ve güven artırıcı paradigmlar üzerine oturmuş bir politika yürütmeye çalışmaktaydı. Amerikan çıkarları ve Anadolu'nun her yanına dağılmış Amerikan vatandaşlarının yaşamları ile azınlıkların hakları ancak bu şekilde garanti altına alınabilirdi.

Oysa özellikle I. Dünya Savaşı öncesindeki gelenekten gelen misyonerler ve yardım örgütü görevlileri Bristol'un politikasının tersine faaliyet göstermekte, tek taraflı propagandayı mücadele yolu olarak benimseyip eski alışkanlıklarında direnmekteydiler.⁵⁰¹ Bu yaklaşım kaçınılmaz olarak anlaşmazlığa ve çatışmaya yol açmıştı. Aslında Büyük Taarruz sonrasındaki gelişmeler ve Lozan süreci Bristol'un haklı olduğunu göstermiştir. Fakat tarihin gidişatını doğru okuyamayan misyonerler ve yardım örgütü çalışanları gerçekleri fark ettiklerinde bir asırdan fazla serbestçe faaliyet gösterdikleri Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Milli Mücadele süresince Amerikan Yüksek Komiseri Bristol, Amerika'nın ticari çıkarlarını korumaya, çatışmalarda tarafsız kalmaya, misyonerlerin kara propagandasını engellemeye ve misyonerlerin Türk halkını rahatsız edici tutumlarına rağmen Amerikan eğitim kurumlarının sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışmıştı. Lozan görüşmeleri başlamadan önce, Kasım ayının ortalarında Robert Koleji Müdürü Dr. Caleb F. Gates ile görüşen Bristol Amerikan okullarının artık Türk yasalarına göre faaliyet göstermelerinin gerekli olduğunu söyledi. Gates bu öneriyi kabul edilebilir bularak okulların direkt olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmasının işleyiş açısından şart olduğunu belirtti.⁵⁰²

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesi'nden 30 Ağustos 1922 zaferine kadar geçen dört yılda Yüksek Komiserliğin kayıtlarına göre ABD yardım örgütleri tarafından Amiral Bristol'un denetimindeki alanda yaklaşık 70.000.000\$ harcanmıştı.⁵⁰³

Milli Mücadele sonrasında ABD menşeli kuruluşların Türk toprakları üzerindeki etkinlikleri azalmaya başladı. Mudanya Ateşkesi'nin imzalanmasından itibaren özellikle NER yoğun olarak Anadolu'dan göçen Rum, Ermeni ve Rus mültecilerin iâşe ve barınması

⁵⁰¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, July 21, 1922. s. 1-3.

⁵⁰² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, November 15, 1922. s. 3.

⁵⁰³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *War Diary*, Confidential, September 12, 1922. s. 2.

ile ilgilendi.⁵⁰⁴ Lozan Antlaşması sonrasında kapitülasyonların kaldırılması misyonerlerin çalışmalarını ve hareket alanlarını kısıtladı. Misyoner okullarına yönelik yasal düzenlemeler pek çoğunun kapanmasına neden oldu. Cumhuriyet kurulduktan sonra, mübadele ve göçler neticesinde Anadolu’da çok az gayrimüslim tebaa kalmıştı ve misyonerlerin çalışma ortamı kendiliğinden ortadan kalktı.⁵⁰⁵ Bağlaşıklar İstanbul’dan ayrıldıktan sonra, 9 Ekim 1923 tarihinde Bristol misyoner örgütlerine artık Türkiye’nin bağımsız ve egemen bir ülke olduğunu, savaş öncesinde ve sonrasındaki uygulamaları ile, kapitüler korumaların ortadan kalktığını söyleyerek dikkatli olmalarını istedi.⁵⁰⁶ Oysa misyonerler bu zamana kadar kapitülasyonlar sayesinde, yerel makamları yok sayarak serbestçe hareket edebilmişlerdi.

1.2.7. Kapitülasyonlar ve Kapitüler Uygulamaların Neden Olduğu Sorunlar

Ticari kapitülasyonlar bir yana bırakılırsa, adli kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı Devleti’nde yaşayan yabancılar sadece Türk yasaları karşısında dokunulmazlık zırhına bürünmemiş, kapitüler haklar sayesinde kendi yasaları karşısında da dokunulmaz hale gelmişlerdi. Bu sayede Osmanlı Devleti’ndeki yabancılar, istedikleri gibi suç işleme ve cezalandırılmama imtiyazını sahiptiler.⁵⁰⁷

Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra İngiltere, Fransa ve İtalya’nın ilk girişimlerinden bir tanesi 10 Eylül 1914 tarihinde tek taraflı bir kararla kaldırılmış olan kapitülasyonların tekrar uygulamaya konulması oldu. 19 Ocak 1919 tarihinde Türk Hükümeti’ne kapitülasyonların kaldırılmasının yasa dışı olduğu ve bu üç devletin vatandaşlarının vakit geçirilmeksizin kapitüler haklardan tekrar yararlanmaya başlaması

⁵⁰⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, March 8, 1923; **Report of the Near East Relief**, Senate, Doc. No: 343, December 31, 1922. Washington: Government Printing Office, 1923. s. 9-11.

⁵⁰⁵ **New York Times**, “*Near East Relief Ends Work in Asia Minor*”, September 18, 1923. s. 28; **New York Times**, “*Washington Protests to Turks for Y.W.C.A.*”, March 25, 1924. s. 2; Kieser, a.g.m., s. 106.

⁵⁰⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, October 9, 1923; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending 10 February 1924*. Part Three.

⁵⁰⁷ Philip Marshall Brown, “The Lausanne Conference”, **The American Journal of International Law**, American Society of International Law, C. 17, No. 2, Nisan 1923. s. 292; Bilinen ilk kapitüler haklar her ne kadar bu adla anılmasa da Milat’tan önce 526 yılında Mısır’a göçen Yunanlı tüccarlara tanınmıştı. Bu ilk kapitüler haklar; kendi tapınaklarını yapma, kendi tanrılarına tapma ve kendi hukuklarına göre yargılanma haklarını içermekteydi. Daha sonra, Fenike, Yunanistan, Roma gibi medeniyetler ülkelerine gelen yabancı tüccarlara benzer haklar tanıdı. Osmanlı Devleti’nde ise, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Fransız tüccarlara tanınmış olan kapitüler haklar Duraklama Dönemi’nin sonundan itibaren Devlet İdarecilerinin başına bela olmuştur. Bkz. G. Bie Ravndal, (American Consul General in Constantinople), **The Origin of The Capitulations and of The Consular Institution**, Senate, Document No. 34, Washington: Government Printing Office, 1921. s. 5-8.

bildirildi. Benzer kapitüler haklar, Belçika, Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Yunanistan vatandaşlarına da tanınacaktı.⁵⁰⁸ Kapitülasyonların kaldırılma kararı yürürlüğe girmeden önce, ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau ticari kapitülasyonların görüşülebileceğini fakat adli kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasının kabul edilmeyeceğini söylemişti. Kapitüler haklardan vazgeçmek istemeyen dönemin ABD Büyükelçisi Morgenthau, Hükümetinin kapitülasyonların kaldırılmasını tanımadığını da nota ile Babıali'ye bildirmişti.

Bağlaşıkların kapitüler hakların tekrar uygulamaya koyulmasını istemesi üzerine ABD hükümeti kapitüler haklar uygulamasında kendi vatandaşlarına ayrımcılık yapıldığı düşüncesiyle hemen harekete geçti ve İsveç elçiliği vasıtasıyla diğer İtilaf Devletleri vatandaşlarına tanınan kapitüler ayrıcalıkların aynısının ABD vatandaşlarına da tanınmasını talep etti. 29 Eylül 1919 tarihinde Osmanlı Devleti idari sınırları içinde kalan tüm Amerikan konsolosluklarına gönderilen muhtıra ile kapitülasyonların halen yürürlükte olduğu bildirildi.⁵⁰⁹

Özellikle ticari kapitülasyonların uygulanmasında Bağlaşıklar arasında görüş ayrılığı mevcuttu. Amerikan Hükümeti ticari kapitülasyonların hemen uygulamaya konulmasını isterken, İngilizler ve Fransızlar Osmanlı Hükümeti'nin kapitülasyonlara rağmen koymuş olduğu gümrük vergisini görmezden gelerek; “Osmanlı maliyesinin kapitülasyonlar oranında gümrük vergilerinin uygulanamayacağı kadar kötü durumda olduğunu” söylüyorlardı. Bristol, burada bir çelişki olduğunu düşünüyordu. Çünkü işgalci İngiltere ve Fransa işgal ile ilgili hemen her ödemenin masraf olarak Osmanlı Hükümeti tarafından yapılmasını talep ederken ve İngilizler sürekli “Türklerin burnunun yerde sürtülmesi gerektiğini” söylerken, kapitüler mevzuata aykırı gümrük vergilerini görmezden gelmeyi tercih etmekteydiler.⁵¹⁰

Başkan Wilson I. Dünya Savaşı başladıktan sonra üretim fazlası veren Amerikan ekonomisini rahatlatabilmek ve açık kapı politikasına tekrar işlerlik kazandırabilmek için bir dizi kararlar almıştı. Bristol, Başkan'ın bu kararını büyük bir memnuniyetle karşılamış ve tüm enerjisini bu alana yöneltmişti. Bristol'un amacı Amerikan'ın ticari çıkarlarını

⁵⁰⁸ *The Commissioner at Constantinople (Heck) to the Acting Secretary of State, Constantinople, February 8, 1919. PRFRUS 1919, C. II, a.g.e., s. 814-15;*

⁵⁰⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, September 29, 1919.**

⁵¹⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending November 23. Confidential, Part Four, Con. 7448-19, November 24, 1919. s. 1.**

mümkün olabilecek en üst düzeyde korumaktı ve Anadolu yatırım için henüz el değmemiş bakir bir alandı.⁵¹¹ Amerikan Sermayesi Anadolu'da etkinlik kazanmak ve özellikle petrolden pay almak istiyordu. En zengin petrol yataklarının bulunduğu alan olan Musul Sancağı her ne kadar İngilizler tarafından işgal edilmiş olsa da; bu işgal ateşkes sonrasında gerçekleştiği için Amerikalılar için hala bir ümit vardı.⁵¹²

Ticari kapitülasyonlar ile ilgili anlaşmazlık devam ederken, 5 Ocak 1920 tarihinde İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD Yüksek Komiserleri, Fransız Büyükelçiliği'nde bir araya gelerek Babıali'nin vermiş olduğu teklifi görüştüler. Teklifte Osmanlı Hükümeti, kapitülasyonların gerektirdiği vergilendirme uygulamasına dönmeyi kabule ederken, ticari ürünlere değer biçme hakkının yeniden düzenlenmesini istiyordu. Buna göre; Osmanlı Hükümeti gümrük vergisi konulacak ticari ürünlerin fiyat listesini hazırlayacak ve vergilendirme bu fiyat değer listesine göre yapılacaktı. İtalyan temsilcisinin teklifi kabul edilebilir bulmasına rağmen, Bristol başta olmak üzere, İngiliz ve Fransız temsilcileri teklifi kabule yanaşmadılar. Toplantıda kapitüller hakların savaş öncesindeki uygulama ile

⁵¹¹ Yaylaher, **Türk-Amerikan Ticaret.....**, s. 21-23.

⁵¹² **New York Times**, "British in Mosul Oil Field", June 20, 1922. s. 35; Andromidas, a.g.m., s. 20-21; 1912 yılında Almanya ile İngiltere arasındaki petrol imtiyaz anlaşmazlığını çözmek için Alman-İngiliz ortaklığında *Turkish Petroleum Company* isimli şirket kuruldu. Şirket, Mezopotamya'da (Bağdat, Musul) petrol çıkartacaktı. Bu bölge daha önce II. Abdülhamit tarafından Hazine-i Hassa mülkleri içine alınmış, İttihat Terakki, mezkur bölgeyi 1909 yılında Hazine-i Hassa'dan alarak Maliye Bakanlığı'na devretmişti. 18-19 Haziran 1914 tarihinde, I. Dünya Savaşı başlamadan hemen iki ay önce, Alman ve İngiliz Büyükelçilerinin Babıali ile müzakereleri esnasında, Amerikalı girişimci Amiral Chester'in daha kazançlı bir proje teklif etmesinin de etkisiyle; Maliye Bakanlığının yatırımda hisse sahibi olması ve benzer imtiyazı elde etmek isteyebilecek ve yasal olarak buna hakkı olan başka yatırımcılara tazminat ödenmesinin kabul edilmesi istendi. Son istek, Chester Projesi ile ilgiliydi ve Babıali tüm imtiyazları İngiltere ve Almanya ortaklığındaki *Turkish Petroleum Company*'ye kaptırmamak için böyle bir yol takip etmişti. İngiltere ve Fransa son şartı kabul etmedi. I. Dünya Savaşı'nın arifesinde Londra Büyükelçisi Hakkı Paşa'dan, sorunların çözülmesi için ilgili şirket temsilcilerinin İstanbul'a davet edildiğini ilgililere bildirmesi istendi. Tam bu esnada I. Dünya Savaşı başladığı için görüşmeler durdu. Görüldüğü gibi savaş başlamadan önce İngiltere'nin iddia ettiği gibi *Turkish Petroleum Company* Osmanlı Devleti'nden petrol imtiyazına yönelik sözleşme imzalamaya muvaffak olamamış sadece İstanbul'a davet ile imtiyaz sözü almıştı. Muhtemelen Hakkı Paşa'nın davetine icabetle İstanbul'da tekrar müzakere edilebilse idi ilgili imtiyaz sözleşmesi imzalanacaktı fakat buna fırsat olmamıştır. İngiltere 1918 yılı Aralık ayında Firma'daki Alman payına düşman mülkü olduğu gerekçesiyle el koydu. Bkz. Earle, a.g.m., 267-73; I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan kalan boşluktan yararlanarak Mezopotamya petrol yatırımlarına girmek isteyen Amerika, İngiltere tarafından engelleniyordu ve iki devlet arasındaki temel anlaşmazlık burada ortaya çıkmaktaydı. İngiltere elde ettiği pastayı bölüşmek niyetinde değildi. İngiltere'nin ateşkesten hemen sonra Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'nın çıkar alanında bulunan Musul'u işgal etmesi, Kürtleri Türklere karşı kıskırtması ve Lord Curzon'un Lozan'da Musul'u Türkiye'ye geri vermeye yanaşmamasının nedeni buradaki petrol yataklarının verimliliğinin ve rezerv büyüklüğünün keşfedilmiş olmasıdır. Dean Andromidas, İngiltere'nin Mezopotamya petroleri için sadece Türkiye ile değil Amerika ile de savaşmayı göze aldığıı kaydeder. Bkz. Andromidas, a.g.m., s. 20-21; *The British Ambassador (Geddes) to the Secretary of State*, British Government Has Turkish Co. Stock, Washington, January 23, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 333-34.

yeniden yürürlüğe girmesi için Osmanlı Hükümeti'ne ortak bir nota verilmesi kararlaştırıldı.⁵¹³

Bristol göreve başladıktan sonra ticari kapitülasyonlar ile ilgili ilk kriz İzmir'den tütün yükleyen bir Amerikan ticaret gemisinden %10 gümrük vergisi istenmesi ve geminin yola çıkmasına izin verilmemesi ile ortaya çıktı. Kapitülasyonlara göre; tütünden %1 ihracat vergisi alınabilmekteydi. Fakat Savaş yıllarında Osmanlı Devleti Almanya ile yapmış olduğu antlaşmayla bu oranı %10'a yükseltmişti. Hadise ticaret ablukası kalktıktan hemen sonra, 24 Şubat'ta meydana geldi. Kapitülasyonlarla tanınan haklara göre; Osmanlı Hükümeti belli mallar üzerinde en fazla %11 gümrük vergisi isteme hakkına sahipti. Bristol ve Bağlaşık Devletler Yüksek Komiserleri Ateşkes Komisyonu Başkanı Galib Kemali Bey'e, Amerikan Hükümeti'nin tütünün hemen yola çıkmasına izin verilmesini istediğini, gümrük vergisi ile ilgili durumun daha sonra da çözüme kavuşturulabileceğini söylediler. G. Kemali Bey Bakanlar Kurulu toplantısına katıldıktan sonra Bristol ve Yüksek Komiserlerin isteğinin kabul edildiğini bildirmek zorunda kaldı.⁵¹⁴

Bu esnada Osmanlı Devleti Bağlaşıkların da desteği ile bazı ek vergileri yürürlüğe koydu. Ticari kapitülasyonları düzenleyen vergilendirme üzerindeki tartışmalar 1921 yılı başına kadar devam etti. Bağlaşıklar tarafından İstanbul Hükümetine %11 değer üzerinden vergilendirme malın ederi üzerinden (*ad valorem*) yönergesi verilmiş fakat Amerikan temsilciliği bu konuda bilgilendirilmemişti. Ayrıca İtalya, İngiltere ve Fransa ticaret odaları işbirliği içerisinde malın ederi üzerinden vergilendirme listesi için değerleri belirlemişti. Bu durum Amerikan Ticaret Odası'nın daha önceki isteklerine aykırıydı. Halen savaş öncesi kapitüler uygulamanın değiştirilmesi kabul edilebilir bulunmuyordu. *Ad valorem* üzerine konulması planlanan Tüketim vergisine karşı olan Amerikalılar ithalatta *ad valorem* uygulamasının tekrar başlamasını talep ediyordu. Bristol 1921 Haziran ayında Dışişleri Bakanı İzzet Paşa ile görüşmesinde bu talebi dile getirdi ve yeni konulan tüketim vergisinin kaldırılmasını istedi.⁵¹⁵

⁵¹³ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-I**, *War Diary*, Confidential, January 5, 1920.

⁵¹⁴ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-I**, *War Diary*, Confidential, February 24, 1919; LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-I**, *War Diary*, Confidential, February 25, 1919; LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-I**, *The Application of the Capitulations to the Resumption of Trade in Turkey*, Constantinople, May 18, 1919. Con. 3181-19. s. 1-2.

⁵¹⁵ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, *Momerandumu*, February 25, 1921. s. 1-2; LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, April 2, 1921. s. 1-2; LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, June 15, 1921. s. 2; *The High Commissioner at Constantinople*

Kapitüler hakların korunması için İstanbul ve Yunan işgali öncesinde İzmir gümrüklerinde zikredilen gelişmeler yaşanırken, Samsun limanında idareyi ele alan Ankara Hükümeti, tüm ilgililere kapitülasyonların uygulamada olmadığını bildirdi. Böylece Samsun gümrüğüne satmak için ticari mal getiren ve ticari mal satın alan tacirler artık idari ve mali hiçbir kapitüler haktan yararlanamayacaklardı. Amerikalı tacirlerin bu dönemde Samsun'dan yoğun olarak tütün ithal ettikleri bilindiği için kapitüler hakların uygulamada olmadığını ilan edilmesi dikkatleri çekmekte gecikmedi. Bu esnada Amiral Bristol, kapitülasyonlar hakkında bilgi vermiş olduğu raporunda, İstanbul'da ve Avrupa'da yayılan Samsun ve etrafındaki Ermenilerin ve Rumların Milliyetçiler tarafından katledildiği iddialarını ispatlayacak herhangi bir delil bulunmadığını ve bunun propaganda olduğunu bildirmişti.⁵¹⁶

Kapitülasyonlar ile ilgili gelişmeler misyonerleri de yakından ilgilendiriyordu. Çünkü daha önce kendileri de, mali ve hukuki kapitüler haklardan fazlasıyla istifade etmişlerdi. Ankara Hükümeti'nin uygulamasına karşı misyonerler ve yardım örgütü çalışanları eski idareye dönmek için uğraştılar. Uğraşlar, ve itirazları sonuç vermeyince misilleme olarak yardım malzemelerinden Türklere verilmemeye başlandı. Örneğin NER üyesi misyoner Jaquit vergilendirmeye misilleme olarak Trabzon'daki Müslümanlara yardım malzemesi dağıtmama kararı almıştı. Amerikan Yüksek Komiserliği Jaquit'in bu eyleminden rahatsız olarak kendisini uyardı.⁵¹⁷ Tarafgir bir misyoner olan Jaquit, Bristol kendisine Türklere de yardım edilmesi gerektiğini söylediğinde, Amerika'daki propagandalar neticesinde Türklere için fon toplamının imkansız olduğu bahanesini ileri sürmüştü.⁵¹⁸

İlk defa resmi bir antlaşma ile, 16 Mart 1921 tarihinde Bolşeviklerle imzalanmış olan Moskova Antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırıldı. Böylece kapitüler hakka sahip olup bundan vazgeçen ilk devlet Bolşevik Rusya oldu. Moskova Antlaşması'nın kapitülasyonları kaldıran maddesi ile yakından ilgilenen Amerikan Hükümeti, antlaşma İstanbul'da yürürlüğe girdiğinde burada yaşayan Rus vatandaşlarının Türk hukuku karşısında korunmasız kalacağı düşüncesindeydi. İstanbul'da bulunan Beyaz Ordu lideri

(Bristol) to the Secretary of State, Constantinople, February 2, 1921. **PRFRUS 1921**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1936. s. 890.

⁵¹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *Report of Operations for Week Ending July 25, 1920*. General Summary, Part Three, July 26, 1920. s. 4.

⁵¹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, December 14, 1920. s. 2.

⁵¹⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, June 24, 1921. s. 1-2.

General Wrangel, Amerikan Yüksek Komiserliğinden Ruslar için kapitüler koruma talep etmişti.⁵¹⁹ Bu düşünce sistemi Amerikan temsilcilerinin kapitüler haklardan vazgeçmemek için direncini de ortaya koyması açısından önemlidir.

Kapitülasyon ve *ad valorem* vergi tartışmaları tüm tarafları tatmin edici bir çözüme kavuşturulamadan, Osmanlı Devleti'nin borçlarını karşılayabilmesi ve hükümet memurlarının maaşlarının ödenebilmesi için alkollü ürünler üzerine ek miri vergi konuldu. Bağlaşıkların kabul ettiği bu vergiyi Amerikan Hükümeti kabul etmemekteydi çünkü Osmanlı topraklarına ithal edilen alkollü içeceklerin büyük kısmı Amerika'dan geliyordu. Ayrıca, miri vergiden alınan gelir doğrudan Duyun-u Umumiye (*Public Dept Administration*) idaresine gitmekteydi. Amerikan Hükümeti kapitüler antlaşmalardan da doğan hakkını kullanarak ek miri vergi karşısındaki direncini devam ettirmeye kararlıydı. Hollanda orta elçisinin ricası da Bristol'un miri vergi ile ilgili fikrini değiştirmeye yetmedi.⁵²⁰ 12 Temmuz'da Bulak Bey Bristol ile görüşerek alkol üzerine konulan miri verginin Osmanlı hazinesine değil doğrudan Duyun-u Umumiye idaresine gittiğini tekrarladı ve Amerika'nın bu vergiyi kaldırtmasının Osmanlı Hükümeti'ni etkilemeyeceğini söyledi. Bulak Bey ayrıca, görüşmede Amerika'nın uzun süredir ısrarcı olduğu savaş öncesi kapitüler ticari uygulama için Osmanlı Hazinesi'nin *ad valorem* üzerine %4 ek vergi koymak istediğini ve ek kısmın doğrudan zorda olan Osmanlı Hazinesine gideceğini bildirdi.⁵²¹ Böylece *ad valorem* vergi %15'e yükselecekti.

Bununla birlikte Amerikalı tacirler de Amerikan Hükümeti ile paralel görüşte olarak ticaretin savaş öncesi kurallara göre; başka bir deyişle kapitülasyonlar temelinde yürütülmesinden yanaydılar. İstanbul'a gelmiş olan Amerikan Ticaret Odası temsilcileri zikredilen arzularını Bristol'a bildirerek, Yüksek Komiserliğin görüşlerini desteklediklerini söylediler. Savaş öncesi ticari rejime dönülmesi birinci öncelikti, bunun adı kapitülasyon olsun ya da Türk halkının tepkisini çekmemek için başka bir isim konulsun, Amerikan Hükümeti için önemli değildi. Amerikalılar kapitülasyonların ancak, barış antlaşması

⁵¹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, March 28, 1921. s. 2.

⁵²⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, July 30, 1921. s. 1-2; *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, July 6, 1921. PRFRUS 1921, C. II, a.g.e., s. 898.

⁵²¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, July 12, 1921. s. 2; *The Allied High Commissioners at Constantinople to the American High Commissioner*, No. 362, Constantinople, August 22, 1921. PRFRUS 1921, C. II, a.g.e., s. 909-11.

yürürlüğe girdikten sonra karşılıklı müzakereler ile kaldırılabilceğini düşünüyordular.⁵²² Böylece Amerikan Hükümeti 1914 yılı Ekim ayında kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılması kararını kabul etmediğini beyan etmiş oluyordu.

İstanbul'da ticari kapitülasyonlar ile ilgili tartışmalar devam ederken, Mustafa Kemal daha önce Kızılay Müdürü ve Milliyetçilerin İstanbul'daki temsilcisi olan Hamid Bey aracılığıyla Amiral Bristol'a ilemiş olduğu görüşünü, bu sefer Eylül ayı itibarıyla Dr. Emin Bey'in yerine Ankara'yı İstanbul'da temsil edecek olan H. Hulûsi (Pektaş) vasıtasıyla tekrarlamış ve uluslararası uygulamaya tezat teşkil eden kapitülasyonların kaldırılmasını ve Amerikan Hükümeti'nin bu konuda aksi bir tutum belirlememesinin umulduğunu bildirmişti.⁵²³

Kapitülasyonların kaldırılması talebi Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey tarafından da 1922 Şubat ayının sonunda Bristol'un yardımcısı Allen Dulles ile yapılan görüşmede resmi olarak dile getirildi. Görüşmede Yusuf Kemal Bey, Türk hukuk sisteminin artık Kur'an yasalarına göre şekillenmesinin imkansız olduğunu bildiklerini, İslam kanunlarının kişisel ilişkileri düzenleyen hükümleri hariç kalan kısmının tamamen terk edileceğini söyledi. Kişisel konularda Müslümanlar ve yabancılar inançlarına göre yargılanacaktı. Yargılamayı Türk mahkemeleri yapacaktı. Dulles kapitülasyonların kaldırılması durumunda Amerikan işadamlarını koruyacak nasıl bir garanti verileceğini sorduğunda, Y. Kemal Bey, 50 yıldır zikredilen alanda bir sorun çıkmadığını söyledi.⁵²⁴

Liman gümrüklerinde kapitülasyonların kaldırılmasını Temmuz ayından itibaren Ankara Hükümeti'nin idari alanlarında olan bölgelerdeki uygulama ve vergilerdeki kapitüler hakların kaldırılması takip etti. Amerikan misyoner müesseseleri kapitülasyonlar gereği vergiden muaftı ve bu kuruluşlarda kullanılmak üzere ithal edilen ürünlerden vergi alınmaması 1900 yılı başlarında genişletilen kapitüler haklar ile kabul edilmişti. Ankara

⁵²² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, September 26, 1921. s. 1-2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, Part Four, September 30, 1921.

⁵²³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, September 8, 1921. s. 5.

⁵²⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary, Extract from the Despatch to Secretary of State Containing Synopsis of Conversation Between Mr. Dulles and Youssouf Kemal Bey*, Confidential, February 18, 1922. s. 1-2.

Hükümeti, tüm bu kuruluşlar üzerine ve diğer idari, adli alanlara kapitüler hakları yok sayan vergilendirme ve idareyi uygulamaya koydu.⁵²⁵

Büyük Taarruz sonrasında Amerika başta olmak üzere İtilaf Bloku'nu ilgilendiren en önemli sorunlardan bir tanesi de kapitülasyonların kaldırılmasının engellenmesiydi. Aslında kapitülasyonlar 1914 yılı Ekim ayında kaldırılmış ve TBMM'nin egemenliğindeki topraklarda bir daha uygulamaya konulmamıştı. Bununla birlikte İtilaf Bloku elde ettiği imtiyazlardan vazgeçmeye niyetli değildi. İtilaf Bloku içerisinde yer almakla birlikte Japonların İstanbul Yüksek Komiseri S. Uchida Büyük Taarruza kadar İstanbul'da çok etkin bir rol oynamamıştı. Zafer'den sonra kapitülasyonlar konusundaki fikrini öğrenmek üzere Bristol ile bir görüşme yaptı. Aslında Japonya Sevr Antlaşması'na kadar Osmanlı Devleti ile herhangi bir kapitüler antlaşmaya sahip değildi, Uchida, Sevr ile edilen hakların korunması peşindeydi. Görüşmede Bristol ABD'nin kapitülasyonların kaldırılmasına rıza göstermeyeceğini kesin ifadelerle Uchida'ya bildirdi.⁵²⁶ Lozan öncesinde ABD kapitüler haklarını korumak için operasyona başlamıştı. Cephe ya kurtarılacak ya da yarılacaktı.

Başkomutanlık Meydan Muharebesi öncesinde Amerika, Dışişleri Bakanlığı diplomatı Imbrie'yi Milliyetçi Türkler ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya göndermişti. Imbrie Ankara'daki görüşmeleri sonrasında İstanbul'a dönmüş fakat Mudanya ateşkesinden sonra değişen şartlar üzerine kendisine tekrar Ankara'ya gitmesi talimatı verilmişti. Ankara'da ele alınacak konulardan bir tanesi de kapitülasyonlardı. Imbrie, hissettirmeden Milliyetçi Türklerin kapitülasyonlarda ödün verebilecekleri kırılma noktasını öğrenecek ve 1914 yılında kapitülasyonların kaldırılmasını ABD'nin protesto ettiğini söyleyerek ikili bir antlaşmanın tarafların karşılıklı rızası ile yürürlükten kaldırılabileceğini tekrarlayacaktı. Aslında Imbrie'ye verilen talimatta ABD'nin pazarlığı yüksekte açacağı görülür. Imbrie Hükümetinin niyetini belli edecek konular kendisine sorulduğunda bilgisi olmadığını söyleyecekti. Fakat aynı zamanda kapitüler haklarda yapılan düzenlemenin kabul edilmeyeceğini üstüne basarak özellikle belirtecekti.⁵²⁷ Imbrie'nin diğer görevi Amerikan sermayesinin Anadolu içlerine girebilmesi için şartların uygunluğunu kontrol ederek, Gillespie'nin kendisinden önce yapmış olduğu çalışmaları devam ettirmektir.

⁵²⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, Part Four, Con. 7821-20, August 9, 1920.*

⁵²⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, October 16, 1922.*

⁵²⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary, Confidential, October 16, 1922. s. 5.*

1.2.8. 1917-1922 Yılları Arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkilerinin Genel Seyri

Mondros Mütarekesi imzalanıp, bu zamana kadar yürürlükte olan ticaret ablukası kalktıktan sonra Amerikan temsilcileri Anadolu'daki ticaret hacimlerini genişletmek için Ankara ile kurulacak temasın önemini fark etmişlerdi. Çünkü, I. Dünya Savaşı öncesinde oldukça faal olan ABD Osmanlı Devleti arasındaki ticaret, diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve abluka nedeniyle savaş süresince hemen hemen durmuştu. Mondros Ateşkesinden sonra Sevr antlaşmasının imza edilmesine kadar geçen sürede Amerikalı girişimciler Türkiye'den, ağırlıklı olarak tütün ithal etmekte, Türkiye'ye buğday ve un satmakta, petrol arama faaliyetlerinde pay sahibi olmaya çalışmaktaydılar. Ayrıca, Anadolu'daki Amerikan temsilcileri madenler hakkında da bilgi topluyordu. Anadolu'ya gelen tüccarların karşılaştığı en önemli sorunlardan bir tanesi de Ankara ile iletişim problemi idi. 1919 yılı başında Anadolu dahil Türkiye toprakları ile telgraf iletişimi tekrar sağlanmıştı fakat gönderilere sansür uygulaması devam ediyordu.⁵²⁸

Ticaret ablukası 1919 Şubat ayında kalktıktan hemen sonra Amerikalı tüccarlar savaş öncesi etkinliklerini ve ticari bağlantılarını yeniden kurmak için işe koyuldular. Fakat, savaş öncesindeki topraklarının çok büyük bir kısmını kaybeden Osmanlı Devleti artık Amerikan kapitalizmi için geniş bir pazar olma özelliğini yitirmişti. Elde kalan Anadolu ise işgalcilerin çıkar çatışmalarına sahne olmakta, idari sistemini, devlet örgütlenmesini ve demografik yapısını kökten değiştirecek sancılı bir süreç geçirmekteydi. Bu nedenle Yüksek Komiser Amiral Bristol'un tüm çabalarına rağmen Amerikalı tacirlerin ticari anlamda amaçladıkları savaş öncesi ulaşılan düzeyi yakalamaları bir daha mümkün olmadı.⁵²⁹

Bristol, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Amerikan mali çıkarlarını da yakından takip ederek "açık kapı" (*open door*) ilkesinin Türk topraklarında uygulamaya konulması için bütün gücü ile çalışıyordu. Görevinin ilk yıllarında bu teşebbüsünde başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü, ticaret ablukası kalktıktan sonra; 1919-1920 yılları arasında Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne ihracatı tüm İtilaf Bloku ülkelerinden fazla olarak

⁵²⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, June 11, 1920; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, August 5, 1920; *Wall Street Journal*, "Communication with Turkey Restored", February 22, 1919. s. 9.

⁵²⁹ *Wall Street Journal*, "Cargoes Decline Farther in Near Eastern Trade", March 4, 1921. s. 3.

67.000.000\$ tutarında gerçekleşmişti.⁵³⁰ Amerikalı tacirler, bankacılık, sigortacılık, teknolojik ekipman satışı, maden arama çalışmaları, tütün ithalatı, Amerikan sanayisi için manganez, petrol, bakır, demir gibi madenler başta olmak üzere çeşitli alanlarda faaliyet gösteriyorlardı. Altın ticareti de satın alma kalemleri içinde yer almaktaydı. 1921 Ocak ayı başında Amerikan C. Trust Company İstanbul Hükümetinden satın almış olduğu 200.000\$ tutarındaki Türk altınını Amerika'ya götürmüştü. Ayrıca, Bu yıllarda Çin'den yapılan afyon ithalatının sekteye uğraması Amerikalı tacirlerin dikkatini Anadolu'ya çevirmelerine neden olmuştu.⁵³¹ Tüm bu dönem içerisinde Amerikalı tüccarların Türkiye'den ithal ettikleri tütün en önemli ticaret kalemini teşkil eder.

Nisan ayında Komiserlik görevinden ayrılan Lewis Heck, 15 Temmuz 1919'da Amerika'ya giderek Amerikalı firmalara Türkiye'de yapılabilecek yatırımlar hakkında bilgilendirdi. Heck, yeni fırsatların savaş öncesinden daha yüksek oranlarda ticari hacimlere ulaşmaya elverişli olduğunu söylüyordu. Heck'in vermiş olduğu bilgilere göre; Türkiye'de acil olarak; bot, ayakkabı, tekstil ürünleri, iç giyim, erkek giyim eşyası, zirai makine, otomobil, traktör, tuvalet ekipmanı, her çeşit sabun, ilaç, kimyasallar, pamuk yağı, madeni yağ, kostik soda, kağıt, kahve, şeker, gemi kumanyası, ucuz hırdavat malzemesi, her çeşit alet, taban kösesi, oğlak derisi, dana derisi, inşaat malzemeleri ve tahkimat araçlarına ihtiyaç vardı.⁵³²

Londra Konferansı'ndan sonra, Anadolu ile ticaret yollarını araştırmak ve Anadolu ticaretinden Amerikalı girişimcilerin de pay almasını sağlamak yolundaki çalışmalar yoğunlaştı. Yüksek Komiser Bristol, İstanbul'a gelen Amerikalı girişimcilere Anadolu içlerine doğru giderek ticari alt yapı çalışmaları yapmalarını söylüyor ve bu çeşit girişimleri elindeki bütün imkanlarla destekliyordu.

Milli Mücadele devam ederken tarafsızlığını korumaya çalışan Amerikan Hükümeti, Anadolu'daki ticaretten pay alabilmek için de çalışmalar yapmaktaydı. Anadolu ile ticaret yapmak amacıyla girişimlerde bulunan Bristol'un planı kapitüler rejimde olduğu

⁵³⁰ Bryson, a.g.m., s. 464.

⁵³¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary, Confidential, Part Three, January 14, 1921. s. 3; Wall Street Journal, "Drugs and Chemicals are More Active", April 12, 1919. s. 2; Wall Street Journal, "Gold Imports in 1921 Established New Record", January 2, 1922. 4.**

⁵³² **Wall Street Journal, "America's Chance in Turkey", July 15, 1919. s. 11.**

gibi ithalat gümrük vergisini %11 *ad valorem* olarak belirlemektir.⁵³³ Ticaret düzene konulduktan sonra Karadeniz’de gemiler ile ulaşımı sağlayacak olan Amerikan Açık Deniz Ulaştırma Kurulu temsilcisi Arthur T. Chester, Chester Projesi’nin sahibi Amiral Colby M. Chester’in oğluydu.⁵³⁴

Bu yıllarda Anadolu’daki ticareti olumsuz etkileyen en önemli etkenlerden bir tanesi Yunanlıların Karadeniz’deki limanları bombalamalarıdır. Çünkü, karayolları yetersiz olduğu ve Milli Mücadele devam ettiği için nakliye hizmetleri deniz yoluyla sağlanıyordu. Yunanlıların limanları bombalaması tacirleri tedirgin etmekteydi. Örneğin; Yunan Donamasına ait bir savaş gemisi ile bir destroyer 1921 Temmuz ayında Trabzon’u bombaladıktan sonra Samsun’u bombalamak için şehir önlerine gelmiş, fakat şehirdeki Rumlara ve Amerikalılara zarar vermemek için saldırıdan vazgeçerek, 26 Temmuz’da Sinop’u bombalamıştı.⁵³⁵ Benzer hadiseler belirsiz aralıklarla yaşanıyor, Türk Donanmasının yokluğunda Yunanlıların pervasız bir şekilde Bağlaşıklar denetimindeki Boğazlardan geçerek Karadeniz limanlarını bombalaması Anadolu ile ticaret yapmak isteyen Amerikalı işadamlarının girişimlerini ağırdan almasına neden oluyordu.

1921 yılından itibaren Milli Mücadele liderleri ile daha yakından iletişim kurmak yolunda siyasi temasları yoğunlaştıran Amerikan Hükümeti, ilişkilerin ticari ayağını oluşturan kısmını da ihmal etmemek için girişimde bulunmaya karar verdi. Bu amaçla, Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ertesinde Dışişleri Bakanlığı’nın izni ile Amerika Yüksek Komiserliği Ticari Müşavir Yardımcısı Jullian E. Gillespie, Ticaret Bakanlığı ile gayri resmi ve ticari görüşmelerde bulunmak üzere 18 Aralık’ta Ankara’ya gönderildi. Amerikan Hükümeti Ankara ile ticari ilişkilere verdiği

⁵³³ **The Manchester Guardian**, “*A Settlement With Turkey: The Capitulations*”, August 9, 1921. 4; *Ad Valorem*; İthal ya da ihraç edilen malın ederi üzerinden belli bir yüzde ile alınan vergilendirilmedir. Bilindiği gibi Ticari kapitülasyonlar ile Osmanlı Devleti gümrük vergilerinin artırılmasında üst sınır %8 olarak sabitlenmişti. Osmanlı Maliyesi’nin dış borçlar nedeni ile içine düştüğü darboğaz neticesinde 1907 yılında Osmanlı’nın alacaklıları; Fransa, Almanya, Avusturya, İngiltere, İtalya ve Rusya gibi kapitülasyon verilen devletlerin rızası ile *ad valorem*’in üst sınırı %8’den %11’e çıkarıldı. Bunun karşılığında elde edilecek ek gelirin %25’i Düyun-u Umumiye’ye bırakılacak, Balkanlar’da reform yapılacaktır. Bkz. Biltekin Özdemir, **Osmanlı Devleti Dış Borçları, 1854-1954 Döneminde Yüz Yıl Süren Boyunduruk**, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını, 2009. s. 80-82; Osmanlı Bütçesi I. Dünya Savaşı Sonrasında açık vermeye devam ettiği için *ad valorem* verginin tekrar yükseltilmesi gündeme geldi. Bağlaşıklar, Osmanlı Devleti’nin alacaklıları olduğundan yükseltilecek vergi Düyun-u Umumiye idaresine dolayısıyla Bağlaşıklara gidecekti. ABD, Osmanlı Devleti’nin alacaklısı değildi ve bu yüzden vergi artışından herhangi bir karı olmayacak, aksine ABD’li tacirler zarara uğrayacaktı. Bu nedenle Dışişleri Bakanlığı’nın talimatı ile Bristol, *ad valorem* verginin savaş öncesi duruma, %11’e sabitlenmesi için direnmekteydi. *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople* (Bristol, Washington, September 14, 1921. **PRFRUS 1921**, C. II, a.g.e., s. 908.

⁵³⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, May 9, 1921. s. 1-2.

⁵³⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, Part Three, July 24, 1921.

önemi artırmaya karar vermişti. Fakat halen Ankara ile görüşmelerin tanıma olarak anlaşılmasından rahatsızdı ve bundan kaçınılmaktaydı.⁵³⁶ Belirtilen nedenle, Gillespie'ye kesinlikle siyasi hiçbir görüşmeye girmemesi talimatı verilmişti. Sakarya Zaferi sonrasında Fransa'nın Ankara Antlaşmasını imzalaması, İtalya'nın antlaşma için güven artırıcı müzakerelerde bulunması ve en nihayet Amerikan Hükümeti'nin Ankara'ya ticari müşavir göndermesi İngiliz Hükümetini kuşkulandırmaya yeter sebepti. Amerika'nın niyetini öğrenmeye karar veren İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold, 1922 yılı Ocak ayı başında Bristol ile görüşerek; asıl niyetini Bristol'a hissettirmeden sohbet esnasında Amerikan Heyetinin Ankara'ya gitme nedenini öğrenmek istedi. Rumbold'un amacını sezen Bristol, Heyetin Amerikan tacirleri için ekonomik durum, ticari fırsatlar ve yatırım olanaklarını araştırmak için Ankara'da olduğu cevabını verdi.⁵³⁷

Ticari müşavirin Ankara'ya gönderilmesinin diğer bir nedeni de iki ülke arasında 1919 yılında 62.234.724\$ olarak gerçekleşen ticaret hacminin 1920 yılında 84.014.734\$'a yükselip, 1921 yılında hemen hemen %70 azalarak 27.193.748\$'a düşmesiydi.⁵³⁸ İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1922 yılında 37.663.040\$ olarak gerçekleşerek tekrar yükseliş trendine girmiştir.⁵³⁹ Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi Türk-Amerikan ticari ilişkileri 1920 yılındaki ani yükselişe rağmen daha sonraki yıllarda keskin bir düşüş göstermişti. İki ülke arasındaki ithalat ve ihracatın seyri aşağıdaki grafikte görülmektedir. 1920 ve 1921 yıllarında iki ülke arasındaki ticaretteki cari fazla ABD lehine gerçekleşmişti. Bu durumda Milli Mücadele'nin en yoğun döneminde olunması ve tüm Anadolu'nun bir savaş alanı haline gelmesinin büyük etkisi vardı. 1917 ve 1918 yılları arasında savaş dönemi ticaret ablukasını nedeniyle iki ülke arasında kayda değer bir ticari ilişki gerçekleşmemiştir.

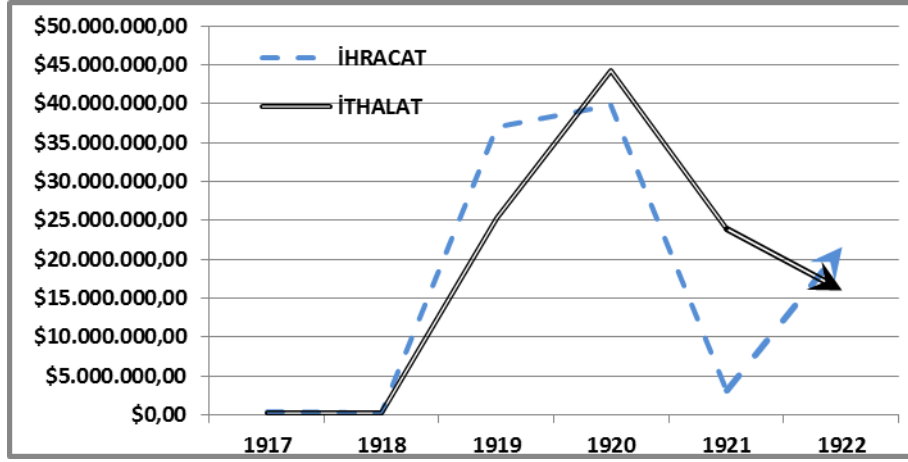
⁵³⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, Report of Operations for Week Ending 18 December, 1921**, Confidential, Part Three, December 19, 1921; Charles Edward Delgadillo, **Facing the New Turkey: The Turco-American Treaty of Lausanne, 1900-1927**, Yayınlanmamış Master Tezi, California State University, 2002. s. 48.

⁵³⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, January 3, 1922. s. 3.

⁵³⁸ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....**, s. 297; **Wall Street Journal**, "Turkish Currency Collapse due to Unfavorable Balance", December 26, 1921. s. 12; Yaylalier, **Türk Amerikan Ticaret....**, s. 25; Yaylalier; Gordon J. Leland'ın **American Relations with Turkey, 1830-1930**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 1932. s. 60, Tablo 7' adlı eserinden alıntı yaparak 1921 yılındaki toplam ticaret hacmini 37 milyon küsur dolar olarak vermektedir. Şimşir ile Yaylalier'in verdiği rakamlar arasında yaklaşık 8 milyon dolarlık sapma vardır.

⁵³⁹ Yaylalier, **Türk Amerikan Ticaret....**, s. 25.

Grafik 1: 1917-1922 Yılları Arasında Türk-Amerikan İhracat-İthalat Oranları⁵⁴⁰

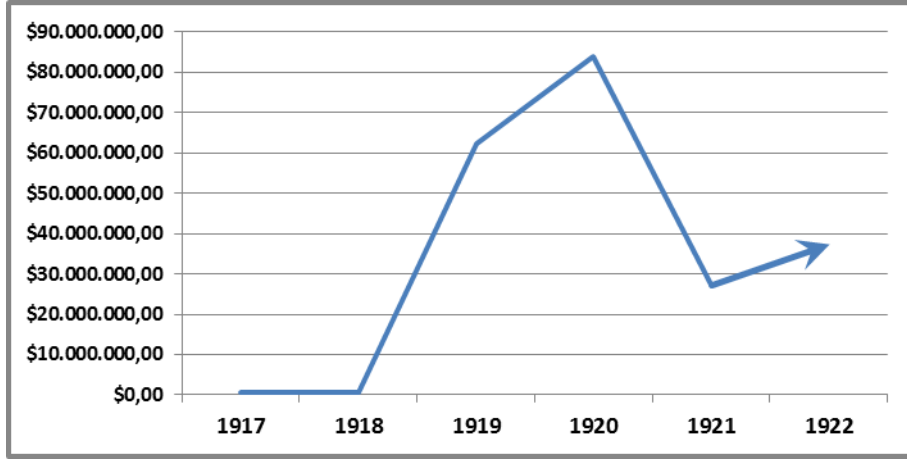
Ankara Hükümeti ile tanıma (*recognition*) anlamına gelecek temas kurmaktan kaçınan Amerikan Hükümeti hızlı bir şekilde ticari pay kaybına uğramaktaydı. Gillespie 14 Aralık 1921 tarihinde yola çıkarak bir gün sonra İnebolu'ya ulaştı. Kış şartları nedeniyle ancak 11 gün sonra 26 Aralık'ta Ankara'ya varabildi. Gillespie, Ankara'da TBMM Başkan Vekili Dr. Adnan Bey (Adivar), Bayındırlık Bakanı Rauf Bey (Orbay), İktisat Bakanı Celal Bey (Bayar), Maliye Bakanı Hasan Tahsin Bey, İçişleri Bakanı Fethi Bey (Okyar) ve Dışişleri Bakanı Kemal Bey (Tengirşenk) ile görüştü. Görüşmelerde bu temasın tanıma olarak anlaşılması için diplomat olmadığını özellikle belirtti. Ekonomik ilişkiler ve ticari durumu öğrenerek, Ankara Hükümeti'nin Amerikan yatırımlarına karşı tutumunu, Anadolu'daki Amerikan çıkarlarının korunması için ne gibi garantiler verileceğini belirlemeye çalıştı.⁵⁴¹ Amerikan Ticari Heyeti Ankara'da yaklaşık bir buçuk ay kaldıktan sonra 18 Şubat'ta geri döndü.

Gillespie açıkça söylemese de, Ankara ziyaretinde kapitülasyonların hangi derecede yürürlükte kalabileceğini de öğrenmeye çalışmıştı. Ankara'dan aldığı cevapta ticari ilişkilere istekli olduğunu, fakat kapitüler haklar konusunda Ankara'nın ödün vermeye yanaşmadığını rapor etti. İki ülke arasında ticaret ablukasının kaldırıldığı ve Milli Mücadele Dönemi olan 1919-1922 yılları arasındaki ticaret hacminin seyri aşağıdaki grafikte görülmektedir:

⁵⁴⁰ **The Treaty with Turkey, Statements and Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne**, New York: General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, 1926. s. 76; Yaylalıer, **Türk-Amerikan Ticaret**....., s. 25.

⁵⁴¹ Duru, a.g.e., s. 139-40.

**Grafik 2: 1919-1922 Yılları Arasında
Türk-Amerikan Ticaret Hacmi⁵⁴²**

1918 yılı sonunda hızlı bir şekilde yükseliş gösteren Türk-Amerikan ticareti 1920 yılında en yüksek düzeye çıkmış fakat bundan sonra hızlı bir şekilde düşmüştü. Belirtilen dönemde ABD'den sanayi ürünü ithal edebilecek paranın bulunmaması, ABD'ye ihraç edilecek tarım ürünlerinin yetiştirildiği alanların savaşlar dolayısıyla büyük zarar görmesi ve tarımda çalışacak erkek iş gücünün yine savaşlar dolayısıyla ikame edilemez kayba uğramasının önemli etkisi vardır.

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler kaçınılmaz olarak diplomatik gelişmelerin seyrinden etkilenmiştir. Mondros Ateşkesi'nden sonraki ilk aylar ticaret ablukasının yürürlükte olduğu bir dönemdir. 1919 yılının başından itibaren, Amiral Bristol'un da İstanbul'a atanmasından sonra, Milli Mücadele döneminde diplomatik ilişkilerde, belli bir düzeyde kalmak şartıyla hızlı bir yakınlaşma ve iyileşme sağlanmıştır. Bu ilk dönemdeki mesafeli temaslar daha sonraki yıllarda kurulacak siyasi ilişkilerin temellerini oluşturmuştur.

1.3. Mesafeli Diplomasi Dönemi: Milli Mücadele'nin İlk Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1920)

Mondros Ateşkesi imzalandıktan hemen sonra Yunanistan'ın İzmir'i işgal için psikolojik alt yapı oluşturmaya çalıştığı; Washington'daki Yunan diplomatik temsilcisinin ABD Dışişleri Bakanlığı'na 6 Aralık 1918 tarihinde vermiş olduğu muhtırada açıkça görülür. Muhtırada "İzmir ve çevresinde Hıristiyanların katledildiği ve Osmanlı Devleti'ni

⁵⁴² The Treaty with Turkey....., s. 76; Yaylalier, Türk-Amerikan Ticaret....., s. 25.

halen İttihat Terakki kalıntılarının yönettiği” özellikle vurgulanmıştı.⁵⁴³ Ayrıca Yunan Donanması Amerikan Hükümeti’nin satmak niyetinde olduğu avcı gemilerini (*chasser*) inceleyerek gemileri satın almak isteğinde bulunduğunu da bildirmişti.⁵⁴⁴

Yunan işgal alanları İtalyan çıkarları ve işgal alanları ile çatıştığı için iki devlet arasındaki tansiyon Paris Barış Konferansı başladıktan sadece birkaç gün sonra yükselmeye başladı. İtalyanlar ve Yunanlılar arasındaki gerginlik ilk olarak, Şubat ayı başında Yunanlıların Pire limanında bulunan bir İtalyan balıkçı teknesindeki İtalyan bayrağını indirmeleri ile su yüzüne çıktı.⁵⁴⁵

New York Times’ta yer alan bir haberde; Lloyd George’un 1917 yılında yazılı olmayan gizli bir antlaşma ile İzmir’i ve Anadolu’nun üçte birlik bir dilimini Yunanlılara söz verdiği bildirilmişti. Bu söze dayanılarak İzmir, Bağlaşıkların ve Amerika’nın desteği ile Yunanlılar tarafından işgal edildi. Gazete haberi Yunan askerlerinin İzmir’de gerçekleştirmiş olduğu katliamlara değinmeden “işgal sonrasında Yunanlılar ve Türkler arasında altı aydır vahşi bir savaşın sürmekte olduğunu” bildirerek sona eriyordu.⁵⁴⁶ *New York Times* üç yıl sonra, King-Crane Raporuna dayanarak İzmir’de Yunanlıların katliam yaptığını ve bu yolla Türkleri tahrik ettiğini yazmıştır.⁵⁴⁷

İzmir işgal edildikten hemen sonra Yunanlılar ve İzmir’de yüzyıllarca Türkler ile yan yana barış içinde yaşamış olan Rumlar İzmir ve çevresinde Türklere karşı acımasız ve insanlık dışı muamelede bulundular. Yunan askerleri İzmir’i işgal etmek için çıkartma yaparken Rum Metropolitleri sahilde karaya çıkan askerleri kutsuyordu. Bristol, günlüğünde İzmir’in Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesini, “... Bir kişinin politik hırsları için binlerce kişinin mülteci durumuna düşürülmesi ve insanlık dışı muameleye maruz kalması olarak ...” nitelemiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴³ *The Greek Legation to the Department of State*, No.4181-4182, Washington, December 6, 1918. **PRFRUS 1919 The Paris Peace Conference**, C. II, a.g.e., s. 276-77.

⁵⁴⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Weekly Report*, Pireaus, Greece, February 9, 1919.

⁵⁴⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Weekly Report*, Pireaus, Greece, February 9, 1919.

⁵⁴⁶ Charles H. Grasty, “*Greeks in Smyrna by Secret Treaty*”, **New York Times**, November 28, 1919.

⁵⁴⁷ **New York Times**, “*Text of the Long-Hidden Crane-King Report on the Near East*”, December 3, 1922. **New York Times**, November 29, 1919.

⁵⁴⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Report of Operation for Week Ending November 23, 1919*. Part Three, Con. 7448-19. November 24, 1919. s. 1; Özalp, a.g.e., s. 6-7; Albert Hower Lybyer, “Turkey under the Armistice”, **The Journal of International Relations**, S. 12, No:4, Nisan 1922. s. 466.

İzmir'in işgali ve İzmir'de Yunanlılar tarafından uygulamaya konulan mezalim sonrasında, Anadolu'da başlayan protesto, milli uyanış ve direniş, Amerikan Hükümeti tarafından başından itibaren sıradan bir olay algılaması ile takip ediliyordu. Amerikan yetkilileri Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan sonraki ilk iki ay süresince Anadolu'daki hareketi Genç Türklerin (*Young Turks*) yeni bir teşebbüsü olarak değerlendirmekteydi.⁵⁴⁹ Bu nedenle, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Erzurum Kongresi öncesindeki çalışmaları İstanbul'dan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporlarda kendisine çok fazla yer bulamadı. Oysa, İngiliz Savaş Kabinesi raporlarında Erzurum Kongresi'nin yakından takip edildiği ve Sivas Kongresi sonrasında Misak-ı Milli'nin tercüme edilerek bakanlıkların kullanımına sunulduğu görülmektedir. Çünkü Amerikalılar henüz Milli Mücadele'nin ciddiyetini kavrayamadan çok önce İngilizler istihbarat çalışmalarını başlatmışlardı. Öyle ki, A. L. Macfie, İngiliz istihbarat birimlerinin yerel casuslar ve telgraf hatlarına yönelik mesaj çözme faaliyetleri sayesinde İstanbul Hükümeti, Ankara'daki Milliyetçiler ve Kolorduların yazışmalarını deşifre edebildiklerini kaydetmektedir.⁵⁵⁰

Mustafa Kemal, Rauf Bey (Orbay) ve Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Kongresi'ni toplamak için çalışmaların son aşamasına geldiklerinde, Bağlaşıkların yanında Amerikan yetkililerinin de hareketi artık ciddiye almaya başladığı görülür. Erzurum Kongresi toplanmadan önce; 20 Temmuz 1919 tarihindeki değerlendirme raporunda, Mustafa Kemal önderliğindeki hareket ilk defa "Milliyetçi (*Nationalist*)" olarak nitelenmiş ve Erzurum'da toplanacak Kongre ile neyin amaçlandığının henüz bilinmediği belirtilmişti. Bristol, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki hareket üzerinde herhangi bir yetkiye sahip olmadığını düşünüyordu. İstanbul ile Anadolu arasında sadece Sultan Vahdettin vasıtasıyla bir bağlantı mevcuttu. Etkin Türklerin bazıları bu harekete katılmak için Anadolu'ya gitmişti. Bristol, raporuna Milli Mücadele'nin Türkler için olumlu bir şeyler yapma niyetinde olup olmadığını zamanla görüleceği kaydını düşmüştü. Raporda; Türklerin bir

⁵⁴⁹ 24 Mayıs'ta Kahire'de Ermeniler ile Mısırlılar arasındaki çatışmada 20 Ermeni ölmüştü. *Washington Post*, Ermenilerin beyanlarına dayanarak çatışmanın "Genç Türkler" tarafından organize edildiğinin düşünüldüğünü yazdı. Buradan da görülür ki, Amerikalılar "Genç Türk" deyimini İttihat Terakki taraftarlarını ifade etmek için kullanmaktaydı. William T. Ellis, "Armenians in Panic", *Washington Post*, June 23, 1919. s. 4.

⁵⁵⁰ *Intervention Between Greece and Turkey*, **BWCR**, C.P. 3384, Confidential, E 11096/143/44. Annex III, October 7, 1921. s. 11; **The Manchester Guardian**, "A Settlement with Turkey: The Angora National Pact", August 5, 1921. s. 12; **Los Angeles Daily Times**, "No Cross over Mosques", May 25, 1920. s. 1; A. L. MacFie, "British Intelligence and the Turkish National Movement, 1919-1922", **Middle Eastern Studies**, Sayı 37, No. 1, Ocak 2001. s. 2.

biri ile anlaşamadığı belirtildikten sonra tek elden Amerikan güdüm idaresinin barış için en iyi çözüm olduğu söyleniyordu.⁵⁵¹

Bristol'un Erzurum Kongresi arifesinde, 21 Temmuz tarihinde genel durum değerlendirmesi raporunda, ilk defa Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'den bahsederek Türk Kongre Heyetinin Sivas'tan Erzurum'a hareket ettiği bilgisi yer aldı. Amerikan kaynakları Sivas'taki çalışmalar hakkında çok fazla bilgi elde edememişlerdi. Bristol raporunda, "Kongre'nin niyetinin ne olduğunun tam olarak bilinmemekle birlikte Türklerin, Kongre'nin amacının bir araya gelmek ve milli bir savunma cephesi kurmak olduğunu söylediklerini..." belirtmişti.⁵⁵² Bu esnada Ermeni ve Rum lobilerinin yönlendirdiği kara propaganda yeniden başlamıştı. Avrupa ve ABD'deki medya organları Anadolu'daki organizasyonun "Hıristiyanlara karşı katliam maksadını güttüğü" söylentisini yaymaya çalışıyordu. Söylentilere göre; Bağlaşıkların Türk ve Kürt toprakları üzerinde kurmayı planladıkları Ermenistan devleti her iki tarafın da tepkisini çekmişti.

Amerikan Arşiv Belgelerinde İngiliz geleneğinde olduğu gibi belgenin kenarına düşülmüş derkenar notu pek görülmez. Böyle bir uygulama varsa bile Kongre Kütüphanesi'nde bulunan Bristol Günlüklerinde işleme konulmamıştır. Bununla birlikte, Bristol tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen raporun Mustafa Kemal, Türk Kongre Heyeti ve Milli Savunma Cephesi hakkında bilgi veren kısmına öneminden dolayı on satır boyunda bir ünlem işareti konulmuştur. Amerikan Hükümeti, Sivas Kongresi'nden sonra Milli Mücadele yapılanması ile Mustafa Kemal ve arkadaşlarını daha yakından takip etmeye başladı. Misyonerler, askeri kurullar, Türk topraklarında faaliyet gösteren yardım örgütleri ve donanma kaptanlarıyla Amiral Bristol vasıtasıyla Milli Mücadele'nin gidişatı hakkında sürekli bilgi sahibi olmaya artık daha çok önem veriliyordu.

Amerikalıların Milli Mücadele'yi yakından takip etme nedenlerinden bir tanesi de bu dönemde bazı ileri gelen Türklerin yüksek sesle dillendirdiği Amerikan güdümü tartışmalarıdır. Güdüm tartışmaları Erzurum Kongresi'ne kadar ulaşmıştı. Kongre'nin açılışında tartışılan en önemli konulardan bir tanesi, Amerikan güdüm idaresi isteyenlerin talepleri idi. İlk teşebbüs 25 Temmuz 1919 tarihinde Bekir Sami Bey'den gelmişti. Güdüm

⁵⁵¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, General Summary.** Constantinople, July 21, 1919. Part Four, Con. 4607-19. s. 1-2.

⁵⁵² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for weeks ending 20 July 1919.** Constantinople, July 21, 1919. Part Three, Con. 4607-19. s. 3.

tarafatları, Türkiye'nin birkaç farklı güdüm idaresine bölünmesindense, tek bir gücün güdümü anlamına gelen Amerikan güdümünün kabul edilmesini en uygun yol olarak görüyordu. Wilson Prensipleri Cemiyeti yanlıları ile birlikte hareket eden güdüm taliplileri Kongre üzerinde etkin olmaya çalışmaktaydılar. Oysa, Bristol raporlarının Erzurum Kongresi ile ilgili kısımlarında Amerikan güdümüne yönelik çok fazla bilgi bulunmaz.⁵⁵³

Güdüm tartışmaları Sivas Kongresi'nde de devam etti. Oysa, münakaşalar Bristol raporlarında yine çok fazla yer bulamadı. Erzurum Kongresi sonrasında 4-11 Eylül tarihlerinde toplanan Sivas Kongresi, Bağlaşıkların ve Amerikan Hükümeti'nin Milliyetçilerin gücünü ve ciddiyetini anlamasını sağladı. Bristol, haftalık raporunda ilk defa, Paris'teki Ermeni ve Yunan propagandası sona erdirilerek Türkler için adil bir barış oluşturulmazsa, Anadolu'daki hareketin ciddi sonuçlar ortaya çıkartacağı uyarısında bulundu.⁵⁵⁴ Milli Mücadele gücünü ve etkinliğini hissettirmeye başlamıştı.

Damat Ferit'in⁵⁵⁵ Sivas Kongresi sonrasında istifa etmek zorunda kalması sonucunda yeni kabineyi kuran Sadrazam Ali Rıza Paşa ve Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa 11 Ekim'de Yüksek Komiser Bristol ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede, Anadolu'daki Milliyetçi Hareket ve yeni hükümetin uyum içinde olacağı, Bağlaşıklar ve ABD ile dostça ilişkiler geliştirileceği söylendi.⁵⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin amacının Milli Mücadeleyi oyalamak olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁷ Bristol, Meclisi Mebusan seçimlerinde Milliyetçilerin kendi taraftarlarının seçilmesini sağlayarak büyük başarı elde ettiklerini rapor etti.⁵⁵⁸

⁵⁵³ Aytepe, a.g.m., s. 479; Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I**; Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. s. 31.

⁵⁵⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operations for Week Ending September 14, 1919.** Part Three, Constantinople, September 18, 1919.

⁵⁵⁵ Padişah Vahdettin kendi haklarının tam anlamıyla korunabilmesi için 24 Ekim'de Ateşkes görüşmelerinde bulunmak üzere Mondros'a gidecek olan heyete Damat Ferit'in başkanlık yapmasını istemiş, kabine üyeleri Damat Ferit'in "deli" ve "dengesiz" olduğunu söyleyerek bu atamaya karşı çıkmıştı. Kabine'nin istifa tehdidi karşısında Vahdettin geri adım atmış, Hüseyin Rauf Bey'in (Orbay) Mondros'a gidecek heyete başkanlık yapmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bkz. Dyer, a.g.m., s. 166-67; Cemal Kutay, Lütfi Simavi Bey'den naklen, Damat Ferit'i "... bu garip ve manyak adam..." olarak kaydeder. Kutay, a.g.e., s. 28.

⁵⁵⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary**, Confidential, October 11, 1919.

⁵⁵⁷ **Nutuk**, s. 191.

⁵⁵⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Report of Operation for Week Ending November 23, 1919.** Part Three, Con. 7448-19, November 24, 1919. s. 1; **New York Times**, "Near East Policy Antagonizes Turks", December 21, 1919. s. 2; Baykal, a.g.e., s. 11.

Milli Mücadele'nin örgütlenmesine yönelik çalışmalar devam ederken Anadolu'da İngilizlerin tertiplelediği işbirlikçi hareketler de Milli Mücadele'yi baltalamak için seferber olmuştu. Erzurum Kongresi toplandığı esnada Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne, Yüksek Komiser Caltroph'a Anadolu içlerinde ciddi sonuçlar doğuracak toplantılar yapıldığı raporunu iletmisti. İngiliz istihbarat servisine göre de; Anadolu'daki hareket İngiliz ve Fransızları Mezopotamya'dan kovmaya yönelik organize bir eylemdi.⁵⁵⁹

İngilizler, Doğu illerindeki vatandaşları kışkırtarak Milli Mücadele örgütlenmesini sekteye uğratmaya çalışıyordu. 8 Ekim 1919 tarihinde Kürtlerin lideri olduğu iddiasıyla Abdülkadir Efendi, Bristol ile görüşerek ABD'nin Ermenilere yaptığı gibi kendilerine de yardım etmesini istedi. Abdülkadir Efendi; "... Şimdiye kadar Kürtler ve Ermenilerin birlikte barış içinde yaşadıklarını ve biri olmadan diğersinin varlığını sürdürmesinin imkansız olduğunu..." dile getirmişti.⁵⁶⁰ Bristol'un ifadesiyle Abdülkadir Efendi görüşmede; İngilizler ile Kürt hareketi arasındaki ilişki ile ilgili soruları cevaplamayarak geçiştirmişti. Kürtlerin bu dönemde İngiliz Binbaşı Noel'in kışkırtmaları ile harekete geçtiği ve bağımsız bir devlet kurmaya çalıştığı bilinmektedir. Kürt liderlerin haberdar olmadığı hadise ise, bağımsız devlet kurmayı arzuladıkları toprakların tamamının İngilizlerin bilgisi dahilinde ABD tarafından Ermenilere söz verildiği gerçeğidir. Sevr Antlaşması sonrasında Başkan Wilson'un onaylayacağı Ermenistan haritası bu durumu açıkça ortaya koyacak ve Kürtlerin de Araplar gibi nasıl İngiliz oyununa alet olduklarını gösterecektir. Kürtlerin bir kısmı İngilizlerin niyetini fark etmekte gecikmedi. 1920 Şubat ayı başında Amiral Bristol ile görüşen Kürtler bu sefer İngilizlerin Kürdistan'ı kuzey ve güney olarak ikiye bölmeyi engellenmesini talep ediyorlardı.⁵⁶¹

Milli Mücadele ile temas kurma ve yakından takip etme gayretlerine rağmen, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplanması, Sivas Kongresi kararları, Misakı Milli'nin kabulü, Heyeti Temsiliye'nin kurulması gibi organizasyonel gelişmeleri yok sayarak Amerikan Hükümeti Milli Mücadeleyi "isyan hareketi", Mustafa Kemal ve arkadaşlarını ise "isyancılar" olarak değerlendirmeye devam ediyordu.⁵⁶² Milli Mücadele çalışmaları başlayalı yaklaşık altı ay olmuştu fakat Amerikalılar henüz Anadolu'daki hareketin Türklerin yasal temellere oturmuş bir bağımsızlık mücadelesi olduğunun farkında

⁵⁵⁹ MacFie, a.g.m., s. 29-30.

⁵⁶⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, Con. 7497-18. October 8, 1919. s. 2.

⁵⁶¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, February 2, 1920. s. 1.

⁵⁶² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, December 23, 1919.

değillerdi. Bu nedenle, 1920 yılının başlarında Amerikan Hükümeti halen Mustafa Kemal ile doğrudan iletişime geçmemeyi ve Milli Hareketi yok saymayı tercih etmekteydi.⁵⁶³ Bununla birlikte Milli Mücadele ile ilgili bilgi elde etme çalışmaları ise günden güne daha fazla önem kazanıyordu.

Milli Mücadele'nin örgütlenmesi devam ederken, I. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma çalışmaları içinde 1920 yılı başında uluslararası ilişkiler yaklaşımını etkileyen diğer önemli olay Rusya'daki iç savaş ve Bolşevizm'in önlenemez yükselişidir. Her ne kadar Bolşevikler Çarlık topraklarında etkinlik gösterse de, Bolşevizm ve ezilen sınıflara vaat ettiği sosyal ağırlıklı yaşam tarzı Avrupa'daki kurulu sistemleri de kökten sarsmıştı. Macaristan'daki Bolşevik taraftarı yükseliş Bağlaşıkları yeterince endişelendirmekteydi. Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek ve Anadolu'yu paylaşmak için kendi aralarında anlaşamayan Bağlaşıklar, sınırlarına dayanmak üzere olan Bolşevizm tehlikesinin de farkındadırlar.

Gelişmeleri dikkatle takip eden İşgal Orduları Başkomutanı General Milne ile Yüksek Komiser Bristol, 12 Şubat 1920 tarihinde Bolşevizm ve Anadolu'nun geleceği ile ilgili bir görüşme gerçekleştirdiler. Görüşmede General Milne, "... Bolşevizm'in insanlık için en büyük tehdidi oluşturduğunu, Müslüman dininin en azından bir inanç sistemi olarak Bolşevizm'den daha iyi olduğunu, Müslümanların Bolşevizm'e karşı desteklenmesi gerektiğini ..." söyledi. Görüşmedeki en can alıcı nokta Milli Mücadele ile ilgiliydi. Milne, Türklerin çok fazla köşeye sıkıştırılırlarsa Bolşevikler ile işbirliğine gideceklerini ve Türkiye'nin parçalanmasının büyük bir hata olacağını dile getirmişti. General Milne, Türk sorununun askeri güç ile çözüme kavuşturulmasının imkansız olduğunu düşünüyordu. Ermenistan devletinin kurulabilmesi için en az 200 bin asker gerekmekteydi. Bristol görüşmeden sonra, General Milne'nin söylediklerine aynen katıldığını rapor etti.⁵⁶⁴

Milli Mücadele'nin başlamasından itibaren Rusya'daki Bolşevikler ile Milli Mücadele taraftarları arasında gelişen temaslar TBMM toplanıncaya kadar Hükümet etme erkini üstlenen Heyeti Temsiliye ile Bolşevikler arasında devam etmişti. Bolşevikler, kendilerine düşman Kapitalist Batı Devletlerine karşı Milli Mücadele'yi desteklerken, Milli Mücadele liderleri de Bolşeviklerden ihtiyaç duyulan silah, cephane ve para

⁵⁶³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, January 13, 1920.

⁵⁶⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, February 12, 1920. s. 1; *New York Times*, "Fears Soviet Army Will Unite With Turks", January 13, 1920. s. 1.

yardımlarını sağlamaya çalışmaktaydılar. Bu amaca yönelik olarak resmi ve gayri resmi farklı görüşmeler gerçekleşmişti. Bolşevikler ile Ankara Hükümeti arasında süren temasları dikkatle takip eden Bağlaşıklar ve ABD, 1920 Temmuz ayında gerçekleşen görüşmelerden, Bolşeviklerin Azerbaycan'da uyguladıkları katliamlar nedeniyle bir sonuç çıkmadığı bilgisini elde etmişti.⁵⁶⁵ Bolşeviklerin Türklerle korkulan işbirliğini yapamaması için bir fırsat doğmuştu fakat ne kadar elde tutulabilecekti bunu kestirmek olanaksızdı.

Bu esnada İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusan'ın, Misakı Milli'yi kabul etmesi uzun süredir İstanbul'un fiilen işgali için beklenen fırsatı yarattı. İstanbul'a çıkartılan İşgal askerleri arasında Amerikalılar bulunmamıştı çünkü iki devlet arasında savaş durumu yoktu. 16 Mart 1920 tarihindeki işgalden sonra ilk yapılan işlerden bir tanesi de, Meclisi Mebusan'ın kapatılması oldu. İşgalciler, İstanbul'daki Milli Mücadele taraftarlarından dokuz kişiyi daha tutuklayarak Malta'ya gönderdi. Halide Edip ve kocası Adnan Bey (Adıvar) tutuklanmaktan son anda kurtulmuştu. Tutuklananlar arasında Genelkurmay eski başkanı Cevat Paşa da vardı. Bristol, İstanbul'un işgalini nedeni henüz belli olmayan bir hadise olarak raporlamıştı. Hınçak ve Taşnak artığı Ermeniler ise İstanbul'un işgalini geç kalmış bir girişim olarak görüyordu.⁵⁶⁶

İstanbul'un işgal edilmesi ve Meclisi Mebusan'ın dağıtılması ile 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da açıldı. Artık Milli Mücadele Ankara'dan yürütülecek, ordulara buradan komuta edilecekti. Aynı günlerde daha önce başlamış Milli Mücadele karşıtı ayaklanmalar, Damat Ferit'in yönlendirmesinde yayılmaya devam ediyordu. Ayaklanmalara, Yunanlıların ve İngilizlerin de destek verdiği bilinmekteydi. TBMM açıldığı esnada Anadolu birliğini tehdit eden en tehlikeli ayaklanma Ahmet Aznavur önderliğindeki Aznavur ayaklanmasıdır. Aznavurun Yunan cephe hattına yakın olması Yunan işgalini kolaylaştıran diğer bir tehlikeli durumdu. 1920 yılının sonunda düzenli orduya geçildiğinde ayaklanmalar bu sefer düzenli orduya karşı devam edecek ve nihayet 1921 yılının başında tamamen bastırılacaktır.⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Report for Operations of Week Ending July 18, 1920*, Confidential, Part Three, Con. 7112-20, July 18, 1920.

⁵⁶⁶ Duru, a.g.e., s. 74-75; Marashlian, a.g.t., s. 25; **New York Times**, "Allies Occupy Constantinople: Seizes Ministries", March 18, 1920. s. 1.

⁵⁶⁷ Özalp, a.g.e., s. 108-116; İngiliz istihbarat raporlarında; Aznavur ayaklanmasından İstanbul Hükümeti'nin haberdar olduğu, Vahdetin'in İstanbul'un işgali sonrası 150 Milliyetçinin tutuklanmasını sevinçle karşıladığı, Milliyetçi hareketin başarıya ulaşması halinde kendisinin tahttan indirileceğini bildiği bilgisi yer almaktadır. Bkz. MacFie, a.g.m., s. 7; Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz**, s. 68.

Tüm bu hadislerin içinde, misyonerlerin ve Amerikan yardım örgütlerinin Anadolu'daki çalışmaları devam ediyordu. Özellikle misyonerlerin çalışma yöntemleri ve Türk halkına yaklaşımları bazen sorunlara neden olmaktaydı. 1920 yılı başlarında Antep yakınlarında iki Amerikalı misyoner öldürülmüştü. Halide Edip, Bristol ile görüşerek durum hakkında bilgi verdi ve Mustafa Kemal'in, Maraş'taki Türk Kuvvetleri Komutanı'na Maraş ve etrafındaki Amerikan vatandaşlarının güvenliğine dikkat edilmesi emrini verdiğini bildirdi. Görüşmede Halide Edip, Fransızların Ermeni askerleri kullanarak bu bölgeleri işgal etmeye çalışmalarının bütün bu sorunlara neden olduğunu da belirtmişti.⁵⁶⁸

İstanbul'un işgalinin hemen öncesinde, 13 Şubat 1920 tarihinde Maraş'ta Milli Mücadele güçleri ile Fransız askerleri arasında çatışmalar başlamıştı ve Bristol, Halide Edip ile görüşerek bölgedeki 20 Amerikan vatandaşının tahliyesi için yardım istedi. Hadise Fransızlara karşı çatışmada Amerikan yardım kurumu binalarının kullanılması sonucunda ortaya çıkmıştı.⁵⁶⁹ Amerikalıların korunması için gerekli tedbirler alındı.

Milli Mücadele, örgütlenmesini ve düzenli orduya geçiş çalışmalarını sürdürürken daha önce de söylendiği gibi Amerikalılar da istihbarat çalışmalarını devam ettirmekteydi. Amerikan temsilcilerinin büyük kısmı Osmanlı Örfi Hukuku'nun dünyadaki en iyi örneklerden bir tanesi olduğunu fakat bu oranda en kötü şekilde idare edildiğini, Türkiye'deki idari sistemin değişmesi gerektiğini ve din ile devlet işlerinin ayrılmasının şart olduğunu düşünüyorlardı. 1920 Haziran ayının başındaki durum tespit raporunda, Milliyetçilerin, İstanbul Hükümetinin göndermiş olduğu karşıt güçleri (Ahmet Anzavur ayaklanması kastediliyor) yenerek Anadolu'nun büyük kısmında, İngilizlerin işgalindeki İzmit-Boğazlar arası, Yunanlıların işgalindeki İzmir ve çevresi ile Fransızların işgalindeki Kilikya hariç olmak üzere; hakimiyeti sağladığı belirtilmişti.⁵⁷⁰ Milli Mücadele ve TBMM, çalışmalarını Ankara'da yürütürken Bolşevik ajanları da Ankara'ya gelerek etkinlik kurma eylemlerini başlattılar. Amerikan arşiv belgelerinde Mustafa Kemal'in Bolşevizm'e taraftar olmadığı tespiti dikkat çeker. Antep, Mersin, Adana hattında devam eden çatışmalar ve Fransızlar ile Türk Milliyetçileri arasındaki barış görüşmeleri Amerikalılar

⁵⁶⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, February 17, 1920. s. 1-2.

⁵⁶⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary*, Confidential, February 13, 1920. s. 1; Duru, a.g.e., s. 60-61.

⁵⁷⁰ Fransa desteğindeki Ermeniler Kilikya'da Asuri ve Rumlarla birlikte bir Cumhuriyet kurmuşlardı. Bkz. Girici, a.g.e., s. 26-29.

tarafından da dikkatle izlenmektedir. Çünkü bu görüşmelerde Türk Milliyetçileri, Ermenilerin eski bir Osmanlı tebaası olduğu için anlaşma içinde yer alamayacakları şartını Fransızlara kabul ettirmişlerdi.⁵⁷¹

Haziran ve Temmuz aylarında Adana'ya bağlı Saimbeyli (*Haçin*) yakınlarında işgalci Fransız orduları desteğindeki Ermeni komitacıları ile Kuva-yı Milliye Birlikleri arasındaki çatışmalar yoğunlaştı. Kuva-yı Milliye Birlikleri Saimbeyli'yi kuşatınca şehirdeki komitacılar bütün Türk erkekleri toplayıp hapsedmişler, bir kısmını katlederken bir kısmına da işkence yapmışlardı. Katliamlar ile kuşatma sırasında şehirde bulunan ve komitacıların uyguladığı insanlık dışı muamele ile işkencenin tanığı olan misyonerler Bayan A. Clark ve Bayan Cold birlikte İstanbul'a gelerek Bristol'u konu hakkında bilgilendirdi. Misyonerler, Fransızların ve İngilizlerin Mondros sonrasında Ermenileri silahlandırdıklarını ve para yardımı yaptıklarını belirttikten sonra, "...Siyambeyli kuşatması öncesinde şehirdeki tüm Türk erkeklerin hapsedildiğini, işkenceye maruz kaldığını ve Türklerin evlerinin komitacı Ermeniler tarafından yağmalandığına tanık olduklarını ..." rapor etti.⁵⁷² Temmuz ayı başında, Bursa ve Mudanya İngiliz donanması desteğindeki Yunanlılar tarafından işgal edildi. İngilizler, işgal edilen köylerde müftülerin Yunanlıların ayinlerine katıldığı ve Milliyetçilerden bıktıkları için Yunan askerlerini sevinçle karşıladığı propagandasını yapmaktaydı.

1920 yılının ilk yarısı İstanbul'da ve Anadolu'da Barış Konferansı'nın Türklerle ilgili verecek olduğu karar ve güdüm tartışmaları ile geçmişti. Bu esnada Ermeni tedhiş hareketleri, İzmir ve havalisindeki Yunan mezalimi ve işgal ordularının bir ulusu hiçe sayan uygulamaları devam ediyordu. Milli Mücadele ise idari örgütlenmesini büyük ölçüde tamamlamış, Kuvayı Milliye Birliklerinden düzenli orduya geçiş sürecine gelmişti. Aynı dönemde Amerikan yardım kuruluşlarının tüm Anadolu'daki faaliyetleri ve ticari şirketlerin pazar ve hammadde bulma çalışmaları sürüyordu. Amerikan donanmasına ve ticaret filolarına ait gemilerin onlarcası Türk karasularında ve limanlarında seyrüsefer halinde hummalı bir çalışma içerisindeydi. 1919 Ağustos ayından itibaren diğer işgalciler gibi İstanbul'da yüksek komiser düzeyinde temsil edilen ABD'nin Anadolu'nun işgali ya da paylaşılması çalışmalarında Bağlaşıklardan bağımsız ve tarafsız bir politika izlediği

⁵⁷¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, Report of Operations for Week Ending June 6, 1920*, Con. 5856-20, Part Four, June 6, 1920. s. 3; Baykal, a.g.e., s. 34.

⁵⁷² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Confidential, July 8, 1920; Kemal Çelik, *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999. s. 230-231.

görülmektedir. Bu durum, Yüksek Komiser Bristol'un hadiseleri çözümlene yöntemleriyle alakalı olduğu kadar, ABD kamuoyundaki tartışmaların da getirdiği bir sonuçtu. Anadolu'da bu gelişmeler olurken, Barış Konferansı oturumlarına katılan Başkan Wilson ve ekibi, Türklerin İstanbul'dan kovulması ve Doğu Anadolu ile Trabzon'u içine alan bir Ermeni Devleti kurulması için yoğun olarak çalışıyordu. Anadolu'daki Amerikan temsilcilerinin büyük kısmı bu uğraşa karşıydı. Hadiseleri yakından gözlemleme şansı yakaladıkları için Başkan ve ekibinden daha sağlıklı politikalar ve yaklaşımlar üretebilmekteydiler.

Bristol, Temmuz ayındaki Yunan ilerleyişini Milliyetçilerin çöküşü olarak değerlendirdi. Milli Mücadele'nin henüz düzenli ordu birlikleri ile yapılamıyor olması Bristol'un zikredilen kanaate varmasının temel nedeniydi.⁵⁷³ Tek amaç Mustafa Kemal ve arkadaşlarına diz çöktürerek hazırlanan barış antlaşmasının (*Sevr*) imzalanmasının sağlanmasıydı. İşgalci güçler karşısında başarısız olan Milli Mücadele'nin Yunan süper gücü önünde dayanamayarak teslim olacağı beklenmekte, bu olmazsa yıllar sürecek bir gerilla savaşı başlatılmasından korkulmaktaydı.⁵⁷⁴

1920 yılının ikinci yarısında artık Türkler ile imzalanacak olan Barış Antlaşması'nın şartlarının ilan edilmesi gün meselesi haline gelmişti. Barış Konferansı'nın oturumlarının büyük kısmı gizli olduğu ve kamuoyuna açıklanmadığı için pek az kimse gelecekte neler olabileceğini kestirebiliyordu. Özellikle İstanbul halkında ve Hükümet çevrelerinde antlaşmanın ne getirip ne götüreceğini bilmeyen kaderine razı endişeli bir bekleyiş hakimdi.⁵⁷⁵ Genel kanı barışın imzalanacağı ama uygulanamayacağı çünkü İstanbul Hükümeti'nin böyle bir güce sahip olmadığı yönündeydi. İşgalci İngilizler ve Yunanlılar Milli Mücadele'yi itibarsızlaştırmak için çalışmaya devam ediyordu. Bu amaçla, İstanbul'da Temmuz ayının ortalarında Milliyetçilerin İstanbul'da ayaklanma çıkartarak bir darbe yapmaya ve padişahı tahttan indirmeye hazırlandığı söylentisi yayılmıştı. Ayrıca İngilizler, Milliyetçilerin, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck ya da İngiliz Ordusu Başkomutanı General Milne'yi kaçırmayı planladıklarını, ateşkes şartlarını da bozdukları için Anadolu ve İstanbul'un kendileri tarafından işgal edildiği

⁵⁷³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, Report of Operations for Week Ending July 11, 1920.* General Summary, July 11, 1920.

⁵⁷⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, Report of Operations for Week Ending July 11, 1920.* General Summary, July 11, 1920.

⁵⁷⁵ Lybyer, a.g.m., s. 456.

propagasını yapıyorlardı. Aslında Amiral Bristol'un da raporunda belirttiği gibi, Bağlaşıklar Yunanlıların İzmir'i işgaline izin vererek zaten ateşkes şartlarını bozmuşlardı. Çünkü Yunanlılar Mondros Ateşkesinde imzacı taraf değildi.⁵⁷⁶

Sevr Antlaşması, imzalandıktan sonra İstanbul'da onaylansa bile Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından kabul edilmeyeceği endişesi işgalciler için rahatsız edici bir durum yaratmıştı. Böyle bir olasılık, savaşın daha uzun yıllar devam etmesi anlamına gelecekti. Bağlaşıklar ve Amerikan Hükümeti de gelişmelerin farkındaydı. Bu nedenle, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına yaklaşıldıkça Bağlaşıkların ve Amerikalıların Milliyetçi Hareket ve Mustafa Kemal ile daha fazla ilgilenmeye başladıkları arşiv belgelerindeki yazışmalarda dikkati çeker. Raporlara göre; Anadolu'da sağlam bir idari yapı kurulmuştu. Mustafa Kemal'in yerine başkası gelse de Milliyetçi cephe çok fazla sarsılmayacaktı. Bristol günlük ve raporlarının 1920 Temmuz ayından sonraki belgelerinde özellikle "Mustafa Kemal" ve "Milliyetçiler" ile ilgili bilgi verilen paragrafların Dışişleri Bakanlığı'nda işaretlendiği görülür.⁵⁷⁷

Tüm bu tartışmaların içinde 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması imzalandı. Sevr imzalandıktan sonra, İngiltere ve İtalya, İstanbul'daki yüksek komiserlerinin yerine elçi atamak için harekete geçtiler. Yunanistan ise, Sevr'i fırsat bilerek İzmir'deki Türk yöneticileri görevden uzaklaştırdı. Böylece İzmir'in ilhakına yönelik ilk adım atılmış oldu. Aslında Sevr'in yürürlüğe girebilmesi için Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından da onaylanması gerekiyordu. Bu nedenle antlaşma henüz yürürlüğe girmemişti. Fakat Yunanistan, İzmir ve çevresi ile Anadolu'dan ne kadar toprak kopartabilirse o kadar fazlasını işgal etmek için yoğun bir aldatıcı propaganda eşliğinde çalışmasını devam ettiriyordu. Sevr'in hemen sonrasında İtalya ve İngiltere'nin İstanbul'a elçi atama kararına rağmen, ABD ve Fransa hadiselerin seyrinin nasıl şekilleneceğini beklemeye kararlıydı.⁵⁷⁸

Sevr imzalandığı esnada İtilaf Bloku'nun en büyük endişesi Avrupa'da hızla yayılan Bolşevik taraftarı harekettir. Bu nedenle Anadolu'nun Bolşevik yayılmadan uzak tutulabilmesi çok önemliydi. ABD arşiv belgelerine göre; bu dönemde Mustafa Kemal liderliğindeki Milliyetçi Hükümet çevrelerinde Bolşevik eğilim yoktu. Bununla birlikte,

⁵⁷⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, Report of Operations for Week Ending July 18, 1920*. Part Four, July 18, 1920. s. 1-2.

⁵⁷⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Confidential, August 5, 1920.

⁵⁷⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Confidential, Part Three, Con. 8408-20, August 16, 1920. s. 3-7.

Bağlaşıklar Anadolu'yu planladıkları gibi parçalara bölerlerse Milliyetçilerin Bolşeviklerle işbirliği yapmaktan başka çaresi kalmayacak, Türkiye'nin de Bolşeviklere katılması ile Sovyet etkisi büyük bir alana yayılacaktı. Amerikalılar; halen Türkiye'deki mevcut hükümet etme şeklinin mutlaka değiştirilmesinin gerekli olduğu kanaatindeydi. Milliyetçilerin Bolşevik eğilimleri olmadığını 1920 yılı Aralık ayında Tiflis'te Kazım Karabekir Paşa ve Moskova'dan dönmekte olan Bekir Sami Bey ile görüşen İtalyan Albay Brodrero da teyit etmişti.⁵⁷⁹

Ankara'daki Milli Hareketi ve TBMM'yi fiili (*de facto*) olarak bile tanımaktan kaçınan Amerikan Hükümeti, Sevr imzalandıktan hemen sonra Sevr'e dayanarak izin almaya gerek duymaksızın Samsun'da konsolos görevlendirmesi yaptı. Samsun Valisi konsolosun varlığından haberdar olunca Ankara'yı konu hakkında bilgilendirerek talimat istedi. Böyle bir uygulamayı kabul etmek Sevr'i onaylamak anlamına geleceği için Dışişleri Bakanlığı tarafından bu oldubitti (*fait accompli*) atamanın sonlandırılarak konsolosun Samsun'dan ayrılması istendi. Bristol uzlaşıcı bir yaklaşımla, Türklere karşı çalışmalarda yer alacak Amerikan görevlilerinin hemen görevden alınacağını bildirmeyi tercih ederek konsolosun görevinde kalmasını talep etmeyi uygun gördü.⁵⁸⁰

Bristol'un uzlaşmacı tavrı karşısında Ankara, Amerikan ticari temsilcisinin Antalya'da bulunmasına izin verilebileceğini, Samsun limanında duran Amerikan torpidosu komutanı vasıtasıyla Bristol'a bildirdi. Amerikan Hükümeti, Bristol'un da yönlendirmesi ile bu teklife cevap vermemeyi tercih etti. Bunun üzerine Samsun'daki *de facto* konsolosun burada ikametine izin verilmedi. Çünkü Karadeniz sahilinde çetecilik yapan Rumların silahları toplanacaktı. Geçmiş on yıllardaki acı tecrübelerden sonra Amerikalıların bu işe karışması istenmiyordu.⁵⁸¹

1920 yılında Ankara Hükümeti ile Amerika arasındaki iletişim ve temas misyonerler ve misyonerlerin kontrolündeki yardım örgütleri ile Amerikalı tacirler vasıtasıyla gerçekleşmişti. Amerikan Yüksek Komiserliği her ne kadar Mustafa Kemal ve Milliyetçi Hareket hakkında bilgi ve istihbarat toplamaya önem verse de, Mustafa Kemal

⁵⁷⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary, Confidential, Part Four, General Summary, Con. 8408-20, August 16, 1920. s. 1-3; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary, Confidential, December 30, 1920. s. 3; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary, Confidential, January 4, 1921 s. 2.**

⁵⁸⁰ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....**, s. 279-81.

⁵⁸¹ A.g.m., s. 288-89.

ile aracısız görüşmekten halen kaçınılmaktaydı. Aslında, Ankara ile Amerikan Yüksek Komiserliği arasında çözüm bekleyen yığınla sorun vardı ve çözüm için doğrudan temas şarttı. Sorunlardan en önemlisi misyonerler ile yardım örgütü çalışmaları ve çalışanları ile ilgiliydi. Ankara Hükümeti'nin yönetiminde bulunan illerdeki Ermeni, Rum propagandasına hizmet eden yardım örgütü çalışanı misyonerler görev yerlerinden kovulmuş fakat görevlerine yenilerinin atanmasına müsaade edilmişti. Zaman zaman gerginlikler olsa da, ABD'nin Anadolu'daki temsilcileri ve Ankara Hükümeti arasındaki ilişkiler problemsiz devam etmekteydi ve Amerikalılar Anadolu'da halen saygı görüyordu. İlişkilerin bu düzeyde tutulabilmesinde Ermeni, Rum propaganda makinesine alet olmayan Yüksek Komiser Amiral Bristol'un ön yargısız yaklaşımlarının payı büyüktü. 1921-1922 yılları Anadolu'da işgalcilere karşı savaşın kızıştığı bir dönemdir ve bu zaman diliminde Anadolu üzerindeki TBMM yetkisi tamamlanma yoluna girmiştir.

1.4. Kontrollü Diploması Dönemi: Milli Mücadele'nin Tanınmaya Başladığı 1921 ve 1922 Yıllarında Türk Amerikan İlişkileri

Amerikan Hükümeti Ankara ile devam ettirdiği mesafeli temas politikasını 1921 yılı başından itibaren biraz daha yumuşatarak kontrollü temas düzeyine çıkartmayı uygun görmüştür. Diploması yaklaşımındaki bu değişimde hadiselerin seyrinin ve Milli Mücadele'nin askeri başarılarının etkisi büyüktür.

ABD'nin, mesafeli diplomasiden kontrollü diplomasıye geçerek Ankara ile ilişkilerini yakınlaştırması İstanbul Hükümeti'nin dikkatinden kaçmamıştı. Kontrolün elde tutulabilmesi ve diplomatik ilişkilerin yeniden tesisi için ilk adım atıldı. Diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki ilk resmi temsilcisi 1867 yılında atanan Bulak Bey'di (Edward Blacque). Bulak Bey'in babası Fransız Devriminden sonra İzmir'e yerleşmiş ve Osmanlı tabiiyetine geçmişti. Ortaelçi olarak Amerika'ya atanan Bulak Bey 1873 yılına kadar bu görevde kalmıştı.

1921 yılı Ocak ayı sonunda, Dışişleri Bakanı Abdullatif Sefa Bey'in de bilgisi dahilinde Bulak Bey, Bristol ile görüşerek Devlet Şurasında kendisinin diplomatik temsilci olarak Amerika'ya atanmasının kararlaştırıldığını söyledi. Daha önce Roma, Paris ve Londra'ya benzer temsilci atamaları yapılmıştı. Diplomatik ilişkilerin kesilmesi talebi Osmanlı Devleti tarafından geldiğinden ilişkilerin yeniden kurulabilmesi için Amerikan

Hükümeti öncelikle Türk tarafının girişimde bulunmasını beklemekteydi. Temsilci olarak gönderilmesi kabul edilirse diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra Bulak Bey'in ABD'ye Büyükelçi unvanı ile ataması yapılacaktı. Talep Bristol tarafından geçirildi.⁵⁸² Bristol, Bulak Bey'e açıkça söylememişti ama Amerikan Hükümeti askeri ve siyasi belirsizlik ortadan kalkmadan İstanbul ile tekrar diplomatik ilişki tesisine istekli değildi.

Bu esnada Anadolu'daki varoluş mücadelesi ivme kazanmıştı. Askeri başarılar siyasi gelişmeleri de şekillendiriyordu. 1921 yılının hemen başında Yunanlılar Sevr'i güç kullanarak kabul ettirebilmek için 6 Ocak'ta ileri harekat başlatarak Bursa-Uşak cephe hattından Eskişehir-Afyon hattına doğru ilerlemişler ve yeni cephe hattını burada kurmuşlardı. Amaç demiryollarının lojistik merkezi olan Eskişehir'i işgal ederek Milli Mücadele'nin ulaşımını felce uğratmaktı. 9-10 Ocak tarihlerinde İnönü'de gerçekleşen muharebelerde mağlup olan Yunan ordusu ileri harekatla işgal ettiği toprakları bırakarak eski cephe hattına geri dönmek zorunda kaldı. I. İnönü Zaferi Düzenli Ordu'nun kazandığı ilk başarı olması açısından da çok önemliydi.⁵⁸³

I. İnönü zaferi sonrasında toplanan Londra Konferansı'ndaki (21 Şubat-12 Mart) görüşmeler Amerikan basını tarafından yakından takip edildi. Paris Barış Konferansı'nda Avrupa Ermenilerini temsil eden Avrupa Ermeni Delegasyonu Başkanı Nubar Paşa da Konferans'a katılmıştı ve son bir ümitle Bolşevikler tarafından işgal edilen Ermeni topraklarının zaten Rusya sınırları içinde olduğunu savunarak, Anadolu'daki Ermeni topraklarının kendilerine verilmesini talep ediyordu.⁵⁸⁴ Londra Konferansı'ndan katılımcı hiçbir tarafın arzu ettiği sonucu elde etmesi mümkün olmadı. Anadolu'daki savaş devam edecekti ve askeri başarı kazanılmadan diplomasi ile Bağlaşıkların Türklere herhangi bir şey vermeye niyetleri yoktu. Londra Konferansı tüm olumsuzluklarına rağmen TBMM'nin tanınmasını sağladığı için 1921'in ilk üç ayı içindeki önemli diğer kazanımdı.

Bu esnada I. İnönü Zaferi sonrasında, 16 Mart 1921 tarihinde Bolşevikler ile TBMM arasında imzalanmış olan Moskova Antlaşması ile ilgili yazışmalar Amerikan arşiv belgelerinde önemli yer tutar. Antlaşma, Bağlaşıkların İstanbul'u işgal ettikleri tarihte, bir

⁵⁸² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary**, Confidential, January 27, 1921 s. 1.

⁵⁸³ **New York Times**, "Conference Pins Turks the Details", February 24, 1921. s. 3; **New York Times**, "Greeks Reject Allied Proposal", March 5, 1921. s. 9.

⁵⁸⁴ Marashlian, a.g.t., s. 21; **New York Times**, "Nubar Pasha Tells of Armenia's Hopes", February 24, 1921. s. 3; **Washington Post**, "Lighten Turk Terms", February 22, 1921. s. 1; **Washington Post**, "Allies Resolved to Back Armenia", February 27, 1921. s. 4.

yıl sonrasının 16 Martında akdedilerek İşgalcilere de mesaj verilmişti. Antlaşmanın metnini elde eden Amerikan Yüksek Komiserliği Dışişleri Bakanlığını antlaşma hakkında bilgilendirdi. Bağlaşıkların Anadolu’da bağımsız bir Ermenistan ve Yunanistan devleti kurma ısrarlarının Milliyetçilerin Bolşeviklerle askeri işbirliğine sebebiyet vereceği rapor edildi. Lloyd George’un Anadolu’nun işgali için Yunanistan’ı kullandığı Bristol raporlarında da yer alır. Bristol, “Anadolu’yu işgal etmeye çalışan Yunanistan’ın bir piyon gibi İngiltere’nin istediklerini yaptığına” inanıyordu.⁵⁸⁵

Amerikalı yetkililer 1921 Mart ayı başından itibaren Milli Mücadele liderleri ve Mustafa Kemal ile ilgili şimdiye kadar olduğundan çok daha geniş kapsamlı bilgi toplamaya çalışırken, Alman asıllı Amerikalı gazeteci Clarence Streit aynı yılın başında Ankara’da Mustafa Kemal ile bir görüşme yapmış, TBMM’yi ve Bakanlar Kurulu’nu yakından gözlemlene fırsatı elde etmişti. Streit, Amerika’nın en büyük ve etkili gazetesi *New York Times* adına çalışıyordu. İstanbul’a döndüğünde Bristol, Kudüs’te olduğu için Yüksek Komiser vekili Allen Dulles ve F. Lamont Belin’i gözlemleri hakkında bilgilendirdi.⁵⁸⁶

Streit’in verdiği ve arşiv kayıtlarına geçen bilgilere göre; (a) Kemalist Hükümet çok iyi bir şekilde örgütlenmişti ve idari sistem demokratikti. (b) Mustafa Kemal otokrat bir lider olmamakla birlikte Millet Meclisi üzerinde büyük bir etkisi vardı ve istediği kararları Meclis’ten geçirebilerek yönetim erkini elinde tutuyordu. (c) Halide Edip ve eşi Adnan Bey (Adıvar) Hükümet konseylerinde etkin yere sahipti. (ç) Kemalistler Londra Konferansı’ndan ümitliydimler, Yunan saldırısı için hazırlanılmaktadır ve ne zaman biteceği belirsiz bir gerilla savaşı göze alınmıştır. (d) Mustafa Kemal, başkentini İtilaf Devletleri kontrolünden uzakta olmasının işleri kolaylaştırdığına inanmaktadır ve yeni Başkent Anadolu’nun iç kesimlerinde kurulacaktır.⁵⁸⁷ Streit 1923 Temmuz ayında, Türk-Amerikan antlaşma müzakereleri devam ederken, Amiral Bristol’a, ABD’nin 1921 yılındaki Yunan yenilgisinden sonra Türkiye’yi tanımamış olmasının bir hata olduğunu söyleyecek, Bristol

⁵⁸⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *Weekly Report of Operations for Week Ending 3 April 1921*. Part Four, April 4, 1921. s. 2.

⁵⁸⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, March 19, 1921. s. 2; Bristol’un yokluğunda vekaleten yerine bakan Allen Dulles, I. Dünya Savaşı esnasında Avrupa’da istihbarat görevlisi olarak görev yapmıştı. Bkz. James Srodes, *Allen Dulles, Master of Spies*, Washington: Regnery Publishing Inc., 1999. s. 2-8; Clarence K. Streit, *Bilinmeyen Türkler, Mustafa Kemal Paşa, Milliyetçi Ankara ve Anadolu’da Gündelik Hayat, Ocak-Mart 1921*, Haz. Heath W. Lowry, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2011. s. 55-58.

⁵⁸⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, March 19, 1921. s. 2.

günlüklerine Streit'in haklı olduğunu kaydedecektir.⁵⁸⁸ Oysa 1921 yılında ABD, TBMM'yi *de facto* olarak bile tanımaya yanaşmıyordu.

Ziyareti ve incelemeleri esnasında Streit'e tüm kolaylıklar sağlanmıştı. Haziran ayı sonunda Ankara'dan gelen NER(C) eski çalışanı Amerikalı Charless MacDowell de, Streit ile aynı ifadeleri kullanarak Mustafa Kemal'in otokrat olmadığını ve parlamentonun çok düzenli bir şekilde çalıştığını, Türklerin Amerikan eğitim sistemini okullarında uygulamak istediğini ve Ankara Hükümeti'nin, Amerikan sermayesi yatırımlarına istekli görüldüğünü rapor etti.⁵⁸⁹ Özellikle Anadolu'da Amerikan sermayesi girişimi için istekli bir ortam olması Bristol'un dikkatini çekmişti. Zaten Amerikan girişimcilerinin Anadolu içlerine girebilmesi için yapılan çalışmalar bu dönemde yoğunlaştırılmıştı.

Diğer bir gazeteci *Chicago Daily News* adına çalışan Konstantin Brown, elde ettiği bilgileri Amerikan Yüksek Komiserliğine raporlamaktaydı. Brown, Londra Konferansı'ndan dönerken Roma'dan Ankara'ya telgraf çekip durum bilgisi veren ve Konferans hakkındaki ümitsizliği ile Büyük Güçlerin samimiyetine inanmadığını belirten Bekir Sami Bey'in yazışmasını görmeyi başarmış ve elde ettiği bilgileri Amerikan Yüksek Komiserliğine bildirmişti. Brown ayrıca, Moskova Antlaşması'nın metninin özetini yine Yüksek Komiserliğe ulaştırmıştı.⁵⁹⁰

I. İnönü Zaferi, Londra Konferansı ve Moskova Antlaşması, Ankara Hükümeti'nin üst üste gelen başarıları, İstanbul'daki Yüksek Komiserliğin ve Amerikan Hükümeti'nin Mustafa Kemal liderliğindeki Milli Mücadele'ye yaklaşımını yeniden değerlendirmesini ve temas kurmak için daha istekli davranmasını sağladı. Yüksek Komiserlik Anadolu'daki prestijine büyük önem veriyordu. Oysa çoğunlukla misyonerlerden kaynaklanan problemler halen devam etmekteydi. Londra Konferansı'nda Ankara temsilcileri Misyonerlerin kontrolündeki yardım örgütlerinin Türklere yardım etmediğini ve ayrımcılık yaptığı şikayetini dile getirmişti. Tüm bu gelişmeleri ele almak üzere, 15 Nisan 1921 tarihinde Yüksek Komiser Bristol Başkanlığında, Misyonerler Bayan Annie T. Allen, Dr. Peet, Mr. Jaquit, Mr. Dulles, Mr. Belin ve Yüzbaşı Cotton'un katılımı ile bir toplantı

⁵⁸⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, Confidential, July 25, 1923.

⁵⁸⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, June 22, 1921. s. 1; Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....*, s. 293; Bryson, a.g.m., s. 462.

⁵⁹⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, March 24, 1921. s. 4; Bu dönemde Roma Milli Mücadele güçleri tarafından iletişim merkezi olarak kullanılmaktaydı. Roma'nın iletişim merkezi olduğu İngiliz istihbarat servislerince de biliniyordu. Bkz. MacFie, a.g.m., s. 12.

yapıldı. Toplantıda ele alınan konulardan bir tanesi de Bayan Allen'in NER(C)'i temsilen Ankara'da görevlendirilmesiydi. Bayan Allen, Ankara ile Yardım Örgütleri arasında irtibatı sağlayacaktı. Allen'in Amerikan Hükümeti ile ilgili resmi bir görevi bulunmuyordu.⁵⁹¹ Yüksek Komiserlik, Bayan Allen ataması ile yardım örgütü ve misyoner çalışmalarının yanında Ankara'dan bilgi akışını ve teması güçlendirmek istiyordu ama bunun tanıma olarak anlaşılmasından kaçınılmaktaydı.

Londra Konferansı toplanmadan önce Yunanlılar ikinci bir cephe yarma hareketına girişmeye karar vermişti. Amerikan gazetelerinin haberleri de bu yöneydi.⁵⁹² Konferans'tan sonuç çıkmayıp, Yunanlıların işgalci niyetleri belli olunca savaş hazırlıkları hızlandırılarak Sevr'i ve işgalci niyetleri zorla kabul ettirmek için 23 Mart 1921 tarihinde Yunan ordusu ikinci kez harekete geçti. Yunanlılar, 24 Martta Bilecik'i, 25 Martta da Pazarcık'ı işgal etti. 26 Martta İnönü'de gerçekleşen II. İnönü Muharebesi'nde Yunan kuvvetleri kesin bir yenilgiye uğradılar. Yunanların cephe hatlarının gerisine atılmasıyla Afyon Yunan işgalinden kurtarıldı. İkinci zafer, I. İnönü'nün tesadüf olmadığını herkese göstermişti. Zaferden sonra *New York Times*'ta yayınlanan bir makalede Londra Konferansı'nda Helenlerin kazanımlarının ellerinden alındığı ve bu kazanımların geri alınması için savaşıldığı belirtilmişti.⁵⁹³ Yunan lobisi tarafından yayınlattırıldığı belli olan makale ile; Yunan savaş amaçları ortaya konularak Anadolu'daki saldırılar meşrulaştırılıyor ve İtilaf Bloku'nun Yunanlılara yardım etmesinin gerekliliği ortaya konuyordu. Makale'de II. İnönü'de Yunanlıların almış olduğu yenilgiye değinilmemişti.

Cephe hattındaki bu gelişmeler Amerikan temsilcilerinin de dikkatinden kaçmadı. 7 Mayıs 1921 tarihinde İçişleri Bakanı'nı temsilen Bolu Milletvekili Dr. Emin Cemal Bey,⁵⁹⁴ Hüseyin Hulûsi (Pektaş), Mr. Dulles ve Mr. Hoizer Amiral Bristol'un başkanlığında bir görüşme yaptılar. Görüşme, Ankara Hükümeti ile Amerika'nın İstanbul'daki en üst düzey temsilcisi Bristol arasındaki ilk resmi temastır. Harbord Askeri Kurulu'na da tercümanlık yapmış olan Hulûsi Bey bu görüşmede de aynı görevi üstlenmişti. Daha önce konsolos

⁵⁹¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary, Confidential, April 15, 1921;** Resmi görevi bulunmamasına rağmen Misyoner Allen resmi bir mümessil gibi Dışişleri Bakanı Y. Kemal Bey ile sürekli görüşme halinde bulunmuştur. Bkz. Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden.....**, s. 296.

⁵⁹² **New York Times, "Greek Army Prepares to Attack Kemalists", February 11, 1921. s. 15; Washington Post, "Greek Offensive Begun in Turkey", March 24, 1921. s. 1.**

⁵⁹³ **New York Times, "What Greeks Fight For", April 3, 1921. s. 2; Washington Post, "Greek Troops Loose: King off The Front", April 3, 1921. s. 2.**

⁵⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, 11.8.1399 (Nisan 1921) Devre II, Ankara: TBMM Matbaası, s. 7.**

olan Hoizer Türkçe konuşabiliyor ve okuyabiliyordu. Zikredilen görüşmede Hulûsi Bey'in tercümelerini kontrol etmekteydi.⁵⁹⁵

Görüşmede yardım örgütleri ve misyonerlerle ilgili sorunlar ele alındı. Bristol, Emin Bey'den günün ikinci kısmında da İstanbul'da kalması durumunda, Anadolu ile tekrar ticaret yapabilmek için bekleyen Amerikalı işadamları ile bir görüşme ayarlayabileceğini söylediğinde, Emin Bey 10 gün içinde tekrar geri döneceğini ve Bristol'un, siyaset ile uğraşmayacağını garanti edeceği Amerikalı tacirlerin Türk topraklarında rahatlıkla ticaret yapabileceği cevabını verdi. Bristol evvel emirde Amerikan gemilerine Samsun ve Trabzon limanlarına girebilme ve bekleme izni verilmesini, daha sonra Anadolu içlerine girilmesine müsaade edilmesini istiyordu. Emin Bey, İnebolu Mutasarrıfı Ragıb Bey'den izin alınarak bu isteklerin yerine getirebileceğini söyledi. Görüşmede Emin Bey'in Amerika'nın, cephe hatlarında ve işgal alanlarında Yunanlıların barbarlıklarını araştırma komisyonu kurulması önerisini Bristol kabul etmedi.⁵⁹⁶

Amerika ve Avrupa basınındaki kara propagandanın aksine, Anadolu'da Yunan mezalimi ve barbarlığı devam ediyordu. Arnold Toynbee,⁵⁹⁷ eşi, Kızılay temsilcileri, İngiliz, İtalyan ve Fransız gözlemciler ile birlikte Yunanlıların işgalindeki İzmit ve Yalova'daki Türk mültecilerin tahliyesi için buraya gitmişler ve sadece Yalova'da elliden fazla Türk köyünün yakıldığını, soyulduğunu ve köylülerin öldürüldüğüne tanık olmuşlardı. Heyet, köylerde dolaşırken Rum papazların ve Yunan askerlerin de sürekli etrafta bulunarak köylülerin aleyhte herhangi bir şey söylemesini engelledikleri tespit edilmişti. Bristol günlüklerinde, Yunan askerleriyle birlikte hareket eden Rum ve Yunan eşkıyaları ile yağmacıları; işgal ettikleri köyleri soymakta, yakmakta ve halkını ya

⁵⁹⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Confidential, May 7, 1921. s. 1.

⁵⁹⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II, War Diary*, Confidential, May 7, 1921. s. 2-3.

⁵⁹⁷ Arnold Tonybee, İngilizlerin propaganda amaçlı yazdırmış olduğu "Mavi Kitab"ı kaleme alan kişidir. Yunanlıların uygulamış olduğu mezalimin derecesi, koyu bir Hıristiyan milliyetçisi olan Tonybee'nin bile insanlık duygularının harekete geçmesine neden olmuştur; Ahmet Rüstem Bey 1918 yılında Fransızca olarak kaleme almış olduğu Ermeni mezalimlerini anlatan kitabında Tonybee'nin çok kolay tarihçi olduğunu ve gerçekleri çarpıttığını kaydetmişti. Ahmet Rüstem Bey'in, Tonybee'nin İngiliz istihbarat elemanı olarak çalıştığını bilmeden bu tespitte bulunması çok önemlidir. Bkz. Ahmet Rüstem Bey, a.g.e., s. 107-08; Merrill D. Peterson da, Tonybee'nin Ermeni katliamlarını hikaye eden kitapları İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın *Foreign Office* talebi ile yazdığını kaydeder. Bkz. Peterson, a.g.e., s. 7.

kaçmaya zorlamakta ya da öldürmekte olduğunu belirtiyordu. Fransız General Pelle de Toynbee'nin söylediklerini doğrulamıştı.⁵⁹⁸

Sakarya Zaferi sonrasında Yunanlılar İzmit'i boşaltırken de, Türk köylerini ateşe vermişlerdir. Amerikan destroyerleri çekilme esnasında 13 köyün Yunanlılar tarafından yakıldığını gördüklerini rapor etmiştir.⁵⁹⁹ Yunan tedhiş ve mezalimi Ermeni olaylarında olduğu gibi çifte standarda kurban giderek birkaç cılız sesin dışında Amerikan ve Avrupa basınında görmezden geliniyordu. Bolu Milletvekili Emin Bey'in araştırma komisyonu talebi, işgal bölgelerindeki Yunan barbarlığının dünyaya duyurulmasını sağlamak amacıyla yapılmıştı.

Ankara Hükümeti ile ABD Yüksek Komiserliği arasında başlamış olan üst düzey temaslardan haberdar olan İstanbul Hükümeti, Ocak ayında yapmış olduğu; Amerika ile diplomatik ilişkilerin tekrar kurulabilmesi için Bulak Bey'in geçici bir süre için gayri resmi olarak Washington'a gönderilmesi teklifini Temmuz ayı başında tekrar gündeme getirdi. Teklif, Amerikan tarafında yine çok fazla ilgi görmemiş bilakis Osmanlı Hükümeti'nin Bağlaşıkların haklarını Amerika'dan daha çok koruduğu için şikayetleri beraberinde getirmişti. Amerikalılar ile Bağlaşıklar arasında vergilendirme ve savaş öncesi sisteme dönüş üzerinde anlaşmazlık vardı. Bağlaşıklar, Amerikan temsilcilerinin fikrini sormadan kendi çıkarlarına göre vergilendirme mevzuatını düzenlemekteydiler. Düzenlemeler bazı durumlarda Amerikan çıkarları ile çakışmakta, alkol vergisinde ve ek %4'lük malın ederi üzerinden alınan (*ad valorem*) vergide olduğu gibi Amerika'nın protestoları ile karşılaşmaktaydı.⁶⁰⁰

İstanbul Hükümeti aslında istemeyerek de olsa Bağlaşıkların çıkarlarını korumak durumundaydı. Çünkü idari sistem işgal askerlerinin kontrolünde, özellikle İngiltere'nin denetiminde yürüyordu. Bu durumu gözlemleyen Amerikan Yüksek Komiseri Bristol, 1921 yılının başından itibaren Ankara Hükümeti ile daha yakın ilişki ve işbirliği geliştirmek için çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. Artık Türk Sorununun Milliyetçiler ile görüşülmeden çözülemeyeceği anlaşılmıştı. Ayrıca, Bolşeviklerden yardım alan Milliyetçi

⁵⁹⁸ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-II**, *War Diary*, Confidential, May 27, 1921. s. 1-2; **Washington Post**, "Asia Minor Death Grapple Looms as Troops Advance", June 12, 1921. s. 1.

⁵⁹⁹ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, Part Three, July 3, 1921.

⁶⁰⁰ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, July 7, 1921.

Türklerin çok fazla köşeye sıkıştırılması durumunda Bolşevikler ile işbirliği yaparak Bolşevizm'e meyletmeleri tehlikesi de halen gündemdeki yerini koruyordu.⁶⁰¹

Dr. Emin Bey, Hüseyin Hulûsi Bey'in tercümanlığında ilk görüşmeden iki ay sonra 5 Temmuz'da Yüksek Komiser Bristol ile tekrar görüşerek, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengrişenk)'in mektubunu ilettili. Mektupta; kapitülasyonların kaldırılması ve Amerikan Yüksek Komiserliği yetkililerinin Anadolu'ya geçmesine izin verilmesine karşılık; Amerika'ya bir Türk Heyeti gönderilmesi istenmekteydi. Amerikan tarafı bu istekleri “şark usulü pazarlık” olarak telakki etmiş ve kabul edilebilir bulmamıştı.⁶⁰²

Dr. Emin Bey, Hüseyin Hulûsi Bey'in tercümanlığında Ankara'dan 8 Temmuz 1921'de gelmiş olan Suphi Bey (Hamdullah Suphi Tanrıöver) ile birlikte 28 Temmuz'da Bristol ile tekrar görüştü ve daha önce söylemiş olduğu Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen Amerikalılar ile ticaret yapılabilecek alanların listesini Bristol'a ilettili. Siyasi maddeler Amerika tarafında kabul görmediği için ikinci talepler listesinde ekonomik kalemler üzerinde yoğunlaşmıştı. Dr. Emin Bey'in beyanına göre; İngilizler ve Fransızlar da bu listede yer alan konularda imtiyaz istiyorlardı. Fakat Amerikan Hükümeti Anadolu üzerinde siyasi herhangi bir çıkar gütmeyi için, Ankara Hükümeti ABD yatırımlarını tercih etmekten taraftardı.⁶⁰³

Güdüm idaresi tartışmalarının etkisini kaybetmesi, Ermeni sorununun ise halledilmiş olması Amerika ile temasların yoğunlaştırılmasında Ankara Hükümeti'nin elini rahatlatmıştı. Ayrıca, Bolşevik etkinliğine karşı işgalci olmayan bir gücün dengelemesine ihtiyaç da vardı. Ticaret için verilen liste yedi maddeden oluşuyordu. Ankara Hükümeti'nin Amerika ile evvel emirde yapmayı düşündüğü yatırım, ticaret alanları şunlardı; (a) Tren yolları, (b) Madencilik, (c) Ormancılık, (ç) Gemicilik (Marmara ve Akdeniz işgal altında olduğu için Karadeniz Ticareti), (d) Zirai Uygulamalar, (e)

⁶⁰¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, July 7, 1921. s. 3; *Washington Post*, “*Turkish Demands*”, July 16, 1921. s. 6.

⁶⁰² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, July 5, 1921. s. 1-2.

⁶⁰³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, July 28, 1921. s. 8; Roger R. Trask, “The United States and Turkish Nationalism: Investments and Technical Aid During the Atatürk Era”, *The Business History Review*, Sayı 38, No. 1, International Government-Business Issue, Bahar 1964. s. 58.

Bankacılık, (f) Fabrikalar. Bristol görüşmede iletilen taleplere sekizinci madde olarak eğitimin de eklenmesini istedi.⁶⁰⁴

Bristol'un eğitim maddesinin eklenmesini talep etmekteki temel amacı Anadolu'da var olan Amerikan misyoner müessese ve kurumlarının bu sayede korunmasını sağlamaktı. Kurumların masraflarını Türkler karşılayacak, eğitim personeli ise Amerika'dan gönderilecekti. Ankara Hükümeti ise, Anadolu'da yeni kurulacak olan Türk Devleti'nin geri kalmış olan sanayi, teknoloji ve gelişimini Amerikan sermayesi ve girişimi ile aşmak amacındaydı. Belirtilen alanlarda yatırımda bulunmak isteyen Amerikalılara kolaylık sağlanacaktı. Babıali, Ankara Hükümeti ile ABD temsilcileri arasındaki temaslardan haberdar olarak Bulak Bey'in diplomatik görevle ABD'ye atanması için daha önce yapmış olduğu başvuruyu 10 Ağustos'ta üçüncü kez yineledi. Üçüncü talebe Bristol, gerekli telgrafın Washington'a çekildiği ve cevabın beklendiği yanıtını verdi.⁶⁰⁵

Amerika'ya temsilci gönderme konusu Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından Eylül ayında da gündeme getirildi, fakat Bristol üstü kapalı olarak ticari ilişkilerde savaş öncesi uygulamalara, başka bir deyişle kapitülasyonlara dönülmeden Amerikan Hükümeti'nin böyle bir atamaya sıcak bakmayacağını bildirdi.⁶⁰⁶ Aslında Amerikan Hükümeti İstanbul'daki belirsizlik nedeni ile henüz diplomatik ilişkileri kurmayı düşünmüyordu. Bununla birlikte resmi temsilci olarak halen İstanbul Hükümeti tanınmaktaydı.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı ise Ankara Hükümeti temsilcileri ile ilişkilerini kontrollü olarak yürütmekte ve resmi temastan kaçınılmaktaydı. Ağustos ayı başında Büyükelçilik İkinci Katibi (*Second Secretary*) G. Howland Shaw İstanbul'daki görevine gelirken uğramış olduğu Roma'da Ankara Hükümeti temsilcisi Cami Bey ile görüştü. Shaw, kendi ifadesiyle bu temasın öğrenilmesi halinde Hükümetinden azar işiteceğinin bilincinde olarak Cami Bey ile görüşmüş, Roma'da bulunan Amerikalı diplomatların Cami Bey ile temasta bulunması ve müzakereler yapması Shaw'ı cesaretlendirmişti. Shaw'ın

⁶⁰⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, July 28, 1921. s. 7-8.

⁶⁰⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, August 10, 1921. s. 1; 25 Ağustos'ta İstanbul Hükümeti temsilcisi Hami Bey Bristol ile bir görüşme yaparak Dr. Emin Bey'in temasları hakkında bilgi almaya çalışmış, Amerika'nın Ankara'ya konsolos ataması yapmaya niyetli olup olmadığını öğrenmek istemişti. Hami Bey, Amerikan güdümü taraftarlarındandı. LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, August 25, 1921. s. 3; Akgün, a.g.e., s. 93.

⁶⁰⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, September 30, 1921. s. 1.

belirtilen görüşmeyi Bakanlık izni ile yaptığı şüphelidir; çünkü Bristol'a vermiş olduğu raporunda Cami Bey ile görüşmesinden Bakanlığın haberdar olmadığını söylemişti. Dışişleri Bakanlığı, temsilcilerinin ve Bristol'un Kemalist temsilciler ile doğrudan temasta bulunmasına taraftar değildi.⁶⁰⁷

II. İnönü Zaferi, Ankara'da örgütlenmesini tamamlamış hükümet yapısı, Ankara'ya giden temsilci, misyoner, gazeteci ve yardım örgütü çalışanlarından gelen raporlar, Anadolu'daki mücadelenin Milliyetçiler tarafından kazanılacağı kanısını şekillendirmeye başlamıştı. Bağlaşıklarla birlikte Amerikan Hükümeti de Türkiye politikalarını bu beklenmedik yeni duruma göre yeniden yapılandırmaya karar vermişken, Türk Ordusunun umulmadık mağlubiyeti tüm planları ve hadiseleri tekrar tersyüz etti. 13-19 Temmuz 1921 tarihleri arasındaki Eskişehir-Kütahya Muharebesi'nde Türk Ordusu işgalci Yunan güçleri önünde mağlup olarak geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Aslında II. İnönü'de büyük bir zafer kazanmakla birlikte Türk Ordusu önemli kayıplar vermişti. Bu durumun farkında olan Yunanlılar, İngilizlerin de desteği ile eksiklerin tamamlanarak cephe hattının yeniden kurulmasına fırsat vermemek amacıyla Temmuz ayında kapsamlı bir karşı saldırı başlattı. 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya ve ardından Eskişehir işgal edildi. Eskişehir'in düşmesi ile Anadolu'da zaten ilkel şartlar altında yürütülen ulaşım ve ordu levazım çalışmaları büyük sekteye uğradı. Yunan başarısı Amerikan basınında da kendine geniş yer buldu. Bazı gazeteler Mustafa Kemal'in İstanbul'dan Yunanlılar ile ateşkese aracı olmasını istediğini yazıyordu.⁶⁰⁸ Bu haberler kasıtlı olarak yayınlanıyordu.

Eskişehir-Kütahya mağlubiyetinin hemen sonrasında ABD Dışişleri Bakanlığının 1921 yılı Ağustos ayında İstanbul'daki temsilciliğe tanıdık bir ismi atamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bakanlık planına göre; Morgenthau döneminde elçilik çalışanı olan Arshag K. Schmavoniyan tercüman (*dragoman*) olarak İstanbul'a atanacaktı. Kararın Dışişleri Bakanlığı üzerinde etkin olan Ermeni lobisinin baskıları ile alınmış olduğu açıktı.

⁶⁰⁷ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-III**, *War Diary*, Confidential, August 12, 1921. s. 1; Ellery C. Stowell, "The Appointment of Assistant Secretary of State G. Howland Shaw and Our Foreign Service", **The American Journal of International Law**, C. 35, No. 2, Nisan 1941. s. 345; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 149.

⁶⁰⁸ Osman Akandere ve Yaşar Semiz, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Konya: Eğitim Akademi Yayınları, 2011. s. 157; **Washington Post**, "The Turco-Greek Situation", August 14, 1921. s. 28; **Chicago Daily Tribune**, "Kemal Appeals For Cessation of Greek War, Kemal Appeal For Cessation of Greek War", July 28, 1921. s. 2.

Atamanın önündeki en büyük engel Yüksek Komiserlikti, çünkü Amiral Bristol bu atamaya şiddetle karşı çıkıyordu. Soyadından da anlaşılacağı gibi Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı olan Schmavoniyen, Morgenthau döneminde ve öncesinde Amerikan Elçiliğinde tercümanlık, hukuk müşavirliği ve daimi ateşe olarak hizmet vermiş, diplomatik ilişkiler kesildikten sonra Amerika'ya gitmişti. I. Dünya Savaşı yıllarında Morgenthau ile birlikte Fransız ve İngiliz cephelerinde bulunmuş olan Schmavoniyen, Morgenthau'nun Türk karşıtı politikasının fikri destekçileri arasındaydı. Bakanlığın 58 yaşındaki Schmavoniyen'i İstanbul'a göndermekteki niyetini fark eden Bristol, atamayı kabul etmemeye karar vermiş, bu durum Bakanlık ile Bristol arasında anlaşmazlığa neden olmuştu.⁶⁰⁹ İstanbul'a atanması tartışmaları devam ederken 1922 yılı Ocak ayı başında Schmavoniyen, Washington'da aniden öldü.⁶¹⁰ Böylece atama tartışması da kendiliğinden kapandı.

Ermeni lobisi Yüksek Komiserlik'te etkinlik kurmaya çalışırken, Yunanlılar da Anadolu'yu işgal emellerini gerçekleştirmeye uğraşıyordu. Yunan tahtına çıkan 13. Konstantin Türklerin Ankara düşmeden boyun eğmeyeceğini düşünerek, 15 Ağustos 1921 tarihinde işgal altındaki İzmir'den ordularına hedef Ankara emrini verdi. Yunan saldırısının yine en büyük destekçisi İngiltere'ydi. Yunan Birlikleri 23 Ağustos'ta Haymana'dan cephe yarma hareketini başlattı. Mutafa Kemal'in bizzat yönettiği Sakarya Savaşı'nda Türk ordusu karşısında tutunamayan General Papulas idaresindeki Yunan kuvvetleri Sakarya Nehri'nin batısına çekilmek zorunda kaldı. Muharebe başladıktan 21 gün sonra 13 Eylül'de Sakarya Nehri'nin doğusunda Yunan askeri kalmamıştı. Eskişehir-Kütahya mağlubiyetinin sonrasında gelen Sakarya zaferi büyük moral olmuştu.

Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki zafer ile işgal altındaki toprakların bir kısmının kurtarılması sağlanmış ve buralarda işgalcileri arkalarına alarak Türk köylerini yağmalayan, masumları öldüren Ermeni ve Rum çete mensupları savaşın yoğun olduğu cephe hattından içerilere doğru sürgün edilmişti. Ermeni, Yunan mezalimlerini görmezden gelen Bağlaşıklar, yine İngiltere'nin yönlendirmesi ile bu durumu Hıristiyanların güvenliğini tehlikeye düşüren bir uygulama olarak değerlendirdi ve Milliyetçi Güçleri protesto etmeye karar verdi. Japon Yüksek Komiseri Uchida da protestoya katılanlar arasındaydı. Amerikan temsilcileri ile Bağlaşıklar arasında uzun süredir var olan adı

⁶⁰⁹ Morgenthau, *All in life...*, s. 178, 187, 259, 266; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, August 12, 1921. s. 1.

⁶¹⁰ *New York Times, Obituary*, January 6, 1922. s. 13; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, January 18, 1922. s. 1.

konulmamış anlaşmazlık belirtilen protesto olayında gün yüzüne çıktı. Dışişleri Bakanlığı tarafından Bristol'a Milliyetçilere karşı yapılacak protestoya katılmaması talimatı verildi. Bristol kendisinin Milliyetçi Güçleri daha önce protesto ettiğini ve böylece bu durumun İtilaf Bloku arasındaki anlaşmazlığın ortaya çıkmasına neden olmayacağı için protestoda yer almayacağını İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold'a bildirdi, ve protesto eylemine katılmadı.⁶¹¹

1921 Eylül ayındaki diğer önemli gelişme bu zamana kadar Ankara ile ABD Yüksek Komiseri Bristol arasındaki görüşmelerde Ankara'yı temsil eden Dr. Emin Bey'in Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) talimatıyla artık Ankara Hükümeti'ni temsil etmediğinin bir mektupla Bristol'a bildirilmesidir. Mektubu İstanbul'da Kızılay temsilciliğini de yapan ve Ankara'dan yeni gelen Hüseyin Hulûsi Bey getirmişti. Mektuba göre; Ankara, geçici bir süreliğine Hulûsi Bey tarafından temsil edilecekti. Bristol bu değişiklikten memnun oldu, çünkü Dr. Emin Bey'in kendisi ile yaptığı görüşmeleri Ankara'ya doğru olarak rapor ettiğinden kuşkulananmaktaydı. Görüşmede Hulûsi Bey ayrıca Mustafa Kemal'in kapitülasyonları kaldırma isteğine Amerikan Hükümeti'nin desteğinin umulduğunu da iletmişti.⁶¹²

Bu esnada Fransa ile ilişkilerde barışa doğru bir gidişat vardı. Milli Mücadele başladıktan hemen sonra Fransızlar, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile temasa geçmiş, Fransa Suriye Yüksek Komiseri General Georges Picot 7 Aralık 1919 tarihinde Sivas'ta Mustafa Kemal ile görüşmüştü. Fransızların amacı işgal ettikleri Kilikya bölgesini ellerinde tutabilmek, kendilerine bazı ekonomik ödümler verilmesini sağlamak ile Suriye'deki işgallerine karşı yürütülen ve Mustafa Kemal'in desteklediği eski Osmanlı Paşaları öncülüğündeki Arap milliyetçisi karşı hareketi engellemektir.⁶¹³

Milli Mücadele güç kazandıkça Amerikalılar ile Bağlaşıklar arasında daha çok ekonomik nedenlerle ortaya çıkan ayrılıklara⁶¹⁴ ek olarak Fransızlar ile İngilizler arasında işgal bölgeleri ve ekonomik kazanç alanları ile ilgili ve İtalyanlarla yine işgal bölgeleri ile ilgili anlaşmazlıklar da eklenmiş ve bu uyuşmazlıklar gün geçtikçe artarak Bağlaşıkların

⁶¹¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, September 2, 1921.

⁶¹² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, September 8, 1921. s. 5.

⁶¹³ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. s. 48, 50.

⁶¹⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, September 28, 1921. s. 1.

arasındaki birliği bozmuştu.⁶¹⁵ İtalyanlar, Yunanlılara karşı Milli Mücadele'ye destek verirken, Fransızlar Suriye'deki işgal bölgelerini garanti altına almak için Picot tarafından başlatılan girişimleri devam ettirmekteydiler. Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunanların yenilgiye uğraması Fransızların girişimlerini hızlandırdı. Bağlaşıklarla anlaşmazlıkları devam eden Amerikan Hükümeti, Fransa'nın Ankara Hükümeti ile temaslarını ve Eylül ayı sonunda başlayan barış antlaşması görüşmelerini yakından takip ediyordu.⁶¹⁶

İngiliz istihbarat ajanları ise, sürekli Fransızlar ile Kemalistler arasında temas bulunduğunu ve Fransız kontrolündeki depolardan Kemalistlerin rahatlıkla silah ve cephane kaçırdıklarını rapor ediyordu. Yine istihbarat raporlarına göre; Türk Ordusu cephane ve ulaşım araçları bakımından Yunan ordusundan çok gerideydi.⁶¹⁷ Fransa ile başlayan temaslar 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile sonuçlandı.⁶¹⁸ Ankara Antlaşması Bağlaşıklar arasındaki anlaşmazlıkları da bilinir hale getiren önemli bir kazanımdı.

Fransa'dan sonra İtalyan'lar da Ankara Hükümeti ile barış görüşmelerine başlamışlardı. Amerikan arşiv belgelerindeki kayıtlar; Aralık ayındaki müzakerelerin bir antlaşma ile sonuşlanmamasının beklendiğini göstermektedir. Çünkü beklenti Bağlaşık Blok'un zayıflığını daha da artırmamak için İtalya'nın böyle bir hareketten şimdilik kaçınacağı şeklindeydi.⁶¹⁹ Antlaşma akdedilmese de, İtalya ile Ankara arasında diplomatik ilişki kurularak Roma'da Türk diplomatik temsilciliği ağılmıştı.

1921 yılının sonuna doğru gerçekleşen hadiseler ve Sakarya Zaferi Amerikalı gazetecilerin de Milli Mücadele'ye ilgilerini gözden geçirmelerini sağladı. Bunlardan bir tanesi daha önce de söylendiği gibi, tanınmış bir gazeteci olan Clair Price idi. Price, 1920 yılının ortalarından itibaren Rum ve Ermeni kara propagandasına karşı Amerikan basınında

⁶¹⁵ Yavuz a.g.e., s. 75; İtalya ile Yunanistan arasındaki sürtüşme ateşkes antlaşmaları imzalanmadan önce İngiliz Savaş Kabinesi raporlarında yer almaktadır. *Momernandum on Greco-Italian Relations*, **BWCR**, G.T. 5651, File No: 18/L/49. Confidential, August 19, 1918. s.146; Sakarya Savaşı öncesinde İngilizler Türk ordusu ile ilgili yeterli istihbarat bilgisine sahip değildi. MacFie, a.g.m., s. 12.

⁶¹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *Report of Operations for Week Ending 25 September 1921*. Confidential, Part Four, September 25, 1921; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *Report of Operations for Week Ending 2 October 1921*, Confidential, Part Four, September 25, 1921; **New York Times**, "Germany's Sole Hope", May 2, 1921. s. 13.

⁶¹⁷ *Intervention Between Greece and Turkey*, **BWCR**, C.P. 3384, Confidential, E 11096/143/44. October 7, 1921. s. 1-2.

⁶¹⁸

⁶¹⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III**, *Report of Operations for Week Ending 11 December, 1921*, Confidential, Part Three, December 11, 1921.

tarafsız yazılar yayınlayan ve gerçekleri olduğu gibi açıklayan birkaç cılız sestem bir tanesiydi. O da Bristol gibi misyonerlerin iki ülke ilişkilerine büyük zarar verdiği düşüncesindeydi. İstanbul'a dönüşünde 2 Şubat 1922 tarihinde Bristol ile görüştü ve Milliyetçi Hükümetin Amerika tarafından tanınması gerektiğini söyledi. Benzer öneriler daha önce de gelmişti. Bristol, "Milliyetçilerin henüz ülkenin tümüne egemen olmadığını ve egemen olsalar bile Milliyetçilerin ya da herhangi bir Türk Hükümetinin tanınabilmesi için gelecekte Amerikan çıkarlarını koruyacak hükümleri kabul etmelerinin gerekli olduğu" cevabını verdi.⁶²⁰ Bu noktada gözden kaçırılmaması gerekli iki durum ortaya çıkmaktadır: Amerikan Hükümeti gelecekte Türkiye Devleti üzerinde kapitüler haklar elde etmek peşindedir ve bunu bir tanıma ön şartı olarak kullanmayı planlamaktadır. İkinci durum ise, tanıma ile ilgili paragrafın Dışişleri Bakanlığı'nda öneminden dolayı yıldızla işaretlenmiş olmasıdır.

Amiral Bristol'un tarafsız yaklaşımları, yardım örgütü ve misyonerlerin alışagelmış propagandalarına prim vermemesi sonucunda, Ankara Hükümeti ile Amerika arasındaki ilişkilerin özellikle 1921 yılı başlarından itibaren daha sağlam bir zeminde ve güven artırıcı temellerde devam ettiği görülmektedir. Bu durumun farkında olan İngilizler Bristol'dan 24 Türk esire karşı Mustafa Kemal'in elindeki 48 İngiliz esirin değişimi için yardım istemiş, daha sonra Sadrazam İzzet Paşa vasıtasıyla Mustafa Kemal'e başvurmuşlardı.⁶²¹

1919 ve 1920 yıllarının aksine, 1921 yılındaki gelişmeler ve kontrollü diplomasi Ankara ile Amerikan Yüksek Komiserliği arasındaki temasın belli bir düzeye gelmesini sağlamıştı. Bunu gösteren en önemli gelişme Amiral Bristol ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) arasında 18 Şubat 1922 tarihinde gerçekleşen görüşmedir. Ankara'dan İstanbul'a gelmiş olan Y. Kemal Bey Bristol ile görüşmek istemiş, talep Türk tarafından gelmişti. Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı'nı resmi olarak kabul etmekten kaçınmak için Bristol, görüşmenin gayri resmi gerçekleştirilebileceğini söylemişti. Görüşme önceden planlanmamıştı ve tercümanlığı yine H. Hulûsi Bey üstlendi. Görüşmede Yusuf Kemal Bey, Bristol'un beklentisinin aksine Ankara Hükümeti'nin

⁶²⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, February 2, 1922. s. 1; Grabill, a.g.e., s. 265-66; Serpil Sürmeli, "Ankara'da Amerikalı Bir Gazeteci: Clair Price", **Atatürk Dergisi**, S. 4, Temmuz 2005. s. 22-24; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 151.

⁶²¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, September, 5. 1921; New York Times, esir değişiminin kabul edilmemesi durumunda İngilizlerin İzmit'teki 11. Yunan Alayı'nın komutasını alacağını ve Kemalîstlerin limanlarına abluka uygulanacağını yazmıştı. **New York Times**, "Allies Prepare to Support Greeks", June 3, 1921. s. 1.

tanınmasını talep etmedi ve Amerika'nın Türk Bağımsızlık hareketini niye desteklemediğini sormadı. Amerikan sermayesinin Anadolu'da yatırım yapması da talep edilmedi.⁶²² Y. Kemal Bey, Bristol'den önce; Fransız, İngiliz, İtalyan ve Japon Yüksek Komiserleri ile de görüşmüştü. Bristol, Fransızların Kemal Bey'i büyük bir hoşnutlukla ve sıcak ilgi ile, İngilizlerin soğuk bir tavırla, İtalyanların ise samimiyetle kabul ettiğini rapor etmiştir.⁶²³ Bağlaşıklar Amerikan temsilciliği ile Ankara arasındaki temasları takip ederken, Amerikan temsilciliği de Bağlaşıkları izliyordu.

Yusuf Kemal Bey ile Amerikan Yüksek Komiseri Bristol'un 18 Şubat tarihindeki görüşmesi Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı ile Amerika'nın en üst düzey temsilcisi arasında arşiv belgelerinde görülen ilk üst düzey temastır. Bakanlığına yazdığı raporun tonundan Bristol'un Y. Kemal Bey ile oldukça resmi ve mesafeli bir görüşme yapmayı tercih ettiği görülür. Görüşmede, Y. Kemal Bey öncelikle, Amerikan Hükümeti'nin bağımsızlığını kazanması için Türklere yardım etmesini istemeyi tercih etmişti. Bristol cevaben, Türklerin ilk olarak kendi kendilerine yardım etmelerinin gerektiğini, tüm ülkede tam bir düzen sağlamalarının şart olduğunu, Samsun'daki Rumların sürgün edilmesi ve Merzifon'daki katliamların (Topal Osman ile komitacı Ermeniler arasında 25-26 Temmuz 1921 tarihleri arasında Merzifon'da gerçekleşen çatışmalar kastediliyor) olumsuz etkiye bulunduğunu, askeri gereklilik dolayısıyla bazı tedbirlerin alınabileceğini fakat bunun kadın ve çocuklara yansıtılmamasının önemli olduğunu, Kilikya'daki uygulamanın ise güzel bir örnek teşkil ettiğini söyledi. Bristol'un suçlamalarına karşı Y. Kemal Bey, Yunanlılar Türk limanlarını bombaladıktan sonra sürgünlerin askeri bir gereklilik olarak yapıldığını, Amerika bu durumun önüne geçmek istiyorsa Yunan Ordusunu Türk

⁶²² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, February 18, 1922; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....**, s. 300.

⁶²³ Yusuf Kemal Bey, Şubat ayının başında Ankara'dan İstanbul'a gitmek için yola çıkmış, kış şartlarında 15 günlük zorlu bir yolculuktan sonra İzmit'e varmıştı. Fransız Yüksek Komiserliği Yusuf Kemal Bey'i İzmit'ten almak üzere bir destroyer tahsis etmişti. Destroyer, Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey'in refakatinde İzmit'e giderek Y. Kemal Bey'i alacaktı. Destroyer kaptanı Hamit Bey'i almadan İzmit'e gitmiş ve Hamit Bey'in destroyerde olmadığını gören Y. Kemal Bey Fransız destroyerine binmeyi reddetmişti. Hamit Bey İngiliz Yüksek Komiserliği'nin izniyle bir İngiliz subayına tahsisli tren ile İzmit'e gitmiş ve Yusuf Kemal Bey ve heyetini alarak İstanbul'a getirmişti. Yukarıdaki hadiseyi nakleden Bristol bu durumu raporlarında şu şekilde açıklar: "...İngiliz ve Fransızların Ankara Hükümeti'ne karşı tavrı iki yıl içinde o derece değişmiştir ki, Türklere yaranmak için yarışmaktadırlar. Yusuf Kemal Bey iki yıl önce ellerine düşseydi hiç şüphe yok ki kaderi bu şekilde yarış halinde karşılanmak değil, tutuklanıp sürgün olarak Malta'ya gönderilmek olacaktı...". Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary, Extract from the Despatch to Secretary of State Containing Synopsis of Conversation with Yousouf Kemal Bey**, Confidential, February 18, 1922.

topraklarından çıkarması gerektiğini söyledi. Ayrıca İçişleri Bakanı Fethi Bey (Okyar) olayları yerinde tespit etmek için Anadolu inceleme gezisine çıkmıştı.⁶²⁴

Bristol ile görüşmesinde Yusuf Kemal Bey Amerika'nın nabzını tutmuş, tanınma ve Washington'a heyet gönderilmesi gibi sonuç alınamayacak istekleri gündeme getirmekten kaçınmıştı. Bristol'un ise, Bağlaşıkların Ankara Hükümeti ile tüm temaslarını ve görüşmelerini yakından takip etmekle birlikte, halen kontrollü temas politikasını devam ettirdiği, Ankara Hükümeti'ne destek vermek anlamına gelecek davranışlardan kaçındığı görülür.

Yusuf Kemal Bey ile Bristol'un görüşmesinde kapitülasyonlar gündeme gelmemişti. Yusuf Kemal Bey, daha sonra Dışişleri Bakanlığı Yakındoğu İlişkileri Bölüm şefi olarak görevlendirilecek olan Yüksek Komiserlik Birinci Katibi A. W. Dulles ile aynı gün öğleden sonra gerçekleşen görüşmesinde kapitülasyonları gündeme getirdi ve kaldırılmalarını istedi. Türk Dışişleri Bakanı'nın Amerika'nın Ankara Hükümeti ile yalnız olarak mı yoksa Bağlaşıklarla birlikte mi antlaşma müzakere edeceğini sorması üzerine Dulles, Amerika'nın Milletler Cemiyeti'nin imzalayacağı antlaşmaya taraf olacağını söyledi. Bunun üzerine Yusuf Kemal Bey, Amerika ayrı bir antlaşma müzakere etmek isterse bunun için beklemesine gerek olmadığını ve Bağlaşıklardan önce davranmasının umulduğunu bildirdi. Dulles, diplomatik ilişkileri bitiren tarafın Türkler olduğunu söyleyince, Yusuf Kemal Bey, TBMM'nin 1917'deki kararı geçersiz sayan bir kanun çıkartabileceğini söylemiştir.⁶²⁵

Amerikan Hükümeti her ne kadar kontrollü teması tercih etse de, Ankara'daki Milliyetçi hareketin yakın gelecekte Türkiye'yi idare edeceğinin farkındadır. Belirtilen nedenle Ankara ile ilişkilere her geçen gün daha fazla önem veriliyor fakat tanıma anlamına gelecek tüm eylemlerden kaçınılıyordu. Bu amaçla, Dışişleri Bakanlığı Ankara'ya diplomatik görevi olmayan bir diplomatını göndermeye karar verdi. Ankara'da araştırmalar yapmak ve buradaki durum hakkında bir rapor sunmak üzere özel olarak görevlendirilen Konsolos yardımcısı Robert V. Imbrie 27 Mart 1922 tarihinde İstanbul'a

⁶²⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary, Extract from the Despatch to Secretary of State Containing Synopsis of Conversation with Youssouf Kemal Bey*, Confidential, February 18, 1922. s. 2-4; Yaylalier, *American Perceptions....*, s. 160.

⁶²⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary, Extract from the Despatch to Secretary of State Containing Synopsis of Conversation Between Mr. Dulles and Youssouf Kemal Bey*, Confidential, February 18, 1922. s. 1-2.

geldi. Imbrie, Ankara'ya gönderilen ilk diplomattı. Konsüler unvanının yanında Imbrie'nin istihbarat görevlisi olması önemli bir ayrıntıdır. ABD, Ankara Hükümeti'ni tanımadığı için Imbrie'nin Ankara'daki statüsü Yüksek Komiser Bristol'un Ankara Mümessili *delegate* olacaktır. ABD'nin ikinci mümessil ataması daha sonra İzmir'e yapılacaktır. Türk Ordusu 10 Eylül 1922'de İzmir'i geri aldığı anda burada Bulunan ABD Konsolosuna verilen talimatta ABD Hükümetinin Ankara'yı tanımadığı ve kendisinin Imbrie gibi Yüksek Komiser Bristol'un mümessili unvanı ile görevine devam edeceği bildirilecektir.⁶²⁶

R. Imbrie'nin İstanbul'a geldiği tarihlerde Türkler ile Yunanlılar arasındaki savaşa son verilebilmesi için 22-26 Mart 1922 tarihinde toplanmış olan Paris Konferansı'ndan herhangi bir sonuç elde edilememişti. Bu toplantıdan bir sonuç çıkmayacağı baştan belliydi çünkü çok daha önce Lord Granville Venizelos'a barış şartlarını sormuş; İzmir için stratejik bir sınır hattı, Marmara Denizi'nin kuzeyine uzanan ve Bursa'yı içine alan bölge, Yunanistan'ın da içinde olacağı bir kurul tarafından yönetilecek bağımsız Boğazlar ve İstanbul Devleti kurulması karşılığında barışın sağlanabileceği cevabını almıştı. Venizelos'un yerine gelen Gunaris'in Anadolu'nun işgali için daha uç fikirlere sahip olduğu bilinmekteydi. Oysa Savaş Kabinesi raporlarına göre; Yunanlılar 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihlerinde gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebe'sinde yenilince İngilizler de telaşa düşmüşler ve Bağlaşıkların elde ettiklerini kaybetmemeleri için bir an önce barış imzalanması gerektiğine karar vermişlerdi. Fakat Halkçı Parti üyesi Başbakan Gunaris kendisine yapılan teklifi kabule yanaşmayacaktı. Bu fırsat değerlendirilmeli Anadolu işgal edilmeliydi. İngilizlere ulaşan istihbarat raporlarına göre "Kemalist Hükümet de Sakarya'daki zaferden sonra barış yapma niyetinde" değildi.⁶²⁷

Paris Konferansı nedeniyle Imbrie'nin Ankara ziyareti gecikti. Bristol, Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Hamid Bey ile görüşerek Imbrie'nin Ankara seyahati için izin verilmesini istemesine karşın Ankara Hükümeti'nin benzer heyeti Washington'a

⁶²⁶ Andromidas, a.g.m., s. 30; *The Acting Secretary of State to the Consul Genral at Smyrna (Horton)*, Washington, September 9, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 417; Andromidas, İstihbarat görevlisi konsolos Imbrie'nin 1920 yılında Ankara'ya atandığını kaydetmektedir. Oysa Imbre 1920 yılında General Wrangel'in ordusunda yer almak için Kırım'a gitmek amacıyla İstanbul'a gelmiş fakat hadiselerin gelişimi Kırım'a gitmesine müsaade etmemişti. Andromidas, Imbre'nin Kırım görevi ile Ankara görevini karıştırmaktadır. Çünkü, Bristol'un Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporlar Imbrie'nin 1922 yılında Amerika'dan gelerek Ankara'ya gönderildiği şeklindedir. Hadiselerin gelişimi ve Amerika'nın 1922 yılı başına kadar Milli Mücadele ile kontrollü diplomasi yürütmeyi tercih etmesi atamanın 1920 yılında yapılmasını imkansız hale getirmektedir. Bkz. Andromidas, a.g.m., s. 30.

⁶²⁷ *Intervention Between Greece and Turkey*, **BWCR**, C.P. 3384, Confidential, E 11096/143/44. October 7, 1921. s. 2-4.

gönderme talebini kabul etmedi. Ankara, Imbrie'nin ziyaretine karşılık kendi temsilcisinin ABD'ye kabul edilmesinde ısrar ediyordu. Bu nedenle İstanbul'a geleli iki aydan fazla süre geçmesine rağmen Imbrie halen Ankara'ya gitmeyi başaramamıştı.⁶²⁸ Bristol'un talebini birkaç kez yinelemesi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile gayri resmi olarak kabul edilmesine karar verilerek 12 Haziran'da Imbrie'nin ziyareti için gerekli izin Bristol'a ulaştırıldı.⁶²⁹ Yola çıkan Imbrie, 20 Haziran'da İnebolu'ya ve ay sonunda da Ankara'ya ulaşabildi. Imbrie, Ağustos ayında başlayacak Başkomutanlık Meydan Muharebesi hazırlıkları yapılırken Ankara'ya gelmişti.

Imbrie'nin Ankara'da bulunduğu tarihler Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'un yapıldığı ve nihai zaferin kazanıldığı döneme rastlar. Görüşmeler esnasında Imbrie'den Milliyetçi Hükümet ile ABD arasında karşılıklı resmi diplomatik temsilci değişimini Amerikan Hükümeti'nin kabul edip etmeyeceği öğrenilmek istendi.⁶³⁰ Amerikan Hükümeti böyle bir girişime henüz sıcak bakmıyordu. Imbrie ilk ziyaretinde Ankara'da yaklaşık dört ay kaldı. Yedi vilayeti ziyaret etti. TBMM denetimindeki topraklarda kurulan düzeni gözlemledi. Gezilen yerlerde meskun Hıristiyan halkı Amerika'daki propagandanın aksine huzur ve sükun içinde yaşıyordu.⁶³¹

Kendisine verilen talimatlara göre çalışmalara başlayan Imbrie, Ankara'dan olumlu izlenimler içeren raporlar gönderiyordu. Imbrie ilk raporlarında, "Amerika'da zannedilenin aksine Anadolu'daki savaşın dinsel bir mücadele olmadığını ve Türklerin bilinenin aksine dini bağnazlıkla ilgilerinin bulunmadığını" bildirdi. Ayrıca, Bristol ile benzer olarak, "ABD ile Türkiye arasında dostane ilişki kurulamamasının yegane nedeninin misyonerlerin geçmişte ve halen kısmen devam eden olumsuz propagandaları ve dinsel bağnazlıkları olduğunu" rapor etti.⁶³²

Imbrie, Ankara'daki görüşmelerinde Amerika'nın Ankara'ya sempati ile baktığını söylemişti. Bu ifade Amerikan Hükümeti'nde rahatsızlık yarattı çünkü Ermeni ve

⁶²⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, May 6, 1922. s. 2-3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III*, *War Diary*, Confidential, May 29, 1922. s. 1.

⁶²⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, June 12, 1922. s. 1; Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....*, s. 300-01.

⁶³⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *Report for Operations of Week Ending 21 September 1922*, Confidential, Part Four, September 22, 1922; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, October 11, 1922. s. 2.

⁶³¹ Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....*, s. 302.

⁶³² Duru, a.g.e., s. 168-69.

Rumların önderliğinde misyonerlerin desteğinde yürütülen Türklere yönelik ön yargı halen devam ediyordu. Yüksek Komiserlik Birinci Katibi iken Dışişleri Bakanlığı Yakınoğu Bölümü'nde görevlendirilerek Amerika'ya dönen A. W. Dulles'in ifadesine göre; hadisleri doğru olarak aktaranlar Türk taraftarı *pro-Turk* olmakla suçlanmaktaydı ve Amerika'da Kaliforniya dahil Türklere karşı var olan hoşnutsuzluk halen devam ediyordu.⁶³³

Başkomutanlık Meydan Muharebesi öncesinde misyonerler ise, sebep oldukları enkazı umursamadan fırsat buldukça Milli Mücadele'yi karalama çalışmalarını devam ettirmişlerdi. Kara propaganda faaliyetlerinde bu yıllardaki en büyük destekçinin İngiltere olduğu görülür. İngiltere'nin beklediği fırsat 1922 Mart ayında ortaya çıkmıştı. Kışkırtma faaliyetleri dolayısıyla Harput'tan kovulan Amerikalı iki misyoner, Dr. H. M. Ward ve Yowell intikam almak için İngilizlerin de yardımıyla Milliyetçi Türklerin Hıristiyanları toptan katlettiği propagandasını önce İngiliz gazetelerinde daha sonra da Avrupa, Amerika medyasında yayınlattı. Bu dönemde Hıristiyan azınlıklar ve Ermeni sorunu ile ilgili haberlere öncelik verilmekteydi.⁶³⁴ Gelişmeleri fırsat bilen ve Mondros Ateşkesi dönemindeki Yakın Doğu politikasını yeniden uygulamaya koymak isteyen Lord Curzon; İtalya, Fransa ve ABD'ye nota vererek Milliyetçilerin Hıristiyanlara karşı yapmış olduğu katliamların araştırılması için komisyon kurulması önerisini getirdi. Komisyon kurma Teşebbüsü 1922 Mayıs ayında gündeme gelmiş, İngiltere ABD Dışişleri Bakanlığı ile temasa geçmişti. İngiltere'nin bu girişimi ilk anlarda beklenen ilgiyi görmedi.

İlgi görmese de, İngilizler araştırma komisyonu kurulması için kararlıydı. İngilizlerin Notası'nı Bristol'a İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold getirdi. Bristol, Rumbold'a cevabında; Yunanlılar güney sahillerindeki Türkleri sürgüne gönderip katlettikten sonra Pontus [Doğu Karadeniz] bölgesindeki Rumların sürgün edildiğini, olayların asıl sorumlusunun Yunanlıların İzmir'i işgali olduğunu söyledi. Bristol, ayrıca bunun bir İngiliz propagandası gibi göründüğünü ve İzmir'i işgal ettirerek hadiselere sebebiyet verenin İngiltere olduğunu da açıkça ifade etti. Bristol'un sözlerine Rumbold cevap vermedi çünkü üzerinde yaygara kopardıkları hadisenin propaganda olduğunu kendisi de bilmekteydi. Bristol'a göre; asıl amaç Milliyetçi Türkleri kötüleyerek Anadolu sorununu Yunanlılar lehine çözmektir. Bristol'un ifadeleri ile benzer bir yazı Larry Rue

⁶³³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, September 12, 1922; Bryson, a.g.m., s. 462.

⁶³⁴ Bilmez, a.g.e., s. 64-65.

imzasıyla bir gün sonra art arda 18 ve 19 Mayıs'ta *Chicago Daily Tribune*'de da yayınlandı. Yazıda; Harput'ta katliam filan gerçekleşmediği bunun Yowell'in uydurması olduğu ve Lord Curzon'un bu kara propagandayı bilinçli olarak yaydığı söyleniyordu. Ankara'da bulunan NER üyesi Florance Billings de Harput'ta herhangi bir katliamın söz konusu olmadığını, kendisinin sürekli Harput ile iletişim halinde bulunduğunu bildirmişti. Aslında Yunanlılar işgal ettikleri yerlerde Türklerin evlerini yakmakta ve kış şartlarında ölmelerine neden olmaktadır. Yowell'in mesnetsiz taraflı beyanları ve Türklere karşı sergilediği ayrımcı yaklaşım Anadolu'daki Amerikan çıkarlarını ve çalışmalarını da tehlikeye düşürmüştü.⁶³⁵ Bölgedeki diğer Amerikalıların gönderdiği raporlar Yowell ve Ward'ın iddialarının büyük oranda komitacı Ermenilere dayanılarak yazıldığını ve gerçekleri ciddi biçimde saptırdıklarını gösteriyordu.⁶³⁶

Tüm bu gelişmelere rağmen Dışişleri Bakanlığı yazışmalarında Başkan Harding'in ve Dışişleri Bakanı Charles H. Hughes'un tereddütlü de olsa araştırma komisyonu kurulmasını kabul ettikleri görülmektedir. Harding, Harbord raporunun düzenleyicisi General James G. Harbord ile General Henry T. Allen'in Amerika adına komisyonda görev almasına karar vermişti. Bu esnada Bağlaşıklar arasındaki anlaşmazlık devam ediyordu ve özellikle Fransa, İngiliz propagandasına alet olmamak için komisyon kurma çalışmalarını ağırdan almaktaydı. Washington'un kabul eğilimine rağmen Bristol da Fransa ile aynı görüşteydi.⁶³⁷

Tek yanlı araştırma komisyonu teklifi kabul görmeyince, Milliyetçi Türklerin ve Yunan işgalindeki bölgelerin ikisinde iki komisyonun araştırma yapması için 7 Haziran'da İstanbul'daki İtilaf Devletleri yüksek komiserleri, Sir Horace Rumbold (İngiltere), General Pelle (Fransa), Marguis Garroni (İtalya) ve Amiral Bristol (Amerika) İngiliz Yüksek Komiserliği'nde bir toplantı yaptılar. Toplantı öncesinde Bristol'a ve Pelle'ye araştırma komisyonu ile ilgili henüz talimat gelmemişti. Toplantıda kurulacak komisyonun

⁶³⁵ Larry Rue, "Mr. Yowell's Yowl Gets Turks' Angora", **Chicago Daily Tribune**, May 18, 1922. s. 4; Larry Rue, "Near East Finds Kurd Atrocities a Curzon Myth", **Chicago Daily Tribune**, May 1, 1922. s. 4; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, May 12-13, 1922; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary**, Confidential, May 17, 1922. s. 3-4.

⁶³⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, July 26, 1922. s. 4; **Chicago Daily Tribune**, "British Call on US to Help Save Turk Christians", May 16, 1922. s. 9.

⁶³⁷ *The British Embassy to the Department of State*, Memorandum, No. 382, Washington, May 19, 1922; *The Secretary of State to President Harding*, Washington, May 25, 1922; *President Harding to the Secretary of State*, Washington, July 21, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 921-25, 930.

Milliyetçilerin denetimindeki bölgede ve Yunan işgalindeki bölgede araştırma yaptıktan sonra yer değiştirmesi ve her iki tarafı da gözlemleyebilmesi önerildi fakat Rumbold mesafelerin uzaklığı dolayısıyla bu öneriye karşı çıktı. Amerikan ve Fransız yüksek komiserlerine henüz talimat gelmediği için somut herhangi bir karar alınamadı. Kurulacak komisyonun çalışma şekli üzerinde tartışıldı ve Ankara'ya gönderilecek mektubun metni belirlendi. Bristol, araştırma komisyonlarının propaganda araçları olduğunu ve raporlarının dikkate alınmadığını biliyordu. Şimdiye kadar İzmir olayları dahil hiçbir araştırma komisyonu raporundan sonuç çıkmamıştı.⁶³⁸

İtilaf Devletleri arasında araştırma komisyonu konusunda anlaşmaya varılamayınca Kızılhaç'ın Türk topraklarında ve Yunan işgal bölgelerinde belirtilen araştırmayı yürütmesine karar verildi. Elde edilen raporlar hakkında Amerikan Yüksek Komiserliğine de bilgi verilecekti.⁶³⁹ Araştırma Komisyonu için Kızılhaç'ın görevlendirilmesine rağmen çok fazla ilerleme kaydedilemedi. Temmuz ayı sonuna varıldığında Bristol'a ve Pelle'ye halen beklenen talimat gelmemiş İngiltere, Fransa'yı Pelle'nin talimatını bir an önce yollaması için sıkıştırmaya karar vermişti. İngilizlerin talimat gelmeden harekete geçme teklifini Bristol kabul etmedi. Ankara'ya gönderilecek olan mektubun içeriği ve şekli üzerindeki tartışmalar da halen devam ediyordu.⁶⁴⁰ Ağustos ayı başında Dışişleri Bakanlığı Kızılhaç'ın gerekli araştırma komisyonu çalışmalarını üstlenmesi için Bristol'a yetki veren talimatı gönderdi.⁶⁴¹ Amerikan Hükümeti uzun tartışmalar sonrasında Bağlaşıklar ile kurulacak araştırma komisyonuna tereddütlü yaklaşmış, Kızılhaç'ı tercih etmişti. İngiliz Hükümeti'nin tavrı bu tercihte etkin rol oynamıştı.

Araştırma Komisyonu'nun toplantısının yapıldığı gün Yunan Donanması, bir savaş gemisi, iki destroyer ve beş ticari gemi ile Samsun limanına gelerek buradaki cephanenin kendilerine teslim edilmesini ve Mustafa Kemal Paşa denetimindeki tüm limanları bombalayacakları tehdidinde bulundu. Talebin reddedilmesi üzerine Yunanlılar şehri

⁶³⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, June 7, 1922. s. 1-2.

⁶³⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, July 20, 1922. s. 3.

⁶⁴⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, July 26, 1922. s. 2-4.

⁶⁴¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *Report of Operations for Week Ending 6 August 1922*. Confidential, Part Three, August 7, 1922.

bombalandı.⁶⁴² Bombalama esnasında Samsunda bulunan Amerikan deniz subayı Amerikalıları tahliye etmek istemiş fakat buna izin verilmemişti.⁶⁴³

Başkomutanlık Meydan Muharebesi hazırlıkları son aşamasına gelmişken, Kızılhaç'a devredilen Anadolu'daki olayları araştırma komisyonları (bir komisyon Yunan işgal alanlarında, bir komisyon Ankara Hükümeti'nin idaresindeki alanlarda olmak üzere iki komisyon kurulması planlanmaktaydı) tartışmaları 24 Ağustos'ta halen devam ediyordu. İngiltere, tarafsız olduğu için Amerika'nın araştırma komisyonlarında yer almasını istiyordu. Böylece Amerika'nın, büyük oranda Amiral Bristol sayesinde elde etmiş olduğu prestij de yok edilebilecekti. Bristol, özellikle İngiltere'nin Amerika'yı araştırma komisyonlarına bulaştırmak isteğini fark ettiğinde komisyonlara temsilci göndermekten vazgeçti. Ayrıca, araştırma komisyonlarına temsilci verilmesi için gerekli talimat henüz gelmemişti. Ankara da, araştırma komisyonlarında Amerikalı temsilci bulunmasını istemediğini hissettirmişti.⁶⁴⁴ Temsilci vermekte çekimser davranan Amerikan Hükümeti komisyonların çalışması için kendisine düşen 1000 Sterlin'i Kızılhaç'a tahsis etti.⁶⁴⁵

1922 yılının ikinci yarısı Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin hazırlıklarının yapıldığı ve Türk genel saldırısını bekleyen Yunanlıların cephe hatlarını tahkim etmek için çalıştığı döneme rast gelir. Paris Konferansı'ndan sonuç çıkmamış olması Dimitri Gunaris Başbakanlığı'ndaki Yunanlıları Türk sorununu askeri güçle çözmeye sevk etti. Her iki tarafta da hazırlıklar devam ederken, Mayıs ayında Yunan hatlarını gezmiş olan Amerikalı gazeteci H. Adams Gibbons, Yunanlıların İngilizlerin Filistin'de kullanmış oldukları Howitzer silahlarını ve Sırp'lardan aldıkları Avusturya menşeli silahları cepheye yerleştirdiklerini, cephedeki asker, araç ve silah yığınının İngiliz desteği olmadan Yunanlıların başarabileceği ölçüleri aştığını ve Türklerin zafer için hiçbir şansı bulunmadığını rapor etti.⁶⁴⁶ Gibbons, Yunan yanlısı yazıları ile bilinmekteydi, Bristol da

⁶⁴² Öksüz, Aktaş, a.g.m., s. 329-330.

⁶⁴³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 11 June 1922.** Confidential, Part Three, June 13, 1922; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 2 July 1922,** Confidential, Part Three, July 5, 1922.

⁶⁴⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 6 August 1922.** Confidential, August 24, 1922. s. 1-3.

⁶⁴⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 27 August 1922.** Confidential, Part Four, August 28, 1922.

⁶⁴⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary,** Confidential, May 6, 1922. s. 1-2.

Yunanlıların İngiltere’den aldığı büyük desteğin zafer getirebileceği fikrine katılıyordu fakat Gibbons kadar emin değildi.

Buna ek olarak Büyük Taarruz hazırlıkları devam ederken, Bağlaşklar ve Amerikan temsilcileri arasında Yunanlıların zafer kazanacağı beklentisi oluşmuştu. Bu durumda Bolşevikler Milliyetçilere yardım için Anadolu’ya girecek fakat bir daha çıkmayacaktı. Gelişmeler, Bolşevikleri ve Milliyetçileri her gün daha yakın hale getirmekteydi.⁶⁴⁷ Tarihin seyri beklentilerin aksine gerçekleşecekti fakat henüz kimse böyle bir sonucu tahmin edemiyordu.

20 Temmuz 1922 tarihinde İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson ile Bristol arasında geçen konuşmada, Bristol endişelerini dile getirmiş ve Mart ayındaki Paris Konferansı’nda barışın ıskalandığını söylemişti. “Bağlaşklar işgalci niyetlere sahip olmasaydı çözüm çok kolaydı. Yunanlıların, Anadolu, Doğu Trakya ve İzmir’den çekilmeleri sağlansaydı, (İzmir Araştırma Komisyonu’nun raporu bunun için lüzumlu olan gerekçeye fazlasıyla sahipti) Boğazların uluslararası hale getirilmesi ve azınlıkların haklarının korunması için gerekli adımların atılabilmesi mümkün olurdu” dedi. Henderson, Bristol’un söylediklerine katılarak, gidişatın bu sonuçları doğuracağını söyledi. Henderson’a göre Mustafa Kemal Milliyetçi harekette Napolyon pozunu oynuyordu. Bristol buna karşılık, Ankara’dan gelen raporlarda yönetimin geniş bir tabana yayıldığı ve Mustafa Kemal’in kesinlikle diktatör olmadığını gördüğünü söyledi.⁶⁴⁸ Amerika, Türkiye ile savaş durumunda olmadığı için Paris Barış görüşmelerine katılmamıştı.

Paris görüşmelerinde Bağlaşklar Milli Mücadele temsilcilerine teklif ettikleri barış önerisini kabul ettirmek için İstanbul’u boşaltarak kentin Yunanistan tarafından işgaline izin vermekle tehdit etmişlerdi. Bu tehdit Yunanistan tarafından ciddiye alınmış olmalı ki, Amerikan Yüksek Komiserliğine gelen istihbarata göre; Büyük Taarruza bir ay kala Yunan ordusu İstanbul’u işgal etmeye hazırlanmakta ve Çatalca’ya asker yığmaktaydı. Plana göre; Yunan ordusu İzmir civarlarından çekilecek ve İstanbul’u işgal edecekti. Bristol, Yunanlıların şehri işgal ettiklerinde pek çok mezalim uygulayacaklarını ve daha önce yaptıkları gibi suçu yine Türklere atacaklarını biliyordu ve günlükleri ile raporlarına da bu

⁶⁴⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 30 July 1922*. Confidential, July 30, 1922.

⁶⁴⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, July 20, 1922. s. 3-4; *New York Times*, “*Sublime Porte Protests*”, August 4, 1922. s. 4.

yönde notlar düşmekteydi. İstanbul'daki tüm izlenimler işgalin çok önceden planlandığını ve ilk fırsatta gerçekleşeceğini gösteriyordu.⁶⁴⁹ Acaba İzmir'in işgalinde olduğu gibi İngiltere ile Yunanistan arasında göstermelik bir tiyatro oynanarak bir oldu bitti durumu (*fait accompli*) yaratılmaya mı çalışılıyordu. Bundan henüz kimse emin değildi.

İşgalci niyetlerini açığa vuran Yunanlıların Lüleburgaz yakınlarına yaklaşık 30 bin asker yığılması işgal emarelerini artırdı. İşgal söylentisi diplomatik çevrelere kadar ulaşmış, işgalci Yunan askerleri ile Fransızların çarpıştığı ve yaralıların İstanbul'a getirildiği söylentileri hızlı bir şekilde yayılmıştı.⁶⁵⁰ Buna karşılık Türk Milliyetçileri de İzmit'e güçlü takviyeler sevk ederek cephe hattını güçlendirdiler. Gelişmeler üzerine işgalci İngiliz askerleri Çatalca hattından geri çekilerek sanki şehri işgal edecek olanlar Türklermiş gibi İzmit önlerine gönderildiler.⁶⁵¹ İstanbul'da Yunan işgaline karşı endişeli bir bekleyiş hakimdi. Fakat hadiseler Yunanlıların beklentilerinin aksine gerçekleşecektir çünkü Anadolu'daki varoluş mücadelesi kanının son damlasına kadar Yunan ordusunu Anadolu'dan kovmaya karardır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Yunanlıların Çatalca hattına yığınağı da devam etmekteydi ve Bağlaşıklar 25 bin Yunan askerine karşı sadece 8.000 askeri Yunanlılara karşı harekete geçirebilmişlerdi. Bağlaşıklar izin verdiğinde İstanbul işgal edilecekti. İzmir'de ilan edilen tek yanlı Yunan otonomisi ise başka hiçbir devlet tarafından tanınmamıştı.⁶⁵²

Belirtilen zaman diliminde Yüksek Komiser Bristol'un Ankara ile temasları İstanbul'daki temsilci Hamit Bey vasıtasıyla devam ediyordu. Samsun bir daha bombalanırsa kentteki Amerikalılar içerlere götürülerek güvenliklerinin sağlanacağı güvencesi verildi. Bu esnada Anadolu'daki işgali sona erdirecek olan Başkomutanlık Meydan Muharebesi çoktan başlamıştı. Bir yılı aşkın süredir hazırlanılmasına rağmen halen Yunan ordusunun asker ve cephane düzeyine ulaşamayan bu son hareket, 14

⁶⁴⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, July 28, 1922. s. 1; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, July 30, 1922. s. 1-2.

⁶⁵⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 30 July 1922**. Confidential, July 30, 1922; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, July 31, 1922.

⁶⁵¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, US Naval Detachment in Turkish Waters, USS Scorpion**, Confidential, Constantinople, August 24, 1922

⁶⁵² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 6 August 1922**. Confidential, July 30, 1922; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, US Naval Detachment in Turkish Waters, USS Scorpion**, Confidential, Constantinople, August 24, 1922.

Temmuz 1683 Viyana Kuşatması ile başlayan ricattan sonra bir milletin ilk topyekün taarruzuydu. Muharebe başlamadan bir gün önce 25 Ağustos'ta Ankara'nın denetimindeki tüm limanlara gemi girmesi ya da limandakilerin çıkması yasaklandı. Yasak herkesi kapsamaktaydı ve beş gün süreceği söyleniyordu. 26 Ağustos'ta başlayan Başkomutanlık Meydan Muharebesi kesin bir zaferle 18 Eylül'de Yunanlıların İzmir'de denize dökülmesi ile sona erdi. Amerika'daki Yunan taraftarları yenilgiden İtilaf Devletleri'ni sorumlu tuttu.⁶⁵³ Bu zamana kadar Amerikan kamuoyu Yunanistan'ın kesin zafer kazanacağına inandırılmıştı. Üstün şartlara rağmen önce Ermeniler şimdi de Yunanlılar mağlup olmuştu, hadise kabul edilebilir değildi. Her zamanki gibi Amerikan basınına göre Yunanlılar yine masumdu. Yenilgi üzerine 27 Eylülde İtilaf Devletleri Yunan Donanmasına, Marmara Denizi, Boğazlar ve Çanakkale Boğazı dahil tarafsız sulardaki donanmasını çekmesi direktifini verdi.⁶⁵⁴

Yunan donanmasına çekilme direktifi verildikten üç gün sonra İngiliz Bakanlar Kurulu toplantısında Çanakkale'de takip edilecek politika görüşüldü. Milli Mücadele güçlerinin Çanakkale ve Lapseki'ye doğru ileri hareketi üzerine toplanan Bakanlar Kurulu Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey'e Mustafa Kemal'e iletilmek üzere Türk askerlerinin Lapseki ve etrafındaki tarafsız bölgelerden hemen çekilmesini isteyen nota verilmesi kararlaştırıldı. Çanakkale'de bir çatışma çıkması durumunda İngiltere Amerika'dan da yardım ummaktaydı, çünkü Amerika'daki İngiliz Hava Ataşesinin göndermiş olduğu telgrafa göre Amerikan halkı hala Türklerin Avrupa'dan kovulmasına taraftardı.⁶⁵⁵ İngilizler Çanakkale'deki istihkamlarını elde tutabilmek amacıyla en son çare olarak Yunan askerlerinden destek almak için girişim başlatmış, Atina'daki Yunan askerlerinin savaşılabirliğini öğrenmeye karar vermişlerdi. Mudanya ateşkesi ile bu planlar uygulama şansı bulamamıştır. Lozan'a mevcut şartlar altında gidilecektir.

Büyük zafer sonrasında 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya ateşkes görüşmeleri açıldı. Bristol ateşkes görüşmelerine temsilci göndermek istemiş fakat bu isteği Ankara tarafından

⁶⁵³ Frederick Cunliffe-Owen, "Sees Beginning of Great War", **New York Times**, September 17, 1922. s. 37.

⁶⁵⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 1 October 1922.** Confidential, General Summary, October 1, 1922; Zafer'den sonra İstanbul'daki Rumlar ve Ermeniler şehirden kaçmaya başlamıştı. New York Times, gitmeyenlerin Avrupa şapkası yerine Türk fesi giydiğini ve fes fiyatlarının fahiş oranlara çıktığını yazmıştı. N. Times'a göre; bir Avusturya firması Viyana'ya 200.000 fes sipariş etmişti. Bkz. **New York Times**, "Turks Receives Proposals From Allies; Army is Reporting Getting out of Hand; French Rushing an Envoy to Kemal", September 25, 1922. s. 1; **Chicago Daily Tribune**, "Turks Occupy Neutral Town; Peril Straits", September 23, 1922. s. 2.

⁶⁵⁵ *The Crises in the Near East*, Conference of Ministers, Cabinet 52/22, **BWCR**, secret, 30 September 1922.

kabul edilmemişti.⁶⁵⁶ Mudanya ateşkesinden sonra yapılacak barış görüşmeleri için hazırlıklar başlamıştı. İtilaf Blok'u Yeni Türkiye Devleti'nin İstanbul'da kurularak iki hükümetin birleşeceğini düşünüyordu. İstanbul'daki Bağlaşıklar işgal güçleri komutanı General Harington İngiltere'yi temsilen Mudanya'daki ateşkes görüşmelerine katıldı. Harington'a göre toplanacak barış konferansına İsmet Paşa (İnönü) ile Lord Curzon'un katılması durumunda ikilinin tekrar savaş çıkarması kaçınılmazdı.⁶⁵⁷

Yunan yenilgisi Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından da yakından izlenmişti. İlişkilerin bir adım daha ilerletilebilmesi için Ekim ayı ortalarında Imbrie'nin tekrar Ankara'ya gitmesi planlanıyordu, ancak hadiseler bir defa daha o kadar hızlı gelişmişti ki, Imbrie Ekim ayının sonuna gelmesine rağmen halen Ankara'ya gidememişti.⁶⁵⁸ Mudanya Ateşkesi Amerikan Hükümeti'ni hızlı hareket etmek zorunda bıraktı. Ateşkesin hemen sonrasında Dışişleri Bakanlığı'nın isteği ile Imbrie'nin tekrar Ankara'ya gitmesi talimatı Bristol'a iletildi. Imbrie'ye yazılı talimat verilmeyerek sözlü olarak görüşeceği konular Bristol tarafından kendisine bildirildi. Imbrie, bu kez Türklere sempati duyulduğunu söylememesi için uyarılmıştı, çünkü ABD'deki hissiyat bunun tam tersiydi. Ankara'dakilere dürüstçe geçmişte olan olaylar dolayısıyla ABD halkının Türklere pek hoşnut olmadığı fakat yapısal düzenlemeler gerçekleştirildiği takdirde bu durumun değişebileceği söylenecekti. Misyonerlerin iki ülke ilişkilerine büyük zarar verdiği bilinmekteydi fakat misyonerler aynı zamanda eğitimcilerdi, işadamları, yardım örgütleri ve diğer temsilciler ile ilişkilerin yeniden daha sağlam temeller üzerine kurulması mümkündü.⁶⁵⁹

Bristol, "Türk Milliyetçileri'nin Türkiye'nin kontrolünü tamamen ele aldıktan sonra kapitülasyonları kabule yanaşmayacaklarını ve büyük kısmı misyonerlerin denetiminde olan Amerikan okullarına müsaade etmeyeceklerini" öngörmekteydi. Kapitülasyonların korunması için girişimler vakit geçirilmeksizin başlatılmıştı. Okullar için Imbrie'ye sözlü olarak verilen talimatta; okulların şimdiye kadar Türkiye'ye getirmiş olduğu kazanımlardan, toplumun ilerlemesine katkılarından bahsetmesi ve gelecekte Türkiye'nin kalkınmasında oynayacakları hayati rolü ortaya koyması istenmişti. Misyonerlerin Türk

⁶⁵⁶ Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....*, s. 302.

⁶⁵⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, October 28, 1922. s. 2.

⁶⁵⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, November 7, 1922. s. 2.

⁶⁵⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, October 16, 1922. s. 4.

öğrencileri Hıristiyanlaştırmaya çalışması bir hataydı ve çoktan terk edildiği söylenecekti.⁶⁶⁰

Imbrie Ankara'ya hareket ederken, Kasım ayı başında İsmet Paşa Lozan'a gitmek için yola çıktığında İstanbul'dan geçerken Bristol ile de görüştü. Bristol, "İsmet Paşa'nın ağır oranda sağır olduğunu, ufak tefek bir adam gibi göründüğünü ve sevimli bir mizaca sahip olduğunu" rapor etti.⁶⁶¹ Görüşme talebi İsmet Paşa'dan gelmişti.

Bakanlık İsviçre Ortaelçisi Joseph Grew ve İtalya Büyükelçisi Richard W. Child'a Lozan'a gitmeleri talimatını verdi. Grew Lozan'a gelmeden önce 19 Kasım'da Territet'e giderek Lord Curzon ve Mussolini ile görüştü. Lord Curzon gençliğinde kamu düzenini bozduğu için Lozan'da tutuklanmış ve şehirden kovulmuştu. Bu nedenle önce Territet'e gitmeyi ve buluşmanın orada gerçekleşmesini istediği söyleniyordu.⁶⁶²

16 Kasım'da Dışişleri Bakanlığı, Brsitol'a da gözlemci statüsü ile Lozan Konferansı'na katılacak ekipte yer almak üzere İsviçre'ye gitmesi talimatını verdi. Talimata göre Brsitol, İstanbul'daki görevine ilk başladığında Amerikan Komiserliği görevini yürütmekte olan L. Heck'i de; Amerikan misyonu konferans sekreteri görevi ile yanına alacaktı. Heck, daha önce Bakanlıktan istifa ederek General Motors Firmasının İstanbul müdürlüğünü üstlenmişti.⁶⁶³ Bristol'un yokluğunda, Berlin Büyükelçiliği Birinci Katibi Frederic R. Dolbeare, Yüksek Komiserlik, Captain Hepburn da Bristol'un emrindeki Donanma'nın Komutanlığı görevini yürütecekti.⁶⁶⁴

Bristol, Lozan'a giderken Robert Koleji Müdürü C. F. Gates'i de yanına almak isteğini Bakanlığa bildirdi. Gates ve Bristol, Türklere yaklaşımları ve Yakın Doğu sorununun çözüm yolları üzerinde tam bir anlayış içindeydiler. Oysa Bakanlık, James L. Barton'u danışman olarak Lozan'a göndermek niyetindeydi. James L. Barton'un Türkler ile yapılacak barış konferansına gitmesini Lozan öncesi tekrar faaliyete geçmiş olan ve ABD'nin Lozan'da resmi olarak temsil edilmesi için tüm gayretlerini seferber eden Ermeni lobisi destekliyordu. Başkan Harding, Hınçak ve Taşnak artığı Ermenilerin resmi

⁶⁶⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, Confidential, October 16, 1922. s. 5.

⁶⁶¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*. Confidential, November 8, 1922. s. 2-3.

⁶⁶² Joseph Grew, *Atatürk ve İnönü, Bir Amerikan Elçisi'nin Hatıraları*, Çev. Muzaffer Aşkın, İstanbul: Akşam Kitap Kulübü, 1966. s. 11; Kurat, a.g.e., s. 42.

⁶⁶³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*. Confidential, November 16, 1922. s.7-8; Yaylalier, *Türk Amerikan İlişkilerinde.....*, s. 42.

⁶⁶⁴ Beers, a.g.m., s. 218.

temsil taleplerini kabul etmek niyetinde değildi. Ayrıca, Bristol ve Gates, Barton' u yanlarında istemiyordu.⁶⁶⁵ Barton, bilindiği gibi misyonerdi ve 1919 yılı başında Anadolu'nun işgal edilmesi için Kahire'ye giderek İngiliz General Allenby'i razı etmeye çalışmış,⁶⁶⁶ Amerika'ya dönüşünde ise ACIA'nın başkanlığını üstlenmişti. Ermeniler ile birlikte hareket eden Barton, Amerika'daki kara propagandanın öncüleri arasındaydı. Gazetelere sürekli Ermenilerin Milliyetçi Türkler tarafından katledildiği propagandasını servis ediyordu.⁶⁶⁷

Bristol, İstanbul'dan yola çıkmadan önce aynı gün, 16 Kasım'da, Chicago Daily News adına çalışan Kostantin Brown kendisi ile görüşerek Sultan Vahdettin'in yarın (17 Kasım'da) bir İngiliz zırhlısı ile İstanbul'dan ayrılacağını bildirdi. Bristol bu haberi inandırıcı bulmamıştı.⁶⁶⁸ Oysa Brown haklıydı, Sultan Vahdettin ertesi gün bir İngiliz zırhlısı ile Malta'ya gitmek için son hazırlıklarını yapıyordu.

Lozan'a gidilirken Amerika ile Bağlaşıklar arasındaki siyasi ayrılıkların yanında ekonomik çıkar çatışmaları da su yüzüne çıkmıştı. İstanbul'un işgalinden sonra, İngilizler başta olmak üzere Bağlaşıklar ile Amerikalılar arasında petrol ürünlerinin İstanbul'da satışı ve manipülasyonu nedeniyle anlaşmazlık vardı ve Bristol'un tüm çabalarına rağmen sorun halen çözümlenememişti. Mevcut durumdan Amerikan Şirketi Standart Oil Firması maddi kayba uğramaktaydı.⁶⁶⁹ Bristol, dört yıllık görev süresi içinde Ankara Hükümeti ile temasları yoğunlaştırarak Anadolu'daki Amerikan yatırımlarının önünü açmak için çalışmıştı. Tüm bu hadiseler Lozan Konferansı'nın gidişatında etkili olacaktır.

Lozan Konferansı resmen açıldıktan üç gün sonra, 23 Kasım 1922 tarihinde Bristol, eşi, Amerikan misyonu konferans sekreteri olarak görevlendirilen L. Heck, Bristol'un Emir Subayı O. J. Wheeler, Ticaret Komiseri Julian E. Gillespie ve C. F. Gates, Orient Express ile Lozan'a gitmek üzere yola çıktı.⁶⁷⁰ Gillespie uzun süredir İstanbul'da Amerikan tacirlerinin yatırımlarını yönlendirmekte ve sorunların çözülmesinde Bristol'a yardımcı olmaktaydı. Bristol, Gates'i yanına almayı başarmıştı fakat Gates'in Konferans

⁶⁶⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary.** Confidential, November 16, 1922. s.7-8; Yaylaher, **Türk Amerikan İlişkilerinde....**, s. 42; Malkasian, a.g.m., 357.

⁶⁶⁶ Grabill, a.g.e., s. 167.

⁶⁶⁷ **New York Times**, "Turks Declare Plans to Slay Armenians, Dr. Barton Reports Nationalists Prepared for Massacres When Allied Troops Withdrew", February 1920, s. 5.

⁶⁶⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary.** Confidential, November 16, 1922. s.8.

⁶⁶⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary,** Confidential, June 8, 1922. s. 1-2.

⁶⁷⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary.** Confidential, November 23, 1922.

alışmalarında herhangi bir yasal görevi olmayacak sadece danışmanlık yapacaktı. Bristol henüz bilgi sahibi değildi ama Misyonerler Montgomery, Barton ve Peet Lozan'a doğru kendisinden önce yola çıkmıştı.⁶⁷¹

⁶⁷¹ Malkasian, a.g.m., 357.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LOZAN KONFERANSI, TÜRK-AMERİKAN LOZAN ANTLAŞMASININ İMZALANMASI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER (1922-1924)

2.1. *De Facto* Diplomasi Dönemi: 1924 Yılına Kadar Türk-Amerikan İlişkileri

Türkiye ile Bağılaşklar arasındaki savaş durumunu sona erdiren Lozan Konferansı iki turdan oluşur. İlk Tur Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi (14 Ekim 1922) imzalandıktan 37 gün sonra başladı. İlk Tur müzakerelerinde Türk Heyetini zorlu bir süreç bekliyordu ve 6 Şubat'a kadar süren ilk dönemde Bağılaşklar bir blok halinde hareket ettiler. ABD temsilcilerinin de, özellikle Başdelege Child'ın ilk tur müzakereleri süresince Bağılaşklarla hareket ettiği görülür. Yaklaşık iki buçuk ay süren ilk turda anlaşma sağlanamayarak 6 Şubat 1923'te görüşmelere ara verildi.

İkinci Tur Lozan Müzakereleri, TBMM'nin Dördüncü Açılış Yıldönümünde, 23 Nisan 1923 tarihinde başladı. Bağılaşklar arasındaki anlaşmazlıklar bu turda daha belirgin olarak ortaya çıktı. İkinci turda Child artık Başdelege değildi ve Amerikan Heyeti ile Türk Heyeti arasında karşılıklı güvene dayalı dostane ilişkiler kurulabildi. Üç ay süren ikinci tur müzakereleri süresince Mayıs ayı sonunda Konferans'ın tekrar kesintiye uğraması ihtimali doğmuş fakat kriz aşılabilmiştir. Müzakereler sonunda 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Lozan'da imzalanan ikinci antlaşma, 6 Ağustos 1923 tarihlidir ve ABD ile Türkiye arasında yaklaşık yedi yıldır kesinti halinde olan diplomatik ilişkilerin tekrar kurulmasında izlenecek yöntem ve yol bu Antlaşma ile belirlenmiştir.

Mudanya Mütarekesi'nden sonra toplanmasına karar verilen Lozan Barış Konferansı'na Bağılaşklarla birlikte Amerika Birleşik Devletleri de katılacaktı. Amerikan temsilcileri gözlemci statüsünde bulunacak, Amerikan çıkarlarını ilgilendirmeyen konularda müzakerelerde fikir beyan etmeyeceklerdi. Artık İstanbul'da bir hükümet kalmamış olması Amerikan Hükümetini mecburen Ankara ile tanıma temeline dayalı (*de*

de jure) ilişki kurmaya yönlendirmişti. I. Dünya Savaşı sonrasında, 1918 yılından buyana devam eden mesafeli ve daha sonrasındaki kontrollü diplomasiyi bir adım ileri götürmek gerekiyordu. Bu nedenle, Lozan görüşmelerinin açılmasından itibaren ABD ile Ankara Hükümeti arasında bir antlaşma imzalanması için temaslar da başladı. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri *de jure* temele oturtan bir antlaşma imzalanmadığı ve ABD yeni Türk Devleti'ni henüz tanımadığı için bu ilk temaslar ve sonrasındaki müzakereler de mecburen *de facto* diplomasi zemininde yürüdü.

Lozan görüşmeleri başladığında Amerika'nın Ankara'daki temsilcisi mümessil sıfatıyla burada bulunan Konsolos Robert Imbrie idi. Imbrie, Ankara'daki durum ve gelişmeler hakkında Dışişleri Bakanlığına raporlar yazıyor, belli zamanlarda da İstanbul'daki temsilcilikte bulunuyordu. Örneğin Imbrie, 15 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda, Konferans müzakereleri tıkanmışken Türk ordusunun da askeri hazırlıklara başladığını bildirmişti.⁶⁷² Ocak ayı başında Imbrie'ye yardımcı olmak üzere Maynard Barnes ve Mayıs ayında Maxwell Blake görevlendirildi. Her iki mümessil daha önce konsolos olarak görev yapmıştı. Blake, Ankara'daki görevine başladıktan sonra Haziran ayı sonunda Imbrie Ankara'dan gelerek Lozan'a gitti.⁶⁷³

Lozan müzakerelerini ilgili ilgisiz bir basın ordusu izlemekteydi.⁶⁷⁴ Amerika'nın en büyük gazetesi *New York Times* Lozan'a Edwin L. James'i göndermişti. Konferanstaki tüm gelişmeler, bazen müzakere tutanakları dahil olmak üzere bir gün sonra *New York Times*'ta yayınlanıyordu. James, Ermeni ve Rum propagandası ile yüklü olarak Lozan'a gelmişti ve Türk karşıtlığı ile biliniyordu. Bu eğilim, ilk haftalardan itibaren James'in Lozan'dan günaşırı göndermekte olduğu haberlerde, taraflı yorumlarda ve hadiselerin belli kısımlarının sansürlenmesinde açıkça ortaya çıkmıştır.⁶⁷⁵

⁶⁷² *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Angora, February 15, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 970-71.

⁶⁷³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, May 24, 1923; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, June 28, 1923.

⁶⁷⁴ Ali Naci Karacan, **Lozan**, 2. Baskı, Haz. Hulusi Turgut, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010. s. 68-69.

⁶⁷⁵ Bkz. Edwin L. James, "*Shadow of Failure Seen at Lausanne*", **New York Times**, November 30, 1922. s. 2; Edwin L. James, "*Turks Proclaim Banishment Edict to 1.000.000 Greeks*", **New York Times**, December 2, 1922; Edwin L. James, "*Turks Blocked in Attempt to Regain Western Thrace*", **New York Times**, November 23, 1922. s. 2; Kuruluşundan itibaren *New York Times*, Yakın Doğu'daki tüm gelişmeleri izleyerek okurlarının bilgisine sunmayı yayın politikası olarak belirlemişti. Bkz. Bülent Bilmez, "The Place of the Turkish Independence War in the American Press (1918-1923)", **Turkish Yearbook**, C. 31. Ankara 2000. s. 59, 71.

ABD Dışişleri Bakanlığı Ankara'dan gelen bilgi akışının daha yoğun ve detaylı olmasını istiyordu. Ayrıca, henüz Ankara ile İstanbul arasında şifre telgraf ile haberleşme izni alınmamıştı. Bu nedenle Bakanlığın talebi ile 1923 Ocak ayı başında Imbrie'ye yardımcı olmak üzere Konsolos Maynard B. Barnes de Ankara'ya gönderilmişti.⁶⁷⁶ Askeri hareketlilik dolayısıyla Eskişehir'deki kontrollerde güçlüklerle karşılaşan Barnes, Ankara'ya gitmeyi başararak Başbakan Hüseyin Rauf Bey (Orbay) ile görüşebildi. H. Rauf Bey Barnes'e; "Lozan'daki Amerikan temsilcilerinin Türkiye'ye karşı olumsuz tavırlarının devam etmesi halinde Amerikan şirketlerine tanınan kolaylıklara son verileceğini" söyledi. Barnes, Konferans kesilirse Türk Ordusu'nun nereden saldıracağını öğrenmeye çalışıyordu ve muhtemelen bu yönde talimat almıştı. Başbakan Rauf Bey Barnes'in amacını fark ederek kendisine çok fazla bilgi vermekten kaçınmıştı.⁶⁷⁷

Barnes, Ankara'da az bir süre kaldıktan sonra önce İstanbul'a döndü ve oradan da Lozan'a gitti.⁶⁷⁸ Barnes, 21 Ocak'ta Lozan'dan ayrılarak tekrar İstanbul'a döndü. İki ülke arasında *de jure* ilişki bulunmadığı için Barnes de Imbrie gibi Bristol'un mümessili sıfatıyla Ankara'da görev yapmaktaydı. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Amiral Bristol teamüllere aykırı olarak "Yüksek Komiser" unvanını kullanmaya devam edecek, İstanbul'da ikamet edip zaman zaman Ankara'ya giderek gerekli temasları gerçekleştirecektir. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasındaki ilişkilerde mütakabiliyet yoktur. Çünkü Amerikan temsilcilerinin İstanbul ve Ankara'da bulunmasına rağmen; Türk Devleti'nin Washington'da herhangi bir temsilcisi bulunmuyordu. Amerikan Hükümeti diplomatik ilişkiler *de jure* zemine oturmadan Türkiye'den temsilci kabul etmeye razı olmamıştı.⁶⁷⁹

Ele alınan dönemde ABD çok fazla Avrupa işlerine dahil olmak istemiyordu. Savaşın kazanılmasından sonra Okyanus ötesindeki görevin tamamlandığına inanılıyordu.

⁶⁷⁶ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, December 30, 1922; Bilal Şimşir, Barnes'in Imbrie'nin yerine Ankara'ya gönderildiğini kaydeder. Oysa, Bristol'un Washington ile yazışmalarında Barnes'in ilk olarak Imbrie'ye yardımcı olmak üzere Ankara'ya gönderildiği görülür. Ayrıca, ilk tur Lozan görüşmelerinin kesilmesinden sonra Imbrie ve Barnes birlikte Ankara'da bulunmaktaydı. Imbrie, görevini yerine atanmış Maxwell Blake'e bırakarak 23 Haziran'da Lozan'a gitmiş, Barnes Lozan'dan Ankara'ya dönmüştür. Bkz. Bilal Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", **Belleten**, Ankara: C. XLI, S., 162, Nisan 1997. s. 303; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, March 13, 1923. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, June 23, 1923.

⁶⁷⁷ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları-I, (1922-1923)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990. s. 303, 336-37.

⁶⁷⁸ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, January 20, 1923.

⁶⁷⁹ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 277.

Senatörler Lodge ve Borah Amerika'nın Avrupa'dan çekilmesinin sözcülüğünü yapmaktaydı.⁶⁸⁰ Zaten Senato, Milletler Cemiyeti antlaşmasını, Versay Antlaşmasını ve Ermenistan güdümünü daha önce reddetmişti. Bu yaklaşım Lozan'da da devam ettirildi. Görüşmeler başlamadan önce ABD; gözlemci statüsünde, kendi çıkarlarını ilgilendirmeyen konularda pasif bir politika takip etmek niyetindeydi. Kamuoyunun baskısı ile Ermeni "ulusal yurdu" ve Patrikhane'nin İstanbul'da kalması için talimatnameden sapılarak aktif politika izlendi. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra, Türkiye ile *de jure* ilişki kurulabilmesi için 15 gün süren müzakereler Türk-Amerikan Lozan Antlaşmasının⁶⁸¹ imzalanmasıyla sonuçlandı. Antlaşma, ABD'nin istediği düzeyde değildi fakat Bağlaşıklara tanınan hakların elde edilmesi başarılıydı. Türk-Amerikan ilişkilerinde asıl sancılı süreç, Lozan'da imzalanan antlaşmanın onay sürecinde ortaya çıktı. Antlaşmanın onayı uzadıkça *de facto* ilişkilerin sürdürülebilirliğinin sağlanması da zorlaşmaktaydı.

Bağlaşıklarla Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Türk Devleti'nin dış ilişkileri de normale döndü. Antlaşma yürürlüğe girdikten hemen sonra, Batılı ülkelerle diplomatik ilişkiler kurulmaya başlandı. 1925 yılı başında, Londra, Paris, Roma, Atina gibi ülkelere karşılıklı büyükelçi tayinleri yapıldı. 1925 yılına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti ile arasında diplomatik normal ilişki kurulamayan tek ülke ABD kalmıştı.⁶⁸² Oysa ABD Türkiye'ye savaş ilan etmemiş ve işgalciler arasında yer almamıştı. Buna rağmen, mütekabil diplomatik ilişkilerin başlatılması bu yıla kadar mümkün olmamıştır.

2.1.2. Lozan'a Gidilirken ABD Hükümeti'nin Beklentileri ve Uzlaşma Pozisyonu

Yunan orduları 1922 yılı Ağustos-Eylül aylarında kesin olarak mağlup olduktan hemen sonra, 18 Eylül'de İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği Birinci Katibi Robert Craigie, ABD Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Masası Şefi Allen Dulles'a, Amerikan

⁶⁸⁰ Joseph L. Grabill, **Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy, 1810-1927**, Minnesota: University of Minnesota, 1971. s. 214.

⁶⁸¹ 1923 yılında Lozan'da iki antlaşma imzalanmıştır. İlk Antlaşma, Bağlaşıklar ile Türk Heyeti arasında 24 Temmuz'da imzalanmış olan "Lozan Barış Antlaşması"dır. Diğer antlaşma ABD Heyeti ile Türk Heyeti arasında 6 Ağustos'ta imzalanmış olan "Lozan Antlaşması" ("Genel Antlaşma" ve "Suçluların İadesi Antlaşması")dır. Türk-Bağlaşık Lozan Antlaşması bu ülkeler ile Türkiye arasındaki savaş durumunu sona erdirdiği için bir barış antlaşması statüsüne sahipti. Bununla birlikte, ABD ile Türkiye arasında savaş durumu olmadığı için bir barış antlaşması imzalanması teamüllere aykırıydı. Bu nedenle Türk-Bağlaşık ve Türk-Amerikan antlaşmaları arasında karışıklık olmaması için, Türk-Bağlaşık Lozan Antlaşması "Lozan Barış Antlaşması" olarak; 6 Ağustos'ta ABD ile imzalanmış olan "Genel Antlaşma" ve "Suçluların İadesi Antlaşması" ise "Lozan Antlaşması" olarak isimlendirilecektir.

⁶⁸² Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 303.

Hükümeti'nin Türkiye ile yapılacak barış görüşmelerine temsilci göndermeyi isteyip istemediğini sordu. Teklif gayri resmi olarak yapılmıştı ve cevap da gayri resmi olarak bekleniyordu. Teklif yapıldığında henüz Mudanya Ateşkesi imzalanmamıştı ve Dulles, hatırlanacağı gibi daha önce İstanbul'da Bristol'un yardımcısı olarak görev yapmıştı. Craigie, Dulles'a görüşmelere katılma niyetinde değilse ABD'ye davet gönderilmeyeceğini de hissettirmişti.⁶⁸³

Tekliften bir hafta sonra, ABD Dışişleri Bakanı C. Evans Hughes⁶⁸⁴ İngiltere'deki büyükelçisi George Harvey'e göndermiş olduğu telgrafta, Amerika'nın; Çanakkale, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nda etkin geçiş serbestisi ile Türkiye'deki dini ve etnik azınlıkların korunmasına taraftar olduğunu bildirdi.⁶⁸⁵ Aynı telgraf İstanbul'a ve Paris'e de gönderilmişti. Mudanya Ateşkes görüşmelerine üç gün ara verildiği tarih olan 5 Ekim'de Amiral Bristol, kapitüler haklarda kesin değişiklikler yapılacağı belli olan bir konferansa katılmamanın aleyhte bir durum yaratacağı görüşünü Dışişleri Bakanlığı'na iletti. Bristol, ABD'nin böyle bir konferansta Hıristiyan azınlıklar lehine girişimde bulunmasının Milliyetçilerin tepkisini çekerek kapitüler hakların korunmasını engelleyeceğini ve Türkiye'deki müesseseleri tehlikeye düşüreceğini düşünüyordu. Bu nedenle, Paris'te toplanacak ve sadece kapitüler konuları ele alacak bir konferans öneriyor bu olmazsa, İstanbul ve Ankara Hükümetleri bir araya gelir gelmez Türkler ile ayrı bir barış antlaşması yapılmasını tavsiye ediyordu. Bristol, Türklerin askeri zafer kazandıklarını ve diplomatik zaferden sonra ABD ile pazarlığa yanaşmayacaklarının farkında olarak Bakanlığı'nın acele etmesini istemekteydi.⁶⁸⁶

Yaklaşık dört yıldır İstanbul'da görev yapmakta olan Amiral Bristol hadiselerin akışını değerlendirerek Amerikan çıkarları için en uygun zamanın geldiğini sezinlemişti.

⁶⁸³ *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Under Secretary of State (Phillips)*, Washington, September 19, 1922. **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 879; Dinç Yaylalier, "American Perceptions of Turkey, 1919-1927", Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Utah, 1996. s. 184.

⁶⁸⁴ Dışişleri Bakanı Hughes, Bakan olarak atanmadan önce Gerard ile birlikte ACIA Yönetim Kurulu üyesiydi. Bununla birlikte Hughes, Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın onaylanması için ACIA'ya karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır.

⁶⁸⁵ *The Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Harvey)*, Washington, September 26, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 880.

⁶⁸⁶ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, October 5, 1922, Washington, September 19, 1922. **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 880-81; John M. Vander Lippe, "The 'Other' Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations", **Turkish Yearbook**, C. 23, Ankara 1993. s. 44-45.

Oysa Dışişleri Bakanlığı'nın hadiseleri değerlendirme paradigması ve Türkiye ile antlaşma imzalama yaklaşımı Bristol'dan çok farklıydı.

Aynı hafta içinde Lord Curzon ABD'nin Londra Büyükelçisi Harvey'le görüşerek; Türkiye ile yapılacak barış konferansına Amerikan katılımından İngiltere'nin duyacağı memnuniyeti bildirdi ve Boğazlar'ın serbestisinin sağlanması konusunda Amerika'nın desteğini talep etti. ABD katılmayı isterse, davet Bağlaşıklar ile (İngiltere, Fransa ve İtalya) ortaklaşa kararlaştırıldıktan sonra gönderilecekti. Curzon, ABD'nin Boğazlar rejimi haricindeki görüşmelere katılmasını istemiyordu ve Harvey'in sorusuna verdiği cevapta bunu ortaya koymuştu. Görüşmede ABD'nin üzerinde durduğu diğer konu olan azınlıklar sorunu ele alınmamıştı. Curzon, konferansın Türkiye'de toplanmasının kabul edilmeyeceğini ve 15 Kasım tarihinde tarafsız bir yerde muhtemelen Lozan'da müzakerelere başlanacağını bildirmişti. Bu görüşmeler yapılırken konferansın toplanacağı yer henüz kesin olarak belli olmamış, Amerikan Hükümeti de resmi olarak davet edilmemişti.⁶⁸⁷

İngiliz Maliye Bakanı Austin Chamberlain 17 Ekim'de, istifa etmeden iki gün önce ABD Büyükelçisi Harvey'e, Dışişleri Bakanı E. Hughes'un Boğazlar ile ilgili beyanatından duyulan memnuniyeti ilettiler. Chamberlain, Lord Curzon'dan farklı olarak ABD ve İngiltere'nin uluslararası konularda birlikte hareket etmesi gerekliliğinin zorunlu olduğunu söylemişti.⁶⁸⁸ Maliye Bakanı, Amerikan çıkarlarına Curzon'dan daha yakın görünüyordu fakat hükümet erkini kaybetmek üzereydi.

⁶⁸⁷ *The Ambassador in Great Britain (Harvey) to the Secretary of State*, London, October 12, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 881-82; Bağlaşıklar 23 Eylül'de Türkiye ile aralarındaki savaş haline son vermek için konferans isteklerini TBMM'ye iletmışler, Mustafa Kemal konferansın İzmir'de toplanmasını istemişti. Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 12; Zaferden sonra M. Kemal *Chicago Tribune* gazetesine vermiş olduğu demeçte, Türk toprakları üzerinde toplanacak herhangi bir konferansa kişisel olarak katılmaya hazır olduğunu söylemişti. Lord Curzon, Venizelos'un duygularını inciteceği için Konferans'ın İzmir'de toplanmasını kabul etmedi. Ayrıca, Konferans Türk topraklarında toplanırsa Türkler haklı olarak Konferansa başkanlık etmek isteyeceklerdi. Bunun engellenmesi için Konferans tarafsız bir ülkede toplanmalıydı. Bkz. Salahi R. Sonyel, **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006. s. 7, 16; Yunanlıların yenilmesinden sonra 19 Eylül'de Paris'e giden Lord Curzon burada Fransız Başbakanı Raymond Poincaré ve İtalya'nın Paris Büyükelçisi Carlo Sforza ile görüşmüş ve Bağlaşıklar arasında ortak bir tutum elde etmeye çalışmıştı. Salahi R. Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Lozan Konferansı'nın Perde Arkası", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s.17; Kaye Suzanne Pasley, **The Collapse of British Imperialism in Turkey 1919- to 1923**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mississippi: Mississippi State University, 1998. s. 295, 305.

⁶⁸⁸ *The Ambassador in Great Britain (Harvey) to the Secretary of State*, London, October 12, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 883.

Bu esnada Bağlaşıklar bir araya gelerek Barış Konferansının 13 Kasım'da İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanmasını ve ilgili taraflara katılım davetiyelerinin gönderilmesini kararlaştırdılar. Plana göre; iki konferans toplanacak, bir tanesi imzalanacak barış antlaşmasını ve Sevr Antlaşmasının revize edilmesini ele alırken diğeri boğazların serbestisini müzakere edecekti.⁶⁸⁹ Konferans'ın İzmir'de yapılmasını engelleyen Curzon, Türklere yakın görüşlere sahip olan Franklin Boulion'un da Fransa'yı temsil etmesini istemiyordu. Bu nedenle hoşnutsuzluğunu Poincaré'ye ilettili ve durumdan Başkan Harding'i de haberdar etti.⁶⁹⁰

Olaylar hızlı gelişmeye başlamıştı. Amerikan Hükümeti görüşmelerin dışında kalabilirdi. Hadiselerin gidişatını dikkate alan Dışişleri Bakanı Hughes, 24 Ekim'de Başkan Harding'e bir mektup yazarak; Lozan'a temsilci gönderilmesini ve Türkiye ile belli başlı konuların görüşülerek bir antlaşma imza edilmesini önerdi.⁶⁹¹ 26 Ekim'de de Paris Büyükelçisi M. Timothy Herrick'e çekilen telgraf ekinde, İtalya, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanlıklarına iletilmek üzere bir diplomatik muhtıra (*aide memoire*) gönderildi. Muhtıra, 30 Ekim Pazartesi günü muhataplarına iletilecekti. Muhtıra hazırlanırken Yakın Doğu Masası Şefi Dulles'ın görüşleri etkili olmuş, bundan önceki gizli antlaşmaların tanınmayacağı özellikle vurgulanmıştı. Her ne kadar Türkiye ile savaş durumunda olmasa ve Türk-Yunan savaşına katılmasa da kendi çıkarlarını ilgilendiren konuları dile getirmek üzere Lozan'a gözlemci gönderileceği belirtilerek ABD'nin talepleri yedi madde halinde sıralanmıştı:

- (1) Hıristiyanların haklarının korunabilmesi için kapitülasyonların muhafazası.
- (2) Uygun garantiler ile yardım, eğitim ve dini müesseselerin korunması.
- (3) Ticari girişimlerde özel imtiyaz ve ayırım olmaksızın fırsat eşitliğinin sağlanması.
- (4) Keyfi ve kanunsuz uygulamalar ile Türkiye'de zarara uğrayan Amerikalıların kayıplarının tazmin edilmesi.
- (5) Azınlıkların korunması için uygun hükümlerin belirlenmesi.
- (6) Boğazların serbestisinin garanti altına alınması.

⁶⁸⁹ *The Ambassador in Great Britain (Harvey) to the Secretary of State*, London, October 12, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 881-82.

⁶⁹⁰ Pasley, a.g.t., s. 296.

⁶⁹¹ Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 185.

(7) Arkeolojik araştırmalar için makul fırsatların tanınması.⁶⁹²

Bilindiği gibi, İngiltere ile Amerika arasında petrol alanlarının paylaşımı üzerinde anlaşmazlık vardı. Bu nedenle gizli antlaşmalar ile Sevr Antlaşmasının ekonomik eşitlik ilkesine aykırı olduğu için tanınmayacağı özellikle belirtilmişti. Amerikan ticari çıkarları için “açık kapı” ilkesi mutlaka korunmalıydı. Amerikan Hükümeti Sevr’e karşı çıkıyordu fakat bunu adalet duygusu ile değil ekonomik çıkarları zarar gördüğu için yapmaktaydı. Ayrıca, uzlaşma pozisyonunu ortaya koyan yedi madde ABD’nin halen Anadolu’daki hareketin ciddiyetinin farkında olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Dışışleri Bakanlığı henüz Bristol’un önerdiği uzlaşma noktasından çok uzakta pozisyon almıştı. Amerikan Hükümeti 1830 Kapitülasyon Antlaşmasının şartlarını büyük oranda içeren bir uzlaşma elde etmek peşindeydi. Telgrafın gönderildiği gün İngiltere’nin Washington Büyükelçisi resmen, ABD’ye Konferansa davet edildiğini bildirdi. Davetliler arasında kendilerini ilgilendiren konularda görüş bildirmek üzere Bulgaristan ve Rusya da vardı.⁶⁹³ Hughes’un muhtırasının gönderildiği gün İsmet Paşa da Yusuf Kemal Bey’in istifası ile boşalan Dışışleri Bakanlığı görevine getirilmişti. Toplanacak konferans için hazırlıklar Ankara’da da büyük bir hızla devam ediyordu.

ABD Tarafından Bağlaşıklara gönderilen talepler listesinde kapitülasyonlar ilk sırada yer alırken, gözlemcilere gönderilen talimatnamenin satır aralarında, kapitüler hakların mevcut durumu ile elde edilmesinin imkansızlığının farkında olunduğu görülür. Amerikan Hükümeti kapitüler haklar konusunda desteğe muhtaçtı ve bu nedenle kapitülasyonlarla ilgili politikasını Bağlaşıklar ile entegre halde yürütmeyi tercih ediyordu. Dışışleri Bakanlığı, Ermenilerin ve Rumların korunabilmesi için kapitülasyonların

⁶⁹² *The Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)*, Washington, October 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 884-85; Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991. s. 20-21; Philip Marshall Brown, “The Lausanne Conference”, **The American Journal of International Law**, American Society of International Law, S. 17, No. 2, Nisan 1923. s. 295-96; Akdes Nimet Kurat, **Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış**, Ankara: Doğuş Limited Şirketi, 1959. s. 43; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 184-85; Hurewitz, a.g.e., s. 500; Mark Malkasian, Dışışleri Bakanlığının Lozan’da öncelikli gördüğu yedi madde arasında Ermeni “ulusal yurdu”nun da bulunduğunu kaydeder. Oysa belirtilen maddeler açıkça ulusal yurttan bahsetmez. Ayrıca, gözlemcilere verilen talimatnamede de ulusal yurt olarak Kilikya değil Rus Kafkasyası’nın uygun olacağı söylenmişti. Mark Malkasian, “The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 16, No. 3, Ağustos, 1984. s. 358; Lippe, a.g.m., s. 45.

⁶⁹³ *The British Embassy to the Department of State*, Washington, October 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 889; Leland J. Gordon, **American Relations with Turkey, 1830-1930 An Economic Interpretation**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1932. s. 273.

ikamesinin şart olduğuna inanıyordu. Kamuoyunun beklentisi de bu yöneydi.⁶⁹⁴ Talepler listesindeki diğer önemli başlık ticari çıkarlarda fırsat eşitliğidir ki, Amerikan Hükümeti bu konuda üstü kapalı olarak İngiltere'ye mesaj gönderiyordu. Mezopotamya'daki petrol bölgelerini işgal etmiş olan İngiltere kazanımlarını paylaşmayı reddetmekteydi. Oysa Lozan'a gidilirken Musul'un statüsü henüz belirsizdi ve Musul Türk sınırları içinde kalırsa Amerikan ticari çıkarları için halen bir şans vardı. Buna rağmen ABD gözlemcileri Lozan'da Musul tartışmaları esnasında Türk delegasyonunun umduğu desteği açıktan vermekten kaçınacaklardır.

Amerikan müessese ve vatandaşlarının zararlarının tazmin edilmesinin talep edilmesi bir pazarlık manevrası olarak gözükmektedir. Çünkü maliyesi iki savaş geçirmiş Türklerden herhangi bir tazminat alınamayacağına Amerikan Hükümeti de farkındadır.

Muhtıra, talimatlara uygun olarak 30 Ekim'de, üç başkentteki ABD büyükelçileri tarafından Bağlaşık Dışişleri Bakanlıklarına iletildi. Lord Curzon, aynı gün ABD elçisi Harvey'e sözlü olarak vermiş olduğu cevapta; "ABD gözlemcilerinin tüm oturumlara katılmalarının daha uygun olacağını ve kapitülasyonların ikamesine Türklerin direnmesinin beklendiğini fakat bunun dikkate alınmayacağını" söyledi. Curzon, Fransa'nın da İstanbul'daki vatandaşlarından gelen baskı neticesinde artık kapitülasyonları savunur pozisyona geldiğine inanıyordu. Harvey, Curzon'a Lenin'in Boğazlar ile ilgili beyanını ve Rusların Konferansa katılma isteklerini sorduğunda bu taleplerin reddedileceğinin umulduğu cevabını aldı. Curzon, son olarak Boğazlar sorunu için Amerikan Hükümeti'nin desteğini istemeyi de ihmal etmedi.⁶⁹⁵

İtilaf Devletleri cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, 1 Kasım'da Saltanat kaldırılmıştı. 3 Kasım'da TBMM Lozan Konferansı'na gönderilecek heyeti oylama sonucunda belirledi. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa oybirliği ile Başdelege seçilirken, Trabzon Milletvekili Hasan Bey 152, Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey de 122 oyla delege olarak görevlendirildiler ve tahsisatları onaylandı.⁶⁹⁶ Üç delegeye ek olarak Türk heyeti 21 danışman, iki basın danışmanı, bir genel sekreter ve bir mütercim olmak üzere toplam 33

⁶⁹⁴ Lippe, a.g.m., s. 45.

⁶⁹⁵ *The Ambassador in Great Britain (Harvey) to the Secretary of State*, London, October 21, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 890-91.

⁶⁹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, C. 24, İctima Senesi: 3, 3 Teşrinisani 1338 (3 Kasım 1922), 132. İctima, 2. Celse. s. 336-38; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, C. 24, İctima Senesi: 3, 6 Teşrinisani 1338 (6 Kasım 1922), 133. İctima, 2. Celse. s. 390-91.

kişiden oluşuyordu. Harbord Askeri Kurulu'na tercümanlık ve bir süre İstanbul'da Ankara Hükümeti temsilciliğini yapmış olan Robert Koleji İkinci Müdürü H. Hulûsi Bey ve İstanbul Hahambaşı Hayim Nahum da Türk heyeti içinde yer almıştı.⁶⁹⁷ Nahum daha önce Paris Barış Konferansı'nın 8 Ekim 1919 tarihli oturumuna da katılmış ve bir bildiri sunmuştu.

TBMM'de oylamaların yapıldığı günle aynı tarihte Fransız Dışişleri Bakanlığı, Amerikan muhtırasına verdiği cevapta; Konferans süresince, Amerikan çıkarlarının Bağlaşık çıkarları gibi ele alınacağını fakat Ankara'nın imtiyaz vermeyi kabul etmeyeceğinin bilindiğini, Sevr Antlaşmasının uygulanmasının artık söz konusu olmadığını söyledi. Fransa da gizli antlaşmalara karşıydı, çünkü özellikle Sykes-Picot antlaşması ile Fransızlar da petrol bölgeleri üzerindeki denetim hakkını İngilizlere kaptırmıştı. Muhtıra bizzat ABD Büyükelçisi T. Herrick tarafından Başbakan Poincaré'ye iletilmiş ve Poincaré, kapitülasyonların uygulanmasının çok zor hatta imkansız olduğunu söylemişti. Fransızlara göre, ticari girişim eşitliği ilkesine İtalyanların karşı çıkma ihtimali vardı.⁶⁹⁸

Lozan öncesinde pozisyonlar belli olurken Ankara'nın taleplerine en yakın Bağlaşık Fransızlar gözükmekteydi. Konferansa bir hafta kalmışken, ertelenme tartışmaları başladı. Curzon'un vermiş olduğu beyanata göre; Roma, Londra ve İstanbul'daki sorunlar nedeniyle Konferans ay sonuna ertelenebilirdi. Oysa, Curzon Bağlaşıklar arasında önceden bir uzlaşma olmaksızın Lozan Konferansı'na gitmek istemiyordu bu nedenle gecikme işine geliyordu. Ayrıca Konferansın ertelenmesi İngilizlerin kulis faaliyetlerini rahatlıkla yürütmelerini ve Çanakkale dahil işgal altında tuttıkları Türk topraklarındaki varlıklarını sürdürmelerini sağlamaktaydı. İstanbul'daki işgalin nihayete erdirilmesi için Ankara'dan gelen baskıyı göğüslemek amacıyla müttefiklerinden destek bulamayan Curzon'un önünde Konferans'a gitmekten başka çare kalmadı.⁶⁹⁹ Daha önce, Büyük Taarruz sonrasında "Kemalist Orduların Batı Trakya'ya geçip Yunanlıları Meriç'in batısına atmasına izin verilmesi" tartışılmıştı. İngilizler, "Kemalist ordularının Meriç ile yetinmeyeceğini ve yeni bir Balkan savaşı çıkartacağını" söyleyerek Milli Mücadele kuvvetlerinin İstanbul ve

⁶⁹⁷ TBMM, **Gizli Celse Zabıtları**, D. I, C. 24, İctima Senesi III, 2 Teşrinisani 1338 (2 Kasım 1922), 131. İnikat, 2, 3. Celse. s. 998-1005; Erhan, **Lozan'ın Genel...**, s. 12; Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerine.....**, a.g.e., s. 18; Karacan, a.g.e., s. 44-8.

⁶⁹⁸ *The Ambassador in France (Herrick) to the Secretary of State*, Paris, November 2, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 892-93.

⁶⁹⁹ Sonyel, **Gizli Belgelerle.....**, s. 36-37.

Trakya'ya girmesine izin verilmemesini sağlamıştı.⁷⁰⁰ İstanbul'un Türklerin eline geçmesi aynı tehlikeyi tekrar gündeme getirecekti.

Konferansın ertelendiği Resmi olarak TBMM'ye bildirilmediği için Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Lozan'a gitmek için heyetiyle birlikte Ankara'dan yola çıktı. İsmet Paşa'nın Türk Heyeti'ne başkanlık yapacağı Lord Curzon'a İstanbul Başkomiseri Rumbold tarafından bildirildi. Bu haber Curzon'un hoşuna gitmemişti. İkinci istenmeyen hadise Franklin Boulion'un Fransa'yı temsil etme ihtimaliydi fakat Poincaré Curzon'un hoşnutsuzluğunu dikkate alarak Boulion'u Lozan'a göndermeme kararı almıştı.⁷⁰¹

Nihayet Konferans'ın tarihi 20 Kasım olarak belirlendi ve katılımcılara bildirildi. Kesin tarih hakkında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı yine İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği bilgilendirmişti. Konferans'ta İngiltere'yi Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Başdelege olarak temsil edecekti. Lord Curzon, Türk karşıtlığı ile tanınmakta, Milli Mücadele öncesindeki beyanatlarında Türklerin İstanbul'dan kovularak sert bir şekilde cezalandırılmasını savunmaktaydı. Lord Curzon'a göre; Türkler İstanbul'dan kovulmazlarsa, Doğu'daki milletler (Müslümanlar) Türklerin yenildiğini hiçbir zaman hissetmeyecekti.⁷⁰²

2.1.3. ABD Gözlemcilerinin Lozan Müzakerelerindeki Yol Haritasını Belirleyen Bakanlık Talimatnamesi

TBMM 2 Kasım'da Lozan'a gidecek heyeti belirledikten sonra, müzakereciler tarafından takip edilecek yöntem ve görüşmelerin çerçevesini çizen 14 maddelik talimatname Hükümet tarafından hazırlanarak Heyet'e teslim edildi. Talimatnamenin her sayfası Başbakan Hüseyin Rauf Bey ve tüm bakanlar tarafından tek tek imzalanmıştı.⁷⁰³ Bu esnada TBMM'nin bütün çalışmaları İngiliz İstihbarat servisi tarafından dikkatle takip

⁷⁰⁰ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-I**, *Addenda to War Diary*, Confidential, September 30, 1922; Sonyel, **İngiliz Gizli Belgeleriyle...**, a.g.e., s. 17.

⁷⁰¹ Pasley, a.g.t., s. 303-04.

⁷⁰² *Minutes of a Meeting held at 23 Rue Nitot*, **BWCR**, secret, May 19, 1919. s. 2-3; A. L. MacFie, "British Views of the Turkish National Movement in Anatolia, 1919-22", **Middle Eastern Studies**, S. 38, No: 3, Temmuz 2002. s. 41.

⁷⁰³ Erhan, **Lozan'ın Genel...**, s. 12; Zeki Arıkan, "Lozan Görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 64-65; Engin Berber, "Mübadeleye Bugünden Bakmak", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 145; Bilal Şimşir, "Lozan'a Göre Azınlıklar", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 173.

ediliyordu. İsmet Paşa'ya verilen Hükümet talimatnamesi İngiltere'nin Ankara'daki ajanları tarafından öğrenilerek Konferans başlamadan önce Lord Curzon'un bilgisine sunuldu.⁷⁰⁴ Curzon, Türk heyetinin pazarlık noktaları hakkında bilgi sahibiydi fakat Amerikalılar ile görüşmesinde bundan bahsetmemeyi uygun görmüştü.

TBMM'de bu gelişmeler olurken, Amerikan cephesinde de Lozan hazırlıkları başlamıştı. Her ne kadar Konferans'ta oy hakkı olmasa ve doğrudan ilgisi bulunmasa da Amerikan Dışişleri Bakanlığı da kendi müzakerecileri için bir yol haritası oluşturmanın gerekliliğinin farkındaydı. Bağlaşık dışişleri bakanlarına verilecek muhtıra gönderildikten sonra, ABD gözlemcilerinin Lozan'da takip edecekleri yol haritasının genel çerçevesi belirlendi. Belirtilen amaçla, Dışişleri Bakanı Hughes Fransa'daki Büyükelçisi T. Herrick'e aynı gün çekmiş olduğu "gizli" kodlu "kişiyeye özel" ikinci telgrafta, ABD gözlemcilerinin Konferans süresince takip edecekleri yol haritasını gösteren talimatnameyi gönderdi. Buna göre ABD gözlemcilerinin Lozan'da takip edecek oldukları müzakere yöntemi aşağıdaki gibi olacaktır;

- (A) Türkiye ile savaş durumunda bulunulmadığı için müzakere edilecek barış antlaşmasında imzacı taraf olunmayacaktır. Bununla birlikte, Bağlaşıkların ABD'yi ilgilendiren konularda tek başlarına karar veremeyecekleri de dikkate alınacaktır.
- (B) Bağlaşıkların kendi başlarına Türkiye ile bir antlaşma müzakere etmelerine müsaade edilmesi ABD'yi bir oldu bitti (*fait accompli*) durumu ile karşı karşıya bırakacaktır. Konferansa katılmama durumunda Bağlaşıkların elde edecekleri imtiyazları kabul ettirdikten sonra aynılarını ABD'nin elde etmesi zorlaşacaktır.
- (C) Bu nedenle takip edilecek yol haritası aşağıdaki gibi olacaktır:
 - (1) Bağlaşık temsilcilerine ve gerekirse diğer devlet temsilcilerine ABD çıkarlarını ortaya koyan bir muhtıra verilmesi. Böylece ABD talepleri hakkında Bağlaşıkların ikaz edilmesi sağlanacaktır.
 - (2) Amerikan gözlemcileri müzakereler süresince hazır bulunacak, her fırsatta ve kritik anda ABD çıkarlarını korumak için gerekli beyanda bulunacaklardır. Bir konuda ortak bir aklın oluştuğu hissedilirse örneğin kapitülasyonlar, eğitim

⁷⁰⁴ Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerine...**, a.g.e., s. 20.

müesseselerinin korunması vb. gözlemciler Bakanlığı bilgilendirecek ve gerekli beyan bundan sonra yapılacaktır.

- (3) Amerikan çıkarlarının korunabilmesi amacıyla ilk fırsattan istifade edilerek Türkiye ile ayrı barış antlaşması imzalanması için hazırlıklı olunacaktır. Türk tarafından böyle bir antlaşma müzakeresi için gerekli garantiler alındıktan sonra müzakerecilerin itimat mektupları Bakanlık tarafından gönderilecektir.⁷⁰⁵

Dışişleri Bakanlığı'nın özellikle korunmasını istediği ABD çıkarları dokuz madde halinde sıralanmıştı:

- (1) **Kapitülasyonlar:** Dışişleri Bakanlığı Türklerin kapitülasyonların geri getirilmesini kabule yanaşmayacaklarının farkındadır. Bağlaşıklar bazı ödümler karşılığında kapitüler haklardan vazgeçme eğiliminde olabilir. Kapitülasyonların istendiği gibi tekrar yürürlüğe konulması imkansız değilse bile çok zordur. Bununla birlikte ABD müzakerecileri kapitülasyonların ikamesi için ısrar edecek ve ABD vatandaşlarının korunmasını sağlayacaklardır. Ekonomik kapitülasyonlar ile ilgili olarak ise ABD çıkarlarını koruyacak farklı yapıdaki hükümler kabul edilebilecektir.
- (2) **ABD yardım, Eğitim ve Dini müesseselerinin korunması:** 1907 yılında Babıali'nin vermiş olduğu listede yer alan müesseselerin tüm hakları Türkler tarafından tanınacak ve 1914 yılında kapatılan müesseselerin tekrar açılmasına izin verilecektir.
- (3) **Amerikan Ticari Çıkarlarının Korunması:** Sevr antlaşması ile elde edilen çıkar alanları kabul edilmeyecek ve "açık kapı" ilkesi temelinde fırsat eşitliği savunulacaktır. Ayrımcı vergilendirme kabul edilmeyecek, gümrükleme üzerindeki kapitüler haklar kaldırılırsa ticari çıkarların korunması için gerekli garantiler elde edilecektir.
- (4) **Zararların Telafisi Talepleri:** Türkiye ile varılacak herhangi bir yeni hüküm, 1914 yılından buyana Türk tarafının kanun dışı eylemleri ile ortaya çıkan kamulaştırma, can veya mülkiyet kaybı gibi zararların tazmin edilmesini içermesi sağlanacaktır.
- (5) **Azınlıkların Korunması:** Amerikan Hükümeti Hıristiyan azınlıkların korunması taraftarıdır fakat 1915 sonrasında Anadolu'da çok az Hıristiyan

⁷⁰⁵ *The Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)*, Washington, October 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 886.

kaldığının da farkındadır. Bu nedenle Anadolu'daki Hıristiyanlar ile Yunanistan'daki Müslümanların yer değiştirmesi desteklenecektir. Avrupa topraklarındaki ve özellikle İstanbul'daki Hıristiyan azınlıklarının yerlerinde kalması ABD Hükümeti için özel öneme sahiptir. Ermeniler için ulusal yurt (*homeland for Armenians*) konusu gündeme geldiğinde Rusya'daki şartların düzelmesi ile Rus Kafkasya'sı mülteci Ermenilere Türkiye'den daha uygun bir yurt olacaktır.

- (6) **Boğazların Serbestisi:** Boğazlar barış zamanında İstanbul'a ve Karadeniz'e geçmek isteyen ticaret ve savaş gemilerine açık olacaktır. Karadeniz bir ticaret güzergahıdır ve sadece Rusya ile Türkiye'nin kontrolü altında kalmamalıdır.
- (7) **Uluslararası Mali Kontrol:** Osmanlı borçları, %60 Fransa, %22 Almanya, %14 İngiltere ve Hollanda olmak üzere 1914 yılından önce Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya, Avusturya ve Türk delegasyonları arasındaki uzlaşmaya göre altı gelir getirici kaynağın kontrolü ile (Duyun-u Umumiye) ödenmekteydi. Konferans görüşmeleri esnasında Türk tarafı borçların konsolidasyonu için ABD'ye başvurursa bu durum çıkarların elde edilmesine yönelik avantajlı bir pozisyon yaratacaktır.
- (8) **Arkeolojik Araştırmalar:** Amerikan kurumları Türk topraklarında arkeolojik araştırma ve çalışma yapmak ile yakından ilgilidir. Gerekli kolaylıklar sağlanacaktır.
- (9) **Genel Gözlemler:** ABD Hükümeti Türkiye ile bir vatandaşlık hakkı elde etmek ve posta idaresi sözleşmesi imzalamak istemektedir. Gerekli durumlarda Bakanlık gelişmeler hakkında bilgilendirilerek görüş sorulacaktır. Bağlaşıkların çıkar çatışmalarına karışılmayarak ABD çıkarlarının elde edilmesi için uygun fırsatlar değerlendirilecektir.⁷⁰⁶

Talimatnamenin son paragrafında belirtilen konuların uygun ortamda Bağlaşıklar ile sözlü olarak görüşülebileceği belirtilmiş fakat, 7 ve 9. Maddelerin kesinlikle

⁷⁰⁶ Yabancı Devletlerin Osmanlı topraklarında kıyı şeridi şehirleri ve iç şehirlere ulaşan posta işletmeleri vardı. Bu işletmeler devletin hükümranlık hakkına aykırıydı ve büyük kısmı izin alınmadan kurulmuştu. Örneğin; 1902'de Sirkeci'ye gelen Avrupa treninde yapılan aramada pek çok silah, mühimmat ve yasaklı yayın ele geçirilmiş, buna rağmen Babiali tazminat ödemek zorunda kalmıştı. Amerikalı misyonerler kendi postalarını kullanarak istedikleri yayın ve aracı Osmanlı topraklarına sokabilmekteydiler. Talimatnamede posta idaresi sözleşmesi imzalanması istenmesi bu durumdan kaynaklanmaktaydı. Bkz. Cemil Bilsel, **Lozan**, C. II, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998. s. 154.

görülmemesi istenmişti. Özellikle Boğazların serbestisi ile ilgili olan 6. maddenin ikinci satırı gizli tutulacaktı.⁷⁰⁷

Lozan Konferansı toplanmadan önce Ermeni lobilerinin yoğun olarak Başkan Harding üzerinde baskı kurmaya ve Ermeniler için Anadolu'dan bir ulusal yurt koparmaya çalıştıkları bilinmektedir. Oysa Bağlaşıklara gönderilen talepler listesinde Ermenilerden ve isteklerinden bahsedilmemişti. Ermeni ulusal yurdu talimatnamenin 5. maddesinin son satırında ele alınmış ve Ermeni lobilerinin isteklerinin tam aksine ulusal yurt için uygun yer olarak Rusya Kafkasya'sı gösterilmişti. Amerikan Hükümeti'nin Ermeni taleplerinin tutarsızlığını ve Türk-ABD ilişkilerinin son elli yılına damgasını vuran kara propagandaya dayalı Ermeni sorununun temelsiz olduğunun farkına vararak yarım yüzyıllık aktif politikasını Lozan'da pasif olarak güncellediği görülmektedir.⁷⁰⁸

Her ne kadar Ermenilerden ve taleplerinden iki satırla bahsedilerek konu geçiştirilse de, vatandaşlık hakkı elde etme sözleşmesinin imzalanmasının istenmesindeki temel amaç, Amerika'ya yerleşmiş ya da diğer ülkelere göçmüş veya göç ettirilmiş Ermenilerden geri dönmek isteyenlerin tekrar Türkiye vatandaşlığına alınmasını sağlamak ve bir şekilde yeniden Anadolu'ya yerleşmelerini garanti etmektir. Türk topraklarından göçen Ermenilerin tekrar vatandaşlığa kabulü I. Dünya Savaşı öncesinde de sorun olmuş fakat ABD'nin talepleri Babıali tarafından kabul edilmemişti. Vatandaşlık sözleşmesi talebi, Ermeni isteklerinin çok uzağındadır ve sadece bir pazarlık manevrası olmanın ötesine geçemeyecektir.

Talimatnameden anlaşıldığı kadarıyla Amerikan Hükümeti Türkiye ile bir antlaşma imzalamaya isteklidir. Bunun için süreci, uygun fırsatın oluşması ve Lozan görüşmelerinin seyri belirleyecektir. Türkiye ile Bağlaşıklar arasında imzalanacak olan nihai antlaşmaya imza atılmayacaktı çünkü Türkiye ile savaş durumu (*state of war*) yoktu. Kapitülasyonların korunması Amerikan Hükümeti'nin istediği en önemli konudur. Böylece Yeni Türk Devleti'nde faaliyet gösterecek olan Amerikan müesseselerinin ve vatandaşlarının geleceği garanti altına alınmış olacaktır.

⁷⁰⁷ *The Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)*, Washington, October 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 886-88; Armaoğlu, a.g.e., s. 22-26.

⁷⁰⁸ Kemal Çiçek, "Amerikan Ermeni Derneklerinin Lozan Görüşmeleri Esnasındaki Faaliyetleri", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 120.

Tartışmalara neden olsa da, azınlıkların korunması isteği Bakanlık tarafından talimatnameye konulmuştur. Azınlıklardan kasıt Hıristiyanlardır ve Bristol, Bakanlığı bu talebi gündeme getirmemesi için daha önce uyarılmıştı. Fakat, zikredilen konudaki ısrar sürdürülmektedir.

Amerikan Hükümeti'nin Anadolu'da kalan Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler arasında mübadele önermesi, fakat İstanbul ile Avrupa topraklarını mübadele dışında tutması ve bu konunun talimatnamede yer alması önemli bir ayrıntıdır. Konferans süresince ABD gözlemcileri talimatname doğrultusunda hareket edecek, örneğin talimatnamede olmamasına rağmen Rum Patriğinin İstanbul'dan çıkartılmasını engellemek için İngiltere'ye destek vereceklerdir. Türk Heyetine verilen talimatnamenin dokuzuncu maddesinde de azınlık sorununun çözümü için en uygun yöntemin mübadele olduğu belirtilmişti.⁷⁰⁹

Boğazların⁷¹⁰ serbestisi, Amerikan Hükümetlerinin 1800'lü yılların başından itibaren Karadeniz'de seyrüsefayın için ilk istekleri arasında gelmekteydi ve nihayet Lozan ile bunun sağlanması amaçlanmıştır. ABD Donanma Bakanlığı da Boğazlar'da seyrüsefayın serbestisi için barış zamanında tüm ticaret gemilerinin geçiş hakkına sahip olmasını yeterli görmüyordu. Bakanlığa göre; Boğazlar'da, kıyısı olan ve olmayan her ülkenin çıkarı vardı ve istihkamların yok edilmesi durumunda Boğazlar'ın dolaylı olarak bölgenin en güçlü donanmasına sahip İngiltere'nin denetimine girmesi tehlikesi mevcuttu. Savaş zamanında ise yeterince güçlü olan devlet Boğazlar'a da hakim olabilecekti. Bu nedenle Boğazlar Türkiye tarafından değil, uluslararası bir komisyon tarafından kontrol edilmeli ve bu komisyonda ABD mutlaka temsilci bulundurmalıydı. Donanma Bakanlığı Boğazlar rejimi aşağıdaki şekilde olursa Amerikan çıkarlarının zarar görmeyeceğine inanıyordu;

(a) Bir Uluslararası Boğazlar Kontrol Komisyonu kurulmalı ve Komisyon'daki tüm hak ve yetkiler eşit olarak paylaşılmalıdır. (b) Boğazlar, bandıra ayrımı olmaksızın tüm ticaret gemilerine açık olmalıdır. (c) Boğazlar'da herhangi bir ulusa tanınacak tüm imtiyaz ve ayrıcalıklar ABD vatandaş ve gemilerine de tanınmalıdır. Bu imtiyazlar; telsiz kullanım hakkı, pilotaj, iskele kullanım ücreti, mavna ücreti, teftiş ve gümrük izninden

⁷⁰⁹ Şimşir, "Lozan'a Göre Azınlıklar.....", s. 174.

⁷¹⁰ "Boğazlar" sözcüğü ile Çanakkale Boğazı, Marmara Deniz'i ve İstanbul Boğazı kastedilmektedir.

oluşmaktaydı. (ç) Boğazlar tüm savaş gemilerine açık olmalıdır. (d) Boğazlar ve Marmara Denizi içerisinde düşmanca bir davranışta bulunulmamalı, saldırgan tutum takınılmamalıdır. (e) Boğazlardaki tüm istihkamlar temellerinden yıkılmalı ve yenilerinin yapılmasına müsaade edilmemelidir.⁷¹¹

Paris Barış Konferansı görüşmelerinde dönemin ABD Başkanı Wilson, İstanbul'un Türklerden alınarak ayrı bir devlet kurulması planının başta gelen destekçileri arasındaydı. Kurulacak Devlet Amerikan güdümü altına verilecek ve böylece Boğazlar'ın denetimi ele geçirilmiş olacaktı. Milli Mücadele ile elde edilen zafer bu planı ortadan kaldırınca Amerikan Hükümeti Boğazlar'da denetim kurmak için Lozan öncesi gerekli hazırlıkları yapmıştı. Donanma Bakanlığı'nın savaş gemilerinin de Boğazlar'dan serbestçe geçmesine müsaade edilmesini istemesi ve İngiliz etkinliğinin artması tehlikesine karşın istihkamların yok edilmesini talep etmesi aynı zamanda Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'nin egemenlik haklarına yaklaşımını ortaya koyuyordu.

ABD'nin ilgilendiği diğer konu Osmanlı borçlarıdır. Bu amaçla Düyun-u Umumiye görüşmeleri konusunda uygun fırsat beklenecek ve şartlar oluştuğunda Amerikan çıkarlarının elde edilebilmesi için Türkiye'ye borç verilecekti. Görüldüğü gibi Amerikan pragmatizmi yine devreye girmiştir ve mali güç siyasi çıkar elde etmek için bir silah olarak kullanılacaktır. Arkeolojik kazılarda makul fırsat talebi İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki arkeolojik eserleri yağmalayarak ülkelerine götürmeleri olgusundan Amerikalı araştırmacıların da pay sahibi olması isteğinden kaynaklanıyordu.⁷¹²

⁷¹¹ *The Senior Member Present of the General Board, Department of the Navy (Rodgers) to the Secretary of the Navy (Denby)*, Washington, November 10, 1922. Serial No: 1151, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 893-97; Armaoğlu, a.g.e., s. 27-28.

⁷¹² Daha önce Sardis Antik Kenti'nde kazı yapan Amerikalı arkeologlar, Yunan işgali esnasında burada buldukları tarihi eserleri İzmir'e ve şehir Yunanlılardan geri alınmadan bir ay önce gemiye yükleyerek ABD'ye kaçırmışlardı. Kaçırılan tarihi eserler iade edilmeden Amerikalı Arkeologlara Türkiye'de çalışma izni verilmemekteydi. Çalınan tarihi eserler arasında, altın paralar, Artemis Tapınağı'nın bazı sütun başlıkları ve sütunları da vardı. Bu parçaların her biri en az 20 ton ağırlığındaydı. İstanbul Müze Müdürü Halil Bey (Ethem) çalınan parçaların geri alınabilmesi için sürekli olarak Bristol ile görüşme halindeydi. Uzun uğraşlar sonrasında çalınan tarihi eserlerin bir kısmının iade edilmesi sağlanabilmiştir. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**. Confidential, March 10, 1924. s. 3-4; **The Foreign Policy Association Report of the Committee on the Lausanne Treaty to the Executive Committee**, New York: General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, 1926. s. 147. (Bundan sonra "**The Treaty With Turkey**" olarak kısaltılacaktır.); **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**. Confidential, May 14, 1924; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**. Confidential, July 28, 1924; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, April 20, 1925. s. 1-2.

Bakanlık Talimatnamesi gönderildikten bir gün sonra, İtalya Büyükelçisi Richard Washburn Child, Yüksek Komiser Amiral L. Bristol ve Bern'deki Amerikan Ortaelçisi Joseph Grew'a Lozan Konferansı'nda gözlemci olarak görevlendirildikleri bildirildi. Bristol, İstanbul'daki görevini aksatmayacak şekilde Konferansa katılacaktı. Bakanlık görevlendirmesinden heyete Child'ın başkanlık yapacağı ve Bristol'un heyette bir nevi adı konulmamış danışmanlık statüsünde bulunacağı anlaşılmaktadır. Bristol'un gerektiğinde İstanbul'a döneceği özellikle belirtilmişti.⁷¹³ Ayrıca görüşmeler esnasında Bristol, sık sık Başdelege Child'ın kendisine danışmadan hareket etmesinden rahatsızlığını dile getirecektir.

Lozan Konferansı'nın açılmasına az bir süre kala daimi başkanlığı kimin yapacağı tartışmaları sürüp gitmekteydi ve Amerikan temsilcilerinin Konferans'ın daimi başkanlığını üstlenmesi yönünde bir eğilim doğmuştu. Amerikan Hükümeti Konferans çalışmalarında gözlemci statüsünün ötesine geçmek istemiyordu. Dışişleri Bakanlığı daimi başkanlık ile ilgili bir teklifin gelmesi durumunda kabul edilmemesi talimatını Konferans'ın açılış günü olan 20 Kasım'da gözlemcilerine gönderdi.⁷¹⁴

2.1.4. İlk Tur Lozan Müzakerelerinin Başlaması ve Amerikan-Türk Heyetleri Arasındaki Temaslar (20 Kasım 1922 - 6 Şubat 1923)

P. Marshal Brown Lozan Konferansı'nı;

... Lozan Konferansı daha önceki konferanslardan farklı olarak, örneğin Berlin Kongresi, Hasta Adamın işgali değil yeniden uyanmış bir ulusun her ne pahasına olursa olsun bağımsızlık mücadelesiydi... Türkler bundan önce müzakere masalarında defalarca aşağılanmış ve tehdit edilmişti. Fakat bu defa roller değişmişti ve kendi isteklerini yüksek sesle söyleme gücüne sahiptiler...⁷¹⁵

şeklinde tanımlar. Brown adı geçen makaleyi yazdığıında Lozan Konferansı henüz neticelenmemişti fakat Brown'un da çok doğru olarak tespit ettiği gibi, Lozan Konferansı bir ulusun var oluş zaferinin kendisini eşit görmeyenlere kabul ettirilme mücadelesidir.

⁷¹³ *The Secretary of State to the Ambassador in Italy (Child)*, Washington, October 28, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 889; Joseph Grew, **Atatürk ve İnönü, (Bir Amerikan Elçisi'nin Hatıraları)**, Çev. Muzaffer Aşkın, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şti. 1966. s. 10; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 187.

⁷¹⁴ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 21, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 899.

⁷¹⁵ Philip Marshall Brown, "The Lausanne Conference", **The American Journal of International Law**, American Society of International Law, S. 17, No: 2, Nisan 1923. s. 290; Philip Marshall Brown, "From Sevres to Lausanne", **The American Journal of International Law**, American Society of International Law, S. 18, No: 1, Haziran 1924. s. 115.

Mudanya Ateşkesinden sonra nihai barışın imzalanması amacıyla yapılması kararlaştırılan Konferans İsviçre'nin Lozan şehrinde toplandı. İsviçre, I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmıştı ve Yunanistan'ın rencide olmaması için İngiltere görüşmelerin Türkiye'de bir şehirde yapılmasına razı olmamıştı. Toplantı tarihi 13 Kasım 1922 olarak belirlenmiş olmasına rağmen İngiltere'nin geciktirmesi ile Konferans 20 Kasım'da toplanabildi. Amerikan Hükümeti Lozan'da; daha önce de söylendiği gibi İtalya Büyükelçisi Richard Washburn Child, Yüksek Komiser Amiral L. Bristol, Bern'deki Amerikan Ortaelçisi Joseph Grew, F. Lammont, Belin, Copley Amory, Hery G. Dwight, Lewis Heck ve Jullian E. Gillespie tarafından temsil ediliyordu.⁷¹⁶ Türk Başdelegesi İsmet Paşa 38 yaşındaydı ve daha önce, Balkan Savaşları sonrasında 1913 yılında Bulgaristan ile yapılan barış müzakerelerinde Türk Heyeti'nde danışmanlık yapmıştı. Lord Curzon, “bana müzakere için bir asker gönderdiler” diyerek İsmet Paşa'nın varlığından duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmekteydi.⁷¹⁷

Konferans öncesindeki yoğun görüşme trafiğinden sonra müzakere taktikleri ve pozisyonlar belirlenmişti. İsmet Paşa heyetiyle birlikte 12 Kasım'da Lozan'a ulaştı ve Konferans'ın ertelenmiş olmasını protesto etti. Bunun üzerine Fransız Başbakanı Reymond Poincaré İsmet Paşa'yı Paris'e davet ederek Konferans'ta Fransızların Ankara Antlaşmasına sadık kalacaklarını teyit etti. Fakat Lord Curzon'un iki gün önce kendisine göndermiş olduğu çok gizli müzakere başlıkları hakkında İsmet Paşa'ya bilgi vermedi.⁷¹⁸ Bağlaşıklar son pozisyonlarını belirlemek üzere 19-20 Kasım'da Territet şehrinde nihai bir görüşme daha yaptı. Görüşmeye Amerikalı temsilci Joseph Grew da katıldı.⁷¹⁹ Türk Heyeti ile Fransız Heyeti aynı otelde kalıyordu.

Konferans 20 Kasım 1922 Pazartesi günü resmen açıldı. Bir yanda Türkiye diğer tarafta farklı amaç ve çıkarları için Lozan'da bulunan 12 devlet vardı. 12 devlet

⁷¹⁶ Beers, a.g.m., s. 218; 23 Nisan 1923'te toplanan ikinci tur görüşmelerine: Bristol, Child, Dwight, Heck ve Gillespie çağrılmayacaklardır. Heyet içerisinde yer alan orta elçi J. Grew, Paris Barış Konferansı'na katılan Amerikan Heyetinde Genel Sekreterlik görevinde bulunmuştu; Bilal Şimşir, Lozan'daki Amerikan temsilcilerini sayarken Joseph Grew'u Bern Büyükelçisi olarak kaydeder. Amerikan arşivlerindeki yazışmalarda J. Grew'un unvanı ortaelçi *minister* olarak görülür. Şimşir, “**Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**”, s. 304; Akdes Nimet Kurat, Washburn Child'ı “büyükelçi”, Joseph Grew'u da “elçi” olarak kaydeder fakat Amiral Bristol'un Lozan müzakerelerine katılmadığını söyler. Oysa, Amiral Bristol ve R. W. Child Lozan müzakerelerinin ilk turuna katılmış, 23 Nisan 1923 tarihinde başlayan ikinci tur müzakerelerde yer almamışlardır. Kurat, a.g.e., s. 42.

⁷¹⁷ Pasley, a.g.t., s. 323.

⁷¹⁸ Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerine.....**, s. 20; Pasley, a.g.t., s. 309-10, 311, 317.

⁷¹⁹ Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerine.....**, s. 22; Grew, **Atatürk ve İnönü.....**, s. 11.

temsilcilerinden sadece, Japonya dahil Bağlaşıklardan oluşan dörtlü tüm oturumlara katılacak, Amerikan Heyeti mümkün olduğu kadar bütün müzakerelerin gelişimini takip edecekti. Konferansın açıldığı ilk günlerde Japon temsilcisi Baron Hayashi Türk taleplerine olumlu yaklaşıyordu. Hayashi, Lozan'a gelmeden önce Londra Büyükelçisi olarak görev yapmaktaydı. Türkiye'nin karşısında teşkilatlı bir blok vardı. Bağlaşıklar ve Balkan Devletleri dar alanda kısa paslarla Türk Heyetini köşeye sıkıştırmaya çalışacaklardı.⁷²⁰

Türk heyetine verilen 14 maddelik talimatların büyük kısmı sınırlarla ilgiliydi ve Ermeni Yurdu talebi, kapitülasyonlar konusundaki ısrar müzakerelerin kesilme nedeni olarak kabul edilecekti. Musul Türkiye'ye iade edilecek, Türk kıyılarına yakın adalar Türkiye'nin olacaktı. Batı Trakya için halk oylaması yapılacak, 1914'teki sınır esas kabul edilecekti. Azınlıklara mübadele uygulanacak, Osmanlı borçları, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında paylaşılacaktı. Talimatname TBMM oturumlarında uzun uzadıya tartışıldıktan sonra son şeklini almıştı ve Misak-ı Milli sınırlarına uyulması, özellikle adli kapitülasyonların kaldırılması konusunda ateşli ve bir o kadar da duygusal konuşmalar yapılmıştı.⁷²¹

Konferans henüz yeni açılmışken, ABD Başkanı Harding 1919 yılında hazırlanan fakat kamuoyuna açıklanmayan King-Crane Raporu'nun yayınlanmasına izin verdi. Rapor, 4 Aralık 1922 tarihinde Amerika'nın en büyük gazetesi *New York Times*'ta yayınlandı.⁷²² King-Crane Raporu, Arap topraklarındaki ve Mezopotamya'daki alanlarda İngiliz güdümüne karşı yerel halkın beyanlarını içeriyordu. Başkan Harding, İngiltere'yi güdüm idareleri konusunda köşeye sıkıştırmak ve Musul petrollerinden pay almak için Rapor'un yayınlanmasına izin vermişti.

İlk gün Konferans, İsviçre Federasyonu Başkanı M. Haab tarafından resmen açıldı. Bu oturumda iki Amerikan temsilcisi Başdelege Child ve Grew da hazır bulunuyordu. Curzon, Haab'a teşekkür ettikten sonra İsmet Paşa ayağa kalkarak Türk Ulusunun Mondros sonrası çektiği acıları dile getiren sert tonda bir konuşma yaptı. Paris'te iken

⁷²⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, November 28, 1922. s. 4; Ali Naci Karacan, **Lozan**, Haz. Hulusi Turgut, 2. Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010. s. 90.

⁷²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, C. 24, İctima Senesi: 3, 3 Teşrinisani 1338 (3 Kasım 1922), 132. İctima, 3. Celse. s. 340-76.

⁷²² **New York Times**, "How two Americans Planned to Settle Near East Problem, King-Crane Report", December 4, 1922. s. 12.

Poincare'nin ricası ile İsmet Paşa oldukça sert olan konuşmasının tonunu biraz yumuşatmıştı.⁷²³ Amerikan temsilcisi Grew anılarında, İsmet Paşa'nın ilk gün yapmış olduğu konuşmanın tonundan Bağlaşıkların duyduğu hoşnutsuzluktan bahsederek, "İtalyan Başbakanı Mussolini'nin yüzünde her an İsmet Paşa'ya saldıracakmış gibi vahşi bir ifade belirmediğini" kaydeder.⁷²⁴ Konferans'ın ilk gününde Lord Curzon başkanlığında ertesi gün toprak sorunları komisyonunun toplanması kararlaştırıldı. Böylece, Lozan'da ilk görüşülecek sorun Trakya sınırı oldu.⁷²⁵

Konferans'ta bu gelişmeler olurken, Lord Curzon Türk Heyetine gelen mesajları ve Ankara'daki yazışmaları elde etmenin uğraşını veriyordu. 23 Kasım'da İngiliz Askeri Operasyon şefine verilen talimatla Türk Heyetinin tutumu ve amaçları hakkında dolaylı ya da dolaysız tüm bilgilerin günlük olarak özet halinde kendisine iletilmesini istedi. İngiliz istihbaratı, ilk günden itibaren TBMM'deki gizli görüşmeler dahil, İsmet Paşa'ya gönderilen telgrafları çözerek Lord Curzon'a ulaştırmaya başladı. Bazen talimatlar ve TBMM görüşme sonuçları İsmet Paşa'ya ulaşmadan Lord Curzon'un eline geçiyordu.⁷²⁶ Venizelos, Lord Curzon üzerinde etkindi ve İngiliz Heyeti içinde bulunan Nicholson, Curzon'dan aldığı bilgileri el altından Venizelos'a iletliyordu.⁷²⁷ Ankara, İngiltere'nin şifre telgrafları çözmeye çalıştığının ve bazen bunu başardığının farkındaydı. Bu nedenle, 17 Aralık'ta Lozan'a yeni bir şifre anahtarı gönderildi. 27 Aralık'ta ise, İngiliz deşifresine karşı yazışmaların Köstence üzerinden yapılmasına karar verildi.⁷²⁸

⁷²³ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları-I, (1922-1923)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990. s. 110-12.

⁷²⁴ Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 11; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Çev. Seha L. Meray, C. I, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001. s. 3; Bağlaşıkların hoşnutsuzluğuna rağmen Alman gazeteleri İsmet Paşa'nın konuşmasından övgü ile bahsederek konuşma metnini yayınlamışlardı. Bkz. Ramazan Çalık, "Lozan Konferansı'nın Alman Basınındaki Yankıları", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 40-41.

⁷²⁵ Cevdet Küçük, "Lozan'a Göre Türkiye Dışındaki Azınlıklar", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 200.

⁷²⁶ Pasley, a.g.t., s. 328; Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerine....**, a.g.e., s. 25; Milli Mücadele esnasında İngiliz istihbarat servisi, Türkiye'deki telgraf yazışmalarını yakalayarak önemli olanlar İngiliz Amirallliği tarafından Oda 40 OB'de IM tarafından çözülmekteydi. Bkz. MacFie, a.g.m., s. 44; Aynı işlem Lozan görüşmelerinde de devam etmiştir; Ayrıca bkz. Keith Jeffrey, Alan Sharp, "Lord Curzon and the Use of Secret Intelligence at the Lausanne Conference: 1922-1923", **Turkish Yearbook**, C. 23, Ankara 1993. s. 80; İstanbul'dan gönderilen şifre çözümleri önce Savaş Bakanlığı'na gittiği için Curzon'un eline geç ulaşıyordu. Bu uygulamanın ortaya çıkarttığı aksaklıkları engellemek için, ilk tur müzakerelerin sonuna doğru şifre telgraf çözümleri İstanbul'dan Lozan'a direkt gönderilmeye başlanmıştır. Jeffrey, Sharp, a.g.m., s. 85.

⁷²⁷ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, February 3, 1923. s. 3; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, March 12, 1923.

⁷²⁸ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 230, 285.

İkinci gün oturumuna Başdelege Child ve Grew'un yanı sıra, M. Amory ve F. Lamnont Belin de katılmıştı. İlk gün oturumuna da katılan Belin ABD'nin Konferans sekreterliği görevini yürütüyordu. İkinci gün oturumunda Amerikan Başdelegesi Child bir konuşma yaparak, Konferans'ta eşit temsil edildiklerini, görüşmelerde oy hakları olmadığını fakat Amerikan çıkarlarını ilgilendiren konularda itiraz yetkisine sahip bulduklarını söyledi. Child, Dışişleri Bakanlığı'nın talimatları doğrultusunda, Amerikan Heyeti'nin Konferans başkanlığı önerisini kabul etmeyeceğini de sözlerine eklemişti.⁷²⁹

Bundan sonra ilk hafta içinde 25 Kasım Cumartesi sabah oturumunda Başdelege Child ikinci bir konuşma yaptı. Child, 26 Ekim tarihinde Bağlaşıklara gönderilmiş olan muhtıradan bahsederek, Amerika'nın gizli antlaşmaları tanımadığını ve bu politikanın Amerikan kamuoyu tarafından desteklendiğini söyledi.⁷³⁰ İsmet Paşa Child'a teşekkür ederek, Amerikan kamuoyunun her zaman hukuk ve adaletten yana olmasının umulduğunu belirtti. Aynı günün akşamı ABD temsilcileri ile İtalyan temsilcileri arasında gerçekleşen özel görüşmede, İtalyan temsilcisi Garroni Amerika'nın açık kapı siyasetine destek verileceğini söyledi. Bakanlık ve Başkan Harding 27 Kasım tarihli telgraf ile Child'ın beyanını ve pozisyonunu tamamıyla onayladığını bildirdi.⁷³¹ 25 Kasım'daki diğer gelişme, Venizelos'un Amerikan Heyeti'nden Türkiye'de savaş esiri olarak tutulan Rum erkeklerin serbest bırakılması için yardım istemesiydi. Child, Venizelos'un talebini Dışişleri Bakanlığı'na iletti ve 28 Kasım'da talep insani temellerde olmak üzere onaylandı.⁷³²

Amiral Bristol henüz Lozan'a gelmediği için bu görüşmelere katılmamıştı. Konferans tutanaklarında, özellikle Batı ve Doğu Trakya toprakları üzerinde yoğunlaşan

⁷²⁹ Grew, *Atatürk ve İnönü.....*, s. 12; Yaylalier, *American Perceptions.....*, s. 187; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 10-11; Ömer Turan, "Lozan Konferansı'nda Amerikan Misyonerleri", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 209-10; Amerikan gazeteleri Konferans'ın açıldığı günden itibaren temsilcilerinin sadece gözlemci olmayıp gerektiğinde olaylara müdahale etmesini isteyen yayınlar yapmaktaydı. Bkz. **New York Times**, "At Lausanne", November 21, 1922. s. 18.

⁷³⁰ **New York Times**, "American Demand For the Open Door and Ban on Near East Secret Treaties Presented at Lausanne Conference", November 26, 1922. s. 1.

⁷³¹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 97-98; Karacan, a.g.e., s. 104; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 25, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 904-05, 908.

⁷³² *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 25, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 28, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 446-47.

ilk haftadaki görüşmelerin tümüne katılan Amerikan Heyetinin, müzakereleri dinlemekle yetindiği ve genelde fikir beyan etmekten kaçındığı görülür.⁷³³

Lozan Konferansı başladıktan hemen sonra Türk Heyeti ile Amerikan temsilcileri arasında görüşmeler için uygun ortam arayışları da başlamıştı. Amerikan temsilcileri Konferans öncesindeki talimatlara uygun olarak her gün Dışişleri Bakanlığı'nı Konferans'taki gelişmeler ve Türk heyeti ile temasları hakkında bilgilendiriyor ve kritik konularda Bakanlık'tan görüş soruyordu. İmkanlar ölçüsünde ve özellikle Amerikan çıkarlarını ilgilendiren konularda Konferans'ta kurulan komisyon ve alt komisyonlarda da görev alınmaktaydı.

Konferans'ın üçüncü günü, 22 Kasım Çarşamba sabahı Grew, İsmet Paşa ile bir araya geldi. İsmet Paşa kapitülasyonların kabul edilmesinin mümkün olmadığını söyledi. Görüşmeden sonra Grew, "İsmet Paşa'nın diplomattan ziyade asker gibi konuşan ve düşünen bir adam olduğunu" kaydetti.⁷³⁴ Aynı günün akşamı Türk Heyeti ile Amerikan temsilcileri arasında özel (*private*), gizli (*Confidential*) bir görüşme daha yapıldı. Görüşmenin yapıldığı gün Amiral Bristol ekibi ile birlikte Lozan'a gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkmıştı.⁷³⁵

Türk Heyeti ile Amerikalılar arasında gerçekleşen bu ilk görüşmede Amerikan tarafını Başdelege W. Child temsil ederken, Türk tarafı Konferans Sekreteri Celalettin Arif Bey tarafından temsil ediliyordu. Child'ın aynı gün Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu rapora göre; görüşmede Türk tarafı, Ankara Antlaşmasının gizli hüküm içermediğini özellikle belirtilerek⁷³⁶, güdüm idarelerine ve Sevr ile kurulması gündeme getirilen nüfuz alanlarına karşı destek istemişti. Açık kapı ilkesi ile hareket edeceklerini söyleyen Amerikan temsilcileri Türk tarafının bu isteğine olumlu yaklaşmıştı. Türk tarafı Amerika'da azınlıklar ile ilgili güçlü hissiyatın farkında olduğunu belirterek, azınlıklara herhangi bir toprak parçası verilmesinin TBMM'de kabul edilmesinin mümkün olmadığı ve savaşlar süresince komitacılara karşı oluşan hoşnutsuzluk nedeniyle Ermenilerin ve Rumların istenmediği Amerikalılara bildirildi. 27 Kasım'da Dışişleri Bakanlığı Türk tarafının Hıristiyan azınlıkların hakları için garanti vermesini ve kapitülasyonlar ile ilgili

⁷³³ Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, a.g.e. C. I, s. 10-105.

⁷³⁴ Grew, Atatürk ve İnönü..., s. 11-12; Pasley, a.g.t., s. 329.

⁷³⁵ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary. Confidential, November 23, 1922.

⁷³⁶ Franco-Turkish Agreement Signed at Ankara on October 20, 1921, The American Journal of International Law, S. 17, No:1, Supplements, Official Documents, Ocak 1923. s. 58-51.

pazarlıklarda neler verilebileceğinin öğrenilmesini istedi. Görüşmelerden ortaya çıkan en önemli sonuç, Amerikan temsilcilerinin Türk Heyeti'nin umduğu desteği vermek niyetinde olmadığını anlaşılmasıydı.⁷³⁷

Aslında Celalettin Arif Bey'in, Amerikalılar ile görüşmek istemesinin asıl nedeni Musul ve kapitülasyonlar konusunda Amerikan desteğinin sağlanmasıydı. Belirtilen nedenle heyetler arası ilk görüşmede Musul petrol alanlarında Amerikan çıkarlarının dikkate alınacağı ve bu alanlarda herhangi bir ulustan ziyade Amerika'nın pay almasının tercih edileceği söylenmişti. Görüşmede, Celalettin Arif Bey tarafından Amerikan müesseselerine, misyoner kuruluşları, yardım teşkilatları, okullar ve mülkler dahil olumlu yaklaşılacağı hissettirilmişti. Tazminat konusuna değinilmemişti.⁷³⁸

Celalettin Arif Bey, Amerikan temsilcilerinin desteğini sağlamaya çalışıyordu çünkü Konferansın en önemli sorunlarının başında kapitülasyonlar geliyordu. Kapitülasyonların kaldırılması için Amerikan Heyeti'nin desteği önemliydi. Görüşme sonunda Amerikan temsilcileri, Türk tarafının da Amerika ile bir antlaşma imzalamaya istekli olduğu izlenimini edinmişti. Child, raporunun sonuna; "... Türk Heyeti'nin diplomatik bir zafer isteyen TBMM ile Lozan'da kendisini ezmeye çalışan Bağlaşıklar arasında sıkışmış olarak sorunları çözmeye çalıştığını..." yazdı.⁷³⁹

Görüşmede Boğazlar rejimi gündeme gelmemişti. Aynı gün Child ve Grew, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye tarafından kabul edilmeyeceği belli olan Ermenilere ulusal yurt verilmesi konusunda nasıl tavır alacaklarının kendilerine bildirilmesini talep etti. Bakanlık, 24 Kasım'da göndermiş olduğu talimatta Ermenilere Türk topraklarından yer verilmesinin mevcut şartlarda imkansız olduğunu belirterek bu konuda Bağlaşıkların planının öğrenilmesini istedi. Bu yapılırken Amerikan Heyeti kendi görüşlerini

⁷³⁷ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 22, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e.,s. 900-01, 906-07; Çiçek, a.g.m., s. 126; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 191; **Wall Street Journal**, "Lausanne Conference Shows Signs of Weakness", January 23, 1922. s. 6.

⁷³⁸ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 22, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e.,s. 901; Sonyel, **Gizli Belgelerle.....**, s. 82; **New York Times**, "Soviets and Turks are Trying to Use Us", November 29, 1922. s. 2.

⁷³⁹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 22, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e.,s. 901-02.

açıklamaktan kaçınacaktı.⁷⁴⁰ Dışişleri Bakanlığı aynı gün göndermiş olduğu ikinci telgrafta Osmanlı Borçlarını ve Duyun-u Umumiye İdaresi ile ilgili takip edilecek siyaseti gözlemcilerine bildirdi. Bilindiği gibi, Versay (258. Madde) ve St. Germain (209. Madde) Antlaşmaları ile Avusturya ile Almanya Duyun-u Umumiye İdaresi'nden atılmış, yönetim İngiltere, Fransa ve İtalya'nın mutlak kontrolünde kalmıştı. Bu değişiklik Amerikan ticari çıkarlarına aykırı bir durum ortaya çıkartmıştı. Lozan'daki gözlemcilere verilen talimatta, Amerikan kredilerinin Osmanlı eski borçları ile konsolide edilmesinin mümkün olup olmadığı ile Duyun-u Umumiye İdaresi'ne Amerika'nın da katılmasına rıza gösterilip gösterilmeyeceğinin öğrenilmesi istendi. Talep gelirse, Amerikan özel kuruluşları Türkiye'ye borç verebilecekti.⁷⁴¹

Konferans açıldıktan bir hafta sonra, 27 Kasım Pazartesi günü Lozan'a gelen Amiral Bristol aynı günün öğleden sonra oturumuna katıldı. Bristol'un vermiş olduğu bilgilere göre; Pazartesi ve Salı günü oturumlarında görüşülen ağırlıklı konu Osmanlı Borçlarıydı. Amerikan Heyeti, alacaklı devletlerin Duyun-u Umumiye İdaresi'nde yer almasının gerekliliği görüşündeydi ve müzakereleri izlemekle yetindi. Duyun-u Umumiye İdaresi'nde temsilci bulundurmamak isteği ilan edilmeyerek şimdilik müzakere pozisyonu açık edilmek istenmemişti. Oysa Dışişleri Bakanlığı bu öneriyi reddederek gözlemcilerine Duyun-u Umumiye İdaresi'ne Amerikan temsilcisi sokulması için gelişmeleri değerlendirmeleri talimatını verdi.⁷⁴²

Aynı günün akşamı İsmet Paşa'nın isteğiyle Amerikan Başdelegesi Child ile bir görüşme gerçekleşti. Görüşmede İsmet Paşa, kendisine verilen talimatın Türkiye'nin egemenlik hakları ile ilgili kısımlarının tartışmaya açık olmadığını bu nedenle kapitülasyonlar konusunda pazarlık yapılmasının mümkün görülmediğini söyledi. Child ise, Amerikan müesseselerinin korunmasının öneminden bahsederek bu garantinin verilmesinin Amerikan kamuoyunda olumlu etkide bulunacağını dile getirdi. Child,

⁷⁴⁰ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 22, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 24, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e.,s. 902-03.

⁷⁴¹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 22, 1922; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 25, 1922; **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e.,s. 903-05.

⁷⁴² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, November 27, 1922. s. 3-5; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, November 28, 1922. s. 4; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 27, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 29, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 908-09.

görüşmeden sonra kaleme aldığı raporda, İsmet Paşa ile daha önce görüşen Grew'un gözlemlerine benzer olarak "İsmet Paşa'nın diplomattan ziyade asker gibi davrandığını, görüşlerinin ise sabit ve abartısız olduğunu" belirtti.⁷⁴³

Amerikan temsilcileri ile Türk Heyeti arasındaki temas trafiği ilk haftada yoğun bir seyir izlemekteydi. Lozan'a geldikten üç gün sonra, 30 Kasım'da Bristol, Hüseyin Hulûsi Bey ve Hamit Bey ile görüşerek misyoner müesseselerini ve Amerikan okullarının tabii olması gereken hükümleri dile getirdi. Aynı haklar Amerika'daki Müslüman müessese ve okullarına da tanınacaktı. Ele alınan diğer konu Amerikan yatırımının Türkiye'ye gelmesiydi. Türk Delegeleri Bristol'u dinlemekle yetindi ve Konferans'ın daha ilk gününde pozisyonlarını belli etmekten kaçındılar.⁷⁴⁴ Bu görüşmeden birkaç gün sonra, Fransız okulları kapitülasyonlara göre faaliyet göstermekte direndikleri için kapatılmış fakat Amerikan okulları yasalara uyduğu için faaliyetlerine devam etmelerine izin verilmiştir.⁷⁴⁵

Hamit Bey uzun süre Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisiydi ve Hüseyin Hulûsi Bey de Robert Koleji İkinci Müdürüydü. Her ikisinin de, Bristol ile aralarında İstanbul'dan kalma karşılıklı dostane ilişki ve güven vardı. Görüşmeden sonra Bristol raporunun sonuna; "... Amerikan halkı istediklerini almak için savaşılmaya hazır değilse, imkansızları isteyerek mevcut durumu daha kötü hale getirmemelidir..." notunu düştü.⁷⁴⁶

Bu esnada Yunanistan'daki gelişmeler Lord Curzon'u ve Konferans çevrelerini derinden sarstı. 28 Kasım'da, tüm dünyanın gözleri önünde, Anadolu'daki yenilgiden sorumlu tutularak Yunanistan Başbakanı Gunaris ve bakanları idam edildi. Gunaris, idam edilmeden önce kendisini kurtarmak için, "1922 Şubat ayı başında Lord Curzon'a İzmir'i boşaltmayı teklif ettiğini fakat dikkate alınmadığını" söylemişti. Curzon, Gunaris'in teklifi hakkında Başbakanı ve Kabinayı bilgilendirmemişti. Bu nedenle şiddetli bir eleştiri

⁷⁴³ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 906-07; Edwin L. James, "Shadow of Failure Seen at Lausanne", **New York Times**, November 30, 1922. s. 2.

⁷⁴⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, November 30, 1922. s. 3-4.

⁷⁴⁵ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I...**, s. 238.

⁷⁴⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, November 30, 1922. s. 7.

yağmuruna tutulmuştu.⁷⁴⁷ Curzon için tek çare Lozan'dan başarı ile dönüp, yaşananları unutturmaktı.

Konferans'ın 1 Aralık Cuma günü oturumuna Amerikan Heyeti'nin ilk defa yedi kişi (W. Child, M. Bristol, Grew, M. Amory, L. Heck, Dwight, L. Belin) ile katıldığı görülür. Bu toplantıda ele alınan başlıca konu resmi gündemde olmamasına rağmen Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi ve Boğazlar sorunuydu. Kalabalık katılımlarına rağmen görüşmede Amerikan temsilcileri fikir beyan etmediler. Dışişleri Bakanlığı Konferans öncesindeki talimatnameden farklı olarak, savaş zamanında Boğazlar'dan geçiş serbestisi talebini değiştirmiş, temsilcilerine de bu yönde talimat vermişti. Askerden arındırılacak bölgeler içinse henüz Bakanlık'tan talimat gelmemişti ve bu nedenle Amerikan Heyeti fikir beyan etmiyordu.⁷⁴⁸ Ertesi gün, Amerika'nın en büyük gazetesi *New York Times*, mübadele görüşmelerini, "tarihin kara bir sayfası", "Hıristiyan Rumların vatanlarından kovulduğu ve Boğazlar sorununda Türklerin Ruslarla işbirliği yaptığı" propagandası ile yayınladı. Gazete, gümrüklerin uluslararası düzenlenmesi için yapılan Bağlaşık teklifinin de Türkler tarafından kabul edilmediğini yazmıştı.⁷⁴⁹ Oysa, mübadele talebini ilk gündeme getiren Dr. Fridtjof Nansen, Venizelos ve Lord Curzon'du. Üçlü daha sonra tekliflerinden pişman olmuştu.⁷⁵⁰ Boğazlar'da hiçbir egemenlik hakkı tanınmıyordu ve "uluslararası düzenleme" farklı bir adla uygulamaya konulmaya çalışılan ticari kapitülasyonlardı. Bu gerçekler bilinçli olarak görmezden gelinmişti.

3 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığı Boğazlar ile ilgili talimatını temsilcilerine gönderdi. Amerikan Hükümeti; (a) tüm ticari gemilerin barış zamanında, tarafsız ticari gemilerin de savaş zamanında Boğazlar'dan serbestçe geçmesini, (b) savaş gemilerinin barış zamanında geçebileceğini fakat sayının sınırlandırılabilceğini, (c) mümkünse savaş zamanında tarafsızların savaş gemilerinin geçişinin sağlanmasını, (ç) istihkamların yıkılmasını ve yenilerinin yapılmamasını, -Amerikan Hükümeti'ne göre Panama Kanalı ile bu konu

⁷⁴⁷ Pasley, a.g.t., s. 342-44.

⁷⁴⁸ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 117-130; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 1, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 910-11.

⁷⁴⁹ Edwin L. James, "Turks Proclaim Banishment Edict to 1.000.000 Greeks", **New York Times**, December 2, 1922.

⁷⁵⁰ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 118-19, 125; Levon Marshlian, **The Armenian Question from Sérvés to Lausanne, Economics and Morality in American and British Policies 1920-1923**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, 1992. s. 690; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, May 30, 1923. s. 2; **New York Times**, "Turks Wants to Stay Greeks to Return", February 8, 1923. s. 2.

karşılaştırılmazdı çünkü Panama Kanalı sonradan açılmıştı ve Amerika istihkam kurma hakkına sahipti-, (d) Başkan Harding özellikle Amerika'nın kurulacak tarafsız ve silahsız bölgeleri kontrol Komisyonu'nda temsilci bulundurmasının sağlanmasını istemekteydi.⁷⁵¹

Talimat bu şekilde olmasına rağmen Amerikan Hükümeti aslında Boğazlar'ın kontrolünde oluşturulacak uluslararası komisyonun kurulmasını istemiyordu. Çünkü, Senato'nun böyle bir komisyona üyeliği ve ilgili antlaşmayı reddetmesi muhtemeldi ve bu durumda Amerikan Hükümeti kurulmasını sağladığı komisyonda temsil edilemeyecekti. Belirtilen ayrıntı sadece Başdelege Child'a bildirilmişti ve gizli tutulacaktı. Dışişleri Bakanı Huges, 8 Aralık'ta göndermiş olduğu ikinci telgraf ile Bağlaşıkların gerekli garantileri antlaşma yoluyla elde etmelerini, fakat uluslararası komisyonunun kurulmaması için gerekli çalışmaların hissettirilmeden yapılması talimatını verdi.⁷⁵²

Konferans'ın 4 Aralık Pazartesi günü yapılan Boğazlar Rejimi inceleme oturumuna Amerikan Heyeti yine yedi kişi ile katıldı ve bu oturumda L. Heck'in yerini Bristol'un Emir Subayı O. J. Wheeler aldı. Sovyet temsilcisi Çiçerin'in de hazır bulunduğu ve bir konuşma yaptığı bu görüşmede Amerikan heyeti müzakereleri izlemekle yetindi.⁷⁵³ Görüşmesi öncesinde Çiçerin İsmet Paşa'ya Boğazlar konusunda birlikte hareket edilmesini önermişti.⁷⁵⁴ Çiçerin, Boğazlar'ın tüm ülkelerin ticaret gemilerine açık olmasını fakat savaş ve barış zamanında ise Türkiye'nin kontrolünde bulunarak Türk savaş gemileri dışındaki tüm savaş gemilerine kapatılmasını istiyordu. Konferans öncesinde ABD Dışişleri Bakanlığı'nın ve Donanma Bakanlığı'nın Lozan temsilcilerine göndermiş olduğu talimatnamede Boğazların serbestisinin sağlanmasına özel önem verilmişti. Buna rağmen ilk oturumda ABD heyetinin, müzakerelerin akışını izlemeyi tercih ettiği görülür. Oysa Çiçerin'in önermiş olduğu Boğazlar rejimi ile Amerika Donanma Bakanlığı'nın istekleri arasında keskin uyuşmazlıklar vardı. Amerikalılar Boğazlar'ın savaş gemilerine de açık olmasını ve uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesini istemekteydiler. Buna rağmen Amerikan temsilcileri fikir beyan etmekten kaçınmışlardı.⁷⁵⁵

⁷⁵¹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Lausanne, December 3, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 912-13.

⁷⁵² *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Lausanne, December 3, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Lausanne, December 8, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 912-13, 916-17.

⁷⁵³ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 131-42.

⁷⁵⁴ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 157.

⁷⁵⁵ **Wall Street Journal**, "Turkish-Russian Accord Threatens the Conference", December 5, 1922. s. 12.

Boğazlar sorunu 6 Aralık tarihinde yeniden ele alındı. Bu oturumda Amerikan Heyeti yine tam kadro olarak yer aldı ve sadece J. Wheeler'in yerinde L. Heck bulunuyordu. Doğrudan Boğazlar'ı ilgilendiren bu ikinci oturumda Lord Curzon Bağlaşık teklifini sunduktan sonra Başdelege Child bir bildiri okuyarak Amerika'nın görüşlerini ortaya koydu. ABD, Boğazlar'da; barış döneminde tüm ülkelerin ticaret gemilerinin seyrüsefer serbestisine sahip olmasına taraftardı. Bununla birlikte Boğazlar'ın serbestisi Karadeniz'e kıyası olmayan bütün dünya milletlerini de yakından ilgilendirmekteydi. Daha önce Amerikan temsilcilerine gönderilen talimatnamenin altıncı maddesinde; Boğazlar için uluslararası bir idare önerilmiş fakat daha sonra bundan vazgeçmişti. Child, bildirisinde açıkça Türkiye'nin adını zikretmemekle birlikte, Boğazlar'ın bir ülkenin denetiminde olmasının dünya politikasına aykırı olduğunu söyleyerek bölgede kurulacak olan ve Çiçerin tarafından da desteklenen Türk egemenliğine karşı çıktı.⁷⁵⁶

Child, Uluslararası idareden şimdilik bahsetmemeyi uygun görmüştü. Ayrıca söz konusu talimatnamede Boğazlar'daki istihkamların tamamen yıkılması istenmişti. Talimata uygun olarak Child, Boğazlar'ı korumakta olan silahların da yok edilmesini önerdi. Türk Heyeti'nin tepkisini çekmemek için istihkamların tamamen yıkılması talimatını zikretmekten kaçınmıştı.⁷⁵⁷

Sovyet Rusya temsilcisi Çiçerin Lozan'a geldiğinde, önce İsmet Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiş fakat Boğazlar rejimi konusunda bir şey söyleyemeyeceğini belirtmişti. Çiçerin'in güvenilmez tutumu üzerine İsmet Paşa daha sonra Lord Curzon ile görüşmüştü. Bu görüşmelerden sonra, Amerikan Heyeti, Boğazlar konusunda açıklama yapmadan önce, 5 Aralık'ta İsmet Paşa ve Lord Curzon ile ayrı ayrı görüşmüştü. Bağlaşıklar ve Amerika, İsmet Paşa'nın Ruslar tarafından getirilen, Boğazlar'ın savaş gemilerine kapanması ve istihkamlarla korunması teklifini destekleyerek Bağlaşıklar ile Amerikan çıkarlarını tehlikeye atmasından ve bu sayede Rusların Boğazlar'ın kontrolünü dolaylı olarak ele geçirmesinden korkmaktaydılar. Amerikan beyanı bu durumun önüne

⁷⁵⁶ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 151-52; Karacan, a.g.e., s. 141; **New York Times**, "Constantinople Press Attacks Mr. Child", January 15, 1923; Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları-II (Şubat -Ağustos 1923)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. s. 632-33.

⁷⁵⁷ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 151-52; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 6, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 913-14.

geçilebilmesi için yapılmıştı. Zikredilen tehlikeyi fark eden İsmet Paşa da zaten Rus planından farklı bir öneriyi destekleme eğilimindeydi.⁷⁵⁸

Child'ın teklifi ile Curzon'un okumuş olduğu bildiri, Bağlaşık önerisi örtüşmekle birlikte Amerikan önerisi daha sert hükümler getiriyordu. Curzon, önerisinde Boğazlar'ın kontrolü için uluslararası komisyon kurulmasını istemişti. Oysa Child, ilk konuşmasında uluslararası komisyon kurulması önerisine değinmemişti. Child'ın bu tercihinde Dışişleri Bakanlığı'ndan sadece kendisine bildirilen Senato muhalefeti çekincesi de etkili olmuştu. 8 Aralık Cuma günü Boğazlar Rejimini İnceleme Komisyonu 3. Toplantısını sabah ve öğleden sonra oturumları olmak üzere iki görüşmede gerçekleştirdi. Sabah oturumunda, İsmet Paşa bu toplantıda Boğazlar'ın tahkimatlarının Türkiye'nin ve başkent İstanbul'un güvenliği için öneminden bahsetti. Çiçerin de bir konuşma yaparak Boğazlar'daki istihkamların yerinde kalmasını ve hatta yenilerinin yapılmasını isteyerek İsmet Paşa'nın görüşüne tam destek verdi. Amerikan Heyeti toplantıya yine tam kadro olarak katıldı fakat fikir beyan etmeyerek müzakereleri dinlemekle yetindi.⁷⁵⁹

Öğleden sonra oturumunda Amerikan Heyetine İstanbul Ticaret Komiseri Julian E. Gillespie de katıldı. Bu zamana kadar müzakereleri sessizce izleyen Japon temsilci Baron Hayashi, Bağlaşık önerisini desteklediğini, Amerikan görüşlerine katıldığını ve İsmet Paşa'nın sabah oturumundaki beyanlarını takdirle karşıladığını söyledi. Amerikan heyeti öğleden sonra oturumunda da müzakereleri izlemeyi tercih etti.⁷⁶⁰

8 Aralık oturumundan sonra İsmet Paşa'nın Sovyet Rusya'nın taleplerinden ayrılarak Boğazlar rejiminde Bağlaşık tekliflerine yakınlaşan bir politika izlemeye başlaması Boğazlar sorununun çözülme yoluna girmesini sağladı. Çiçerin, Boğazlar'da istihkamlar kurdurarak ve savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişini engelleyerek Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmeye çalışıyordu. Bu tehlikeyi sezinleyen Türk tarafı Sovyet Rusya'nın taleplerinden ayrılmıştı. Amerikan temsilcileri, gelecekte uygulamaya konulması planlanan deniz gücü sınırlama programı için Boğazlar konusunda Sovyet Rusya Heyeti ile bir protokol imzalamak istiyordu. Dışişleri Bakanlığı, görüşmelerin gayri

⁷⁵⁸ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 6, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 914-15; Karacan, a.g.e., s. 109-12; Ramazan Çalık, "Lozan Konferansı'nın Alman Basınındaki Yankıları", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 46.

⁷⁵⁹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 162-171.

⁷⁶⁰ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 172-179.

resmi olarak gerçekleşmesi ve bu protokolün Sovyet Rusya'yı tanıma anlamına gelmemesi şartıyla temsilcilerinin Rus Heyetiyle görüşmesine müsaade etti. Aynı bir protokol imzalanması düşüncesi Amerikan, İngiliz ve Fransız temsilciler arasında ortak toplantıda ele alındı. Görüşmede, Curzon ve Barrère ülkelerinin Sovyet Rusya'yı tanıma niyetinde olmadığını söyledi. Çiçerin ve Rakovsky'nin tanıma olmadan antlaşma yapmaya yanaşmayacağı biliniyordu. Amerikan arşiv belgelerine göre; bu dönemde Türkler ile Ruslar arasında anlaşmazlık çıkmıştı ve Fransa, Türkler ile İngilizler arasında her gün daha da artan yakınlaşmadan rahatsızdı. Rusların herhangi bir antlaşma imzalamadan Lozan'ı terk etmesi bekleniyordu.⁷⁶¹

Boğazlar ile ilgili müzakereler devam ederken, İsmet Paşa Lord Curzon ile Musul'u görüştü ve I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere tarafından el konulan Reşadiye ve Sultan Osman denizaltılarının teslimini istedi. İsmet Paşa'nın talepleri Lord Curzon'u oldukça sinirlendirmiş ve tehditler savurmasına neden olmuştu.⁷⁶² Oysa, kamuoyu baskısı ve Alman tazminatı sorunları nedeniyle zorda olan Başbakan Bonar Law, Yakın Doğu'daki sorunları çözerek Avrupa'ya yoğunlaşmak için Musul'dan vazgeçmeye razıydı.⁷⁶³

Bonar Law, Lozan'da Musul tartışmaları devam ederken 8 Ocak 1923 tarihinde Lord Curzon'a;

... bana göre hayati olan iki şey var; ilk olarak Musul için tekrar savaşı göze alamayız, ikinci olarak da daha önce bildiğimiz gibi şayet Fransa Türklere karşı savaşta bize katılmayacaksa Sevr'den elimizde kalanlara Türkleri zorlamak için savaşmak durumunda kalabiliriz ...

diyerek Musul'dan vazgeçebileceğini yazmıştı.⁷⁶⁴

⁷⁶¹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne, December 8, 1922; The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne, Washington, December 9, 1922; The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne, December 11, 1922, PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 917-18; Grew, Atatürk ve İnönü....., s. 20-22; Edwin L. James, "Allies' Proposals For Straits Regime Win Favor of Turks", New York Times, December 9, 1922. s. 2.*

⁷⁶² Şimşir, *Lozan Telgrafları-I.....*, s. 197-98.

⁷⁶³ Pasley, a.g.t., s. 336; Othman Ali, "The Kurds and the Lausanne Peace Negotiation, 1922-23", *Middle Eastern Studies*, S. 33, No: 3, Temmuz 1997. s. 522.

⁷⁶⁴ Ali, a.g.m., s. 522; Lord Curzon, Bonar Law'un Musul'u Türkiye'ye bırakma niyetini fark etmişti fakat elindeki gizli bilgi Musul sorununda geri adım atmamasını sağlamıştır. Curzon, Lozan-Ankara arasındaki şifre telgraf yazışma çözümlerinden İsmet Paşa'nın Musul konusunda çok fazla ısrarcı olmayarak orta bir yol bulmaya çalışacağını öğrenmişti. Bu istihbarat ve Türk Heyetinin teknik altyapı yetersizliği Lozan Konferansı'nda Musul'un elden çıkma sürecinin başlamasında en etkili faktör olacaktır. Bkz. Jeffrey, Sharp, a.g.m., s. 81-82.

18 Aralık'ta Boğazlar Rejimini İnceleme Komisyonu 5. Toplantısını yaptı. Üç gün önceki azınlıklar toplantısının aksine bu oturuma Child, Bristol ve Grew'un katıldığı görülür. Görüşmelerde, Bağlaşık tekliflerine karşı Ruslar ve daha sonra Türkler kendi karşı tekliflerini sundular. Müzakerelerin seyrini beklemeği uygun gören Amerikan Heyeti, Child'ın bildirisinden sonra fikir beyan etmemişti.⁷⁶⁵ Boğazlar konusundaki görüşmelere ertesi gün de devam edildi. Amerikan Heyeti yine görüşmelerde hazır bulundu. Bu oturumda Türk ve Rus karşı tasarıları ile kurulması planlanan Boğazlar Komisyonunun çalışma usulleri müzakere edildi. Bağlaşık önerilerine en etkili muhalefet Çiçerin'den geliyordu. Çünkü, Türk tarafı Boğazlar'da tahkimat kurmamayı kabul etmişti. Görüşmelerin seyri Amerikan çıkarlarının doğrultusunda geliştiği için Amerikan Heyeti müzakereleri izlemekle yetinmeyi tercih etmekteydi. 20 Aralık'ta yapılacak müzakerelerden önce, Child, Grew ve Bristol görüşmelerde takip edilecek yolu belirleyerek, Amerikan çıkarlarını ilgilendiren durum ortaya çıkarsa okunacak bir bildiri hazırladılar. Görüşmeler Amerikan çıkarlarına zarar verecek şekilde gelişmezse, müzakereleri izlemekle yetinilmesine karar verildi. Bakanlık talimatnamesine ve sabah verilen karara uygun olarak, 20 Aralık'ta yapılan toplantıda da fikir beyan edilmedi.⁷⁶⁶ Boğazlar rejimi ile ilgili müzakereler bu tarihten itibaren özel görüşmelerde çözülmeye çalışılacaktır.

Lozan'da bu görüşmeler olurken, Aralık ayı ortalarında Adnan Bey (Adivar), Refet Paşa tarafından yürütülen sivil görevleri üstlenmek üzere İstanbul'a atandı. İstanbul'daki Yunanistan Yüksek Komiseri ise 16 Aralık'ta şehirden ayrılmıştı. Yunanistan'ın Türkiye'deki çıkarlarını artık İspanyol Büyükelçisi yürütecekti.⁷⁶⁷ Hatırlanacağı gibi 1917 yılı Nisan ayında diplomatik ilişkiler kesildiğinden beri ABD'deki Türk çıkarlarını da İspanyol Büyükelçisi takip etmekteydi.

21 Aralık akşamı İtalyan Heyeti'nin vermiş olduğu yemekte Türk tarafının İkinci Delegesi Rıza Nur ile Amerikan tarafının İkinci Delegesi Grew Musul sorununu ele aldılar. Rıza Nur, Musul petrollerinin ABD tarafından işletilmesini daha kabul edilebilir

⁷⁶⁵ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 231-45.

⁷⁶⁶ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 269-94; Brown, **The Lausanne Conference.....**, s. 294; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 20, 1922; J. Grew anılarında, Lord Curzon'un 19 Aralık oturumundaki ultimatoma verir tavrından sonra kendilerine; *"Türlere karşı sanki onlar barış şartlarını dinlemek için galiplerin huzuruna sürüklenmiş mağlup düşmanlar gibi alaycı ve müstehzi bir tonla konuştuğunu"* söylediğini kaydeder. Grew, **Atatürk ve İnönü.....**, s. 22-23.

⁷⁶⁷ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 17, 1922.

bulduklarını ve Bağlaşıklardan önce ABD ile bir antlaşma yapmaya istekli olduklarını söyledi. Bu durumda ABD daha kazançlı çıkacaktı. Grew ise, Musul konusunda yorumdan kaçınarak, Türk-Amerikan antlaşması için henüz böyle bir niyetleri olmadığını söyledi.⁷⁶⁸ Amerikan ve Avrupa Basını Musul sorununa büyük önem vermekteydi ve Amerikan gözlemcilerinin Musul sorunu görüşmelerinde nasıl tavır takınacağı merak ediliyordu.⁷⁶⁹

Mudanya Ateşkesinden hemen sonra Ankara'ya gönderilmiş olan Yüksek Komiserlik Mümessili Robert Imbrie Lozan Konferansı süresince Ankara'da bulunmaktaydı. Imbrie, Ankara'daki gelişmeler ve TBMM'nin yeniden yapılanma uygulamaları hakkında yazdığı raporlarını İstanbul'a ve Dışişleri Bakanlığı'na gönderiyordu. Imbrie'nin raporları Lozan'daki ABD Temsilcilerine de iletiliyordu. Aralık ayı ortalarında gönderilen rapor; TBMM'yi İlimhıların (*Moderates*) kontrol altında tuttuğu ve Ankara'daki Bolşevik etkinin azaldığı şeklindeydi. Imbrie, ayrıca Anadolu'da çok miktarda Rus altını bulunduğunu da rapor etmiş fakat bu bilgiyi teyit ettirememişti.⁷⁷⁰

Konferans müzakerelerinde Aralık ayının sonuna yaklaşılırken Konferans görüşmelerindeki anlaşmazlıklar da su yüzüne çıkmaya başladı. Fransız gazeteleri Barrère'yi, Lord Curzon'un politikalarına şartsız destek verdiği için sürekli eleştiriyordu. Fransızlar, Boğazlar'da kurulacak uluslararası komisyon görüşünü değiştirerek askersizleştirilen alanları Türkiye'deki diplomatik misyonların denetlemesini önerdiler. İsmet Paşa'nın bu teklifi de reddetmesi üzerine Curzon Amiral Bristol'un İsmet Paşa'ya hiçbir denetimi kabul etmemesi tavsiyesinde bulunduğu iddiasını ileri sürdü. İddia, Bristol ve İsmet Paşa tarafından yalanlandı fakat Curzon iddiasında ısrara devam etti.⁷⁷¹

25 Aralık'ta İsmet Paşa ile Amerikan Başdelegesi Child arasında bir görüşme gerçekleşti. Görüşmede İsmet Paşa, Musul'un Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini,

⁷⁶⁸ Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 25.

⁷⁶⁹ Sonyel, **Gizli Belgelerle.....**, s. 55.

⁷⁷⁰ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 24, 1922.

⁷⁷¹ Bristol, Lord Curzon ile anlaşmamaktaydı ve bir dönem birlikte görev yaptığı İngiliz Amiral Roger Keyes ile Bristol arasında şahsi dostluk vardı. 6 Aralık'ta Amiral Bristol ile Keyes, öğle yemeğinde bir araya gelerek Boğazları görüşmüşlerdi. Bristol, Keyes'ten İngilizlerin Boğazlar ile ilgili planlarını öğrenmek istemiş, her ikisi de uluslararası denetime ve askersizleştirilecek bölgelere karşı çıkarak Türkler ile adil bir antlaşma yapılması isteğini dile getirmişti. İstihkamların yıkılması iki amirale göre de makul bir talepti. Görüşmede Keyes, İngilizlerin Boğazlar'da askersizleştirilmesi planlanan bölgelerin planını Bristol'a vermişti. Bu görüşmeyi Keyes'in Curzon'a aktarmış olması muhtemel olmakla birlikte, Bristol'un Türk Heyeti'ne askersizleştirilecek bölgelere karşı çıkmasını tavsiye ettiği bilgisini Curzon'a Fransız Başdelegesi Camille Barrère iletmışti. Bristol, böyle bir tavsiyede bulunduğu iddiasını Dışişleri Bakanlığı'na yazmış olduğu günlük raporda da şiddetle reddeder. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 6, 1922, s. 2; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 30, 1922.

Bağlaşıkların Türk isteklerini asgari olarak karşılamaının önemli olduğunu ve Türkiye'nin sadece Batı'ya değil, Kuzey'e, Güney'e ve Doğu'ya da bakabileceğini söyledi. Tüm bu gelişmeler üzerine Amerikan Heyeti mevcut şartlar altında sessiz kalıp olayların gelişimini izlemenin Amerikan çıkarlarına daha uygun olacağına karar verdi.⁷⁷² İsmet Paşa, görüşme sonrası Başbakan Hüseyin Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta Child'ın tehditkar bir dil kullandığını ve gerekli cevapları aldığını rapor etti. İsmet Paşa, "Amerikan Heyeti ne zaman Bağlaşıklardan ayrı bir girişimde bulursa mutlaka aleyhte ve daha aşırı istekler içeren bir taleple ortaya çıktığını" söylüyordu.⁷⁷³

Konferans'taki gelişmeler ve tıkanıklık hakkında İsmet Paşa Ankara'yı sürekli bilgilendiriyordu. Lozan'daki gerginlik Ankara'ya da yansımıştı. Ankara'dan İstanbul'a gelen Amerikalı gazeteci Constantin Brown da, Başbakan Hüseyin Rauf Bey'in Lozan Konferansı'nın kesintiye uğrama ihtimalinin güçlendiğinden bahsederek "artık Türk Ordusu'nu kullanma zamanı geldi" dediğini Yüksek Komiserliğe iletti.⁷⁷⁴ TBMM'de ise tüm gelişmeler Başbakan H. Rauf Bey tarafından düzenli olarak milletvekillerine aktarılıyor bazen gizli celseler de; Konferans'taki gidişat ve Bağlaşıkların tutumları ele alınarak İsmet Paşa'ya gönderilecek talimata şekil veriliyordu.⁷⁷⁵

Musul sorunu henüz Konferans gündeminde açıkça tartışılmaya başlanmamıştı. Lord Curzon kendi cephesini tahkim ederken İsmet Paşa da taraftar kazanmaya çalışmaktaydı. Petrol anlaşmazlıkları nedeniyle Musul sorununda İngiltere'ye karşı ABD doğal müttefik olarak görünüyordu. Bu nedenle Ankara'da Chester Projesi görüşmelerine öncelik verilmişti. Oysa Amerikan Hükümeti, İngiltere'den istediği petrol paylarının bir kısmını almak karşılığında sessiz kalmaya razıydı. Kapalı kapılar arkasında Curzon ile Child arasında görüşmeler devam ediyordu ve Curzon, Amerikan taleplerini reddetmeyerek Child'ı yanında tutmayı başarmıştı. Daha sonra Child'ın yönlendirmesi ve Bakanlığın onayı ile Amerikan temsilcileri Musul sorununda tarafsız kalmaya ve açık kapı ilkesini sonuna kadar savunmaya karar verdi. Amerika'dan istenen desteğin yeterince alınamayacağına ortaya çıkması üzerine Ocak ayı başında iki kişilik bir heyet, Mustafa

⁷⁷² *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 26, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s.935-36.

⁷⁷³ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 280.

⁷⁷⁴ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, December 27, 1922.

⁷⁷⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, C. 28, İctima Senesi: 4, 4 Kanunisanı 1339 (4 Ocak 1923), 168. İctima, 1. Celse. s. 176-82; **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D. 1, C. 27, İctima Senesi: 3, 28 Kanunisanı 1339 (28 Ocak 1923), 2 ve 3. Celseler, s. 1236-56.

Şerif Bey ve Tevfik Bey Musul sorununu İngiltere Hükümeti ile aracısız görüşmek üzere Londra'ya gönderildi.⁷⁷⁶ Bu girişimden herhangi bir sonuç alınamadı.

Aslında Bağlaşıklar arasında anlaşmazlık vardı ve bir aydan uzun süredir halının altına süpürülmüş olan sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Amerikan temsilcileri, Boğazlar'ın serbestisi, kapitülasyonlar ve azınlıklarla ilgili müzakerelerde Bağlaşıklarla birlikte hareket etmeye devam edecekti. Oysa Amerikan Heyeti de, Bağlaşıklardan herhangi birinin ekonomik imtiyaz elde etmek için diğer alanlarda ödün verebileceğinden kuşkulandı.⁷⁷⁷

Lord Curzon 31 Aralık'ta Paris'e giderek burada bulunan Başbakan Bonar Law ve Fransız yetkililerle görüştü. Görüşmelerin temel amacı Fransız desteğinin sağlanmasıydı. Curzon, beklentilerini elde edemediği için geri döndü. Paris'ten eli boş dönen Curzon, Konferans'ın bir an önce bitmesi için sabırsızlanmaya başladı. 3 Ocak akşamı Grew ile yaptığı görüşmede, antlaşmanın 20 Ocak tarihine kadar imzalanmış olacağını ya da Konferans'ın kesintiye uğrayacağını söyledi.⁷⁷⁸ Konferanstaki gelişmeler TBMM'de ele alınarak değerlendiriliyordu. 3 Ocak tarihli görüşmede Karaağaç'ın Misak-ı Milli içerisinde yer aldığı tekrarlanmış, Child'ın alt komisyonda azınlıklarla ilgili beyanına büyük tepki gösterilmişti.⁷⁷⁹

... Müşahit [Gözlemci] sıfatıyla gelen fakat her nasılsa mesalimize fiili olarak müdahale etmekte olduğu anlaşılan Amerika Murahhası Mister Çaylıdis Tali Komisyonda güya tehcir edilenlerin ve muhaceret edenlerin evlerine avdet ve mülklerine tasarrufları icabettiğine dair bir muhtıra vererek muhacirlerin avdeti meselesini mevzubahissetmiş. Bittabi kabul etmiyoruz.⁷⁸⁰

13 Ocak akşamı Amerikan İkinci Delegatesi Grew, İsmet Paşa'dan randevu istedi ve görüşmede Konferans'ı tıkayan konular ele alındı. İsmet Paşa'nın, Musul, kapitülasyonlar, azınlıklar ve mali sorunlarda taviz vermeye yanaşmaması üzerine Grew, Türkiye ile Amerika arasında imzalanmasını istediği dostluk ve ticaret antlaşmasının ne zaman müzakere edilebileceğini sordu. İsmet Paşa hemen yarın cevabını verince Grew,

⁷⁷⁶ LCMD, **Papers of Mark L. Bristol-IV**, *Report of Operations for Week Ending 7 January 1923*. January 7, 1923.

⁷⁷⁷ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 28, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 938; Pasley, a.g.t., s. 339.

⁷⁷⁸ Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 29.

⁷⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. I, C. 26, İçtima Senesi: 3, 167. İçtima, 3 Kanunisani 1339, (3 Ocak 1923). s. 142-44.

⁷⁸⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, a.g.b. s. 144.

Bağlaşıklar ile bir antlaşma imzalanmadan müzakerelere başlamayı doğru bulmadığını belirterek konuyu kapattı.⁷⁸¹ Grew, antlaşma müzakerelerine başlamaya niyetli olmamasına ve bu yönde bir talimat gelmemesine rağmen, İsmet Paşa'nın nabzını ölçmek ve Amerikan Heyeti'nin özellikle kapitülasyonlar sorununda takındığı tavırdan İsmet Paşa'nın ne kadar rahatsız olduğunu öğrenmek için müzakere önerisini gündeme getirmişti.

Tüm bu müzakere trafiği içerisinde, 1923 yılı Ocak ayı ortalarında, Lozan Konferans'ındaki tıkanma ve keskin anlaşmazlıklar artık aşılamaz hale gelmişti. 15 Ocak'ta Lord Curzon, Başdelege Child'dan tıkanmanın aşılması için aracılık yapmasını istedi. Child, İsmet Paşa ile üçlü bir toplantı yapmayı teklif edince Curzon, İkinci Delege Horrace Rumbold'un da görüşmede bulunmasını talep etti. Child, Türk karşıtlığı ile bilinen Rumbold'un toplantıya katılmasını kabul etmedi. Üç ülkenin başdelegeleri; Child, İsmet Paşa ve Curzon arasında gerçekleşen görüşmede ele alınacak en önemli konu kapitülasyonlardı. Görüşmede Child'ın fikir beyan etmediği görülür. Curzon özellikle adli kapitülasyonların korunması için İsmet Paşa'yı ikna etmeye uğraştı. Fakat tekliflerinin tümü egemenlik haklarına aykırı olduğu için İsmet Paşa tarafından reddedildi.⁷⁸²

17 Ocak'ta Amiral Bristol, İsmet Paşa ile görüşerek kapitülasyonların kaldırılması halinde yerlerine konulacak rejimin gerekliliğini anlattı. Bristol, Türkiye'deki hukuk sistemi çağdaş normlara uyum sağlayıncaya kadar yabancıları koruyucu bir rejimin varlığının gerekli olduğunu düşünüyordu. İsmet Paşa, Curzon'a söylediklerini tekrarlayarak, farklı bir isimle kapitülasyonların yerini alacak herhangi bir rejimin kabul edilmeyeceğini söyledi. Görüşmede Musul sorunu İsmet Paşa tarafından gündeme getirilmiş fakat Bristol bu konunun Bağlaşıklar ile ilgili olduğunu söylemişti. Amerikan Heyeti Musul konusunda ortak bir politika belirleyerek, açık kapı ilkesi dışında Musul sorununda tarafsız kalmaya karar vermişti. Bu nedenle Bristol, fikir beyan etmekten kaçınmıştı. 16 Ocak'ta, Child, Curzon ve İsmet Paşa kapitülasyonlar üzerinde ortak bir görüşme yapmış ve Child, Bristol'u bu görüşme hakkında bilgilendirmişti. Grew ve Curzon ile görüşükten sonra İsmet Paşa kapitülasyonların kabul edilmesinin imkansız

⁷⁸¹ Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 31-32.

⁷⁸² A.g.e., s. 32-33; Karacan, a.g.e., s. 194.

olduğunu belirten bir mektup yazarak her iki Başdelege'ye göndermiş, bu görüşmelerden de sonuç çıkmamıştı.⁷⁸³

Ocak ayının ortalarından itibaren görüşmelerin kesilmesi an meselesi haline geldi. Gerginlik TBMM oturumlarına da yansımıştı ve 28 Ocak Pazar günü Meclis Gizli Celse yapmak üzere olağanüstü toplandı.⁷⁸⁴ Bu esnada Amerikan Başdelegesi Child'ın sık sık İsmet Paşa ile temasta bulunduğu görülür.⁷⁸⁵ Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde yer alan raporlara göre görüşmelerde genellikle; kapitülasyonlar, Musul sorunu ve müzakerelerde sonuca ulaştırılmayan konular ele alınıyordu. Türk Heyeti "kapitülasyon" kelimesinden hoşnut olmadığı için bunun yerine benzer imtiyazları içeren fakat adı kapitülasyon olmayan yeni teklifler Child tarafından İsmet Paşa'ya iletildi. Ayrıca Musul konusunda Amerikan temsilcilerinin tarafsız kalacaklarının sinyalleri de hissettirilmişti. Child'ın raporlarından; Amerikan temsilcilerinin ikili görüşmelerde Türk Heyetini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştıkları ortaya çıkar. Child, 18 Ocak'ta İsmet Paşa ile yaptığı özel görüşme sonrası Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporuna,

... Görüşme çok verimli değildi. Bununla birlikte, sonunda Türk Heyetini kendilerine ve Bağlaşıklara faydalı olacak, özellikle Amerikan çıkarlarının ilgili olduğu konularda istediğimiz istikamette hareket etmelerini sağlayabileceğimiz ümidini halen korumaktayız
786
...

kaydını düşmüştü. İkinci Delege Grew, Konferans'ın başarısızlıkla sonuçlanma işaretleri vermesinden en çok Yunanlıların memnun olduğunu ve bu sayede Doğu Trakya'yı tekrar işgal edebilmeyi umduklarını kaydeder. Yunanlıların fırsatçı tutumları İngilizler hariç Konferansın diğer katılımcıları üzerinde bıkkınlık yaratmıştı.⁷⁸⁷ Aralık ayının başından itibaren Yunanlılar Trakya'ya asker kaydırmaya başlamışlardı. Amerikan Yüksek Komiserliği, İngiltere'nin mevcut Yunan Hükümeti ile yakın ilişkide olduğunu ve Yunan saldırısına destek vereceğini rapor ediyordu.⁷⁸⁸

⁷⁸³ Grew, *Atatürk ve İnönü...*, s. 33-34; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, January 17, 1923; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, January 17, 1923. s. 3.

⁷⁸⁴ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D. 1, C. 3, İctima Senesi: 3, 28 Kanunusani 1339 (28 Ocak 1923), 182. İctima, 2. Celse. s. 1236-44.

⁷⁸⁵ Karacan, a.g.e., s. 194.

⁷⁸⁶ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 18, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 951-53.

⁷⁸⁷ Grew, *Atatürk ve İnönü...*, s. 28.

⁷⁸⁸ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *Report of Operations for Week Ending 31 December 1922*. 7 January, 1923; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, January 19, 1923.

Lord Curzon, 23 Ocak'ta Musul sorunu ele alınmadan iki gün önce Child ile görüşerek, sorunu Milletler Cemiyeti hakemliğine götürmeyi düşündüğünü söyledi ve Amerika'nın görüşünü öğrenmek istedi. Child, Musul sorununa dahil olunmayacağını fakat topraklar kimde kalırsa Amerika'nın petrol haklarının korunmasının önemli olduğu görüşünü Curzon'a ilettili.⁷⁸⁹ Curzon istediğini almıştı, Amerika Musul sorununda pasif politika izleyecekti ve petrolerden kendisine pay verilirse sorunun İngiltere lehine çözümlmesine itiraz etmeyecekti.

Tüm bu kapalı kapılar arkasında gerçekleşen ön görüşmelerden sonra, 23 Ocak Salı günü yapılan sabah oturumunda Musul sorunu ilk defa açık olarak ele alındı. Bugüne kadar kapalı kapılar arkasında gerçekleşen görüşmelere rağmen; Amerika ile İngiltere arasında petrol alanlarının paylaşımı yüzünden anlaşmazlık olduğu bilinmekteydi ve Amerikalı temsilcilerin Musul sorununda nasıl bir yaklaşım sergileyecekleri merak ediliyordu. Görüşmeler açılınca İsmet Paşa, Musul'un demografik, tarihi ve kültürel nedenlerle Türkiye'ye ait olduğunu açıkladı ve halk oylaması istedi. Zaten vilayet Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra işgal edilmişti.⁷⁹⁰ Musul sorunu üzerindeki bu ilk genel görüşmeyi Amerikan Heyeti'nin izleyerek gelişmelerin seyrini görmeyi tercih ettiği görülür. Musul sorunu öğleden önce ve sonra olmak üzere iki oturumda tartışıldı. Lord Curzon, İsmet Paşa'nın diğer konularda Mondros'u geçersiz sayıp Musul sorununda dayanak göstermesinin tutarsız olduğunu ileri sürerek İngiliz karşı görüşlerini dile getirdi. Lord Curzon'a göre; İngiltere'nin Musul'u elde tutmak istemesinin temel nedeni petrol kuyuları değildi. *Turkish Petroleum Company*'nin (TPC) Musul petrolerinde imtiyaz hakkı vardı fakat diğer girişimcilerin de hakları inkar edilmemekteydi.⁷⁹¹ Konferans'taki herkes Curzon'un doğru söylemediğinin farkındaydı fakat İsmet Paşa hariç bu gerçeği açıkça söyleyen yoktu.

Curzon'un Musul tartışmalarında petrol konusuna ve TPC'nin haklarına vurgu yapması, Amerikan Heyetine kendi çıkarlarını teyit ettirebilmek için iyi bir fırsat vermişti.

⁷⁸⁹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 21, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 953-54; Grew, **Atatürk ve İnönü.....**, s. 35; Marshlian, a.g.t., s. 728.

⁷⁹⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, Conditions in the Near East, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, Lecture Delivered at Army War College Washington, October 6, 1925, Copy No: 164, Confidential Diary, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 1).

⁷⁹¹ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 23, 1923; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 343-76; Karacan, a.g.e., s. 197-208; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 192; Sonyel, **Gizli Belgelerle.....**, s. 56; **Los Angeles Times**, "Turks Demand Plebiscite in Mosul Dispute", January 24, 1923. s. P.13.

Bu amaçla, ilk oturumdan hemen sonra, Child, Grew, Bristol ve Gillespie öğleden sonra oturumunda sunulmak üzere bir bildiri hazırladılar.⁷⁹² İlk oturumda İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında geçen sert tartışmalara rağmen Amerikan Heyeti fikir beyan etmemiş, İngiltere'ye karşı Türk tarafını desteklememişti. Oysa, Amerikan Hükümeti, İngiltere liderliğindeki Bağlaşıkların Musul ve diğer işgal alanlarında uygulamaya koydukları güdüm idarelerinin temel amacının ABD'yi bu bölgelerden uzak tutmak olduğunun farkındaydı.⁷⁹³ Zaten bu nedenle Aralık ayı başında King-Crane Raporu Başkan Harding'in izni ile kamuoyuna açıklanmıştı.

Aynı gün öğleden sonra oturumunda Musul sorunu tartışılmaya devam edildi. Lord Curzon, sorunun Milletler Cemiyeti Hakemliği'nde çözülmesi önerisini getirdi. Japon Delege Baron Hayashi de Curzon'un önerisini destekliyordu. Bu ana kadar sessiz kalan Amerikan temsilcileri oturum arasında hazırladıkları bildiriye sunarak Musul sorunu konusundaki görüşlerini açıkladılar. TPC'de Amerikalılara da pay verilmesi ve açık kapı ilkesinin uygulanması şartıyla Lord Curzon'un görüşleri destekleniyordu.⁷⁹⁴ İsmet Paşa Ankara'ya gönderdiği durum raporunda Musul müzakerelerinin savaş gibi geçtiğini çözümün kolay olmadığını bildirdi.⁷⁹⁵ İsmet Paşa'nın göndermiş olduğu son durum raporu TBMM'de gizli oturumda ele alındı ve Milletvekillerinin hemen hepsi Musul ve Kerkük'ten vazgeçilmeyeceğini, sorunun Milletler Cemiyeti hakemliğine havalesinin ise kabul edilemeyeceğini belirten ateşli konuşmalar yaptılar.⁷⁹⁶

Musul sorunundaki Amerikan beyanı, Lord Curzon'un daha önce verdiği güvencelerin tutanaklara kaydedilmesini sağlamak için yapılmıştı. Çünkü, Ocak ayının başında Amerikan temsilcileri ile Lord Curzon arasında gerçekleşen görüşmede Musul sorunu da ele alınmış; Curzon, Türklerin ilk başta üretilen petrolden pay talep ettiklerini fakat daha sonra tüm Musul'u istemeye başladıklarını söylemişti. Curzon bilinçli olarak, Amerika'nın petrol haklarına saygı gösterileceğini de belirtmişti. İngiltere, Musul

⁷⁹² LCMD, *Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, January 23, 1923; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 343-66; Hikmet Uluğbay, "Musul Sorunu", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 83.

⁷⁹³ Thomas A. Bryson, "Admiral Mark L. Bristol, an Open Door Diplomat in Turkey", **International Journal of Middle East Studies**, S. 5, No. 4, Eylül 1974. s. 459.

⁷⁹⁴ LCMD, *Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, January 23, 1923; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 377-78; Semiz, a.g.e., s. 65.

⁷⁹⁵ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 428-29.

⁷⁹⁶ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D. 1, C. 3, İctima Senesi: 3, 28 Kanunusani 1339 (28 Ocak 1923), 182. İctima, 2. Celse. s. 1238-39.

petrollerinden, Fransız, İtalyan ve Türklere pay verilmesine razı görünüyordu. Amerikan firmalarının Türklere ile petrol hakları konusunda temasta bulunmasından da duyulan rahatsızlık (Chester Projesi kastediliyor) Amerikalı temsilcilere iletilmişti.⁷⁹⁷

Aslında, Paris Barış Konferansı'nda İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmek için İtalya'ya karşı oynanan tiyatroya benzer bir tiyatro tekrar gösterime konulmuştu. Çünkü müzakereler başlamadan önce Curzon, Child ile yaptığı görüşmede Musul sorununun Milletler Cemiyeti hakemliğine götürüleceğini söylemişti. Amerikan Heyeti de buna rıza göstermişti. Geriye sadece İsmet Paşa'yı ikna etmek ve müzakere ediyor görüntüsü vermek kalmıştı ki o da başarıyla yapılmaktaydı. Bu nedenle Musul sorunu görüşülürken Child başkanlığındaki Amerikan Heyeti Konferansa bir bildiri sunarak Curzon'un tezlerini desteklediğini ilan etti.⁷⁹⁸ İsmet Paşa, sorunun Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine havale edilmesini, Musul'un elden çıkması anlamına geleceği için kabul etmiyordu.⁷⁹⁹ Musul sorununda İtalya ve Fransa'ya güvenemeyen Curzon, Amerikalıların desteğine ihtiyaç duymuş, açık kapı ilkesi ile TPC'de elde edilecek Amerikan haklarına saygı gösterileceğini, başka bir deyişle Musul petrollerinden Amerikan şirketlerine de pay verileceğini söyleyerek istediği desteği elde etmeyi başarmıştı.

Amerikan Hükümeti'nin itirazı I. Dünya Savaşı'nda Bağlıkların müttefiki olarak vermiş olduğu mücadele ile elde etmesi gereken ticari avantajların kendisinden esirgenmesinaydı. Lord Curzon, Konferans'taki Musul görüşmelerinde İngiltere'nin dünya ekonomisi için önemli olan maddelerin tekel altına alınmasına karşı olduğunu ve TPC'den diğer milletlere pay verilmesi hakkının tanındığını söylemişti. Amerikan Heyeti bu beyanı "açık kapı" ilkesinin İngilizler tarafından kabul edildiğine yorarak Lord Curzon'un söylediklerini desteklediklerini belirtmişlerdi. Oysa, Musul'u elden çıkartmamaya çalışan Curzon, sorunu Milletler Cemiyeti'ne havale edebilmek için manevra yapmaktaydı.⁸⁰⁰ Görüşme öncesinde, Amerikalıların Musul sorununda Türk tezlerine destek vermesi umulmaktaydı fakat bu beklenti boşa çıkmıştı. Musul sorununda Lord Curzon istediğini elde etmiş görünüyordu.

⁷⁹⁷ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 9, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 949-50; Edward Mead Earle, "The Turkish Petroleum Company –A Study in Oleaginous Diplomacy", **Political Science Quarterly**, S. 39, No: 2, Haziran 1924. s. 276.

⁷⁹⁸ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 23, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 2, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 957-58; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 377-78; Pasley, a.g.t., s. 348.

⁷⁹⁹ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 444-45.

⁸⁰⁰ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 377-78.

Fransa dönüşü Konferans'ı bitirmeye kararlı olan Curzon elini çabuk tutmaya karar vermişti. Musul sorunu istenilen şekle konulduktan sonra, Lord Curzon Lozan'daki müzakerelerin bitmesi için acele etmekteydi. Lozan görüşmeleri devam ederken Avrupa'da savaş sonrası sorunlar tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Fransa'nın Ocak ayının başında Ruhr'u işgal etme niyetinde olduğu Lozan Konferansı'nın başladığı günlerde gazetelerde yer almıştı.⁸⁰¹ Beklendiği gibi, Ocak ayının ikinci haftasında Fransızların Ruhr bölgesini işgal etmeleri Curzon'un Konferansı bir an önce bitirmek için acele etmesine neden olan diğer etkendi. Bunun için Türk Heyeti üzerindeki baskı artırılmalı ve zaman aralığı daraltılarak Türkler köşeye sıkıştırılmalıydı. Bağlaşık taslağı söylentileri Konferans çevrelerinde dolaşıyordu ve 17 Ocak'taki görüşmesinde Bristol, İsmet Paşa'ya Bağlaşıklara sunulmak üzere bir antlaşma taslağı hazırlatıp hazırlatmadığını sormuştu. İsmet Paşa da, Bağlaşıkların böyle bir taslak üzerinde çalıştıklarını duyduğunu ve bu taslağı gördükten sonra Türk taslağının hazırlanacağını söylemişti.⁸⁰²

Ocak ayı sonuna yaklaşılırken, kapitülasyonlar üzerindeki tartışmalar, Bağlaşıkların farklı adla kapitülasyonları tekrar uygulamaya koymak için ısrar etmesi ve Amerikan Heyetinin Bağlaşıklara destek vermesi, kapitülasyonlar ile ilgili Bağlaşık taslak sözleşmesi ve diğer sorunlar müzakerelerin durma noktasına gelmesine neden oldu. Bağlaşıklar arasında güvensizlik hakimdi ve müzakereleri Lord Curzon yönlendiriyordu. Amerikan temsilcileri Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla Bağlaşıklar ile Türkler arasında imzalanacak olan antlaşmayı ya da müzakerelerin gidişatını takip ediyordu. Müzakereler antlaşma ile sonuçlanırsa Amerikan temsilcileri de hemen kendi antlaşmalarının görüşmelerine başlayacak, müzakereler kesintiye uğrarsa, son Bağlaşık temsilcisi Lozan'dan ayrılıncaya kadar bekleyeceklerdi. Amerikan Heyeti Bağlaşıkların sunmuş olduğu taslağı Türkiye için büyük bir şans olarak değerlendirmekteydi. 25 Ocak'ta Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen talimatta, Türk Heyeti ile antlaşma müzakeresi için Bağlaşıklarla yapılacak antlaşmanın

⁸⁰¹ **Los Angeles Times**, "France to Invade Ruhr First Week in January", November 29, 1922. s. P.II.

⁸⁰² **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, January 17, 1923. s. 3; Fransa Ruhr'u işgal etmeden önce Curzon elde ettiği şifre telgraf çözümlerinden Fransa'nın Türkiye'ye ödünler vererek bir an önce Almanya ile ilgilenmek istediğini ve Sovyetlerin Türk Heyetini daha uzlaşmaz bir tutum izlemesi için teşvik ettiklerini öğrenmiş, müzakere planını buna göre belirlemişti. Bkz. Jeffrey, Sharp, a.g.m., s. 82.

sonuçlanmasının beklenmesi istenmekteydi.⁸⁰³ Oysa taslak Sevr'in biraz yumuşatılmış haliydi.

Bağlaşık taslağının istenilen şekle sokulması amacıyla, tam yetkili müzakereciler kendi aralarında bir müzakere takvimi hazırladılar. Takvim 24 Ocak'ta Lord Curzon'un talimatlarına uygun olarak Bağlaşıklara ve Amerikan temsilcilerine dağıtıldı. Buna göre; 25 Ocak'ta alt komisyonların çalışmaları tamamlanacak, Bompard'ın ve M. Garroni'nin Başkanlık yaptığı komisyonlar nihai toplantılarını 26 Ocak'ta yapacak ve 27 Ocak'ta Türk Heyetine sunulacak antlaşma taslağının gözden geçirilmesi bitirilecekti. 28 Ocak'ta Üç Bağlaşık devlet antlaşma taslağı üzerinde son incelemeyi yapacak ve taslak Türk Heyeti hariç diğer devletlere dağıtılacaktı. 29 Ocak Pazartesi günü, herkesin incelediği taslak Türk Heyetine, Boğazlar ile ilgili sözleşme de Ruslar ile Bulgarlara teslim edilecekti. 31 Ocak'ta taslak resmi olarak Türklere sunulacak, 1 Şubatta son müzakereler yapılacak ve 2 Şubat'ta Bağlaşıklar Lozan'dan ayrılacaktı. İsmet Paşa, 27 Ocak'ta Musul'dan feragat edilerek Barış'ın sağlanabileceği görüşünü telgraf ile Ankara'ya bildirmişti. Çözümlemeyen başlıca sorunlar; Musul, adli kapitülasyonlar, Trakya Sınırı, tazminat ve tamirattan oluşmaktaydı. Musul sorunundaki direnç, mali sorunların daha da ağırlaştırılmasına neden olmuştu.⁸⁰⁴

Bu esnada ABD Dışişleri Bakanlığı temsilcilerine fırsatlar elverişli hale geldiğinde Bağlaşık-Türk antlaşmasının imzalanabilmesi için girişimde bulunmaları talimatını verdi.⁸⁰⁵ Bu amaçla, taslak resmi olarak Türk Heyeti'ne teslim edilmeden önce, bir uzlaşma yolu bulabilmek ümidiyle Bristol, Curzon ile görüştü. Görüşmede Curzon, Amerikalıların Konferans süresince yaptıklarına teşekkür ederek; “bu küçük İsmet ile (*Little Ismet*) anlaşmak imkansız, her şeye hayır diyor ve sonra klişe haline gelen söylemi, Türkiye'nin bağımsızlığından ve egemenliğinden dem vuruyor” dedi.⁸⁰⁶ Bristol Curzon'u uzlaşma elde etmek için ikna edememişti fakat Cuma günü ayrılacağını söyleyen Curzon'un blöf yaptığını fark etmişti.

⁸⁰³ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 24, 1922; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 22, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 955-56, 958-59; Sonyel, “İngiliz Gizli Belgelerinde.....”, s. 28; Grew, **Atatürk ve İnönü.....**, s. 36-37.

⁸⁰⁴ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I.....**, s. 448-50; **Los Angeles Times**, “*Turk Must Sign Lausanne Pact or Fight*”, January 26, 1923. s. 1; Lord Curzon, istihbarat servisi tarafından eline ulaştırılan şifre telgraf çözümlerinden, İsmet Paşa'nın ya 2 Şubat akşamı taslağı kabul edeceği ya da Konferansı kesmeyerek ara verilmesini isteyeceği görüşünü edinmişti. Bu nedenle müzakere pozisyonundan geri adım atmaya düşünmüyordu. Jeffrey, Sharp, a.g.m., s. 85-86.

⁸⁰⁵ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 30, 1923.

⁸⁰⁶ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 30, 1923.

Lozan'da zorlu müzakerelerin gerçekleştiği esnada TBMM de, 25 Ocak ve 28 Ocak tarihlerinde iki gizli oturum yaparak gelişmeleri ve bundan sonra izlenecek stratejiyi belirlemeye çalışıyordu. Görüşmeler sonrasında İsmet Paşa'ya yeni bir talimat gönderilmesine karar verildi.⁸⁰⁷ Mustafa Kemal, 28 Ocak'ta İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta sorunun sadece Musul olmadığını ve İngilizlerin ve Fransızların barış yapmak istemediğinin görüldüğünü bildirdi. Sorun sadece Musul olsaydı, bir çözüm bulunabilirdi.⁸⁰⁸ Bu yazışmalar Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın barışın sağlanabilmesi için Musul'dan vazgeçmeyi ciddi olarak düşündüğünü göstermektedir. 17 Mayıs 1923 tarihinde Amerikan Ticaret Komiseri J. Gillespie ile yaptığı görüşmede Başbakan Hüseyin Rauf Bey, Musul'un Türk olduğunu ve Mevcut Irak Yönetiminin de Musul'u Türkiye'ye bırakmayı istediğini söyleyecektir.⁸⁰⁹

Amerikan temsilcileri 29 Ocak günü taslağı inceleyerek, Amerikan çıkarlarına aykırı madde olup olmadığını belirlemeye çalıştılar. Türk mahkemelerinde görevlendirilecek yabancı yargıçların Lahey'den seçilecek olması Amerikan yargıçlarının önünü kapatmıştı. Duyun-u Umumiye ve Muharrem Kararnamesi ile ilgili de bazı sorunlar mevcuttu. Ekonomik maddeleri Gillespie inceleyerek bir bildiri hazırlayacaktı. Antlaşma taslağı genelde Amerikan çıkarlarına zarar verecek madde içermiyordu. Aynı günün akşamı Amerikan Heyeti Türk Heyetine bir yemek verdi ve Rıza Nur, Türk tarafının Amerika ile antlaşma müzakere etmeye hazır olduğunu söyledi.⁸¹⁰

Bağlaşık taslağı resmi olarak Türk Heyetine teslim edilmeden bir gün önce, 30 Ocak'ta *Washington Post*'ta yayınlanan bir makale, antlaşma taslak maddelerinin Türkler tarafından kabul edilemeyecek kadar ağır olduğunu ve Türklerin bir Cumhuriyet idaresi kurarak kendi kendini yönetmesine izin verilmesi gerektiğini yazmıştı. Aslında Lord Curzon ve Amerikan Başdelegesi Child haricindeki hemen herkes Bağlaşık taslağının hakkaniyetten uzaklığının farkındaydı. Yoğun kara propagandaya rağmen *Washington*

⁸⁰⁷ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D. 1, C. 3, İctima Senesi: 3, 28 Kanunusani 1339 (28 Ocak 1923), 182. İctima, 2. Celse. s. 1238-58; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 25, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 959; Karacan, a.g.e., s. 209-10; Arıkan, a.g.e., s. 71; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 30, 1923.

⁸⁰⁸ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 457.

⁸⁰⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, June 3, 1923. s. 7.

⁸¹⁰ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 29, 1923.

Post'ta yayınlanan makale Türkler lehine fikir beyan eden birkaç cılız sestem bir tanesiydi.⁸¹¹ (EK:2.1)

Bağlaşık taslağı ile ilgili tartışmalar sürerken gerçekleşen önemli bir gelişme; 30 Ocak'ta, Türkiye ile Yunanistan arasında müzakere edilen mübadele sözleşmesinin imzalanmış olmasıdır. Sözleşme, birinci maddedeki hükme göre; 1 Mayıs 1923 tarihinde yürürlüğe girecekti.⁸¹² Bağlaşıklar, hazırladıkları taslağı 31 Ocak'ta resmen Türk Heyeti'ne teslim etti. Taslak basına sızmıştı ve bir gün önce, İtalyan ve Fransız delegeleri taslak hakkında İsmet Paşa'ya bilgi vermişler, İsmet Paşa taslağı kurye ile Ankara'ya göndermişti.⁸¹³ Taslağın resmi olarak sunulduğu gün *Washington Post* Türklerin karşı taslak sunacağını yazdı.⁸¹⁴ Taslak, 150 sayfa, 160 madde ve 9 bağlı belgeden oluşuyordu. Lozan Konferansı'nı gazeteci olarak takip etmiş olan A. Naci Karacan, Bağlaşıkların antlaşma taslağını "koca belge" olarak tanımlar ve taslağın barış amacıyla değil, Türkiye'nin her çeşit egemenliğini elinden almak için hazırlandığını kaydeder. Gerçekten de Bağlaşık taslağı tek taraflı olarak hazırlanmıştı ve bazı konular müzakerelerde gündeme getirilen uzlaşma noktalarından daha da ileri götürülmüştü. Bristol ile yaptığı özel görüşmede İtalyan ikinci delegesi Montagna da bu durumu itiraf etmişti.⁸¹⁵ Montagna, kapitülasyonlarda anlaşma sağlanabileceği fakat ekonomik hükümleri Türklerin kabul etmeyeceği görüşündeydi. Bristol'a kendisinin de Türklerin ekonomik maddeleri reddetmesini haklı gördüğünü söylemişti.

Taslağı göre; Karaağaç Yunanlılara bırakılmıştı, Ege'den Karadeniz'e kadar olan kıyı şeridi askerden arındırılacaktı, Bozcaada ve Gökçeada hariç diğer adalar Yunanistan'a, Oniki Ada İtalya'ya kalacaktı. Trakya'daki asker gücü 5.000 jandarmayı geçmeyecek, Boğazların idaresi için uluslararası komisyon kurulacaktı. Musul sorunu Milletler Cemiyeti

⁸¹¹ *Washington Post*, "America and Turkey", January 30, 1923. s. 6.

⁸¹² Berber, a.g.m., s. 143; Şimşir, "Lozan'a Göre Azınlıklar.....", s. 177.

⁸¹³ Şimşir, *Lozan Telgrafları-I....*, s. 463.

⁸¹⁴ *Washington Post*, "Turks Will Submit Counter Proposals", January 31, 1923. s. 1.

⁸¹⁵ *LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, January 29, 1923; Karacan, a.g.e., s. 221-22; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 32-34; Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 37; Sonyel, **Gizli Belgelerle....**, s. 124-25, 130-31; Bağlaşık Antlaşma Taslağı Türk Heyetine teslim edildikten sonra Lord Curzon Henderson'a; "Türkler (verdiğimiz taslak üzerinden) anlaşma imzalayarak geri dönerlerse Meclislerinde böyle kötü bir anlaşmayı imzaladıkları için, imzalamadan geri dönerlerse üç ay boyunca boşuna bir sürü para harcadıkları için görevden uzaklaştırılacaklardır.... her iki durumda da okkanın altına giderek cezayı yiyecekler, fakat onlar için hiç üzülmiyorum çünkü hayatımda onlar gibi bir sürü dik kafalı, aptal ve rahatsız edici insanı bir arada görmedim." demişti. Türk Heyeti'nin Ankara ile yazışmalarından haberdar olan Curzon Ankara'daki iç durumu ve İsmet Paşa'ya yönelik muhalefeti de yakından bilmekteydi. Jeffrey, Sharp, a.g.m., s. 83.

hakemliğinde çözülecek, azınlık haklarına Milletler Cemiyeti kefil olacaktı. Adli kapitülasyonlar kalacak, mali kapitülasyonlar beş yıl geçerli olacaktı. Bağlaşıklara 15.000.000 altın lira zarar ve ziyan tazminatı ödenecekti.⁸¹⁶ İsmet Paşa'nın göndermiş olduğu taslak ve üzerinde anlaşılamayan konular TBMM'de olağanüstü toplanan gizli celsede ele alındı.⁸¹⁷

Taslağın resmi olarak sunulduğu gün yapılan oturumda Lord Curzon Bağlaşık teklifi üzerinde müzakere açtı ve cevabın bir an önce verilmesini istedi. Bu esnada Bağlaşık antlaşması imzalandıktan hemen sonra Türk Heyeti ile imzalanacak ayrı antlaşma için müzakerelere hazır bekleyen Amerikan Dışişleri Bakanlığı da üzerinde müzakere edilecek antlaşma taslağını hazırlamıştı ve gerektiği an taslak telgraf ile Başdelege Child'a gönderilecekti.⁸¹⁸ Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla, 31 Ocak günü Başdelege Child Konferans'ta bir bildiri okuyarak, Amerika'nın Konferansa katılma amaçlarını açıkladı ve barışın tesisi için Amerikan Hükümeti'nin istekliliğinden bahsetti. Konuşmada açıkça söylenmese de satır aralarında Bağlaşıkların sunmuş olduğu taslak destekleniyordu. Child'a göre; Türkiye taslağı reddederse elde ettiği kazanımları da kaybedebilirdi. Japon Temsilci Baron Hayashi de Türklerin istediklerini elde ettiği ve taslağı imzalamalarının gerektiği kanısındaydı.⁸¹⁹

Child'ın bu tutumuna rağmen, Bristol'un yönlendirmesi ile diğer Amerikalı temsilciler, İstanbul Ticaret Komiseri J. Gillespie ile Bristol'un Emir Subayı O. J. Wheeler İsmet Paşa'ya taslağı kabul etmemesini söylemişler ve direnmesi için teşvik etmişlerdi. Hatta Gillespie, gayri adil bulunduğu antlaşma taslağını “şu İngiliz barışı” diye adlandırmıştı.⁸²⁰ Ermeni taleplerine yakın olan Child, haklılığına inanmasa da öncelikli olarak İngiliz çıkarlarını destekliyordu. Daha sonra yazdığı raporlarda da bu durum açıkça ortaya çıkmıştır.

⁸¹⁶ Karacan, a.g.e., s. 221-22; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 53-129.

⁸¹⁷ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D. I, C. 27, İçtima Senesi: 3, 182. İnikat, 1 ve 2. Celseler, 28 Kanunisanı 1339, (28 Ocak 1923). s. 1238-63.

⁸¹⁸ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 27, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 960.

⁸¹⁹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 31, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 962-64; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 46-48; Karacan, a.g.e., s. 229-30; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 31, 1923.

⁸²⁰ Sonyel, **Gizli Belgelerle...**, s. 134.

Taslak, ilk başta egemenlik ilkesine aykırıydı ve Milli Mücadele ile elde edilmiş kazanımların içini boşaltıyordu. Oturum devam ederken Fransız Hükümeti, İngiltere ve İtalya'nın Türklerle antlaşma imzalamaması durumunda kendisinin ayrı bir antlaşma imzalama hakkını saklı tuttuğunu belirten bir telgrafi Lozan'a gönderdi. Bu haber Curzon'un keyfinin kaçmasına neden oldu.⁸²¹ Bağlaşık arasındaki anlaşmazlık artık iyice gün yüzüne çıkmıştı. Lord Curzon'un nezaket kurallarını hiçe sayan tavırları ve dayatmacı üslubu Fransızlar için de katlanılamaz hale gelmişti.

İsmet Paşa, kendilerine teslim edilen taslağın incelenmesi ve Ankara'dan görüş sorulabilmesi için sekiz gün süre istedi. Lord Curzon bu teklifi kabule yanaşmayarak 4 Şubat Pazar günü nihai cevabın verilmesi gerektiğini söyledi.⁸²² Bağlaşık müzakere takvimine göre; Curzon 2 Şubat'ta Lozan'dan ayrılacaktı, bu tarih bir lütuf olarak 4 Şubat'a ertelenmişti.⁸²³ 31 Ocak'taki görüşmelerden sonra Türk Heyeti'nin taslağı incelemek için sadece dört günü vardı. Resmi müzakereler durmuştu ve antlaşma imzalanmadan Lozan Konferansı'nın dağılması an meselesiydi. Bundan sonraki görüşmeler gayri resmi zeminde yine kapalı kapılar arkasında gerçekleşiyordu.

1 Şubat'ta İsmet Paşa, Child'ın aracılığıyla Lord Curzon ile bir görüşme gerçekleştirdi. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa Lozan'a gönderdiği telgrafta, Bağlaşık konferansın sona ereceğini bildirirse askeri harekate başlanacağını ve İsmet Paşa'nın vakit geçirmeksizin Ankara'ya dönmesi gerektiğini, Konferans'ın ertelenmesi durumunda ise gelişmelerin seyrine göre tavır alınacağını bildirdi.⁸²⁴ 2 Şubat'ta Bristol ve Grew Konferans kesintiye uğrarsa, Türk Heyeti ile ayrı barış müzakere etmek için Dışişleri Bakanlığı'ndan talimat almaya karar verdi. Girişimde bulunulmadan önce Child'ın da fikri alınacaktı.⁸²⁵ Bristol ve Grew'un girişimi sonuçsuz kaldı. Bakanlık, Bağlaşıklarla imzalanacak antlaşma sonuca varmadan resmi müzakerelere başlamak istemiyordu.

2 Şubat'ta Türk Heyetinin karşı taslak sunacağı kesinleşmişti. Devam eden görüşmeler, Bağlaşıkların sundukları taslak üzerine bazı değişiklikleri kabul etmeleri ile ortaya çıkan uzlaşma işaretleri sonucu 3 Şubat Cumartesi günü anlaşma sağlanabileceği

⁸²¹ Grew, *Atatürk ve İnönü....*, s. 37; *New York Times*, "Paris Claims Right to Deal With Turks", February 2, 1923. s. 3.

⁸²² *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, a.g.e. C. II, s. 50-52.

⁸²³ Grew, *Atatürk ve İnönü....*, s. 38.

⁸²⁴ Şimşir, *Lozan Telgrafları-I....*, s. 470-71.

⁸²⁵ *LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, January 29, 1923.

ümidi doğdu. Beklentilerin aksine, Curzon'un son tarih olarak belirlediği 4 Şubat'ta Türk Heyeti Bağlaşık teklifine karşı antlaşma taslağını Konferansa sundu. Bağlaşık taslağının 26 noktasına itiraz edilmişti. Karşıt taslakta, adli kapitülasyonlar ile ekonomik imtiyazlarla ilgili Bağlaşık teklifleri reddedilmiş, alt komisyonlar dahil sadece üzerinde antlaşmaya varılan noktalar taslak içine alınmış tartışmalı maddeler dışında bırakılmıştı.⁸²⁶ Aynı gün, akşamüstü Bağlaşıklar ile İsmet Paşa arasında dört saatlik son bir görüşme gerçekleşti. Amerikan Delegeleri, Child, Grew ve Bristol antlaşmanın imzalanabileceği ümidiyle bu görüşme esnasında otel lobisinde hazır beklemişlerdi. Bağlaşıklar, kendi taslaklarından taviz vermeye yanaşmayınca, İsmet Paşa otelden ayrıldı.⁸²⁷ Müzakereler adli kapitülasyonlar ve mali sorunlar üzerinde çıkmaza girmişti. Bu esnada İngiliz Heyet üyeleri iki gündür çoğunlukla Lord Curzon'un ofisinde süren görüşmeler esnasında psikolojik baskı uygulamak için İsmet Paşa'nın önünde eşyalarını toplayarak Paşa'yı Lozan'dan gideceklerine inandırmaya çalışıyorlardı.⁸²⁸

5 Şubat'ta Lord Curzon Lozan'dan ayrılmadan önce, Bompard ve Montagna İsmet Paşa ile son bir görüşme gerçekleştirdi. Amerikan Delegeleri de Curzon'u gördükten sonra son bir ümitle İsmet Paşa ile görüşmeye gitmişlerdi. Amerikalılar arasında Türkçe konuşabilen Gillespie de vardı. İsmet Paşa, ekonomik maddelerin geri çekilmesi şartıyla, Montagna'nın daha önce reddettiği teklifini; bir süre I. Dünya Savaşı'na katılmamış tarafsız ülkelere yargıların, İstanbul ve İzmir'deki mahkemelerde görev alması ve yabancıları ilgilendiren tutuklamalarda bu yargıların onayı olması şartını kabul etti.⁸²⁹ Bu teklif daha sonra "Montagna Formülü" olarak bilinecektir ve ikinci tur müzakerelerde İsmet Paşa tarafından kullanılacaktır. Child, Bristol ve Grew son bir ümitle tren istasyonuna giderek Curzon'a yetişip onu ikna etmeyi denedi fakat istasyona geldiklerinde Curzon'un treni Lozan'dan ayrılmıştı. Grew anılarında, "İsmet Paşa'nın son teklifi kabul etmesini kendilerinin sağladığını ve istasyona beş dakika erken varmaları halinde Lozan Antlaşmasının imzalanmış olacağını" kaydeder.⁸³⁰

⁸²⁶ **Washington Post**, "Turks Send Allies List of 30 Points", February 3, 1923. s. 5; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. V, s. VII, 8-14.

⁸²⁷ Karacan, a.g.e., s. 237; Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 40.

⁸²⁸ Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 41.

⁸²⁹ Karacan, a.g.e., s. 250, 253.

⁸³⁰ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Berne, February 8, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 968-69; Karacan, a.g.e., s. 242; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 209; Leland J. Gordon, "Turkish-American Treaty Relations", **The American Political Science Review**, S. 22, No: 3, Ağustos 1928.

Bağlaşıklar, yüz sayfayı aşan antlaşma taslaklarının incelenmesi için Türk Heyeti'ne dört gün süre vermişler, fakat bu sürenin ilk gününün yarısı Boğazlar Komisyonu müzakereleriyle, diğer üç buçuk günü ise uzlaşma sağlanabileceği ümidiyle Bağlaşık temsilcileri ile görüşmelerle geçmişti. Bu nedenlerle Bağlaşık taslağı doğru dürüst incelenme fırsatı bulunmadan karşı taslak hazırlanmak durumunda kalınmıştı.

Türk karşı taslağını kabul edilemez bulan Curzon 5 Şubat'ta Lozan'dan ayrıldı. Curzon'u diğer heyetler takip etti. Konferansı'nın birinci turu sona ermişti. 6 Şubat gecesi Konferans Genel Sekreteri Massigli İsmet Paşa'ya ekonomik şartları ve kapitülasyonları kabul ettiğini ilan ederse antlaşmanın imzalanabileceğini söyledi. Talimat Paris'ten gelmişti. Fakat bu teklif kabul edilmedi.⁸³¹ Fransız İkinci delegesi Bompard İsmet Paşa'ya Konferans'ın kesilmediğini sadece ara verildiğini söylemişti.⁸³² Bu beyan geleceğe yönelik barış ümitlerinin korunmasını sağladığı için çok önemliydi. 7 Şubat'ta İsmet Paşa, Bükreş, Köstence yolu ile Türkiye'ye döndü. Karaağaç'ta konuşlu Yunan kıtalarının arasından geçmemek için daha uzun olan Romanya güzergahı tercih edilmişti.⁸³³ Dönüş yolunun bir kısmında Amiral Bristol ile İsmet Paşa aynı trende seyahat ediyordu ve ikili arasında Türk Barış şartlarını ortaya koyan bir görüşme gerçekleşti. İsmet Paşa ayrılmadan önce tekrar müzakerelere başlamaya hazır olduğunu söylemişti. Konferans kesintiye uğradığı için Boğazlar Sözleşmesi de Ruslar tarafından imzalanmamıştı.⁸³⁴

Müzakereler esnasında Bağlaşık taslağını destekleyen ve barış için iyi bir fırsat olduğunu söyleyen Başdelege Child, Konferans'ın bittiği gün Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda; "Türklerin Bağlaşık taslağında reddettikleri maddelerin bazılarının gerçekten mantıksız (*imprudent*) ve karşı tarafı incitici (*harmful*) olduğunu" itiraf etmiştir. Child, Konferans'ın başarısız olmasının nedeninin, Bağlaşıklar arasında birlik olmaması, Lord Curzon'un Türk Milliyetçiliğini önemsememesi ve Türklerin inatçı direnci olduğunu düşünüyordu.⁸³⁵ Oysa Child, taslak Türk Heyetine teslim edildikten sonraki müzakerelerde Türklerin istediklerini aldıklarını söylüyor ve taslağı destekliyordu. Bu destekte,

s. 715; Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 43-44; Karacan, a.g.e., s. 241, 333; **New York Times**, "French Get Turk's Pledge", February 6, 1923. s. 8.

⁸³¹ Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 44.

⁸³² Karacan, a.g.e., s. 252.

⁸³³ A.g.e., s. 251.

⁸³⁴ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, February 8, 1923.

⁸³⁵ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, February 4, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 966-67; Karacan, a.g.e., s. 236; Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 43; **New York Times**, "Ismet Quitting Lausanne", February 7, 1923. s. 2.

kapitülasyonları kaybetmemek endişesi ve Musul'da Curzon tarafından söz verilen petrol paylarının etkisi büyüktü.

Barışın imzalanabilmesi için son üç güne sığdırılan yoğun görüşme trafiği nedeniyle Amerikan temsilcileri 31 Ocak'ta resmen Türk tarafına verilmiş olan Bağlaşık antlaşma taslağını 4 Şubat'ta incelemeyi bitirebilmiştiler. Yoğun uzlaşma arayışı içinde 4 Şubat'ta Amerikan Başdelegesi Child, Lord Curzon'a bir mektup göndererek, taslak hazırlanırken kendilerine yeteri kadar danışılmadığından şikayet etti. Child, taslaktaki ekonomik ve mali maddelerin Amerikan çıkarlarına zarar verdiğini tespit etmişti. Bu nedenle taslağa; “ulusal ve özel çıkarlar ile çatışan tüm maddelerden doğan anlaşmazlıkların hakemlikte çözülmesini sağlayacak ek bir battaniye hüküm (*blanket provision*)” eklenmesini talep etti. Mektubun sonunda Child, kendisinin İngilizlere şartsız desteğini açıkça ortaya koymuştu. Son satırda; “Amerikan çıkarlarının korunması için Child'ın ilk tercihinin Lord Curzon olduğu” belirtilmişti.⁸³⁶

Birinci tur Lozan görüşmelerinde Amerikan Delegeleri organize bir görüntü çizmişlerdi. Başdelege Child, Lord Curzon ile ve Ermenilerle yakın işbirliği içerisinde Boğazlar, azınlıklar, kapitülasyonlar ve Musul konularında Amerikan çıkarlarını elde etmeye çalışırken; İkinci Delege Grew, Türk Heyeti ile Amerikalılar arasında bağlantı kurmuş, İngiliz ve Ermeni isteklerine çok fazla prim vermemişti. Amiral Bristol ise, Lozan'a gelirken Türk Heyeti üzerindeki güvenilirliği ve Ermeni isteklerine uzaklığı bilinmesine rağmen, ilk günlerde Ermeniler tarafından kazanılmaya çalışılmış, misyoner müessese ve Amerikan okullarının geleceği ile Türk-Amerikan ticari girişimlerinin garanti altına alınması için uğraşmıştı. Üç delegenin beraberindeki yardımcı uzman, sekreter ve danışmanlar da yakın oldukları delege ile çalışmayı tercih etmişlerdi. Şunu da eklemek gerekir ki, Bristol ve İstanbul'dan Lozan'a götürmüş olduğu ekibi kritik anlarda el altından İsmet Paşa'ya destek vermişler ve bir nevi gizli danışmanlık yapmışlardı. Bu durum bazen Lord Curzon'un dikkatinden kaçmayarak şikayetlere neden olmuştu. Bristol'un ekibinde bulunan Ticaret Komiseri Gillespie'nin Türkçe bilmesi iki taraf için de önemli avantajdı.

Lozan Konferansı'nın ilk tur görüşmelerinde üç temel başlık ele alınmıştı. (a) Siyasi sorunlar ve toprak anlaşmazlıkları, Amerikan temsilcileri her iki konuda da çok

⁸³⁶ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, February 4, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 968; Brown, **The Lausanne Conference...**, s. 296.

fazla fikir beyan etmemişlerdi. (b) Dünya güvenliği ile ilgili sorunlar, Boğazların güvenliği, azınlıkların korunması ele alınan diğer önemli başlıktı. Amerikan temsilcileri her iki konuda da müzakerelerin içinde yer almış genelde Bağlaşıklarla birlikte ya da daha ileri de uzlaşma noktası belirlemişti. (c) Kapitülasyonların tekrar ikamesinin sağlanması ele alınan en önemli başlıktı ve Konferans bu yüzden kesilmişti. Amerikan temsilcileri Bağlaşıklardan daha uç bir yaklaşımla 1830 Antlaşması ile elde ettikleri kapitüler haklardan vazgeçmeye yanaşmamışlardı ve Bağlaşıklarla aralarındaki anlaşmazlıkların Türk Heyeti tarafından anlaşılmasından kaçınmışlardı.

Konferans dağıldıktan sonra, Bristol'un Ankara'daki Mümessili Konsolos Robert Imbrie, 15 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda; "Konferans müzakereleri çıkmaza doğru giderken Türk Ordusu'nun da hazırlıklara başladığını" bildirdi. Imbrie'nin vermiş olduğu bilgilere göre; Eskişehir askeri bölge ilan edilmişti ve eğitimler burada devam ediyordu. Imbrie, Türk Ordusu'nun cephane ve savaş ekipmanlarının yetersiz olduğunu fakat askerinin moral ve cesaret düzeyinin oldukça yüksek olduğunu rapor etmişti. Imbrie bu nedenle, "Türk ordusunun kendisinden daha iyi donatılmış yakın sayıdaki Avrupalı bir orduyu yenmesinin hemen hemen kesin olduğunu" söylüyordu. Dönemin TBMM tutanakları da, Ordunun olası bir savaş için hazırlık yaptığını teyit etmektedir.⁸³⁷ Fakat Imbrie, Türklerin hemen yeniden savaşa tutuşma niyetinde olmadığını da rapor etmişti. Imbrie'nin raporuna göre; Lozan görüşmelerinde ABD'nin tavrı ilk başta Türkleri rahatsız etmiş, fakat sonra ABD'ye olan sempati artmıştı.⁸³⁸

2.1.5. Lozan Müzakerelerinin İkinci Turu Öncesi Hazırlık Çalışmaları

Anadolu'da sekiz yıldır devam eden savaş durumunu sona erdirmek ve barışı tesis etmek için toplanan Lozan Konferansı iki buçuk aylık müzakere trafiğinden sonra başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Konferans toplanırken hiç kimsenin öngöremediği bu gelişme Lozan Konferansı'nın iki türlü olarak gerçekleşmesi zorunluluğunu ortaya çıkardı. Oysa, ilk toplandığında tek bir Konferans ile barışın imzalanabileceği düşünülmüştü. Müzakerelerin tıkanması zorunlu bir arayışı ve sonrasındaki ikinci turu gerekli kılmıştı. Hadiselerin bu noktaya gelmesinin en büyük sorumlusu İngiltere Başdelegesi Lord

⁸³⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D. I, C. 27, İctima Senesi: 3, 182. İnikat, 1 ve 2. Celseler, 28 Kanunisanı 1339, (28 Ocak 1923). s. 1256.

⁸³⁸ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Angora, February 15, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 970-71.

Curzon'du. Konferans başarısız olmuştu fakat, müzakereci taraflardan hiçbiri yeniden savaşa tutuşmaya istekli değildi. Başarısızlığın temel nedeninin kendinden kaynaklandığının farkında olarak Londra'ya dönen Curzon, 6 Şubat'ta gazetecilere, Lozan'daki bazı şeylerin yanlış bilindiğini ve başarısızlığın asıl nedeninin İngilizlerden ziyade İtalya ve Fransa'yı daha çok ilgilendiren kapitülasyonlardan kaynaklandığını söyledi.⁸³⁹ Curzon başarısızlığın faturasını İtalyan ve Fransız meslektaşlarına kesmeyi uygun görmüştü. Oysa gerçekler çok farklıydı.

Sekiz yıldır topraklarında kesintisiz devam eden savaşı sona erdirmek isteyen Türk tarafının önceliği bir an önce barışın imzalanmasıydı. Yeniden savaşa tutuşmak Sovyet etkisine daha fazla girmek anlamına gelecekti. Savaş sonrasında yeniden yapılanma için kullanılması planlanan mevcut kaynaklar da bu yüzden harcanmış olacaktı. Bağlaşıklar ise savaştan zaferle çıkmalarına rağmen yıkılmış ve çökmüş bir durumdaydı. Ayrıca, savaş sonrası paylaşımlarda sorunlar çıkmıştı ve Alman saldırganlığı tamamen yok edilememişti. Balkanlar'dan Avrupa'ya girmeye başlayan Sovyet ideolojisi kurulu sistemleri tehdit ediyordu. Sovyet tehlikesi Paris Barış Konferansı görüşmelerinde de gündeme gelmiş, önleyici bir tedbir alınamamıştı. Tüm bu nedenlerle Bağlaşıklar da Türkiye ile savaşmak istemiyordu. ABD ise, savaş sonrasındaki paylaşımdan en az yararlanan konumundaydı, hızlı bir şekilde içine kapanarak izolasyonist bir yapıya bürünüyordu.

Lozan Heyeti Ankara'ya döndükten sonra, 17 Şubat'ta İzmir İktisat Kongresi toplantı ve ertesi gün *New York Times*, Mustafa Kemal'in Kongre açılışında "Bağlaşıkların Türkleri henüz tanımadığını" söylediğini yazdı.⁸⁴⁰

TBMM 21 Şubat 1923 tarihinde gizli bir oturum yaptı. Oturumda İsmet Paşa, Lozan'daki gelişmeler ve müzakerelerin seyri hakkında Milletvekillerini bilgilendirdi.⁸⁴¹ Lozan ile ilgili oturumlar belli aralarla 6 Mart'a kadar devam etti. Bahsedilen toplantılar esnasında Meclis'te İsmet Paşa'ya karşı yükselen belli bir muhalefetin varlığı gözlemlenir. 6 Mart'taki gizli oturumda Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey ile Mustafa Kemal arasında sert tartışmalar yaşandı.⁸⁴² Yaklaşık iki hafta süren oturumlar neticesinde 31 Ocak'ta

⁸³⁹ *New York Times*, "Lord Curzon Defends Course at Lausanne", February 7, 1923. s. 2.

⁸⁴⁰ *New York Times*, "Kemal Says Allies Do not Know Turks Yet", February 18, 1923. s. 17; İzmir İktisat Kongresi için bkz. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir; Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 1968.

⁸⁴¹ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 21 Şubat 1338 (1923), C. 27, D. I. 2. Celse, 196. İnikat. s. 1291-1301.

⁸⁴² *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 4, D. 1, İçtima: 3, 6 Mart 1339 (1923) tarihli oturum. s. 150-91.

resmen Türk Heyeti'ne teslim edilen Bağlaşık Antlaşma taslağı incelenerek karşıt Türk taslağının hazırlanmasına karar verildi.⁸⁴³ Lozan müzakerelerini ele alan ve TBMM'de süren tartışmalar 6 Mart'ta İstanbul'da TBMM'nin Lozan görüşmelerine devam etmeyeceği söylentilerinin yayılmasına neden olmuş ve endişeye yol açmıştı.⁸⁴⁴ Bu karar savaşın yeniden başlaması anlamına geliyordu. Uzayıp giden oturumlar neticesinde, 1 Nisan'da seçimlerin yenilenmesi kararı alındı ve 16 Mart'ta yapılan son toplantıdan sonra TBMM tatile girdi. TBMM'deki toplantı ve görüşmeler İngiliz İstihbarat elemanlarınca takip edilmekte ve İngiltere'ye raporlanmaktaydı.⁸⁴⁵ Mart ayındaki diğer gelişme, Bristol'un Dışişleri Bakanlığı'na Ankara ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulabilmesi için gerekli şartların hazır olduğunu bildirmesidir.⁸⁴⁶

Birinci tur müzakerelerinin 6 Şubat'ta kesilmesinden hemen sonra Bağlaşık ve Ankara ikinci tur için hazırlanmaya başladı. Konferans görüşmelerinde daha etkin rol almak isteyen Amerikan Hükümeti de çalışmalarını hızlandırdı. 8 Mart'ta, Ankara'nın, Bağlaşık antlaşma tasarısı ile sözleşme tasarılarında yapılmasını teklif ettiği değişiklikler Bağlaşık Dışişleri Bakanlarına gönderildi. Karşıt taslak, 100 sayfaydı ve⁸⁴⁷ Mustafa Kemal'in onayıyla hazırlanmıştı. Taslak, 15 sayfalık cevabi nota ekinde birinci tur müzakerelerinde müzakereci taraf olan dört devlete gönderilmişti. Taslağın bir kopyası 11 Mart'ta ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a da verildi.⁸⁴⁸

Karşı taslaktaki en önemli değişikliklerden bir tanesi, Meis Adası'nın Türk egemenliği altına alınmak istenmesi, Tuna Nehri üzerinde bulunan Adakale'deki Türk egemenliğinin muhafazası, ekonomik maddeler, kapitülasyonlar ve Ege Adaları ile ilgiliydi. Bağlaşıkların toprak sorunları özünde kabul edilmişti. Taslak ile Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılması tanınmış, Kıbrıs'ta bulunan Türklerin tercihlerine göre Türk ya da

⁸⁴³ Arıkan, a.g.m., s. 73-74; Karacan, a.g.e., s. 257-59; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 218.

⁸⁴⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending March 11, 1923**, Part Three.

⁸⁴⁵ Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. s. 318-21.

⁸⁴⁶ Charles Edward Delgadillo, **Facing the New Turkey: The Turco-American Treaty of Lausanne, 1900-1927**, Yayınlanmamış Master Tezi, California State University, 2002. s. 50.

⁸⁴⁷ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e., C. V, s. 21-62; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 163-171; Karacan, a.g.e., s. 259.

⁸⁴⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, March 11, 1923; *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Secretary of State*, Washington, April 4, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 975; Karacan, a.g.e., s. 259; **New York Times**, "Paris and London Get Text of Turkish Reply", March 16, 1923. s. 2; **Washington Post**, "Turks Would Agree to New Conference", March 11, 1923. s. 1.

İngiliz uyruğuna geçmeleri istenmişti. Taslağın 20. Maddesi ile Boğazlar'dan savaş ve barış zamanında geçiş serbestisi kabul edilmişti. Bilindiği gibi, ABD Hükümeti Boğazlar'dan geçiş serbestisinin hiçbir kısıtlamaya tabi olmamasını istiyordu. Türk karşı taslağındaki bu madde ABD beklentilerine tamamen uygundu. 26. Madde ile adli kapitülasyonlar tamamen kaldırılmıştı. Diğer maddeler Duyun'u Umumiye ve ekonomik maddelere teklif edilen karşı önerilerden oluşuyordu. Osmanlı borçlarını paylaşacak devletlerin yüklenimleri genişletilmişti.⁸⁴⁹

İkinci tur Lozan müzakerelerinin başlatılması için çalışmalar yürütülürken ABD Hükümeti de birinci turda olduğu gibi gelişmeleri yakından takip ediyordu. 17 Mart'ta İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği Birinci Katibi Robert Craige, Allen Dulles ile görüşmesinde, I. Tur Lozan müzakereleri sonunda sunmuş oldukları Antlaşma taslağına eklenmesi talep edilen Amerikan isteklerinin kendilerine bildirilmesini istedi. Türk karşı taslağı, 21 Mart 1923 tarihinde Londra'da toplanan Bağlaşık temsilcileri tarafından incelenecekti.⁸⁵⁰ 31 Mart'ta, ABD Dışişleri Bakanlığı İngiltere Büyükelçiliği'ne bir muhtıra (*memorandum*) vererek ikinci turdaki Amerikan beklentilerini dile getirdi.

Muhtıranın girişinde Birinci Tur müzakereleri sonunda, Başdelege Child'ın Lord Curzon'a 4 Şubat'ta göndermiş olduğu mektuptaki taleplerine dikkat çekilerek, Child tarafından teklif edilen battaniye hükmün gerekliliği tekrarlanmıştı. ABD Hükümeti Bağlaşık taslağındaki özellikle "29 Ekim 1914 öncesinde Osmanlı Devleti ile Bağlaşık Devletleri arasında imzalanan imtiyaz ve ekonomik antlaşma ve sözleşmelerin geçerliliğini koruyacağını" garanti altına alan 94. Maddenin ikinci paragrafında⁸⁵¹ düzenleme istemekteydi. Benzer gerekçelerle, taslağın; 65. 96. ve 97. Maddelerine de karşı çıkmıştı.⁸⁵² Kolayca anlaşılabilceği gibi 94. madde bizzat Lord Curzon tarafından petrol imtiyazlarının korunabilmesi amacıyla taslağa eklenmişti. Curzon'un niyetini fark eden

⁸⁴⁹ TBMM'nin onayıyla 8 Mart'ta Bağlaşıklara gönderilen karşı tasarının maddeleri için bkz. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e., C. V, s. 28-62.

⁸⁵⁰ **Washington Post**, "New Demands May Block Treaty", March 19, 1923. s. 3.

⁸⁵¹ Washington Büyükelçiliği Birinci Katibi Robert Craige, 9 Mayıs'ta Allen Dulles ile yaptığı görüşmede, 94. Maddenin Fransa'nın Samsun-Sivas Demiryolları inşa imtiyazının garanti altına alınması için konulduğunu söylemiştir. Belirtilen imtiyaz, Meclis-i Mebusan onayından geçmediği için geçersiz sayılmaktaydı ve bu durumda aynı tarihlerde imtiyazı verilmekle birlikte Parlamento onayından geçmeyen Chester Projesi de benzer haklara sahip olacaktı. Bkz. *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Secretary of State*, Washington, May 11, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1005-09.

⁸⁵² *The Department of State to the British Embassy* Washington, March 31, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 972-75.

Amerikan Hükümeti petrol alanlarındaki İngiliz hegemonyasını kaldırmak için belirtilen maddeye karşı çıkıyordu. Bağlaşık taslağının, “bundan sonra imzalanacak herhangi bir antlaşmanın mevcut antlaşma ile çelişmeyeceğini” hükme bağlayan 115. Maddesi de Amerika’nın itiraz ettiği diğer teklifti. İngiltere ile ABD arasındaki gerginlik gazete haberlerine de yansımıştı.⁸⁵³ Çünkü Bağlaşık antlaşmasından sonra Amerikan Hükümeti de Türkiye ile antlaşma müzakere edecekti ve bir önceki antlaşma şartları ile sınırlanmak istemiyordu.

Bağlaşıklar 19 Mart’ta Londra’da toplanarak karşı tasarıyı ve ikinci tur müzakerelerin başlayacağı tarihi ele aldılar. Amerikan Hükümeti’nin Londra toplantısına çağrılmamış olmasına rağmen dört Bağlaşık devletten bir tanesi olmayan Yunanistan gerektiğinde görüşlerine başvurulmak üzere Venizelos tarafından temsil ediliyordu. Londra’ya çağrılmamış bulunmaktan rahatsız olan Amerikan Hükümeti Londra Konferansı’nda kendi çıkarları ile çatışacak bir karar alınacağı endişesini taşıyordu. Bu nedenle Londra Büyükelçisi George B. Harvey’e İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile görüşerek toplantıda Amerikan çıkarlarının korunmasını istemesi talimatı verildi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Harvey’e, toplantının uzmanların teknik konulardaki görüşmeleri üzerinde olduğunu bildirdi. Bu esnada ABD Büyükelçisi Harvey, Londra toplantısındaki görüşmelerle ilgili elde edebildiği bilgi notlarını Dışişleri Bakanlığı’na gönderiyordu.⁸⁵⁴

Harvey’in çabalarına karşın Londra toplantısından bilgi sızdırılmıyordu çünkü Fransızlar ile İtalyanlar arasında ekonomik maddelerde anlaşmazlık vardı. Fransa, ekonomik konuların imtiyaz sahibi ile Türkler arasında özel olarak görüşülerek sonuçlandırılmasını isterken, 1913-1914 borçları ve Ankara antlaşması ile avantaj elde eden Fransa’nın bunu korumaya çalıştığı gerekçesiyle İngiltere’nin onayına rağmen İtalya Fransız teklifine itiraz ediyordu. 29 Mart’ta ABD’nin Paris Büyükelçisi Myron T. Herrick, Bağlaşıkların Ankara’ya gönderilecek notayı Fransa Dışişleri Bakanlığı’ndan almaya çalıştı fakat talebi reddedildi. İtalya henüz onaylamadığı için cevap metni gizli tutulmaktaydı. Herrick, Dışişleri Bakanlığı’nın talimatıyla 31 Mart’ta Bağlaşık notasını bu sefer Konferans Genel Sekreteri Massigli’den istedi fakat talebi yine reddedildi. Herrick,

⁸⁵³ *The Department of State to the British Embassy* Washington, March 31, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 974; **Washington Post**, “*New British Attack on Open Door Seen*”, March 17, 1923. s. 1.

⁸⁵⁴ *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Secretary of State*, Washington, April 4, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 975; **Washington Post**, “*U.S. Kept in Touch with Turk Parley*”, March 23, 1923. s. 5.

Massigli'den önce bir kez daha Fransız Dışişleri Bakanlığı'na başvurmuş fakat nota kendisine verilmemişti. Harvey'in çabaları da Ankara'ya gönderilecek notanın alınmasını sağlayamadı. 2 Nisan'da Bağlaşıkların Türk karşı taslağına verecek olduğu cevabı içeren nota, ABD tarafından görülmeden önce Londra'da basına dağıtılarak yayınlandı. Cevap yayınlanmadan önce Ankara'ya gönderilmiş, ABD Dışişleri Bakanlığı cevabi notayı *Associated Press*'ten öğrenmek durumunda kalmıştı. Bağlaşıkların üzerinde anlaşmaya vardıkları cevap notasına göre; ikinci tur müzakereleri 12 ya da 15 Nisan'da başlayacaktı ve Bağlaşıklar, ilk tur müzakerelerindeki ikinci delegeleri tarafından temsil edilecekti.⁸⁵⁵

Türk karşı teklifine verilmesi kararlaştırılan cevabı içeren nota, 1 Nisan'da Bağlaşık Devlet temsilcileri tarafından İstanbul'da bulunan Adnan Bey'e iletildi. Dört Bağlaşık Devlet, Adnan Bey vasıtasıyla Ankara'ya birbirinin aynı notalar göndermeyi tercih etmişti. Cevapta detaya girilmemiş, üzerinde anlaşmazlık bulunan maddelerin müzakerelerle çözüme kavuşturulması tercih edilmişti. Ayrıca Bağlaşıklar, Ankara tarafından karşı taslağı konulan yeni madde ve isteklerden hoşnut değildi. Ankara'nın karşı taslağına değiştirilmeden bırakılan Bağlaşık teklifleri yeniden tartışmaya açılmayacak, toprak sorunlarında esaslı değişikliğe gidilmeyecekti. Ekonomik hükümlerin antlaşma dışında tutulması ve kapitülasyonların kaldırılması teklifi ise Bağlaşıklar tarafından kabul edilmemişti.⁸⁵⁶

4 Nisan'da, Türk karşı notasını almadan üç gün önce, Yakın Doğu Masası Şefi Allen Dulles Dışişleri Bakanı Hughes'a bir mektup yazarak, Londra toplantısında Bağlaşıkların tavırlarından duyulan rahatsızlığı dile getirdi ve özellikle Fransa'nın Ankara'da devam eden Chester Projesi görüşmeleri nedeniyle böyle bir tavır takınılmasını teşvik ettiğini bildirdi. Dulles, Bağlaşıkların 1916 tarihli Sykes-Picot ve Sevr Antlaşmaları ile elde ettikleri imtiyaz bölgelerinden ve ekonomik ayrıcalıklardan vazgeçmek niyetinde olmadıklarını ve Londra toplantısının her ne kadar uzmanlar görüşmesi olduğu söylene de açıklanan cevabi notanın görüşülen tüm konuları yansıtmadığını düşünüyordu. İtalya Büyükelçisi Child'ın edindiği izlenimler de bu şekildeydi. Bağlaşıklar, başkalarının müzakerelere katılmasını istemediğinde müzakerenin uzmanlar görüşmesi şeklinde

⁸⁵⁵ *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Secretary of State, Washington, April 4, 1923, PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s.976-77.*

⁸⁵⁶ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e., C. V, s. 63-65; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II.....**, s.181-84; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 216; **New York Times**, "Concessions Made in Note to Turkey Calling Parley", April 2, 1923. s. 1.

gerçekleşeceği bahanesini ileri sürmekteydiler. Daha önce, I. Tur Lozan müzakerelerinde Rus Heyetine karşı da bu yöntem başarıyla uygulanmıştı.⁸⁵⁷

7 Nisan'da İsmet Paşa'nın imzası ile Bağlaşık notalarına cevap verildi. Karşılıklı nota alışverişlerinden sonra ikinci tur müzakerelerin başlama tarihi 23 Nisan olarak belirlendi. Konferans Genel Sekreterliği 12 Nisan'da İkinci Tur Lozan müzakereleri için ilgili devletleri 23 Nisan'da toplantıya çağırdı. İkinci tur birincinin devamı niteliğinde olduğu için katılımcılara yeni davetiyeler gönderilmedi. Rus Heyeti, 1 Şubat'taki tavrını değiştirerek Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamak isterse Antlaşmanın imzalanacağı tarih kendisine bildirilecekti.⁸⁵⁸ Türkiye'nin bağımsızlığının Bağlaşıklar tarafından da tanınacağı ikinci tur müzakerelerinin başlama tarihi güzel bir tesadüfle TBMM'nin Ankara'da açılışının dördüncü yıldönümüne rast gelmişti. Bağlaşıkla ile yazışmalar Paris mümessilliği vasıtasıyla yapılmakta, gelişmeler hakkında bilgi alınmaktaydı. İkinci tur müzakerelerinde Ermenilerin olmaması Konferans çevrelerindeki entrikaları kısmen ortadan kaldırmıştı.

ABD Hükümeti'nin ilk tur müzakerelerinde üzerinde önemle durduğu iki konu hemen hemen çözümlenmişti. Boğazların serbestisi Türk Heyeti tarafından kabul edilmişti. Azınlıklar sorununda ise Türk tarafının durduğu nokta kabul edilebilir bulunmaktaydı. Adli kapitülasyonlar ise yabancı yargıçların görev yetkisi tanınarak hemen hemen çözümlenmiş gibiydi. Böylece ikinci tur müzakerelerinde ABD Hükümeti'ni ilgilendiren en önemli konular ekonomik ve mali sorunlarla ilgili maddelerdi fakat Bağlaşıkla ile Amerikan çıkarları arasında uyum yoktu.

Bağlaşıkla ikinci tur müzakerelerde ikinci delegelerle temsil edileceği için Child'ın yerine birinci tur müzakerelerde ikinci delege olan Grew'un görevlendirilmesi uygun görüldü.⁸⁵⁹ Grew'un ekibinde ilk turda sekreter görevinde bulunmuş olan Londra Büyükelçiliği ikinci katibi Ferdinand Belin ve ilk tur esnasında Bristol'un yerine İstanbul'da yüksek komiser vekilliği görevini yürüten yine Londra Büyükelçiliği ikinci katibi Frederic R. Dolbeare ve Imbrie'nin yanında görev yapmak üzere Ankara'ya

⁸⁵⁷ *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Secretary of State, Washington, April 4, 1923, PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 978.*

⁸⁵⁸ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e., C. V, s. 66-68; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, Part Four, *Report of Operations for Week Ending 15 April 1923.*

⁸⁵⁹ **New York Times**, "Only one American Observer at Lausanne", April 17, 1923. s. 2.

gönderilen Konsolos Maynard Barnes görevlendirildi.⁸⁶⁰ Amerikan temsilcileri ilk turda olduğu gibi ikinci tur müzakerelerine de yine gözlemci statüsünde katılacak, ilk turdaki talimatname ikinci turda da geçerli olacaktı. Talimatnamenin 4. Maddesinde belirtilen zararların tazmini talebi gündeme getirilmeyerek, daha sonra yapılacak antlaşmanın müzakerelerinde çözülmesine çalışılacaktı. Boğazlar'daki serbestiyi düzenleyen sözleşme imzalanmadan önce Dışişleri Bakanlığı bilgilendirilecekti. Konferans açıldığında ilk turda olduğu gibi Amerikan Başdelegesi, Hükümeti'nin amaçlarını açıklayan bir konuşma yapacaktı.⁸⁶¹

İsmet Paşa Lozan'a gitmek için İstanbul'dan geçerken 18 Nisan'da Amiral Bristol ile görüşerek, Chester Projesi'nin Türk-Amerikan ticari ilişkilerindeki iyileşmeye bir işaret olduğunu söyledi. Görüşmede ayrıca, Bağlaşıkların ikinci tur müzakereleri için ikinci delegeleri görevlendirmiş olmasından duyulan rahatsızlık Bristol'a bildirilmiş, Lozan'a varıldığında, 22 Nisan'da benzer ifadeler Grew'a da iletilmişti. Aynı gün Grew, İsmet Paşa'nın bir an önce ABD ile diplomatik ilişkileri yeniden kuran bir antlaşma imzalamak isteğinde olduğunu rapor etti.⁸⁶²

2.1.6. İkinci Tur Lozan Müzakerelerinin Başlaması ve Türk-Amerikan Heyetleri Arasındaki Temaslar (23 Nisan - 6 Ağustos 1923)

18 Nisan'da İstanbul'dan yola çıkan İsmet Paşa ve beraberindeki heyet üç gün sonra ayın 21'inde Amerikan temsilcileri ile aynı gün Lozan'a vardı. TBMM'nin dördüncü kuruluş yıldönümü olan 23 Nisan 1923 tarihinde Lozan Konferansı'nın ikinci tur görüşmeleri başladı. İkinci tur görüşmelerde Lord Curzon'un yerini İstanbul Yüksek Komiseri Sir Horrace Rumbold almıştı.⁸⁶³ Rumbold, Lozan'ın ilk turunda ikinci delegeydi ve İstanbul'daki görevi esnasında Türk karşıtlığı ile ün yapmıştı.⁸⁶⁴ C. Barreré ve Bompard'ın yerine gelen Fransız Başdelegesi General Pellé de, Rumbold gibi İstanbul Yüksek Komiseriydi. İngiliz Heyeti dokuz delegeden, Fransız Heyeti altı delegeden,

⁸⁶⁰ *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Secretary of State, Washington, April 4, 1923, PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 974-80.*

⁸⁶¹ *The Chief of the Division of Near Eastern Affairs, Department of State (Dulles) to the Secretary of State, Washington, April 4, 1923, PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 978.*

⁸⁶² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary, April 18, 1923; The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State, Washington, April 19, 1923; The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne, April 22, 1923, PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 9. 986-87.**

⁸⁶³ Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre...", s. 29.

⁸⁶⁴ Grew, *Atatürk ve Önü...*, s. 33.

İtalyan Heyeti yedi delegeden⁸⁶⁵ ve Amerikan Heyeti altı delegeden oluşuyordu. Delege sayılarının azalması, ikinci tur müzakerelerde ilk turdakine benzer tali komitelerin kurulmayacak olmasından kaynaklanıyordu. *New York Times*, İtalyan, Fransız ve İngiliz başdelegelerinin Türkiye'ye karşı ortak bir cephe oluşturmak için müzakereler öncesinde toplantı yaptığını yazmıştı.⁸⁶⁶

Diğer Bağlaşık Devletler de ikinci delegeler tarafından temsil edilirken, Yunanistan ve Türkiye'nin başdelegeleri aynı kalmıştı ve müzakere heyetlerinde kısmi değişiklikler olmuştu. Konferans açıldığında, tüm delegasyonlar arasında Chester Projesi ile ilgili söylentiler dolaşmaktaydı ve Amerikan temsilcilerinin ikinci tur müzakerelerde nasıl bir tutum takınacağı merak ediliyordu.⁸⁶⁷ Ayrıca, Konferans öncesinde İngilizlerin ABD'nin ikinci tur müzakerelerine katılmasından hoşnut olmadığı söylentisi yayılmıştı. Londra toplantısındaki tavır bu kanıyı güçlendiriyordu. Söylentileri göz önünde tutan Grew, ilk gün tüm Bağlaşık delegeleri ile görüşerek kendilerini bilgilendirmeden herhangi bir girişimde bulunmayacağı garantisini verdi.⁸⁶⁸ Böylece İngiltere'nin muhalefetini engelleyebileceğini ve Chester Projesi'nin imzası ile oluşan gergin havayı dağıtabileceğini düşünmüştü.

Lozan'da Lord Curzon tarafından, dayatma bir gelenek haline getirildiği şekilde ilk gün açılışı yine bir İngiliz Başdelegesi Rumbold yaptı ve ikinci tur müzakerelerin üç komite halinde yürütülmesi kararlaştırıldı. Toprak, askeri sorunlar ve adli kapitülasyonların görüşüleceği ilk komiteye Rumbold başkanlık yapacaktı. İlk turda antlaşmanın tamamlanmamış mali sorunlarının görüşüleceği ikinci komiteye Fransız Başdelegesi General Pellé, ekonomik sorunların ele alınacağı üçüncü komiteye ise İtalyan Başdelegesi Montagna başkanlık yapacaktı. Aynı gün Grew, Montagna'nın mali sorunlar komitesi başkanlığını yürütecek olmasının Amerikan çıkarları için büyük bir fırsat olduğunu rapor etti.⁸⁶⁹

⁸⁶⁵ Karacan, a.g.e., s. 271.

⁸⁶⁶ *New York Times*, "Back at Lausanne", April 24, 1923. s. 20.

⁸⁶⁷ Grew, *Atatürk ve İnönü....*, s. 53; *Washington Post*, "Chester's Backing Topic at Lausanne", May 1, 1923. s. 17.

⁸⁶⁸ Grew, *Atatürk ve İnönü....*, s. 47; Karacan, a.g.e., s. 272; Pasley, a.g.t., s. 357.

⁸⁶⁹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 23, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 9. 989.

İlk gün açılışında, Pellé, Montagna, Otachi ve İsmet Paşa'dan sonra, Bakanlık talimatnamesine uygun olarak Amerikan Başdelegesi Grew da bir konuşma yaparak, müzakerelerin ikinci turunun başlamasından duyulan memnuniyeti dile getirdi ve ilk tur gibi bu turda da gözlemci statüsünde olacaklarını belirtti.⁸⁷⁰ İkinci tur müzakereleri başladığında Amerikan temsilcileri ile Bağlaşıklar arasındaki soğukluk dikkat çekmekteydi. Londra toplantısında takip edilen yöntem ABD'de kızgınlığa neden olmuştu. İngiliz Başdelegesi Rumbold ikinci tur müzakerelerinin başladığı gün Grew ile görüşerek Türk Heyetine karşı ilk turda olduğu gibi birliktelik sağlamaya çalıştı. Rumbold'un teklifine mesafeli yaklaşan Grew, taslak ekindeki iki sözleşmede ve kapitülasyonlar ile ilgili müzakerelerde Bağlaşıklarla hareket edeceklerini söyledi.⁸⁷¹

Konferans'ta müzakereler TBMM tarafından kabul edilen Türk karşı taslağı üzerinde yürüyordu. İlk turda uzlaşmaya varılmış maddeler ya da Türk karşı taslağında değiştirilmemiş maddeler birkaç istisna dışında aynen kabul edilirken, Türk karşı taslağındaki itirazlara ilk muhalefet genellikle İngiliz Başdelegesi Rumbold'dan geliyordu. Üzerinde anlaşılamayan maddeler hukuk danışmanlarına ya da ilgili kurullara gönderiliyordu. İkinci tur müzakerelerde ilk tura göre daha organize ve hızlı bir görüşme trafiği vardı. Amerikan temsilcileri ilk tur müzakerelerde olduğu gibi, ikinci tur müzakere oturumlarının hemen hepsine, özellikle üç ana komite görüşmelerine mutlaka katılıyorlar fakat genellikle müzakereleri izlemekle yetiniyorlardı. İlk tur müzakerelerinde İngiliz Başdelegesi Curzon ile Amerikan Başdelegesi Child arasında yoğun bir özel görüşme trafiği gerçekleşmişti. İkinci turda Başdelege olan Grew'un İngiliz Başdelegesi Rumbold ile daha mesafeli bir ilişkiyi tercih ettiği ve İsmet Paşa ile teması sıkı tuttuğu görülmektedir. Bu durum biraz da İngiltere ile ABD arasındaki petrol paylaşım anlaşmazlıklarından kaynaklanıyordu. Ayrıca Grew, Türk Heyeti ile bir antlaşma müzakere etmek için Bağlaşıklar antlaşmasının imzalanmasını beklediği için böyle bir yöntemi Amerikan çıkarlarına daha uygun görüyordu.

Konferans açıldıktan üç gün sonra, 26 Nisan'da Grew ile İsmet Paşa arasında özel bir görüşme yapıldı. Görüşmede İsmet Paşa Bağlaşıkların; mültecilerin geri kabulü ve ekonomik konuları tekrar gündeme getirmelerinin kabul edilemez olduğunu ve ısrar

⁸⁷⁰ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 23, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 988; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 1-2; Karacan, a.g.e., s. 270.

⁸⁷¹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 28, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 992-93; Yaylaher, **American Perceptions.....**, s. 219.

halinde Lozan'dan ayrılmak zorunda kalacağını söyledi. Grew, İsmet Paşa'nın kendisi vasıtasıyla Bağlaşıklara mesaj gönderdiğini fark etmişti. Görüşmede İsmet Paşa, Grew'a Amerika ile Türkiye arasında antlaşma müzakeresi için gerekli talimatları alıp almadığını da sordu. Grew, Bağlaşıklar ile antlaşma imzalanmadan böyle bir niyetin olmadığı cevabını verdi. İsmet Paşa'nın antlaşma müzakeresinden söz açmasını fırsat olarak kullanan Grew, kapitülasyonları gündeme getirdi ve Montagna Formülü'nün⁸⁷² yeterli olmadığını söyleyerek daha ileri kapitüler haklar elde edebilmek için İsmet Paşa'nın nabzını yokladı. Grew'un niyetini fark eden İsmet Paşa, TBMM'nin bunun haricindeki bir hükmü kabul etmeyeceği cevabını verdi. Amerikan yargıçlarına danışmanlık hakkı verilmesi Rusya'nın da aynı talepte bulunmasına neden olacaktı. İsmet Paşa, Amerika'nın kapitülasyonlar ile ilgili görüşlerinin öğrenilmesi halinde Ankara'da Chester Projesi'ne ve Amerikan kurumlarına karşı soğukluk oluşacağını sözlerine ekledi.⁸⁷³ Bunun üzerine Grew, kapitülasyonlar ile ilgili Amerikan görüşünün Ankara'ya iletilmemesini rica etti. İsmet Paşa aynı gün keyfiyeti Başbakan Hüseyin Rauf Bey'e bildirdi.⁸⁷⁴

Bu görüşmeden sonra Grew, Türklerin düşmanlığını kazanmaktan başka hiçbir işe yaramayacağı için birinci turda Child tarafından yapılan beyanların ötesine geçmemeye, kapitülasyonlar için uygun fırsatı kollamaya, Chester Projesi'nin kendileri ile bir pazarlık unsuru olarak kullanılmasına müsaade etmemeye karar verdi. Grew, Bağlaşık heyetleri ve Türk heyeti ile temas halinde olduğu için anlaşmazlıklarda aracılık rolü oynayabileceğinin de farkındaydı.⁸⁷⁵ Aynı gün Rumbold, Grew ile görüşerek Türklere karşı müzakerelerde Bağlaşıklarla birleşmek (*unite*) niyetinde olup olmadığını sordu. Grew, bunu işbirliği (*cooperate*) olarak tanımlamanın daha uygun olacağını belirtti. Benzer görüşler İtalyan ve Fransız delegelerine de iletilmişti.⁸⁷⁶ Türk Heyetinin beklentilerinin aksine, Amerikan

⁸⁷² **Montagna Formülü:** Lozan müzakerelerinin ilk turunda kapitülasyonlar üzerinde anlaşma sağlanamayınca ve Konferans'ın bu yüzden kesintiye uğrayacağı belli olunca İtalyan Delegesi Montagna'nın, Konferans'ın son günü 4 Şubat tarihinde sunulan Türk Karşı Taslağı üzerinde yapmış olduğu düzenlemelerle; Lahey Adalet Divanı'nın, tarafsız Avrupa ülkeleri yargıçlarının yer aldığı listeden seçilecek hukuki danışmanların İzmir ve İstanbul gibi şehirlerde beş yıldan az olmamak üzere Türk Devleti tarafından görevlendirilmesini içeren ve İsmet Paşa tarafından kabul edilen formül. Bkz. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 63-64.

⁸⁷³ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 988-91.

⁸⁷⁴ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 222.

⁸⁷⁵ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 991.

⁸⁷⁶ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 28, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 992-93.

temsilcileri çıkarlarını ilgilendiren konularda Bağlaşıkla hareket etmekte tereddüt etmemiştir.

İkinci tur müzakereler başladığında kurulan üç komitenin çalışmalarını tamamlayıcı olmak üzere uzmanlardan oluşan üç alt komite kurulmuştu. Alt komitelerin faaliyetleri müzakerelerin gidişatı üzerinde de etkili oluyordu. Mayıs ayı başında alt komitelerde yabancıları ilgilendiren rejim görüşülmeye başlandı ve Grew kendi temsilcilerinin de bu toplantılara katılmasını istedi. Rumbold, alt komitelere yabancıların katılmasına izin verilmediği gerekçesiyle Amerikan Heyeti'nin alt komite toplantılarına katılmasını engelledi. Grew, Rumbold'un Lord Curzon'dan gelen talimatlara göre hareket ettiğini düşünüyordu fakat sorunu ikili müzakerelerle çözenin daha uygun bir yöntem olacağına karar vermişti. 4 Mayıs'ta Rumbold Amerikalı uzmanların da alt komite toplantılarına katılmasına izin verildiğini Grew'a bildirdi. Turlington ve Barnes ekonomik konuları ele alan alt komitede ve Turlington hukuk uzmanları alt komitesinde ABD'yi temsil edecekti. Amerikan'ın mali konularla çok fazla ilgisi bulunmadığı için bu alt komitede temsilci görevlendirilmemişti.⁸⁷⁷

3 Mayıs oturumunda, antlaşma taslağının yabancılar için uygulanacak rejim, vergilendirme, yabancı sermayenin denetlenmesi, okul ve hastaneler gibi müesseseler ile ilgili 116, 117. Maddesi ve bağlantılı sözleşmenin 10-17. Maddeleri görüşüldü. Yabancılar için uygulanacak rejim kapitülasyonlar ile de ilgiliydi ve bu madde Türk topraklarında en fazla faal müessesesi bulunan Amerikan Hükümeti'ni yakından ilgilendirmekteydi. Bu nedenle Amerikan temsilcileri, Grew, Dolbeare, Belin, Turlington ve Barnes oturumunda yer almıştı. Müzakere ve tartışmalar İtalyan, Fransız ve İngiliz temsilcileri ile İsmet Paşa ve Mustafa Şeref Bey arasında devam ediyordu ve Amerikan temsilcileri gidişatı izlemekteydi. Oturumun sonuna doğru Amerikan Başdelegesi Grew söz alarak, "Komite'nin incelediği sorunların Amerikan Hükümeti için büyük önem taşıdığını" söyledi. Rumbold Grew'un çıkışından memnun olmamıştı ve görüşlerini bir an önce açıklayarak komite çalışmalarını aksatmamasını istedi. Bunun üzerine Grew, gelecek oturumlarda görüş bildirme hakkını saklı tuttuğunu söyledi. Oturum sonunda müzakere

⁸⁷⁷ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 4, 1923; *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 999-1000, 1004.

edilen maddelerin üzerinde anlaşılamayan kısımlarının hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.⁸⁷⁸

Yabancılara uygulanacak rejim ve kapitülasyonların müzakere edildiği esnada Grew, özel bir görüşmede İsmet Paşa'dan Montagna Formülü'ne göre görevlendirilmesi düşünülen yargıçların bazılarının Amerika'dan seçilmesini ve Adana ile Samsun illerinde görevlendirilmesini talep etti. Her iki il de savaş öncesinde Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdi. İsmet Paşa Grew'un kapitüler hakların da ilerisine giden bu tekliflerini kabul etmedi. Grew, bir hafta sonra İstanbul ile Ankara'daki mümessil Imbrie arasında şifreli telgraf iletişimine izin verilmesini talep etti. İsmet Paşa keyfiyeti Başbakan Hüseyin Rauf Bey'e bildirdi.⁸⁷⁹ Bir süre önce Ankara'dan İstanbul'a gelmiş olan Imbrie 7 Mayıs'ta tekrar Ankara'ya dönmüştü. Imbrie, Lozan'daki müzakereler hakkında bilgi sahibiydi fakat Bristol kendisine Konferansı ile ilgili olarak hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranması talimatını vermişti.⁸⁸⁰

Şifre yazışma izni talebine Başbakan H. Rauf Bey tarafından 13 Mayıs'ta verilen cevapta, "... aynı vazife ve vaziyette Amerika'ya göndereceğimiz memurumuza aynı salahiyet verilmek şartıyla Ankara'daki Amerikan mümessiline şifre ile haberleşme hakkının verilmesinin Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildiği..." bildirildi.⁸⁸¹ Ankara, artık ABD ile diplomatik ilişkilerinde mütekabiliyetin kendisi için vazgeçilmez olduğunu muhatabına bu vesileyle iletmişti. Milli Mücadele yıllarında, Ankara'nın Washington'a temsilci gönderme talebi Amerikan Hükümeti tarafından uygun görülmemiş, Imbrie'nin mümessil olarak Ankara'ya kabul edilmesi Bristol'un kişisel girişimleri sayesinde mümkün olmuştu. Devletlerarası mütekabil ilişkilere aykırı böyle bir uygulamanın artık kabul edilmeyeceği şifre telgraf talebine verilen cevapla Amerikan Hükümeti'ne iletilmiş oldu. Bununla birlikte, Haziran ayı ortalarında şifre telgraf hakkı verilerek Amerikan mümessili Imbrie'nin Ankara'dan gizli kodlarla yazışabilmesine müsaade edildi.⁸⁸²

⁸⁷⁸ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 3, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 999; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VII, s. 25-26; **Lozan Telgrafları-II....**, s. 265.

⁸⁷⁹ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 295-96.

⁸⁸⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, May 7, 1923.

⁸⁸¹ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 303.

⁸⁸² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, June 21, 1923. s. 3.

Şifre telgraf talebi 17 Mayıs'ta Başbakan H. Rauf Bey ile Amerikan Ticaret Komiseri J. Gillespie'nin Ankara'daki görüşmesinde de gündeme geldi ve İsmet Paşa'ya gönderilmiş olan talimata benzer şekilde mütekabiliyet ilkesi gündeme getirildi. 21 Mayıs'ta Ankara'dan gelen talimatla Adnan Bey Bristol ile görüşerek, Washington'a gönderilecek Imbrie ile aynı statüdeki Türk mümessiline şifre ile yazışma hakkının ABD makamlarınca kabul edilip edilmeyeceğini sordu. Bristol'un olumlu cevabı üzerine Adnan Bey talebi mektupla kendisine iletteceğini söyledi.⁸⁸³ Görüşmede Adnan Bey açıkça belirtmemişti fakat Ankara halen ABD'ye mümessil gönderme talebini koruyordu ve şifre sorunu ile diplomatik ilişkilerde mütekabiliyet isteği dolaylı olarak ABD Hükümeti'ne iletilmişti. Şifre telgraf yazışmasına izin vermek için hemen Washington'a temsilci gönderilmesi talep edilmemişti.⁸⁸⁴

Bu esnada Konferans müzakerelerinde belli bir yavaşlama olsa da ilerleme devam ediyordu. En önemli sorunlardan bir tanesi kapitülasyonlar iken, ikinci önemli sorun 29 Ekim 1914 öncesinde verilmiş olan imtiyazlardı. Oysa ikinci tur müzakerelerin kesilmesi ihtimali çok farklı bir sorunla ortaya çıktı.

İlk tur müzakereler, adli kapitülasyonlar ile ilgili anlaşmazlıklar nedeni ile kesilmiş ve savaş söylentileri yayılmıştı. İkinci tur müzakerelerinin kırılma noktası Yunan Savaş tazminatı sorunu oldu. Mayıs ayı ortalarına doğru Yunan Savaş tazminatı ile ilgili gerginlik Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi tehdidinde kadar vardı. Mudanya Ateşkesi hükümlerine göre; Doğu Trakya'da yeterli askeri güç yoktu ve Bağlaşıklar işgal tehdidi altındaki Trakya topraklarına asker kaydırılmasını engelliyordu. Oysa, Mayıs ayı başından itibaren Yunanlılar savaş için hazırlanmaya başlamışlardı.⁸⁸⁵

Mayıs ayının ortalarında Yunan savaş tazminatı meselesi müzakerelerde kırılma noktasına gelmesine neden oldu. Venizelos ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Apostol Aleksandridis'in tehditkar tutumu savaş söylentilerini de beraberinde getirmişti. İsmet Paşa Yunanlıların savaş tehditlerini ciddiye almıyordu çünkü Ankara'dan gelen raporlar Yunan Ordusu'nun savaşıma isteksiz olduğu ve Komünizm propagandası etkisinde kaldığı

⁸⁸³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, May 21, 1923.

⁸⁸⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, June 3, 1923. s. 3.

⁸⁸⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending May 20, 1923, Part Four*; Grew, *Atarük ve İnönü....*, s. 48.

şeklindeydi.⁸⁸⁶ Bu esnada Türk Heyeti'ne karşı Ermeni çetecilerin tertiplemediği ilk turdaki suikast istihbaratı yeniden gündeme gelmişti ve 14 Mayıs'ta Başbakan Hüseyin Rauf Bey İsmet Paşa'ya Almanya'da bulunan Taşnak, Hınçak çetelerinin ve Çerkez Ethem'in İsviçre'ye hareket ettiklerini bildirdi.⁸⁸⁷ İlk tur müzakerelerinde ortaya atılan benzer söylentilerde Çerkez Ethem'in dahli yoktu.

Yunanlıların savaş tazminatı vermemek için savaş ve konferansı kesip gitme tehditlerine İngiliz Başdelegesi Rumbold'dan destek gelirken, İtalyan Başdelegesi Montagna, Paris Barış Konferansı günlerinden kalma hoşnutsuzlukla Yunanlılara karşı muhalif bir tavır takınmıştı. Amerikan Başdelegesi Grew, Yunanlılar ile Türk Heyeti arasında uzlaşma sağlayabilmek için yoğun caba harcıyordu.⁸⁸⁸ Venizelos, defalarca İsmet Paşa ile görüşerek böyle bir yükü Yunanistan maliyesinin kaldıramayacağını söylüyor ve toptan bir ödeme yapılarak sorunun kapatılmasını istiyordu. En nihayet, Venizelos savaş tazminatı yerine, Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasını teklif etti. Sırbistan bunun Türklerin tekrar Meriç'in batısına geçmesi anlamına geleceğini savunarak Yunan teklifine karşı çıktı. Bulgarlar da Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasına taraftar değildi çünkü Konferans başladıktan hemen sonra Karaağaç ile Dedeağaç'ı istemeye başlamışlardı. Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılması durumunda Ege Denizi ile bağlantı kurma ümitleri suya düşmüş olacaktı.⁸⁸⁹ Ankara da Karaağaç'ı savaş tazminatı karşılığı yeterli görmüyordu. 23 Mayıs'ta Başbakan Hüseyin Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Karaağaç'ın Yunan tazminatına karşı kabul edilmesinin mümkün olmadığını bildirdi.⁸⁹⁰

24 Mayıs'ta General Pellé, İsmet Paşa ile görüşerek, savaş tazminatı sorununun 26 Mayıs'ta gündeme geleceğini ve olumlu cevap verilmezse Yunanlıların Konferans'tan çekileceklerini bildirdi. Savaş tazminatı ile ilgili olarak henüz Ankara'dan talimat gelmemişti ve İsmet Paşa ile Hükümet arasında anlaşmazlık vardı. İsmet Paşa, Karaağaç'ı savaş tazminatı yerine yeterli görürken, Hükümet ilk görüşünde direnmekteydi ve bu nedenle gerekli talimat bir türlü İsmet Paşa'ya gönderilmemişti. Pellé ile görüştüktan sonra İsmet Paşa keyfiyeti Başbakan Hüseyin Rauf Bey'e ve çözüm için müdahalede bulunması

⁸⁸⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, May 20, 1923; Şimşir, *Lozan Telgrafları-II....*, s. 298-99.

⁸⁸⁷ Şimşir, *Lozan Telgrafları-II....*, s. 307, 309.

⁸⁸⁸ Grew, *Atarük ve İnönü....*, s. 49-50.

⁸⁸⁹ Karacan, a.g.e., s. 254; *New York Times*, "Lausanne Compact Angers Bulgaria", May 28, 1923. s. 6; *Washington Post*, "The Near East Crisis", May 25, 1923. s. 6.

⁸⁹⁰ Şimşir, *Lozan Telgrafları-II....*, s. 338; *Los Angeles Times*, "Near East War Certain Unless Turks Give in", May 25, 1923. s. 1.

amacıyla Mustafa Kemal'e bildirdi.⁸⁹¹ 25 Mayıs'ta teklifin, bu fedakarlık kullanılarak Duyun-u Umumiye sorununun lehte çözümünün sağlanması şartıyla kabul edildiği İsmet Paşa'ya bildirildi.⁸⁹² Aynı günlerde Grew, Bağlaşık temsilcileri ile ayrı ayrı görüşerek savaşın engellenmesi için aracılık yapmayı önerdi ve teklifi kabul edildi. Venizelos ve Aleksandridis'in Doğu Trakya'yı işgal etme tehditleri altında İsmet Paşa'ya Ankara'dan gelecek cevap beklendi. Aslında Venizelos Bağlaşıkların desteği elde edilmeden Türkiye ile savaşmayı göze alamamaktaydı. Atina'ya da bu yönde telgraf göndermişti.⁸⁹³ Konferans çevrelerinde sınırlar yine gerilmişti ve ilgili ilgisiz herkes 26 Mayıs'ta yapılacak toplantıyı bekliyordu.

26 Mayıs'ta⁸⁹⁴ genel toplantı yapılmadan önce Grew, Venizelos ile görüştü ve Karaağaç teklifini kesin olarak kabul ettiği teminatını aldıktan sonra teklifi İsmet Paşa'ya ilettili. İsmet Paşa, Anadolu'yu yakıp yıkan Yunanlıların savaş tazminatı yerine Karaağaç'ı vermesini kabule yanaşmıyordu. Grew anılarında "İsmet Paşa'nın cevaplarından ve vücut dilinden düşüncesinin ne olduğunu kestirmenin imkansız olduğunu" kaydeder.⁸⁹⁵ Oysa, Grew ile görüştüğü esnada İsmet Paşa Ankara'nın Karaağaç'ın kabul edildiğini bildiren onay telgrafını almıştı. Aynı gün akşamüzeri yapılan toplantıda Grew bir konuşma yaparak her iki tarafın uzlaşmasının barış için önemine değinmişti. Diğer temsilciler de Grew'un söylediklerine yakın görüş bildirmişlerdi. Toplantı gergin bir havada gerçekleşiyordu ve İsmet Paşa bir türlü nihai kararını söylemiyordu. Nihayet toplantı sonuna doğru İsmet Paşa Ankara'nın teklifi kabul ettiğini bildirdi. Buna karşılık, Yunanistan el koyduğu Türk gemilerini karşılıklı olarak iade edecek, işgal sırasında yabancı şirketlere vermiş olduğu zararı karşılayacak, vakıf ve Müslüman emlakinin Türk Heyeti'nin istediği gibi çözülmesini kabul edecekti.⁸⁹⁶ Venizelos, İsmet Paşa'nın şartlarını büyük bir memnuniyetle

⁸⁹¹ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s.347, 349.

⁸⁹² A.g.e., s. 355-56.

⁸⁹³ A.g.e., s. 310-11; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending May 27, 1923.** Part Three; Edgar Turlington, "The Settlement of Lausanne", **The American Journal of International Law**, S. 18, No: 4, Ekim 1924. s. 705-06.

⁸⁹⁴ Grew, anılarında görüşmenin 25 Mayıs'ta gerçekleştiğini kaydeder. 27 Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda görüşme tarihi 26 Mayıs olarak düzeltilmiştir. Bkz. Grew, **Atarük ve İnönü....**, s. 50; Ayrıca bkz. *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1010-11. Konferans tutanaklarında da görüşme tarihi 26 Mayıs olarak yer alır. Bkz. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s.278.

⁸⁹⁵ Grew, **Atarük ve İnönü....**, s. 51; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 220.

⁸⁹⁶ Grew, **Atarük ve İnönü....**, s. 51-52; *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1010-11; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 278-85; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 358-360; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending May 27, 1923.** Part Four.

kabul etti. Grew, İsmet Paşa'nın teklifi kabul ettiğini söylemeden önce, "o kendine has doğulu üslubu ile uzun bir nutuk verdiğini" kaydeder.⁸⁹⁷ Ankara'nın, Karaağaç teklifi karşılığında talep ettiği şartları Yunanlılara kabul ettirebilmek için İsmet Paşa bilinçli olarak gerilimi tırmandırarak bir müddet savaş rüzgarlarının Uşi şatosu koridorlarında esmesine müsaade etmişti. İkinci tur müzakerelerinde kırılma noktasının eşiğinden dönölmüş, bir kez daha savaş engellenmişti. Sorunun çözölmesinde Grew'un arabuluculuğunun yadsınamaz katkısı vardı.

Türk-Yunan sınır sorunu, kapitöasyonlar ve savaş tazminatı problemleri çözöldükten sonra Antlaşma müzakerecilerinin önünde çözölmeyen en önemli sorunlardan bir tanesi I. Dünya savaşı öncesinde (28 Ekim 1914) imzalanmış olan imtiyaz sözleşmeleri ile ilgili uzlaşmaydı. Bu sözleşmelerin büyük kısmı savaş nedeniyle Meclis-i Mebusan onayından geçmemişti. Savaş öncesi antlaşmaları ile Amerikan Hükümeti de yakından ilgiliydi. Bağlaşıkların bu yolla Anadolu üzerinde yeniden ticari tekel kurmasına karşı çıkılıyordu.

İmtiyaz sözleşmeleri ile ilgili tartişmalar devam ederken, Ankara ile Lozan ve Paris mümessilliği arasında sorunun çözölmüne yönelik yoğun bir yazişma trafiğinin tam ortasında, İngilizlerin yine Türk Heyeti'nin şifre telgraf yazişmalarını çözerek Lord Curzon'a iletteği tesadüfi bir olayla anlaşıldı.⁸⁹⁸ İngilizler, ilk tur müzakerelerinde olduğu gibi ikinci tur müzakerelerde de Paris ve Lozan'dan Ankara'ya gönderilen telgrafları istihbarat elemanları vasıtasıyla çözerek Lozan'daki temsilcilerine bilgi veriyordu. Daha sonra şifre telgrafları sadece İngilizlerin çözmediği, Mayıs ayı sonunda, Karaağaç'ın savaş tazminatı olarak kabul edilmesi için İsmet Paşa ile Ankara arasında gerçekteşen gizli yazişmaların bir kısmının Fransız gazeteleri tarafından yayınlanması ile ortaya çıktı.⁸⁹⁹ Teknik yetersizlikler nedeniyle Lozan, Paris ve Ankara arasındaki mahrem yazişmalar, görüşmeler, pazarlık noktaları ve verilebilecek tavizler iki Bağlaşık tarafından deşifre

⁸⁹⁷ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1011-12; Grew, **Atarük ve İnönü....**, s. 52; Pasley, a.g.t., s. 360.

⁸⁹⁸ Paris Mümessili Ferit Bey (Ahmet Ferit Tek) ile İngiliz Diplomatı Parker arasında borç anlaşması ile ilgili görüşme Ferit Bey tarafından şifre telgraf ile Ankara'ya gönderilmişti. Görüşmeden Lord Curzon'un haberi yoktu. Telgraf hakkında Ankara bilgi sahibi olmadan, Curzon diplomatını çağırarak azarlamış ve İngiliz diplomatı konuşmayı sızdırdığı için Ferit Bey'e şikayette bulunmuştu. Yapılan incelemede şifre telgrafın bir şekilde İngilizler tarafından çözöldüğu anlaşılmış ve keyfiyet Başbakan Hüseyin Rauf Bey tarafından İsmet Paşa'ya bildirmiştir. Bkz. şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 316; Lozan Konferansı'ndan sonra Rumbold, "zor zamanlarda bize gelen istihbari bilgiler paha biçilemezdi, böylece birç oyununda karşıdakinin elini bilen oyuncular gibiydik" diyecektir. Bkz. Pasley, a.g.t., s. 359; Ayrıca bkz. Jeffrey, Sharp, a.g.m., s. 80-81.

⁸⁹⁹ şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 369.

ediliyordu. Mevcut şartlar altında müzakere pozisyonunu koruyabilmek imkansızdı. İlk turda olduğu gibi bazen İngiliz ve Fransızların, Türk Heyeti tarafından bir sonraki günkü görüşmelerde nasıl bir yöntem takip edileceği ve nereye kadar taviz verileceği konusunda bilgi sahibi olması kuvvetle muhtemeldi. Bunun üzerine, Ankara'dan kurye ile her hafta değişecek yeni bir şifre anahtarı gönderilmesine karar verildi.⁹⁰⁰

İmtiyaz sözleşmeleri ile ilgili resmi müzakereler başlamadan önce, Birinci Komite'nin 11. oturumu 4 Haziran'da yapıldı ve anlaşmaya varılan konular ele alındı. Ele alınan sorunlar arasında kapitülasyonlar da vardı. Oturuma, Amerikan temsilcileri tam kadro katılmışlardı. Oturumu Rumbold açtı, ilk olarak çözümlenen sorunlar görüşüldü. Meriç Nehri'ndeki sınırın Talveg hattından geçmesi kabul edilmişti. Merkep Adaları (İngilizce ismi ile Tavşan Adaları) Türk egemenliğinde kaldı. Meis Adası'nın İtalyanlara, Tuna üzerindeki Adakale'nin de Romanyalılara bırakılması kabul edildi. Kapitüler hak olan yerleşme sözleşmesinin süresi yedi yıl olarak kabul edildi. Bağlaşıklar sürenin 10 yıl olmasını istemiş, İsmet Paşa beş yılda direktmişti. Adli kapitülasyonlarla ilgili ise Türk Heyeti bir bildiri sunarak uzlaşılacağını beyan etti.⁹⁰¹

4 Haziran müzakerelerinde sorunlu alanların büyük kısmında uzlaşma sağlanmıştı. Bundan sonra imtiyaz sözleşmeleri ile ilgili sorunların resmi olarak müzakere edilmesine başlanabilirdi. İmtiyaz sözleşmeleri üzerindeki görüşmeler başlamadan önce, 5 Haziran'da İsmet Paşa, Grew ile özel olarak görüşerek,

... İngiltere ve Fransa'nın kendisinden I. Dünya Savaşı öncesinde imzalanmış olan ve uygulanmaya başlanmış olan imtiyaz sözleşmelerinin yürürlüğünün Türkiye tarafından kabul edildiğinin imzalanacak antlaşma ya da ekli sözleşmelerinde bir madde ile yer almasını talep ettiklerini

söyledi. Bağlaşıklar İsmet Paşa üzerinde yoğun bir baskı oluşturmuşlardı ve bu konuda Amerikan Heyeti'nin desteğinin sağlanması amaçlanmıştı. İsmet Paşa kendisini; bilgilendirinceye kadar Amerikan Başdelegesi söz konusu talepten haberdar değildi, çünkü imtiyazlarla ilgili kararlar özel toplantılarda alınmıştı. İngiltere ve Fransa'nın bu girişimi Amerikan sermayesinin Türkiye'deki mevcut ve gelecekte yapılacak yatırımlarının içini boşaltırken, Türkiye'nin geleceğini de İngiliz, Fransız menşeli üç şirketin vesayetine bırakıyordu. Konferans başladığından buyana ilk defa Amerikan ve Türk çıkarları bu kadar

⁹⁰⁰ A.g.e., s. 369.

⁹⁰¹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 63-64, 155-56.

uygun bir şekilde örtüşmüştü. Durumun farkında olan İsmet Paşa'nın Grew'u bilgilendirmekteki amacı İngiliz, Fransız baskısına karşı Amerikan desteğinin sağlanmasıydı.⁹⁰²

İsmet Paşa'nın kendisini bilgilendirmesi ile İngiltere ve Fransa'nın niyetini öğrenen Grew, "Amerikan Hükümeti'nin, Türkiye'nin bağımsızlığına tamamen aykırı olacak bu çeşit bir öneriyi kabul etmeyeceğini umduğunu" belirtti. Fakat ilk anda İsmet Paşa'nın beklediği desteği açıkça vermekten kaçındı. Grew daha sonra İtalyan Başdelegesi Montagna ile özel olarak görüşerek gelişmeler hakkında bilgi aldı.⁹⁰³

Fransa ile sorun daha önce borç karşılığı Fransız şirketine verilen Samsun-Sivas Demiryolu inşası ile ilgiliydi ve Ankara bu imtiyazı Fransızlardan alarak Chester Projesi ile Amerikan sermayesine vermişti. İngiltere ile temel sorun TPC'nin petrol imtiyazları ile ilgiliydi. TPC'nin petrol imtiyazlarından kaynaklanan uzlaşmazlıktan doğan tartışmalar ABD ile İngiltere arasında üç yıldır devam ediyordu. Petrol imtiyazlarından pay almak isteyen ABD, konunun hakeme götürülmesini bile teklif etmiş fakat bu isteği kabul edilmemişti. Elde kalan tek koz "açık kapı" ilkesinin sonuna kadar savunulmasıydı. Bu nedenle Grew, imtiyazlarla ilgili gelişmeleri yakından takip ediyor ve İsmet Paşa'ya sonuna kadar direnmesini öğütlüyordu. Özel olarak devam eden görüşmelerde Grew, Montagna ve İsmet Paşa sayesinde bilgi elde edebiliyordu. Ayrıca konu ile ilgili olarak Grew tarafından Bağlaşik temsilcilerine nota verilmişti. İmtiyaz tartışmaları uzadıkça Amerikan Hükümeti İngiltere ve Fransa'nın taleplerine karşı açıktan pozisyon almaya başlayarak Paris ve Londra Büyükelçiliklerini de devreye soktu. Grew bir taraftan, İsmet Paşa diğer taraftan İngiltere ve Fransa'ya karşı mücadele veriyorlardı fakat uzlaşma sağlanması henüz başılamamıştı. Çünkü Haziran ayının sonuna gelindiğinde özellikle Fransız Hükümeti 28 Ekim 1914 tarihi öncesindeki imtiyazların geçersiz sayılmasını kabul etmeyeceğini bildirmişti.⁹⁰⁴

⁹⁰² Grew, *Atarük ve İnönü....*, s. 53; *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1016-18; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 408-09; Pasley, a.g.t., s. 363; **New York Times**, "New Fear of Break Rises at Lausanne", June 7, 1923. s. 3.

⁹⁰³ Grew, *Atarük ve İnönü....*, s. 53; *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1016-18; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 408-09.

⁹⁰⁴ Grew, *Atarük ve İnönü....*, s. 54-56; *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 23, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1023-25; Karacan, a.g.e., s. 273; **New York Times**, "Poincaré Rejects Turks' Compromise", June 15, 1923. s. 3.

Temmuz ayı başında da imtiyaz sözleşmeleri ile ilgili anlaşmazlıkta halen çok fazla mesafe alınamamıştı. 7 Temmuz'da, Grew ile görüşmesinde Rumbold belli şartlar altında taleplerinden vazgeçebileceklerini söylerken, Pellé, Samsun-Sivas Demiryolu imtiyazı için tazminat ödenmedikçe talebini değiştirmeyeceğini belirtti. Aynı günün akşamı Grew ile İsmet Paşa uzun bir görüşme gerçekleştirdi. İlgili ülkelerin firmalarının zararları tazmin edilerek bağlayıcı maddelerin antlaşma ya da ekli sözleşmelerinden çıkartılması en uygun yöntem olarak belirlendi. İmtiyazlar sorununda İngiltere ve Fransa'ya karşı, İsmet Paşa ile Grew karanlıkta satranç oynuyordu. 8 Temmuz günü yapılan oturumda, tazminat temelinde İngiltere ve Fransa ile İsmet Paşa arasında anlaşma sağlandı. Grew bu oturuma katılamamıştı ve İsmet Paşa ile Rumbold'un öğleden sonra yapacakları özel toplantıda TPC'nin Musul Petrollerindeki imtiyazı üzerinde Amerikan çıkarlarına zarar verecek bir şekilde anlaşmalarından endişelenmekteydi. Aynı gün Grew, Rumbold'dan önce İsmet Paşa ile görüşerek çekincelerini bildirdi ve nihayet 9 Temmuz'da imtiyazlar sorunu İsmet Paşa ve Grew'un istediği gibi çözümlendi.⁹⁰⁵ Rumbold, casusluk şebekesi sayesinde Ankara ile Lozan arasındaki yazışmalardan haberdardı ve Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'ya İngiliz taleplerini kabul etmektense Konferansı kesip dönmesi talimatını verdiğini biliyordu. Bu nedenle son dakikaya kadar direnmiş fakat teklifi kabul etmişti.⁹⁰⁶

Temmuz'un ilk haftasında imtiyaz sözleşmeleri sorunu çözülmüştü. Fakat bu sonuca varmak kolay olmamıştı. Grew'un aktif politikası ve İsmet Paşa'nın sabırlı direnci sayesinde üç büyük İngiliz ve Fransız şirketinin, Vickers-Armstrong Company, TPC ve Samsun-Sivas yolunu yapacak olan Fransız şirketi Régie Générale'in 1914 öncesinde elde etmeyi başardıkları imtiyazların Türkiye'nin geleceğini vesayet altına almasının önüne geçilebilmişti. Bu arada Amerikan sermayedarlarının Türkiye'de yapmayı planladıkları yatırımların önündeki engel de kaldırılmıştı.

İmtiyazlar sorunundaki başarısından dolayı Dışişleri Bakanlığı Grew'u tebrik etti. Musul petrol yataklarındaki TPC tekelinin kırılabilmesi için bu toprakların Türkiye'ye geri verilmesinin beklendiğini belirtti. Savaşan taraf olarak Amerikan Hükümeti elde edilen ganimetten pay istiyordu fakat İngiltere Musul topraklarındaki tekeli paylaşmaya

⁹⁰⁵ Grew, **Atarük ve İnönü....**, s. 54-56; *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 10, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1027-29; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 553-55, 578-79; Edgar Turlington, "The Settlement of Lausanne", **The American Journal of International Law**, S. 18, No: 4, Ekim 1924. s. 701.

⁹⁰⁶ Pasley, a.g.t., s. 363.

yanaşmamaktaydı. Tek çare Musul'un Türkiye'ye geri verilmesiydi. Lozan Konferansı'nın ilk açıldığı günlerde Rıza Nur ve İsmet Paşa Musul'un geri alınabilmesi için Amerikan desteğini sağlamaya çalışmışlar fakat Amerikan Başdelegesi Child, Lord Curzon ile hareket etmeyi tercih ederek bu talebi görmezden gelmişti. Konferans'ın sonuçlanmasına iki haftadan daha az bir süre kalmışken Dışişleri Bakanlığı Child'ın yönlendirmesi ile yanlış ata oynadığını fark etmişti. Fakat İngiltere Musul'u çoktan Milletler Cemiyeti'ne havale ederek ilhak için ilk adımı atmıştı.⁹⁰⁷ Sonuç olarak, Lozan Konferansı'nın ilk turu sonuçlanmak üzere iken İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti kaybedilene geri almak için büyük bir mücadele vermiş fakat zengin petrol yatakları üzerinde yer alan Musul'un geri alınması başarısız olmuştu.⁹⁰⁸

İmtiyazlar sözleşmesi sorunu halledildikten sonra teferruatların müzakere edilmesi dışında önemli bir problem kalmadı. 17 Temmuz'da tüm sorunlarda uzlaşma sağlanarak Konferans'ın son oturumu yapıldı. Grew, TPC'nin imtiyazlarını sorgulayan bir konuşma yaptı. Rumbold üçüncü bir ülkenin Osmanlı Devleti ile İngiliz Şirketi arasındaki ilişkilere karışmaması gerektiği cevabını verdi. Rumbold ayrıca Grew'un ve İsmet Paşa'nın hakem teklifini de reddetti.⁹⁰⁹ 18 Temmuz'da Konferans Genel Sekreteri Massigli, Grew'a "nihai senedi" imzalamak isteyip istemediğini sordu. Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Hükümeti barış antlaşmasında taraf olmadığı, imza ile Boğazlar'daki koruma sorumluluğunu ve Hıristiyanların korunması yükümlülüğünü üstlenmemek için "nihai senedin" imzalanmaması yönünde görüş bildirdi. Senato'nun, daha önce Versay Antlaşmasında olduğu gibi böyle bir girişimi reddetmesi muhtemeldi.⁹¹⁰ 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Barış Antlaşması ile Lozan Konferansı sona erdi. ABD Dışişleri Bakanlığı Amerikalı temsilcilerin 24 Temmuz Antlaşmasında imzacı olmasını istememişti. Bu nedenle Konferansın hemen hemen tüm oturumlarına katılmakla birlikte Sırbistan'ın yanında imzacı olmayan ikinci devlet ABD oldu.

Bağlaşıklar ile Türkiye arasındaki savaş durumunu bitiren Lozan Barışı'nın 24 Temmuz'da imzalanacağını kesinleşmesinden hemen sonra, Mayıs ayı sonunda gayri

⁹⁰⁷ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, July 10, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1030-34; Karacan, a.g.e., s. 493-95.

⁹⁰⁸ Uluğbay, a.g.m., s. 84.

⁹⁰⁹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VII, s.125-26, 129; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 581; Lippe, a.g.m., s. 47.

⁹¹⁰ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 18, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, July 20, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1039.

resmi olarak açılmış olan Türk-Amerikan antlaşması için resmi müzakereler başlamıştı. 24 Temmuz sonrasında Türk heyetini zorlu bir müzakere süreci daha beklemekteydi.

2.1.6.1. ABD'nin Lozan'da Azınlıklar ve Kapitüler Haklar Konusundaki Tutumu ve Elde Ettiklerinden Vazgeçmek İstememesi

Lozan Konferansı 20 Kasım'da açıldığında Kapitülasyonların, İtalyan Başdelegesi Marki Garroni'nin başkanlığını yaptığı ikinci alt komisyonda ele alınması kararlaştırıldı. Lozan görüşmelerine gitmeden önce ABD'li gözlemcilere verilen talimatnamede kapitülasyonların ikamesinin sağlanması özellikle istenmişti. Bağlaşıklara gönderilen talepler listesinde de kapitülasyonlar ilk sırada yer alıyordu. Amerikan Hükümeti artık egemenlik ilkesine aykırı olan kapitülasyonların Türklere kabul ettirilmesinin imkansız değilse, çok zor olduğunun farkında olarak Lozan görüşmelerinde Bağlaşıkların kapitülasyonların kaldırılmasını reddeden politikalarına destek vererek pozisyonlarını sağlamlaştırmaya çalışmayı çıkarlarına daha uygun buluyordu. Azınlıklar konusunda da durum aynıydı.

Lozan Konferansı'nın ilk turunun kırılma noktası kapitülasyonlar üzerindeki müzakerelerdir. Bu nedenle diğer sorunlar ile ilgili müzakereler ağır aksak yürüyor, az da olsa ilerleme kaydediliyordu. Ankara'nın talimatnamesinin sekizinci maddesi, kapitülasyonların kabul edilmesinden müzakerelerin kesilerek Ankara'ya dönülmesini gerektiriyordu.⁹¹¹ Amerikan Heyeti gözlemci statüsünün hakkını vererek görüşmelere çok az karışıyordu. Tüm bu görüşmelerde Amerikan temsilcisi Belin sekreter görevini yerine getirirken, Başdelege Child, Bristol ve Grew gözlemci olarak hazır bulunuyordu.

Müzakereler devam ederken, temsilciler, öğle ve akşam yemekleri, kokteyller, toplantılar gibi gayri resmi ortamlarda birbirlerinin nabzını tutmakta çıkarlarını elde etmek için destek sağlamaya çalışmaktaydı. 27 Kasım'da ABD Başdelegesi Child, Fransızlara bir öğle yemeği vermişti. Yemekte Grew ve Bristol da hazır bulunuyordu. Fransız tarafında ise Camille Barrère ve Maurice Bompard vardı. Yemeğin amacı Fransızların kapitülasyonlar konusundaki düşüncelerini öğrenmek ve Amerikan çıkarları için destek sağlamaktı. Çünkü

⁹¹¹ Şimşir, **Lozan'a Göre Azınlıklar.....**, a.g.e., s. 174.

30 Ekim tarihli Amerikan muhtırasına Fransa Başbakanı R. Poincaré kapitülasyonların ikamesinin artık mümkün olamayabileceği cevabını vermişti.⁹¹²

Başdelege Child, kapitülasyonlar konusunu açarak C. Barré'ye "İsmet Paşa'nın kapitülasyonların bazı değişiklikler (*modifications*) ile kabul edilebileceğini bildiren bir beyanat vermesinin iyi izlenim bırakacağını" söyledi. Child'ın bu yöndeki ısrarı üzerine Bristol, "İsmet Paşa'nın bunu Ankara'ya kabul ettiremeyeceğini ve şuanda asıl işin Ankara'daki Aşırıllara (*Extremists*) karşı hükümet etme erkinin Mustafa Kemal liderliğindeki İımlılların (*Moderates*) elinde kalmasını sağlamak olduğunu" söyledi. Bu nedenle aşırılların elini güçlendirecek beyanların İsmet Paşa tarafından verilmesi istenilmemeliydi. İsmet Paşa'ya yaptırılması planlanan beyanat üzerinde iki Amerikan delegesi; Child ile Bristol arasındaki anlaşmazlık nedeni ile yemekte bir karara varılamadı. Bristol, 28 Kasım'da Curzon ile görüşmesinde önceki gün söylediklerini tekrarlayarak İsmet Paşa'nın pozisyonunun Bağlaşıklar tarafından güçlendirilmesinin ılımlıllara yardımcı olacağını tekrarladı.⁹¹³

Konferans açıldıktan on iki gün sonra, 2 Aralık'ta, kapitülasyonlar üzerindeki görüşmeler başladı. Oturum kalabalıktı ve bütün yabancılar tam heyet halinde görüşmeye katılmışlardı. Amerika, Başdelege Child, Grew ve Amiral Bristol tarafından temsil ediliyordu. Yabancı heyetlerin sayısı Konferans sekreterleri dahil 58 kişiden oluşuyordu. Türk Heyeti ise; İsmet Paşa, Rıza Nur Bey ve Hasan Bey ile altı danışman ve bir sekreterden oluşmaktaydı.⁹¹⁴

Açılış konuşmasını M. Garroni yaptı. Bağlaşıklar, farklı ad altında kapitülasyonları yeniden kabul ettirmek niyetindeydi. Konuşmalar da bu cihetteydi. Amerikan Hükümeti'nin üzerinde hassasiyetle durduğu konuların başında kapitülasyonlar geliyordu. Child, kapitülasyonlar konusunda ABD'nin Bağlaşıkları desteklediğini söyledi ve bu konunun bütün devletlerin tamamen uyuştukları tek mesele olduğunu ilan etti. İsmet Paşa, kapitülasyonların tarihi gelişimini anlatan bir konuşma yaptı ve kapitülasyonların kabul edilemez olduğunu söyledi. Mevzilerin belirlendiği ilk gün müzakerelerden herhangi bir

⁹¹² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, November 27, 1922, s. 2.

⁹¹³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, November 27, 1922, s. 2-3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, November 28, 1922, s. 3.

⁹¹⁴ A. Naci Karacan anılarında; Türk Heyeti'nin sayısını "dört ya da beş kişi" olarak verir. Lozan Konferansı Tutanaklarında Türk Heyeti'nin sayısının Konferans Sekreteri Reşid Safvet Bey dahil 10 kişi olduğu görülür. Bkz. Karacan, a.g.e., s. 122; *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, a.g.e. C. III, s. 1-2.

sonuç elde edilememiştir.⁹¹⁵ Child, “müzakerelerden sonuç çıkmamasının temel nedeninin Lord Curzon başkanlığındaki İngiliz Heyeti’nin kendilerini Türklerden üstün görmeleri ve eşitliği kabul etmemeleri olduğunu” söylüyordu.⁹¹⁶

Lozan Konferansı başladıktan sonra ABD Kongresi Türk Milliyetçi Hareketini görüşmeye başlamıştı. Kapitülasyonlar ile ilgili görüşmeler yapılırken, 5 Aralık’ta New Yorklu Cumhuriyetçi Senatör James Wadsworth, Amerikan mülkiyet haklarına riayet edilmeyen Meksika ile diplomatik ilişki kurulmamışken, Hıristiyanların mülklerini ellerinden alan Milliyetçi Türkler ile neden diplomatik ilişki kurulmaya çalışıldığını gündeme getirdi.⁹¹⁷ Kongre’de halen azınlıklar ve Ermeniler lehine güçlü bir lobi vardı.

7 Aralık’ta mübadele ve savaş esirleri alt komisyonu dördüncü toplantısını yaptı. Tefvîk Bey, Anadolu’da tahrip edilen 24 şehir ve 1418 köyden bahsederek Yunanistan’dan gelen Türklere yer açılması için İstanbul’daki Rumların da mübadeleye dahil olmasını istedi. Yunanlılar bu talebe şiddetle karşı çıktı. Child, Grew ve Bristol 3 Aralık akşamı kendi aralarında yaptıkları görüşmede azınlıklar konusunda sonuna kadar direnmeye ve sorunun sulandırılmasını engellemeyi kararlaştırmışlardı. Amerikan Heyetinden görüş açıklaması istendiğinde, Dışişleri Bakanlığı talimatnamesine de uygun olarak İstanbul Rumlarının mübadele dışı kalması gerektiği bildirildi. İngiliz ve Fransız temsilciler de aynı görüşteydi.⁹¹⁸

Ticari kapitülasyonlar ile ilgili olarak Türk tarafı, ticari antlaşmalar sonuçlandırılıncaya kadar iki yıllık geçiş sürecinde gümrük vergilerinin sabitlenmesini kabul edilebilir bulmuştu. Dışişleri Bakanlığı 9 Aralık’ta temsilcilerine göndermiş olduğu talimatta bunun taktik olabileceğini ve yeni ticari antlaşmalar yapılıncaya kadar eskilerinin yürürlüklerinin devam edeceğini bildirdi. Bilindiği gibi, Mondros Ateşkesi sonrasında *ad valorem* vergilendirmesi ve %11’lik üst sınır nedeniyle Osmanlı Devleti ile ABD arasında anlaşmazlık vardı. ABD, *ad valorem*’in yükseltilmesini kabul etmiyordu. Ankara Hükümeti ise kapitülasyonları tanımadığını söyleyerek yeni bir vergilendirme cihetine gitmiş, %15 ve bazen %20’yi aşan vergiler koymuştu. ABD Dışişleri Bakanlığı, ticari kapitüller hakların yürürlüğünü kabul ettirerek kendisi için avantajlı olan savaş öncesi

⁹¹⁵ Karacan, a.g.e., s. 121-28; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. III, s. 5-6.

⁹¹⁶ Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 208.

⁹¹⁷ Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 196.

⁹¹⁸ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 7, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 915-16; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 3, 1922.

statükoya dönmek istiyordu. Ankara Hükümeti'nin koymuş olduğu ve kapitülasyonlara aykırı olan tarife Bağlaşıklar tarafından kabul edilirse, Amerikan temsilcileri itirazda bulunmayacaktı. Türkler tarafından Amerikan mallarına ayrımcılık yapılması ya da ticari antlaşma müzakerelerinde zorluk çıkarılması durumunda ise savaş öncesi dönemdeki tarifinin uygulanması istenecekti. Diğer konularda direkt olarak Amerikan çıkarları ve ürünleri hedef alınmıyorsa Amerikan temsilcileri itirazda bulunmayacaktı.⁹¹⁹

12 Aralık Salı oturumunda azınlıklar sorunu görüşülmeye başlandı. İsmet Paşa, azınlıklar konusunda büyük zorluklarla karşılaşılacağına farkındaydı ve 23 Kasım'da Başbakan Hüseyin Rauf Bey'e göndermiş olduğu telgrafta bu görüşünü dile getirmişti.⁹²⁰ Amerikan gözlemcilerine gönderilen talimatın 5. Maddesi azınlıklarla ilgiliydi ve İstanbul ile Avrupa toprakları hariç Türkiye'deki Ruamların mübadele edilmesini istiyordu. Bağlaşıklara gönderilen muhtıranın da yine 5. Maddesi azınlıklar ile ilgiliydi ve Hıristiyan halkların haklarının korunması için gerekenlerin yapılmasını öneriyordu. Azınlıklar konusundaki tartışma İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında geçiyordu. Oturumda, Başdelege Child bir konuşma yaparak, güvenlikten yoksun kimselerin korunması ve yaşayabilecekleri toprak parçası elde etmelerinin sağlanmadan Konferans'tan ayrılmamak gerektiğini söyledi. Child, Türk Hükümetinin bu konuda cömertlik göstermesinin öneminden de bahsetmişti.⁹²¹ Lord Curzon, Amerikan delegelerinin desteği ve Lozan'daki Ermeni propagandacılarının kışkırtması ile Türkleri güç durumda bırakmak amacıyla Ermeni azınlıklarının sorunlarını da gündeme getirdi ve İstanbul'da bırakılacak Ruamlara karşı Batı Trakya'da Türklerin yerlerinde kalacağını söyledi. Ermeni taleplerine destek veren ABD delegeleri arasında Bristol'un bulunmaması dikkat çeker.⁹²²

12 Aralık oturumunda Venizelos da doğan fırsattan yararlanarak İngiltere'ye yaranmak için Ermeniler lehine bir söylev verdi. Levon Marashlian, "Ermeniler lehine dünyada söz söylemesi gereken son milletin Yunanlılar olduğunu çünkü Anadolu'yu işgal

⁹¹⁹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, December 9, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 918-19.

⁹²⁰ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I...**, s. 7, 124-25.

⁹²¹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 202-04.

⁹²² Sonyel, **Gizli Belgelerle.....**, s. 62; Mustafa Sıtkı Bilgin, "Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti", **Belleten**, C. LXIXI, S. 254, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 275.

eden Yunanlıların Ermenileri zorla cepheye sürerek Türklere ateş ettirdiğini ve sonra da suçu Ermenilere attığını” kaydeder.⁹²³

Bu esnada, Anadolu’daki Rumlar, kabileler halinde Trabzon ve Samsun limanlarına gelerek Yunanistan’a nakledilmekteydiler. Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi yürürlüğe girmeden Rum nüfus Anadolu’yu terk etmeye başlamıştı. Yabancı okullar üzerindeki TBMM hükmünün geçerliliği de kendini hissettiriyordu. Misyonerler artık durumun değiştiğinin farkında olarak, önceden yaptıkları gibi Amerikan savaş gemilerini yardıma çağırmak yerine okullarını kapatacaklarından bahsetmeye başlamışlardı.⁹²⁴

İsmet Paşa’nın azınlıklar konusundaki direncini Lord Curzon’un söylevleri kırmaya yetmeyince Amerikan Başdelegesi Child söz alarak; önce Türkiye’yi övücü sözler söyledi ve daha sonra “azınlıkların çektikleri acıların sona erdirilmesi için dar kapsamlı bir mübadele yapılmasını” önerdi. Amerikan kamuoyu azınlıklar ile yakından ilgiliydi ve sadece bir Amerikan komitesi azınlıkların ihtiyaçları için 75.000.000\$ harcamıştı. Child, açıkça zikretmemekle birlikte geri dönmek isteyenlere izin verilmesinin bir insanlık borcu olduğunu da belirtmişti. Buraya kadar Child’ın kendisine verilen talimatnameye göre hareket ettiği görülür. Sadece mübadelenin kapsamını talimatnamede verilen şekilden biraz daha dar bir alana sıkıştırmayı gidişata uygun bulmuştu. Oysa Child, sözlerinin ilerleyen kısmında Ermeniler için ulusal yurt tartışmalarına değinerek Türkiye’nin bu konuya anlayış göstermesini istedi. Lozan öncesi kendilerine verilen talimatnamede belirtilen Rus Kafkasyası önerisini açıklamaktan kaçınmıştı.⁹²⁵ Child’ın bu noktada müzakerelerin gidişatına göre pozisyon aldığı ve pazarlık kozlarını elinde tuttuğu görülür.

14 Aralık Perşembe günü azınlıklar konusu görüşülmeye devam edildi. 14 Aralık oturumuna Child, Grew ve Bristol katılmadı. Amerikan Heyeti, M. Amory, Hery G. Dwight ve L. Belin tarafından temsil ediliyordu. Oturumda Ermeni azınlıklar konusunda Lord Curzon ile İsmet Paşa arasında sert tartışmalar yaşandı. Lord Curzon, Ermenilere Kilikya’da ulusal bir yurt verilmesini istiyor ve bu teklifi İsmet Paşa’ya kabul ettiremiyordu. Görüşülen diğer konu Rum azınlıklar ve Yunanistan’daki Türklerdi. Tüm

⁹²³ Marashlian, a.g.t., s. 683-84.

⁹²⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 26 , 1922, s. 4-6.

⁹²⁵ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 202-04; Karacan, a.g.e., s. 155; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 13, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 920-22; Çiçek, a.g.m., s. 126-27; Şimşir, “**Lozan’a Göre Azınlıklar**”, a.g.e., s. 183; Marashlian, a.g.t., s. 679.

tartışmaları izlemekle yetinen Amerikan heyeti bu oturumda da görüş beyan etmedi. 15 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığı Lozan'daki temsilcilerine 1830 Antlaşması ve 1874 Emlak Protokolü ile elde edilen kapitüler haklardan yeni bir antlaşma ile düzenleme yapılmadıkça vazgeçilmeyeceğini bildiren bir telgraf gönderdi. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile Amerika arasında savaş durumu gerçekleşmediği için eski antlaşmaların halen yürürlükte olduğunu düşünüyordu. Kapitülasyonlar sorununun çözüm şekli; Çin, Mısır ve İran'daki rejimleri de etkileyecekti ve bu nedenle çok önemliydi. Amerikan Hükümeti Bağlaşıkların kapitüler haklardan vazgeçmeyeceğini umuyordu. Bununla birlikte, savaş öncesi uygulamalarda yapılacak bazı değişikliklere itiraz edilmeyecekti.⁹²⁶

Bakanlığın telgrafına 17 Aralık'ta verilen cevapta, Türk tarafının adli ve idari kapitülasyonları kabul etmediği, savaş durumu olmamasının da antlaşmaların geçerliliği için yeter sebep sayılmadığı bildirildi. Türk tarafı, egemenlik haklarına en küçük şekilde aykırı düşecek hiçbir öneriyi kabul edilebilir bulmuyor, mütekabiliyet ve uluslararası hukuk kurallarına göre tüm ülkelerle ticari ve siyasi antlaşmalar imzalanabileceğini söylüyorlardı. Bağlaşıklar ise Türk mahkemelerinde (özellikle, İstanbul, Bursa, İzmir şehirlerinde) yabancı hakimler bulunmasını ve bu hakimlerin verilen kararları iptal etme yetkisine sahip olmalarını istiyordu. Aslında Türkiye'deki yabancıların kapitüler haklarını kaybettikleri Bağlaşıklar tarafından da biliniyordu. Müzakereler mümkün olan oranda çok imtiyaz kopartmak için devam ettiriliyordu. Amerikan Heyeti kapitülasyonlar için Bağlaşıklar ile işbirliğine giderek Türklere karşı bir cephe oluştururlarsa Ankara'nın ve Türklerin tepkisini çekeceklerinin farkındaydılar. Bu nedenle şimdilik müzakereleri izlemekle yetinmekteydiler.⁹²⁷

Aynı gün, Lozan'daki Amerikan temsilcileri Dışişleri Bakanlığı'na kapitülasyonların kaldırılmasının Amerika tarafından desteklendiğini gösteren bir açıklama yapmasını önerdi. Böylece Türklerin sempatisi kazanılacak ve Amerikan sermayesi rahatlıkla Türk topraklarında faaliyet gösterebilecekti.⁹²⁸ Dışişleri Bakanlığı bu öneriye 22 Aralık'ta vermiş olduğu cevapta, şimdilik bu inisiyatifin Bağlaşıklar tarafından alınmasını beklemenin daha uygun olduğu görüşünü bildirdi. Bağlaşıklar ile birlikte hareket edilerek

⁹²⁶ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, December 15, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 923-24; Bilgin, a.g.m., s. 278-79; Grabill, a.g.e., s. 272.

⁹²⁷ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 17, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 925-27.

⁹²⁸ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 17, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 927.

yabancılar için adli koruma başka bir deyişle kapitüler hak elde edilecek, müzakereler çıkmaza girerse Türklerin ve kapitüler hak sahibi ülkelerin katılacağı bir komisyon kurulması önerilecekti. Siyam bu konuda güzel bir örnekti. Siyam’da Amerikan vatandaşları önce yerli mahkemelerde yargılanıyor fakat davaların konsolosluk mahkemelerinde görülmesine de izin veriliyordu.⁹²⁹ Aynı gün akşamüstü, İsmet Paşa Amerikan Başdelegesi Child’a, Lozan’da yapılacak barışta hiçbir devlete ekonomik ayrıcalık tanınmayacağını söyledi. Türk tarafı “açık kapı” ilkesini sempati ile karşılamaktaydı.⁹³⁰

Lozan’daki Amerikan Heyeti radikal bir adım atmış, en problemlili müzakere alanlarından bir tanesi olan kapitülasyonların kaldırılmasının kabul edildiğinin ilan edilerek Türk Heyeti’nin elinin rahatlatılmasını istemişti. Çünkü artık kapitülasyonların ikamesi mümkün değildi ve Amerikan Devleti’nin yapacağı tek şey bir adım önde davranarak gelecekte kabul edilecek bir ilanı erkenden yapmak olacaktı. Oysa Dışişleri Bakanlığı henüz bu realitenin farkında değildi ve müzakereler yoluyla bir şeyler daha koparılabileceğine inanıyordu.

15 Aralık günü Mübadele Alt Komisyonu’ndaki görüşmelerde Amerikan temsilcisi “Rum Patrikliği’nin İstanbul’dan gönderilmesine Amerikan Halkının böyle bir uygulamayı protesto ettiği” gerekçesi ile karşı çıktı.⁹³¹ Aslında Dışişleri Bakanlığı’nın bu yönde bir talimatı yoktu ve temsilci kendi inisiyatifi ile Patrikliği İstanbul’da kalması için yapılan girişimleri desteklemeye karar vermişti. 21 Aralık’ta Dışişleri Bakanlığı, Patriklik ile ilgili girişimi sorgulayarak, temsilcilerin talimatların ötesine geçerek inisiyatif kullandıklarını belirtti. Bundan sonra Bakanlığa danışılmadan Amerikan çıkarlarını ilgilendirmeyen konularda fikir beyan edilmesinden kaçınılacaktı.⁹³² Amerikan temsilcileri Patrikhane’nin elde edeceği hakların Amerikan okullarına da uygulanacağını düşünüyordu. Bakanlık daha

⁹²⁹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, December 22, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 931-33.

⁹³⁰ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 18, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 927.

⁹³¹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 15, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 924. Amiral Bristol, özel konuşmalarda Patriğin dini lider olmaktan çok siyasetle ilgilendiğini söyleyerek İstanbul’dan gönderilmesine taraftar görünmekteydi; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, December 16, 1922. s. 2; Edwin L. James, “*New Greek Appeal to America*”, **New York Times**, December 16, 1922. s. 2.

⁹³² *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, December 21, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 930.

sonra fikrini değiştirerek Patrikhane'nin İstanbul'da kalması için çalışılması talimatını verdi ve önceki girişimleri onayladı.⁹³³

26 Aralık'ta yapılan, Uyrukluk ve Arkeolojik Araştırmaları ele alan Üçüncü Alt Komisyon toplantısına ABD'yi temsilen Dwight katıldı. Oturum Başkanı İtalyan temsilcisi Montagna'nın uyrukluk konusunda mütekabiliyet esasına dayalı olarak Türkiye'nin de diğer ölkelerin Türk vatandaşlarına tanıyacağı hakkı karşılıklı olarak tanınmasını istedi. Nusret Bey, Amerika'da vatandaşlığın çok kolay verildiğini söyleyince Dwight söz alarak, Amerikan vatandaşlığının beş yıl ikamet şartına bağlı olduğunu ve mazeretsiz başka bir ölkede iki yıldan fazla kalanların Amerikan vatandaşlığını kaybedeceğini söyledi.⁹³⁴ I. Dünya Savaşı öncesinde, özellikle Ermeni tebaanın suiistimali ile uzun süreli anlaşmazlıklar neticesinde Amerikan Hükümeti 1907 yılında iki yıl mazeretsiz başka bir ölkede kalanların vatandaşlık hakkını kaybedeceğini kabul etmişti.⁹³⁵ Vatandaşlık hakkı tanınarak geri kabul edilmesi istenilenlerin başında yine Ermeniler gelmekteydi ve Türk Heyeti geçmişteki sorunları ve Taşnak, Hınçak mensubu komitacıların da geri döneceği realitesini göz önünde bulundurarak bu alanda Amerika ile mütekebil bir uzlaşıya girmek istemiyordu.

28 Aralık'ta kapitülasyonlar üzerindeki görüşmeler devam edecekti. 27 Aralık akşamı Bağlaşıklar bir toplantı yapmaya karar verdiler. Toplantıya Amerikan Başdelegesi Child da davet edildi. Bağlaşık toplantısına giderken Child, Bristol ve Grew'u bilgilendirmedi ve yalnız gitmeyi tercih etti. Bristol, ertesı gün Child'ın önceki gece Bağlaşıklarla toplantı yaptığını ve kendisini davet etmediğini öğrenince oldukça kızdı. Grew, duyma zorluğu çektiği için Bristol kendisinin davet edilmesini beklemekteydi.⁹³⁶ Ortak toplantının amacı Türk Heyetine karşı birleşik bir cephe oluştırmaktı. Amerikan İkinci Delegesi Grew, Musul sorununda Türk direnişini kıramayan Curzon'un konferansı sadece İngiltere ile ilgili bir sorundan başarısızlığa uğratmaktansa, herkesi ilgilendiren kapitülasyonlar ile ilgili müzakerelerde kesintiye uğratmak için böyle bir yöntem takip ettiğini düşünüyordu.⁹³⁷

⁹³³ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 2, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 942.

⁹³⁴ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. III, s. 187.

⁹³⁵ Gordon, **Turkish American Controversy**....., s. 666.

⁹³⁶ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 28, 1922. s. 1; Pasley, a.g.t., s. 325.

⁹³⁷ Grew, **Atarük ve İnönü**....., s. 26; **Washington Post**, "Turkish Faith", December 30, 1922. s. 6.

28 Aralık günü toplantı başladıktan sonra, İsmet Paşa her zamankinden daha katı olarak kapitüler hakların kabul edilmeyeceğini söyledi ve kapitüler hakların tanınması gerekçelerini açıklayan dört sayfalık bir bildiriye Konferans'a okudu. Bağlaşıklar tarafından önerilen yeni sistem, eski kapitüler rejimden daha ağır hükümler getirmekteydi. Pazarlık yine yüksekte açılmıştı. Bristol, Bağlaşıklara karşı İsmet Paşa'nın vermiş olduğu cevapların haklı olduğunu kaydeder.⁹³⁸ Bağlaşıkların protestosundan sonra, Amerikan Başdelegesi Child bir konuşma yaparak Amerika'nın antlaşmalar ile elde ettiği haklardan (1830 Antlaşması ve 1874 Mülk Edinme Antlaşması kastediliyor) vazgeçmeyeceğini söyledi. Konuşmayı Child ve Bristol Bağlaşıklarla yapılan toplantıdan sonra birlikte hazırlamışlardı.⁹³⁹ Görüşmeler sonucunda ortaya çıkan durum kapitülasyonlar konusunda ilerleme kaydedilememiş olmasıydı. Görüşmeden sonra İsmet Paşa, Başbakan Hüseyin Rauf Bey'e göndermiş olduğu telgrafta, kapitülasyonlar yüzünden konferansın kesilmesinin muhtemel olduğunu söyledi ve adliyelerin ıslahı için Avrupa'dan getirilmesi düşünülebilecek dört-beş danışmanın şimdiden çağrılmasını önerdi.⁹⁴⁰ Böylece, Lozan'daki Türk Heyeti'nin kapitülasyon müzakerelerinde eli rahatlayacaktı.

Aralık ayı sonuna gelindiğinde Konferans müzakerelerini resesyona sokan pek çok etmenin yanında iki başlık önce çıkmıştı. Bağlaşıklar, "Türklerin tekrar savaşmayı göze alamayacakları" düşüncesiyle müzakerelerde taviz vermez bir yönetime yönelmişlerdi. 28 Aralık'ta kapitülasyon görüşmelerinden sonuç alınamamasından sonra Bristol ile görüşen İtalyan askeri uzmanı Albay Vitale, Türklerin tekrar savaşamayacağı fikrini ileri sürünce, Bristol kendisine bunun büyük bir yanlış olduğunu söylemişti. Vitale'nin sözleri Bağlaşık algısını açıkça ortaya koyuyordu. Diğer sorun; Lord Curzon'un tavrıydı. İngilizler, öncelikli olarak kendi çıkarlarını savunmaktaydı ve Konferansı da bu doğrultuda yönlendiriyorlardı.⁹⁴¹ İsmet Paşa durgunluğu ve kesinti ihtimalini Ankara'ya rapor etmişti.⁹⁴²

Kapitülasyonlar sorunundaki kilitlenme Lozan'da bulunan gazetecilerin de dikkatini çekmişti. Avrupa ve Amerika menşeli gazeteler İsmet Paşa'nın uzlaşmaz bir

⁹³⁸ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary, December 28, 1922. s. 1.**

⁹³⁹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne, December 17, 1922, PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 936-38; Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, a.g.e. C. III, s. 29-30; LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary, December 28, 1922. s. 1; Wall Street Journal, "United States Supports Allies Against Turks", December 29, 1922. s. 2.*

⁹⁴⁰ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 291-92.

⁹⁴¹ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary, December 28, 1922. s. 4.**

⁹⁴² Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 298-99.

tutum takındığını yazarak Türkleri suçluyor ve İngiliz gemilerinin Malta'dan Çanakkale'ye doğru yola çıkmak için hazırlandığı haberini veriyordu. Amerikalı gazeteci Cecil Dorrian, İsmet Paşa ile yaptığı görüşmeden sonra, Türklerin kapitülasyonların tamamen kaldırılması haricindeki hiçbir teklifi kabul etmeye yanaşmadıklarını yazmıştı.⁹⁴³

6 Ocak oturumunda kapitülasyonlar tekrar ele alındı. İsmet Paşa, tüm uluslar ile eşit olarak Konferansa geldiklerini ve eşit muamele istediklerini söyledi. Barrère ve Curzon kendi görüşlerini kısa konuşmalarla otaya koydular. Amerikan temsilcileri de oturumda hazır bulunuyordu ve daha önceden hazırlanmış bir bildiri Konferansa sunulacaktı. Bağlaşıkların, Türk heyetine karşı bu oturumda takip etmekte oldukları uzlaşmacı üslup Amerikan temsilcilerinin beklentilerine uygun sertlikte değildi. Amerikan temsilcileri Bağlaşıkların sert çıkışını bekliyorlardı ve kendileri de bir beyanat vererek bu çıkışa destek olacaklardı. Gelişmeler Amerikan temsilcilerinin sessizce görüşmeleri izlemelerine neden oldu. Aslında Child, bir şeyler söylemek istemiş fakat Grew ve Bristol tarafından vazgeçirilmişti. Amerikalıların daha önce kararlaştırılanın aksine hiçbir şey söylemeden görüşmeleri izlemeleri karşı tarafta Bağlaşıkların hayal kırıklığına neden oldu. Oturum esnasında Bristol'un arkasında oturmakta olan Gillespie, bir şey söylemek için uygun zaman olmadığını Bristol'un kulağına fısıldadı.⁹⁴⁴ Her iki taraf da hayal kırıklığı yaşıyordu çünkü bu görüşme öncesinde Bağlaşıklar ve Amerikan Heyeti bir araya gelerek takip edecekleri yöntemi belirlemişlerdi. Lozan'dan nasıl gizli bir çevreleme diplomasisine dayalı işbirliği ve çıkar savaşı olduğu kapitülasyonlar sorununda açıkça ortaya çıkmaktadır.

Aynı gün Child, Bağlaşıklarla kapalı kapılar arkasında plan kuran kendisi değilmiş gibi İsmet Paşa ile bir araya geldi. Bristol ve Grew'un da katıldığı görüşmede kapitülasyonlar sorununda bir çözüm bulunmaya çalışıldı. Amerikalılar adli sistemin idaresi için dört-beş hukukçudan oluşan bir komisyon önerdiler.⁹⁴⁵ Görüşmeden bir sonuç çıkmadı ve İsmet Paşa ayrılırken Bağlaşıklara son sözünü söylediğini ifade etti. Bristol'a göre bu bir yönlendirmeydi ve Türk Heyeti bundan sonra kendi haline bırakılırsa İsmet

⁹⁴³ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 2, 1923. s. 3; **The Mail, Turks Force Crises**, December 3, 1922; **New York Times**, "Curzon Confers With Ismet Pasha", January 15, 1923. s. 8; **Washington Post**, "Lausanne Hope Dim", January 6, 1923. s. 1.

⁹⁴⁴ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 6, 1923.

⁹⁴⁵ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 341.

Paşa sonunda kendilerine müracaat etmek zorunda kalacaktı. Gelişmeler hakkında Bağlaşıklar da bilgilendirilecekti.⁹⁴⁶

15 Ocak'ta, İkinci Alt Komisyonun 9. Oturumunda Türkiye'deki yabancılara uygulanacak mali rejim tartışıldı. Bu toplantıda Amerika'nın İstanbul Ticari Komiseri J. Gillespie bir bildiri sunarak, mevcut yasalarla Amerikan eğitim, yardım ve ticari müesseselerine tanınan ayrıcalıkların yeni antlaşmalarda da yer alması isteğini yineledi. Gillespie, Türk Hükümeti kendi kurumlarına tanıyacağı ayrıcalıkların aynısının Amerikan kurumlarına da tanınmasını istiyordu.⁹⁴⁷ Siyasi kapitülasyonların yanında Amerikan Hükümeti mali kapitülasyonlar konusunda da elde ettiklerinden vazgeçmeye yanaşmayacağını işaretini vermişti.

Bu esnada ABD Kongresi'ndeki tartışmalar da devam ediyordu. "Milliyetçi Türkler" lehine söylenen birkaç cılız söze karşın, senatörlerin büyük bölümü aleyhte mevzilenmişti. 26 Ocak'ta, Oklohama'lı Demokrat Senatör Robert Owen, Kongre'de Milliyetçi Türkler lehine bir konuşma yaptı ve Mustafa Kemal'den gelen mesajı okudu. Milliyetçi Türkler lehine ilk defa bu kadar yüksek sesli bir konuşma yapılmıştı. Owen'un konuşmasını Türk karşıtlığı ile ün yapmış olan Utah'lı Demokrat Senatör William King uzun bir vaaz vererek cevapladı.⁹⁴⁸

27 Ocak oturumunda Türkiye'deki Rum nüfus ile Yunanistan'daki Türk nüfusun zorunlu olarak yer değiştirmesini karara bağlayan sözleşme taslağı müzakere edildi. Sözleşme, imzalandıktan sonra Mayıs ayında yürürlüğe girecekti. İstanbul ve Batı Trakya mübadele dışında tutuluyordu. Lord Curzon'un sık sık görüş beyan ettiği müzakereler esnasında Amerikan Heyeti dinlemekle yetindi çünkü antlaşma taslağı Amerikan gözlemcilerine verilen talimatnamenin 5. Maddesi ile uyumluydu. İstanbul'daki Rumlar yerlerinde kalabilecekti.⁹⁴⁹ Buna rağmen, Yunanistan'ın Washington temsilciliğinin yönlendirmesi ile, Amerika'da mübadeleye karşı kamuoyu yürütölmekteydi.⁹⁵⁰

⁹⁴⁶ LCMD, **Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*, January 6, 1923.

⁹⁴⁷ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 15, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 950-51; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. III, s. 168-69, 171, 176-77.

⁹⁴⁸ Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 197-98; Malkasian, a.g.m., s. 359.

⁹⁴⁹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 1-14.

⁹⁵⁰ Silas Bent, "Uprooting of Greeks in Turkey a Modern Exodus of Outcasts", **New York Times**, January 21, 1923. s. 5; **New York Times**, "Turco-Greek Accord on Repatriation Plan", January 25, 1923. s. 3.

Adli kapitülasyonlar üzerinde alt komitedeki görüşmeler devam ederken, 20 Ocak'ta Bağlaşık temsilcileri kapitülasyonlar ile ilgili sözleşme ve yapılması planlanan beyan taslaklarını Amerikan temsilcilerine teslim ettiler. Amerikan temsilcilerine teslim edilen sözleşme taslağı Bağlaşıkların son teklifinden oluşmaktaydı. Sözleşme taslağına, Fransa, İngiltere, İtalya, Romanya, Yugoslavya taraftı ve 21. Maddeye göre isteyen diğer ülkeler de Paris'teki diplomatik temsilcileri vasıtasıyla antlaşmaya katılabileceklerdi. 21. Maddedeki açık kapı, kapitülasyonların savaş öncesinde olduğu gibi diğer ülkelere de aynı hakların tanınması anlamına geliyordu. Zaten aynı gün, İspanya, Danimarka ve Hollanda ortak bir nota vererek kapitülasyonlar ile ilgili sözleşmeden yararlanmak istediklerini bildirmişlerdi. ABD Dışişleri Bakanlığı da temsilcilerine göndermiş olduğu talimatta kapitüler hakların elde edilmesi için Bağlaşıklarla birlikte çalışılmasını istemişti. İsveç, Belçika ve Norveç şimdilik ortak notada yer almamıştı. Diğer ülkelerin fırsatçı bir yaklaşımla acele ile kapitülasyonlardan yararlanma girişimi İsmet Paşa tarafından reddedildi.⁹⁵¹

Amerikan Hükümeti, kapitülasyonlar ile ilgili sözleşme taslağında imzacı taraf değildi ve ortak notada da yer almamıştı. ABD Dışişleri Bakanlığı kapitülasyonların elde edilmesi için Bağlaşıklarla çalışılması talimatını vermesine rağmen, kapitülasyonlarla ilgili sözleşme imzalandıktan sonra kendilerinin müzakere edeceği antlaşmaya benzer kapitüler hakların yerleştirilmesi yöntemini tercih ederek müzakerelerin sonuçlanmasını bekliyordu. Bu amaçla Bakanlık tarafından bir taslak antlaşma metni hazırlanmaktaydı. Taslak hazırlanırken, Japonya ile imzalanan 1911, Siyam ile imzalanan 1921 ve Türkiye ile Almanya arasında imzalanan 1917 antlaşmaları göz önünde bulunduruluyordu. Bu arada 1874 suçluların iadesi ve mülk edinme antlaşmasının da yürürlükte kalmasının sağlanması için çalışılacaktı.⁹⁵²

31 Ocak'ta ikinci ve üçüncü komisyonlarla yapılan müşterek oturumda Bağlaşıkların resmen Türk heyetine sunmuş olduğu antlaşma taslağı içerisinde kapitülasyonlar ve azınlıklar ile ilgili maddeler de vardı.⁹⁵³ Lozan Konferansı'nın ilk tur görüşmelerinden netice alınamamasının temel nedeni adli kapitülasyonlar üzerindeki

⁹⁵¹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 21, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 23, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 954-55, 956-57.

⁹⁵² *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 18, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 954-55, 1045-46.

⁹⁵³ Cemil Bilsel, **Lozan**, C. II, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998. s. 102.

anlaşmazlıktı. Son dakika girişimleri de sonuç vermemişti. İkinci turda sorunlar çözülmeye çalışılacaktır.

İkinci tur Lozan görüşmelerinde Ermeni talepleri gündemden tamamen düşmüştü fakat bu sefer Venizelos 31 Ocak'ta imzalamış olduğu Mübadele sözleşmesini delmek için Bağlaşıklar ve Amerikan temsilcileri nezdinde kulis faaliyeti yürütmekteydi. Belirtilen amaçla, ikinci tur müzakereler başlamadan önce Amerikan Yardım Kuruluşları yoğun bir çalışma içerisine girmişlerdi. Mart ayı sonunda Ankara'ya giden Amerikalı Albay W. Haskell, mülteci Rumların tekrar Anadolu'daki evlerine yerleştirilmesi için bizzat Mustafa Kemal ile görüşerek izin almaya çalışmış, başarılı olamamıştı.⁹⁵⁴ İkinci tur müzakereleri süresince Venizelos'un kıskırtmaları ile benzer girişimler devam etti fakat talepler Ankara ve İsmet Paşa tarafından kabul edilmedi.⁹⁵⁵

Kapitülasyonlar sorunu aslında Konferans dağılmadan bir gün önce hazırlanan Montagna Formülü ile çözümlenmişti ve bu formül İsmet Paşa tarafından kabul edilmişti. İkinci tur müzakerelerinin başında Bağlaşıklar Montagna Formülü'nden geri adım atarak kapitülasyonları yeniden uygulamaya koymaya çalıştılar.

İkinci tur müzakereler başladıktan hemen sonra, 26 Nisan'da Grew İsmet Paşa ve Rumbold ile ayrı ayrı görüştü. Grew ile Rumbold arasında gerçekleşen görüşmede, Amerikan çıkarlarını ilgilendiren konularda Bağlaşıklarla Amerikan temsilcileri arasında işbirliği yapılması kararlaştırıldı. Ertesi gün, 27 Nisan'da kapitülasyonlar sorunu gündeme geldi. İngiliz Başdelegesi Rumbold kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasının kabul edilemez olduğunu söyledi. Kapitülasyonlar üzerindeki tartışmalar bir süre, Rumbold, İsmet Paşa, Pellé, Montagna, Ryan arasında devam ettikten sonra Amerikan Başdelegesi Grew söz alarak, Child'ın ilk tur müzakerelerinin 2 Aralık ve 28 Aralık tarihlerinde belirttiği gibi tek taraflı olarak kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmediğini bildirdi.⁹⁵⁶ Amerikan Hükümeti Türkiye ile yeni bir antlaşma müzakere etmeye niyetli olmakla birlikte 1830 Antlaşması'ndaki haklarından vazgeçmeyi istemiyordu. Grew'un Rumbold'u destekleyen bu çıkışı üzerine İsmet Paşa, Child'ın belirtilen tarihlerdeki konuşmalarından sonra müzakere pozisyonlarının tamamen değiştiğini ve

⁹⁵⁴ *The Secretary of State to the British Ambassador (Geddes)*, Washington, March 31, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 379-31.

⁹⁵⁵ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 23, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1010; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 337.

⁹⁵⁶ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 29; Karacan, a.g.e., s. 310.

belirtilen beyanların artık bir anlam ifade etmediğini söyledi. Amerikan Başdelegesi daha önce beyan ettiği gibi Rumbold'dan yana tavır almış fakat kapitülasyonlar üzerindeki tartışmada istediği sonucu elde edememişti. 30 Nisan'da Dışişleri Bakanı Hughes Türk Heyeti ile gayri resmi antlaşma müzakerelerinin başlatılması talimatını verdi.

3 Mayıs günü yabancılara uygulanacak rejim ele alındı. Ertesi gün tekrar kapitülasyonlar ile ilgili müzakere açıldı. Bağlaşıklar, ilk tur müzakerelerinin son gününde kabul edilen Montagna Formülü'nü artık yeterli görmeyerek kararlarından vazgeçmişlerdi. Oysa, 7 Şubat'ta Konferans Genel Sekreteri Massigli ve Romanya'dan geçerken üst düzey yetkililer İsmet Paşa'ya Montagna Formülü'nün kabul edilmesi halinde Konferans'ın tekrar toplanabileceğini söylemişlerdi. Ayrıca Bağlaşıklar, 4 Mayıs'a kadar, Meis Adası, Meriç'te Talveg hattı ve Adakale ile ilgili tartışmalarda ikinci tur müzakerelerin; var olan taslak üzerinde esaslı değişiklik yapılmayacağı, kararına dayanarak müzakere açmaya yanaşmamaktaydılar. Oysa Montagna Formülü'nün yeniden ele alınması kapitülasyonlar ile ilgili esaslı bir değişiklikti. İlk tur müzakerelerinde yaşanan sendrom yine gündeme gelmişti. Tüm Bağlaşıklar, Balkan Devletleri dahil tek cephe halinde kapitülasyonların yeniden ikamesi için bastırmaktaydı ve bu ana kadar Amerikan temsilcileri müzakerelerin gidişatını izlemekle yetinmişti.⁹⁵⁷

Müzakereler çıkmaza girmişken, İsmet Paşa sorun ile ilgili bir bildiri yayınlamayı kabul ederek bunun verilebilecek azami uzlaşma noktası olduğunu söyledi. Bağlaşıklar ise gündeme getirmiş oldukları yeni düzenlemenin en azından alt komiteye gönderilmesinin kabulünü sağlamaya çalışıyordu. Grew söz alarak, İsmet Paşa'nın yayınlamayı kabul ettiği bildiriden duyulan memnuniyeti dile getirdi ve bildirinin, konut araması, araştırma ve tutuklama konularına da açıklık getirmesini istedi. Bunun üzerine İsmet Paşa, Amerikan temsilcilerinin 4 Şubat'ta Montagna Formülü'nü kabul ettiklerini söyledi.⁹⁵⁸ Grew da, 4 Şubat'ta kabul edilmiş olan Montagna Formülü'nün arkasında durmamış, Türk Heyeti'nin karşısındaki bloğa Amerikan temsilcileri de katılmıştı. Kapitülasyonlar ile ilgili 4 Mayıs oturumundan bir sonuç elde edilemedi.

⁹⁵⁷ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 4, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1000-01; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 50-58; Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-II**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003. s. 346-47.

⁹⁵⁸ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 4, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1001-02; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 58; **Lozan Telgrafları-II....**, s. 271; Karacan, a.g.e., s. 333-34.

4 Haziran'da kapitülasyonlar sorunu son kez müzakere edildi. Bu oturumda Amerikan temsilcileri hemen hemen eksiksiz olarak hazır bulunmaktaydı. Oturumu Rumbold açmış, ilk olarak üzerinde anlaşmaya varılan sorunlar ele alınmıştı. Kapitüler haklar olan yerleşme ve yargı yetkisi ile ilgili sorun yerleşme hakkı yedi yıl ile sınırlandırılarak Bağlaşiklarla-Türk Heyeti arasında çözülmüştü. Yargı yönetimine ilişkin müzakereler esnasında Amerikan Başdelegesi Grew söz alarak bir bildiri okudu. Grew, Türkiye'nin yargı sisteminin çağdaş normlara göre dönüşmesini dileğini belirtti. Grew'un konuşması üzerine İsmet Paşa TBMM'nin yargı yönetimini çağdaş normlara uydurmak için gerekli çalışmaları yapacağını söyledi.⁹⁵⁹

24 Temmuz'da imzalanan Antlaşmada yayımlanacağı açıklanan bildiri ilan edilerek, tarafsız ülkelerin yargıçlarından Lahey Adalet Divanı'nın belirleyeceği listeden seçilecek Avrupalı yargıçların beş yıldan az olmamak kaydıyla belli bir süre Türkiye'de görevlendirileceği kabul edildi. Böylece ilk tur müzakerelerde Konferansın kesilmesine neden olan ve tekrar savaş söylentilerine yol açan adli kapitülasyonlar sorunu çözülmüş oldu.⁹⁶⁰ Yabancı yargıçların beş yıl süre ile görevlendirilmesinin egemenlik ilkesi ile çeliştiği ileri sürülebilir. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, belirtilen uzlaşma noktasına gelinceye kadar birkaç kez yeniden savaşı göze almak gerekmiştir.

2.1.6.2. Lozan Konferansı'nda ABD Temsilcileri ve Ermeni Talepleri

Konferans toplanmadan önce, Ermeni AAS, Ermeni Ulusal Heyeti ve Barton, ABD'nin resmi sıfatla Lozan'da temsil edilerek Ermeniler için ulusal yurt kopartılmasına çalışması amacıyla Başkan Harding üzerinde yoğun bir baskı oluşturmaya çalışmıştı. Bu sayede amaçlarına ulaşmayı ummaktaydılar ve hiç olmazsa Ermeniler için bir "ulusal yurt" (*national home*)⁹⁶¹ elde etmeyi hedeflemişlerdi. James L. Barton, Milli Mücadele'ye karşı

⁹⁵⁹ *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 4, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1015; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 155-56; İngiliz İstihbarat Servisi, II. Tur müzakerelerde de İsmet Paşa ile Ankara ve Paris arasındaki yazışmaları çözerek raporları Curzon ve Rumbold'a ulaştırıyordu. Türk temsilcilerinin tüm hareket planının önceden bilinmesi gibi pazarlık gücünü yok eden bu durumun bazen faydası da oluyordu. Çünkü gizli yazışmaları çözen Rumbold ve Curzon İsmet Paşa'nın manevra alanının dar olduğunu ve kendisine verilen müzakereleri kesip dönme talimatlarını da görüyor ve taleplerinde geri adım atıyordu. Montagna Formülü'nün Bağlaşiklar tarafından kabul edilmesinde, Rumbold'un kendisine ulaşan telgraf çözümlerini Curzon ile paylaşarak "Ankara'nın müzakerelerin kesilmesi" talimatı üzerine formülü kabul etmeye karar vermesi etkili olmuştu. Bkz. Jeffrey, Sharp, a.g.m., s. 81.

⁹⁶⁰ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VIII, s. 98-99.

⁹⁶¹ "National Home" terimi ilk olarak 1897 yılında toplanan Siyonist Kongresi'nde "Yahudi Devleti" ismi ile amaçlarını açık etmek istemeyen Siyonistler tarafından kullanılmıştı. Ermeni liderleri gerçekleşmesi

New York Times tarafından yürütülen kara propagandanın baş aktörleri arasındaydı.⁹⁶² Başkan Harding'ın Lozan'a sadece gözlemci gönderme kararı üzerine; Ermeni temsilcileri, George R. Montgomery, James L. Barton ve Peet Lozan'a giderek "ulusal yurt" elde etmek için çalışmaya karar verdiler. Ermeni liderleri gerçekleşmesi imkansız isteklerinden vazgeçmişlerdi ve artık Kilikya'da kendilerine bir yurt verilmesini talep ediyorlardı. Montgomery liderliğindeki AAS en etkin Ermeni derneğiydi.⁹⁶³ Oysa Başkan Harding, Barton'un danışman olarak Amerikan Heyetine katılmasını kabul etmekle birlikte, Lozan'a sadece bir gözlemci heyeti göndermeye kararlıydı. Heyete verilen talimatta Ermeni isteklerine destek yoktu ve ulusal yurt için uygun topraklar Kilikya değil Rus Kafkasya'sı olarak belirlenmişti.⁹⁶⁴

ABD Hükümeti'nden istedikleri desteği alamayan misyonerler; Peet, Barton ve Montgomery Ermeniler için Anadolu'da bir toprak parçası elde etmek amacıyla Lozan'a geldiler. AAS üyesi olan Montgomery Ermenilerin sözcüsü gibi hareket etmekte ve Barton ile birlikte Türklere karşı hoşnutsuzluğunu gizlememekteydi. Barton, Türklerin Ermenilere bir yurt sağlamaya yanaşmadıklarını ve Batı Devletlerinin Ermenileri yeterince desteklemediğini düşünüyordu. Bu esnada AAS ve ACAI başta olmak üzere Amerika'daki Ermeni dernekleri her eyalet ve şehirde kiliselerin de desteğiyle toplantılar düzenleyerek kamuoyu yaratmaya çalışıyordu.⁹⁶⁵

Lozan görüşmeleri başladıktan bir hafta sonra Barton, Peet, Gates ve Bristol arasında geçen konuşmada Barton, ulusal yurt talebini dile getirerek Ermenilerin gelişebilmesi için bunun gerekli olduğunu söyledi. Bristol ise daha önce, Ermenilerin, Türklerin ve Rumların; kurulacak yeni devlette birlikte barış içinde yaşayabileceklerini düşünüyordu fakat bu fikri belli oranda değiştirmekle birlikte Barton'un önerisine karşı çıktı. Gates'in de Bristol'dan yana görüş bildirmesi ve Peet'in Barton'un fikirlerinden farklı

imkansız talepleri suya düşünce Yahudi terminolojisini kullanarak yeni bir kazanım elde etme yolunu seçtiler. Diğer bir amaç da Amerika'da etkin olan ve medya araçlarını ellerinde tutan Yahudilerin desteğini sağlamaktı. Peterson, a.g.e., s. 132-33.

⁹⁶² Robert L. Daniel, "The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927", **The Mississippi Valley Historical Review**, S. 46, No: 2, Eylül 1959. s. 269; Grabill, a.g.e., s. 255.

⁹⁶³ Malkasian, a.g.m., s. 357; Çiçek, a.g.m., s. 124; Ömer Turan, "Lozan Konferansı'nda Amerikan Misyonerleri", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005. s. 210; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 200.

⁹⁶⁴ Malkasian, a.g.m., s. 357; Turan, a.g.m., s. 210. Lozan görüşmeleri başladıktan dört gün sonra, Dışişleri Bakanı Hughes Lozan'daki gözlemcilerden Ermeni ulusal yurdu için Kıbrıs ya da Ege Adaları'nın uygunluğunun araştırılmasını istemişti. Malkasian, a.g.m., s. 358; Edwin L. James, "*Turks Blocked in Attempt to Regain Western Thrace*", **New York Times**, November 23, 1922. s. 2.

⁹⁶⁵ Turan, a.g.m., s. 212; Çiçek, a.g.m., s. 120; Grabill, a.g.e., s. 270.

yaklaşımlar öne sürmesi üzerine görüşmeden bir sonuç alınamadı. Oysa bu ana kadar Peet ve Barton birlikte hareket etmekteydiler.⁹⁶⁶

Aynı gün, misyoner Montgomery Bristol ile görüşmek isteyerek Ermenilerin bundan önce başına gelenler hakkında uzun bir söylev verdi. Bristol, öğle yemeğinde Child ve Fransızlara söylediklerini tekrarlayarak; Ermeniler, Türkler ve Rumlar için en iyi yolun yeni bir devlet altında birlikte yaşamak olduğuna inandığını fakat son olayların zorlaması ile bu fikrinin değiştiğini söyledi. Görüşmede Montgomery Bristol'un Ermeni karşıtlığını özellikle gündeme getirerek, Ermeni ulusal yurt projesi için Bristol'un desteğini almaya çalışmıştı. Bristol kendisini sabırla dinlemiş fakat hikaye ettiği hadiselerden ve gerekçelerden tatmin olmamıştı. Bristol Montgomery'den sonra basına Amerikan müzakere pozisyonunu açık eden beyanatlar verilmesinin önüne geçebilmek için Barton ile görüşerek basın beyanları konusunda dikkatli olunmasını, Amerikalıların Lozan'daki temsilinin asıl amacının Amerikan çıkarları olduğunu, tarafsız kalınarak bunun sağlanabileceğini söyledi. Aksi davranış ateşteki kestaneleri başkasının yerine toplamak olacaktı. Basına Amerikan müzakere pozisyonunu açık eden beyanatlar verilmemeliydi.⁹⁶⁷

Ermenistan Cumhuriyeti Bolşevikler tarafından işgal edilmeden önce, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuş olan Aleksandr Hatisyan ile birlikte Avetis Aharoniyan, Deredunkyan ve Leon Paşalıyan da Ermeni taleplerini dile getirmek için Lozan'a gelmişti. Hatisyan daha önce Başbakanlık görevinde iken Bristol ile 1919 yılında Tiflis'te ve daha sonra iki kez İstanbul'da görüşmüş, Bristol'un kendisine verdiği barışçıl tavsiyeleri dikkate almamıştı. Bristol'un deyişiyle bahsedilen görüşmelerde Hatisyan, "kendini beğenmiş ve kendine aşırı güven duyan bir yaklaşım sergilemişti. Oysa şimdi durum değişmişti ve gerçek kimliğinde, acımasız ve yalvaran bir Ermeni gibi davranıyordu ...".⁹⁶⁸ Ermeni Heyeti Lozan'da iken, Konferansın ilk haftası içinde Vahan Kardaşyan Dışişleri Bakanı Hughes'a bir mektup yazarak Ermeni sorununu tekrar gündeme getirdi.⁹⁶⁹

30 Kasım'da Hatisyan, Bristol ile görüşerek, Ermeni ulusal yurdu için üç seçenek sundu; Birinci seçenek; Doğu Anadolu'da Türkiye'nin hükümranlılığı altında Ermenilerin

⁹⁶⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, November 27, 1922, s. 2; Turan, a.g.m., s. 218.

⁹⁶⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, November 27, 1922, s. 5; Grabill, a.g.e., s. 271.

⁹⁶⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, November 27, 1922, s. 5; Bilgin, "a.g.e.", s. 274-75.

⁹⁶⁹ *New York Times*, "Armenian Criticizes U.S.", November 29, 1922. s. 2.

kendilerini yönetebileceği, büyük güçler tarafından güvenliği garanti edilecek özerk bir yurt oluşturulması. Böylece Rusya ile Türkiye arasında tampon bölge oluşturulmuş olacaktı. İkinci seçenek; Rus Ermenistan'ına Doğu Anadolu'dan toprak katılarak bir devlet kurulması ve üçüncü seçenek ise; Kilikya yakınlarında bir Ermeni devleti kurulması şeklindeydi.⁹⁷⁰ Hatisyan, Mondros Ateşkesi sonrasında Ermeni taleplerini biraz yumuşatarak tekrar gündeme sokmaya çalışıyordu. Bristol, Hatisyan ile görüşmesini günlüğünde; “Ermeniler Konferans'ta bildik isteklerini dile getirmekteydiler. Başlangıçta pazarlığa Anadolu'nun yarısını isteyerek başlamışlardı ve şimdi isteklerini 700.000 kişiye yetecek daha az bir toprak parçası olarak revize etmişlerdi” şeklinde kaydetti.⁹⁷¹

Bristol'dan beklediği desteği alamayan Hatisyan, 2 Aralık'ta Milletler Cemiyeti Sekreteri ile görüşerek Cemiyet'in 2. ve 3. Assemble kararlarını uygulamaya koymasını istedi.⁹⁷² Bu esnada Ermeni davasını anlatmak ve Bağlaşıklar ile Amerikan Heyetleri üzerinde baskı kurmak amacıyla Temmuz 1912-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanı olarak da görev yapmış olan Gabriel Noradukyan Başkanlığındaki Ermeni Ulusal Heyeti tarafından ortak bir deklarasyon yayınlandı. Lozan öncesindeki talimatnamenin aksine, Amerikan Dışişleri Bakanlığı da Ermeni ulusal yurdu için daha aktif rol almaya ikna edilmişti.⁹⁷³

Misyonerler, Taşnak, Hınçak ve Armenakan kalıntısı komitacılar ve diğer Ermeni destekçileri, Ermeni ulusal yurdu için çalışmalarını yoğunlaştırmışken, Konferans çevrelerinde İstanbul'a 20 Ermeni militan gönderilerek tedhiş eylemleri gerçekleştirileceği ve halkın kışkırtılacağı söylentileri yayıldı. İstanbul Ermeni Patriği, Refet Paşa ile görüşerek, Ermeni toplumunun böyle bir şeyle ilgisi bulunmadığını söylediğinde, Refet Paşa, “Halkınızın temsilcileri Lozan'da iken, sizin burada yaptığınız beyanın samimiyetine inanmak mümkün değil” cevabını verdi. Patrik aynı gün Amerikan Yüksek Komiser Vekili Dolbeare ile yaptığı görüşmede istediği desteği bulamadı. Ertesi gün Refet Paşa Ermeni

⁹⁷⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, November 30, 1922, s. 2; Levon Marshlian, *The Armenian Question from Sérvés to Lausanne, Economics and Morality in American and British Policies 1920-1923*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 1992. s. 653.

⁹⁷¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, *War Diary*, November 30, 1922, s. 2-3.

⁹⁷² Marshlian, a.g.t., s. 654.

⁹⁷³ Turan, a.g.m., s. 210-11, 223; Çiçek, a.g.m., s. 123; Noradukyan, Aralık ayı başında İsmet Paşa ve Rıza Nur ile gayri resmi olarak görüşerek Ermeniler için ulusal yurt talebini dile getirdi. Noradukyan ilk olarak Cebeli Lübnan'ı isteyerek söze girmiş ve sonra Kilikya'yı talep etmişti. İsteği reddedilince bu sefer eski bir Osmanlı memuru olduğu için emekli aylığının verilmesini gündeme getirdi. Tüm bu talepler Rıza Nur ve İsmet Paşa tarafından kabul edilmedi. Bkz. Şimşir, *Lozan Telgrafları-I....*, s. 22; Marshlian, a.g.t., s.752-53.

ileri gelenlerinden Patriğin değiştirilmesini istedi ve Patrik istifa etmek zorunda kaldı.⁹⁷⁴ Bundan sonra 1927 yılına kadar Ermeni Patriği seçilemedi ve 1927 yılında Muşlu I. Mesrob 80. Ermeni Patriği olarak seçilecek fakat Ermeni Kilisesi içindeki ayrılıklar uzun yıllar devam edecektir.⁹⁷⁵

Bu esnada azınlıklarla ilgili müzakerelerde Rumların mübadele edilmesi görüşülüyordu. Ankara'nın talimatnamesinde ise Ermenilerin de mübadeleye tabi tutulması, Türkiye'deki Ermeniler ile Ermenistan'daki Türklerin yer değiştirmesi isteniyordu. Oysa, Lozan'da Ermenistan Cumhuriyeti temsilcileri yoktu. Rus Heyeti sadece Boğazlar ile ilgili görüşmelere katılacağı için Ermenistan'ı temsil etmeleri söz konusu değildi. Lozan'daki Ermeni dernekleri ise resmi bir kimliğe sahip değillerdi ve zaten Türk Heyeti tarafından tanınmıyorlardı. İsmet Paşa, mevcut şartları değerlendirip Ermeni mübadelesinin imkansızlığını tespit ederek, 25 Kasım'da Başbakan Hüseyin Rauf Bey'e göndermiş olduğu telgrafta talimatın değiştirilmesini istemişti.⁹⁷⁶ Buna rağmen, Ankara'nın Ermenilerin de mübadeleye tabi tutulması için Aralık ayı başına kadar direndiği görülür. 4 Aralık'ta gönderilen telgrafta ikinci kez Ermenilerin mübadelesi isteniyordu.⁹⁷⁷ 7 Aralık'ta İsmet Paşa'ya gönderilen telgraf ile Ermenilerin mübadele edilmesinden vazgeçildiği bildirildi.⁹⁷⁸

ABD Dışişleri Bakanlığı, Lozan'daki temsilcilerine; 26 Aralık'ta bir telgraf göndererek; L. Barton, Peet ve Montgomery'nin, Washington'a yüz binlerce mülteci Ermeni'nin Suriye'de, Yunanistan'da, İstanbul'da ve yollarda perişan vaziyette olduğunu kendileri için bir yurda ihtiyaç duyulduğu bilgisini gönderdiğini bildirdi.⁹⁷⁹ Kolayca anlaşıldığı gibi Ermeniler için ulusal yurt elde etmek amacıyla Lozan'daki misyonerler Bakanlık üzerinde baskı oluşturmaya çalışmaktaydılar. Bakanlık, bu konuda girişimde bulunmadan önce Bağlaşıkların tavrını öğrenmek istemişti. Talimatta, Ermenilerin lehine

⁹⁷⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, December 6, 1922, s. 3; Sonyel, **Gizli Belgelerle...**, s. 65-66.

⁹⁷⁵ Bilgin, a.g.m., s. 280.

⁹⁷⁶ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I...**, s. 124.

⁹⁷⁷ A.g.e., s. 174.

⁹⁷⁸ A.g.e., s. 176.

⁹⁷⁹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, December 26, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 934.

olan girişimlere destek verilmesi ve ulusal yurt girişiminde gelişme olursa Bakanlığın bilgilendirilmesi istenmişti.⁹⁸⁰

Amerikan temsilcilerine bu talimat verilmeden önce, Birinci Komisyon'un 14 Aralık tarihindeki 15. oturumunda Lord Curzon Ermenilere ulusal yurt verilmesi talebini gündeme getirmişti. Ayrıca, Lozan Konferansı başlamadan önce, Viscount Bryce, Gladstone, Lord Robert Cecil, Londra Başpiskoposu ile Arnold Toynbee tanınmış siyasetçi, din adamı ve tarihçilerin üye olduğu İngiliz Ermeni Komitesi (*British Armenia Committee*) Lord Curzon'a bir telgraf göndererek Ermeni talepleri için destek istemişlerdi.⁹⁸¹

Aslında Curzon, İngiliz isteklerini elde etmek için Ermeni taleplerini bir pazarlık aracı olarak kullanıyordu. Bağlaşıkların diğer amacı Amerikan temsilcilerinin toprak sorunlarına katılmasını sağlamaktı. Amerikan temsilcilerinin de bu durumun farkında olduğu Dışişleri Bakanlığı'na gönderdikleri rapordan anlaşılır. Bu esnada, Amerikan temsilcileri Barton, Peet ve Montgomery tarafından imzalanarak kendilerine verilmiş olan ve ne sağlam bir delil ne de plan içermeyen bildiriye Konferans'a sunmak için uygun fırsatın ortaya çıkmasını bekliyorlardı. 14 Aralık oturumunda Child'ın Ermeni ulusal yurdu için taahhütte bulunmaktan kaçınması İngiltere ve Fransa Heyetlerinde hayal kırıklığına neden oldu. Oysa, özellikle Lord Curzon Ermeni ulusal yurdu konusunda Amerika'nın etkin rol almasını istiyordu.⁹⁸² Amerikan temsilcileri, Child ile Bristol ve Misyoner Montgomery daha sonra kendi aralarında yaptıkları görüşmede azınlıklar sorunu ve Ermeni ulusal yurdu için ellerinden gelen desteği vermeye karar verdiler. Amerikan delegeleri, daha önce Paris Barış Konferansı'nda yapıldığı gibi Bağlaşıkların ve özellikle Lord Curzon'un Ermeni ve azınlıklar sorununu Amerika'ya devretmeye çalıştığının da faradındaydılar.⁹⁸³

⁹⁸⁰ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, December 26, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 934; Çiçek, a.g.m., s. 126-27.

⁹⁸¹ İsmet Binark, **Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını, 2001. s. 79; Marashlian, a.g.t., s. 654-55; Bilgin, a.g.m., s. 275.

⁹⁸² *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 28, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 939; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 16, 1922; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 224; Çiçek, a.g.m., s. 123-24; Küçük, a.g.m., s. 201; Turan, a.g.m., s. 231; Mark Malkasian, "The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927", **International Journal of Middle East Studies**, S. 16, No. 3. Ağustos, 1984. s. 357.

⁹⁸³ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, December 16, 1922.

Lozan'daki Ermeni komiteleri ise faal olarak çalışmalarına devam ediyorlar ve topraklarının bir parçasını kendilerine hediye etmesini istedikleri Türkler aleyhine yoğun bir propaganda faaliyeti yürütüyorlardı. Ermenilerin kara propaganda faaliyetleri İsmet Paşa'nın 17 Aralık tarihli telgrafında da açıkça görülür.⁹⁸⁴ Alt Komite'nin 22 Aralık oturumunda Montagna, Bulgar, Süryani ve Ermenilerin dinleneceğini beyan etti. Süryani ve Bulgarlar sırf Ermenilerin Türk Heyeti tarafından kabul edilmesinin sağlanması için oturma dahil edilmişti. İki gün önceki oturumda çok geniş ve müreffeh Amerika'nın Ermeni ulusal vatani için Türkiye'den daha uygun olduğunu söyleyen Rıza Nur, bu durumu fark ederek böyle bir girişimi kabul etmeyeceğini bildirdi.⁹⁸⁵ 26 Aralık'ta Bağlaşıklar, İngiltere, İtalya, Fransa temsilcileri, Aharoniyan, Noradukyan, Paşaliyan, Hatisyan ve Oliver Baldwin'den oluşan Ermeni Heyetini ve Aga Bedros'un temsil ettiği Süryaniler ile Bulgar temsilcileri Todorova ile Tosdolov'u dinledi. Amerikan temsilcileri bu oturuma katılmamıştı ve Venizelos'un da oturumu dinlemesine müsaade edilmemişti.⁹⁸⁶ Oturum gayri resmi olduğu için Konferans tutanaklarında yer almadı.

29 Aralık tarihinde yapılan Azınlıklar Alt Komitesi'nin 11. oturumunda Amerikan temsilcisi Dwight müzakere edilen genel aftan Ermenilerin de yararlanmasını isteyen bir bildiri sundu.⁹⁸⁷ Böylece savaş süresince her türlü insanlık dışı eylemi gerçekleştirmiş olan Taşnak ve Hınçak mensubu komitacılar da affedilecekti. Ertesi gün gerçekleştirilen 12. oturumda ise daha önce bahsedilen Barton, Peet ve Montgomery tarafından imzalanarak kendilerine verilmiş olan bildiri Konferans'a sunuldu. Bildiri; Ermenilere ulusal bir yurt verilmesini istemekte ve Anadolu'dan kopartılacak yurda kabul edilecek Ermenilerin yerleştirilmesi için hazırlanan sayısal verileri içermekteydi.⁹⁸⁸ Bildiri, Amerikan Protestan Kiliseleri Federal Meclisi tarafından da imzalanmıştı. Bildiride, Ermeniler için ulusal yurt talebi yinelenmekte ve Bağlaşıkların desteği istenmekteydi. Ermeni ulusal yurdu için açıkça Suriye'den kopartılacak topraklar ile Kilikya bölgesi isteniyordu. Yönetim şekli Milletler Cemiyeti güdümü altında olacaktı. İstanbul'daki Ermeniler yerlerinde kalacaktı ve diğer göçmenler ulusal yurda yerleştirilecekti. Mali sorunlar ise Kongre onayından

⁹⁸⁴ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 229-30.

⁹⁸⁵ Marshlian, a.g.t., s. 709-10.

⁹⁸⁶ A.g.t., s. 711.

⁹⁸⁷ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 29, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 940; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 222-23.

⁹⁸⁸ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 242-43.

geçen 20.000.000\$ borç ile karşılanacaktı.⁹⁸⁹ Belirtilen amaca yönelik olarak Kongre, 18 Aralık'ta Başkan Harding'e 20.000.000\$ kaynak kullanma iznini vermişti.⁹⁹⁰

Bilindiği gibi Amerikan Hükümeti'nin temsilcilerine vermiş olduğu talimatnamede Ermeni ulusal yurdu için Rusya Kafkasyası'nın daha uygun olacağı yazılıydı. Oysa Konferans başladıktan iki ay sonra Ermeni lobilerinin baskısı ile talimatnamedeki bu görüş gündeme getirilmeyerek Kilikya Bölgesi'nin Türkiye'den kopartılması çalışmalarında etkin olarak rol alınması kararlaştırılmıştı. Ayrıca, Ermeni ulusal yurdu için gösterilen çabaların sonuç vermemesi misyonerler arasındaki fikir ayrılıklarını artırmıştı.⁹⁹¹

Amerikan temsilcileri de Ermeni ulusal yurdu tartışmalarında bu noktadan ileri gitmek istemiyordu. Amerikan temsilcileri, Lord Curzon'un Amerikan kamuoyunu kullanarak Lozan'daki heyet üzerinde baskı oluşturmaya çalıştığını fakat aslında, Bağlaşıkların Ermeniler ile ilgili taleplerinde ciddi olmadığını ve Türk Heyetinin de bu durumu fark ettiğini anlamıştı. Mevcut durum göz önüne alındığında Ermeni ulusal yurdu için ısrarcı olmanın gereksiz anlaşmazlık yaratmaktan başka bir netice vermesi mümkün değildi. Zaten, AAS Başkanı Montgomery de Amerikan temsilcilerinin şimdiye kadarki girişimlerinden tatmin olmuş, böylece kara propaganda ile ayaklanan Amerikan kamuoyu da yatıştırılmıştı.⁹⁹² Amerikan'ın Ermeniler lehine girişimleri ve Anadolu'dan toprak kopartma çalışmalarına katılması Ankara'da kızgınlığa neden olmuştu. Yardım örgütü çalışanları ve misyonerler TBMM'nin koyduğu kanunlara uymaya zorlanıyordu. Rıza Nur, Ocak ayı başında Amerikalı gazetecilere vermiş olduğu mülakatta; "Amerikan temsilcilerinin Ermeni ulusal yurdu için girişimde bulunmaktan vazgeçmemeleri halinde Türkiye'de sürekli probleme neden olan misyonerlerin ve yardım örgütlerinin kovulacağını" söylemişti.⁹⁹³ Tüm bu gelişmeler neticesinde 30 Aralık'taki bildiriden sonra Azınlıklar alt komisyonu toplantılarının tümüne katılan Amerikan temsilcisi Dwight müzakereleri izlemekle yetindi ve fikir beyan etmekten kaçındı.

⁹⁸⁹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 243-47; Marashlian, a.g.t., s. 725.

⁹⁹⁰ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 30, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 940-41; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. II, s. 242-47; Turan, a.g.m., s. 234; Çiçek, a.g.m., s. 130-31; **Washington Post**, "Holy Crusade Urged", December 31, 1922. s. 2.

⁹⁹¹ Turan, a.g.m., s. 230-35; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 200.

⁹⁹² *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, December 30, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 940-42, 943-46; Çiçek, a.g.m., s. 127-28; Binark, a.g.e., s. 81.

⁹⁹³ **Washington Post**, "Turks Warn U.S. Muslim Army", January 2, 1923. s. 1; **Los Angeles Times**, "Turks Detain Local Doctor", January 2, 1923. s. P.II6.

Oysa, Bağlaşıkların Ermeni ulusal yurdu konusunu pazarlık unsuru olarak kullandığının farkında olmayan Ermeni taraftarları göstermelik gelişmelerden ümide kapılarak, uygulamaya koydukları kara propaganda eşliğinde Dışişleri Bakanlığı ve Başkan Harding üzerindeki baskılarını artırma yöntemine yöneldiler. Bu amaçla, Lozan'daki Ermeni Heyetlerinin Washington temsilcisi olan Vartan Malcolm Dışişleri Bakanlığı'na giderek ulusal yurt için istenilen bölgenin sınırlarını açıkladı. Ermeniler; Kilikya'da, Fırat ile Ceyhan (*Djihan*) Nehirleri arasında, Kuzey'de Sis ve Elbistan'a kadar uzanan bölgeyi istiyordu. Dışişleri Bakanlığı da Türklerin bu talebe kesinlikle ret cevabı vereceğinin bilincindeydi fakat kamuoyu baskısı aksi yönde davranılmasına neden oluyordu.⁹⁹⁴

Lozan'a hareket etmeden önce İsmet İnönü'ye teslim edilen talimatnamenin birinci maddesinde, Ermeni ulusal yurdu üzerinde ısrar edilmesi halinde görüşmelerin kesilmesi talimatı verilmişti. 6 Ocak'ta azınlıklar alt komitesindeki görüşmelerde Rıza Nur Ermeni ulusal yurt projesini reddederek, Bağlaşıklar'ın gündeme getirdikleri görüşlerin geçersiz ve yok hükmünde olduğunu söyledi ve oturumu terk etti.⁹⁹⁵ Türk Heyeti'nin direncine rağmen Ermeni lobilerinin faaliyetleri devam ediyordu. Özellikle Lord Curzon'un siyasi manevraları ve Amerikan Heyeti'nin Konferans başındaki pasif tutumunu değiştirmek zorunda kalması ümitleri artırmıştı. Oysa, Başkan Harding, 15 Ocak'ta Dışişleri Bakanı'na yazdığı mektupta; “gelişmelerden Türklerin Ermenilere Türkiye'den toprak verilmesine şiddetle karşı çıktığını ve Ermeniler için bundan fazlasının yapılmasının da mümkün olmadığını” belirtmişti.⁹⁹⁶

Tüm bu gelişmelerden sonra Ermeni ulusal yurdu üzerindeki tartışmalar etkisini kaybetti ve Ocak ayının sonuna doğru Konferans gündeminin dışında kaldı. Rıza Nur'un oturumu terk etmesi Bağlaşıklara gerekli dersi vermişti. Ermeni ulusal yurt projesi geçersiz

⁹⁹⁴ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 946-47; Marashlian, a.g.t., s. 729-30; Turan, a.g.m., s. 211; Binark, a.g.e., s. 80; Çiçek, a.g.m., s. 138; Kemal Çiçek, İngilizce belgenin orijinalinde geçen “*Djihan*” Irmağını sehven “Cihan Irmağı” olarak kaydeder. Cihan isimli Irmak Ceyhan'ın bir koludur ve Ermenilerin talep ettikleri toprakların tamamını değil Elbistan yakınındaki kısmını kapsar. Ayrıca, Vartan Malcom'un elde etmeyi istediği topraklar Ceyhan ile Fırat Nehirleri arasında yer almaktaydı. Çiçek, a.g.m., s. 138; Vahan Kardaşyan'ın Dışişleri Bakanlığı üzerinde baskı kurmak için takip etmekte olduğu saldırgan yöntem Allen Dulles ve Hughes'un hoşnutsuzluğuna neden olmuştu. Aslında iki Ermeni olan Malcolm ile Kardaşyan arasında anlaşmazlık vardı ve 4 Ocak 1923 tarihinde Malcolm Kardaşyan'a, Ermeni ulusunu temsil etmediğini ve Ermeni davasına zarar verdiğini söyleyerek girişimlerinden vazgeçmesini istemişti. Malkasian, a.g.m., s. 364.

⁹⁹⁵ Şimşir, “**Lozan'a Göre Azınlıklar**”, a.g.e., s. 173-74, 186; Grew, **Atatürk ve İnönü....**, s. 30; Sonyel, **Gizli Belgelerle....**, s. 28; Marashlian, a.g.t., s. 734; Bilgin, a.g.m., s. 279.

⁹⁹⁶ *President Harding to the Secretary of State*, Washington, January 15, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 950; Çiçek, a.g.m., s. 133, 139; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 202; Malkasian, a.g.m., s. 357.

ve yok hükmünde tamamen gündemden düşme rotasına girmişti. Levon Marashlian, Rıza Nur'un bu eyleminin "daha önceden Fransızlarla anlaşarak, Fransız temsilcisinin konuşmasından önce yapılmak üzere planlanan bir tertip olduğunu" iddia eder.⁹⁹⁷ Konferans telgraf yazışmalarında ve daha sonra kaleme alınan hatıratlarda Levon Marashlian'ın iddiasını kanıtlayacak herhangi bir bilgi bulunmaz. Zaten Marashlian da iddiasını isim vermeden Türk Heyeti'ne yakın çok güvenilir olduğunu iddia ettiği bir kaynağa dayanarak nakleder.⁹⁹⁸ Marashlian'ın kaynağının güvenilirliği şüphelidir.

9 Ocak oturumunda Ermeni talepleri son kez gündeme geldi. Azınlıklar ile Ermenilere bir ulusal yurt verilmesi görüşü Lord Curzon ile M. Montagna tarafından hararetle savunuldu. Fakat İsmet Paşa bu teklifleri reddetti. Amerikan Heyetinin tüm bu oturumlardaki görüşmeleri izleme siyaseti devam etti. Ermeniler lehine görüş bildirmeye gerek duyulmadı. Amerikan Heyeti'nin Ermeni ulusal yurdu konusunda tekrar pasif bir politika izlemeye başlaması İsmet Paşa'nın da dikkatini çekiyordu.⁹⁹⁹ 10 Ocak oturumunda azınlıklar ile İstanbul Rum Patriği'nin gönderilmesi teklifine en etkin muhalefet yine Lord Curzon'dan geldi. Amerikan Heyeti bu toplantıda da hazır bulunmasına rağmen fikir beyan etmişti.¹⁰⁰⁰

9 Ocak 1923 tarihinde ise, Senatör William Sterling, Senato'ya bir rapor sunarak, Osmanlı topraklarından göçmüş olan Ermenilerin Amerikan vatandaşlığına alınması için şartların yumuşatılmasını istedi. Bu Ermenilerin bir kısmı Taşnak, Hınçak ve Armenakan kalıntısı komitacıları. Vatandaşlık almak isteyen göçmen Ermeniler, yurtlarından kovulduklarını, Türk Ordusu ya da sivil idare tarafından yaşam alanlarının işgal edildiğini ve can güvenliklerinin tehlikede olduğunu kanıtlamak zorundaydılar. Göçmenliğe kabul edilenlerin yakın akrabalarına da vatandaşlık verilecekti.¹⁰⁰¹ 11 Ocak'ta Vahan Kardeşyan önderliğindeki ACIA, Başkan Harding'e ve Dışişleri Bakanı Hughes'a mektup yazarak Kilikya'nın ulusal yurt olarak Ermenilere verilmesinin sağlanması isteğini tekrarladı.¹⁰⁰²

⁹⁹⁷ Marashlian, a.g.t., s. 738.

⁹⁹⁸ Bkz. Marashlian, a.g.t., s. 740.

⁹⁹⁹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 295-08; Şimşir, **Lozan'a Göre Azınlıklar...**, a.g.e., s. 190; Edwin L. James, "Allies Abandoning Minority Cause", **New York Times**, January 10, 1923, s. 3; Şimşir, **Lozan Telgrafları-I...**, s. 58; Bilgin, a.g.m., s. 279.

¹⁰⁰⁰ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. I, s. 325-28.

¹⁰⁰¹ *Admission into The US of Certain Refugees From Near Eastern Countries*, **USCR**, Calendar No: 987, Report No: 1010. January 15, 1923.

¹⁰⁰² **New York Times**, "Asks U.S. to Found Armenian Nation", January 12, 1923. s. 3.

Bu esnada gazeteler Ermeni ulusal yurdu için ümitlerin sönme üzere olduğunu yazmaktaydı.

Ocak ayının sonuna gelindiğinde Ermeniler için Anadolu'dan kopartılacak ulusal yurt girişiminin yılmaz savunucuları Barton ve Montgomery'nin ümitleri hüsrarla sonuçlanmıştı. Montgomery, 29 Ocak'ta Lozan'dan ayrılarak mülteci Ermenilerin Kuban Bölgesi'ne yerleştirilmesine Rus Hükümeti'ni razı etmek için Moskova'ya gitti. Bristol, Montgomery'nin bu girişimini teşvik etmişti.¹⁰⁰³ Barton ise Amerika'ya döndü. Montgomery'nin çalışmalarından beklenen sonuç alınamayınca Temmuz ayı başında, Kongre Dış İlişkiler Komitesi temsilcisi Hamilton Fish, Dışişleri Bakanı George Çiçerin'i Kafkaslar'da Ermenilere ulusal bir yurt verilmesine razı etmek için Moskova'ya gitti.¹⁰⁰⁴

Lozan müzakereleri kesintiye uğramadan önce Amerika'ya dönen Barton, 6 Şubat'ta Uluslararası Adalet Komisyonu ve Amerikan Kiliseler Birliği'nin ortak toplantısında verdiği konferansta, Amerika'nın Konferanstaki pasif tutumunu eleştirerek Ermeniler için ulusal yurt sağlanmasının zorluklarından bahsetti. Bu saatten sonra Ermeniler adına herhangi bir şey elde edilmesi, ABD silah gücü ile bunu sağlamadıkça imkansızdı.¹⁰⁰⁵ Barton 8 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı William Philips ile görüşerek ulusal yurt için Türkler ile müzakere etme niyetinde olduğunu söyledi.¹⁰⁰⁶

Ulusal yurt beklentisi suya düşmüştü, fakat Amerika'daki Ermeni örgütlerinin çalışmaları devam ediyordu. Bu amaçla ACIA üyesi James Gerard 1 Mart 1922 tarihinde Başkan Harding'e bir mektup yazarak Ermenistan'ın mutlak bağımsızlığı tanınmadan hiçbir planın kabul edilmemesini istedi. Demokrat Partili Senatör King Ermeniler lehine Kongre'ye öneriler sunuyordu. King'in dışarıdaki en büyük destekçisi Vahan Kardaşyan'dı. King, 3 Martta Kongre'ye, Ermenilere Sevr ile verilen topraklar boşaltılmadıkça Milliyetçi Türkler ile diplomatik ilişkilerin kurulmamasını isteyen bir önerge verdi.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰³ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, January 29, 1923; Edgar Turlington, "The Settlement of Lausanne", **The American Journal of International Law**, S. 18, No: 4, Ekim 1924. s. 699-700.

¹⁰⁰⁴ **New York Times**, "Fish Going to Russia in Armenia's Behalf", July 16, 1923. s. 2.

¹⁰⁰⁵ Turan, a.g.m., s. 236-37.

¹⁰⁰⁶ Malkasian, a.g.m., s. 357.

¹⁰⁰⁷ Yaylaher, **American Perceptions.....**, s. 197-98; Malkasian, a.g.m., s. 359.

Birinci tur görüşmelerinde misyonerlere ve Ermenilere en çok destek veren Amerikalı temsilci Başdelege Child olmuştu. Ermenilerle yaptığı görüşmelerde Child o kadar ketum davranmaktaydı ki; Bristol, Child'ın, misyonerlerle yalnız başına konuşmayı tercih ettiğini ve sonrasında kendilerine hiçbir bilgi vermediğini rapor etmişti. Bristol, “bu şekilde davranarak Child'ın doğru bilgi alamadığını ve misyonerler tarafından yönlendirildiğini” düşünüyordu.¹⁰⁰⁸ Tüm bu nedenlerden dolayı ilk tur müzakereler süresince Grew ve Bristol Türk Heyeti ile daha yakın ve dostane ilişki geliştirmişti.

İkinci turda Başdelege olarak Grew görevlendirildi. Birinci turdaki ve sonrasındaki gelişmeler üzerine misyonerler Lozan Konferansı'nın ikinci turuna katılmadılar.¹⁰⁰⁹ Lozan görüşmelerinin ikinci turu başladığında Amerikan Dışişleri Bakanlığı Ermeni taleplerine artık taraf olmamaya karar vermişti. İlk turdaki gelişmelerden gerekli ders alınmıştı. Bundan sonra tüm dikkat ve temaslar Türk-Amerikan antlaşmasının imzası için yapılacak müzakerelere yönlendirildi.¹⁰¹⁰

James W. Gerard, James L. Barton, George R. Montgomery ve Vahan Kardaşyan önderliğindeki Ermeni örgütleri ise pes etmemişlerdi. Bundan sonraki çalışmalarını Türkiye ile Amerika arasında kurulacak diplomatik ilişkileri engellemeye yoğunlaştırdılar ve daha önce yaptıkları basın yoluyla kara propaganda faaliyetlerine tekrar hız verdiler. Kardaşyan, “yeni bir antlaşmanın imzasının Sevr'in çöpe gitmesi anlamına geleceğini” söylüyordu.¹⁰¹¹

Lozan müzakerelerinin ilk turunda Ermeni ulusal yurdu ve mülteci Ermenilerin Türkiye'ye geri kabul edilmesi tartışmalarından netice elde edilememiş, birinci turda Lozan'ı mesken tutmuş olan Ermeni temsilcileri ve misyonerler ikinci tur için Lozan'a gelmemişlerdi. Bu nedenle ikinci tur Lozan Müzakereleri başladığında Ermeni temsilcilerinin ulusal vatan talepleri gündemden düşmüştü. Bağlaşklar, Lozan müzakereleri antlaşma ile sonuçlandığında imzadan önce Ermeni mültecilerin Türkiye'ye geri kabulü için ortak bir beyanat vermeyi kararlaştırdılar. İkinci turda Amerikan Başdelegesi olarak görev yapan Grew, Haziran ayı başlarında bu karardan haberdar olarak Dışişleri Bakanlığını, Bağlaşık niyetleri hakkında bilgilendirdi ve verilecek beyanatta yer

¹⁰⁰⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, December 6, 1922, s. 1.

¹⁰⁰⁹ Turan, a.g.m., s. 225, 236-37.

¹⁰¹⁰ Malkasian, a.g.m., s. 359.

¹⁰¹¹ A.g.m., s. 359.

almaya karar verdi. Grew, Türk Heyeti'nin böyle bir teklifi kabul etme ihtimalinin olmadığını da farkındaydı.¹⁰¹²

Haziran ayında kararlaştırıldığı gibi, Konferans'ın 17 Temmuz'daki kapanış konuşmasında Amerikan Başdelegesi Grew Ermeniler hakkında birkaç kelime söyleyerek kamuoyuna mesaj vermeyi uygun gördü. Birinci tur müzakerelerin aksine bu ana kadar oturumlarda Ermenilerle ilgili açıktan herhangi bir görüşme gerçekleşmemiş, müzakereler esnasında birkaç kere Ermeni talepleri ve ulusal yurt konusu Rumbold ve Venizelos tarafından kasten ya da tesadüfen gündeme getirilmiş fakat kimsenin dikkatini çekmemişti.¹⁰¹³

6 Ağustos antlaşması için Müzakereler devam ederken Amerikan Heyeti, sonradan vatandaşlık kazananların haklarının iade edilmesi ile ilgili bir maddeyi Antlaşmaya eklemek istedi. Amaç, Türk topraklarından göç eden veya ettirilen Amerikan vatandaşı Ermenilerin geri dönebilmesi için bir kapı aralamak ve zarar ziyanlarını tazmin ettirmektir. Amerikan Heyeti ilgili maddeyi mütakabiliyet ilkesi arkasına gizlemişti. Aynı haktan Türkler de istifade edebilecekti. Oysa Türkiye vatandaşlığı kazanmış ve geri dönmek isteyen Amerikalı yoktu. Zaten geri dönmek istediklerinde doğdukları ülke vatandaşlığından gelen hakları saklıydı. İsmet Paşa bu maddenin, geri geleceklerin Türkiye'den kovulma hakkının saklı tutulması şartıyla kabul edilebileceğini söyleyince Grew öneriyi kabul etmedi. Böylece, sonradan vatandaşlık kazananlar ile ilgili madde antlaşma metninden çıkartıldı.¹⁰¹⁴

6 Ağustos'ta Antlaşma'nın imzalandığı gün Grew; her ne kadar sonradan vatandaşlık kazananlar ile ilgili maddenin çıkartılmasına razı olmuşlarsa da, yakın gelecekte bununla ilgili ayrı bir sözleşme imzalama ümidini koruduklarını söyledi. Oysa, Grew, talebin kabul edilmeyeceğini biliyordu. Fakat Taşnak ve Hınçak komitacısı Ermenilerin kontrolündeki Amerikan kamuoyunu yatıştırmak için böyle bir beyanda

¹⁰¹² *The Special Mission to Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1015-1016.

¹⁰¹³ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e. C. VI, s. 190.

¹⁰¹⁴ Leland J. Gordon, "Turkish American Controversy Over Nationality", **The American Journal of International Law**, Vol. 25, No. 4 Ekim, 1931. s. 667.

bulunmayı gerekli görmüştü. Zaten İsmet Paşa da, Grew'a cevaben, Türk Hükümeti'nin vatandaşlık ile ilgili görüşünün değişmeyeceğini söyledi.¹⁰¹⁵

2.2. Chester Demiryolu Projesi ve Proje'nin Başarısızlıkla Sonuçlanması

Chester Projesi'nin gerçekleştirilmesi I. Dünya Savaşı nedeniyle kadük kalmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra her ne kadar ABD donanma ve ticaret gemileri Türk karasularında yoğun olarak faaliyet gösterdilerse de, Anadolu'daki belirsizlik ve işgal güçlerinin faaliyetleri dolayısıyla Chester Projesi ile ilgili bir gelişme olmadı. Mondros Ateşkesinden sonra Lozan Antlaşması görüşmelerinin başlayacağı dört yıllık süre içerisinde Amerikalı tüccarlar, Amerikan donanma subayları ve Yüksek Komiser Bristol Türkiye topraklarındaki madenlerle ilgili araştırmalarını devam ettirmişlerdi.¹⁰¹⁶ Bu dönemde Amiral Chester'in iki oğlundan bir tanesi olan Yüzbaşı Arthur T. Cehster, İstanbul'da Amerikan Açık Deniz Kurulu temsilcisi olarak bulunuyordu. Amiral Chester Dışişleri Bakanlığı'nda, Panama Kanalı'nın açılmasında üstlendiği öncü rol ile tanınıyordu ve saygı görüyordu.¹⁰¹⁷

Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken, 8 Ekim 1919 tarihinde Süryanilerin temsilcisi Rüstem Necip Bey Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'u ziyaret ederek Süryanilerin sahip olmak istedikleri topraklar ve petrol kuyuları hakkında bilgi verdi. Görüşmeden Bristol, en verimli petrol kuyularının Dicle Nehri'nin doğusunda ve Musul civarında yer aldığı izlenimini edinmişti. Musul'daki petrol kuyularının kalitesi yüksekti ve işletme maliyeti mevcut diğer kuyuların yarısı kadardı.¹⁰¹⁸ Musul petrolleri iştahları kabartmaya devam ediyordu fakat tüm uluslararası teamülleri yok sayarak bölgeyi işgal etmiş olan İngiltere söz hakkını elinde tutmaktaydı.

Chester Demiryolu Projesi'ne benzer bir imtiyaz 28 Şubat 1922 tarihinde henüz Kurtuluş Savaşı devam ederken *Foundation Company* sahibi Robert H. McDowell'in Ankara'daki görüşmesinde gündeme geldi. Demiryolu hattı Samsun'dan başlayacak ve İç Anadolu'ya doğru devam edecek, yolun her iki yanında 20 km'lik alandaki maden

¹⁰¹⁵ Gordon, *Turkish American Controversy*, s. 667.

¹⁰¹⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, *War Diary*, Confidential, Part Four, September 2, 1920. s. 1-2.

¹⁰¹⁷ Dean Andromidas, "When America Fought the British Empire and Its Treacherous Sykes-Picot Treaty", *Executive Intelligence Review*, S. 36, No. 3, 23 Ocak 2009. s. 31.

¹⁰¹⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-I*, *War Diary*, Confidential, Con. 7497-18. October 8, 1919. s. 1.

imtiyazları hattı yapan firmaya ait olacaktı. Projeyi kazançlı bulan McDowell'in bazı tereddütleri vardı. Fakat bölgeye en azından birkaç mühendis göndererek inceleme yaptırdıktan sonra işe başlamayı uygun gördü.¹⁰¹⁹ Ankara'da bu görüşmeler devam ederken, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın izniyle, Ticaret Bakanlığı ile gayri resmi ticari görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gönderilmiş olan Amerikan Yüksek Komiserliği Ticari Müşavir Yardımcısı Jullian E. Gillespie Chester Projesi'nin gerçekleştirilmesi için Ankara'nın istekli olduğunu rapor etti.¹⁰²⁰

Amiral Chester'in iki oğlundan biri olan Yüzbaşı Arthur Chester, McDowell'in demiryolu imtiyazı girişiminden haberdar olarak kendisi ile görüşmüş ve ikili birlikte yatırım yapmanın yollarını aramaya karar vermişti.¹⁰²¹ Gelişmeler üzerine Amiral Chester İstanbul'a gelerek Chester Projesi için yeniden girişimde bulunmak amacıyla gerekli çalışmaları başlattı. Bir süre ortak çalışma yaptıktan sonra McDowell'in Firması projede yer almaktan vazgeçti.¹⁰²² Mart ayı başlarında, Chester Projesi ortaklarından Clayton Kennedy ABD Dışişleri Bakanlığı'na giderek yatırım hakkında bilgi verdi ve destek istedi. Bakanlık, Ankara'nın projeyi onaylayacağından emin olunmadığı ve 1909 tarihindeki imtiyazın kapsadığı alanların bir kısmının artık Türkiye sınırları içinde yer almadığı gerekçesiyle Kennedy'e istediği desteği vermektan kaçındı.¹⁰²³

1922 Mayıs ayı başında, Ankara'nın Paris'teki temsilciliği Amerika'nın Paris Büyükelçiliği'ne bir nota göndererek, Milletler Cemiyeti'nin son oturumunda, Filistin güdüm idaresinin İngiltere'ye verilmesi talebini protesto ederek bunun tanınmadığını bildirdi. Güdüm idarelerinin belli olabilmesi için kesin barış antlaşmasının imzalanması beklenmeliydi.¹⁰²⁴ Açıkça söylenmese de Ankara, Filistin güdümünden sonra Musul'un ilhak edileceğinin farkındaydı ve Amerikan Hükümeti'nin dikkati de bu konuya çekilmek istenmişti. Bu esnada ABD ile İngiltere arasında petrol alanları üzerindeki tartışmalar devam etmekteydi. Amerikan Hükümeti, Musul petrol kuyularında kendi şirketlerine de pay verilmesini istiyordu. İngilizler, Amerikan taleplerine olumlu cevap vermemekle

¹⁰¹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, February 28, 1922. s. 1.

¹⁰²⁰ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 5. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007. s. 138.

¹⁰²¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-III, War Diary*, Confidential, May 13, 1922.

¹⁰²² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, June 9, 1922. s. 1.

¹⁰²³ *Memorandum by the Economic Adviser of the Department of State (Millsbaugh)*, Washington, March 29, 1922. PRFRUS 1922, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 971-72.

¹⁰²⁴ *Turkish Diplomatic Mission to the Department of State*, Paris, May 18, 1922. PRFRUS 1922, C. II, a.g.e., s. 281.

birlikte, reddetmekten de kaçınıyordu.¹⁰²⁵ Böylece, petrol alanları ile ilgili yazışma ve görüşmeler bir sonuç alınmadan uzayıp gidiyordu. İngiltere, Amerika'yı elinde tutmaya uğraşırken, Amerika da belirsiz bir ümitle İngiltere'yi küstürmemeye çalışmaktaydı. Bu nedenle Amerikan Hükümeti, Paris temsilciliğinin vermiş olduğu notayı Ankara'nın beklentilerinin aksine olumlu yanıtlamaktan kaçındı. Temmuz ayında ise İngilizlerin Filistin'i ilhakını tanıyarak Filistin'deki Amerikan çıkarlarını korumak amacıyla iki devlet arasında sözleşme imzalandı.¹⁰²⁶ Bu durum, Lozan'da Amerikan temsilcilerinin İsmet Paşa'nın Musul mücadelesinde beklediği desteği vermemelerinin temel nedeniydi.

Büyük Taarruza sayılı günler kalmışken, 17 Ağustosta Chester Projesi'nin Kanadalı ortağı Kennedy'e Ankara'ya giderek görüşmelerde bulunması müsaadesi verildi. İzin alınabilmesi için Bristol Ankara'ya bir teminat mektubu yazmış, projenin Amerikan firması tarafından yürütüldüğünü garanti etmişti. Clayton, İngiliz asıllı bir Kanada vatandaşıydı ve Ankara'da İngilizlere karşı yükselen kızgınlık Kennedy'e Bristol'un şahsen kefil olmasını gerektirmişti.¹⁰²⁷

Ekim ayı sonunda proje için gerekli depozito bulunarak *Banko Commercial Desecato* adlı İtalyan Bankası'na yatırıldı.¹⁰²⁸ Lozan görüşmeleri başlamadan önce Amiral Chester'in oğlu Arthur T. Chester Ankara'da bulunmaktaydı ve proje için görüşmeler devam ediyordu. Ankara'dan gelen bilgiler, TBMM'nin de proje ile yakından ilgilendiğini gösteriyordu.¹⁰²⁹

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra toplanan Lozan Konferansı'nda bulunan Amerikan temsilcileri, Chester Projesi'nin tekrar gündeme alınması için çalışmaya başladılar. Bu tarihlerde henüz Musul sorunu halledilmemişti. Musul, Türk Devleti tarafından kendi toprağı olarak kabul edilmekteydi. Amiral Chester, projesinin başarıya ulaşabilmesi için önce Dışişleri Bakanlığı'nda destek arayışlarında bulundu. Fakat istediği boyutta yardım alamayınca Donanma Komutanlığı'na başvurdu. Donanma Komutanlığı

¹⁰²⁵ *The British Ambassador (Geddes) to the Secretary of State*, Washington, February 11, 1922; *The Acting Secretary of State to the British Ambassador (Geddes)*, Washington, February 27, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 333-36.

¹⁰²⁶ *Draft Convention the United States and Great Britain Regarding the Mandate for Palestine*, Washington, July 5, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, C. II, a.g.e., s. 282-83, 290-300, 308-10.

¹⁰²⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, August 18, 1922.

¹⁰²⁸ **TBMM, Zabıt Ceridesi**, D. I, C. 28, İçtima Senesi: 4, Yirminci İçtima, 1. Celse, 8 Nisan 1339 (1923), s. 440; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, November 4, 1922. s. 9.

¹⁰²⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**, Confidential, November 16, 1922. s. 3.

yurtdışında petrol antlaşmaları yapılmasını zaten destekliyordu ve Chester Projesi'nin gerçekleşmesi ile kendisinin de bundan pay alabileceğine karar verdi.¹⁰³⁰

Lozan görüşmeleri başladıktan hemen sonra, 26 Kasım'da Başdelege Child Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta; Konferans gündemini İngiltere'nin yönlendirmesi ile Bağlaşıkların belirlediği şikayetini dile getirdi. Child, şayet yeterli imtiyazları elde edebilirlerse İngiltere'deki Muhafazakarların Musul'u Türklere bırakabileceğini düşünüyordu. Fakat Musul henüz tartışma konusu değildi.¹⁰³¹ Child'ın, Lord Curzon ile yaptığı ikili görüşmeler sonucunda mı yoksa tamamen kendi gözlemleri ile mi İngiltere'nin Musul'dan çekilebileceği görüşüne vardığı bilinmemektedir. Bu mesaj üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı petrol girişimlerini Musul'un Türkiye'ye geri verilmesi ihtimalini de dikkate alarak şekillendirmeye başladı. Zaferde payı olduğu için ABD Hükümeti petrol avantajlarından eşit hak istiyordu ve Child, Türklerin petrol imtiyazlarını kullanarak Bağlaşıklar arasında ihtilaf çıkartabilmesi ihtimaline karşı uyarıldı. Child'a gönderilen telgrafta Chester Projesi'ne de değinilerek gerekli bilgilerin Amiral Bristol'a gönderildiği söylenmişti.¹⁰³²

Dışişleri Bakanlığı, petrol anlaşmazlığına rağmen İngiltere'yi karşısına almak istemiyordu. Amerikan Hükümeti'nin tüm bu gelişmeler içerisinde henüz Chester Projesi'ne istenilen ilgiyi göstermekten kaçındığı görülür. Oysa Amerikan menşeli diğer petrol firmaları, *Standart Oil* başta olmak üzere petrol alanlarında kendilerine imtiyaz sağlaması için Hükümet üzerindeki baskıyı artırmışlardı. Amerikalı firmalar evvel emirde Musul Petrolleri imtiyazının büyük kısmını elinde tutan TPC'den pay istiyorlardı. İngilizler, bu talepleri zamana yayarak sulandırıyor ve Lozan müzakereleri sonuçlanmadan bağlayıcı taahhütlerden kaçınıyordu.

Bu esnada Amerikan şirketleri, Paris'te yaşamaktan olan Ermeni asıllı Gülbenkiyan'ın TPC'deki %5'lik hissesini satın almak veya Musul toprakları Hazine-i Hassa'ya ait olduğu için II. Abdülhamit'in mirasçılarının haklarının kendilerine

¹⁰³⁰ John A. DeNovo, **American Interests and Policies in Middle East, 1900-1939**, 2nd Edition, Minnesota: University of Minnesota, 1968. s. 211.

¹⁰³¹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 26, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, C. II, a.g.e.,s. 345.

¹⁰³² *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 27, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, C. II, a.g.e., s. 346; **Los Angeles Times**, "Secret Treaties at Lausanne", November 29, 1922. s. P.II4.

devredilmesinin sağlanması seçeneklerini de değerlendirmekteydiler.¹⁰³³ Tüm bu girişimlerin sonuç verebilmesi için Musul'u elinde tutan İngiltere'nin izni gerekiyordu ve İngiliz Hükümeti henüz olumlu ya da olumsuz bir tutum almamayı tercih ediyordu.

Tüm bu gelişmeler olurken, Chester Projesi görüşmeleri Ankara'da TBMM'nin bilgisi dahilinde Bayındırlık Bakanlığı'nda devam ediyordu. Aralık ayında, Yüksek Komiser Vekili Dolbeare'in ABD Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu telgrafa göre; her iki yandaki 20 km'lik alanda bulunan maden imtiyazları dahil (Demiryolunun geçtiği alanın etrafındaki toplam 40'km'lik arazinin yeraltı ve yerüstü zenginliklerini işletme imtiyazı verilmiş oluyordu) beş hatta demir yolu yapılması planlanmaktaydı ve görüşmeler sonuçlanmaya yakındı. Demiryolu yapılması ve 40 km'lik alanda maden imtiyazı alınması düşünülen hatlar da belirlenmişti. Bunlar: (a) Yumurtalık-Diyarbakır, (b) Samsun-Sivas-Harpur-Diyarbakır-Musul-Süleymaniye-İran Sınırı, (c) Van Gölü-Harpur, (ç) Ankara-Sivas, (d) Sivas-Erzurum hatlarıydı. Belirlenen hatlar arasında en önemli olanı, Samsun limanından başlayıp, Sivas-Harpur-Diyarbakır-Musul-Süleymaniye-İran Sınırında bitecek olan hattı.¹⁰³⁴ (EK: 2.2)

Harbord Askeri Kurulu'nda Coğrafyacı görevinde bulunan Albay Lawrence Martin, Chester Demiryolunun inşa edileceği hatların her iki yanı; bakır, manganez, krom, cıva, zımpara, kömür, demir, gümüş, kurşun, boraks, ve petrol madenleri bakımından çok zengin olduğu ve ayrıca bu alanlarda, pamuk, yapağı, ipek, tütün ve çok sayıda meyve ve sebze yetiştirilenin de mümkün olduğu bilgisini verir.¹⁰³⁵ Albay Martin, Harbord Askeri Kurulu ile adı geçen bölgenin büyük kısmını gezmiş ve incelemelerde bulunmuştu. Bu nedenle gözlemleri çok önemliydi. Martin'in bahsettiği tüm bu maden zenginliği Amerikan, Fransız ve İngiliz Hükümetleri tarafından da biliniyordu ve her üç devletin sermayesinin dikkatlerini bölgeye yöneltmişti. Oysa Lozan görüşmelerinden henüz bir sonuç çıkmamıştı.

¹⁰³³ *The President of the Standard Oil Company of New Jersey (W.C. Teagle) to the Secretary of State*, New York, December 13, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, C. II, a.g.e., s. 347; DeNevo, **American Interests.....**, s. 224.

¹⁰³⁴ **TBMM, Zabıt Ceridesi**, D. I, C. 28, İçtima Senesi: 4, Yirminci İçtima, 1. Celse, 8 Nisan 1339 (1923), s. 436-516; Proje sözleşme maddeleri için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, a.g.e., s. 442-65; Yaşar Semiz, **Türk Amerikan Münasebetleri Işığında Chester Demiryolu Projesi 1909-1926**, Ankara: Sakarya Kitabevi, 1995. s. 86.

¹⁰³⁵ Lawrence Martin, "The Chester Concession", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S. 112, Raw Materials and Foodstuffs in the Commercial Policies of Nations, Mart 1924. s. 187.

Süleymaniye ile Musul'un statüsü belirsizdi ve diğer dört hattın maliyet yükünü Musul hattının çekmesi projenin olmazsa olmazıydı.¹⁰³⁶

Bu esnada Aynı aylarda, proje ortaklarından Kennedy görüşmelerde bulunmak için tekrar Ankara'ya gitmek istediğinde, talep İngiliz casusu olduğu şüphesiyle Ankara tarafından reddedildi. Ankara, Amerikan Yüksek Komiserliği'nden Kennedy için garanti istiyordu fakat Kennedy İngiliz asıllı Kanada vatandaşı olduğu için istenilen garanti verilememişti. Amiral Chester'in vermiş olduğu bilgilere göre; Chester Projesi olarak bilinen *Ottoman-American Development Company* Delaware Eyalet yasalarına göre kurulmuştu. Şirketin 5.000 hissesinin 4.347'i Amerikan, 623'ü de İngiliz vatandaşlarına aitti. Ankara'daki ABD mümessili Imbrie, Kennedy'nin izinsiz olarak Anadolu'ya girmeye çalıştığı için İzmit'te bir hafta hapsedildiğini rapor etmişti. Proje'nin fikir babası Amiral Colby M. Chester ile Arthur Chester arasında *Ottoman-American Development Company*'nin idaresi konusunda anlaşmazlık vardı.¹⁰³⁷ Bu gelişmeler yaşanırken 1922 yılı ortalarında Amiral Chester projedeki çoğunluk hissesini kaybetti.¹⁰³⁸

Yüksek Komiserlik, Dışişleri Bakanlığı'ndan anlaşmazlık konusunun çözümünün ve Kennedy'nin İngiliz casusu olup olmadığının kendisine bildirilmesini istedi. Bakanlık 7 Aralık tarihli telgrafı ile Chester'in belirtilen haklara sahip olduğunu bildirdi ve Kennedy'nin casus olduğunu gösteren delil bulunmamakla birlikte, Ankara'nın istediği garantinin verilmemesini istedi.¹⁰³⁹

Lozan görüşmelerinin ilk turu sonuçlanmak üzereyken, yaklaşık üç aylık görüşmeler sonucunda Chester Projesi'nde herhangi bir ilerleme kaydedilememiş,

¹⁰³⁶ Semiz, a.g.e., s. 86.

¹⁰³⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde yer alan bu bilgide bir isim yanlışlığı bulunduğu düşünülebilir. Çünkü Yüzbaşı Arthur T. Chester Amiral Chester'in iki oğlundan bir tanesidir ve Bakanlık yazışmaları doğru ise Arthur Chester Şirket yönetiminde babasına veya diğer kardeşine karşı Kennedy ile birlikte hareket etmektedir. Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen talimatta hangi Chester'in Şirketi temsil etme hakkını haiz olduğu belirsizdir. Bkz. *The Acting High Commissioner at Constantinople (Dolbeare) to the Secretary of State, Constantinople, December 5, 1922. PRFRUS 1922, C. II, C. II, a.g.e., s. 979-80; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary, December 2, 1922; Amiral Bristol'un 20 Mayıs tarihli raporu Arthur Chester'in babasına karşı Clayton Kennedy ile işbirliği yaptığı ve Kennedy'nin Amiral Chester'den hoşlanmadığı bilgisini teyit etmektedir. Bkz. LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary, May 20, 1923.*

¹⁰³⁸ DeNevo, *American Interests....*, s. 218.

¹⁰³⁹ *The Acting High Commissioner at Constantinople (Dolbeare) to the Secretary of State, Constantinople, December 5, 1922; The Secretary of the State to the Acting High Commissioner at Constantinople (Dolbeare), Washington, December 7, 1922; The Vice Council in Charge at Angora (Imbrie) to the Secretary of State, Angora, December 7, 1922. PRFRUS 1922, C. II, C. II, a.g.e., s. 979-81.*

Bayındırlık Bakanı Fevzi Bey (Pirinçcioğlu) ABD Mümessili Imbrie'ye, üç ay boyunca konuşmak dışında bir gelişme olmadığını söyleyerek şikayette bulunmuştu. Projenin büyüklüğü göz önüne alındığında, yatırılması istenilen depozit çok az bir miktardı fakat bunun bile yatırılması başılamamıştı.¹⁰⁴⁰ Ayrıca, firmanın kendi içinde temsil sorunu nedeniyle anlaşmazlıklar mevcuttu ve en değerli petrol yataklarının bulunduğu Musul'un durumunun belirsizliği Amerikalı girişimcilerin tereddüt etmesine neden olmaktaydı. Bu esnada, İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği Birinci Katibi Robert Craige, Yakın Doğu Masası Şefi Allen Dulles ile görüşerek, Chester Projesi'ne ve Türk Hükümeti ile yürütülen diğer petrol pazarlıklarına devam edilmemesini istedi. Dulles'in verdiği cevap, *Standart Oil*'in haklarını almasının önemli olduğu ve bunun için gerekli yolların kullanılacağı şeklindeydi.¹⁰⁴¹ Washington'daki birinci katibi bu girişimde bulunurken İngiltere, Chester Projesi ile ilgili Ankara'daki gelişmeleri de yakından takip ediyordu. Bu amaçla, İngiliz İstihbarat Servisleri Ankara'da Chester Projesi ile alakalı tüm gelişmeleri raporlayarak İngiltere'ye bildirmekteydiler.¹⁰⁴² Her ne kadar Amerikan temsilcileri Lozan'da sessiz kalarak pasif bir politika takip etse de, Chester Projesi'ne Amerikan Hükümeti tarafından verilen destek Türkiye'nin Musul üzerindeki hak iddialarının da dolaylı olarak tanınması anlamına gelecekti.

Fransızlar da Chester Projesi ile yakından ilgileniyorlar ve hattın kendilerine söz verildiğini iddia ediyorlardı. Ayrıca, Fransız işadamları Ankara'ya giderek Chester Projesi'ni engellemek için girişimlerde bulunmuşlardı. Başbakan Hüseyin Rauf'un İsmet Paşa'ya göndermiş olduğu telgrafta, Ocak ayı sonunda Chester Projesi'nin Bayındırlık Bakanlığı'ndaki görüşmelerinin bitirilerek TBMM'ye havalesinin gerçekleştirildiği bildirmişti. Böylece, Lozan görüşmelerinde Amerika'nın taraftarlığının kazanılması umulmaktaydı.¹⁰⁴³ Sovyet temsilcisi Aralov ise Chester Projesini destekliyor ve böylece Lozan'da Amerikan desteğinin kazanılabileceğini söylüyordu.¹⁰⁴⁴ Tüm bu zaman içinde Amiral Chester, projesine destek sağlamak için defalarca İstanbul'daki Amerikan Yüksek

¹⁰⁴⁰ *The Vice Council in Charge at Angora (Imbrie) to the Secretary of State*, Angora, December 7, 1922. **PRFRUS 1922**, C. II, C. II, a.g.e., s. 980-81.

¹⁰⁴¹ James Srodes, **Allen Dulles, Master of Spies**, Washington: Regnery Publishing Inc. 1999. s. 135-36; Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 76, 437.

¹⁰⁴² Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz.....**, s. 304-05.

¹⁰⁴³ Şimşir, **Lozan Telgrafları-I....**, s. 76, 437; Semiz, a.g.e. ,s. 66-67; **New York Times**, "Chester Concession Arouses French", April 11, 1923. s. 23; **New York Times**, "Britain May Fight Chester Concession", April 13, 1923. s. 12.

¹⁰⁴⁴ Selim İlkin, "1922-1923 Yılları Türkiye'sinde Bir Yabancı Sermaye Girişimi, Chester Demiryolu Projesi", **Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981) Bildiriler ve Tartışmalar**, 2. Baskı, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1984. s. 764.

Komiserliği'ne giderek görüşmelerde bulunmuş, fakat istediği desteği alamamıştı. Lozan görüşmelerindeki tıkanma nedeniyle Anadolu'daki askeri hareketlilik artmıştı ve 1923 yılının başından itibaren Ankara'ya gidebilmek için bir dizi askeri izne sahip olmak gerekiyordu.¹⁰⁴⁵

Uzayıp giden görüşmeler ve belirsizlik ortamı içinde Lozan görüşmelerinin ikinci turu başlamadan iki hafta önce, TBMM tarafından 8 Nisan 1923 tarihinde istenilen imtiyaz ele alındı ve gerekli imtiyaz 9 Nisan'da TBMM'de 185 oyla kabul edildi. 11 milletvekili ret oyu vermişti.¹⁰⁴⁶ Lozan görüşmeleri başladıktan bir hafta sonra, 29 Nisan'da taraflar arasında ilgili antlaşma imzalandı.¹⁰⁴⁷ Ankara'daki girişimlerinden sonuç alamayan Fransa, Amerikan Hükümeti'nden projeye sahip çıkmamasını istedi.¹⁰⁴⁸ Antlaşmaya göre; sadece tren yolu yapılmayacak, telgraf, telefon ve elektrik hatlarının yapımı da üstlenilecekti. Ankara'nın modern bir başkent olarak kurulması, oteller, bankalar ve bayındırlık çalışmaları da Chester Projesi antlaşması içinde yer almıştı.¹⁰⁴⁹ ABD Mümessili Imbrie, Proje ekibinin gerekli sermayeye sahip olmadığını biliyordu fakat Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla girişimi desteklemişti. John DeNovo, Milliyetçi Hükümet'in Chester imtiyazı ile İtilaf Bloku arasındaki işbirliğini çökertmeyi ve yeniden yapılanma için Amerika'dan mali borç almayı umduğunu ileri sürer.¹⁰⁵⁰ Antlaşmanın imzasından bir gün önce *Los Angeles Times*, dünyanın en büyük petrol pazarlıklarından bir tanesinin Amerika'ya verildiğini yazmıştı.¹⁰⁵¹

Chester Projesi görüşmeleri devam ederken İngiltere ve Fransa gelişmeleri yakından takip etmişti. Proje'nin Amerikan Hükümeti desteği ayağı zayıftı. Bunu fark eden Amiral Chester, Amerika'da Bulunan Milletvekili Dr. Fuat Bey ile birlikte Amerika'da yaptıkları toplantılarla taraftar toplamaya çalışıyordu. Amiral Chester, tüm toplantılarda

¹⁰⁴⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, January 12, 1923.

¹⁰⁴⁶ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, D. I, C. 28, İçtima Senesi: 4, 20. İçtima, 1. Celse, 8 Nisan 1339 (1923), s. 516-17; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, D. I, C. 29, İçtima Senesi: 4, 21. İçtima, 1. Celse, 9 Nisan 1339 (1923), s. 19-23.

¹⁰⁴⁷ İlkin, a.g.m., s. 772; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim-2, 1923-1973*, Y. Haz. Şadi Erdiç, C. 2, İstanbul: Pera Orient Yayınları, 1997. s. 885-56; Armaoğlu, a.g.e., s. 29.

¹⁰⁴⁸ *New York Times*, "French Warns us not to Back Chester", April 17, 1923. s. 2.

¹⁰⁴⁹ Yaylalier, *American Perceptions.....*, s. 213-14.

¹⁰⁵⁰ DeNevo, *American Interests.....*, s. 225.

¹⁰⁵¹ *Los Angeles Daily Times*, "American Given Century of Economic Control by Turks", April 28, 1923. s. 1.

Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu ve Chester imtiyazı için sonuna kadar mücadele edileceğini söylüyordu.¹⁰⁵²

29 Nisan'da anlaşmanın imzalanması İngiltere ve Fransa'nın sert tepkilerine neden olmuştu. Her iki devlet de, bu proje ile daha önce kendilerine söz verilen imtiyazların ihlal edildiğini ileri sürüyordu.¹⁰⁵³ Anlaşmanın imzalanmasından bir gün, İmtiyazın tanınmasından iki hafta sonra İngiltere'nin Washington Büyükelçisi A. Geddes ABD Dışişleri Bakanı Hughes'a; İngiltere'nin Chester Grubuna Ankara tarafından Mezopotamya topraklarında verilen imtiyazları tanımadığını bildirdi. Geddes'e göre; bu topraklar Osmanlı Devleti'nden savaşla alınmıştı ve Ankara'nın belirtilen topraklar üzerinde herhangi bir egemenlik hakkı yoktu.¹⁰⁵⁴ Toplanan İkinci tur Lozan görüşmelerinde Amerikan Başdelegesi Grew'un Türk tezlerine yakın konuşmaya başlaması İngiltere ve Fransa'nın tepkilerini artırmasına neden olmuştu.¹⁰⁵⁵

Lozan Konferansı'nın son haftalarında Fransa ve İngiltere'ye ait üç şirketin, TPC, Armstrong-Vickers Company ve Régie Générale'in sahip oldukları haklar tartışılırken Chester Projesi de gündeme geldi. Régie Générale, Chester grubuna verilen Samsun-Sivas Demiryolu üzerinde hak iddia ediyordu. TPC ise Musul petrolerinde hak sahibi olduğunu ileri sürmekteydi. İngiltere ve Fransa'nın asıl amacı, Chester imtiyazını geçersiz hale getirerek TBMM'nin imtiyaz verebilme erkini sorgulamak ve Amerika ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmektir.¹⁰⁵⁶ Bu esnada, Chester şirketi kendi iç sorunları ile baş edemeyecek bir duruma gelmişti.

Amiral Chester'in şirketinde de işler iyi gitmiyor ve idari, mali sorunlar yaşanıyordu. Anlaşmanın imzalanmasından sonra daha önce var olan anlaşmazlıklar gün yüzüne çıkmaya başladı. 1923 yılı ortalarında Kanadalı ortak Kennedy Şirketin yönetimini ele geçirerek Amiral Chester'i dışlamayı başardı. Fakat Kennedy'in proje için mali kaynak

¹⁰⁵² **New York Times**, "Chester Will Fight for Mosul Grant", April 21, 1923. s. 1; **Washington Post**, "U.S. Will Back up Chester Oil Rights", April 13, 1923. s. 1.

¹⁰⁵³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, Part Four, *Report of Operations for Week Ending 15 April 1923*.

¹⁰⁵⁴ **Senate**, Doc. No: 97, *Oil Concessions in Foreign Countries*, April 22, 1924. s. 56; Karacan, 272-73.

¹⁰⁵⁵ İlkin, a.g.m., s. 778.

¹⁰⁵⁶ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II....**, s. 568; **New York Times**, "Notice to the French at Lausanne Puts a Limit on Our Chester Backing", May 3, 1923. s. 1.

arayışları sonuç vermedi.¹⁰⁵⁷ Çünkü Amerikalıların projeye olan ilgisi azalmıştı, asıl petrol yataklarının bulunduğu Musul elden çıkmıştı ve Amerikalılar ticari yatırımlarında kapitüler haklardan artık yararlanamayacaklardı. Ayrıca, TPC üzerindeki İngiliz, Amerikan ve Fransız ortaklığı da kurularak paylaşım sağlanmış, Musul petrollerinde istediğini elde eden ABD Hükümeti Chester Projesi'ni desteklemekten vazgeçmişti.¹⁰⁵⁸ Ekim ve Kasım aylarında Kennedy'nin belirlenen yükümlülükleri yerine getiremeyeceği söylentileri yayılmıştı ve gazeteler sürekli projenin aleyhinde yayın yapmaktaydı.¹⁰⁵⁹ Yılsonuna doğru, şirketin belirlenen teminatı yatıramayacağını anlaşılmaya üzerine 18 Aralık 1923 tarihinde tanınmış olan imtiyaz iptal edildi.¹⁰⁶⁰ Chester Projesi'nden geriye, Samsun-Sivas yolunun inşaa çalışmaları kalmıştı.¹⁰⁶¹

1925 yılında proje yeniden canlandırılmak istendi fakat Bristol, Türk Hükümeti'nin görüşünün değişmediğini söyleyince bu girişimden vazgeçildi.¹⁰⁶² Dean Andromidas Chester Projesi ile, Anadolu'da zirai projelerin uygulamaya konulduğunu ve Amerika'dan binlerce traktör alınmasının planlandığını, İngilizlerin ve Fransızların mantıksız isteklerine karşı Proje'nin destekleyici etki yaptığını ve her ne kadar Musul'u kaybetse de Türkiye'nin Chester Projesi ile doğu sınırını kesinleştirebildiğini kaydeder. Andromidas'a göre; "Chester Projesi'nin başarısızlığa uğramasının temel nedeni İngiltere ve Wall Street'teki işbirlikçilerinin Proje'yi sabote etmesidir".¹⁰⁶³

2.3. Türkiye ile ABD Arasında bir "Ticaret ve Dostluk" ile "Suçluların İadesi" Antlaşması Yapılması İçin Müzakereler ve Antlaşmanın İmzalanması

Lozan Konferansı açılmadan önce, 19 Kasım'da Amerikan Başdelegesi Child Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye ile imzalanması düşünülen antlaşma için Türk Heyetiyle hangi noktaya kadar görüşebileceğinin kendisine bildirilmesini istemişti. Ertesi gün Bakanlık'tan gelen telgrafta, gayri resmi olarak ve talimat alınmadan taahhütte

¹⁰⁵⁷ İlkın, a.g.m., s. 778-79; **New York Times**, "Several Directors Quit Chester Grant", November 9, 1923. s. 9.

¹⁰⁵⁸ Semiz, a.g.e., s. 86-87.

¹⁰⁵⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *Report of Operations for Week Ending November 11, 1923*. Part Three.

¹⁰⁶⁰ Roger R. Trask, "The United States and Turkish Nationalism: Investments and Technical Aid During the Atatürk Era", **The Business History Review**, S. 38, No: 1, International Government-Business Issue, Bahar 1964. s. 61; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *Report of Operations for Week Ending 30 December 1923*. Part Three.

¹⁰⁶¹ İlkın, a.g.m., s. 779.

¹⁰⁶² DeNevo, **American Interests.....**, s. 227.

¹⁰⁶³ Andromidas, a.g.m., s. 31.

bulunmamak şartıyla Türk Heyeti ile görüşülebileceği bildirildi.¹⁰⁶⁴ Konferans açıldıktan bir hafta sonra İsmet Paşa, Child görüşmesinde yine Türkiye ile ABD arasında imzalanması düşünülen antlaşma gündeme geldi. Child, kendileri ile yapılan gayri resmi müzakerelerden Bağlaşıkları haberdar edeceklerini ve görüşmelerin Konferans'ın gidişatını etkilemesini istemediklerini söyledi.¹⁰⁶⁵ İlk bir hafta içinde Türk tarafı ABD ile diplomatik ilişkileri yeniden kuracak antlaşma için daha istekli görüyordu. Daha sonra Rıza Nur ile Amerikan temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde de Amerikan temsilcileri tarafından istenilen kararlılık gösterilmedi. Bununla birlikte, Lozan görüşmelerinin ilk turunda Amerikan temsilcileri ile Türk Heyeti arasında bir antlaşma imzasına yönelik adı konulmamış görüşmeler gerçekleşiyordu.

İlk tur müzakerelerinde misyonerlerin Ermeni ulusal yurdu projesi için özellikle Child ile yakın temasta olması ve Konferans öncesi verilen talimatların aksine Amerikan temsilcilerinin Ermenileri ilgilendiren konularda destekleyici pozisyon almaları, Hıristiyan azınlıklar ile ilgili girişimler ile kapitülasyonların aşırı bir istekle savunulması Türk Heyeti ile aralarındaki ilişkilerde zaman zaman gerginlik yarattı. Child'ın aksine Grew ve Bristol başta olmak üzere Bağlaşık antlaşması imzalandıktan sonra ayrı bir antlaşma müzakere etmek için bekleyen diğer Amerikan temsilcileri, mümkün olduğu kadar Türk Heyeti ile ters düşmemeye dikkat ediyordu.¹⁰⁶⁶

İlk tur müzakereleri kesildiğinde İsmet Paşa Türkiye'ye dönerken yolun bir kısmında Bristol ile seyahat etti. ABD ile imzalanacak antlaşmadan duyulacak memnuniyeti dile getirdi. Bristol ise, antlaşma imzalanıp *de jure* ilişkiler kuruluncaya kadar statükonun korunması isteğini İsmet Paşa'ya ilettili. İstanbul'a döndükten sonra Dışişleri Bakanlığı Bristol'dan, Ankara ile mümessil Imbrie vasıtasıyla iletişime geçerek Lozan'da Türk Heyeti'ne sunulan antlaşma taslağı hakkında görüşmelerde bulunmasını istedi. Oysa, resmi olarak Türkiye ile bir antlaşma müzakere etmek için Amerika'da şartlar müsait değildi. Bir antlaşma müzakere edilse de, Senato'nun 4 Mart'taki dönem toplantılarına yetişmeyecekti ve Aralık ayındaki toplantıya kadar yeterli zaman vardı. Bu

¹⁰⁶⁴ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 19, 1922; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, November 20, 1923; **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1041-42.

¹⁰⁶⁵ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, November 20, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1042.

¹⁰⁶⁶ Yaylaher, **American Perceptions.....**, s. 190; Daniel, a.g.m., s. 267; Grew, **Atatürk ve İnönü.....**, s. 24.

nedenle, öncelikle Bağlaşıklarla-Türkiye arasındaki antlaşmanın imzasının beklenmesine karar verildi.¹⁰⁶⁷

Amerikan Hükümeti Türkiye ile müzakere edilecek antlaşmanın kapitülasyonlar temelinde yürümesini istiyordu. Bu esnada, birinci tur Lozan müzakerelerinin kesintiye uğramasından sonra TBMM tarafından, tüm yabancı okullarda Türk kanunlarının uygulamaya konulması, yabancı firmaların 18 Mart'a kadar kaydolması ve yabancı çalışanların vergi ödemesi zorunluluğu getirildi. Yeni uygulamayı sulandırmak isteyen Bağlaşık yüksek komiserlerinin sürenin uzatılması talebi reddedildi.¹⁰⁶⁸ TBMM tarafından, uzun yıllar suiistimal edilen ABD vatandaşı olan Osmanlı uyruklarının ayrıcalıklarını artık hükümsüz sayılarak kapitüler haklar tanınmamakta ve konsolosların aracılıkları kabul edilmemekteydi.

Bristol, ekonomik olarak Türkiye'ye baskıda bulunmanın imkansız olduğunu düşünüyordu. Çünkü bu alandaki gelişmişlik alt düzeydeydi, silah gücü kullanımı ise zaten ABD'nin seçenekleri arasında yoktu. Bristol, Dışişleri Bakanlığı'nın kapitülasyonların geçmişte kaldığını anlaması gerektiği kanaatindeydi. Kapitülasyon kelimesi bile Türk yetkilileri kızdırmaya yetmekteydi. Zaten Türkiye topraklarındaki tüm yabancılar artık kapitülasyonlardan yararlanamıyordu. Ayrıca, Amerikan eğitim müesseselerinin Türkiye'den ayrılması her ne kadar istenmese de, NER, YMCA, YWCA gibi misyoner kuruluşlarının ayrılması Türk yetkililer tarafından memnuniyetle karşılanacaktı.¹⁰⁶⁹ Zaten, YMCA'nın fakir Müslümanları Hıristiyanlaştırdığı yönünde artan şikayetler vardı.¹⁰⁷⁰ Bu zamana kadar kapitüler haklar korumasında istedikleri gibi hareket eden yabancılar ve sonradan yabancı vatandaşlığı kazanmış olan Osmanlı uyukları değişen durum karşısında sürekli yüksek komiserliklerine başvurmakta fakat çözüm bulamamaktaydılar.

Tüm bu gelişmeler, Bristol'un, artan milliyetçilik ve milli egemenlik hassasiyeti ile ilgili raporları ve TBMM'ye dayalı demokratik yapı dolayısıyla kapitülasyonların

¹⁰⁶⁷ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State Constantinople*, February 15, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, February 21, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 969-70; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 304.

¹⁰⁶⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, March 13, 1923. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, Part Three, March 26, 1923.

¹⁰⁶⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, March 24, 1923; *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State Constantinople*, February 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1047-49.

¹⁰⁷⁰ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II.....**, s. 392.

ikamesinin imkansız olduğu yönündeki raporları Dışişleri Bakanı Hughes'un önünde Türkiye ile bir antlaşma imzalayarak diplomatik ilişkileri *de jure* temeline oturtmaktan başka çare bırakmamıştı. Antlaşma müzakere edilirken yine de kapitüler haklardan hemen vazgeçilmeyecek, bazı kazanımların elde tutulmasına çalışılacaktı.¹⁰⁷¹ Bakanlık bir an önce antlaşma müzakeresinden yanaydı fakat Senato toplantı dönemlerinin antlaşmanın onayı için uygun sürede bulunmaması zorunlu bir gecikmeyi beraberinde getirmişti.¹⁰⁷² Bu esnada ikinci tur Lozan müzakereleri için görüşmeler devam ediyordu ve İngiltere ile ABD arasındaki sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Hadiseler ikinci tur müzakerelere başlanacağı şeklinde gelişince Türkiye ile yapılacak antlaşmanın müzakerelerinin de eş zamanlı olarak yürütülmesine karar verildi. Yüksek Komiser Bristol'un da önerisi bu şekildeydi.¹⁰⁷³ İlk tur müzakerelerde olduğu gibi, Bağlaşık antlaşması imzalanmadan Türkiye ile akdedilen antlaşma imzalanmayacaktı. İngiltere ile arasında problemler olsa da Amerikan Hükümeti halen Bağlaşıklardan bağımsız bir politika yürütmekte kararsızdı. Bristol ve Howland Shaw, Bağlaşıklarla yürütülen müzakereler kesilse de ABD'nin kendi antlaşmasını müzakere etmeye devam etmesi gerektiğini düşünüyorlardı.¹⁰⁷⁴

İkinci tur müzakereleri başladıktan bir hafta sonra 29 Nisan'da Grew, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türk Heyeti ile gayri resmi de olsa bir antlaşma müzakere edebilmek için talimat istedi. Grew, Türk tarafının böyle bir müzakere için çok istekli olduğunu gözlemlemişti. Müzakere edilen antlaşma Bağlaşık antlaşmasından önce imza edilmeyecekti. Dışişleri Bakanı Hughes, 29 Nisan'da gönderdiği telgraf ile Grew'un bu isteğini onayladı ve fırsat doğduğunda ileride imzalanması düşünülen antlaşmanın müzakerelerine gayri resmi olarak başlanabileceğini bildirdi. Bu görüşmeler yapılırken Amerikalılar ile Bağlaşıklar arasında anlaşmazlık olduğu kanısının ortaya çıkmasından kaçınılacaktı.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷¹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, March 23, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1051-52.

¹⁰⁷² *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, March 23, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1052.

¹⁰⁷³ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State* Constantinople, March 31, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1053-55.

¹⁰⁷⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, May 6, 1923.

¹⁰⁷⁵ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 29, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, April 30, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 993-94.

Gelişmeler üzerine, 1 Mayıs'ta Grew, Türkiye ile ABD arasında imzalanacak olan antlaşma için gayri resmi müzakerelerin başlayacağını İsmet Paşa'ya ve daha sonra Bağlaşıklara bildirdi. Türkiye ile Bağlaşıklar arasındaki antlaşma imzalanmadan önce Türk-Amerikan antlaşmasının müzakereleri bitirilse de, nihai imzanın bekletileceği özellikle belirtilmişti. Grew ile İsmet Paşa arasında gayri resmi müzakereler için gerçekleşen görüşmede Grew, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması, ikamet ve ticaret sözleşmelerinin imzalanması ile adli beyanatın kendilerine de verilmesi zemininde görüşmeyi teklif etmişti. Buna karşın İsmet Paşa, Bağlaşıklarla yürütülen müzakerelerin kesilmesi halinde, Amerikan temsilcilerinin müzakerelere devam edeceğinin kendisine imzalı bir mektup ile bildirilmesi talebinde bulunmuştu.¹⁰⁷⁶

Aynı gün Rumbold, Amerikan ve Türk Heyetleri arasında başlayan müzakerelerden, Türkleri meşgul edeceği ve Bağlaşık Bloku birliğini bozacağı gerekçesiyle duyulan hoşnutsuzluğu Grew'a ilettili. İngilizlerin aksine Montagna ve Pellé müzakerelerin başlamasından memnurluk duymuştu. Açıkça söylemese de İngiliz Başdelegesi Türkiye ile Amerika arasında kurulacak işbirliğinden rahatsızdı. Türk Amerikan Heyetleri arasındaki gayri resmi müzakereler ikinci tur müzakerelerinin gidişatından ve hadiselerin gelişiminden de yakından etkileniyordu. 5 Mayıs'ta İsmet Paşa daha önce kararlaştırıldığı üzere antlaşma müzakeresi için Grew'a bir mektup gönderdi ve Grew Dışişleri Bakanlığı'ndan izin aldıktan sonra 29 Mayıs'ta İsmet Paşa'nın mektubuna cevap verdi.¹⁰⁷⁷

İsmet Paşa mektubunda, dostluk antlaşmasının yanında, diplomatik ilişkileri karşılıklı olarak düzenleyecek bir sözleşme ve bir ticaret antlaşması imzalamayı teklif etmiş ve gerekli yetkilendirmeye sahip olduğunu belirtmişti. Ticaret antlaşması diplomatik ilişkiler başladıktan sonra İstanbul'da da tamamlanabilecekti. Grew, İsmet Paşa'ya verecek olduğu cevabı önce Dışişleri Bakanlığı'na göndermeyi uygun gördü ve Bakanlığın düzeltmelerinden sonra iki heyet uzmanları arasında gayri resmi müzakerelerin

¹⁰⁷⁶ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 255; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, April 2, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 997-98.

¹⁰⁷⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 89; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 295; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 5, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1056; Pasley, a.g.t., s. 361; Delgadillo, a.g.t., s. 52; **New York Times**, "Turkey Says America is Framing Treaty", May 9, 1923. s. 3; Lippe, a.g.m., s. 47.

başlamasını teklif etti. İsmet Paşa aslında müzakerelere bir an önce başlamak istiyordu mecburen Grew'un teklifini kabul etti.¹⁰⁷⁸

Türk-Yunan savaş tazminatı uzlaşmazlığının zirveye çıktığı ve savaş söylentilerinin yayıldığı Mayıs ayının ortalarında, Grew Türkiye ile şuanda bir antlaşma müzakere etmenin çok fazla yarar getirmeyeceği, Bağlaşık antlaşması imzalandıktan sonra “en ziyade müsaadeye mazhar millet” temelinde aynı avantajların elde edilmesinin mümkün olacağı görüşündeydi. Bu nedenle resmi müzakerelerin geciktirilmesini planlamaya başlamıştı. Bununla birlikte, 16 Mayıs günü, Dolbeare, Shaw ve Turlington'dan oluşan Amerikan uzman heyeti Mustafa Şerif Bey ile gayri resmi ilk müzakereyi gerçekleştirdi. İlk görüşme sonrasında, kapitülasyonların kabul edilmeyeceği, antlaşmanın mütekabiliyet temelinde olacağı, “en ziyade müsaadeye mazhar millet” ilkesinin uygulanamayacağı, 1830 antlaşmasının iptal olarak geçersiz hale geldiği Amerikalı muhataplara söylendi. Ayrıca, Türk tarafı misyoner okullarına ayrıcalık tanımayı, zarar ziyan tazminatı ödemeyi, “açık kapı” ilkesini uygulamayı kabule yanaşmıyordu. Bu esnada Dışişleri Bakanlığı Turlington vasıtasıyla Lozan'a bir antlaşma taslağı göndermişti fakat taslak gizli tutulmaktaydı.¹⁰⁷⁹ İlk müzakere Amerikan temsilcileri üzerinde soğuk düş ektisi yaptı çünkü elde etmeyi planladıkları tüm imtiyazlar reddedilmiş, mütekabiliyet ilkesi ele alınan her maddenin başında özellikle vurgulanmıştı.

İlk görüşmenin yapıldığı günlerde Yunan Savaş tazminatı sorunu nedeniyle Konferans'ın dağılma ihtimali ortaya çıkmıştı. Türk Heyeti bu arada Amerikalılar ile bir antlaşma müzakere etmeye istekliydi. İlk görüşme tutanaklarını değerlendiren Dışişleri Bakanı Hughes, müzakere ekibine görüşmelerin bundan sonra Turlington ile gönderilen taslak üzerinde yürütülmesini ve Türk Heyeti'nin biraz direnip zaman içinde taviz vermeyi kabul edeceğini bildirdi. Türkiye ile görüşmeler devam ederken Amerikan Hükümeti İspanya ile de bir ticaret antlaşması müzakerelerini devam ettiriyordu. Bu antlaşma için

¹⁰⁷⁸ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 5, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, May 9, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 11, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1055-59.

¹⁰⁷⁹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 17, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1061-62; Daniel, a.g.m., s. 267.

hazırlanan taslağın bir kopyası örnek olmak üzere gizli tutulmak kaydıyla 30 Mayıs'ta Lozan'a da gönderildi.¹⁰⁸⁰

Yunan tazminat sorunu çözülmeyen iki gün önce, 23 Mayıs'ta Mustafa Şerif Bey ile Shaw, Dolbeare ve Turlington'dan oluşan ABD temsilcileri arasında ikinci gayri resmi müzakere yapıldı. İkinci görüşmede, Amerikan temsilcileri kapitülasyonların kaldırıldığının kabul edildiğini söyleyerek, vatandaşları için Bağlaşıklara verilen hakların aynısının tanınmasını istedi. Türkiye ABD'ye "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü tanırorsa karşılığında aynı hak Türkiye'ye de tanınacaktı. Amerikan temsilcileri her ne kadar kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etse de başka ad altında kapitüler hakları elde etmek için kelime oyunu yapmaktaydılar. Bunu fark eden Mustafa Şerif Bey, eski antlaşmaların bir şekilde kapitüler olduğunu ve bu nedenle yeni bir antlaşma müzakere edileceğini söyledi. "En ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü ise Amerika'da ticaret yapabilecek Türk sermayesi olmadığı için tek taraflı çalışacak bir sistemdi. Görüşmede Mustafa Şerif Bey Montagna Formülü'nün Bağlaşıklar tarafından kabul edilmesi için Amerikan temsilcilerinin desteğini de istedi. Oysa, Amerikan temsilcileri açıkça söylememekle birlikte Montagna Formülü'nü yeterli görmüyorlardı. Türk Heyeti ile Amerikalı temsilciler arasındaki görüşmeler Lozan'da bulunan gazetecilerin de dikkatini çekmişti. Görüşme sonunda alınan karara göre gidişattan basın da haberdar edilecekti. Uzmanlar arasındaki görüşmelerin yanında İsmet Paşa ile Grew arasındaki görüşmeler de devam ediyordu.¹⁰⁸¹

Müzakerelerin gidişatı Dışişleri Bakanı Hughes'u memnun etmişti ve 24 Mayıs'ta müzakerecilerle gerekli yetkilendirme gönderildi. Bakanlık, kapitülasyonların kaldırılmasını artık kabul edilebilir bulmaya başlamıştı. Fakat son pazarlık noktasına kadar direnilecekti.¹⁰⁸² Bu esnada Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan savaş tazminatı krizi nedeniyle müzakerelere bir süre ara verildi. Amerikalılar kriz ortamında Türk Heyeti ile müzakere eder pozisyonda görülmek istemiyordu.

¹⁰⁸⁰ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, May 19, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s.1065-66.

¹⁰⁸¹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, May 23, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1067-69; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II.....**, s. 350; Edgar Turlington, "The Settlement of Lausanne", **The American Journal of International Law**, S. 18, No: 4, Ekim 1924. s. 697-99; Delgado, a.g.t., s. 53.

¹⁰⁸² *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, May 24, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1069-70.

Yunan tazminat sorunu çözüldükten sonra Dışişleri Bakanı Hughes, 29 Mayıs'ta Başdelege Grew'a Türk Heyeti ile bir dostluk ve ticaret antlaşması ya da antlaşmaları müzakere etmek ve imzalamak üzere gerekli yetkilendirmeyi gönderdi. Bu aynı zamanda İsmet Paşa'nın 5 Mayıs tarihli mektubuna da bir cevaptı. Grew, İsmet Paşa'yı yetkilendirme ile ilgili olarak bilgilendirerek müzakerelerin uzmanlar arasında devam etmesini önerdi. Grew'un teklifine göre müzakereler; (a) Konsüler ve diplomatik ilişkilerin tekrar kurulması, (b) Mütakabiliyet temelinde "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü, kapitülasyonların kaldırılması, (c) Vatandaşlığa tekrar geri kabul uygulamaları, (ç) Talepler ile ilgili sorunların çözümü temelinde yürüyecekti. Teklif İsmet Paşa tarafından kabul edildi. ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye ile bir an önce diplomatik ilişkileri başlatmak istiyordu. Bu nedenle ilk maddenin antlaşma metninden çıkartılması talimatını verdi. Çünkü Senato Aralık ayında toplanıncaya kadar antlaşma onaydan geçemeyecekti ve bu nedenle diplomatik ilişkilerin başlaması gecikecekti.¹⁰⁸³ Dışişleri Bakanlığı Aralık ayını beklemeden Türkiye ile diplomatik ilişkileri başlatmak niyetindeydi. Oysa hadiselerin tarihsel akışı bu planın aksine gerçekleşmiştir.

Türk Amerikan uzman heyetleri arasındaki görüşmeler devam ederken, Haziran ayı başında, Bağlaşıklerle devam eden ikinci tur müzakerelerindeki en sorunlu konularda uzlaşma sağlanmıştı. Böylece barış antlaşmasının imzalanmasının yakın olduğu öngörülebilir hale gelmişti. Amerikan Heyeti bu gelişmeleri dikkate alarak bir "Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması" imzalamak üzere Türk Heyeti ile resmi müzakerelerde bulunmaya karar verdi. Böylece, Bağlaşıkların elde edeceği ayrıcalıkların aynısı elde edilecek ve Amerikan çıkarları en iyi şekilde korunabilecekti. Dışişleri Bakanı Hughes, 13 Haziran tarihinde gönderdiği telgraf ile şartlar uygun hale gelince resmi müzakerelerin başlamasını onayladı.¹⁰⁸⁴

Ertesi gün Grew İsmet Paşa ile görüşerek, müzakere isteklerini dile getirdi fakat Bağlaşıklar ile Türkiye arasındaki sorunların çözülüp antlaşma imzalanacağı belli olmadan resmi müzakerelere başlanmayacağını söyledi. İsmet Paşa, Grew'un isteğini memnuniyetle

¹⁰⁸³ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 1, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 1, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1072-73.

¹⁰⁸⁴ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 12, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 13, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1043-44.

karşılamiştı. Bu esnada Bağlaşıklar ile Türkiye arasında çözüm bekleyen en önemli sorunlar, ekonomik maddeler, adli kapitülasyonlar ve Musul'dan oluşmaktaydı.¹⁰⁸⁵

ABD Dışışleri Bakanlığı müzakerelerde kullanılmak ve Türkiye ile imzalanacak antlaşmanın yol haritası olmak üzere üç antlaşmanın emsal alınmasını istiyordu. Bunlar; 1911 tarihli ABD-Japonya, 1921 tarihli ABD-Siyam ve 1917 tarihli Osmanlı Devleti-Almanya antlaşmalarıydı. ABD ayrıca, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1874 tarihli Suçluların İadesi Antlaşmasının ve Gayri Menkul Sözleşmesi'nin yürürlükte kalmasını istiyordu. Dışışleri Bakanlığı'ndan gelen talimat, müzakerelerin kapitülasyonların kaldırıldığı şartı altında yürüyor olmasına rağmen, ABD'nin şartları biraz esnetilmiş 1830 Antlaşmasına benzer bir kapitülasyon antlaşması imzalamak niyetinde olduğunu göstermesi açısından önemliydi.¹⁰⁸⁶ Dışışleri Bakanı Hughes, müzakere pazarlığını yüksekte açmıştı. Kapitüler hakların ya da bu anlama gelecek herhangi bir teklifin Türkiye tarafından artık kabul edilmeyeceği yönünde Bristol Şubat ayında Bakanlığı uyarmıştı fakat azınlık hakları konusundaki uyarısı dikkate alınmadığı gibi bu uyarısı da Bakanlık tarafından önemsenmemişti.¹⁰⁸⁷

19 Haziran'da Türk ve Amerikalı uzmanlar müzakerelerde bulunmak için üçüncü defa bir araya geldiler. Bu esnada Lozan Antlaşması da sonuçlanmak üzereydi. Tartışılan en önemli sorun İngiliz ve Fransız şirketlerinin 28 Ekim 1914 tarihi öncesinde elde ettikleri imtiyazların kaldırılması üzerinde gerçekleşmekteydi. Bu esnada Dışışleri Bakanlığı tarafından Ankara'da bulunan mümessil Robert Imbrie'nin görevini Mayıs ayı sonunda Ankara'ya atanmış olan Maxwell Blake'e bırakarak Lozan'a gitmesi talimatı verildi. Imbrie Lozan'a gitmek üzere 23 Haziran'da İstanbul'dan ayrıldı.¹⁰⁸⁸ Lozan sonrası Blake ve Barnes Ankara'da birlikte görev yapmaya devam etmiştir. Ankara'ya alışmakta güçlük çeken Blake daha sonra görevinden ayrılmıştır.¹⁰⁸⁹

Lozan Barış Antlaşmasının imzalandığı 24 Temmuz tarihine kadar Türk ve Amerikalı uzmanlar iki ülke arasında bir antlaşma imzalanabilmesi için gerekli zeminin

¹⁰⁸⁵ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, January 15, 1922, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1045.

¹⁰⁸⁶ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 28, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1045-46; **New York Times**, "Grew is Nearing Accord with Turks", June 20, 1923. s. 3.

¹⁰⁸⁷ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State* Constantinople, February 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1047-48.

¹⁰⁸⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, June 23, 1923.

¹⁰⁸⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, Confidential, January 14, 1924.

oluşturulması amacıyla müzakere ve görüşmelere devam etti. Görüşmelere, Mustafa Şerif Bey ile birlikte Tahir Bey de katılıyordu. Bu esnada Amerikalıların sunmuş olduğu taslağa karşı Türk Heyeti de bir karşı taslak sundu. Müzakereler, vatandaşlığa kabul, kapitüler hakların başka şekilde kullanımı, Amerikan kurum ve vatandaşlarının uğramış olduğu zarar ziyanlara yönelik talepler, Hıristiyan azınlıkların korunması gibi konular üzerinde devam ediyordu. 10 Temmuz'da Dışişleri Bakanı Hughes, Lozan'daki temsilcilerine gönderdiği telgrafta, Bağlaşıklar ile Türkiye arasındaki müzakerelerin antlaşma ile sonuçlanmak üzere olduğunu görüldüğünü ve Amerikan çıkarlarını koruyacak bir antlaşma için müzakerelerin hızlandırılması talimatını verdi. Hughes, böyle bir antlaşmadan Türk tarafının daha çok kazanç sağlayacağını düşünüyordu. Amerikan Hükümeti antlaşma ile Türkiye'yi *de jure* olarak tanımaya hazırdı.¹⁰⁹⁰

Oysa, Bağlaşıklerle imzalanacak antlaşma müzakerelerinin olumlu sonuçlanacağı anlaşılincaya kadar Amerikan Hükümeti *de jure* tanımadan bahsetmemekteydi. Lozan'da kazanılan başarı Amerikan Hükümeti'nin de dış politika yaklaşımını değiştirmesini sağlamıştı. Hughes'un talimatından bir hafta sonra, 17 Temmuz'da Türk-Bağlaşık Lozan Antlaşmasının son oturumu yapıldı ve tüm sorunlarda uzlaşıldı. Antlaşma 24 Temmuz'da imzalandı. Müzakerelerin devam ettiği esnada Amerikan kamuoyuna göre; Türk-Amerikan Antlaşmasının imzalanmasının önündeki en büyük engel "talepler" sorunuydu.¹⁰⁹¹

20 Temmuz'da İsmet Paşa, Hükümete göndermiş olduğu telgrafta, Amerikan temsilcileri ile Türk Heyeti arasında "Amerikalı ile muallak dört beş mesele vardır. Bu meseleler Mütteliklerden daha ileri talepte bulunmalarından kaynaklanmaktadır" diyerek, Grew ile son bir görüşme yapacağını ve taleplerinden vazgeçerlerse anlaşmayı imzalayacağını vazgeçmezlerse müzakerelerin İstanbul'da devam etmesini teklif ederek görüşmeleri keseceğini bildirdi.¹⁰⁹² Yaklaşık sekiz ay süren zorlu Lozan Barış Antlaşması sürecini tamamlayan İsmet Paşa bir an önce Ankara'ya dönmek istiyordu, Hükümetin görüşü de İsmet Paşa ve Türk Heyeti'nin bir an önce Ankara'ya dönmesi şeklindeydi çünkü TBMM 2 Ağustos'ta açılacaktı ve ilk gündem maddesi Lozan Barış Antlaşması'ydı.

¹⁰⁹⁰ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, July 10, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1101; Delgadillo, a.g.t., s. 55.

¹⁰⁹¹ **New York Times**, "War Claims Delay Our Turkish Treaty", July 19, 1923. s. 8.

¹⁰⁹² Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 587.

Ayrıca, özellikle ticaret antlaşmasının İstanbul'da müzakere edilmesi daha yararlı olacaktı.¹⁰⁹³

Hükümetin de kendisi gibi düşünmesi üzerine İsmet Paşa 21 Temmuz'da Grew ile kısa bir görüşme yaptı ve aynı gün, anlaşılamayan konular üzerinde her iki tarafın uzmanları müzakerede bulundu. İsmet Paşa 22 Temmuz'da Grew ile uzun bir görüşme daha gerçekleştirerek müzakerelerin İstanbul'da devam etmesini istedi, fakat Amerikan Başdelegesi müzakerelerin Lozan'da bitirilmesi isteğini İsmet Paşa'ya ilettili. İki buçuk ay süren müzakere ve 21 ile 22 Temmuz'da gerçekleşen görüşmeler sonucunda Amerikan temsilcilerinin talepleri şu şekilde ortaya çıkmıştı; (a) İkamet hükmünü "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsünde kabul ettirmek istiyorlardı, oysa bu hak bağlaşıklara verilmemişti.¹⁰⁹⁴ 22 Temmuz'da İsmet Paşa ile Grew arasında gerçekleşen görüşmede bu konunun uzmanlarca bir daha ele alınması kararlaştırıldı.

(b) Osmanlı Devleti'nden göçerek Amerikan vatandaşlığı kazananların tekrar Türkiye'ye kabulünü istiyorlardı. Osmanlı Devleti ile ABD arasında sürekli soruna neden olan vatandaşlık uygulamaları, Taşnak, Hınçak ve Armenakan kalıntısı komitacılarının yönlendirmesi ile Ermeniler tarafından sürekli suiistimal edilmişti. Antlaşmaya eklenmek istenen talep yine Ermenilere yönelikti ve kabul edilmesi imkansızdı. 22 Temmuz görüşmesinde İsmet Paşa Grew'a bunun kabul edilmeyeceğini ve son söz olduğunu söyledi. (c) Montagna Formülü'nü delerek Amerikan yargıçlarının da görevlendirilecekler arasına alınmasını istiyorlardı. Talep, 18 Nisan'da İsmet Paşa ile Bristol arasındaki görüşmede Dışişleri Bakanı Hughes'un talimatına uygun olarak Bristol tarafından gündeme getirilmişti.¹⁰⁹⁵

Böyle bir isteğin kabulü durumunda Ankara Hükümeti'ni ilk tanımış devlet olan Sovyet Rusya da benzer haklar isteyebilecekti. Ayrıca, Haziran ayı ortalarında Grew, İsmet Paşa'nın haberi olmadan, Montagna ile gizlice görüşmüş, hukukçular listesine Amerikan yargıçlarının da ekletilmesini istemişti. Montagna'nın İngiltere ve Fransa'nın bu girişimden hoşnut kalmayacağını söylemesi üzerine teşebbüsten vazgeçilmişti. İsmet Paşa Grew'a bunun kabul edilmeyeceğini ve son söz olduğunu söyledi. (ç) Bağlaşıklar ile

¹⁰⁹³ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 588-89.

¹⁰⁹⁴ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 589-91, 597-98; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 3, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1085; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 590.

¹⁰⁹⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, April 18, 1923. s. 3.

imzalanan kapitülasyon antlaşmasını kabul etmeyerek kelime oyunları ile başka adlar altında kapitüler haklar elde etmek istiyorlardı. Çünkü, Amerikan Dışişleri Bakanlığı temsilcilerine son ana kadar taviz koparmaya çalıştıktan sonra, kapitülasyonların kaldırıldığını kabul etmeleri talimatını vermişti.¹⁰⁹⁶ Kabul etmeye yanaşmama durumu Bakanlık talimatından kaynaklanıyordu.

İsmet Paşa, Bağlaşıklara verilecek bildirin Amerika'ya da verilebileceğini ve tek kelime değişiklik yapılmayacağını söyledi, bu da son sözdü. (d) I. Dünya Savaşı öncesindekiler dahil Amerikan vatandaşlarının varlık ya da yaşam kayıplarından doğan zarar-zıyan taleplerinin karşılanmasını istiyorlar fakat taleplerin neler olduğunu açıklamaktan kaçınıyorlardı. 20 Hazirandaki görüşmede Türk uzmanlar taleplerin Türk mahkemelerinde çözüme kavuşturulmasını ve 1914 sonrasındaki taleplerin İstanbul'da kurulacak bir hükümet bürosunda çözümlenmesini önermişlerdi. Fakat taleplerin neler olduğu belirlenmeliydi. 22 Temmuz'da gelinen noktada taleplerin neler olduğu halen belli değildi. Bu konu açıklığa kavuşturulmadan bir şey söylenemezdi. (e) Boğazlar'da yeni bir formül teklif ediliyordu. Bir formül üzerinde anlaşabilmek için müzakere yapılacaktı. (f) Azınlıklar hakkında bir beyanat talep ediyorlardı.¹⁰⁹⁷

Dışişleri Bakanı Hughes, 11 Haziran'da göndermiş olduğu talimatnamede, Amerika'da azınlıklar konusunda kamuoyu hassasiyeti bulunduğunu ve beyanatın önemli olduğunu belirtmişti. Hughes'un mesajından sonra İsmet Paşa kendisi ile görüşen Grew'a böyle bir beyanın Türk Devleti için bağlayıcı olacağını fakat ne Balkanlar'da ne Milletler Cemiyeti'nde ne de Bağlaşıklar ile yapılacak antlaşmada müteakabil hakların elde edilmesinin mümkün olmayacağını söylemişti. Belirtilen nedenle böyle bir beyanın kabulünün mümkün olmayacağı 22 Temmuz görüşmesinde İsmet Paşa tarafından tekrarlandı ve bu da son sözdü. (g) Sağlık beyannamesinin kendilerine de verilmesini istiyorlardı ve bu adli beyanname ile benzer bir talepti. Bağlaşıklara verilenin aynısı, tek

¹⁰⁹⁶ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 589-91, 597-98; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 11, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 13, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 13, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne*, June 20, 1923; **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1087-89, 1091-93; Marshlian, a.g.t., s. 855-60; Delgadillo, a.g.t., s. 60.

¹⁰⁹⁷ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 589-91, 597-98; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 11, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 13, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 13, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne*, June 20, 1923; **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1087-89, 1091-93; Marshlian, a.g.t., s. 855-60; Delgadillo, a.g.t., s. 60.

kelime değiştirilmeden Amerikalılara da verilebilecekti. (ğ) Eski gümrük vergileriyle ilgili düzenleme isteniyordu. Bu da görülecekti, Ayrıca Amerikan okullarının gayrimenkul edinebilmesi ve isimlerinin değişmemesi isteniyordu. Öneri Robert Koleji Müdürü Caleb F. Gates tarafından bakanlığa iletilmişti.¹⁰⁹⁸ Görüşme sonrasında Grew, Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda, İsmet Paşa'dan farklı olarak "kendisinin Türk Başdelegesine, uzlaşmak için adım atmadığını söylediğini" kaydetmişti.

İsmet Paşa, uzun müzakereler sonucunda Bağlaşıklara verilen hakların tamamının tek kalemde ABD'ye de verilmesini kabul etmişti. Bununla birlikte, İsmet Paşa'nın tartışılmayacağını belirttiği maddeler Grew'un raporunda da yer almaktaydı. Dışişleri Bakanı Hughes, Grew'a göndermiş olduğu cevapta, İsmet Paşa'nın Bağlaşıklarla bir antlaşma müzakeresi için sekiz ay Lozan'da kaldığını fakat Amerika ile bir antlaşma için sadece iki gün kalmayı kabul edebilmesini rahatsız edici bulmuş, Grew'a vermiş olduğu cevapları ultimatoluk olarak değerlendirmişti. Bununla birlikte müzakerelerin kesilmesi düşünülüyordu.¹⁰⁹⁹

22 Temmuz'da Grew ile İsmet Paşa arasında gerçekleşen görüşme zorlu geçmişti. Grew, İsmet Paşa'yı, "ilk olarak antlaşma müzakere etmek isteyen kendisi olduğunu ve bırakıp gitmesi halinde bunu herkese söyleyeceği, Amerikan sermayesinin Türkiye'ye gelmeyeceği" şeklinde üstü kapalı olarak tehdit etmişti. Grew doğru söylüyordu çünkü Lozan Konferansı açıldığı günden itibaren ABD ile bir antlaşma imzalamak için istekli taraf hep Türk Heyetiydi. Bağlaşıklarla bir antlaşma imzalanıp imzalanmayacağını belirsiz olduğu Konferans'ta bir tutunum diplomasisi olarak bu çok önemliydi. Ama artık şartlar değişmişti. Lozan Antlaşması imzalandıktan ve Türk Devleti uluslararası camia tarafından resmen tanındıktan sonra bu antlaşma büyük oranda önemini yitirmişti. Belirtilen nedenle artık istekli taraf Bağlaşıkların arkasında kalmak istemeyen Amerikan temsilcileriydi. Grew ile görüşmesinde İsmet Paşa, Amerikan temsilcileri ile Nisan ayı sonundan itibaren gerçekleşen müzakereler sonucunda ortaya çıkan dokuz maddelik

¹⁰⁹⁸ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 589-91, 597-98; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 11, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 13, 1923; *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, June 13, 1923; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, June 20, 1923; **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1087-89, 1091-93; Marashlian, a.g.t., s. 855-60; Delgadillo, a.g.t., s. 60.

¹⁰⁹⁹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, July 22, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1104-1112; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 603-605.

anlaşmazlık noktalarını tek tek ele aldı ve b, c, ç, d, f nolu talepleri kabul edilemez bularak müzakere etmeyi reddetti ve a, e, g, ğ nolu maddelerin müzakere edilmesine razı oldu.¹¹⁰⁰

22 Temmuz'da, Grew ile İsmet Paşa arasındaki görüşmeden sonra, Türk ve Amerikan uzmanları arasında yapılan müzakerede, Amerikan şirket ve vatandaşlarının Türk Hükümeti ile alakalı olarak uğradıkları zararın altı ay içinde İstanbul'daki Hükümet Bürosuna başvurularak tüm delilleri ile birlikte kaydedtirilmesi ve biri Türk diğeri Amerikalı iki görevli tarafından incelenerek karara bağlanması kararlaştırıldı. Azınlıklar, kapitülasyonlar, adli beyanname ve vatandaşlığa kabul maddelerinde son sözün söylendiği ve tartışılmayacağı Amerikalı temsilcilere tekrar söylenmişti.¹¹⁰¹

Lozan Antlaşmasıyla, Türkiye ile ABD arasında on yıllardır devam eden vatandaşlık sorununun da çözülmesi beklenebilirdi. Vatandaşlık konusu uzun süre Osmanlı Devleti ile ABD arasında anlaşmazlığa neden olmuş, zaman zaman ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştı. Bu nedenle Türk müzakerecileri, Amerika'ya göçmüş Ermenilere tekrar Türk uyruğu olabilme hakkı veren vatandaşlık maddesini kabul etmeye yanaşmadılar.¹¹⁰² Böyle bir uygulama aynı anda hem ABD hem de Türk vatandaşlığı gibi bir durum ortaya çıkartacaktı ve geçmiş yıllarda olduğu gibi yine pek çok soruna neden olacaktı. Ayrıca, bu haktan Taşnak Sutyan ve Hınçak mensubu komitacı Ermeniler de yararlanacak, ABD vatandaşı da oldukları için ya Anadolu'da yapmış oldukları mezalim cezasız kalacak ya da Osmanlı dönemindeki gibi, yargılanmaları durumunda iki ülke ilişkilerinin birinci belirleyici faktörü bu davalar olacaktı.

Zikredilen durumun önüne geçmek için Türk tarafının istenmeyen kişilere vatandaşlık vermeme hakkı saklı olmak üzere uzlaşma pozisyonu ABD Heyeti tarafından kabul edilebilir bulunmadı. Belirtilen durum göz önünde bulundurularak Türk Heyeti tarafından vatandaşlık sorununda geri adım atılması kabul edilmedi. Amerikan Hükümeti vatandaşlık sorununu daha uygun bir ortamda istediği şekilde çözmenin uygun olacağına karar vererek talebinden geçici bir süreliğine vazgeçti.¹¹⁰³ Vatandaşlık sorunu ABD'de,

¹¹⁰⁰ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 22, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1116-18; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 599-600; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 222; Delgadillo, a.g.t., s. 62.

¹¹⁰¹ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 22, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1116-18; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 599-600; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 222.

¹¹⁰² Gordon, **Turkish American Controversy.....**, s. 667.

¹¹⁰³ A.g.e., s. 667.

Lozan Antlaşmasına karşı yöneltilecek muhalefetin başında gelecektir. Anlaşılmaz bir şekilde Hınçak ve Taşnak mensubu komitacı Ermeniler sevmedikleri Türklerin ülkesine geri dönerek vatandaş olmak istiyorlardı. Ya da bu istek bu kadar masum muydu? Geçmiş tecrübeler durumun böyle olmadığını gösteriyordu.

Bu esnada 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Sırbistan delegesi Osmanlı borçları ile ilgili kendi aleyhine olduğunu ileri sürdüğü madde nedeniyle antlaşmayı imzalamamıştı. Bağlaşıklar, Sırp delegesinin çekince koydurmasına müsaade etmemişti.¹¹⁰⁴ İkinci tur Lozan müzakereleri TBMM'nin dördüncü yıldönümünde başlamış, antlaşmanın imzası Kurban Bayramı'na denk gelmişti. Bu esnada, Amerikan Türk Heyetleri arasında bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması için müzakereler devam ediyordu. Hükümet, İsmet Paşa'nın 2 Ağustos'ta Ankara'ya dönmesini istiyordu. Aynı gün, İsmet Paşa ile Grew arasında altı saatlik bir görüşme gerçekleşti. Müzakerelerin daha çabuk sonuçlandırılabilmesi için Amiral Bristol İstanbul'da Ankara'nın temsilcisi olarak bulunan Adnan Bey'le görüştü. Başbakan Hüseyin Rauf Bey'in talimatıyla, Adnan Bey Bristol'a, Lozan'daki Amerikan temsilcilerinin Bağlaşıklara verilenden daha fazlasını talep ettiğini ve durumu Washington'a bildirerek bu tavrın değiştirilmesinin sağlanması gerektiğini söylemiş, müzakerelerin İstanbul'da devam etmesi teklifini yinelemişti. Bristol, Amerikan ve Türk Heyetleri arasındaki anlaşmazlığın detaylardan meydana geldiğini ve bir şekilde çözüme ulaşılacağını düşünüyordu.¹¹⁰⁵ Dışişleri Bakanı Hughes, istediklerini Bristol vasıtasıyla elde etmeyi de başaramamıştı fakat müzakerelerin İstanbul'da devam etmesi teklifini kabul edilebilir buluyordu. Bristol ise, müzakerelerin kesilmemesini en kötü ihtimalle ertelenerek TBMM tarafından Bağlaşık Antlaşması onaylandıktan sonra tekrar başlamasını önermekteydi.

24 Temmuz akşamı Grew ile İsmet Paşa yaklaşık dört saatlik bir görüşme daha gerçekleştirdi. Görüşmeden Grew'un elde edebildiği tek kazanç, İsmet Paşa'nın bir antlaşma imzalanıncaya kadar Lozan'da kalmayı kabul etmiş olmasıydı. Özellikle talepler sorununda herhangi bir ilerleme sağlanamamıştı.¹¹⁰⁶ Aynı gün İsviçre gazetelerinde,

¹¹⁰⁴ **New York Times**, "The End at Lausanne", July 25, 1923. s.10; Lozan Barış Antlaşması ile, Osmanlı Borçlarının yaklaşık %40'lık kısmını Türkiye üstlenmiştir. Trask, a.g.m., s. 62.

¹¹⁰⁵ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, July 24, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1118-20; LCMD, Papers of Mark L. Bristol-V, *War Diary*, Confidential, August 4, 1923. s. 2.

¹¹⁰⁶ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 25, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1120.

Türkiye ile Amerika arasında bir antlaşma müzakere edildiği ve Amerikan Hükümeti'nin eski kapitüler hakları geri getirecek taleplerde bulunması nedeniyle henüz uzlaşmaya varılmadığı haberi yayınlandı. Benzer haber ertesi gün bir Türk konuşmacıya dayandırılarak *New York Times*'ta da yayınlandı. Grew, beyanın Türk Heyeti tarafından verildiğine inanıyordu.¹¹⁰⁷ 25 Temmuz günü süren müzakerelerde de talepler sorunu aşılamadı ve Dışişleri Bakanı Hughes, Grew'a; İsmet Paşa'dan taleplerle ilgili olarak hiçbir taviz alınamayacağına kesin olarak emin olunca, sorunun antlaşma maddeleri arasından çıkartılarak karşılıklı nota değişimi ile çözümünü ya da antlaşmaya talepler sorununun ek bir antlaşma ile çözüleceği maddesinin eklenmesini kabul etmesi talimatını verdi. Tüm bu karmaşa içinde iki tarafın uzmanları arasındaki müzakerelere devam ediliyordu.¹¹⁰⁸

Asırlık sorunları çözmek üzere dar bir zaman aralığına sıkıştırılmış müzakereler sürerken, Türk Heyeti gelecek hafta Ankara'ya döneceğini açıktan söylemeye başlamıştı ve Grew bunun bir müzakere stratejisi (*stratagem*) olmasından şüphelenmekteydi. Oysa işgalcilerin Türk topraklarından bir an önce çekilmesi için Lozan Antlaşmasının TBMM'de onaylanması gerekiyordu. Çekilme onaydan sonraki bir ay içinde başlayacaktı. Bunun için de İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesi o andaki en öncelikli konuydu. Ayrıca, sekiz ay zorlu bir müzakere sürecinden geçen Türk Heyeti yurda dönerek bunun tadını çıkartmak istiyordu. Sekiz ay içinde sinirler yıpranmış, yorgunluk hat safhaya ulaşmıştı.

25 Temmuz'a gelindiğinde, Amerikan Temsilcileri, vatandaşlığa kabul ve adli bildiriden vazgeçtiler. Azınlıklar konusunda Grew, Misak-ı Milli'deki kuralın kabul edilmesini önerdi. Kapitülasyonlar sorununda Hughes, en son noktada kaldırılmalarının kabul edilebileceğini söylemişti. Bu nedenle Grew, en son noktaya kadar pazarlığa devam ediyordu. Antlaşma imzalanmasının ve müzakerelerin kesilmesinin önündeki en önemli engel "talepler" sorunuydu. Grew en son olarak talepler için karma tahkim mahkemesi önermiş ve İsmet Paşa Ankara'dan görüş soracağını söylemişti. Ankara tahkim teklifini kabul etmedi.¹¹⁰⁹ Grew, İsmet Paşa ile uzlaşmanın imkansız olduğunu rapor ederek, "Bağlaşıklara karşı kazanılan diplomatik zafer, Türk Heyeti'ni ve özellikle Türk Başdelegesini (İsmet Paşa kastediliyor) açıkça inatçı ve mantıksız hale getirmiştir"

¹¹⁰⁷ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 25, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1121; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 604; **New York Times**, July 25, 1923. s. 3.

¹¹⁰⁸ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, July 25, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1122-23.

¹¹⁰⁹ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 618-19; Delgadillo, a.g.t., s. 64; **Washington Post**, "Turkey Insists U.S. Should List Claims", July 27, 1923. s. 5.

diyordu.¹¹¹⁰ Aslında, İsmet Paşa “Amerika belasını lüzumsuz yere tahrik etmemek için” bazı talepleri kabule hazırды. Fakat Hükümet Bağlaşıklara verilenden daha fazlasının Amerika’ya verilmemesi ve “en ziyade müsaadeye mazhar millet” ilkesinin kabul edilmemesi yönünde kesin kararlıydı.¹¹¹¹

Türk-Amerikan antlaşma müzakerelerinde en yoğun yazışma ve görüşme trafiği Lozan Antlaşması imzalandıktan bir gün sonra, 25 Temmuz’da gerçekleşti. İsmet Paşa’nın taviz vermez tutumu ve müzakereleri kesip Ankara’ya dönme ihtimali Dışişleri Bakanı Hughes’u rahatsız etmişti. 25 Temmuz akşamüzeri Bristol’a gönderilen telgrafla, üstü kapalı olarak Adnan Bey vasıtasıyla Ankara’nın tehdit tonunda uyarılması talimatı verildi. Hughes, diplomatik ilişkileri 20 Nisan 1917 tarihinde kesenin Türk tarafı olduğunu, bu nedenle yeniden başlatmanın da Türk Hükümetinin görevi olduğunu düşünüyordu. Antlaşma müzakere etmek için sürekli talepte bulunan yine Türk Hükümetiydi ve şimdi müzakereleri kesmek istiyordu. Türk Hükümeti, Amerika’nın imzalanacak antlaşmadan daha fazla yarar sağlayacağını düşünüyorsa yanılıyordu. Hughes asıl tehdit cümlesini sona saklamıştı, müzakere edilen antlaşma tamamlanmadan kesilirse yeni bir antlaşma imzalanıncaya kadar eski antlaşmalar yürürlükte sayılacaktı.¹¹¹² Amiral Bristol, gergin ortamda tansiyonu daha da yükseltmemek için Hughes’un tehditlerini Adnan Bey’e hemen iletmemeyi uygun gördü.¹¹¹³

28 Temmuz’da Başbakan Hüseyin Rauf Bey, İsmet Paşa’ya gönderdiği telgrafta “içinin neyle doldurulacağı belli olmayan taleplerin tahkim ile çözülmesinin kabulünün mümkün görülmediğini, çünkü bu yolla Amerikan Devleti’nin vatandaşı olan Ermenilerin sonu gelmez taleplerini gündeme getirmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu” bildirdi. Mustafa Kemal’in de fikri bu yöneydi.¹¹¹⁴

Başbakanlığın da uyarısıyla 29 Temmuz’da İsmet Paşa, Grew ile bir görüşme daha yaparak, Türkiye’nin uzun yıllar savaşılar maruz kaldığını, işgal edildiğini ve bu nedenle zararların büyük kısmından sorumlu tutulamayacağını söyledi. Talepler meselesinde,

¹¹¹⁰ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 25, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1124-25.

¹¹¹¹ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 610-11.

¹¹¹² *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, July 25, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1126-27; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol**, *War Diary*, Confidential, July 25, 1923; Marashlian, ag.t., s. 865-70.

¹¹¹³ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 612-13.

¹¹¹⁴ A.g.e., s. 615-16.

Amerikan vatandaş ve şirketleri altı ay içinde İstanbul'da kurulacak ilgili Türk Makamlarına, menş ve kanıtlarıyla birlikte başvuracak, ödenecek tutar üzerindeki ihtilaflar hakem heyetince çözülecekti. Savaş, isyan, askeri tedbir, eşkıyalık dolayısıyla oluşmuş zararlar geçersiz sayılacaktı. Grew, bu formülü kabul edilebilir bulmayarak Dışişleri Bakanlığı'ndan görüş soracağını söyledi.¹¹¹⁵ Grew, talepler sorununda yeni bir strateji belirlemişti çünkü 27 Temmuz'da kendisine gönderilen talimatla İsmet Paşa'nın teklif ettiği formül büyük oranda örtüşüyordu.¹¹¹⁶

İsmet Paşa'nın olumlu adımını taviz olarak değerlendiren Grew, toplu bir ödeme ya da tüm taleplerin kabulü için pazarlığa devam etmeye karar vermişti. şayet 29 Temmuz görüşmesinde İsmet Paşa yeni bir formül ileri sürmemiş olsa talepler meselesi büyük ihtimalle halledilmiş olacaktı. Grew ile son görüşmelere İsmet Paşa, İkinci delege Rıza Nur Bey ile gitmişti. Grew, İsmet Paşa'nın Ankara'ya döneceği ve bundan sonra müzakereleri Rıza Nur'un yürüteceğinden endişe etmeye başlamıştı. Bu nedenle Bakanlığın göndermiş olduğu formülün İsmet Paşa'ya iletilmesine karar verildi. Aynı günün akşamı Grew, İsmet Paşa ile görüşerek Bakanlığın formülünü kendi fikriymiş gibi açıkladı. Sorunun ertesi gün 30 Temmuz'da ele alınmasına karar verildi. İsmet Paşa'nın Hükümetin de onayladığı formülü ile Grew'unki arasında çok az fark vardı ve Münir Bey ile Turlington'un iki formülü birleştirerek yeni bir uzlaşı noktası oluşturmasına karar verildi. Görüşmede azınlıklar sorunu da gündeme gelmiş fakat İsmet Paşa hiçbir teklifi kabule yanaşmamıştı. Müzakerelerde bir haftadır kırılma noktasına kadar yükselen tansiyon formül teatisinden sonra normale dönme yoluna girdi. Bununla birlikte Grew, halen Türk tarafına bir ultiमत verme seçeneğini Bakanlığa bildirmişti. Bakanlık, ultiमतın sayısız olumsuz sonuç doğuracağını söyleyerek, talepler sorununda bazı değişiklikler yapılmasını ve antlaşmanın imzalanmasını istedi.¹¹¹⁷

1 ve 2 Ağustos tarihlerinde yapılan görüşmelerde Hükümetin talimatı ile Türk tarafı, talepler formülüne, talep sahiplerinin ya Amerikan ya da Türk vatandaşı olması şartının eklenmesini istedi. 5 Ağustos'ta Ankara, Amerikan-Türk uzmanların hazırladığı

¹¹¹⁵ A.g.e., s. 618-19; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, July 29, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1128-30; Marashlian, a.g.t., s. 877.

¹¹¹⁶ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, July 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1127-28; **Washington Post**, "Turkey to Pledge Fair Treatment to Christian Peoples", July 30, 1923. s. 3.

¹¹¹⁷ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, July 31, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1133-34; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 225; Marashlian, a.g.t., s. 876-77; Delgadillo, a.g.t., s. 66-7; **New York Times**, "Turks Again Back on American Claim", August 2, 1923. s. 3.

formülü reddederek yeni bir formül gönderdi. Grew ve ekibi bu formülü kabul edilebilir bulmazsa İsmet Paşa, müzakerelerin burada kesilerek üç hafta sonra devam edilmesini önermişti. Hükümet, Türkiye’den göçmüş Ermenilerin geçmişte olduğu gibi talepler konusunda Amerikan gücünü arkalarına alarak sorun çıkarmaması için, “Antlaşma yürürlüğe girdikten sonra bir yıl içinde, 1914 yılına kadar Türkiye’de ikamet eden Amerikan vatandaş ve şirketlerinin, Amerika’da aynı şartlara sahip Türk vatandaş ve şirketlerinin talepleri iki devletin yetkili makamlarınca çözümlenecektir” deniliyordu.¹¹¹⁸

Son değişiklik Bakanlar Kurulu ve Mustafa Kemal’in hazır bulunduğu toplantıda kararlaştırılmıştı. 1914 tarihi Amerikan vatandaşı Ermenilerden gelecek taleplere karşı bir güvence olarak konulmuştu. Ayrıca Mustafa Kemal de, misyoner teşkilatlarından gelecek taleplere maruz kalınmaması için taahhüde girilmemesi talimatını vermişti.¹¹¹⁹ Bu arada TBMM’nin açılışı da 11 Ağustos’a ertelenmişti ve Lozan Antlaşmasının TBMM’de onayı için İsmet Paşa’nın bir an önce İstanbul’a dönmesi gerekiyordu.¹¹²⁰

Grew, Ankara’nın son değişikliğini de kabul edilebilir bulmadı, Bakanlığa da bu yönde görüş bildirdi. Aynı gün, İsmet Paşa daha önce kararlaştırıldığı gibi, Bağlaşıklara verilmiş olan, sağlık, adli yargı ve okullar ile ilgili bildirimleri Grew’a da verdi. Grew’un beklentisinin aksine Amerikan Dışişleri Bakanlığı İsmet Paşa’nın 30 Temmuz’da teklif ettiği formülü kabul etti. İki haftadır müzakereleri kilitlemiş olan talepler sorunu böylece çözülmüş oldu. Fakat Türk Hükümeti artık bu formülü kabul edilebilir bulmuyordu. Talepler ile ilgili madde antlaşmadan çıkartılarak karşılıklı notalar verilecekti ve her iki taraf da itilaf çözülmeye kadar antlaşmayı Senato ve Meclis onayından geçirmeme hakkını saklı tutacaktı.¹¹²¹

Üzerinde anlaşılan antlaşma taslaklarının tartışmalı maddelerinin çözümü için 6 Ağustos günü tüm heyetlerin katılımı ile son müzakere yapıldı. Son görüşmeye; Amerikan tarafında; Grew, Dolbeare, Shaw, Belin, Turlington, Barnes, Türk tarafında ise; İsmet Paşa,

¹¹¹⁸ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, August 5, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1135-36; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 620-21; Delgadoillo, a.g.t., s. 68.

¹¹¹⁹ Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 621-23, 627-28.

¹¹²⁰ A.g.e., s. 627-28.

¹¹²¹ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, August 5, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1137-38; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II...**, s. 629-30; Marashlian, a.g.t., s. 879; Daniel, a.g.m., s. 268.

Rıza Nur, Hasan Bey, Mustafa Şerif, Münir Bey, Tevfik Kamil Bey ve Hüseyin Bey katıldı.

İlk olarak kapitülasyonlar ele altında ve Grew, eski antlaşmalardan doğan kapitüler hakların bundan sonra geçersiz ve hükümsüz olarak kaldırıldığını kabul etti. Vatandaşlığa kabul ve talepler maddeleri antlaşmadan çıkartıldı. “En ziyade müsaadeye mazhar millet” ilkesi Antlaşmanın ilk kısmında yer aldı fakat maddeler arasına konulmadı. İsmet Paşa ABD’nin de Boğazlar Sözleşmesine katılmasının umulduğunu söyledi. Bağlaşık okul, hastane gibi müesseselerine verilen hakların aynısının Amerikan müesseselerine de verilmesi kabul edildi. Antlaşmalar Fransızca olarak imzalanacaktı ve Türkçe ile İngilizce tercümelemler daha sonra hazırlanarak ayrıca imza edilecekti. Son müzakerede tüm pürüzler çözüldükten sonra aynı gün antlaşmaların imzalanmasına karar verildi.¹¹²²

Özellikle “Dostluk ve Ticaret Antlaşması”nda Amerikan temsilcileri istedikleri imtiyazları elde etmeyi başaramamışlardı. Grew antlaşmayı, “bugün imzalamış olduğumuz dostluk ve ticaret antlaşması bizim elde etmek istediğimizden çok uzaktır ve bizim elde edemeyi umduğumuz ödünlere ziyade Türk tarafına vermek zorunda kaldığımız ödünlere oluşmaktadır” şeklinde Dışişleri Bakanlığı’na rapor etti. Grew’a göre, antlaşma müzakereleri bir pazarlık olarak ele alınır, İsmet Paşa kendilerinden daha büyük bir başarı göstermişti. Müzakereler kesilse bile, daha sonra yapılacak görüşmelerde de beklenen ödünlere elde edilmesi imkansızdı. Grew ayrıca, müzakerelerde İsmet Paşa’nın ve diğer Türk Heyetinin dürüst ve açık sözlü olduğunu kaydetmişti. Antlaşmanın bu haliyle Senato’dan geçeceği şüpheliydi.¹¹²³ Fakat henüz, Türk-Amerikan antlaşmasının onayına karşı organize bir muhalefet yoktu.

Son müzakereler tamamlandıktan sonra 6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan’da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında iki Antlaşma imzalandı. Devletler hukuk ilkelerine ve mütekabiliyet kuralına uygun olarak, diplomatik, konsolosluk ve ticaret ilişkilerinin kurulmasına ilişkin bir “Genel Antlaşma” ile “Suçluların İadesi Antlaşması”

¹¹²² *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, August 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s.1145-47.

¹¹²³ *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Lausanne, August 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1148-50; Yaylalier, **American Perceptions....**, s. 226; Lippe, a.g.m., s. 49.

akdedildi.¹¹²⁴ Antlaşmaları Türkiye adına; İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Bey, ABD adına ise sadece Başdelege Grew imzalamıştı. Antlaşma ile diplomatik ilişkilerin yeniden başlaması, 1923 tarihine kadar yapılan antlaşmaların ve sözleşmelerin geçersiz sayılması, Türkiye’deki Amerikan müesseselerinin çalışmalarına devam edebilmesi kararlaştırıldı.¹¹²⁵ 7 Ağustos’ta Antlaşma maddelerinin genel özeti *New York Times*’ın ve *Washington Post*’un birinci sayfasında yayınlanarak kamuoyuna duyuruldu. Kamuoyu tarafından hoşagidecek maddeler açıklanmış ve “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsünün korunduğu özellikle belirtilmişti.¹¹²⁶ 1924 yılı Ocak ayı başında İngilizce ve Türkçe metinler de imzalanarak değiş tokuş edildi. Antlaşmaların imza süreci tamamlanmıştı ve artık Senato ve TBMM’nin onayı ile yürürlüğe girmeleri bekleniyordu.¹¹²⁷

2.4. ABD ile Türkiye Arasında 6 Ağustos 1923 Tarihinde İmzalanan Lozan Antlaşmasının (“Genel Antlaşma” ile “Suçluların İadesi” Antlaşmaları) Maddeleri ve Kapsamı

1830 Antlaşması Türkçe orijinal olmak üzere imzalanmıştı ve metinler arasındaki yorum farklılıkları dolayısıyla diplomatik ilişkilerin kesildiği 1917 yılına kadar iki ülke arasında sürekli probleme neden olmuştu. 1830 Antlaşmasından yaklaşık bir asır sonra imzalanacak olan ikinci antlaşmanın yazımı üç dilde, Fransızca, İngilizce ve Türkçe olarak belirlendi. Böylece bir dilden diğerine tercüme edilirken meydana gelebilecek yorum farkları üçüncü dilden kontrol edilebilecekti.

İki haftalık yoğun müzakereden sonra, 6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan’da Türkiye ile ABD arasında iki antlaşma imzalandı. Özellikle genel antlaşmanın maddeleri Amerikan müzakerecilerini tatmin etmemiş fakat elde tutulan avantajın kaybedilmemesi için Dışişleri Bakanlığı’nın onayı ile antlaşmalar imzalanmıştı. Türk Heyeti Lozan’a giderken, Bağlaşıklarla zorlu bir müzakere süreci geçireceğinin farkındaydı ve Bağlaşıkların baskısının dengelenebilmesi için ABD’nin desteğinin alınabileceği düşünülmekteydi. Oysa, ABD temsilcileri ilk tur ve ikinci tur müzakerelerinde Türk Heyetine beklenen

¹¹²⁴ İsmail Soysal, “Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri”, **Belleten**, C. XLI, S. 162, Nisan 1977. s. 259; *The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State*, Bern, January 29, 1924, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1151; Marshlian, a.g.t., s. 883; Lippe, a.g.m., s. 31.

¹¹²⁵ Turan, a.g.m., s. 238.

¹¹²⁶ **New York Times**, “American Treaties Signed by Turks; Terms Made Public”, August 7, 1923. s. 1; **Washington Post**, “America and Turk Enter New Era by Signing 2 Treaties”, August 7, 1923. s. 1.

¹¹²⁷ *The Minister in Switzerland (Grew) to the Secretary of State*, Berne, January 29, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1151-52.

desteği vermediler ve Bağlaşıklara yakın durmayı tercih ettiler. Bu durum Child'ın Başdelege olduğu ilk tur mőzakerelerinde daha belirgindi.

24 Temmuz 1923 tarihine kadar Tőrk Heyeti sőrekli ABD temsilcilerine bir antlaşma mőzakere edilmesi için telkinde bulundu. Fakat ABD Hőkőmeti işi ağırdan aldı ve Bağlaşık Antlaşmasının ۆncelikli olarak imzalanmasını şart koştu. Tőrkiye ile bir antlaşma aynı zamanda tanıma anlamına gelecekti. Bağlaşıklar Tőrkiye ile *de juro* ilişki kurmadan ABD tanıma yۆnőnde adım atmak istemiyordu.

Oysa, ABD Bağlaşıklardan bağımsız politika űretebilecek durumdaydı ve İngiltere ile arasında çözümü problemlili çıkar sorunları vardı. Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra, Amerikan temsilcileri Bağlaşıkların arkasında pozisyon aldıklarını fark ettiklerinde geç kalmışlardı. Tőrk Heyeti ve Devleti savaş durumunu sona erdirdiği için artık eskisi gibi ABD'nin diplomatik desteğine ihtiyaç duyulmuyordu. Ayrıca, TBMM'nin açılıp Lozan Antlaşmasının bir an ۆnce imzalanması yőrőrlük için hayati ۆnemdeydi. Bu nedenlerle Amerikan Hőkőmeti 6 Ađustos'ta imzalanan antlaşmalarda istediği ۆdőnleri elde edemedi. Lozan antlaşmaları iki űlke arasında 1830 antlaşmasından sonraki ilk antlaşma niteliğindeki belgeydi ve bu nedenle maddeleri bőyők ۆneme sahipti. Ayrıca bu antlaşmalar ile altı yıldır *de facto* yőrőyen diplomatik ilişkiler yeniden *de juro* statőye kavuşacaktı. Mőzakerelere ilk başlandığında bir "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" imzalanması planlanıyordu. Mőzakerelerdeki uzlaşmazlıklar ve hadiselerin gelişimi farklı ad altında iki antlaşma imzalanmasını zorunlu hale getirmişti.

2.4.1. 6 Ağustos 1923 Tarihinde Lozan'da İmzalanan "Tőrk-Amerikan Genel Antlaşması"

6 Ađustos 1923 tarihinde iki űlke mőzakerecileri arasında imzalanan ve diplomatik ilişkileri yeniden dőzene koyacak olan ilk antlaşmanın tam adı, "Amerika Birleřik Devletleri ve Tőrkiye Arasında Genel Antlařma (*General Treaty Between the United States of America and Turkey*)" şeklindeydi. Genel Antlařma; dibace ve 32 maddeden oluşmaktaydı. Dibace kısmında, diplomatik ve ticari ilişkilerin uluslararası hukuk kurallarına gۆre mőtekabiliyet ilkesi temelinde tekrar kurulması için iki űlke yetkilileri, ABD tarafında ABD temsilcisi tam yetkili Bařdelege Joseph Grew ve Tőrk tarafında

TBMM temsilcileri tam yetkili Başdelege İsmet Paşa, İkinci Delege Rıza Nur ve Trabzon Milletvekili Hasan Bey tarafından imzalandığı belirtilmiştir.¹¹²⁸

1. madde diplomatik ilişkilerin kurulmasını düzenliyordu. 2. madde ile kapitülasyonlar adli ve ticari olmak üzere tamamen kaldırılıyordu. 3. madde her iki ülke vatandaşlarının diğer ülkede tabi olacağı statüyü ve hakları düzenliyordu. Menkul alımı serbest bırakılmıştı fakat gayrimenkul edinimi müteakbil olarak ilgili ülke kanunlarına göre düzenlenecekti. 4, 5, 6, ve 7. maddeler ticari kurallar ile ilgiliydi ve müteakbiliyet ilkesine göre düzenlenmişti.¹¹²⁹

8. maddede, Müslüman olmayan Amerikan vatandaşlarının Türkiye’de karşılaştıkları kendi kişisel sorunlarını, evlilik, boşanma, menkul satışı, vasilik vs. Amerikan mahkemelerinde görme hakkı tanınmıştı. Konsolosların bu gibi davalara katılımları uluslararası hukuk kurallarına göre olacaktır. Bununla birlikte, ilgili tarafların rızası ile Türk mahkemeleri de ilk paragrafta açıklanan türden davalara bakabilecekti ve Türk mahkemeleri kendi alanına girdiğini düşündüğü davalara bakma hakkını saklı tutacaktı. Belirtilen çekinceler haricinde diğer işlemler uluslararası hukuk kurallarına göre işleyecekti. Bu maddede müteakbiliyet yoktu ve Türk mahkemelerinin yetkilerinde belli belirsiz bir kısıtlama vardı.¹¹³⁰

9. madde, ticari ilişkileri ve seyrüsefayin ile gemi taşımacılığını düzenliyordu. 1830 Antlaşmasında olduğu gibi bu maddede de ticari ilişkiler “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsü zemininde düzenlenmekteydi. 1830 Antlaşmasından farklı olarak “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsü müteakbiliyet ilkesi temelinde bu sefere karşılıklı

¹¹²⁸ PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 1153; Armaoğlu, a.g.e., s. 89-90; Erdal Açıkse, “Lozan’da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1921 Tarihli Antlaşma”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. VI, S. 21, Ankara, Mayıs 1998. s. 9; Bilal Şimşir ve Dinç Yaylalı, ilk antlaşmayı “Dostluk ve Ticaret Antlaşması” olarak kaydederler. Antlaşmanın maddeleri dostluk ve ticaret ilişkilerini düzenlemeye yönelik olsa da arşiv belgelerindeki adı “Genel Antlaşma *General Treaty*” şeklindedir. Bkz. Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 304; Ayrıca bkz. Yaylalı, **American Perceptions.....**, s. 226; Fahir Armaoğlu ilk antlaşmayı “Genel Antlaşma”, Akdes Nimet Kurat “Umumi Antlaşma” olarak kaydeder ki günümüz Türkçesi ile “Genel Antlaşma” anlamına gelen bu isimlendirme doğru olmalıdır. Bkz. Kurat, a.g.e., s. 43; Ayrıca bkz. Armaoğlu, a.g.e., s. 89.

¹¹²⁹ PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 1156; Armaoğlu, a.g.e., s. 90-91; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 304; Yaylalı, **American Perceptions.....**, s. 226; Gordon, **Turkish-American Treaty.....**, s. 719; Philip Marshall Brown, “The Lausanne Treaty”, **The American Journal of International Law**, S. 21, No: 3, Temmuz 1927. s. 504.

¹¹³⁰ PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 1156; Armaoğlu, a.g.e., s. 92-93; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 305; Açıkse, a.g.m., s. 9-15. Antlaşmanın TBMM kayıtlarında bulunan Türkçe metni için bkz. Açıkse, a.g.m.

olarak her iki ülke vatandaşlarına tanınacak ve diğer ülkelerin ticari ilişkilerine zarar vermeyecekti. 10. madde, Amerikan uçak ve savaş gemilerinin Boğazlar'dan Lozan Antlaşması'nda Bağlaşıklara tanınan hakların aynısına sahip olarak geçiş serbestisini düzenliyordu. 11. Madde iki ülke arasındaki ithalat-ihracat rejimini ve gümrük vergilendirmesini mütekabiliyet ilkesi temelinde düzenliyordu. 12, 13 ve 14. maddelere göre; her iki ülke ulusal firma ve gemilerine uygulamadığı vergilendirme ve ücretlendirmeyi diğer ülkenin firma ve gemilerine de uygulamayacaktı. 15, 16 ve 17. maddeler karşılıklı gemicilik mevzuatını ve liman şehirlerinde konsolosluk açabilme hakkını düzenlemekteydi.¹¹³¹

18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 27. maddeler konsoloslukların çalışma usullerini, yetkilerini, ayrıcalıkları ve tabi olacakları mevzuatı düzenliyordu. İlişkiler mütekabiliyet ilkesi temelinde uluslararası hukuk kurallarına göre yürüyecekti. 28. madde, Antlaşma'nın her iki ülke, kara, hava, deniz sınırları içinde Panama Kanalı hariç olmak üzere geçerli olacağını hüküm altına almıştı. 29. madde Amerikan müesseselerinin I. Dünya Savaşı başlamadan,1 Ağustos 1914 tarihinden önce ödemek zorunda olmadıkları vergileri 15 Mart 1923 tarihine kadar ödemeyecekleri, 1922-1923 tarihleri arasında böyle bir vergi alınmış ise iade edilmesini, 15 Mart 1923 tarihinden itibaren ise ödenen vergilerin geri verilmeyeceğini hüküm altına almıştı. 30. madde, antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile bundan önceki antlaşmaların hükümsüz hale geleceğini ve 1874 tarihli Suçluların İadesi Antlaşmasının yeni imzalanacak olan Suçluların İadesi Antlaşması ile değiştirileceğini hüküm altına almıştı. 31. maddeye göre, imzalanmış olan antlaşma onayların karşılıklı olarak değiştirilmesinden iki ay sonra yürürlüğe girecekti. Antlaşmanın, 1 ve 2. maddeleri süresiz olarak uygulamada kalacaktı. 3, 4, 5, 6, 7, ve 8. maddeler yedi yıl süreyle geçerli olacaktı. 9 ve 27. maddeler beş yıl geçerli olacaktı. 32. madde, antlaşmanın, Fransızca, İngilizce ve Türkçe olarak imzalanacağını, anlaşmazlık durumunda Fransızca metnin öncelikli olacağını hüküm altına almıştı. Onaylar mümkün olan en erken zamanda İstanbul'da değiştirilecekti.¹¹³²

¹¹³¹ **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1157-60; Armaoğlu, a.g.e., s. 93-103; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 305; Açıkseç, a.g.m., s. 15-22; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 226; Hurewitz, a.g.e., s. 505.

¹¹³² **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1160-66; Açıkseç, a.g.m., s.9-22; Armaoğlu, a.g.e., s. 93-100; Hurewitz, a.g.e., s. 505.

Genel Antlaşma, Bağlaşıklarla akdedilenden farklı olarak; toprak, sınırlar, askerlik, genel af gibi konuları içermemekteydi. Ayrıca Genel Antlaşma içinde, azınlıklar ve vatandaşlığa kabul ile ilgili maddeler yer almamıştı. Böylece Lozan Antlaşması Amerika ile uzun süredir çözümlenemeyen vatandaşlığa kabul sorununa herhangi bir çözüm getirememişti. Sadece, Amerika'nın Türkiye'deki vatandaşlarının haklarını burada doğsun ya da sonradan vatandaş olsun saklı tuttuğu belirtilmişti.¹¹³³ Bu madde Taşnak ve Hınçak artığı Ermeniler için yeterli değildi çünkü tekrar Türk vatandaşlığına geri kabulü sağlamıyordu.

2.4.2. 6 Ağustos 1923 Tarihinde Lozan'da İmzalanan “Türk-Amerikan Suçluların Ülkesine İadesi Antlaşması”

6 Ağustos 1923 tarihinde iki ülke müzakerecileri arasında imzalanan ve suçluların karşılıklı olarak iadesini düzene koyacak olan ikinci antlaşmanın tam adı, “Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Arasında Suçluların Ülkesine İadesi Antlaşması (*Extradition Treaty Between the United States of America and Turkey*)” şeklindedir. Suçluların Ülkesine İadesi Antlaşması; dibace ve 12 maddeden oluşmaktaydı. Dibace kısmında, Genel Antlaşmada olduğu gibi, Suçluların Ülkesine İadesi Antlaşmasının hukuk uygulamalarının daha adil yürümesi için müteakabiliyet ilkesi temelinde iki ülke yetkilileri, ABD tarafında ABD temsilcisi tam yetkili Başdelege Joseph Grew ve Türk tarafında TBMM temsilcileri tam yetkili Başdelege İsmet Paşa, İkinci Delege Rıza Nur ve Trabzon Milletvekili Hasan Bey tarafından imzalandığı belirtilmişti.¹¹³⁴ Antlaşma 1874 tarihinde Osmanlı Devleti ile imzalanmış olan Suçluların Ülkesine İadesi Antlaşmasının yerini alacaktı.

Antlaşma'nın 1. maddesi, 2. maddede belirtilen suçları vatandaşı olduğu ülkede işlediği zannı ile imzacı ülkelere herhangi bir tanesinin adli makamları tarafından suçlanan şahısların vatandaşı olduğu ülkeye karşılıklı olarak iadesi için gerekli şartları düzenliyordu. 2. maddede 21 alt başlıkta iade gerektiren suçların listesi verilmişti. 3. maddede siyasi suçlarda iade yapılmayacağı hüküm altına alınmıştı. Devlet Başkanlarına ya da aile üyelerine saldırı siyasi suç olarak değerlendirilmeyecekti.¹¹³⁵ 3. madde açıkça

¹¹³³ Gordon, **Turkish-American Treaty.....**, s. 715, 719; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 305.

¹¹³⁴ **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1167; Armaoğlu, a.g.e., s. 104; Açıkşes, a.g.m., s. 23.

¹¹³⁵ **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1169; Armaoğlu, a.g.e., s. 104-105; Açıkşes, a.g.m., s. 23-24.

ABD lehindeydi çünkü mevcut şartlarda ABD'den herhangi bir siyasi suçlunun Türkiye'den sığınma talep etmesi ihtimali yoktu.

4. madde, suçlunun sığındığı ülkede de suç işlemesi halinde iadesinin bu suçun cezasını çektikten sonra yapılacağını hüküm altına almıştı. 5. madde ile iki ülke vatandaşları iade dışında tutulmuştu, 6. madde iadenin yapılma usullerini düzenleniyordu. 7. madde iade sürecinde diplomatik temsilciliklerin üstleneceği görevleri, 8, 9, 10. maddeler iade için tutuklama ve yakalama usullerini belirleniyordu. 11. madde Suçluların Ülkesine İadesi Antlaşmasının Genel Antlaşma gibi onaylandıktan sonra iki ay içinde yürürlüğe girmesini hüküm altına almıştı. Genel Antlaşmadan farklı olarak, İade Antlaşması beş yıl süre ile sınırlandırılmıştı. 12. madde, Genel Antlaşmaya benzer olarak antlaşmanın, Fransızca, İngilizce ve Türkçe olarak imzalanacağını, anlaşmazlık durumunda Fransızca metnin öncelikli olduğunu hüküm altına almıştı. Onaylar mümkün olan en erken zamanda İstanbul'da değiştirilecekti.¹¹³⁶

2.4.3. Lozan'da imzalanan Antlaşmada Çözülenemeyen “Talepler” Sorununun İstanbul'da Amiral Bristol ve Adnan Adıvar arasında Görüşülmesi

Talepler sorunu Amerikan vatandaşlığına alınmış Osmanlı uyruğu Ermeniler ile yakından ilgilidir. Daha önce de söylendiği gibi, talep sahipleri arasında Osmanlı Devleti'ndeki yasadışı faaliyetleri nedeniyle ABD'ye sığınmış çok sayıda Taşnak, Hınçak ve Armenakan kalıntısı komitacılar da vardı. Bu nedenden dolayı ABD ile antlaşma akdedilmeden önce Lozan'da yapılan müzakerelerde Başbakan Hüseyin Rauf Bey'in talimatıyla İsmet Paşa talepler sorununda Amerikalı muhataplarının sunduğu formülleri kabul etmeye yanaşmamış, hatta kendi teklif ettiği formülden daha sonra vazgeçmişti.¹¹³⁷ Anadolu'dan göçen Ermeni vatandaşların Amerikan askeri gücüne dayanarak 1914 öncesinde olduğu gibi sayısı ve içeriği belirsiz yığınla talebi tazmin edilmek üzere Ankara'nın önüne getirmesinden çekinildiği için bu sorunda adım atılmasından, taleplerin neler olduğu ve talep sahiplerinin kimlerden oluştuğu bilinmeden herhangi bir formülü kabul etmekten kaçınılıyordu. Talepler ve vatandaşlığa kabul sorununda Lozan'da taviz

¹¹³⁶ PRFRUS 1923, C. II, a.g.e., s. 1170-71; Armaoğlu, a.g.e., s. 105-109; Açıkse, a.g.m., s. 26-27.

¹¹³⁷ Şimşir, *Lozan Telgrafları-II...*, s. 622-23.

verilmesi durumunda ABD'yi arkalarına almış Ermeni ve Rumlardan gelecek talepler altından çıkılmaz hale gelecekti.

Lozan Antlaşması imzalandığı gün, Osmanlı Devleti'nden ABD'ye göçmüş olan Hagop Bogogiyani isimli bir Ermeni Dışişleri Bakanlığı'na mektup yazarak kendi durumlarının göz ardı edilmemesini istedi. İki hafta sonra ise, yine eski bir Osmanlı uyruğu olan Michael Pantelis isimli Rum Türkiye'de kalan mülklerinin iadesi için Bakanlık'tan destek talep etti.¹¹³⁸ Her iki mektup da, ABD'ye göçen Osmanlı uyruklarının en azından talepler maddesinden yararlanmasını istiyordu. Bogogiyani ayrıca, vatandaşlık haklarının ve kapitüler korumanın yürürlükte olmasını talep ediyordu. Bogogiyani ve Pantelis'e, Yumurtalık ve Kilikya'da mülkü olduğunu iddia eden H. K. Paltekiyan da katıldı.¹¹³⁹ Talepler ve vatandaşlığa kabul konusunda Bakanlık üzerindeki baskı artarken, Lozan Antlaşmasına karşı muhalefet de destek bulmaya başladı.

Lozan görüşmelerinde talepler sorunundaki müzakerelerin tansiyonu yükselttiği esnada, Ağustos ayı başında Amerikan vatandaşlığı kazanmış bir grup Osmanlı uyruğu Ermeni Washington'da Türk Hükümeti'ni temsil etmeye devam eden İspanyol Büyükelçiliği'nden vize alarak İstanbul'a gelmiş fakat şehre girmelerine izin verilmemişti, İspanyol Büyükelçiliği'ne de bu çeşit ziyaretçilere vize vermemesi talimatının iletileceği Ankara'nın İstanbul'daki Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Adnan Bey (Adıvar) tarafından Bristol'a aktarılmıştı. Rumların ve Rusya uyruğu Amerikan vatandaşı Ermenilerin Türkiye'ye girmesine izin verilecek fakat Amerikan vatandaşlığı kazanmış Osmanlı uyruklu Ermenilerin talepleri reddedilecekti.¹¹⁴⁰ Benzer hadise Haziran ayı sonunda da yaşanmış ve eski Osmanlı uyruklu Amerikan vatandaşlarının pasaportlarına İstanbul'da el konulmuştu.¹¹⁴¹ Vize hadisesi, Milli Mücadele sonrasında Amerikan vatandaşlığı kazanmış Ermenilerden kaynaklanan ilk önemli sorundur.

İkinci sorun Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra ortaya çıktı. Bağlaşıklar İstanbul'dan çekilirken, Adnan Bey, 20 Eylül'de Amiral Bristol ile görüşerek gayri resmi olarak Türk sularındaki Amerikan Donanmasına ait gemilerin ayrılmasını istedi. Bristol bu

¹¹³⁸ Marashlian, a.g.t., s. 885-86.

¹¹³⁹ A.g.t., s. 886.

¹¹⁴⁰ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, August, 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1991-92; Şimşir, **Lozan Telgrafları-II.....**, s. 514; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, August 4, 1923. s. 2-3.

¹¹⁴¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, June 28, 1923.

isteğe karşı uzlaşmaz bir tavır takındı. Günlüklerinde “Adnan Bey’in ısrarcı olması halinde Türkiye’nin şimdiye kadar antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmemesine rağmen kendi avantajına olduğu için Boğazlar Sözleşmesini¹¹⁴² yürürlüğe koymaya çalıştığı” suçlamasını yönelteceğini kaydetti. Görüşmeden sadece Amerika’nın Türkiye’nin kendi limanlarındaki egemenlik hakkını tanıdığı ve gelen gemilerin Türk makamlarına bildirilmesi kuralına uyulması sonucu elde edildi. 26 Eylül tarihinde gerçekleşen ikinci görüşmede Bristol destroyerlerin büyük bir kısmını göndermeyi kabule etti. Adnan Bey, kapitülasyonların simgesi olan *Scorpion*’un da iki hafta içinde ayrılmasını istedi. Bristol bazen *Scorpion*’da konaklamaktaydı ve bu nedenle aynı zamanda amiral gemisi olan *Scorpion*’un iki haftadan fazla kalmasına müsaade edildi. İlk kısım destroyerler Eylül ayı sonunda Türk sularından ayrıldı.¹¹⁴³

Lozan görüşmeleri esnasında ABD’nin 20 savaş gemisi Türk sularında faaliyet gösteriyordu. Bununla birlikte, Bristol göreve başladıktan sonra 24 donanma gemisi ve toplam 12.000 Amerikalı denizci ile çoğunluğu destroyer olmak üzere 87 Amerikan savaş aracı Türk sularında ve Bristol’un yetki alanında görev yapmıştı.¹¹⁴⁴ Bağlaşık işgali 2 Ekim’de tamamen sonra erdiğinde ABD’nin İstanbul önlerinde dört savaş gemisi kalmıştı. Bunlardan bir tanesi uzun süredir istasyon gemisi görevini yerine getiren *Scorpion* idi.¹¹⁴⁵ ABD açısından Türkiye ile ilişkileri normalleştiren antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Çünkü mevcut durumun sürdürülebilirliği kalmamıştı. Bu nedenle talepler ve vatandaşlığa kabul sorunlarının halledilmesi daha önemli hale gelmişti.

Türk-Amerikan Lozan Antlaşması müzakerelerinde “talepler (*claims*)” sorununda ve “vatandaşlığa kabul” anlaşmazlığında uzlaşmaya varılamamış, talepler anlaşmazlığının

¹¹⁴² ABD, Lozan Barış Antlaşması’nda imzacı devlet olmadığı için Boğazlar’da diğer devletlere tanınan haklardan yararlanırken, Boğazlar Komisyonu’nda üye bulundurmamaktaydı. Bkz. Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 22.

¹¹⁴³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, Confidential, September 20, 1923. s. 2-3; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, Confidential, September 26, 1923. s. 3; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending September 30**. Part Three.

¹¹⁴⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, “Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY”**, Confidential Diary, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 8); **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, To press in America, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925**, s. 16 (Ek s. 1); Milli Mücadele Döneminde Türk Karasularındaki Amerikan savaş gemileri için bkz. Hikmet Öksüz ve İsmail Köse, “Milli Mücadele Döneminde Karadeniz’deki Amerikan Savaş Gemileri”, **IV. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu**, KTÜ Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi, Trabzon, 2012. s. 265-84.

¹¹⁴⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, Confidential, September 26, 1923. s. 2-3; Henry P. Beers, “United States Naval Detachment in Turkish Waters, 1919-1924”, **Military Affairs**, s. 7, No: 4, Kış 1943. s. 219.

daha sonra müzakere edilmesi için karşılıklı mektup teatisinde bulunulmuştu.¹¹⁴⁶ Her ne kadar Türkiye ile ABD arasında iki antlaşma imzalanmış olsa da, Suçluların İadesi Antlaşması uluslararası genel kurallar içerdiği için müzakere edilen ve iki ülke arasındaki siyasi ticari ilişkileri düzenleyecek birincil ahit “Genel Antlaşma”ydı. Bu nedenle bundan sonraki görüşme, yazışma ve müzakereler Genel Antlaşma üzerinde yürüdü. İade Antlaşmasının onayı da yürürlüğü de Genel Antlaşmaya bağlıydı.

6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra bir an önce Türkiye’ye dönmek isteyen İsmet Paşa ve Amerikan temsilcileri ile müzakereler için Lozan’da kalmış olan Türk Heyeti vakit kaybetmeden Antlaşmanın ertesi günü 7 Ağustos’ta Lozan’dan ayrılarak 10 Ağustos’ta İstanbul’a ulaştı. İsmet Paşa İstanbul’a geldiği gün Amiral Bristol tarafından ziyaret edildi ve ertesi gün 11 Ağustos’ta Adnan Bey’in Babıali’deki çalışma ofisinde gerçekleşen ikinci görüşmede talepler sorunu gündeme geldi. Bristol, önemli olanın antlaşmanın imzalanması olduğunu ve talepler sorununda çözüme varılacağından kuşku duymadığını söyledi. Görüşme oldukça samimi geçmişti ve İsmet Paşa Bristol’a Lozan görüşmeleri ve sonrasındaki çalışmaları için teşekkür etti.¹¹⁴⁷

Bu esnada ABD Dışişleri Bakanlığı, talepler sorunu çözülmediği takdirde antlaşmanın onayını Senato’da geciktirme hakkını saklı tutuyordu. Antlaşma imzalandıktan iki gün sonra, 8 Ağustos’ta Lozan’daki temsilcilere ve Amiral Bristol’a gönderilen talimatta, Turlington ve Shaw’un İstanbul’a ulaştıktan sonra şahsen Ankara’ya giderek İsmet Paşa ile talepler sorununu ele alması istendi. Hughes, talepler sorununda Amerikan vatandaşlığına alınmış eski Osmanlı uyruklarının talepleri gündeme getirilerek görüşmelerin zora sokulmaması talimatını da vermişti. Görüşmelerin gidişatına göre bu talepler gündeme getirilecek fakat ısrarcı olunmayacaktı. İki ülkenin vatandaşlık kazanma kanunları arasında çatışma vardı ve vatandaşlığa kabul sözleşmesi talepler sorunu çözüldükten sonra müzakere edilecekti. Bu esnada Amerikan Hükümeti, vatandaşları tarafından Türkiye’ye karşı yöneltilen talepleri toplayarak dosyalamaya başlamıştı.¹¹⁴⁸

¹¹⁴⁶ *The American Plenipotentiary (Grew) to the Turkish Plenipotentiary (Ismet)*, Lausanne, August 6, 1923; *The Turkish Plenipotentiary (Ismet) to the American Plenipotentiary (Grew)*, Lausanne, August 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1143-44.

¹¹⁴⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, Confidential, August 11, 1923.

¹¹⁴⁸ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, August 8, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1172-73, 1176.

Bristol, dönüşümle olarak Ankara'da mümessillik yapan Maynard B. Barnes'i talepler sorununda görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gönderdi. Barnes, Bağlaşıklar ile Türkiye arasında Lozan müzakereleri sürerken 1923 Ocak ayı başında Imbrie'ye yardımcı olmak üzere mümessil statüsü ile Ankara'da görevlendirilmişti. Ankara'da Başbakan Hüseyin Rauf Bey ile görüşmüş, daha sonra Lozan'a gitmiş, ve İstanbul'a dönmüştü. Imbrie ile birlikte Ankara'da bulunmakta ve zaman zaman İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe gelmekteydi. Barnes, 2 Eylül'de Ankara'da İsmet Paşa ile görüşerek talepler sorununu gündeme getirdi. İsmet Paşa, Lozan'da söylediklerine benzer olarak, talep sahiplerinin ismini görmeden ve taleplerin ne olduğunu bilmeden herhangi bir şey söylemesinin mümkün olmadığını Barnes'e ilettili. Oysa ABD Hükümeti müzakerelerin başlangıcında talep sahiplerinin isimlerini ve isteklerini açıklamak niyetinde değildi. Zaten taleplerin ve kanıtlarının toplanarak sınıflandırılmasının en az bir yıl sürmesi bekleniyordu. Amerikan Hükümeti müzakerelerin İstanbul'da devam etmesini istiyordu çünkü Ankara ile İstanbul arasındaki telgraf iletişimi yetersizdi ve yeni kurulan bir başkent olduğu için Ankara'da barınma sorunları vardı. Lozan müzakerelerinde bulunan Mustafa Şerif Bey'in İsviçre'de tedavi görüyor olması talepler ile ilgili müzakerelerin gecikmesinin diğer nedeniydi.¹¹⁴⁹

Barnes-İsmet Paşa görüşmesinden bir hafta sonra, Bristol'un yardımcısı Howland Shaw Adnan Bey ile görüşerek, talepler sorununun ne zaman ele alınacağını öğrenmek istedi. Amerikan tarafında talepler sorununu görüşmek üzere Turlington İstanbul'a gelmişti. Ekim ayı başında Adnan Bey ile görüşen Bristol, talepler sorununu gündeme getirdi ve kendisine konu ile alakalı bir diplomatik muhtıra (*aide memoire*) göndereceğini söyledi.¹¹⁵⁰

Bir diğer sorun olarak görülen vatandaşlığa kabul anlaşmazlığı konusunda da Dışişleri Bakanı Hughes, 1874 tarihli antlaşma ile bu sorunun çözüldüğü kanaatindeydi. Oysa, 6 Ağustos 1923 tarihli antlaşmanın dibacesinde bundan önceki tüm antlaşma ve sözleşmelerin geçersiz olduğu kabul edilmişti. Ayrıca, Hughes'un iddiasının aksine, 1874 yılında ABD ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşma Senato'nun metni

¹¹⁴⁹ *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, September 15, 1923; *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, September 29, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1174-76, 1177.

¹¹⁵⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**. Confidential, September 10, 1923; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**. Confidential, October 3, 1923.

değiştirmesi nedeni ile yürürlüğe girmemişti.¹¹⁵¹ Amerika ile Osmanlı Devleti arasında sonradan Amerikan vatandaşlığı kazanmış olan Osmanlı vatandaşlarının, askerlik ve vergi ödeme, Osmanlı hukukuna tabi olma tartışmaları 1900 yılına kadar devam etmiş, 1890 yılında yeniden ele alınan 1874 antlaşmasını II. Abdülhamit onaylamayı reddetmişti. 1899 yılında konu yeniden ele alınmış fakat, II. Abdülhamit özellikle Taşnak, Hınçak ve Armenakan komitacıları tarafından Osmanlı vatandaşlık yükümlülüklerinden ve hukuki sorumluluklardan kurtulmak için kullanılan Amerikan vatandaşlığını ya gidenin kesinlikle geri dönmeyeceği sözünü vermesi ya da vatandaşlığını değiştirmek için kendisine izin verilmesi şartında ısrar edince, Amerikan Yönetimi geri adım atmak zorunda kalmıştı. Daha sonra Amerikan Hükümeti 1907 yılında Osmanlı ülkesine geri dönen vatandaşların burada geçerli mazereti olmaksızın iki yıl kalması durumunda vatandaşlıklarını kaybedecekleri hükmünü kabul etmiş, sorun bu temelde çözümlenmişti.¹¹⁵² Hughes, 1907 yılında Hükümetinin kabul ettiği çözümü yok sayarak Senato'nun Osmanlı Devleti tarafından onaylanmayan metnini antlaşma olarak ileri sürmekteydi.

Ekim ayı başında Ankara, İstanbul'daki temsilcisi Adnan Bey'i talepler sorununu müzakere etmek üzere yetkilendirdi. Bristol ile Adnan Bey arasında resmi görüşmeler başlamadan önce, Türk ve Amerikalı uzmanlar sorunu müzakere edecekti. Lozan'daki müzakerelerde bulunan Münir Bey ve Eski Gümrükler Baş Müdürü İbrahim Bey uzman olarak Türk tarafında görevlendirilmişken, Lozan görüşmelerindeki iki uzman Turlington ve Shaw Amerikan tarafını temsil ediyordu. Dışişleri Bakanlığı Başkan Calvin Coolidge'un onayıyla 27 Eylül'de Amiral Bristol'u Türkiye ile (a) Talepler Sözleşmesi ve (b) Vatandaşlığa kabul Sözleşmesi imzalamak üzere yetkilendirdi. Müzakereler 10 Ekim 1923 tarihinde başladı.¹¹⁵³

Kasım ayı sonuna kadar süren müzakereler neticesinde vatandaşlığa kabul sorununda ilerleme sağlanamadı. Amerikan teklifleri Ankara tarafından kabul edilmiyordu. Bu esnada ABD Hükümeti üzerinde vatandaşlık ile ilgili baskı her geçen gün artmaktaydı ve Aralık ayındaki Senato toplantısında Lozan'da akdedilen Antlaşmaya karşı muhalefetin

¹¹⁵¹ **New York Times**, "A Model Foreign Minister", March 25, 1889. s. 5; **Washington Post**, "Treaties with Turkey", October 20, 1886. s. 5.

¹¹⁵² Gordon, **Turkish American Controversy**..., s. 666.

¹¹⁵³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, War Diary, October 21, 1923; *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, October 18, 1923; *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, October 27, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1178-79.

bu nedenle etkinliğini artırması ihtimali vardı. Dışişleri Bakanı Hughes en azından sorunun çözümüne yönelik bir geçici sözleşme (*modus vivendi*) imzalanmasını istiyordu fakat Ankara için bu da kabul edilebilir değildi. Hughes'un niyeti eski Osmanlı uyruklarının tümünün isterlerse doğuştan gelen (*bona fide*) hakları olan Türk vatandaşlığını tekrar elde edebilmesini sağlamaktı.¹¹⁵⁴ Bu kapı aralandıktan sonra sıra yeni taleplere gelecekti.

Talepler sorununu çözmeye yönelik müzakereler Ekim ve Kasım aylarında Türk ve Amerikalı dört uzman arasında devam etti ve 7 Kasım'da, Bristol ile Adnan Bey'in katıldığı ilk genel toplantı yapıldı. Türk tarafı, eski Osmanlı uyruklarının savaş ile eşkıyalık sonucu ortaya çıkan taleplerinin karşılanmayacağını, kesin kanıtı olan taleplerin ise hakeme gitmesinin kabul edildiğini söyledi. Amerikalıların tarafsız hakem önerisi kabul edilmemişti. Türk tarafı Lozan'daki pozisyonunu korumaya devam ediyordu. Aralık ayı başına kadar yapılan görüşmelerden de bir sonuç elde edilemedi.¹¹⁵⁵

3 Aralık'ta Kongre açıldı ve Dışişleri Bakanlığı talepler ile vatandaşlığa kabul sorunları çözülmediği için Türkiye ile akdettiği antlaşmaları bekleterek onay için Senato'ya göndermedi. Antlaşmaların onay süreci her iki sorunun çözümü için pazarlık unsuru olarak kullanılmak üzere elde tutulmak isteniyordu. Hughes, Bristol'a telgraf çekerek müzakerelerin gidişatı hakkında bilgi istedi. İstanbul'daki görüşmelerin seyrine göre Senato'da pozisyon alınacaktı. Bristol, talepler üzerindeki müzakerelerin iyi gittiğini, vatandaşlığa kabul sorununun gündeme getirilmesinin olumsuz etkide bulunacağını ve antlaşmanın onaylanmamasının ya da Türkiye ile ilişkilerin bozulması tehdidinin çok fazla işe yaramayacağını rapor etti.¹¹⁵⁶

Bu esnada Bağlaşıklar ile Türkiye arasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması TBMM'de onaylanmıştı ve yakın tarihte, İngiliz, İtalyan ve Fransız Parlamentoları tarafından da onaylanacaktı. ABD Dışişleri Bakanlığı Bağlaşık-Türkiye Antlaşma süreci

¹¹⁵⁴ *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, September 29, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1193-95.

¹¹⁵⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*. Confidential, October 21, 1923; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV**, *War Diary*. Confidential, October 29, 1923; *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, November 8, 1923; *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, November 17, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1178-1185; Delgadillo, a.g.t., s. 90-91.

¹¹⁵⁶ *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, December, 3, 1923; *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, December 6, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1183-84.

ile Lozan Antlaşmasının TBMM onayına sunulup sunulmadığını bilmek istiyordu.¹¹⁵⁷ Her iki konuda bilgi toplamak üzere Bristol'a talimat verildi. Bristol'un talepler sorununda müzakerelerin olumlu gittiğini rapor etmesi üzerine antlaşmanın Aralık dönemi toplantıları içinde Senato'ya sunulmasına karar verildi. Dışişleri Bakanı Hughes halen çözüm bekleyen, talepler ve vatandaşlığa kabul sorunları nedeniyle Senato'da antlaşmaların onayına gelebilecek muhalefetten endişeliydi.¹¹⁵⁸ Senatör King yeniden sahneye çıkmıştı ve Türkiye ile imzalanan Antlaşmaya karşı oluşturduğu cepheyi tahkim etmeye koyulmuştu. Fakat henüz Ermeni lobileri Senato üzerinde antlaşma onayını engelleyebilecek boyutta etkin değillerdi.

Talepler görüşmeleri devam ederken, Ankara Bristol'un "Yüksek Komiser" unvanının ve "Amerikan yüksek komiserliği" isimlendirmesinin değiştirilmesi için baskıyı artırdı. İtalyan, İngiliz ve Fransız yüksek komiserliği değişikliği kabul etmiş, fakat Bristol kendilerinin Türkiye'nin düşmanı olmadığını ve ABD yasalarının böyle bir değişikliğe izin vermediğini söyleyerek talebi kabule yanaşmamıştı. Lozan yürürlüğe girdikten üç ay sonra, 5 Aralık'ta gerçekleşen görüşmede Adnan Bey, aynı unvanı taşıyan bir Türk temsilcinin ABD'ye gönderilmesi durumunda bunun kabul edilip edilmeyeceğini ve başka yerlerde de ABD yüksek komiserleri bulunup bulunmadığını sordu. Bristol ilk soruya ABD açısından sorun olmayacağı cevabını verdi. Kesin yanıt Bakanlık'tan alınacaktı. İkinci soruya ise, ABD'nin sadece Rusya ve Türkiye ile diplomatik ilişkisi bulunmadığı cevabını verdi. Oysa ABD henüz Yunanistan ile de diplomatik ilişkiye sahip değildi fakat Yunanistan'da yüksek komiserliği yoktu.¹¹⁵⁹ Diğer bir sorun Türk sularındaki Amerikan Donanma gemileriydi ve İstanbul işgal günlerindeki uygulamaya benzer olarak halen bir ABD Donanma üssü gibi kullanılmaktaydı. Ayrıca Karadeniz'de seyrüsefer halinde olan destroyerler ve Samsun açıklarında işgal döneminden kalan nöbetleşe bekleme uygulamasının devam ettirilmesi rahatsızlığa neden olmaktaydı. İşgal dönemi uygulamalarının artık sürdürülebilir

¹¹⁵⁷ Dinç Yaylalier ve John M. Vander Lippe, Türk-Amerikan Lozan Antlaşmasının 23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM'de onaylandığını kaydeder. Sehven bu şekilde kaydedildiği belli olan bu bilgide yanlışlık vardır, çünkü bahsedilen tarihte TBMM tarafından onaylanan Lozan Barış Antlaşmasıdır ve Türk-Amerikan Lozan Antlaşması Senato tarafından ele alınıncaya kadar TBMM Dış İlişkiler Komisyonu'nda bekletilmiş, Senato'nun reddinden sonra da onaylanmayarak hükümsüz olmuştur. Bkz. Dinç Yaylalier, "Lozan Konferansından Sonra Türk-Amerikan İlişkileri 1923-1927", **Türk Yurdu**, C. 19, S. 143, Temmuz 1999. s. 16; Lippe, a.g.m., s. 49; Ayrıca, TBMM Başkanı Fethi Okyar, 1924 tarihinde gazetecilere verdiği beyanda, Antlaşmanın ABD'de onaylanmadan TBMM'de onaylanmayacağını söylemiştir. **New York Times**, "Turkey Wants Us to Act on Treaty", October 31, 1924. s. 13.

¹¹⁵⁸ *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, December 8, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1184-85.

¹¹⁵⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*. Confidential, December 5, 1923.

olmadığını gören ABD Donanması 1924 yılı başında Karadeniz'deki destroyerlerinin tamamını geri çekti.¹¹⁶⁰

Bu esnada İstanbul'daki müzakerelerde ilerleme kaydedildi ve 10 Aralık'ta, dört üyesi Amerikan dört üyesi Türk olan bir komite kurulması ve komitenin Türk-Amerikan antlaşmasının yürürlüğe girmesinden altı ay sonra toplanarak talepleri görüşmesine karar verildi. Bristol sözleşmenin imzası için Bakanlık'tan daha önce kendisine verilen yetkiyi kullanmak için izin istedi fakat Dışişleri Bakanı Hughes, sözleşme yerine mektup teatisi yapılmasının daha uygun olacağını bildirdi, komitedeki üye sayısı da ikiye indirilmişti.¹¹⁶¹ 24 Aralık'ta Adnan Bey ile Bristol arasında her iki hükümetin yetkilendirmesi ile imzalı mektup teatisinde bulunuldu. Birbirinin aynı olan mektuplara göre; talepler sorununu çözmek üzere Türk-Amerikan antlaşmasının onayından altı ay sonra, iki Türk, iki Amerikalıdan oluşan bir karma komite kurulması ve komitenin kuruluşundan itibaren altı ay içinde kendisine her iki hükümet tarafından sunulan talep sorunlarını çözmesi kararlaştırıldı. Talep sahipleri yeterli kanıt ve menşe kuralını yerine getirmekten mesul tutulacaktı.¹¹⁶² Mektup teatisinden sonra Bristol, şartlar uygun olmadığı için vatandaşlığa kabul sorununun gündeme getirilmeyerek ileri bir tarihe ertelenmesini istedi ve önerisi Bakanlık tarafından kabul edildi. Mektup teatisinin yapıldığı gün Bristol, Adnan Bey'e TBMM'nin Türk-Amerikan Antlaşması'nı ne zaman onaylayacağını sordu. Adnan Bey 10 gün içinde onayın gerçekleşmesinin beklendiği cevabını verdi.¹¹⁶³ Bu esnada ABD'de Lozan Antlaşmasına karşı muhalefet de etkinliğini hissettirmeye başlamıştı.

1927 yılına gelindiğinde mektup teatisi ile taahhüt altına alınan ortak komite halen kurulamadı. Çünkü Türk-Amerikan Antlaşması Senato ve TBMM tarafından onaylanmadığı için, mektuplardaki birinci ön şart tamamlanamamıştı.

¹¹⁶⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary.** Confidential, December 5, 1923; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary.** Confidential, January 3, 1924.

¹¹⁶¹ *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, December 13, 1923, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1185-87; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary.** Confidential, December 10, 1923.

¹¹⁶² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary.** Confidential, December 16, 1923; *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, January 4, 1924, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1190-91.

¹¹⁶³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary.** Confidential, December 24, 1923; *The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, December 31, 1923; *The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)*, Washington, January 10, 1924, **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s.1196-98.

2.5. 1922-1924 Yılları Arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkileri

Ticaret ablukasını kalktıktan sonra Türk-Amerikan ticari ilişkileri hızla yükselmiş fakat daha sonra her ne kadar düşüş eğilimli bir trend gösterse de Milli Mücadele döneminde belli bir optimal düzey yakalanabilmişti. Amerikan Hükümeti, Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Türkiye'deki yatırımlarının ve ticari ilişkilerinin seyrinin de yeniden şekilleneceğinin farkındaydı. Bu nedenle, Lozan'da Bağlaşıkların Türk Devleti ile antlaşma imzalamasından sonra, Türk-Amerikan ticaret ve dostluk antlaşması müzakere edilerek imzalanacaktı. Lozan görüşmeleri devam ederken ABD Başdelegesi Child'ın Lord Curzon'un politikaları doğrultusunda hareket etmesi ve Kapitülasyonlar ile Ermeni ulusal yurdu için direnmesi Türkiye'de kızgınlığa neden oldu. Bu durum, gazete yayınlarında da açıkça görülmekteydi ve iki ülke arasındaki ticaretin Lozan'daki gelişmelerden etkilenmemesi imkansızdı.¹¹⁶⁴

İlk tur Lozan müzakerelerinin kesilmesinden sonra, Ankara vergilendirmede bazı değişikliklere giderek, misyoner okullarından ve ithal edilen mallardan alınan gümrük oranlarını yükseltti. Vergisi yükseltilecek iki kalem, buğday unu ve okullar ABD yatırımının en yoğun olduğu alanlardı. ABD Yüksek Komiseri Bristol, Shaw ve Gillespie, Adnan Bey ile görüşerek vergilerin düşürülmesini istedi fakat talepleri kabul edilmedi.¹¹⁶⁵ Diğer bir sorun da Amerikan ticaretinde önemli bir kalem olan yapağı (yün) ithalatının Ankara tarafından yasaklanmış olmasıydı. L. Heck ve F. L. Harley Mart ayı sonuna doğru, Amerikan Ticaret Odası'nı temsilen yapağı yasağının kaldırılmasını sağlamak, yeni getirilen vergileri, kayıt zorunluluğunu ve yatırım kolaylıklarını görüşmek üzere Ankara'ya gittiler.¹¹⁶⁶

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması ve Türk-Amerikan Lozan Antlaşmasının bir türlü onaylanarak yürürlüğe girmemesi, iki ülke arasındaki ticari ilişkileri de olumsuz etkiliyordu. Zaten Milli Mücadele'nin son yılında Türk-Amerikan ticari ilişkileri gerileme eğilimine girmişti. Bu durumun farklı nedenleri vardı. Amerika'daki kara propagandadan etkilenen Amerikalı işadamları Bristol'un çabalarına rağmen Türkiye'ye yatırım yapmakta tereddüt ediyorlardı. Savaş sonrası yeniden yapılanmada yoksullukla savaştan Türk

¹¹⁶⁴ **New York Times**, "Constantinople Press Attacks Mr. Child", January 15, 1923. s. 8.

¹¹⁶⁵ **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, March 7, 1923; **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, March 19, 1923. s. 2.

¹¹⁶⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, March 12, 1923;

Halkı'nın Amerikan sanayi ürünlerini satın alacak parası yoktu.¹¹⁶⁷ Ayrıca Musul'un geri alınamaması, Amerikan yatırımcılarının en çok ilgilendiği alan olan madene bağlı demiryolu yatırımlarının da cazibesini kaybetmesine neden olmuş, Chester Şirketi üstlendiği yatırımı tamamlayamadan Anadolu'dan ayrılmıştı. Büyük kısmı işgal edilerek yakılıp yıkılmış, tarım yapabilecek işgücü sekiz yıl süren savaşlarda yok olmuş Anadolu'da Amerika'ya ihraç edilebilecek çeşitlilikte ürün yetiştirilmesi için uzun yıllara ihtiyaç vardı.

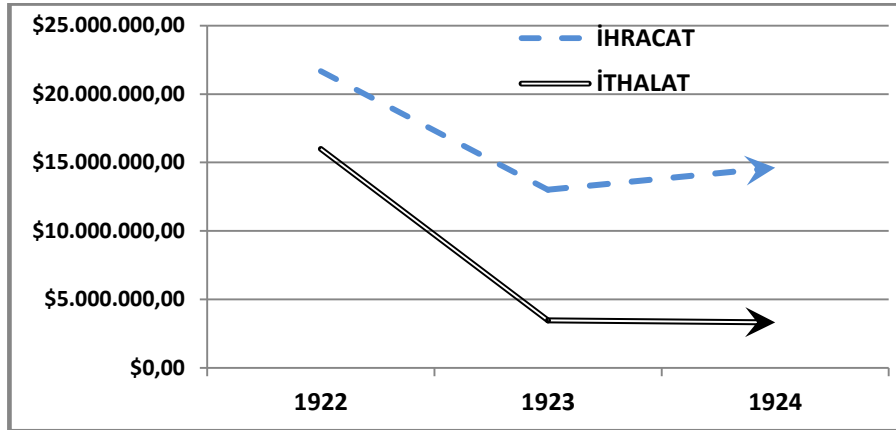
Amerika ise diğer ülkelerle ticaret hacmini hızla genişletmekteydi. 1923 yılında ABD'nin Türkiye'ye toplam ihracatı: 3.464.034\$ iken, Türkiye'den ithalatı: 12.888.636\$'dı. 1923 yılı toplam ticaret hacmi 16.352.673\$'dı. Aynı dönemde ABD'den İngiltere'ye yaklaşık 882.000.000\$ ihracat, 404.000.000\$ ithalat yapılmıştı. Toplam ticaret hacmi yaklaşık 1.500.000.000\$'dı.¹¹⁶⁸ Türkiye ile yapılan toplam ticaret İngiltere'nin küçük bir kasabası ile yapılabilecek ticarete denk görünüyordu ve bu nedenle Türkiye ile diplomatik ilişkilerin başlamaması ABD ekonomisine önemli bir darbe vurmuyacaktı.

1922 yılında Türkiye ile ABD arasındaki ticaret hacmi 37.663.040\$ iken, 1923 yılında bu rakam keskin bir düşüşle 16.472.110\$ bandına oturmuş ve Senato'nun Lozan Antlaşması'nı veto ettiği 1927 yılına kadar 16.000.000\$ ile 24.000.000\$ bandı arasında gerçekleşecektir. 1923-1924 yılları arasında iki ülke arasındaki ticarete cari fazla Türkiye lehine gerçekleşmiştir. Aşağıdaki grafikte iki ülke ihracat ve ithalat oranları görülmektedir:

¹¹⁶⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, The Situation Abroad*, by Mark L. Bristol, *Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925*, s. 16 (Ek s. 31); Yaylalier, *Türk-Amerikan Ticaret....*, s. 24.

¹¹⁶⁸ Gordon, a.g.e., s. 76'da Tablo 12; Yaylalier, *Türk-Amerikan Ticaret....*, s. 24.

Grafik 3: 1922-1924 Yılları Arasında Türk-Amerikan İhracat-İthalat Oranları¹¹⁶⁹

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanarak yürürlüğe girdiği yıllarda ABD Türkiye'den ağırlıklı olarak tütün,¹¹⁷⁰ meyve ve halı ithal etmekte iken, Türkiye'ye küçük çaplı makineler, deriden yapılmış eşyalar ve az sayıda otomobil parçası ve hayvansal gıdalar ihraç etmekteydi.¹¹⁷¹ 1924 yılında, ABD Türkiye'ye 3.314.951\$ ihracat ve Türkiye'den 14.615.544\$ ithalat yapmıştı.¹¹⁷² 1923-1924 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasındaki ticaretin tek olumlu yanı, Türkiye lehine gerçekleşmeye devam eden cari açıktır. Böylece ABD ile ticaret az da olsa kuruluş yıllarında döviz rezervlerine katkıda bulunmuştur.

İki ülke arasındaki ticaret hacminin 1923 yılında keskin bir düşüş göstermesinin en önemli nedeni Lozan görüşmelerinin sonucunun kestirilememesi ve sonrasında gelmesi muhtemel siyasi belirsizlikten çekinilmesidir. 1923 yılı sonunda Cumhuriyet'in kurulması da söz konusu endişe ve çekimserliği ortadan kaldırmamış, Cumhuriyet'in dağılarak Türk Devleti'nin belirsizlik içine sürükleneyeceği düşünülmüştür.¹¹⁷³

¹¹⁶⁹ Gordon, a.g.e., s. 76'da Tablo 12; **The Treaty with Turkey, Statements and Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne**, New York: General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, 1926. s. 76; Yaylalier, **Türk-Amerikan Ticaret**....., s. 25.

¹¹⁷⁰ **Monthly Summary of Foreign Commerce of the US**, Department of Commerce, June 1922. Washington: Government Printing Office, 1922. s. 20; **Wall Street Journal**, "Higher Turkish Tobacco Output", November 7, 1924. s. 3.

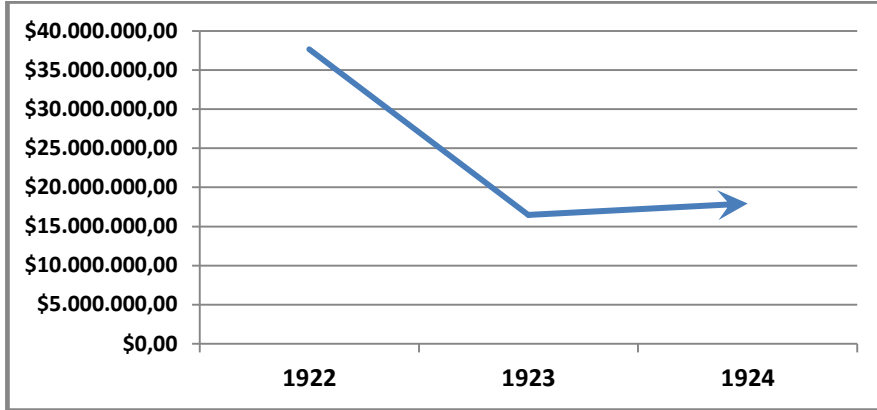
¹¹⁷¹ **Monthly Summary of Foreign Commerce of the US**, Department of Commerce, June 1922. Washington: Government Printing Office, 1922; Yaylalier, **Türk-Amerikan Ticaret**....., s. 25-28.

¹¹⁷² Yaylalier, **Türk-Amerikan Ticaret**....., s. 24.

¹¹⁷³ A.g.e., s. 215.

Bu nedenle Milli Mücadele yıllarında yakalanmış olan optimal düzey Lozan sonrasında elde edilememiştir. Yüksek Komiser Bristol'un uğraşları iki ülke arasındaki ticaret grafiğinin yönelim eğrisini pozitifte döndürmeye yetmemiştir.

Grafik 4: 1922-1924 Yılları Arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkileri¹¹⁷⁴

Diğer tüm negatif çarpanlara ek olarak Türk-Amerikan Lozan Antlaşmasının halen onaylanamamış olmasının bu dönemdeki ticaret ilişkilerini de olumsuz etkilediği görülmektedir.

2.6. Bristol Günlükleri'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Mudanya Ateşkes Antlaşması sonrasında Türkiye'nin yapısal değişimler geçireceği belli olmakla birlikte, İstanbul'daki Amerikan temsilciliği ilk başlarda Ankara ile İstanbul Hükümetinin birleşmesini bekliyordu.¹¹⁷⁵ Bu beklentinin bir uzantısı olarak Lozan görüşmeleri devam ederken, Saltanat kaldırıldıktan sonra 24 Kasım'da TBMM tarafından Halife seçilen Abdülmecid Efendi'nin göreve başlama törenine İstanbul'daki Amerikan temsilcileri de katılmıştı.¹¹⁷⁶

Lozan Konferansı öncesinde Vahdettin'in Türkiye'den ayrılması, Lozan imzalandıktan sonra ise Hükümet'in Ankara'da kalmaya devam etmesi, yapısal değişim beklentilerini haklı çıkardı. I. Dünya Savaşı, Çarlık Rusya, Avusturya Macaristan ve Alman İmparatorluğu ile birlikte Osmanlı Devleti gibi dört büyük imparatorluğun idare şeklini tarihin tozlu raflarına göndermişti. Türkiye'de yeniden yapılanma çalışmaları

¹¹⁷⁴ Gordon, a.g.e., s. 76'da Tablo 12; *The Treaty with Turkey.....*, s. 76; Yaylalier, *Türk-Amerikan Ticaret.....*, s. 25.

¹¹⁷⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*. Confidential, October 28, 1922. s. 2.

¹¹⁷⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*, Confidential, November 24, 1922. s. 1.

devam ederken Amerikan Yüksek Komiseri Bristol da tüm gelişmeleri yakından takip ederek Washington'a raporluyordu. Bristol raporlama ve rutin işlerin dışında Türkiye'de savaş sonrasında kalmış olan enkazın insani boyutuna katkı sağlamakla da ilgileniyordu. Belirtilen amaçla Amiral Bristol, Rockefeller Vakfı'nın Anadolu'da yatırım yapması ve İstanbul'da bir bakteriyoloji laboratuvarı açması için yoğun çaba harcamaktaydı.¹¹⁷⁷

Bristol'un çabaları sonuç verdi ve 1923 yılı sonunda Rockefeller Vakfı Türkiye'deki tıbbi eğitime destek olmayı kararlaştırdı.¹¹⁷⁸ Bununla birlikte Rockefeller Vakfı, uzun süre Türkiye'deki diğer insani teşebbüslere Amerika'daki Türk karşıtlığını bahane ederek destek vermemeyi tercih etti.¹¹⁷⁹ Belirtilen girişimler Türkiye'nin geleceğine ümitle bakıldığını göstermesi açısından önemlidir fakat Bristol'un günlüklerinde daha henüz Cumhuriyet kurulmadan önce mevcut idarenin her an dağılabileceği ve Türkiye'nin bir iç savaşa sürüklenebileceği endişesi açıkça görülür. Aynı zamanda Bristol, Bağlaşıkların Anadolu'da yapmaya niyetlendikleri yatırımları da yakından takip etmekteydi. Örneğin, Lozan'ın hemen sonrasında İngiltere'nin Sakarya Nehri üzerinde büyük bir baraj yapacağı ve Türkiye'ye borç vereceği söylentilerini titizlikle Adnan Bey'den soruşturmuştu.¹¹⁸⁰

Mondros Ateşkesi sonrasında Türk sularına gelen Amerikan torpido ve destroyerleri; Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz limanları arasında sürekli dolaşarak haberleşmeyi ve ulaşımı sağlamakta ve bilgi toplamaktaydılar. Tüm bu sulardaki donanma araçları halen Akdeniz Donanma Amirali görevini uhdesinde bulunduran Bristol'a bağlıydı. Mücbir istisnai şartlar hariç destroyerlere kadın yolcu alınmıyor fakat Amerikan işadamı ve misyonerleri destroyerler ile istedikleri limanlara bazen Odesa ve Sivastopol dahil gönderiliyorlardı. Lozan Antlaşması sonrasında, Amerikan destroyerleri Türk sahillerindeki faaliyetlerini artırdılar ve istihbarat çalışmalarına ağırlık verdiler. Destroyerler gittikleri limanlardaki yerel gazete haberlerinin İngilizce özetlerini de Bristol'a sundukları haftalık operasyon raporlarına eklemeye başladılar. Bu yüzden Adnan Bey, 20 Eylül'de Amerikan gemilerinin de Bağlaşıklar ile birlikte İstanbul'dan ayrılmasını istediğinde Bristol kendisinden beklenmeyen sert bir üslupla bu talebi kabule yanaşmamıştı. Eylül ayı sonunda Trabzon'u ziyaret eden destroyer kaptanı; Gürcistan,

¹¹⁷⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*. Confidential, August 15, 1923. s. 1-3.

¹¹⁷⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*. Confidential, January 9, 1924.

¹¹⁷⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*. Confidential, July 31, 1924. s. 3.

¹¹⁸⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary*. Confidential, August 4, 1923. s. 4.

Azerbaycan ve Ermenistan ile daha yakın bağlantı kurabilmek için Trabzon'daki konsolosluğun tekrar açılmasını talep etti.¹¹⁸¹ Bristol her ne kadar ilk başta kabule yanaşmasa da, Bağlaşıklar İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Amerikan destroyerleri de ayrıldı. 1924 yılı başında artık Karadeniz'de Amerikan destroyeri kalmamıştı.

Bristol, Ankara'daki gelişmeleri ve Milli Mücadele liderleri arasındaki ilişkileri de yakından takip ediyordu. İsmet Paşa ikinci tur müzakereleri için 18 Nisan 1923 tarihinde Lozan'a giderken kendisi ile görüşmüştü. Bu görüşmede Bristol, Başbakan Hüseyin Rauf Bey ile İstanbul, Bursa ya da bu mümkün değilse İzmit'te görüşmek isteğini dile getirmişti. Daha sonra yazmış olduğu raporunda "İsmet Paşa'nın kendisinin Hüseyin Rauf Bey ile görüşmesini istemediği izlenimini edindiğini" not etti.¹¹⁸² 26 Nisan'da benzer talebi Adnan Bey'e ilettiğinde istediği cevabı yine alamadı. "Adnan Bey'in de H. Rauf Bey ile görüşmesini istemediği kanaatini edindiğini" bir önceki notuna ekledi.¹¹⁸³

Bristol'un tespiti kısmen doğrudu çünkü, Lozan müzakereleri dolayısıyla İsmet Paşa ile Başbakan H. Rauf Bey arasında anlaşmazlık vardı. İsmet Paşa müzakerelerin sonuna doğru bazen Başbakan'ı atlayarak direk Mustafa Kemal ile yazışmayı tercih ediyordu. Karaağaç'ın savaş tazminatı olarak kabul edilmesinde Hükümet'in direnmesi üzerine böyle bir yöntem takip edilmişti.¹¹⁸⁴ İsmet Paşa'nın, Lozan'dan gönderdiği telgraflarda Mustafa Kemal'e yakın durmaya çalıştığı ve ilişkilerini iyi tutmaya dikkat ettiği görülür.¹¹⁸⁵ Ayrıca H. Rauf Bey'in Türkiye'nin yeniden yapılanma yaklaşımı ile İsmet Paşa ve Mustafa Kemal'in geleceğe dair planları arasında derin uçurumlar vardı.¹¹⁸⁶ Amiral Bristol muhtemelen belirtilen ayrıntıları henüz bilmeden doğru olarak bir anlaşmazlığın varlığını ikinci tur Lozan müzakereleri başlamadan tespit etmişti.

1923 Haziran-Temmuz ayları aynı zamanda genel seçimlerin yapıldığı döneme rast gelir ve Bristol, "seçimleri Mustafa Kemal liderliğindeki grubun kazanacağını" rapor

¹¹⁸¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending September 23, 1923*. Part Three; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, Confidential, September 20, 1923. s. 2-3.

¹¹⁸² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, April 18, 1923. s. 3.

¹¹⁸³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, April 26, 1923. s. 2.

¹¹⁸⁴ Şimşir, *Lozan Telgrafları-II....*, s. 349, 355.

¹¹⁸⁵ A.g.e., s. 582-584, 586, 609, 630.

¹¹⁸⁶ Mahmut Goloğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayını, 2010. s.117.

etti.¹¹⁸⁷ İsmet Paşa Lozan'dan döndükten sonra TBMM'nin hemen açılması ve ilk olarak Bağlaşık-Türk Lozan Antlaşması'nı ele alması bekleniyordu. Bu esnada seçimler yapılmış, TBMM'nin 11 Ağustos Cumartesi günü açılması kararlaştırılmıştı. Bristol yeni Meclis'in tamamen Mustafa Kemal'in Müdafa-i Hukuk Partisi (*Defense Rights Party*) kontrolünde olduğunu rapor etti.¹¹⁸⁸

13 Ağustos Pazartesi oturumunda yeni Meclis ilk olarak Mustafa Kemal'i oybirliği ile Başkan ve İsmet Paşa'yı da yardımcısı seçti. M. Kemal de İsmet Paşa'yı Başbakan olarak Hükümeti kurmakla görevlendirdi. Lozan'da ikinci delege olan Rıza Nur, Sağlık Bakanlığı görevine getirilmişti. Bristol'un da daha önceki raporlarında belirttiği gibi I. Meclis'te Başbakan olan Hüseyin Rauf Bey ile Mustafa Kemal arasında anlaşmazlık vardı ve H. Rauf Hükümeti istifa etmişti. Bristol, yeni Meclis'teki yapıyı bir tür "Mustafa Kemal diktatörlüğü" olarak tanımlamaktaydı. Bristol'a Ankara'dan gönderilen raporlara göre; Meclis ilk olarak Lozan Antlaşması'nı ele almıştı ve Antlaşma Dış İlişkiler Komisyonu'na gönderilmişti. Antlaşmaya muhalefet yoktu ve gelecek hafta onaylanması bekleniyordu. Yeni Hükümet'in metot ve yapısına yönelik eleştiriler artmaktaydı fakat henüz organize karşı bir muhalefet cephesi yoktu. Hükümet basın üzerinde keskin bir sansür uyguluyordu.¹¹⁸⁹ Seçimlerde Trabzon'dan Mustafa Kemal'in Partisi'nin başarılı çıkması bölgedeki Amerikan temsilcisini şaşırtmıştı çünkü Trabzon muhalefetin merkeziydi.¹¹⁹⁰

Bristol, İsmet Paşa ve Adnan Bey'in pasif engellemesine rağmen Hüseyin Rauf Bey ile Başbakanlık görevi döneminde görüşmüştü ve Ankara'daki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. 22 Ağustos'ta Ankara'ya giden Clarence Streit, Bristol'a uğrayarak isteği olup olmadığını sordu. Bristol, H. Rauf Bey'in neden istifa ettiğini ve diğer gelişmeleri kendisine bildirmesini istedi.¹¹⁹¹ 23 Ağustos'ta TBMM Lozan Antlaşması'nı onayladı. Antlaşma 225 mebusun 213 evet oyuyla onaylanmıştı. Onay'a çok az muhalefet oyu vardı ve Bristol bu durumun "Mustafa Kemal'in partisinin Meclisi nasıl tamamen kontrol

¹¹⁸⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending July 8, 1923*. Part Three.

¹¹⁸⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending August 12, 1922*. Part Four.

¹¹⁸⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending August 19, 1923*. Part Three.

¹¹⁹⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending August 19, 1923*. Part Three.

¹¹⁹¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary*, Confidential, August 22, 1923.

ettiğinin en bariz delili olduğunu” düşünüyordu.¹¹⁹² Antlaşma onaylandıktan sonraki ilk 24 saat içinde İngilizler 4.000 işgal askerini Türkiye’den çektiler. Çekilen Bağlaşık orduları bazı askeri olmayan malzemeleri satıyorlardı fakat hiçbir askeri malzeme, silah, cephane vb. Türklere bırakılmayacak ya da satılmayacaktı.¹¹⁹³

Lozan Barış Antlaşmasının onaylanması ile, antlaşma hükümlerine bağlı olarak genel af da yürürlüğe girecekti. Fakat *Orient News*’in haberine göre; (a) Damat Ferit Paşa (b) Kaçarken Vahdettin’e yardım edenler (c) Milli Mücadele’ye karşı fetva verenler (ç) Sevr Antlaşması’nı imzalayanlar (d) Çerkez Ethem ve Yunanlılar ile işbirliği yapanlar ile Yunan yenilgisinden sonra Yunanistan’a kaçanlar genel aftan yararlanamayacaklardı.¹¹⁹⁴ Bu sınıflandırma içinde bulunanlar daha sonra 150’likler olarak bilinen sürgünler arasında yer almıştır.

Eylül ayı başında Ankara’ya giden Amerikalı Askeri Ateşe Binbaşı Milles’den Bristol, elde edebildiği tüm bilgileri ve Hüseyin Rauf Bey’in Başbakanlıktan istifa nedenini öğrenerek kendisine raporlamasını istedi. Ankara’da bir hafta kalan Binbaşı Milles Mustafa Kemal’in sadece yabancıları kabul ettiği Cuma günü beraberinde “İslam’ın Yeni Dünyası (*The New World of Islam*)” isimli kitabın yazarı Lothrop Stoddard olmak üzere görüşmeye gitti. Milles, Milli Mücadele öncesinde Mustafa Kemal ile karşılaşmıştı. Bu esnada beklenmedik bir gelişme oldu. Kabule geleceklerin isim listesini daha önceden gören Mustafa Kemal, L. Stoddard’ın kim olduğunu sordu ve ona kızgınlığını belli ederek kitabını taraflı yazdığını, ne Türkiye’yi ne de Arabistan’ı bilmediğini ve Türk anayasasını hiç okumadığını söyledi. Milles’in Bristol’a verdiği rapora göre; Stoddard çok zor durumda kalmış ve azar işitmişti. Dönüşünde Milles, Hüseyin Rauf Bey’in Mustafa Kemal ile anlaşamadığı için istifa ettiğini rapor etti. Ankara’da barınma ve beslenme şartları çok yetersizdi ve Milles, Mustafa Kemal’in etkileyici bir kişiliğe sahip olduğunu söylemişti.¹¹⁹⁵

¹¹⁹² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending August 26, 1923.** Part Three. s. 1-2; **New York Times, “Treaty of Lausanne Ratified at Angora”,** August 24, 1923. s. 3.

¹¹⁹³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending August 26, 1923.** Part Three. s. 1-2; **New York Times, “Treaty of Lausanne Ratified at Angora”,** August 24, 1923. s. 3.

¹¹⁹⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending August 26, 1923.** Part Three. s. 4.

¹¹⁹⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary.** Confidential, September 10, 1923. s. 2; Stoddard’ın söz konusu 306 sayfalık kitabı ilk baskısını 1921 yılında yapmıştı ve dokuz bölümden oluşmaktaydı. Kitabın 10. Sayfasında Müslümanlığı kabul eden ilk Türklerin bugünkü Osmanlılardan farklı olarak disiplinli iyi savaşçılar olduğu fakat düşünme yeteneklerinin yeterli olmadığı iddiası vardı. Kitabın propaganda amacıyla yazıldığı ilk sayfalarından itibaren açıkça görülür; çünkü Stoddard, Arapların üstün

Cumhuriyet'in ilanı öncesinde Türk sularındaki Amerikan destroyerleri istihbarat toplamaya devam ediyordu. İzmir açıklarında görevli Amerikan Donanma subaylarının vermiş olduğu raporlar; 1923 yılı Eylül ayının ortalarından itibaren Mustafa Kemal'e ve partisine karşı yükselen bir muhalefetin varlığını haber veriyordu. Aslında daha önce, İzmir Mustafa Kemal taraftarıydı fakat gidişat halkta kızgınlığa neden olmuştu. Bu nedenle bir sonraki seçimin kazanılması imkansızdı.¹¹⁹⁶ Diğer Amerikan destroyer kaptanları da benzer istihbarat bilgilerini vermekte ve Kemalistlere karşı muhalefetin her geçen gün arttığını rapor etmekteydi.¹¹⁹⁷

Ankara'nın Başkent olma tartışmaları Bristol Raporlarında açıkça görülür. Hadiselerin Cumhuriyetin ilanına doğru hızla şekillendiği karmaşa içinde Bristol'un da her an beklediği bir gelişme meydana geldi. 15 Ekim'de Bristol ile görüşen Adnan Bey Hükümetin, işgal dönemi uygulaması olan "yüksek komiserlik" ve "yüksek komiser" unvanlarının kullanılmasını istemediğini bildirdi.¹¹⁹⁸ Bristol'un yasal statüsü henüz netlik kazanmadan önce, 29 Ekim'de Cumhuriyet ilan edildi. Bristol Cumhuriyet'in ilanını Türk Devleti'nin gelişmesinde büyük bir adım olarak görmüş ve sevinçle karşılamıştı.¹¹⁹⁹ Cumhuriyeti'n ilanından bir hafta sonra Milliyetçilerin Halifeyi istifa ettirmeye çalıştığını ve dünya Müslümanlarının temsilcilerini toplayarak Halife seçtirmeyi düşündükleri

insani meziyetlerini yüceltirken, "bağnaz (?) Türklerin" İslam'ı kullanarak önlerine gelen her şeyi yok ettiklerini iddia ediyordu. Stoddard'a göre; Türklerin kurmuş olduğu Osmanlı İmparatorluğu [Devleti] kültürden bihaberdi ve barbarlık üzerine inşa edilmişti. Stoddard, İslam düşmanı olmasına rağmen kitabında İslam'ı ve Arapları eleştirmekten bilinçli olarak kaçınmış, tüm geri kalmışlığın ve parçalanmışlığın nedeni olarak Türkleri göstererek Arap milliyetçiliğini tahrik etmişti. Bu iddiaların sahibini tesadüfen karşısında bulan Mustafa Kemal Paşa, Stoddard'ı, kitabını tamamen önyargılara dayalı olarak kaleme aldığını söyleyerek azarlamıştı. Hadise ile hiç ilgisi bulunmayan Binbaşı Mills'in talihsizliği Stoddard ile aynı anda huzura kabul edilmek olmuştu. Bkz. Lothrop Stoddard, **The New World of Islam**, London: Chapman and Hall Ltd., 1922. s. 5, 8, 9-12 ve sonrası; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**. Confidential, September 12, 1923. Stoddard'ın kitabının tam metni için bkz. <http://www.archive.org/stream/newworldofislam00sto-drich#page/n7/mode/2up> [26/01/2012]; Stoddard daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıtan makaleler yazmış, 1926 yılında Lozan Antlaşmasının onayını savunan bir kitap yayınlamıştır. Kurat, a.g.e., s. 43.

¹¹⁹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, Report of Operations for Week Ending September 16, 1923. Part Three.

¹¹⁹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, Report of Operations for Week Ending September 23, 1923. Part Three.

¹¹⁹⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V**, Report of Operations for Week Ending October 14, 1923. Part Three; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**. Confidential, October 16, 1923. s. 2.

¹¹⁹⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**. Confidential, November 1, 1923.

söylentisinin kulağına geldiğini rapor etti. Benzer haberler gazetelerde de yayınlanıyordu.¹²⁰⁰

Bristol ise, Halife'nin yabancı devletlerle işbirliği yaparak Hükümet etme erkini eline geçirmesinin muhtemel olduğunu düşünüyordu. Fakat henüz böyle bir teşebbüs yoktu.¹²⁰¹ Ankara'nın talebinin aksine her ne kadar Yüksek Komiser unvanını kullanmaya devam ettiyse de, Amiral Bristol Lozan Barış Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra kendisi, donanma subayları ve askerleri artık resmi elbiseler giymiyor, sivil elbiselerle görev yapmaya başladılar.¹²⁰²

Cumhuriyetin yerleşmesi için 1924 yılı başlarından itibaren ivme kazanan reformlar devam ederken, Bristol halen Türkiye'nin geleceğinden çok emin değildir ve iç savaş çıkması ya da Türkiye'nin dağılması durumunda Türk sularından uzaklaştırılan Amerikan destroyerlerinin geri dönmesinin gerekeceğini düşünmektedir.¹²⁰³ Bristol bu endişeleri taşırken, 1924 yılına Halifelik tartışmaları ile girilmişti. Paris Barış Konferansı, Milli Mücadele ve Lozan süresince Türkiye'ye destek vermiş olan Hintli Müslümanlar Halifeliğin kaldırılması düşüncesini ya da prestijinin sarsılmasını şiddetle protesto ediyorlardı.¹²⁰⁴

TBMM'nin tüm bu protestoları dikkate almayarak, 3 Mart'ta Halifeliği kaldırması özellikle Hintli Müslümanlar arasında hayal kırıklığı yarattı ve Anadolu'da Cumhuriyet'in sorgulanmasına neden oldu.¹²⁰⁵ İngiltere, Halifeliğin kaldırılmasını şaşkınlıkla karşılamıştı çünkü Halife'nin dini etkisi altındaki yaklaşık 70.000.000 Müslüman İngiliz sömürgelerinde yaşıyordu.¹²⁰⁶ Halifelik kaldırıldıktan sonra Refet Paşa Amerikalı gazeteci Constantin Brown ile görüşmesinde, Halife Abdülmecit Efendi öldükten sonra halifelik kurumunun lağvedilmesinin daha uygun olacağı kanaatinde olduğunu söyledi. Bristol ise, Türkiye'de kansız bir devrim gerçekleştiğini düşünüyordu. Bu nedenle Halifeliğin kaldırılmasını ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye'den gönderilmesini destekliyordu.

¹²⁰⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary.** Confidential, November 8, 1923; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending November 11, 1923.** Part Three; Frederick Cunliffe-Owen, "Widow of Kemal May Rule Turkey", **New York Times**, December 23, 1923. s. 5.

¹²⁰¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary.** Confidential, November 16, 1923.

¹²⁰² T. Walter Williams, "Americans Popular with Modern Turks", **New York Times**, April 27, 1925. s. 32.

¹²⁰³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary.** Confidential, January 16, 1924.

¹²⁰⁴ Walter Littlefield, "Turkey in Turmoil over Caliphate", **New York Times**, January 6, 1924. s. E7.

¹²⁰⁵ Hans Lukas-Kieser, "Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia, The Interactions Between Alevis and Missionaries in Ottoman Anatolia", **Die Welt Des Islams**, S. 41, No: 1, Mart 2001. s. 106.

¹²⁰⁶ **New York Times**, "Turkish Assembly Deposed Caliphate", March 4, 1924. s. 3.

Constantin Brown, Refet Paşa'nın Mustafa Kemal'e karşı kıskançlık duyduğunun anlaşıldığını da rapor etmişti. Bununla birlikte hem Bristol hem de Brown, Türk Milliyetçilerinin bazı küçük detaylar hariç uyum içinde olduğu kanaatindeydi.¹²⁰⁷

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ilk defa, 1924 yılı Nisan ayı başında Bristol Ankara'ya giderek, İsmet Paşa, TBMM Başkanı Fethi Bey, Sağlık, İçişleri, Maliye ve Eğitim Bakanları ile görüştü ve TBMM oturumlarını canlı olarak izledi.¹²⁰⁸ ABD Dışişleri Bakanlığı Bristol'un ziyaretinin gerçekleştiği esnada Türk-Amerikan Lozan Antlaşmasını Senato'ya sunmak için hazırlık yapmaktaydı. Onay süreci başlatılmadan önce Dışişleri Bakanı Hughes, Bristol'un Ankara izlenimlerini ve Ankara Hükümeti'nin devam edip edemeyeceğini, TBMM'nin Lozan Antlaşmasını onaylama niyetini ve Antlaşma Senato'da reddedilirse Ankara'nın tavrını bir an önce öğrenmek istiyordu.¹²⁰⁹ Ankara dönüşünde Bristol, okullar ve ticaret alanlarında sorunlar olduğunu, TBMM'nin sağlam bir yapıda bulunarak devamlılığında şüphe etmediğini, Senato onaylamadan Türk tarafının Lozan Antlaşması'nı onaylamayacağını Dışişleri Bakanı Hughes'a bildirdi.¹²¹⁰

Tüm bu gelişmeler içinde dünya diplomasi tarihinde ender rastlanan bir gelişme oldu. 1923 Eylül ayı başında Ankara başkent ilan edildikten sonra İngiltere'nin yönlendirmesindeki Batı Devletleri büyükelçiliklerini İstanbul'da tutmaya devam etme kararı almışlardı. Dünyada her ülkede büyükelçilikler başkentte bulunarak ülkelerini temsil ederken ve buldukları ülkenin başkentinin neresi olacağı konusunda fikir beyan etmezken, İngiltere ve müttefikleri, başkent bir şekilde İstanbul'a taşınacağı ümidiyle Ankara'da büyükelçilik kurmayı reddediyordu. Amerikan temsilciliği de İngiltere'nin başını çektiği ülkeler arasındaydı. Gelişmeler İngiltere ve dostlarının beklentilerinin aksine şekillenip, 1924 başından itibaren bu ümidin gerçekleşmeyeceği belli olunca Nisan ayında

¹²⁰⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary.** Confidential, March 5, 1924. s. 2-3; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, Report of Operations for Week Ending,** March 9, 1924. Part Three.

¹²⁰⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary.** Confidential, April 8, 1924. s. ; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State,* Constantinople, April 15, 1924. **PRFRUS 1924,** C. II, a.g.e., s. 730; Bristol, Ankara'ya geldiğinde şehir yapım halindeydi ve günlüğüne "... Gençliklerinde ya da birkaç yıl önce saraylarda yaşamaya alışık olan Türk liderlerinin böyle basit ve gösterişsiz evlerde yaşamalarına hayret ettiğini" not etmiştir. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary.** Confidential, April 4, 1924.

¹²⁰⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary.** Confidential, April 8, 1924; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol),* Washington, April 21, 1924. **PRFRUS 1924,** C. II, a.g.e., s. 730.

¹²¹⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary.** Confidential, April 17, 1924; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State,* Constantinople, April 27, 1924. **PRFRUS 1924,** C. II, a.g.e., s. 731.

Amiral Bristol eşiyle birlikte Mustafa Kemal ile g6r6rşmek 6zere Ankara'ya gitmişti. Ankara ziyaretinin diğer amacı da Amerikan el6iliği i6in verilecek arsayı incelemektir.¹²¹¹

T6rkiye'de bu gelişmeler olurken, ABD'de Lozan Antlaşmasına karşı keskin bir muhalefet başlamıştı. 1924 yılına varıldığında Lozan Antlaşmasının onay tartişmaları taraftar ve karşıt cephe halinde bir oluşuma doğru evriliyordu. TBMM Başkanı Fethi Bey'in (Okyar), ABD onay s6recini tamamlamadan Lozan Antlaşmasının TBMM onayına sunulmayacağını soylemesi kısa s6reli bir şaşkınlığa neden olsa da tartişmalar hız kesmeden devam etti.¹²¹² Lozan tartişmaları devam ederken ABD kamuoyu T6rkiye'deki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Halifeliğin Kaldırılışı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve İn6n6 H6k6meti'nin istifası ertesini g6n ABD gazetelerinde yayınlanmıştı.¹²¹³ Cumhuriyet'in ilanından sonra, Amiral Bristol T6rkiye'de yayınlanan, Hakimiyet-i Milliye, Tanin, Vatan, Vakit, İleri, Akşam, İkdam, Tevhid-i Efkâr gazetelerinde 6ıkan haberlerin 6zet 6evirilerini de haftalık raporlarına eklemeye başlamıştı.¹²¹⁴ Bristol'un Haftalık raporlarındaki gazete 6zetlerine g6re; T6rkiye'deki basının b6y6k kısmını Halifeliğin kaldırılışına taraftardı.

¹²¹¹ Bilal N. şimşir, **Ankara-Ankara, Bir Başkentin Doğuşu**, 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006. s. 269, 290, 346; **New York Times**, "Bristol Going to Angora", April 7, 1924. s. 2.

¹²¹² **New York Times**, "Turkey Wants us to Act on Treaty", October 31, 1924. s. 13.

¹²¹³ **New York Times**, "Seek to Overthrow Turkey's President", November 3, 1924. s. 19; **New York Times**, "Turkish Premier Resigns", November 23, 1924. s. 24; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, Report of Operations for Week Ending**, March 2, 1924. Part Three.

¹²¹⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, Report of Operations for Week Ending**, March 2, 1924. Part Three; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, Report of Operations for Week Ending**, March 9, 1924. Part Three; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, Report of Operations for Week Ending**, March 30, 1924. Part Three.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ABD'DE LOZAN ANTLAŞMASI TARTIŞMALARI, ANTLAŞMANIN SENATO'DA REDDEDİLMESİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN YENİDEN BAŞLAMASI (1924-1927)

3.1. Lozan Sonrasında Sürdürülebilir *De Facto* Diplomasi: 1924-1927 Yılları Arasında Türk Amerikan İlişkileri

Türk-ABD Heyetleri arasında Lozan Antlaşması müzakereleri devam ederken ABD Başkanı Warren G. Harding, 1923 Ağustos ayı başında aniden hayatını kaybetmiş ve yardımcısı Calvin Coolidge Başkanlık görevini üstlenmişti. Dışişleri Bakanı Charles E. Hughes, Coolidge'nun Başkanlıktaki ilk döneminde görevinde kalmaya devam ederek Türkiye ile imzalanmış olan antlaşmanın onay sürecinin ilk kısmında etkin rol aldı. ABD Dışişleri Bakanlığı ilk başta Lozan'da Türkiye ile ABD arasında imzalanmış olan iki antlaşmanın bir an önce yürürlüğe konulmasını istiyordu. Bu amaçla, Lozan'daki müzakerelerin tamamlanmasında ısrarcı olunmuş, Antlaşma'nın onayının Senato'nun Aralık dönemi oturumuna yetiştirilmesine çalışılmıştı. Belirtilen nedenle "Talepler (*claims*)" ve "vatandaşlığa kabul (*naturalization*)" sorunları Lozan'da çözülemeyerek Antlaşma'nın bir an önce imzalanabilmesi için daha sonra müzakere edilmek üzere ertelenmişti.

Dışişleri Bakanı Hughes, 1923 Aralık oturumları başladığında Antlaşma'nın Senato onayına sunulmasını İstanbul'da devam eden talepler konusundaki görüşmelerin seyrine göre değerlendirmeye karar verdi. Hughes'un bu kararı aynı zamanda Türkiye ile diplomatik ilişkilerin *de facto* olarak devam etmesi anlamına geliyordu. Amaç elbette 1927 yılına kadar sürecek bir *de facto* diplomasi değildi fakat hadiselerin 1923 yılı sonunda öngörülemeyen seyri böyle bir sonucun ortaya çıkmasına neden olacaktır.

24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye ile Bağlaşıklar arasında Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla Anadolu topraklarındaki savaş durumu resmen sona ermişti. Artık, işgal döneminin en önemli sembolü olan “yüksek komiserlerin” Türkiye topraklarından ayrılarak mütekabil ilişkiler kapsamında karşılıklı diplomatik temsilci atamaları ivedilikle yapılmalıydı. Bağlaşıklar, Lozan Barış Antlaşması TBMM ve kendi parlamentolarında onaylandıktan belli bir süre sonra yüksek komiserliklerini kapatarak İstanbul’a büyükelçi ataması yaptılar. Aslında Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti Ankara olarak belirlenmişti fakat İngiltere liderliğindeki Batı Bloku büyükelçiliklerini Ankara’ya taşımamak için 1927 yılı sonuna kadar ısrarcı oldu.¹²¹⁵ Bu anlaşılabilir yaklaşım nedeniyle yaklaşık dört yıl gibi uzun bir süre büyükelçilikler İstanbul’da tutulurken, Ankara’da da temsilciler bulunduruldu.

Lozan sonrası normalleşme süreci içinde ABD ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin de sorunsuz olarak başlaması beklenirdi. Çünkü iki ülke arasında tarih boyunca hiçbir zaman doğrudan savaş gerçekleşmemişti. I. Dünya Savaşı’na katıldığında da ABD Başkanı Wilson Türkiye’ye savaş ilan etmemeyi çıkarlarına daha uygun görmüştü. Oysa 1925 yılı başına varıldığında Türk Devletini yıkmak için uğraşanlar dahil tüm dünya devletleri ile ilişkileri *de jure* diplomatik temellere oturmuş, karşılıklı büyükelçi atamaları yapılmışken, *de jure* tanınma temelinde normal ilişki kurulamayan tek ülke ABD kalmıştı.¹²¹⁶ Bu durum işgal döneminin sembolü ABD yüksek komiserlik kurumunu ve Yüksek Komiser Bristol’un konumunu da tartışmalı hale getirmekte gecikmedi. Lozan Barış Antlaşması TBMM tarafından onaylandıktan sonra Adnan Bey Bristol’un artık “yüksek komiser unvanını” ve “yüksek komiserlik” tanımlamasının kullanılmasının istenmediğini birkaç kez muhatabına iletmiş fakat bu bildirim kabul görmemişti. İki ülke arasında konsüler ilişkileri düzenleyecek olan Lozan Antlaşması (6 Ağustos 1923) henüz yürürlüğe girmediği ve tanıma temelinde *de jure* ilişkiler kurulamadığı için karşılıklı konsolos ya da büyükelçi ataması yapılması da mümkün değildi.¹²¹⁷ Belirtilen nedenden

¹²¹⁵ Bilal Şimşir, **Ankara, Ankara, Bir Başkent’in Doğuşu**, 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006. s. 233-35; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, December 7, 1926. s. 1-3.

¹²¹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary**, Confidential, July 21, 1925; Bilal Şimşir, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey’in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)”, **Belleten**, Ankara: C. XLI, S. 162, Nisan 1977. s. 277.

¹²¹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, Confidential, October 15, 1923. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-V, War Diary**, Confidential, December 5, 1923. s. 2-3; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 278; Bilal Şimşir, Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra Bristol için; “*ya yüksek komiserliği kapatıp ABD’ye dönmek ya da görevine diplomatik mümessil olarak devam etmek seçenekleri kaldığını*” ve “*Amerikan Hükümeti’nin Türkiye’deki çıkarlarını ve*

ötürü istenmese de yüksek komiserlik uygulamasına 1927 yılı Mayıs ayına kadar devam edilmiştir.

Yüksek komiserlik uygulamasına göz yumulmasına rağmen, Lozan sonrasında da Türk-Amerikan ilişkileri uzun süre tek taraflı olarak yürümeye devam etti. Çünkü Bristol'un İstanbul'daki görevini sürdürmesine ve Ankara'da mümessil bulundurmasına izin verilmesine rağmen, Ermeni ve Rum lobilerinin de etkisiyle 1926 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Amerika'da herhangi bir temsilci ya da mümessil bulundurmasına müsaade edilmedi.¹²¹⁸ Lozan Antlaşması müzakerelerinde Türk Devleti'ne Amerika'ya mümessil gönderebilme izni verilmesi Dışişleri Bakanlığı çevrelerinde gündeme gelmiş fakat daha sonra bu teşebbüsten vazgeçilmişti. Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girebilmesi için Senato onayının gecikmesi üzerine 1926 yılı Mayıs ayında Türkiye Cumhuriyeti'nin, Amerikan mümessili Maynard Barnes ile muadil haklara sahip mümessili Celal Bey Konsolos unvanı ile New York'a gönderildi. Böylece yaklaşık dokuz yıl aradan sonra düşük düzeyde de olsa Türkiye Cumhuriyeti Devleti de ABD'de temsil edilebilme olanağına kavuştu.

Bristol, Lozan müzakerelerinin ilk turunda ABD temsilcileri arasındaydı ve iki buçuk aylık ilk tur müzakereler süresince Lozan'da bulunan kalabalık Türk delegasyonu ile yakın dostluklar kurmuştu. Bu dostluklar daha sonra Bristol'un çok işine yaradı. Çünkü Cumhuriyet kurulduktan sonra Lozan'da bulunan Türk delegasyonu temsilcileri önemli görevlere getirildi. Bu sayede Bristol dostane ilişkilerini kullanarak bir antlaşma yokluğunda dört yıl iki ülke ilişkilerini ve ticaretini yürütebildi. Elbette Bristol'un dostlarının başında Başbakan İsmet Paşa geliyordu ve Bristol her Ankara ziyaretinde mutlaka İsmet Paşa ile görüşerek şikayetlerini birinci elden muhatabına ilettebiliyordu.

müesseselerini dikkate alarak ikinci yolu tercih ederek Bristol'un bundan sonra görevine 'diplomatik mümessil' statüsü ile devam ettiğini" kaydeder. Bkz. Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 278; Bu bilgide bir yazım yanlışlığı olmalıdır çünkü Bristol, kendisine Adnan Bey tarafından yüksek komiserlik unvanını kullanmaması telkinlerini, "...ülkesinin yüksek komiserlik unvanını kullanan diğer devletler gibi işgalci olmadığı..." gerekçesi ile kabul edilebilir bulmamış, 24 Mayıs 1927 tarihinde Türkiye'den ayrılıncaya kadar "Yüksek Komiser" unvanına kullanmaya devam etmiş, 17 Şubat 1927 tarihinde Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerini yeniden başlatan notayı "Amerikan Yüksek Komiseri" unvanı ile imzalamıştır. Her ne kadar işgal dönemi uygulaması olsa da, Bristol'un kişiliğine duyulan saygı ve Milli Mücadele dönemindeki tarafsız yaklaşımları kendisine tolerans gösterilmesini sağlamış olmalıdır. Bununla birlikte Ankara'da devlet ricali ile görüşmelerinde Bristol'a "yüksek komiser" yerine "amiral" unvanı ile hitap edilmesi gibi orta bir yol tercih edilmiştir. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, April 25, 1925.

¹²¹⁸ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 303.

3.1.1. 24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın Yürürlüğe Girmesinden Sonra Amerikan Kuruluşlarının Türkiye Cumhuriyeti Topraklarındaki Faaliyetleri

1924 yılında Türk eğitim sisteminin yeniden yapılanma çalışmalarında, Avrupalı uzmanların yanı sıra Kolombiya Üniversitesi Öğretmenler Koleji Hocası John Dewey de Türkiye'ye gelerek çalışmalara katıldı.¹²¹⁹ Hükümet daha önce de Amerikalı uzmanlardan faydalanmak istemişti. Bununla birlikte Dewey, uzmanlığından yararlanılan ilk Amerikalı bilim adamıdır.¹²²⁰ Dewey'den sonra çok sayıda Amerikalı uzman Türkiye'ye getirilerek bilgisinden yararlanılma yoluna gidilecektir. Avrupalı uzmanlardan ziyade Amerikalıların tercih edilmesinin temel nedenlerinden bir tanesi bu yıllarda izolasyonist bir politika takip eden Amerikan Hükümeti'nin Türkiye ile ilgili bilinen herhangi bir siyasi çıkarımın bulunmaması, ABD Hükümeti tarafından Türk milliyetçiliğine ve ulus inşasına saygı gösterilmesidir.¹²²¹ Başta Clarence Streit olmak üzere Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'deki demokratik rejimi öven birkaç ABD'li gazeteci Yeni Türkiye'yi dünyaya tanıtmaya çalışıyor, demokratikleşme yolundaki adımları yakından takip ediyordu.¹²²² Bu nedenle Halifelik'in kaldırılması Amerikan basınında geniş yankı buldu.¹²²³

Bu esnada Lozan Antlaşmasının onaylanmasının gecikmesi sık sık soruna neden oluyordu. Bu durumda Amiral Bristol, Lozan'da iki ülke arasında imzalanmış olan Antlaşma kapsamında hareket edilmesini istiyor fakat Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul temsilcisi Adnan Bey, Antlaşmanın henüz onaylanmadığını söyleyerek bu talebi reddediyordu. Bristol ise, Lozan Antlaşması yürürlükte değilse eski antlaşmaların yürürlükte olduğunu söylüyor ve bir bakıma Lozan Antlaşmasının onay olmaksızın *de facto* yürürlüğü kabul edilmezse kapitülasyonlarda ısrarcı olunacağını işaretini veriyordu.¹²²⁴ Bu yıllarda Bristol günlüklerine sıkça, "Türklerin bağımsızlık ilkesine ve

¹²¹⁹ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, March 10, 1924. s. 5; Şuhnaz Yılmaz, "Challenging the Stereotypes: Turkish-American Relations in the Inter-War Era", **Middle Eastern Studies**, S. 42, No: 2, Mart 2006. s. 232.

¹²²⁰ Roger R. Trask, "The United States and Turkish Nationalism: Investments and Technical Aid During the Atatürk Era", **The Business History Review**, Sayı 38, No. 1, International Government-Business Issue, Bahar 1964. s. 71.

¹²²¹ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, June 3, 1925. s. 2; Trask, a.g.m., s. 76; Bahri Ata, "The Influence of an American Educator (John Dewey) on the Turkish Educational System, **The Turkish Yearbook**, C. 31. Ankara 2000. s. 121-22.

¹²²² Clarence K. Streit, "Kemal Feeling Loss of Power" **Los Angeles Daily Times**, June 30, 1924. s. Part I, 5.

¹²²³ **Los Angeles Daily Times**, "Turks Abolish Caliphate", March 5, 1924. Part I, s. 3.

¹²²⁴ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, March 29, 1924. s. 3.

kapitüler anlama gelecek içişlerine yabancı müdahalesine karşı taviz vermez bir tutum takındıklarını”, “böyle bir uygulamaya kesinlikle izin verme niyetinde olmadıklarını” not etmekteydi.¹²²⁵

Mudanya Mütarekesinden hemen sonra İstanbul’da Dışişleri Bakanlığı’nı temsil eden ve İstanbul’daki yabancı temsilcilikler ile Ankara arasında bir tür irtibat görevlisi vazifesi yürüten Adnan Bey, Lozan Barış Antlaşması sonrasında da bir süre daha görevine devam etti. Fakat Adnan Bey’in etkinliği ve güç kaybedişi, 1924 yılının ortalarından itibaren İstanbul Valisi ile anlaşamaması ve görev tanımının içinin boşaltılarak sembolik hale gelmesi Bristol tarafından not edilmekteydi. Türkiye’deki yükümlülüklerinin ve diğer konsolosluk işlerinin artık İstanbul’dan yürütülmesinin imkansızlığını fark eden Bristol, Dışişleri Bakanlığı’ndan görevine Ankara’ya giderek devam etmesine izin verilmesini istedi. Fakat İngiltere’nin Büyükelçiliği’ni Ankara’ya taşımama kararı bu talebe olumlu cevap verilmesinin önündeki en önemli engeldi.¹²²⁶

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ise, kendisine güven mektubu getirmeyen ve büyükelçi unvanı ile Ankara’ya atanmayan diplomatik temsilcileri ve görev imtiyazlarını kabul etmeyeceğini duyurmuştu. Örneğin, İtalyan Diplomatik temsilcisi Montagna, Büyükelçi sıfatına sahip olmakla birlikte bu unvanı kullanmadan ve güven mektubu olmadan Ankara’ya geldiği için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından kabul edilmemişti.¹²²⁷ Montagna güven mektubunu 1925 Mart ayında Mustafa Kemal’e sunabildi ve görüşme çok kısa ve soğuk bir havada gerçekleşti.¹²²⁸

Antlaşmanın Senato onay süreci uzadıkça Amiral Bristol’un doğrudan müdahale etmekten kaçındığı fakat çözüm bulunabilmesi için üzerinde yoğun baskı hissettiği sorunların başında Amerikan okulları, başka bir deyişle misyoner eğitim kurumları geliyordu. Bristol, sorunu ortadan kaldırmak amacıyla defalarca Adnan Bey ile görüştüğten sonra 1924 Nisan ayı başında Ankara’ya giderek Başbakan İsmet Paşa ve Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey (Çınar) ile görüşmüş fakat görüşmesinin hemen ertesinde Tarsus Koleji kapatılmıştı. Durumdan duyduğu rahatsızlığı yazılı olarak bildiren Bristol’a Adnan Bey,

¹²²⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 8, 1924.

¹²²⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, March 29, 1924. s. 4-5; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 4, 1924. s. 3.

¹²²⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 7, 1924; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 3, 1924. s. 3.

¹²²⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, March 30, 1925. s. 3.

Antlaşmanın onaylanmamasının tüm bu sorunlara kaynaklık ettiğini söyledi. Bristol ise, Antlaşma onaylansa da okullar sorununun çözüleceğinden şüpheliydi.¹²²⁹ Çünkü Osmanlı Devleti'nin parçalanmasındaki ateşsiz silahlardan bir tanesi belki de en etkilisi Amerikan okullarıydı ve bu durum Cumhuriyetin kurucuları tarafından çok iyi biliniyordu.

Büyükelçilikler Ankara'ya taşınmadığı için Bristol, İstanbul'da ikamet ediyor, ihtiyaç duyuldukça Ankara'ya gidiyordu. Maynard Barnes, Wallace Treat ve Howland Shaw birer ay dönüşümlü olarak Ankara'da mümesillik görevini yürütmekteydi. Gillespie ise Ticari Ateşe görevine devam ediyordu.¹²³⁰ Bristol iki ya da üç ayda bir Ankara'ya giderek Başbakan İsmet İnönü ve Bakanlar ile görüşüyor ve bu süre zarfında askıda kalan sorunları çözmeye çalışıyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul'daki temsilcisi 1924 Temmuz ayı başına kadar Adnan Bey ve daha sonra onun yerine görevlendirilen Nusret Bey İstanbul'daki diplomatik temsilcilikler ile Ankara'da bulunan Dışişleri Bakanlığı arasındaki irtibatı sağlamaktaydı. Bu durum işleyişte sorunlara neden olmakla birlikte Ankara'yı geri kalmış bir kasaba olarak gören yabancı temsilcilikler İngiltere'nin de teşviki ile büyükelçiliklerini İstanbul'da tutmakta ısrar ediyordu. Bristol her gün Amerikan Yüksek Komiserliği emrindeki, konsolos, ticari ateşe, asker ve deniz subayları ile toplantı yaparak işleyişi idare etmeye çalışıyordu.¹²³¹

Lozan Antlaşması müzakerelerinde de uzlaşılamayan Amerikan vatandaşlığı kazanmış Türk uyruklarının durumu çözüm bekleyen diğer önemli sorundu. Amerika'daki antlaşma karşıtlarının en çok kullandığı argümanlardan bir tanesi olan bu husus, Lozan'da daha sonra çözülmek üzere ertelenmiş, Lozan Antlaşması onaylanmadığı için talepler sorununun çözümü amacıyla kurulacak komisyon ile vatandaşlık sorunu görüşmeleri de askıda kalmıştı. 1924 yılının Mayıs ayı sonunda Amiral Bristol Adnan Bey'den ABD'ye dönmek isteyen çifte vatandaş Podromos ile ilgili sorunun çözülmesini istedi. Bunun gibi sırada bekleyen altı başvuru daha vardı ve bu kişilerin Milli Mücadele döneminde işledikleri suçlar dolayısıyla yargılanmamak için ABD'ye kaçmaya çalıştıklarından şüpheleniliyordu. Ayrıca ABD'ye gitmek isteyenler Türkiye'de bıraktıkları taşınmazlar üzerindeki sahiplik haklarını da korumak amacındaydılar. Bristol, Başbakan İsmet Paşa ile görüşmesinde Podromos ve aynı nitelikteki diğer talepleri vatandaşlık sorunu çözülmeye

¹²²⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI*, *War Diary*, Confidential, April 19, 1924. s. 3.

¹²³⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI*, *War Diary*, Confidential, May 31, 1924.

¹²³¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI*, *War Diary*, Confidential, July 16, 1924. s. 4.

kadar bir geçici antlaşma (*modus vivendi*) ile aşmayı teklif etti fakat teklifi kabul edilmedi.¹²³² Çünkü böyle bir durum İstanbul'dan ABD'ye göçen Rum ve Ermenilerin tekrar geri dönmesinin yolunu açacaktı ve Lozan'daki tüm kazanımların içini boşaltacaktı.

Türkiye'de faaliyet gösteren en etkili Amerikan kuruluşları misyoner okulları ve hastaneleriydi. Okulların Milli Eğitim mevzuatına uydurulması ya da faaliyetlerine son verilmesi için çalışmalar devam ediyordu. Hastaneler ise çözüm bekleyen başlıca sorunlar arasındaydı. Misyoner Hastanelerinde ağırlıklı olarak, Amerikan, Ermeni ve Rum hemşireler hizmet veriyordu. Bunlardan en önemlisi İstanbul'da bulunan Amerikan Hastanesiydi. Hastane çalışanı, Ermeni ve Rumlar kendi vatandaşları hastaneye geldiğinde taraflı bir tutum sergiliyorlardı. Bu durum halk arasında şikayetlere neden olmuştu. Hastaneye gelen Ermeniler ücret ödemek istemezken, Rum doktorlar Rumlar için daha düşük ücret alınmasını talep ediyordu.¹²³³

Hastane kliniği ise ayrımcı bir uygulama ile Türk hastalara kendi hastanelerine gitmelerini söylüyordu. Hastanenin Ermeni doktoru yatan Türk hastaları hastaneden kovmaktaydı. Hastanedeki Türk doktor devam eden uygulamayı engelleyememişti. Amerikalı doktorlara çalışma izni verilmediği için Hastanede ağırlıklı olarak Türk vatandaşı Ermeni ve Rum doktorlar çalışmaktaydı. Gayrimüslim doktorların taraflı yaklaşımı hastaneye karşı hoşnutsuzluk oluşturmuştu.¹²³⁴

İstanbul'da bulunan Amerikan Hastanesinin çalışma usulleri okullar sorununa benzer problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaya başladı. Mütareke dönemindeki uygulamaları devam ettirmek isteyen Hastane Müdürü Dr. Post, Hastanedeki Şapelin tekrar açılmasını ve Hastanede Pazar günleri ayin yapılmasını istemiş fakat Bristol bu girişimi engellemiştir. Hastanede Türkçe dahil olmak üzere değişik dillerde İncil dağıtımı halen devam ediyordu. Sağlık Bakanlığı'nın Türk doktor çalıştırılması talimatına uymamak için Hastane yönetimi direnmekteydi. Ayrıca Hastanede hangi hastalara bakılacağı da en temel sorunlar arasındaydı. Tüm bu iç işleyiş sorunlarının okullar problemi gibi içinden çıkılmaz bir hal almadan çözülmesini isteyen Bristol, 1924 yılı Haziran ayı başında Hastane Danışma Kurulunu toplantıya çağırdı. Toplantıda, (a) Hastanenin sadece Amerikan

¹²³² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 26, 1924. s. 5.

¹²³³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 2, 1924. s. 3-4; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 27, 1925. s. 1-2.

¹²³⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 2, 1924. s. 3-4; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 27, 1925. s. 1-2.

vatandaşlarına mı, (b) Sadece Hıristiyanlara mı ve, (c) Türkler dahil herkese mi hizmet vereceği ele alındı. Danışma Kurulunda Bristol ve çoğunluk üçüncü seçeneğe sıcak bakıyordu.¹²³⁵ Toplantı sonrasında Dr. Post'un Hastane yönetiminden uzaklaştırılmasına ve herkese eşit hizmet verilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasına karar verildi.¹²³⁶

Danışma Kurulu kararına uygun olarak Dr. Post 1925 yılı ortalarında İstanbul'dan ayrıldı. Fakat bu sefer Milli Mücadele döneminde Merzifon'daki Amerikan Hastanesi Müdürü olan ve Pontuscu Rumları kışkırttığı için buradan kovulan Dr. Marden'in Dr. Post'tan boşalan yere atanması kararlaştırıldı. Bristol Nisan ayı sonunda Ankara'ya yaptığı ziyarette atama için Sağlık Bakanı Dr. Refik Bey ile görüşmesinde bu konuyu gündeme getirdi fakat Dr. Marden'in daha önce Merzifon'dan iki kez kovulduğunu söylemedi. Genel uygulamaya göre; 1914 yılından önce gerekli belgeleri almış olan yabancılar Türkiye'de doktorluk yapabiliyordu. Dr. Refik Bey, Bristol'un emrivakisini fark ederek Dr. Marden görevlendirilmeden önce gerekli belgelerin Sağlık Bakanlığı'na gönderilmesini istedi.¹²³⁷

Hastanelerde Hıristiyanlık dininin sembolleri olan Hz. Meryem, Hz. İsa ve haç figürleri bulunuyordu. Hastalar muayene için sıra beklerken hastalığın ön tetkikini yapmak bahanesiyle hastalara Hıristiyanlık propagandası yapılmaktaydı. Tüm uyarılara rağmen misyonerler belirtilen tutumlarından vazgeçmeye niyetli değillerdi.¹²³⁸ Bu durumun farkında olan Hükümet, Temmuz ayı başında Hastaneye bir müfettiş gönderdi ve gerekli izin alınmazsa hastanenin kapatılacağını bildirdi.¹²³⁹ Misyonerlerin denetiminde Konya'da ve Adana'da da iki hastane bulunmaktaydı ve Konya'daki hastane 1924 yılı ortalarında kapatılmıştı.¹²⁴⁰ Ayrıca Anadolu içlerindeki diğer Amerikan hastaneleri Amerikan Bayrağı'nı göndere çekerek sanki o bölgede Türk Devleti'nin yetkisi yokmuş gibi bir imaj yaratıyorlardı. Mardin'de benzer bir hadise yaşanmış ve nihayet hastane kapatılmıştı. Misyonerler bu durumdan şikayetçiydi.¹²⁴¹ Oysa kuruluşunda Amerikalı misyonerlerin yadsınamaz katkısı bulunan Bulgaristan bile Amerikan bayrağının kurumlar önünde tek başına göndere çekilmesine izin vermiyordu.

¹²³⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 2, 1924. s. 1-2.

¹²³⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 2, 1924. s. 3.

¹²³⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 27, 1925. s. 1-2.

¹²³⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 26, 1925. s. 2-3.

¹²³⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 8, 1924. s. 2.

¹²⁴⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 3, 1924. s. 4.

¹²⁴¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 9, 1924. s. 1.

28 Haziran 1924 tarihinde ABCFM'nin yıllık toplantısı İstanbul'da yapıldı ve Amerikan kuruluşları ile misyonerlerin Türkiye'deki geleceği belirlenmeye çalışıldı. Bristol, ABCFM üyeleri ile yaptığı konuşmalarda Türkiye'deki çalışanlarının Türk yasalarına uymasını istedi. İki seçenek vardı ya yasalara uymak ya da Türkiye'yi terk etmek.¹²⁴² Çünkü kapitülasyonlar devri çoktan geçmişti.

Bu esnada Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginlik çıkartan ardıl iki hadise peş peşe meydana geldi. İlk hadise Amerikalı bir denizci olan George W. McCarthy'nin 22 Mayıs 1924 tarihinde beylik tabancası ile bir Türk'ü öldürmesiydi. ABD Donanması, hadisenin kaza olduğu kanaatindeydi.¹²⁴³ Amerikan makamları McCarthy'nin diplomatik dokunulmazlık güvencesinde olduğu ve yargılanamayacağı iddiasındaydı. Hadisenin ertesi günü Bristol Adnan Bey'e bir muhtıra vererek McCharty'nin Elçilik personeli statüsünden dolayı hemen serbest bırakılmasını istedi.¹²⁴⁴ Oysa hadise kaza da olsa her egemen ülke böyle bir durumda vatandaşını öldüren katil zanlısını yargılama hakkına sahipti ve aksi uygulama kapitüler hakların halen yürürlükte olması anlamına gelecekti.

Bristol'un talebi Türk mahkemeleri tarafından kabul edilmedi. 12 Temmuz'da Bristol McCharty sorununu Adnan Bey'in yerine görevlendirilen Nusret Bey ile ele aldı ve Adalet Bakanlığı'nın diplomatik dokunulmazlık hakkında McCharty'yi yararlandırmayacağı Nusret Bey tarafından kendisine söylendiğinde bu durumun Lozan'daki uzlaşmaya aykırı olduğunu ve kapitülasyonları tekrar gündeme getireceği tehdidinde bulundu. Bristol'a göre; McCharty'ye diplomatik dokunulmazlık hakkı tanınmalıydı ve benzer hak ABD'ye gidecek Türk diplomatlarına da tanınacaktı. Bristol, hadisenin kefalet ile kapatılmasını istiyordu.¹²⁴⁵

İkinci olay, Yunan menşeli Amerikan vatandaşı Adam Adamopoulos ile ilgiliydi. Adamopoulos, Yunan işgali sırasındaki sadakatsizlikleri ve işlemiş olduğu suçlar nedeniyle 1924 yılı Mart ayı başında tutuklandı.¹²⁴⁶ Bristol ve Ankara'daki mümessili Barnes, Adamopoulos için defalarca devreye girdi fakat tutukluluk, "hainlik suçlaması" düşünceye kadar sürdü. Bristol, Adamopoulos'un Lozan Barış Antlaşması af hükümlerine göre serbest bırakılmasını isterken, Ankara, ABD'deki vatandaşları için mütekabil uygulama

¹²⁴² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 28, 1924.

¹²⁴³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 18, 1924. s. 2.

¹²⁴⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 23, 1924. s. 3.

¹²⁴⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 12, 1924.

¹²⁴⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 19, 1924.

talep etmekteydi.¹²⁴⁷ İki ülke arasındaki diğer sorun Amerikan vatandaşlarına gayrimenkul elde etme ve satma hakkının tanınmamasıydı. ABD Hükümeti 1874 Protokolüne ve 1867 mülk edinim yasası hükümlerine göre bu haktan yararlanmak istiyor fakat talepleri kabul edilmiyordu. Çünkü iki ülke arasında henüz bir antlaşma yoktu ve bahsedilen protokol ve yasanın yürürlüğü kaldırılmıştı.¹²⁴⁸

Amerikan okulları ve hastanelerinin yanında Türkiye Cumhuriyeti topraklarında misyonerlerin faaliyette bulunan en etkili üçüncü kuruluşu NER idi. Milli Mücadele süresince Türkiye’de aktif olarak faaliyet göstermiş olan NER, Lozan sonrasında faaliyetlerini Kafkaslara, Yunanistan’a ve Bulgaristan’a kaydırıldı. NER çalışanları, özellikle mübadele ile Yunanistan’a giden mültecilere yardım ediyor, ihtiyaçlarını karşılıyordu. Oysa Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen mülteciler NER’in umurunda değildi. Bu durumu fark eden Bristol, NER şeflerine “dürüst davranmadıklarını” söyleyerek mülteci Türklere de yardım edilmesini istedi. L. Park Richards isimli Amerikalı gazeteci de NER’in bu ayrımcı yaklaşımını şiddetle eleştirenler arasındaydı. Annie T. Allen, Miss. Cushman gibi birkaç tarafsız NER çalışanının Müslüman Türklere yardım etmeye niyetlenmesi Ermeniler ve Lozan Antlaşması karşıtı Amerikalılar tarafından şiddetle eleştirilerek engellendi.¹²⁴⁹ Misyonerlerin denetiminde bir kuruluş olan NER’in böyle bir girişimde bulunmasını beklemek mantığa aykırıydı. Oysa aynı misyonerler, Türk halkına hizmet ettikleri iddiasıyla okullarına dokunulmamasını istiyordu.

Okullar sorunu, misyonerlerin eski alışkanlıklarından kaynaklanan anlaşmazlıklar, Amerikan kurumlarının ve işadamlarının karşılaştığı zorluklar ile McCharty ve Adamopoulos hadiseleri Bristol’un tekrar Ankara’ya gitmesini zorunlu hale getirmişti. Ağustos ayında Avrupa gezisine çıkacak olan Bristol arkasında sorun bırakmak istemiyordu ve günlüklerinde sürekli Türk Hükümeti ile Amerikan temsilciliği arasındaki problemlerden şikayet ediyordu. Başbakan İsmet Paşa’nın Ankara’da bulunmaması Bristol’un ziyaretini geciktirmişti.¹²⁵⁰ Görüşmeye gitmeden önce Dışişleri Bakanlığı

¹²⁴⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 5, 1924. s. 2.

¹²⁴⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, March 1, 1924. s. 3; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, April 15, 1924; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, November 3, 1924; **PRFRUS 1924**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1939. s. 733, 739.

¹²⁴⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 2, 1924. s. 2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 5, 1924.

¹²⁵⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 28, 1924.

Bristol'a gerekirse İsmet Paşa'yı Amerika'nın tüm temsilcilerini çekeceği şeklinde tehdit etmesi talimatını vermişti.¹²⁵¹

İsmet Paşa 7 Ağustos Perşembe günü Bristol ile görüşebileceğini bildirdikten sonra Bristol bir gün önceden Ankara'ya geldi. 7 Ağustos günü, saat 11'de başlayan görüşme yaklaşık altı saat sürdü. İsmet Paşa aynı zamanda Dışişleri Bakanı olduğu için görüşme Başbakanlık'ta değil Dışişleri Bakanlığı'nda yapıldı. Türk tarafında, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kamil Bey (Koperler), İsmet Paşa ve Hukuk Müşaviri Münir Bey (Ertegün) bulunurken, Amerikan tarafı Bristol ve Howland Shaw tarafından temsil ediliyordu. Shaw Türkçe konuşabilmekteydi fakat görüşmede tercümanlığı Münir Bey yapıyordu.¹²⁵²

Görüşmede ilk olarak Bristol, Türk-Amerikan ilişkilerinin endişe verecek boyutta bozuk olduğunu ve her geçen gün daha da kötüleştiğini söyledi ve ilk olarak Adamopoulos hadisesini gündeme getirdi. İsmet Paşa, mahkemede olan bir dava hakkında yorum yapamayacağını fakat Amerikan vatandaşlarına ayrımcılık uygulanması gibi bir durumun söz konusu olmadığını söyledi. Bristol, böyle bir yol takip edilmesi durumunda yurt dışındaki Türk vatandaşlarının zor durumda kalacağını söyledi ve mahkemelerde Amerikan vatandaşları için eşit muamele istediklerini yineledi.¹²⁵³ Adamopoulos, Bristol İsmet Paşa görüşmesinden 10 gün sonra, 18 Ağustos'ta serbest bırakıldı.

Aslında en önemli sorun okullar sorunuydu. Bristol bu konu ile doğrudan ilgileniyormuş görünmemek için önce Adamopoulos hadisesi üzerinde konuşmayı uygun görmüştü. Adamopoulos hadisesinden sonra okullar sorunu gündeme geldi. Bristol, "Amerikan okullarının Türkiye'nin iyiliği için çalıştığını ve Cumhuriyet rejimi ile uyum için olduğunu" belirtti. Amerika'dan gönderilen emirler de Türk kanunlarına uyulması

¹²⁵¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, April 24, 1924; The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State, Constantinople, August 9, 1924. PRFRUS 1924, C. II, a.g.e., s. 735-36; Duru, a.g.e., s. 187-190, 198.**

¹²⁵² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924. s. 1; Duru, a.g.e., s. 187-88; Orhan Duru, Amerikan tarafının görüşmeye tercümansız geldiğini kaydeder. Shaw gerektiğinde Bristol'a tercümanlık yapacak kadar Türkçe konuşabilmekteydi. Ayrıca Senatör King 1925 Temmuz ayında Türkiye'ye geldiğinde kendisi için Amerikan görüş açısını bilen bir tercüman istemiş ve Bristol King'in tercümanlığı için Shaw'ı görevlendirmiş, bununla birlikte tercümanlığı Komiserlik tercümanı Mehmet Azmi Bey yapmış fakat Shaw not almıştı. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, July 28, 1924. s. 2; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 14, 1925. s. 3.****

¹²⁵³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924. s. 3; Duru, a.g.e., s. 189-190.**

yönündeydi.¹²⁵⁴ Evvel emirde tekrar açılması istenilen okullar, Mersin, Tarsus ve Maraş'taki okullardı. Bristol yerel yetkililerin keyfi uygulamalarından şikayet ediyordu ve İsmet Paşa'nın müdahalesini talep ediyordu. Lozan'da okullar ile ilgili olarak İsmet Paşa tarafından verilen taahhüt mektubunu da dile getirmişti.¹²⁵⁵

Bunun üzerine İsmet Paşa, Münir Bey'den (Erteğün) daha önce Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey'in Dışişleri Bakanlığı'na okullar sorunu ile ilgili göndermiş olduğu cevabı Bristol ve Shaw'a tercüme etmesini istedi. Okullar izinlerini yenilemedikleri ve uyarılara kulak asmadıkları için kapatılmıştı. Ayrıca Lozan'daki mektup Türk yasalarına uymayı gerektiriyordu.¹²⁵⁶ Bristol, kapanmış olan okulların yeniden açılmasının en azından Vasıf Bey Milli Eğitim Bakanı olduğu sürece imkansızlığının farkındaydı. Fakat diğer Amerikan okullarının benzer şekilde kapatılmaması için kapanmış olanların keyfi olarak kapatıldığını iddia ederek yeniden açılmasını istiyordu. Bu bir müzakere şekliydi ve diğer Amerikalılar gibi Bristol tarafından da başarı ile uygulanıyordu. Bununla birlikte Lozan'da bu tür pazarlık ve müzakere yöntemlerini iyi şekilde gözlemlemiş olan İsmet Paşa, Bristol'un okullar ile ilgili taleplerini Milli Eğitim Bakanı'nın işine karışamayacağını söyleyerek geçiştirdi.

Görüşmedeki tıkanıklığı aşmak isteyen İsmet Paşa, okullar sorununu kapatarak Amerikan Devletinin de Türkiye'ye karşı iyi niyet taşımayan davranışları bulunduğunu kaydetti.¹²⁵⁷ Lozan Antlaşmasına karşı Amerika'da yürütülen kara propagandanın Türk karşıtlığına dönüşmesi kastedilmiş fakat detaya girilmemişti. Diğer sorun Ulen Company isimli Amerikan şirketi ile ilgiliydi. Şirket bazı işler yapmak üzere Ankara Belediyesi ile anlaşmış fakat imzalanana kontratta anlaşmazlıklar çıkmıştı. Bristol, Ankara'ya gelmeden önce Ulen Company temsilcisi M. D. Carrel'e uygun fırsat düşerse konuyu İsmet Paşa'ya aktaracağına söz vermişti.¹²⁵⁸ Uygun fırsat düşmüş olacak ki Bristol konuyu gündeme getirdi ve yine adil yaklaşım istedi. Teknik konular üzerindeki münakaşalar sonrasında

¹²⁵⁴ Bristol daha sonra günlüğüne böyle bir emirden haberi olmadığını fakat bunu söylemeye hakkı olduğunu düşündüğünü kaydedecektir. Söz konusu emir, ABCFM Genel Sekreteri J. L. Barton tarafından görüşme gerçekleşikten dört gün sonra, Bristol'un beyanından habersiz olarak 11 Ağustos'ta ABCFM Saha Sekreteri F. F. Goodsell'a gönderilecektir. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 11, 1924.** s. 1-2.

¹²⁵⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924.** s. 4; Duru, a.g.e., s. 190-91.

¹²⁵⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924.** s. 5; Duru, a.g.e., s. 191-92.

¹²⁵⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924.** s. 6-7.

¹²⁵⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 4, 1924.** s. 1.

Bristol geri adım atarak kendisinin Ulen Company'nin avukatı olmadığını ve Bay Ulen'in bir hafta sonra Ankara'ya gelerek konuyu ele alacağını söyledi.¹²⁵⁹

Bristol, Dışişleri Müsteşarı Tevfik Kamil Bey'in kendisine mütekabiliyet ilkesine göre McCharty'e diplomatik dokunulmazlık tanınacağını söylediğini fakat Adalet Bakanlığının bunu kabul etmediğini söyledi. İsmet Paşa, ortada bir yanlış anlaşılma olduğunu ve özel kişilere diplomatik dokunulmazlık verilebilmesi için iki ülke arasında özel bir antlaşmanın bulunması gerektiğini, böyle bir antlaşmanın olmadığını ve Türkiye'nin de kapitülasyon anlamına gelecek böyle bir antlaşma imzalamaya niyetli bulunmadığını söyledi.¹²⁶⁰ McCarthy, Türk makamları tarafından cinayet suçlaması ile tutuklanarak üç hafta hapsedilmiş ve Bristol İsmet Paşa görüşmesinden çok önce kefaletle serbest bırakılmıştı. Bristol'un amacı benzer hadiselerde personeline diplomatik dokunulmazlık (*immunity*) hakkı sağlamaktı. McCarthy, yargılamanın sonucunu beklemeksizin Türkiye'den kaçmıştır.

İsmet Paşa'nın taviz vermez bir tutum takınması üzerine Bristol, İsmet Paşa'ya Amerikan Hükümeti Türkiye'ye bu şekilde davransaydı ne yapacağını sordu. İsmet Paşa böyle bir uygulamanın devletler hukuku açısından da kabul edilemez olduğu görüşündeydi. Görüşme sonunda Amiral Bristol İsmet Paşa'ya Avrupa'ya tatile gideceğini ve dönüşünde tüm bu sorunların eşitlik ilkesi temelinde çözülmüş olması için İsmet Paşa'nın iyi niyetine güveninin tam olduğunu söyledi. İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin devamı için İsmet Paşa'nın çaba göstermesi gerektiğini ima etti.¹²⁶¹ Görüşme sonunda ele alınan tüm konular karşılıklı olarak tekrar özetlendi ve sene sonunda Lozan Antlaşmasının senato tarafından onaylanarak resmi ilişkilerin başlayacağına olan ümit tekrarlandı. Bristol, basın organlarının yazdığının aksine Amerika'ya değil Avrupa'ya gidecekti.¹²⁶²

McCharty görüşme yapıldığı esnada kefalet ile serbest kalmıştı fakat mahkemesi devam ediyordu. Diplomatik dokunulmazlık durumunda mahkeme düşecekti. Aslında bir subay olan McCharty diplomatik misyon ile ilgili değildi ve sadece diğer donanma personeli gibi Bristol'un emrinde görev yapmaktaydı. Böyle bir uygulama tüm Amerikalı donanma subaylarına diplomatik dokunulmazlık verilmesi gibi kabul edilemez bir

¹²⁵⁹ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924. s. 8-9; Duru, a.g.e., s. 194-95.

¹²⁶⁰ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924. s. 10-12.

¹²⁶¹ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924. s. 13-15.

¹²⁶² LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 7, 1924. s. 16.

uygulamayı da beraberinde getirecekti. Son görüşülen konu Robert Koleji öğretmeni Prof. Ficher'in eşekli karikatür hadisesi ve okuldan kovulması talebiydi.

1924 yılı Ağustos başında İsmet Paşa ile Amiral Bristol arasında gerçekleşen görüşme Cumhuriyet kurulduktan sonra iki ülke arasındaki ilk ciddi krizdir. McCharty ve Adamopulos krizlerinin daha öncekilerden tek farkı ABD Hükümeti'nin bu sefer savaş gemilerini yollamak yerine, Yüksek Komiserini Ankara'ya göndermeyi tercih etmiş olmasıdır. Bristol, görüşme için çok iyi hazırlanmış ve krizi Amerikan çıkarları doğrultusunda çözeceğinden emin olarak Ankara'ya gelmişti. Yaklaşık altı saat süren görüşme esnasında zaman zaman üstü kapalı tehditlere başvurmuş fakat İsmet Paşa'nın da en az kendisi kadar konulara hakim olduğunu görerek geri adım atmıştı. Sabah 11'de başlayan görüşme ara verilmeksizin devam etmiş ve 16.45'te sona ermişti.

Bristol daha sonra günlüğüne görüşmeden istediklerini almayı başardığını fakat Amerikan çıkarlarının korunabilmesi ve elde edilebilmesi için sabırlı olunması gerektiğini kaydetti. Uzun görüşme gazetelerde de yer almıştı ve Bristol tatmin edici bir görüşme olduğunu söylemişti.¹²⁶³ Oysa, okullar sorununda, Adamopulos ve McCharty hadiselerinde İsmet Paşa müzakereye yanaşmamıştı. Ulen Company'nin teklifine bizzat Bay Ulen tarafından sunulması için süre tanınması kabul edilmişti. Daha sonra Ulen Company ile gerçekleşen görüşmelerde anlaşma sağlanamayacak ve bu Amerikan girişimi başarısız olacaktır.¹²⁶⁴ Bristol, Amerikan Hükümeti'nin önünde iki seçenek bulunduğunu düşünüyordu; Ya Türklerle sonuna kadar zıtlaşmak, ya Bakanlığın talimatı ile tüm temsilcileri çekmek ya da uzlaşma yoluna gitmek.¹²⁶⁵ Birinci yolun Amerikan çıkarlarından başka kimseye zararı olmayacaktı ve bu nedenle üçüncü yol tek çare olarak görülmekteydi.

Bristol, Amiral gemisi *Scorpion* ile 12 Ağustos'ta yerine Barnes'i bırakarak İstanbul'dan ayrıldı.¹²⁶⁶ Bristol'un ayrılması ile Türk Hükümeti'ne ABD'nin ne kadar ciddi olduğu gösterilmesi amaçlanmıştı. İlk ziyaret edilecek yer manastırları ile ünlü Aynaroz

¹²⁶³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 9, 1924. s. 17; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 7, 1924. s. 2.

¹²⁶⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 20, 1924.

¹²⁶⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 19, 1924; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, October 7, 1924. PRFRUS 1924, C. II, a.g.e., s. 737-38.

¹²⁶⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 12, 1924; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 13, 1924.

(Athos) Dağı'ydı. Bu ziyareti önemli yapan husus Bristol'un daha önce İstanbul Patrikliği'nin Aynaroz'a taşınmasının daha uygun olacağı teklifinden ileri geliyordu. Bristol Avrupa'da fırsat buldukça İstanbul'dan sürgün edilen hanedan mensupları, Türk temsilciler ve Avrupa'da yaşayan Türkler ile görüştü.¹²⁶⁷ İki ay sonra İstanbul'a döndüğünde Adamopoulos ve McCarthy ile Ficher sorunları çözülmüş fakat kapanan okulların açılması sağlanamamıştı. Uzun tartışmalar sonrasında Ficher'in görevine devam etmesine izin verilmişti.¹²⁶⁸

20 Nisan 1917 tarihinde Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri kesildiğinde ABD'nin Türkiye'deki çıkarlarını İsveç Elçiliği üstlenmiş, Amiral Bristol İstanbul'a Yüksek Komiser olarak atandığında da diplomatik ilişkileri İsveç Elçiliği yürütmeye devam etmişti. 1925 Ocak ayı başında, İsveç elçisi Amiral Bristol'u bilgilendirerek Hükümeti'nin temsil görevini sonlandırmak istediğini söyledi. Zaten temsilde sorunlar yaşanıyordu çünkü İsveç elçisi de henüz Ankara'ya güven mektubunu sunmamıştı. Temmuz ayında İsveç Elçisi elindeki tüm belge, tutanak, yazışma, kitap, gazete ve temsil ile ilgili materyalleri Bristol'a devrederek, sekiz buçuk yıldır süren ABD'yi temsil görevini tamamlamış oldu.¹²⁶⁹

Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk-Amerikan ilişkilerindeki ilk diplomatik kriz, McCharty ve Adamopoulos hadiselerinde çıkmıştı. İkinci diplomatik kriz, 1925 yılının başında J. Wylie Brown isimli Amerikan vatandaşı ile bir Türk vatandaşı arasındaki anlaşmazlık nedeni ile çıktı. Mahkeme Brown'u haksız görerek tutuklamaya ve hapsedmeye karar verdi. Brown'un avukatı Adil Bey'in araya girmesiyle dava ertelendi.¹²⁷⁰ Olayın ciddiyetini gören Brown ve avukatı Bristol'a başvurarak yardım istedi. Bristol, aynı gün vakit geçirmeksizin Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul temsilcisi Nusret Bey ile görüşerek tehdit eder bir tonda kapitülasyonlar kalkalı iyi niyet ile hareket ettiklerini fakat Brown'un bir gün bile hapsedilmesi durumunda bunun ciddi sonuçlara neden olacağını söyledi.¹²⁷¹

¹²⁶⁷ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, September 7, 1924.

¹²⁶⁸ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, October 6, 1924.

¹²⁶⁹ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, January 24, 1925. s. 2; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, May 1, 1925; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 8, 1925. s. 2; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, January 12, 1925. PRFRUS 1925, C. II, a.g.e., s. 728-29.

¹²⁷⁰ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, February 8, 1925.

¹²⁷¹ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, February 9, 1925.

Aslında Bristol, Türk Hükümeti'nin kapitülasyonlar döneminde olduğu gibi diplomatik temsilcilerin vatandaşlarının hakkını korumak için mahkemelerde ya da diğer kuruluşlarda aracı olmasına kesinlikle karşı olduğunu biliyordu. Bu nedenle Nusret Bey ile Brown'un durumunu görüşmek istememişti. Fakat Avukat Adil Bey bunun mutlaka etkili olacağını söyleyerek Bristol'u teşvik etmişti.¹²⁷² Bristol ile görüşmesinden sonra Nusret Bey, avukat Adil Bey'i çağırarak konu hakkında bilgi aldı ve konuyu inceleyeceğini söyledi.¹²⁷³ Nusret Bey'in elbette avukatın Bristol'u kışkırtarak üstüne gönderdiğinden haberi yoktu. Brown hapsedilmeyerek daha sonra ABD'ye döndü.

3.1.1.1. Amerikan Okulları Sorunu

Eğitim, en etkili propaganda yöntemidir. Bilgiye aç olarak henüz değer yargıları oluşmadan eğitmenin karşına gelmiş bireylere verilecek dersler ile her türlü propaganda hissettirilmeden zihne kazınabilir. Amerikalı misyonerler bu gerçeğin farkında olarak gittikleri yerlerde halkın iki temel ihtiyacı olan eğitim kurumları ve hastaneler açtılar. Böylece, insani bir hizmet yaparken Protestanlığı da zahmetsizce halka anlatabileceklerdi. Bu uygulamada, kapitülasyonların da etkisiyle büyük başarı kazandıkları söylenebilir. Fakat Cumhuriyet kurulduktan sonra yaklaşımlarını değiştirmek zorunda kaldılar. On yılların birikimi ile oluşmuş alışkanlıklardan ve asıl amaç olan Protestanlık propagandasından vazgeçmek kolay bir iş değildi. Bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarında ABD eğitim kurumları ile Türkiye Cumhuriyeti arasında derin anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden oldu. Kurucu unsurları ve ezici çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede İslami tedrisat sınırlanmışken, misyoner okullarında Hıristiyanlığın serbestçe propaganda yapılmasına izin verilmesini beklemek eşyanın tabiatına aykırı bir durumdu. Oysa misyonerler propagandadan kolayca vazgeçmeye niyetli değildi.

Bu yüzden Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra ortaya çıkan Amerikan okulları sorununu misyonerlerin faaliyetlerinin devamı olarak kabul etmek gerekir. Çünkü soruna kaynaklık eden eğitim kurumlarının hemen tamamı misyonerlerin yönetimindeydi. Lozan öncesinde ve sonrasında Türkiye'deki gayrimüslim nüfus göç ettiği için misyonerlerin etkinliklerini devam ettirebilecekleri tek kuruluş Osmanlı döneminde

¹²⁷² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, February 8, 1925.

¹²⁷³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, February 8, 1925.

kurulmuş olan okullardı. Mevcut durum göz önüne alındığında, misyonerler uygulamaya konulmaya çalışılan laik eğitim karşısında büyük bir engel teşkil ediyorlardı.

Misyoner raporlarının verdiği bilgiye göre; I. Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren 675 Amerikan okulu vardı ve bu okullarda 34.317 öğrenci eğitim görmekteydi. Amerikan okullarının hemen hepsi misyonerlerin denetimindeydi.¹²⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülke içerisinde halen 462 misyoner okulu faaliyet gösteriyordu. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhit-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde, gayri milli eğitim veren bu müesseseler kendi istekleriyle kendilerini feshetmeye veya yasa dışı faaliyetleri dolayısıyla yasal olarak varlıklarına son vermeye zorlandı.¹²⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemini dini temayüllerin dışına çıkartmak için İslami eğitime kısıtlamalar getirirken, ABCFM ironik bir istekle kendi denetiminde Hıristiyanlık eğitimi veren yeni okullar açmayı talep ediyordu.¹²⁷⁶

Lozan'da halledilemeyen okullar sorunu böylece yeniden gündeme gelmiş oldu. Aslında Amerikan okullarının Türkiye'deki eğitime yapmış olduğu katkı Milli Mücadele liderleri tarafından da takdir ediliyordu. Fakat misyonerlerin okullar yoluyla arkalarında bırakmış olduğu tahribat da kabul edilebilir boyutta değildi. Çok sayıda isyan ve yıkıcı eğilimin köklerinin misyoner okullarında ortaya çıkmış olması ve misyonerlerin bir dönem Alevi Türkleri bile kışkırtmaya çalışması okulların millileştirilmesini ya da en azından sıkı kontrol altına alınmasını kaçınılmaz hale getirmişti. Misyonerler ise ilk başta bu denetimi kabule yanaşmayarak kendi deyimleri ile “şark usulü pazarlıkla” yeni tavizler koparmak peşine düştüler.

Bristol 1924 yılı Nisan ayı başında, Lozan Antlaşmasının onay sürecinin gecikmesi nedeni ile ortaya çıkan anlaşmazlıkları görüşmek üzere Ankara'ya geldi. Bu ziyaret esnasında Başbakan İsmet Paşa dahil tüm bakanlar ile görüşen Bristol, 10 Nisan'da Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Vasıf Bey (Çınar) ile de görüşerek okullar sorunu gündeme getirdi. Vasıf Bey, yabancı okullarına karşı toleransı olmaması ve milli bir eğitim sistemi kurmak için çalışması ile biliniyordu. Kendisi, geçmişte diplomatik temsilciliklerin gölgesine sığınarak serbestçe istediklerini yaban yabancı okulları hizaya getirmeye kararlıydı.

¹²⁷⁴ William H. Hall, **Reconstruction in Turkey**, New York: Private Distribution Only, 1918. s. 41.

¹²⁷⁵ Gülbadi Alan, **Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008. s. XV.

¹²⁷⁶ Fahir Armaoğlu, “Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 37, C. XIII, Mart 1997. s. 2-3.

Bu nedenle Bristol ile görüşmesi esnasında Vasıf Bey, Amerikan okulları dahil tüm eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğunu ve diplomatik temsilciliklerin Hükümet ile okullar arasındaki işleyişe karışmaması gerektiğini söyledi. Vasıf Bey'in ultimatoma niteliğindeki bu çıkışı karşısında Bristol, elindeki tek argüman olan, kanunlara ve ikili antlaşma şartlarına uyulmasının gerekliliğine vurgu yapmak zorunda kaldı. Konuşma esnasında Bristol'un kapalı Amerikan okullarının yeniden açılması talebi Vasıf Bey tarafından cevaplanmayarak geçiştirilmişti.¹²⁷⁷

Kapitülasyonlar döneminde İstanbul'daki diplomatik temsilcilikler vatandaşları ile ilgili bir gelişme olduğunda, muhatabın haklı ya da haksız olmasını göz önüne almadan vakit geçirmeksizin Babıali nezdinde girişimde bulunuyor ve istekleri karşılanmazsa tehditleri devreye sokuyorlardı. Mevcut uygulamanın ve sakıncalarının canlı şahidi olan Türkiye Cumhuriyeti Kurucuları, Vasıf Bey'in okullar sorununda takip ettiği yönteme uygun olarak diplomatik temsilciliklerin görev alanları dışındaki olaylara müdahale etmesine izin vermemeyerek, müdahale durumunda hadiseyi daha sert bir yaklaşımla ele alıyordu.¹²⁷⁸ Bu durumun Amiral Bristol da farkındaydı ve mümkün olduğu kadar Amerikan vatandaşları ile ilgili hadiseleri dolaylı yollardan idare etmeye çalışıyordu. Oysa bazı misyonerler halen Türklere karşı hoşnutsuzluk hislerine sahipti ve "Türkler için bir şey yapılmasına değmeyeceğini" düşünüyordu. Buna karşın Robert Koleji Müdür C. F. Gates ve Bristol Türklere bir şans verilmesinden yanaydı.¹²⁷⁹

Bristol için en büyük iki problemden bir tanesi ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri düzenleyen bir antlaşmanın olmaması ve misyonerlerin denetimindeki Amerikan okullarının kapitülasyonlar döneminden gelen alışkanlıkla yasalara uymak istememesiydi. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı ilk başlarda Amerikalıların ilk ve ortaokul açmasına karşı çıkmıyordu. Hıristiyanlık propagandası nedeniyle lise düzeyindeki okulların açılması konusunda dikkatli bir politika takip ediliyordu.¹²⁸⁰ 1924 yılında özellikle YMCA'nın kapatılan okulları ile Maraş ve Mersin'deki kolejlerin açılması isteniyordu. Bristol, Ankara'da Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey ile görüşükten sonra

¹²⁷⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 10, 1924. s. 9-10.

¹²⁷⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, February 6, 1925.

¹²⁷⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 31, 1924. s. 2.

¹²⁸⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 12, 1924. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 6, 1925. s. 5.

okullar sorununa doğrudan karışmayarak, misyonerleri nasıl bir yöntem takip etmeleri gerektiği konusunda yönlendirmeyi tercih etmeye başladı.¹²⁸¹

Lozan Barış Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra, 1924 yılı başında yabancı okullarındaki dini sembollerin kaldırılması istenmişti. Sembollerini kaldırmayı reddeden Fransız ve İtalyan okulları kapatıldı.¹²⁸² Amerikan okullarının büyük kısmı yönetmeliklere uyduğu için ilk aşamada herhangi bir yaptırıma uğramadı.¹²⁸³ Daha sonra Maraş'taki Amerikan Kız Lisesi ve Tarsus'taki Aziz Paul Amerikan Koleji izinlerini yenilemedikleri için kapatıldılar. Bu kolejleler izinlerini yenilememelerinin yanında halen komitacı Ermenileri personel olarak çalıştırmaya devam ediyordu.¹²⁸⁴ Tarsus Koleji YWCA denetimindeydi ve uyarılara rağmen propaganda yapmaktan vazgeçmemişti. Ayrıca, uyarılara rağmen Kolej'de Türk karşıtı görüşleri ile bilinen Arap milliyetçisi bir öğretmenin çalıştırılmasına devam edilmiş, Müslüman öğrencilerin Hıristiyanlık derslerine devamı mecburi tutulmuş ve okulun dış cephesindeki Yunan Bayrağı'nın rengi olan mavi ve beyaz boya değiştirilmemişti.¹²⁸⁵ Konu, Bristol ile İsmet Paşa arasında Ağustos başında yapılan görüşmede gündeme geldi fakat Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okulların yeniden açılması kabul edilmedi.¹²⁸⁶

Aslında, Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey kapatılmış olan Amerikan okullarının tekrar açılmasına izin vermeyi düşünmüyordu. Zaten yeni Amerikan okulları açılmasına da müsaade edilmeyecekti. Çünkü Amerikan okullarında Hıristiyanlık propagandası yapılmasından vazgeçilmemişti. Geçici bir süreliğine bu propagandadan vazgeçilse de bunun uzun ömürlü olması eşyanın tabiatına aykırıydı. Çünkü okullar ABCFM'e bağlı misyonerlerin idaresindeydi ve misyonerlerin ilk işi diğer dinlerden daha üstün olduğuna inandıkları Hıristiyanlık dinini Müslümanlar arasında yaymaktı.¹²⁸⁷ Bu durumun Milli Eğitim Bakanlığı kadar Amiral Bristol da farkındaydı. Fakat temsil ettiği ABD Devleti'nin

¹²⁸¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 12, 1924. s. 1-3.

¹²⁸² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 18, 1924. s. 2; *New York Times*, "Schools in Turkey Close", April 10, 1924. s. 8; *New York Times*, "Allies Protest Turkey on Closing of Foreign Schools", April 13, 1924. s. 1; Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*, Minnesota: University of Minnesota, 1971. s. 282; *Los Angeles Daily Times*, "Break Seen for Angora and Vatican", May 5, 1924. s. Part I, 15.

¹²⁸³ *New York Times*, "14.000 Out of Schools by Turkish Order", April 15, 1924. s. 8.

¹²⁸⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 4, 1924. s. 5.

¹²⁸⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 3, 1924. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 19, 1924. s. 2.

¹²⁸⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 7, 1924. s. 3-4; Duru, a.g.e., s. 191.

¹²⁸⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 15, 1924. s. 2.

çıkarlarını korumak için okullar sorununda misyonerlerin tarafını tutmak durumunda kalmıştı. Bristol, okullar sorununda gayri resmi bir rol üstlenmek durumundaydı çünkü resmi olarak bu konuda girişimde bulunması Türk Hükümet katlarında hoşnutsuzluğa neden oluyordu.

Okullar sorunu ile ilgili diğer önemli problem, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bireysel karakterin ve düşünce yapısının oluştuğu ilk ve ortaokul düzeyinde yabancı okul açılmasına izin vermemekte kararlı olmasıydı. İlk başlarda Amerikan kurumlarının ilk ve orta dereceli okul açmasına izin verilmiş fakat daha sonra bu uygulamadan vazgeçilmişti. Ayrıca, bazı hassas sınır boylarında etnik yapı daha çok Türk olmayan unsurlardan oluştuğu için bu bölgelerde hiçbir düzeyde yabancı okul açılmasına izin verilmeyecekti. Çünkü yabancı okulların geçmişte olduğu gibi Türk olmayan unsurları kışkırtıp devlete isyan ettirmesi muhtemeldi. Milli Eğitim Bakanlığı, tüm bu konuları ve okul açılma şartlarını belirleyen 24 maddelik bir yönergeyi (*circular*) ABCFM'e iletilmek üzere Bristol'a gönderdi.¹²⁸⁸

Milli Eğitim Bakanlığı yabancı okullarını denetim altına almak istiyordu. Bu amaçla bütün okulların izinlerini 1924 yılı sonuna kadar yenilemelerini ve Osmanlı Devleti'nden alınan irade, ferman, gibi kuruluş belgelerinin Bakanlığa sunulması şartını getirdi.¹²⁸⁹ 1925 yılı başında yabancı okullarda Türkçe eğitim verilmesi, tarih ve geometri derslerinin okutulması zorunluluğu getirildi.¹²⁹⁰ Uygulamada çok sayıda problemle karşılaşılması üzerine, okullar sorununda ortak bir politika oluşturulması gerekliliği ortaya çıktı. Belirtilen amaçla Yüksek Komiser Bristol'un başkanlığında tüm Amerikan Okul müdürlerinin katılımı ile 1924 yılı sonunda bir toplantı yapıldı ve mevcut sorunlar ele alınarak çözüm yolları kararlaştırıldı.¹²⁹¹

Okullar sorununa çözüm arayışları devam ederken, misyoner öğretmenlerden kaynaklı sıra dışı hadiseler de yaşanmaktaydı. Bunlardan ilki, Robert Koleji Öğretmeni Prof. Ficher'in neden olduğu hadisedir. Robert Koleji'nde öğretmen olan Prof. Edgar J. Ficher, Türkiye'ye gelen Amerikalılara Türkler aleyhinde söylevler veriyordu. Amerikan

¹²⁸⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 8, 1924. s. 11-13; Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999. s. 22-23.

¹²⁸⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 8, 1924. s. 2-4.

¹²⁹⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, March 28, 1925; Sezer, a.g.e., s. 42.

¹²⁹¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 8, 1924. s. 2-4.

gemisi ile Türkiye'ye gelen turistlere "Türkiye'nin Tarihi Anıtları" adıyla yaptığı sunumda üzerinde "iki eşek ve bir Türk'ün" resimlerinin bulunduğu fotoğrafın altına "üç iyi arkadaş yazmıştı". Ficher'e göre güya bu şekil resimler ABD'de aşağılama değildi ve Türkler olayı abartıyordu.¹²⁹² Oysa Ficher sunumu kasıtlı olarak yapmış ve Amerikalılara Türklerin eşeklerle arkadaşlık yapacak düzeyde akla sahip olduğunu ima etmeye çalışmıştı.

Bu nedenle Türk Milli Eğitim Bakanlığı ya Ficher'in kovulmasını ya da Robert Koleji'nin kapatılmasını istiyordu. ABD Dışişleri Bakanlığı, Robert Koleji Mütevelli Heyeti'nin de yönlendirmesi ile Ficher'in kovulmasını kabul etmemeye karar verdi. İstanbul'a ve Robert Koleji Müdürü Gates'e de bu yönde talimat gönderildi.¹²⁹³ Uzun tartışmalar sonrasında Ficher'in görevine devam etmesine müsaade edildi.

Bristol, kapatılan Amerikan okullarını açtırmaya ya da en azından açık olanları kapatırmamaya çalışırken ikinci hadise patlak verdi. 1924 yılı Ağustos ayında Prof. Ficher'in neden olduğu eşekli resim hadisesinden ders alınmamış olacak ki, 1925 yılı Mayıs ayı başında benzer hadise İstanbul Kız Koleji'nin etkinliğinde meydana geldi. Robert Koleji'nde düzenlenen kız öğrencilere yönelik Hıristiyan Konferansı'nda yapılan piyes gösterisinde bir eşeğin başına Osmanlı fesi konularak sahnede gezdirildi. Osmanlıyı ve dolayısıyla tüm Türkleri eşek gibi gösteren bu aşağılayıcı davranış kabul edilebilir değildi. Ayrıca konferanstan sonra öğrenciler karışık olarak bitişikteki şapele giderek ayine katılmıştı. Kolej yönetimi Türk öğrencilerin ayine gitmesine izin verilmediğini söylese de, ayine katılan ve teşvik edilen öğrencilerin mevcudiyeti biliniyordu. Eşeğe Osmanlı fesi giydirilmesi hadisesi öğretmen Bayan Smith'in kontrolünde gerçekleşmişti. Amerikan arşiv yazışmalarında "*donkey incident*" olarak geçen bu hadise yüzünden Milli Eğitim Bakanlığı Koleje müfettiş gönderdi ve sert tedbirler almak zorunda kaldı.¹²⁹⁴

Amerikalı misyonerlerin eşek takıntısını anlamlandırmak mümkün değildir. Hadise kamuoyunda büyük tepkiye neden oldu. Milli Eğitim Bakanı H. Suphi Bey, Amerikan okullarına aşırı tolerans tanımakla suçlanıyordu. Bristol, İstanbul'daki tüm Amerikan okul temsilcilerini bir araya toplayarak hadisenin dikkatsizlik nedeni ile mi yoksa kasten mi yapıldığını ortaya çıkartmaya çalıştı. Bu incelemelerden bir sonuç alınmadı. Bunun üzerine Bristol'un yönlendirmesi ile hadisede katılımı olan herkesin sorumluluğu

¹²⁹² LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 23, 1924. s. 2.

¹²⁹³ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 30, 1924.

¹²⁹⁴ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, May 8, 1925.

paylaşmasına ve ortak bir tutum alınmasına karar verildi.¹²⁹⁵ Bristol, görev alanındaki Amerikan topluluğunun kendi içinde çatışmaması ve ortak bir cephe oluşturması için uzun süredir mücadele vermekteydi ve bu tatsız hadise nedeniyle yılların uğraşı ile oluşturduğu birlikteliğin bozulmasını istemiyordu.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan soruşturma sonrasında hadiseye dahil olan YMCA, ve YWCA'nın bundan sonra her iki okul ile ilgisini kesmesi, Bayan Smith'in de görevine son verilmesi kararlaştırıldı.¹²⁹⁶ Oysa eşek hadisesinde en az suçu olan Amerikan kuruluşları YMCA ile YWCA idi. Diğer misyonerlerden farklı olarak Türklere karşı ılımlı yaklaşımları ile bilinen Robert Koleji Müdürü C.F. Gates'in böyle bir piyese izin vermiş olmasını da anlamak da mümkün değildi.

Yukarıdaki benzer hadisler Milli Eğitim Bakanlığı'nın yabancı okullara karşı şüphelerinin haksız olmadığını göstermişti. Okullar sorununa iki tarafı da tatmin edici çözüm bulmak mümkün olmuyordu. 1925 yılına girildiğinde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde halen faal olan Amerikan misyoner okulu sayısı 10'nun altına düştü.¹²⁹⁷ Mart ayı başında ABCFM Savaş süresince kapatılan okullarının tekrar açılması için Milli Eğitim Bakanlığı'na başvuruda bulundu. ABCFM'e bağlı okullar 1886 tarihinden itibaren I. Dünya Savaşı dönemine kadar izinli olarak faaliyet göstermişti.¹²⁹⁸ Cumhuriyet kurulduktan sonra bu izinlerin tekrar yürürlükte olması isteniyordu. Oysa Cumhuriyet'in Hurucuları geçmişteki taahhütlerin kabul edilmeyeceğini Lozan'da bildirmişti. Bu nedenle okullar sorununda herhangi bir ilerleme sağlanamadı.

Misyonerlerin kontrolündeki okullarda ise halen ayrımcılık ve Hıristiyanlık propagandası el altından devam ediyordu. Robert Koleji ve İstanbul Kız Koleji Bulgar öğrencilere tercihli burs sağlarken aynı hakkı Türk öğrencilerden esirgemekteydi. Oysa her iki okul Türk topraklarında hizmet veriyor ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm imkanlarından faydalanıyordu. Ayrıca, Amerikalılar ve özellikle misyonerler kendi aralarında sürekli Türkleri ve Türk Hükümeti'ni aşağılayıcı şekilde eleştiriyor ve suçluyorlardı. Bu aşırı ve taraflı yaklaşımlar kendi arkadaşlarını bile rahatsız edecek boyuta gelmişti. Amerikan

¹²⁹⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 13, 1925; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 21, 1925. s. 3.

¹²⁹⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 2, 1925.

¹²⁹⁷ Grabill, a.g.e., s. 282; Mark Malkasian, "The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 16, No. 3, Ağustos, 1984. s. 361.

¹²⁹⁸ *The Ambassador in Turkey (Grew) to the Secretary of State*, Constantinople, November 23, 1927. PRFRUS 1927, C. III, Washington: Government Printing Office, 1942. s. 809.

kolonisinin içindeki söylentiler Bristol'a kadar ulaşmış ve günlüğündeki kayıtlar arasında yerini almıştı.¹²⁹⁹

Tüm bu gelişmelerden haberdar olan Milli Eğitim Bakanlığı 1926 yılı ortalarında, Amerikan okullarının belli sayıda Türk öğrenciyi burslu okutması şartını getirdi. Bakanlığın talep ettiği sayılar 10 ile 25 öğrenci arasında değişiyordu ve örneğin Robert Koleji'nden 25 öğrenciyi burslu okutması isteniyordu. Türk öğrencilere burs verme zorunluluğu daha çok Hıristiyanlara eğitim veren kurumlara yönelikti ve Türk öğrencilere eğitim veren Bursa ile İzmir'deki okullara yönelik böyle bir talep gelmemişti. Amerikan Okul yöneticileri ilk başta bu talebi kabul edilemez bulmakla birlikte daha sonra Bakanlığın talebini ortalama %50 azaltarak uygulamaya koydular. Bristol, Türk öğrencilere burs verilmesini destekliyordu çünkü bu sayede Türkler Amerikan okullarının değerini anlayacak ve burs alan öğrenciler idarecilerin çocukları olacağı için Amerikan okulları üzerindeki baskı hafifleyecekti.¹³⁰⁰

Robert Koleji Müdürü Gates, var olan kolej binasına ek bir bina inşa etmek istiyordu ve bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurmuş fakat talebi reddedilmişti. Milli Eğitim Bakanı Necati Bey, İstanbul'a geldiğinde Koleje uğramış ve Gates'e talebini yenilemesi halinde gerekli iznin verileceğini söylemişti. Gates talebini yeniledi fakat Lozan Antlaşması reddedilmeden birkaç gün önce kendisine verilen cevapta iki ülke arasındaki Antlaşma onaylanmadan böyle bir inşaata izin verilemeyeceği bildirildi.¹³⁰¹ İki ülke arasında bir antlaşma olmaması Gates'in talebinde daha ileri gitmesini engelleyen temel faktördü ve bu gibi olumsuzlukları göz önünde tutan Gates Antlaşmanın onaylanmasını en çok isteyenler arasındaydı.

Okullar sorunundaki anlaşmazlıklar devam ederken 17 Şubat 1927 tarihinde gerçekleşen karşılıklı nota değişimi ile Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu. 2 Mart'ta Bristol Dışişleri Bakanı Kellog'a bir telgraf göndererek Türk Hükümeti'nin Amerikan okullarının yeniden açılmasına izin vereceğini bildirdi ve bu konuda bir nota değişimi için yetki istedi.¹³⁰² Ayrıca diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını fırsata dönüştürmek isteyen ABCFM, 1927 Mart ayı içinde, 1925 yılında

¹²⁹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 3, 1925.

¹³⁰⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, October 4, 1926. s. 4.

¹³⁰¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 17, 1927.

¹³⁰² *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, March 2, 1927. PRFRUS 1927, C. III, a.g.e., s. 801.

yapmış olduğu okullarının açılması talebini yineledi. Talep üzerine Milli Eğitim Bakanlığı Amerikan okullarının tekrar açılmasının önünde bir engel bulunmadığını bildirdi. Fakat 1927 yılı sonuna gelindiğinde istenen izin halen verilmemişti.¹³⁰³ 1927 yılında Türkiye’de sekiz faal Amerikan Okulu eğitim vermekteydi ve bunlar; Adana, Merzifon, İzmir, Tarsus, Bursa ve İstanbul illerinde bulunuyordu.¹³⁰⁴

3.2. ABD’de 6 Ağustos 1923 Tarihli Lozan Antlaşmasının Onay Süreci

Bağlaşıklar ile Türk Heyetleri arasındaki Lozan müzakerelerinin ilk tur görüşmeleri esnasında Ermeni lobileri Anadolu’dan kopartılacak topraklar üzerinde kendilerine ulusal bir yurt verilmesi için tüm imkanlarını seferber etmişler fakat başarılı olamamışlardı. Lozan’da yenilgiye uğrayan ve Türkiye’ye saldırmak için ellerindeki tüm araçları kaybeden Lobilerin bu seferki hedefi, 6 Ağustos’ta imzalanmış olan Lozan Antlaşmasının onaylanmasını engellemek oldu. Taşnak ve Hınçak artığı komitacıların Kongre’deki sözcülüğünü 1923 yılına kadar Türk karşıtı her önerge ve eylemin altında imzası bulunan Demokrat Partili Utah Senatörü William H. King yapacaktı. King, aynı zamanda Demokrat Parti’nin Antlaşmaya karşı raporlarını kaleme almaktan da sorumluydu.¹³⁰⁵ Lozan Antlaşması mücadelesinde 1927 yılına gelindiğinde karşıt cephenin muhalefet argümanları evrim geçirecek fakat 1923 yılındaki taraflı düşünce yapısı değişmeyecektir.

Lozan Antlaşmasına muhalefeti, Türkiye ile Bağlaşıklar arasındaki Lozan Barış Antlaşması müzakerelerine kadar geriye götürmek mümkündür. Çünkü Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinin ilk turunda ulusal yurt ümitleri suya düşen Ermeni komite ve komitacıları, ikinci tur müzakereleri devam ederken muhalefete başlamışlardı. Fakat bu tarihlerdeki muhalefet henüz derli toplu organize bir harekettten yoksundu. Muhalefet daha çok ferdi çıkışlar ile kendini göstermeye başlamıştı. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan dört gün sonra, Arsak Mahdesiyan isimli ABD vatandaşı Ermeni 27 Temmuz’da *New York Times*’a göndermiş olduğu mektupta “Lozan [Barış] Antlaşmasının yeni bir savaşın

¹³⁰³ *The Ambassador in Turkey (Grew) to the Secretary of State, Constantinople, November 23, 1927. PRFRUS 1927, C. III, a.g.e., s. 809; New York Times, “Turkey Keen to Aid American Schools”, July 25, 1925. s. 25.*

¹³⁰⁴ Armaoğlu, a.g.m., s. 2.

¹³⁰⁵ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 309.

tohumlarını ektiğini ve Ermeni ulusuna ihanet ettiğini” iddia etti.¹³⁰⁶ Bu esnada Türk-Amerikan Lozan Antlaşması müzakereleri halen devam ediyordu.

Lozan’da Türk-Amerikan antlaşması görüşmeleri sürerken, 1923 yılı başlarından itibaren ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye ile bir an önce bir antlaşma imzalamak ve antlaşmayı mümkün olursa Senato’nun Mart dönemi oturumlarına, bu mümkün olmazsa Aralık dönemi oturumlarına yetiştirerek onaylatmak istiyordu. Antlaşmanın Senato’da reddedileceği ihtimali hesaplar arasında yoktu. 1923 Haziran ayı sonlarına doğru, iki ülke uzmanları arasındaki müzakereler gayri resmi olarak devam ederken, “topraklarında yaşayan Hıristiyanların can ve mal güvenliğine dikkat etmeyen Türkiye ile bir antlaşma müzakere edilmemesi için” Dışişleri Bakanlığı’na çok sayıda önerge ve mektup gelmekteydi.¹³⁰⁷ Tepkiler dar bir alanda yoğunlaştığı için, Türkiye ile bir antlaşma müzakeresine muhalif mektuplar ve başvurular Dışişleri Bakanı Hughes’u ve Yakın Doğu Masası Şefi Dulles’ı Senato onayında problem çıkacağı şeklinde endişelendirecek boyutta değildi.

Oysa Antlaşma imzalandıktan sonra, altyapısı hazırlanmış olan muhalefet cepheyi açtı ve onayı engellemek için savaşı başlattı. Onay karşıtlarının karşısında onay taraftarlarının çalışma ve örgütlenmeleri yetersiz kaldı. 1923 yılına kadar Amerikan kamuoyunda oluşmuş olan Türk algısı ve Türklere karşı hoşnutsuzluk onay karşıtlarının işini kolaylaştırmaktaydı.

3.2.1. Lozan Antlaşması’nın ABD Senatosu’nun Gündemine Girme Süreci ve Oluşturmuş Odluğu Yankılar

Lozan Antlaşması’nın mürekkebi kurumadan, 1923 Ağustos ayından itibaren muhaliflerin çalışmaları başladı.¹³⁰⁸ Antlaşma imzalandıktan hemen sonra, *Literary Digest*’in 1923 Ağustos sayısı, *The New York World*, *The New York Journal of Commerce* ve *New York Herald* Antlaşmanın Türkiye’deki Hıristiyanlara yapılanları yasallaştırdığını

¹³⁰⁶ **New York Times**, “*Assails Lausanne Treaty*”, July 30, 1923. s. 12.

¹³⁰⁷ *The Secretary of State to the Special Mission at Lausanne*, Washington, January 19, 1923. **PRFRUS 1923**, C. II, Washington: Government Printing Office, 1938. s. 1090.

¹³⁰⁸ Charles Edward Delgadillo, **Facing the New Turkey: The Turco-American Treaty of Lausanne, 1900-1927**, Yayınlanmamış Master Tezi, California State University, 2002. s. 71.

ilan etti.¹³⁰⁹ 1918 yılında Kardaşyan ve Gerard tarafından kurularak Milli Mücadele döneminde Türk karşıtlığı ile tanınmış ve kara propaganda üzerinde uzmanlaşmış ilk örgüt; ACIA (Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi) artık bağımsızlığa kavuşturacak bir Ermenistan kalmadığı için Lozan Antlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi (*The American Committee Opposed to the Lausanne Treaty*) (ACOLT) adını aldı.¹³¹⁰ ACOLT, ACIA dönemindeki kara propaganda faaliyetlerinden elinde hazır bulunan tüm kadrosu, organları, gazeteleri ve etki altındaki çevreleriyle birlikte yeniden örgütlenerak Lozan Antlaşmasına karşı savaş açtı. Karşıt cephenin kampanyalarına özellikle Demokrat Parti liderleri de destek vermekteydi.¹³¹¹ Demokratların desteğinde, ACIA Başkanı Berlin eski Büyükelçisi James W. Gerard'ın etkisi büyüktü. Gerard'ın en büyük yardımcısı ise, eski bir Osmanlı uyruğu olan Vahan Kardaşyan'dı. 6 Ağustos'ta imzalandıktan sonra Gerard Lozan Antlaşmasını, "Antlaşmanın kafir Türklere boyun eğmek anlamına geldiğini" söyleyerek eleştirmişti.¹³¹²

İlk etkili muhalefet adımı Lozan Antlaşmasının imzalanmasından üç ay sonra Senatör King'den geldi. Senatör, 14 Kasım'da Kongre'de yaptığı konuşmada Bristol'u Hıristiyan azınlıkların sorunları ile yeteri kadar ilgilenmediği iddiasıyla eleştirdi. Senatör, "Lozan Antlaşmasının onaylanmasının Ermenistan'ı satmak anlamına geleceğini" iddia ediyordu.¹³¹³ Senatörün bu iddiası daha sonra klişe özelliği kazandı ve onay karşıtları tarafından sıklıkla kullanıldı.

Bu esnada yapılanmasını tamamlayan ACOLT savaşa hazırdı. Kongre henüz toplanmadan ve Antlaşma'nın onay için Senato'ya gönderilme süreci başlatılmadan önce, 1923 Kasım ayında Başkan Gerard'ın Dışişleri Bakanı Hughes'a Lozan Antlaşmasına karşı olduklarını bildiren bir mektup yazması ile ACOLT'un karşıt faaliyetleri resmen başladı.

¹³⁰⁹ Dinç Yaylalı, "American Perceptions of Turkey, 1919-1927", Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Utah, 1996. s. 229.

¹³¹⁰ Lippe, a.g.m., s. 50; Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden....*, s. 306; Peterson, a.g.e., s. 146-47.

¹³¹¹ Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 306; ACIA, 1922 yılı baharında yayınlamış olduğu rapora göre; Milli Mücadele süresince ve Büyük Taarruz öncesinde 321 farklı kitapçığın 246.000 kopyasını 17.000 kişiye faks çekmiş ve mektup olarak göndermişti. Ayrıca konu ile ilgili 173.000 mektup gönderilmiş, kitapçıklar 116.000 kiliseye ulaştırılarak; Başkan'a ve Kongre'ye Ermenistan'ın bağımsızlığına destek vermeleri için mektup yazarak baskıda bulunmaları istenmiştir. ACIA yine, Milli Mücadele süresince amaçları doğrultusunda kullanabileceği 20.000 papaz, rahip ve 250 okul müdürüne ulaşmayı başarmıştı. Lippe, a.g.m., s. 50.

¹³¹² Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 310.

¹³¹³ Dinç Yaylalı, "Lozan Konferansı'ndan Sonra Türk-Amerikan İlişkileri 1923-1927-I, *Türk Yurdu*, C. 19, s. 143, Temmuz 1999. s. 17.

Gerard mektubunda; Antlaşmaya Cumhuriyetçi ve Demokrat senatörlerin büyük kısmının muhalif olduğunu ve bu nedenle Antlaşmanın Senato’da reddedileceğini söylemekte ve Bakanlık’tan Ermeni talepleri karşılanıncaya kadar Antlaşmayı feshetmesini istemekteydi.¹³¹⁴ Karar 24 Kasım akşamı ACIA tarafından organize edilen yemekte alınmıştı. Mektupta ayrıca, İstanbul’daki misyonerlerin Antlaşma’nın onayına taraftar olduğunun bilindiği, fakat Türkiye’de çalışarak Amerika’ya dönmüş tüm misyonerlerin Antlaşmaya karşı olduğu da belirtilmişti.¹³¹⁵

Gerard, daha sonra mektubundaki argümanları derleyerek bir de muhtıra yayınladı ve Antlaşma taraftarlarının ileri sürdüğü tezlerin kabul edilemez olduğunu, Antlaşma’nın Ermenilere ihanet ettiğini ileri sürdü.¹³¹⁶ Gerard’ın gazetelerde yer alan Antlaşma karşıtı beyanlarına ABCFM Başkanı James L. Barton 26 Kasım’da cevap vererek, reddin Türkiye’deki Amerikan kurumlarını çalışamaz hale getireceğini söyledi.¹³¹⁷ Gelişmeler üzerine Dışişleri Bakanlığı Gerard tarafından gönderilen muhtırayı imzalayanları araştırmaya başladı. ACIA, çok sayıda üyesinin iznini almaksızın Bakanlığa gönderilen muhtıraya imzalarını koymuştu. Elihu Root ve Samuel Gomers rızası alınmadan imzası muhtıraya konulanlar arasındaydı.¹³¹⁸

Barton’un Antlaşmaya desteği ABCFM içindeki anlaşmazlıkları da gün yüzüne çıkartmakta gecikmedi. Bazı misyonerler Barton’un onay taraftarı politikasına karşı çıkarak ABCFM’den ayrıldılar. Bunlardan en önemlisi Ermenistan’da görev yapmakta olan K. A. Yarrow’du. Yarrow, ABCFM’den ayrılmıştı ve Sovyetlerin, karmaşa döneminde Türklere bıraktığı Kars’ı geri alacağına inanıyordu. Yarrow’a göre; Antlaşmanın onaylanması ve Rusya ile diplomatik ilişki kurulmaması halinde, ABD Kars’ın geri alınarak Ermenistan’a kazandırılması için Sovyetlere yardım edebilecekti.¹³¹⁹ Oysa, Kars sınırı ortak bir komisyon tarafından belirlenmiş ve 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması ile onaylanmıştı. Bu dönemde Bolşevikler hükümet etme erkine tamamen hakimdiler. Antlaşmanın reddi başarlılsa da Yarrow ve kendisi gibi düşünenler bir hayal peşinden koşuyorlardı. Fakat henüz bunun farkında değillerdi.

¹³¹⁴ Lippe, a.g.m., s. 51.

¹³¹⁵ Delgadillo, a.g.t., s. 73, 75; Robert L. Daniel, “The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927”, *The Mississippi Valley Historical Review*, S. 46, No: 2, Eylül 1959. s. 268.

¹³¹⁶ *New York Times*, “Score Turk Treaty as Disgrace to Us”, November 25, 1923. s. SE2.

¹³¹⁷ *New York Times*, “Urges Ratification of Lausanne Treaty”, November 26, 1923. s. 4.

¹³¹⁸ Delgadillo, a.g.t., s. 75.

¹³¹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, November 17, 1926. s. 1-2.

Gerard önderliğindeki karşıt cephenin muhalefet için hazırlık çalışmaları devam ederken, Türk karşıtlığı ile ün yapmış diğer meşhur bir isim olan İstanbul Eski Büyükelçisi Henry Morgenthau da cephedeki yerini aldı. Morgenthau, Mustafa Kemal'i "vahşi bir canavar (*a brutal monster*)" olarak nitelendiriyordu. Diplomasinin temel taşı nezaket kurallarından bihaber ABD eski sefirine göre; Antlaşmanın onaylanması ABD için onursuzluk anlamına gelecekti.¹³²⁰

Bu girişim Morgenthau'nun ilk Türk karşıtı teşebbüsü değildi. Daha önce, Milli Mücadele ve Lozan müzakereleri devam ederken de Türk karşıtı propagandasını sürdürmüş, Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra bunun bir başarısızlık olduğunu söylemişti.¹³²¹ Hatta bir keresinde, New York'ta yapılan bir toplantıda "Türklerin Hıristiyanları nasıl katlettiğini" her zamanki gibi kendi kurgusal üslubu ile ballandıra ballandıra hikaye ederken, dinleyiciler arasında bulunan Hintli Müslüman Seyit Hüseyin ayağa kalkarak, "Morgenthau'nun iddialarının temelsiz ve uydurma olduğunu" kanıtları ile gösterince, kontrolünü kaybeden Morgenthau Seyit Hüseyin'i bir "Türk propagandacısı" olmakla suçlamış ve bununla yetinmeyerek fiziksel şiddet uygulamak amacıyla Seyit Hüseyin'e saldırmıştı.¹³²² Oysa şimdiye kadar kendisi tek taraflı olarak Ermeni propagandası yapmakta ve gerçekleri çarpıtmaktaydı. Türkleri sürekli despotluk ile suçlarken kendisinin en küçük bir eleştiri ve karşıt görüşe tahammül edemeyecek kadar sabit fikirli ve ön yargılı olduğu da böylece ortaya çıkmıştı.

Antlaşma karşıtlarının argümanları üç noktada toplanıyordu; (a) Antlaşma ile Türk tarafından alınacaklar alınmamıştı. Başka bir deyişle kapitülasyonların ikamesi için yeterince iyi pazarlık yapılamamıştı. Karşıtlara göre Dışişleri Bakanlığı ve Grew Türklere karşı çok yumuşak davranmıştı. (b) Antlaşma ile Türkiye'deki Hıristiyanları koruyacak yeterli garantiler elde edilememişti. Türkiye'deki Hıristiyanların korunması ile maksat, 1914 yılı öncesinde olduğu gibi Batılı Devletlerin gerek gördüklerinde Ermeni ve Rumlar lehine Türkiye Cumhuriyeti içişlerine müdahale etmeleri arzusuydu. (c) Üçüncü itiraz ikinci ile ilgiliydi ve müzakerecilerin ekonomik çıkar elde etmek için Hıristiyan azınlıkları

¹³²⁰ Merril D. Peterson, **America and Armenian Genocide, 1915-1930 And After Starving Armenians**, Virginia: Univeristy of Virgina, 2004. s. 147.

¹³²¹ **New York Times**, "Says Allies Agreed Play Turk's Game", April 11, 1923. s. 4; **New York Times**, "Morgenthau Scores Isolation Policy", July 28, 1923. s. 5; **New York Times**, "Morgenthau Predicts Turkey Treaty Failure", August 9, 1923. s. 13; Bülent Bilmez, "The Place of the Turkish Independence War in the American Press (1918-1923)", **Turkish Yearbook**, C. 31. Ankara 2000. s. 66-67; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 308.

¹³²² **New York Times**, "Morgenthau Near Fight After Speech", March 19, 1923. s. 18.

kurban ettiklerini ileri sürüyordu. Buradaki en etkili saldırı noktası Chester Projesi ve Standart Oil'in Türkiye'deki yatırımlarıydı.¹³²³

Oysa Lozan Antlaşması ABD'nin Almanya ile imzalamış olduğu antlaşmanın bir benzeriydi ve bazı maddeler ise kelime kelime aynıydı.¹³²⁴ Ayrıca Amerikalı bilim adamı Prof. Hudson'un da söylediği gibi kapitülasyonların devam edebilmesi için öncelikle bu rejimin kurulması gerekiyordu. Hudson 1926 yılında Ankara'yı ziyaret ettikten sonra kapitülasyonların ikamesinin ya da yeniden oluşturulmasının imkansız olduğunu görmüştü.¹³²⁵

Onay karşıtı cephe zaman içinde, Lozan Antlaşması'nın Senato'da onaylanmasının engellenmesini bir tutunum ideolojisi haline getirdi. Bu nedenle hiçbir fırsat kaçırılmamakta, hiçbir çalışma yapılmadan bırakılmamaktaydı. Senato Aralık ayında 1923 yılı ikinci dönem oturumlarına başladığında Senatör King, Dış İlişkiler Komitesi'ne bir önerge vererek Sevr Antlaşması ile Ermenistan'a bırakılan topraklar Türkiye tarafından geri verilmedikçe Lozan Antlaşmasının onaylanmamasını istedi. Önerge üzerine Senato; "işgal ettiği Ermenistan topraklarındaki askerlerini çekmedikçe" Türk Hükümeti ile diplomatik ilişkilerin kurulmamasını ve Amerikan vatandaşlarının Türkiye'ye mali yardım sağlamasının engellenmesini tavsiye eden bir karar aldı. Aynı gün Sovyet Rusya ile diplomatik ilişkilerin kurulması Senato'da onaylanmıştı.¹³²⁶ Türkler'den Doğu Anadolu'yu Ermeniler lehine isteyen Senato, Sovyetler ile diplomatik ilişki kurulmasına onay vermişti. Oysa, Ermenistan Devleti 1921 yılında Sovyet Rusya tarafından Bolşevikleştirilerek işgal edilmiş ve varlığına son verilmişti.

Amerikan halkının en hassas olduğu nokta ticari amaçlar için Hıristiyan ulusların çıkarlarının zarar görmesiydi. Bu durumu göz önünde bulunduran Gerard ve ekibi karşıt propagandayı, Amerika'nın sınır aşan hukuki imtiyazlarının ve Hıristiyanların haklarının Chester Projesi karşılığı satıldığı tezi üzerine oturttu. Ayrıca Gerard ve Kardaşyan, sürekli "Mustafa Kemal ile bir antlaşma imzalamanın lüzumsuz olduğunu; çünkü Türk Devleti'nin

¹³²³ Lippe, a.g.m., s. 49.

¹³²⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, March 9, 1926. s. 2.

¹³²⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, November 20, 1926. s. 3-4.

¹³²⁶ **Journal of the Senate of the USA (JSUSA)**, Begun December 3, 1923, Washington: Government Printing Office, 1924. s. 45 (Bundan sonra "JSUSA" olarak kısaltılacaktır.); Delgadillo, a.g.t., s. 79; Daniel, **The Armenian Question.....**, s. 271; Yaylalier, **American Perceptions.....**, 234.

ayakta durmayı başaramayarak parçalanacağını” ileri sürüyordu.¹³²⁷ Benzer beklentinin Bristol günlüklerinde de yer alması Batı Dünyası’nda Türkiye Cumhuriyeti’nin ayakta kalmayı başaramayacağı gibi bir algının varlığını göstermesi açısından önemlidir. Oysa, Batıda bilinenin aksine Türkler şimdiye kadar ondan fazla devlet kurmuş ve yönetmişlerdi. Bunun son örneği üç kıtada yaklaşık altı asır hüküm süren Osmanlı Devleti’ydi.

Belirtilen argümanlar üzerine kurulu muhalefetin kamuoyundan kolaylıkla destek bulması beklenirdi çünkü karşıtlık vurgusu bilinçli olarak “zalim Müslümanlar” karşısında “mazlum azınlık Hıristiyan halkların” haklarının korunması üzerine yoğunlaştırılmıştı. Taşnak ve Hınçak mensuplarının asıl niyeti, sınır aşan yargılama haklarının korunmasını sağlayarak Türkiye’de 1914 öncesinde olduğu gibi hiçbir yasaya tabi olmadan istendiği şekilde hareket etmek, Milli Mücadele ve Lozan’daki başarısızlığın intikamını almaktı.

Muhalefetin en etkin argümanlarından bir tanesi de Chester Projesi’ydi. Oysa, 6 Ağustos’ta Lozan’da imzalanan antlaşmalar ile Chester imtiyazının ilgisi olmadığını Gerard-Kardaşyan liderliğindeki ACOLT taraftarları, Senatör King ve Demokratlar da çok iyi biliyordu. Çünkü, Lozan müzakereleri süresince Amerikan temsilcileri İngiltere’yi karşılarına almamak için Chester imtiyazından uzak durmuşlardı. Amerikan Hükümeti Chester imtiyazını destekliyor olsaydı, Lozan müzakerelerinde Musul’un Türklerin elinde kalması için İsmet Paşa’ya destek vermesi beklenirdi. Türk Heyeti tarafından kendilerine defalarca bu yönde telkinde bulunulmuş fakat Amerikan Başdelegesi Child, Dışişleri Bakanlığı’nın talimatıyla Lord Curzon ile işbirliği yapmayı tercih etmişti. Oysa, Chester Projesi demek Musul demekti. Birinci Tur Lozan Müzakereleri süresince Musul’u elde tutmak konusunda İngiliz Hükümet katlarına kararsızlık hakimdi ve Amerika’nın Türkiye lehinde tutum alması çok şeyi değiştirebilecekti.

Ayrıca Chester imtiyaz sözleşmesi Türk-Amerikan resmi müzakereleri başlamadan önce 29 Nisan’da imzalanmış, müzakereler 1 Mayıs’ta başlamıştı. Bu nedenle imtiyaz sözleşmesinin müzakereleri etkilemesi imkansızdı. Sevr Antlaşması’na ABD taraf değildi ve Antlaşma öncesindeki San Remo Konferansı’na da katılmamıştı. Wilson’un Ermenistan sınırını belirleyen haritasının Sevr onaylanmadığı için hiçbir değeri yoktu. Tüm bu gerçekler Antlaşma muhalifleri tarafından da pekala biliniyordu fakat Amerikan

¹³²⁷ Delgadillo, a.g.t., s. 74; **New York Times**, “Gerard Denounce Lausanne Treaty”, November 29, 1923. s. 15; Grabill, a.g.e., s. 280.

kamuoyunun Türk karşıtı reflekslerinin uyanık tutulabilmesi için elde içi boş bu argümanlardan başka kullanılabilecek bir şey yoktu.

Gerard ve Kardaşyan muhalefet kampanyalarında sıklıkla “Korkunç Türk (*Terrible Turk*)” klişesini kullanıyorlardı. İkilinin liderliğindeki ACOLT ekibinin halen “korkunç Türk” gibi karşıdakini ötekileştiren, aşağılayan bir tanımlama kullanması Amerikan kamuoyunda rahatsızlığa neden olmaya başladı. *New York World*’dan Walter Lippman rahatsız olanlardan bir tanesiydi ve Allen Dulles’in da kendisine el altından bilgi sağlamasıyla ACOLT’un faaliyetlerine karşı kampanya yürütmekteydi. Ayrıca, Lozan görüşmelerinde uzman olarak görev yapmış olan Edgar W. Turlington da antlaşmanın onayı lehinde çalışmalara ağırlık vererek, “Amerika’nın ulusal politikasında başka egemen bir ülkedeki azınlıkları korumak gibi bir uygulama bulunmadığını” söylüyordu.¹³²⁸ Amiral Bristol ise Gerard ve arkadaşlarının sorularla köşeye sıkıştırılabileceğini ve mağlup edilebileceğini düşünüyordu.¹³²⁹

Sonuç olarak Dışişleri Bakanı Hughes, Lozan Antlaşması’nı Senato’ya sunmak için talepler sorununun çözümünü beklerken, 1923 yılının ilk yarısında antlaşmaya karşı cephenin kamuoyu yaratma çalışmaları da büyük bir hızla devam etmişti. Bu dönemde Amerika topraklarında Türkiye Cumhuriyeti’nin hiçbir resmi temsilcisi ve kendisine yöneltilen suçlamalara cevap verebilecek imkanı yoktu. Türkiye’nin ABD’de temsilcisi bulunmaması sorunu daha önce de gündeme gelmişti. Lozan Konferansı’nın ikinci tur müzakereleri başlamadan önce Başbakan Hüseyin Rauf Bey, Amerikan müessili Maynard Barnes ile görüşmesinde Washington’a Imbrie’nin statüsünde bir temsilci gönderilmesi talebini iletmiş, 18 Nisan’da ikinci tur müzakereler için İsmet Paşa İstanbul’dan geçerken Bristol ile görüşmüş ve müessil atama konusu bu görüşmede de gündeme gelmiş fakat sonuç elde edilememişti.¹³³⁰ Amerikan Hükümeti henüz Türkiye’den gelecek bir temsilciyi kabule hazır değildi. Ayrıca, keskin muhalefete rağmen ilişkilere müteakabiliyet kazandıracak Lozan Antlaşmasının onayının çok uzun süreceği de düşünülüyordu.

ABD’deki gelişmeler, İstanbul’daki Amerikan kolonisi tarafından da yakından takip ediliyordu. Türkiye topraklarında faaliyet gösteren Amerikan müesseseleri,

¹³²⁸ Delgadillo, a.g.t., s. 89.

¹³²⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI*, *War Diary*, Confidential, March 17, 1924. s. 1.

¹³³⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V*, *War Diary*, April 18, 1923.

Amerikalı yatırımcılar ve misyonerler Lozan'da imzalanan Antlaşmanın reddedilmesini kabul edilemez olarak değerlendirmektedir ve bu amaçla onay işlemlerinin vakit geçirilmeden tamamlanması için girişimde bulunmaya karar verildi. 8 Aralık 1923 tarihinde, Amiral Bristol Başkanlığı'nda Türkiye'de faaliyet gösteren Amerikan müessese temsilcileri ile yapılan görüşmede, İstanbul Koleji, Robert Koleji, Amerikan Hastanesi, YWCA, ABCFM, Amerikan Ticaret Odası, Standart Oil, Amerikan Express, Amerikan Sigorta Şirketleri, Amerikan Dış Ticaret Birliği'nin temsilcileri Lozan Antlaşmanın bir an önce onaylanmasını talep eden ortak telgrafi Washington'a gönderdiler.¹³³¹

Türkiye'deki Amerikan kolonisi onay cephesinde aktif olarak yer almaya karar vermişti çünkü gecikme, tüm bu kuruluşların Türkiye topraklarındaki statülerinin belirsizliğini devam ettirmekten başka bir işe yaramamaktaydı. Washington'a gönderilen ortak telgraftan önce, 6 Aralık'ta Amerikan Ticaret Odası, New York temsilciliğinin yıllık yemeğinde okunmak üzere antlaşmanın onayını isteyen bir telgraf göndermişti. Telgraf etkili olacak ve 1925 yılında New York Ticaret Odası Antlaşmanın onaylanması için bir önerge kabul edecektir.¹³³² Amerikan basını ilk başlarda ağırlıklı olarak onay karşıtı cephenin tarafında yer aldı. Bununla birlikte gazetelerde Antlaşmanın onaylanması lehine yazılar seyrek aralıklarla yer almaktaydı. Bu yazılarda, ayrımcılıktan vazgeçilerek onayın bir an önce yapılması isteniyordu.¹³³³

Antlaşmanın onayına Türk basınında çok fazla önem verilmediği görülür. 1923 ve 1924 yıllarındaki baş döndüren değişim ve reform hareketleri içinde Lozan Antlaşması ile ilgili gelişmelerin çok fazla dikkat çekmemesi normal bir durumdur. 1924 yılı başında Vatan gazetesi, Lozan Antlaşmasına en büyük muhalefetin Morgenthau ve Gerard'dan geldiğini fakat Antlaşmanın kısa süre içinde Senato'ya gönderileceğini haber vermişti.

¹³³¹ George F. Herrick, "Turkish Treaty Questions", *New York Times*, December 12, 1923. s. 20.

¹³³² **LCMD, Papers of Mark L. Bristol-V**, *War Diary*, Confidential, December 7, 1923. s. 3; *The High Commissioner at Constantinople to the Secretary of State*, Constantinople, December 8, 1923 **PRFRUS 1923**, C. II, a.g.e., s. 1150-51; Marshlian, a.g.t., s. 893; Delgadillo, a.g.t., s. 82; C. E. Delgadillo a.g.t.'de Bristol'un raporunun Başkan Harding'e gönderildiğini kaydeder. Oysa, Başkan Harding 1923 Ağustos ayında hayatını kaybetmiştir. Tez'de benzer anakronik hatalar sıklıkla göze çarpar. Bkz. Delgadillo, a.g.t., s. 82; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 316; Lippe, a.g.m., s. 57; Yaylalı, **American Perceptions.....**, 233.

¹³³³ George F. Herrick, "Turkish Treaty Questions", *New York Times*, December 12, 1923. s. 20.

Vatan, Dışişleri Bakanı Hughes'un, Antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesini istediğini de belirtmişti.¹³³⁴

3.2.1.1. Lozan Antlaşması'nın Yarattığı Tartışmalar ve ABD Kamuoyundaki Türk Algısı

Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra başlayan muhalefette ilk dönem onay karşıtlarının sahaya inme çalışmaları ile geçmişti. Bu nedenle 1923 yılını hazırlık evresi olarak adlandırmak mümkündür. 1924 yılında onay karşıtları daha organize hareket edecektir. Taraftar cephe ise henüz organize olabilmemiş değildi fakat etkinliğini artırmak istiyordu. Onay taraftarı ve karşıtı tartışmaları içinde 1924 yılına girildi. ABD vatandaşlarının yanı sıra Amerika'da yaşamakta olan az sayıdaki Türk vatandaşı da onay çalışmalarına katılmaya karar verdi. New York Türk Teavün Cemiyeti, Taşnak ve Hınçak artığı Ermenilerin kara propagandasına karşı ilk olarak "Özgür İnsanlar Ülkesinin Liderlerine" başlıklı bir broşür hazırladı ve Kongre üyelerine dağıttı. Broşürde onay karşıtı cephenin iddialarına kısa cevaplar verilmiş, Antlaşma'nın neden onaylanması gerektiği maddeler halinde sıralanmıştı. Cemiyetin Başkanlığını Rayford Walley, sekreterliğini İbrahim Safa Bey yürütüyordu. Üyeleri arasında Dr. John Kingsley Birge de vardı.¹³³⁵

Onay taraftarları seslerini duyurmaya çalışırken, ACOLT 1924 yılı başından itibaren Lozan Antlaşmasının onaylanmasını engelleme çalışmalarında ikinci aşamaya geçti. Karşıt cephenin bayraktarları arasında iki isim öne çıkmaktaydı. Muhalif ikili, ABD'nin Almanya Eski Büyükelçisi James W. Gerard ve Washington Büyükelçiliği'nde 1910-1915 yılları arasında tercüman (veya müstahdem) görevinde bulunurken görevine son verilen eski bir Osmanlı uyuğu Ermeni asıllı Vahan Kardaşyan'dı. Gerard, ACIA Başkanıydı ve Milli Mücadele yıllarında Amerika'da Türklere karşı yürüttüğü kara propaganda ile biliniyordu. Ayrıca Demokratlarla yakın temasa sahipti ve Demokrat Ulusal Komite muhasibi olduğu için Partide oldukça etkindi. Böylece Gerard rahatlıkla Demokratları Lozan Antlaşması aleyhinde oluşturulan cepheye yönlendirebilmişti.¹³³⁶ Gerard'ın da etkisiyle Demokratlar 1924 Başkanlık seçim kampanyasında Lozan

¹³³⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-V, Report of Operations for Week Ending 10 February 1924*. Part Three.

¹³³⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Ankara: Doğu Limited Şirketi, 1959. s. 43; Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 311-12.

¹³³⁶ Delgadillo, a.g.t., s. 72; Daniel, *The Armenian Question.....*, s. 270.

Antlaşması'nın "Chester Projesi için Amerika'nın yasal haklarına ve Ermenilere İhanet ettiğini" gösteren pankartlar kullanmaya başladılar.¹³³⁷

Kardaşyan ise, en az Gerard kadar Türklere karşı hoşnutsuzluk hissediyordu ve uzun yıllardır Ermeniler lehine bir şeyler yapılması için sürekli ABD Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunmaktaydı.¹³³⁸ Yakın Doğu Masası Şefi Allen Dulles, Kardaşyan'ın faaliyetlerinden bıkmıştı ve Bristol'dan Kardaşyan ile ilgili ne kadar bilgi elde edebilirse kendisine göndermesini istedi.¹³³⁹ Kardaşyan'ın Chester Projesi ile ilgili olarak 1913 yılında İstanbul'a gittiği biliniyordu ve Antlaşma karşıtı propagandasını etkisiz hale getirmek için Dışişleri Bakanlığı bu argümanları kullanmayı planlıyordu. Karşıt cephe o kadar etkindi ki, Dulles'in bu girişiminden herhangi bir sonuç elde edilemedi.

1924 yılına gelindiğinde karşıt cephenin konumunu şu şekilde belirlemek mümkündür; Gerard ve Kardaşyan ile birlikte karşıt cephede dönemin tanınmış Amerikalıları, D. Hunter Miller, A. Bushnell Hart, Güney Metodist Piskoposu James Cannon, James M. Cox, Homer S. Cummings, İstanbul Eski Büyükelçisi Abraham I. Elkus (1916-1917), İstanbul Eski Büyükelçisi Oskar S. Straus (1887-1889, 1898-1899) ve Ray Lyman Wilburn, Senatörler William King ve Claude Swanson bulunuyordu. Her ne kadar ACOLT içinde yer almasa da İstanbul Eski Büyükelçisi Henry Morgenthau da (1913-1916) Lozan Antlaşması karşıtları arasındaydı. Zaten Lozan görüşmesi süresince, Türklere karşı silah kullanılmasını savunmuş, kamuoyunu kışkırtmıştı.¹³⁴⁰

Karşıt cephenin 1924 yılında Lozan Antlaşmasının oyanına itiraz ettikleri en önemli başlıklar, kapitülasyonların kaldırılması ve Ermenilere Kilikya'da ulusal yurt verilmemiş olmasıydı. Antlaşmaya muhalefet 6 Ağustos'ta Dışişleri Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu özet metin üzerinden devam ediyordu.¹³⁴¹ 1923 yılındaki itirazların 1924 yılında daha net ve vurucu hale getirildiği görülmüyordu.

¹³³⁷ Daniel, a.g.e., s. 271.

¹³³⁸ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 307.

¹³³⁹ Delgadillo, a.g.t., s. 72; Malkasian, a.g.m., s. 360.

¹³⁴⁰ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 308; Yaylalier, **Lozan Konferansı'ndan Sonra.....**, s. 40; John M. Vander Lippe, "The "Other" Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations", **Turkish Yearbook**, C. 23, Ankara 1993. s. 50; **New York Times**, "Senate Rejects Lausanne Treaty", January 19, 1927. s. 1.

¹³⁴¹ **New York Times**, "Score Turk Treaty as Disgrace to Us", June 7, 1923. s. SE2.

Onay karşıtları ve taraftarları arasındaki mücadele kızışırken, 1924 yılı Nisan ayında onay taraftarlarının bu tarihe kadarki en cesur çıkışı Nathaniel Peffer isimli gazeteciden geldi. Peffer, uzun süre Türkiye’de kalmıştı ve “insan öldürme konusunda Ermeni ve Rumların en az Türkler kadar acımasız olduğunu” söylüyordu. Peffer’e göre; “Türklerin Ermenilere saldırmasının nedeni Hıristiyan oldukları için değil, kendilerine ve devletlerine düşmanlık yapmalarından kaynaklanıyordu”.¹³⁴² Peffer’in çıkışı, yıllardır kamuoyuna pompalanan “Ermenilerin mazlumluğu” ve “Türklerin zalimliği” propagandasının artık sorgulanmaya başladığını göstermesi açısından büyük öneme sahipti. Benzer ifadeleri dört yıl önce Amiral Bristol dile getirmiş fakat Türk yanlısı (*pro-Turk*) olmakla suçlanmıştı.

1923 ve 1924 yıllarındaki cephe savaşlarında ortaya tartışmasız bir gerçek çıkmıştı. Onay cephesinin tüm çalışmalarına rağmen karşıtların sesleri daha yüksek çıkıyor, iddiaları kamuoyunda daha kolay kabul görüyordu. Gidişatın onayı tehlikeye düşüreceğinin ABD Dışişleri Bakanlığı da farkındaydı. Antlaşma müzakerelerinin 1923 yılı Haziran ayında resmi olarak başlamasının yıldönümünde, 23 Haziran 1924 tarihinde Dışişleri Bakanlığı da Antlaşma’nın onayı için resmi olarak çalışmaya başladı. Bakanlık Antlaşmaya desteğini Ocak ayı başında göstermişti. Dışişleri Bakanı Hughes, 23 Ocak’ta New York Dış İlişkiler Konseyi’nde yapmış olduğu konuşmada; Türk-Amerikan ilişkilerini anlatarak Lozan Antlaşmasının onayının önemine dikkat çekmişti. Hughes, “Türkiye’nin egemen bir ülke olduğunu ve kendisiyle ancak eşit şartlarda antlaşma imzalanabileceğini” söylüyordu. ABCFM üyeleri James L. Barton ve Calep F. Gates de Antlaşmayı destekleyenler arasındaydı.¹³⁴³ Gelişmeler üzerine onay taraftarlarının etkinliğini artırmak isteyen Amiral Bristol, 1924 yılı Ağustos ayında Hughes’a; ACOLT’un yayınlamakta olduğu broşürleri gerçekleri saptırdıkları için eleştiren ve Türkiye’deki Amerikan çıkarlarının korunabilmesi amacıyla Antlaşmanın onayının gerekliliğini tekrarlayan bir telgraf gönderdi.¹³⁴⁴

Bu esnada sürüp giden tartışmalar ve Antlaşmanın bir türlü onaylanamaması Türkiye’deki Amerikan çıkarlarını aksatmaya başlamıştı. Aksaklıkların önüne geçmek

¹³⁴² **The Treaty with Turkey, Statements and Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne**, New York: General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, 1926. s. 168-69. (Bundan sonra “**The Treaty With Turkey**” olarak kısaltılacaktır.)

¹³⁴³ **The Treaty with Turkey.....**, s. 11-15; Delgadillo, a.g.t., s. 81; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 315; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 240-41.

¹³⁴⁴ Lippe, a.g.m., s. 54.

isteyen Amiral Bristol 1924 Nisan ayı başında, Antlaşmanın onaylanmaması nedeniyle iki ülke ilişkilerinde, ticaret alanında ve Amerikan kurumlarının karşılaştığı sorunlara çözüm bulmak amacıyla Ankara'ya giderek Başbakan İsmet Paşa ile görüştü. Görüşmede ilk olarak Lozan Antlaşması'nın onay süreci gündeme geldi. İsmet Paşa Antlaşmanın onayının ne kadar süreceğini sorduğunda Bristol, Amerika'da Antlaşmaya karşı yoğun bir muhalefet bulunduğunu ve onayın ne zaman gerçekleşeceğini bu nedenle kestirmenin mümkün olmadığını söyledi. Bristol ayrıca, 1924 yılının Senato seçim yılı olmasının onay karşıtlarına propaganda için fırsat verdiğini ve hadiselerin gerçek yüzünü bilmeyen basın araçlarının bu propagandaya alet olduğunu söyledi.¹³⁴⁵ Bristol ile İsmet Paşa arasında bu görüşme gerçekleşirken Antlaşma henüz onay için Senato'ya gönderilememişti.

Ağustos ayı başında Başbakan ve Dışişleri Bakanı İsmet Paşa ile tekrar görüşen Bristol, üzerindeki baskıyı hafifletebilmek amacıyla Antlaşmanın 1924 yılı sonunda ikinci dönem Kongre açılışında onaylanmasının beklendiğini söyledi. Böylece iki ülke arasında askıda bekleyen sorunlar da çözülebilecekti.¹³⁴⁶ Amerika'daki muhalefeti bilen Bristol yine de Antlaşmanın onaylanacağını düşünmüştü. Oysa hadiselerin gelişimi Bristol'un beklentilerinin aksine gerçekleşiyordu.

Amerikalı akademisyenlerin bir kısmı da Antlaşmanın onayına destek veriyordu. İki etkin isim, daha önce Maslahatgüzar olarak İstanbul'da görev yapmış olan Hukuk Profesörü P. Marshall Brown ve tarihçi E. Meade Earle Antlaşmanın onaylanması taraftarları arasındaydı. Yazılarında Sevr Antlaşmasının adaletsizliğinin altını çizerek Lozan'daki başarıyı savunuyorlardı. Antlaşmanın onay tartışmaları devam ederken Brown, 1924 yılında yazdığı makalede “ABD'nin ya yeni durumu kabul etmek zorunda olduğunu ya da isteklerini güç kullanarak elde etmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalacağını” yazmıştı. Brown makalesinde, Türkiye'nin yeniden yapılanmasına katkıda bulunulmasını ve Amerikan çıkarlarının korunması için Antlaşmanın bir an önce onaylanmasını istiyor, reddin düşünülemez olduğunu söylüyordu.¹³⁴⁷

1924 yılı sonuna gelindiğinde Antlaşma hala Senato'ya gönderilememişti. Oysa Türkiye'de işler ABD Dışişleri Bakanlığı ve Bristol'un umduğu gibi gitmiyordu.

¹³⁴⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 8, 1924. s. 2.

¹³⁴⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 7, 1924. s. 15-16.

¹³⁴⁷ Philip Marshall Brown, “From Sevres to Lausanne”, *The American Journal of International Law*, American Society of International Law, S. 18, No: 1, Haziran 1924. s. 116.

Antlaşmanın onaylanmamış olması kapitülasyonlar sonrasında ortaya çıkan sorunların çözümünü zorlaştırıyor hatta bazen imkansız hale getiriyordu. Acil çözüm bekleyen sorunların başında misyonerlerin kontrolündeki Amerikan okulları geliyordu. Gelişmeler üzerine Bristol taktiksel değişikliğe giderek yeni bir yöntemi uygulamaya koymaya karar verdi. Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul'daki temsilcisi Nusret Bey'e sürekli yardımcılarını göndererek ya da kendisi görüşerek Antlaşmanın onayı için yapılan çalışmalar anlatılmaya başlandı. Planın Ankara ayağını da mümessil Howland Shaw yürütmekte ve fırsat buldukça Fethi Bey Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey ile görüşerek Antlaşma ile ilgili bilgi vermekteydi.¹³⁴⁸ Böylece, Türk tarafına antlaşmanın onayı için verilen mücadelenin gösterilmesi ve Türk tarafının da Amerikan çıkarları konusunda daha esnek davranmasının sağlanması amaçlanmıştı. Bu esnada Bristol'un Antlaşmanın 1924 yılı sonundaki ikinci dönem oturumlarında gündeme alınacağı şeklindeki öngörüsü tutmamıştı.

Amerika'da ise ACOLT'un faaliyetleri kamuoyunu her gün daha fazla meşgul etmeye devam ediyordu. Gerard ve Kardaşyan gınaşırı gazetelerde boy göstererek, Amerika'nın Ermenilere borçlu olduğunu iddia ediyor, "Dışişleri Bakanı Hughes'u ve dolayısıyla ABD'yi Türklere boyun eğmekle" suçluyordu.¹³⁴⁹ Bu tarihlerde "Wilson'un *self-determinasyon* ilkesi ile Ermenilere bağımsızlık sözü verildiği, Lozan Antlaşmasıyla bu söze ihanet edildiği" ve "Ermenilerin satıldığı" söylemi karşıt propagandanın klişe terminolojisine eklenmişti.¹³⁵⁰

İki cephe arasındaki tartışmalar esnasında, Antlaşma taraftarları ve karşıtları 5 Nisan'da New York'ta yapılan bir toplantıda karşılaştılar. Taraftarlar, Kolombiya Üniversitesi'nden Prof. Dr. Edward Meade Earle, halen ABCFM Sekreterliği görevini sürdüren James L. Barton, Yakın Doğu Koleji Müdürü Albert W. Staub'dan oluşurken, karşıtların başında ACOLT Başkanı James W. Gerard, Kolombiya Üniversitesi'nden Prof. Dr. A. Hamlin ve Harvard Üniversitesinden Prof. Dr. A. Bushnell Hart bulunuyordu. Yaklaşık bin kişilik bir topluluk önünde gerçekleşen münazarada taraftar grup, Türk Hükümetini savunarak "Antlaşma'nın mevcut şartlar altında elde edilebilecek en iyi ahit olduğunu söyledi ve ret halinde ABD'nin zarara uğrayacağını" tekrarladı. "Antlaşma ile

¹³⁴⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 10, 1924. s. 5.

¹³⁴⁹ James W. Gerard, "Obligations to Armenia", *New York Times*, February 5, 1924. s. 22; Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 310.

¹³⁵⁰ Daniel, *The Armenian Question.....*, s. 271.

Türkiye modern uluslar ailesine katılmıştı”. Bu açıklamalara çok kızan Gerard, “Hıristiyan Medeniyetinin Lozan’da çarmıha gerildiğini ve Amerikan Bayrağı’ndaki sembollerin birkaç petrol spekülörüne (Chester Projesi ve antlaşmaya destek veren Standart Oil kastediliyor) kurban edildiğini” söyledi. Gerard’a göre; “YMCA’nın Türkler tarafından kapatılmış olması kendisinin haklı olduğunu göstermekteydi ve zaten Mustafa Kemal’in düşüşü de yakındı”. Tarafların karşılıklı tezleri ile geçen münazara üç saat sürdü.¹³⁵¹

Onay taraftarları arasında Temsilciler Meclisi üyeliğinden sonra gazeteciliği meslek edinen önemli bir kişilik vardı. William T. Ellis Temsilciler Meclisi eski Üyesi, Milli Mücadele döneminde orantısız Ermeni isteklerine karşı çıkan nadir birkaç Amerikalı arasındaydı. Lozan Antlaşması tartışmaları devam ederken Ellis, 1924 Nisan’ında *New York Times*’da yayınlanan makalesinde; ACOLT’un dağıtmakta olduğu Antlaşma karşıtı pahalı kitapçığı eleştirerek, “107 kişi tarafından imzalanan bu kitapçığın gerçeklerle alakası bulunmadığını” belirtmişti. Gerard ve Kardaşyan, kitapçığı hazırlarken, Türkiye hakkında en iyi bilgiye sahip olan misyoner, eğitici ve resmi görevlilerin görüşlerini sansürlemişlerdi. Kardaşyan’ın kendisi hakkındaki iddialarına da cevap veren Ellis, cesur bir şekilde “Türlere karşı nefretin Hıristiyan bağnazlığı ile yayıldığını ve mağlup Yunanlıların 1922 Eylülü’nde geçtikleri köy ve kasabaları yaktıklarını” söylüyordu. “Artık kapitülasyonların olduğu bir Türkiye geçmişte kalmıştı”.¹³⁵² Ellis, 1927 yılı Ocak ayı başında Antlaşma’nın Senato onayına sunulması için sayılı günler kalmışken bu sefer *Washington Post*’ta yayınlanan makalesinde “Wilson’un 1921 tarihli Ermenistan haritasının tarihi olgularla uyuşmadığını ve gerçekleşmesinin imkansız olduğunu” yazacaktır.¹³⁵³

Robert Koleji Müdürü Calep F. Gates, Bristol’un isteği ile Lozan müzakerelerinin ilk turuna danışman olarak katılmış, burada bulunan Montgomery, James L. Barton ve Peet’in fikirlerine karşı Bristol’un yaklaşımlarını desteklemişti. Barton ve Gates antlaşmanın onayı için aynı safta yer alıyorlardı. Gates, 1924 yılı Nisan ayı başında,

¹³⁵¹ **New York Times**, “*Assail and Defent Lausanne Treaty*”, April 6, 1924. s. 2; **The Treaty with Turkey.....**, s. 64, 182-85; Peterson, a.g.e., s. 147; Lippe, a.g.m., s. 53; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 237-40.

¹³⁵² Willam T. Ellis, “*Ratification of Turkish Treaty*”, **New York Times**, April 20, 1924. s. 14; **The Treaty with Turkey.....**, s. 172.

¹³⁵³ William T. Ellis, “*New Turkey Declared to be Product of Slogans Issued to the World by Wilson During World War*”, **Washington Post**, January 2, 1927. s. 48.

Amerikan gazetelerine Antlaşmanın onayının modern Türkiye’yi desteklemek anlamına geleceğini bildiren bir beyanat vererek onaya yönelik desteğini yineledi.¹³⁵⁴

Tüm bu tartışmalar devam ederken Lozan Antlaşması Dışişleri Bakanlığı’nda bekletilmekteydi. İlk başta Dışişleri Bakanı Hughes, talepler sorunu çözülmeden Antlaşmayı onay için Senato’ya göndermemişti. Sonraki gelişmeler ve muhalefet ile Demokratların tutumu nedeniyle Antlaşma 3 Mayıs 1924 tarihine kadar Senato’ya gönderilemedi.¹³⁵⁵ Dışişleri Bakanı Hughes, şartlar daha fazla aleyhe dönmeden onayı sağlamak için Antlaşmayı Senato’ya göndermeye karar verdi. Mayıs ayı başında Antlaşma Senato’ya gönderildikten hemen sonra ACOLT “Lozan Antlaşması ve Kemalist Türkiye” adlı yeni bir kitapçık yayınlamaya Antlaşmanın reddedilmesini istedi. İlanda, Mustafa Kemal “askeri bir despot” ve Lozan Antlaşması da “tamamen aşağılayıcı ve amaçsız” olarak nitelenmişti.¹³⁵⁶ Amerika’daki Ermeni ulusunu savunduğu iddiası ile yürütülen bu kara propagandaya rağmen, Türkiye’de yaşayan Ermeniler, Türkler ile kendi sorunlarını kendileri çözmeye karar vermişti. İstanbul’daki Ermeniler, Ermeni Patriği dahil Amerikan Temsilciliğinden uzak duruyorlardı. Türk vatandaşı Ermenilerin politika değişikliğinde, Bristol ve Amerikan kolonisinin Lozan Antlaşmasının onayına verdiği destekten ziyade Ermenilerin artık ABD’den ümitlerini kesmiş olması da etkili olmuştu.¹³⁵⁷

Ayrıca, Türkiye’de kalan ve Yunanistan’a göçen Ermeniler, bağımsızlık isteklerini teşvik ederek kendilerini cesaretlendiren İtilaf Devletleri ile Hınçak ve Taşnak mensuplarına; Türkler ile aralarındaki tüm anlaşmazlıkların nedeni oldukları için kızgındılar.¹³⁵⁸ Katolik Ermeniler ile birlikte, Amerika ile daha yakın bağlara sahip olan Protestan Ermeniler bile Amerikalılar ile teması asgari düzeye indirmişti. Öyle ki, 1925 yılı başında Protestan Ermeni Topluluğu Başkanı Bezciyan, Bristol ile görüşmesinde “uzun süre Amerikan temsilciliğine uğramamayı uygun gördüğünü” itiraf etti.¹³⁵⁹ Bezciyan, üç yıl aradan sonra 1926 Mart ayı başında Bristol’un yanına gelerek Antlaşmanın onaylanmasının Türkiye’de bulunan Ermeniler için öneminden bahsedecektir. Bununla

¹³⁵⁴ **The Treaty with Turkey.....**, s. 60-61.

¹³⁵⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, May 26, 1924.** s. 4.

¹³⁵⁶ Lippe, a.g.m., s. 54; Yaylalier, **American Perceptions.....**, 235, 242.

¹³⁵⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, July 7, 1924; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, August 1, 1924.** s. 1-2.

¹³⁵⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, January 22, 1925.** s. 2.

¹³⁵⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, February 14, 1925.**

birlikte Bezciyan, ABD'deki Ermenilerle iletişime geçmek istemiyordu çünkü bu duyulursa Türkiye'deki konumunun sarsılmasından çekiniyordu.¹³⁶⁰

Amerika'da Antlaşma tartışmaları ve Türkiye'deki Ermenilerin girişimleri arasında gündemi değiştirecek açıklama, Brüksel'den geldi ve Amerikan kamuoyunda bildik ezberleri bozdu. "Senato Lozan Antlaşması'nı onaylamadan Antlaşma TBMM tarafından onaylanmayacaktı". Açıklama Brüksel'de bulunan TBMM Başkanı Fethi Bey (Okyar) tarafından yapılmıştı.¹³⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti artık Avrupa'nın "Hasta Adamı" değildi ve diplomatik ilişkilerdeki birinci önceliği mütakabiliyetti. Oysa Amerikan kamuoyu halen Türkiye Cumhuriyeti'ne bir şeyler dikte ettirmenin peşindeydi.

Elde kesin deliller olmamasına rağmen, Bağlaşıklar da Amerika'daki karşıt kampanyaya destek veriyorlardı ve Lozan Antlaşmasının onaylanmasını istemiyorlardı. Çünkü 1924 yılı sonuna varıldığında Bağlaşıklar henüz Türkiye'ye resmen elçi ya da büyükelçi ataması yapmamışlardı ve İstanbul'da büyükelçi unvanına sahip olmayan temsilciler bulundurmaktaydılar. Bağlaşıkların bu şekilde bir yöntem takip etmesinin temel nedeni Türkiye'de bir iç savaş ya da karışıklık çıkmasına ve Çin'deki gibi süregiden general savaşlarının başlamasına bağladıkları ümitten kaynaklanıyordu. Ayrıca her ne kadar Lozan'da mecburen altına imza atılmış olsa da kapitülasyonların kaldırılmış olması henüz hazmedilememişti.¹³⁶²

Bu durumun farkında olan Amiral Bristol, günlüklerinde sık sık, "I. Dünya Savaşı öncesindeki egemen konumlarını ve dokunulmazlıklarını unutamayan Batılıların ve ABD'li misyonerlerin kapitülasyonların olmadığı Cumhuriyet rejimine adapte olmakta güçlük çektiklerini" not etmiştir.¹³⁶³

¹³⁶⁰ Bezciyan Bristol görüşmesinden sonra İstanbul'daki Ermeniler, Robert Koleji Müdürü Gates aracılığıyla Bristol'a başvurarak, Türk Hükümeti nezdinde kendileri için girişimde bulunmasını ve kendilerine bazı hakların sağlanmasını istediler. Ermeni cemaatinin niyetini tam olarak kestiremeyen Bristol bu teklifi kabule yanaşmadı. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, March 9, 1926.

¹³⁶¹ **New York Times**, "Turkey Wants Us to Act on Treaty", October 31, 1924. s. 13; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, June 25, 1925.

¹³⁶² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, December 21, 1924. s. 4; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, February 18, 1925.

¹³⁶³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, March 28, 1925.

3.2.2. Antlaşma'nın 1925 Ocak Ayında Dış İlişkiler Komitesi'nden Senato'ya Gönderilmesi ve Sonrasında Meydana Gelen Tartışmalar

1923 ve 1924 yıllarındaki onay cepheleşmesi Amerikan kamuoyunu uzun süre meşgul etmesine rağmen, iki tarafta da kayda değer bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu nedenle 1925 yılına da onay taraftarları ve karşıtları arasındaki tartışmalar ile girildi. Ocak ayı başında ABD Ticaret Odası Başkanı Richard F. Grant Senato'ya bir mektup göndererek Antlaşmanın bir an önce onaylanmasını istedi.¹³⁶⁴ Grant'ın mektubundan iki hafta sonra Başkan Coolidge, Beyaz Saray'da Senato Dış İlişkiler Komitesi üyelerine bir yemek verdi. Yemeğin konusu Lozan Antlaşmasıydı. Toplantıya Lozan Müzakerelerinin ilk turunda Amerikan Başdelegesi olan Washburn Child da katılmıştı. Kendisi, Türk tarafının bazı sınır aşan hakları tanınması ile Antlaşmanın onaylanabileceğini düşünüyordu.¹³⁶⁵ Child, halen Lozan müzakerelerinde Bağlaşıklar tarafından dikte ettirilmeye çalışılan adı konmamış kapitülasyon haklarının bir şekilde ikame edilebileceği kanaatindeydi.

Anakara'da bu çalışmalar yapılırken Bristol, Dışişleri Bakanı Hughes'a bir telgraf göndererek Türkiye'deki Amerikan kuruluşlarının Antlaşmanın onayına desteğini yineledi. Bristol, "Antlaşmanın onayı ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin normalleşeceğini, gayrimenkul edinim sorununun ortadan kalkacağını, 29. Madde ile Amerikan tacirlerinin Avrupalı rakiplerinden daha fazla vergi ödemesinin önleneceğini" düşünüyordu.¹³⁶⁶ Bu esnada Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Borah, *New York Herald Tribune*'de yayınlanan bildirisinde "tarihte yolculuk yaparak 1914 gerisine dönülebilse kendisinin de kapitülasyonların ikamesini isteyeceğini fakat son on yılda çok şeyin değiştiğini, sınır aşan hakların ikamesinin mümkün olmadığını" söyledi.¹³⁶⁷

Bristol ise kendisini ziyarete gelen Amerikalılara, sürekli olarak "kapitülasyonların geçmişte kaldığını ve bunun artık kabul edilmesi gerektiğini" söylüyordu. "Tüm dünya devletleri Türkiye ile kapitülasyonlardan vazgeçen antlaşmalar imzalamışken, ABD'nin böyle bir hakkı talep etmesi ya da uygulattırması imkansızdı".¹³⁶⁸

¹³⁶⁴ *New York Times*, "Supports Turkish Treaty", January 7, 1925. s. 44.

¹³⁶⁵ *New York Times*, "Senators at White House", January 22, 1925. s. 2.

¹³⁶⁶ *The Treaty with Turkey....*, s. 20-21.

¹³⁶⁷ *The Treaty with Turkey....*, s. 106.

¹³⁶⁸ *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, March 30, 1925. s. 2.*

ABD Ticaret Odası Başkanı Grant'ın onay yönündeki girişimine ilk tepki Vahan Kardaşyan'dan geldi. Kardaşyan, 15 Şubat'ta *New York Times*'de yayınlanan mektubunda, "Türklerin satın alım güçlerinin ABD ticareti için önemsiz olduğunu, çünkü Türkiye'nin ekonomisinin batmak, sosyal konumunun dağılmak üzere olduğunu" iddia ediyordu.¹³⁶⁹ Kardaşyan'ın mektubu ekonomik istatistiklerle doldurulmuştu ve böylece kamuoyunda oluşabilecek ticari ilişki kaygısı giderilmeye çalışılmıştı. Kardaşyan Mart ayında *New York Times*'a bir mektup daha göndererek, "Wilson tarafından Ermenilere verilen toprakların bir an önce iade edilmesini, Türkiye'nin 4 milyon Türk için çok büyük olduğunu" yazdı.¹³⁷⁰ Kardaşyan'ın hatalı bilgilerle dolu olan mektubundaki en bariz tutarsızlık nüfus rakamındadır, çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu bahsedilen dönemde 15 milyonun üzerindeydi.

Vahan Kardaşyan, 1925 Şubat-Nisan aylarındaki Şeyh Sait ayaklanmasını fırsat bilerek, "Türklerin geri kalmış bir millet olduğunu ve ekonomiyi yönetemeyeceklerini iddia etti". Kardaşyan'a göre; "Türk Devleti'nin bağımsızlığının sona ermesine sayılı günler kalmıştı".¹³⁷¹ Bu esnada Antlaşma Başkan Coolidge tarafından Senato'ya sevk edilmiş ve incelenmek üzere Dış İlişkiler Komitesi'ne gönderilmişti. Antlaşma Senato Dış İlişkiler Komitesi'nde ele alınırken, Bristol yedi yıl sonra 1925 yılı Eylül ayında Amerika'ya giderek Antlaşmanın onaylanması için yapılan çalışmalara aktif olarak katıldı.¹³⁷²

Türk karşıtlığı ile bilinen bazı yazarlar Antlaşmanın onayından yana tavır almaya başladılar. Bunların en tanınmışlarından bir tanesi Lathrop Stoddard'dı. Stoddard, Arap Milliyetçiliğini tahrik eden ve Türkleri kötüleyen bir propaganda kitabı yazmış, kitap Milli Mücadele devam ederken 1921 yılında yayınlanmıştı. Stoddard, 1923 Eylül'ünde Ankara'da Mustafa Kemal ile karşılaşmış ve kitabındaki bilgilerin çoğunun gerçeklerle alakası olmadığı için Mustafa Kemal tarafından azarlanmıştı. Bu hadiseden sonra Stoddard'ın Türkiye'ye ve Türklere bakış açısı değişti ve çeşitli gazetelerde Türk modernleşmesini savunan yazılar kaleme aldı. Böylece Stoddard da, onay taraftarları arasında yer aldı. 1924 yılı Nisan ayında *New Orient*'te yayınlanan makalesinde; "Mustafa

¹³⁶⁹ Vahan Cardashian, "Conditions in Turkey", *New York Times*, February 15, 1925. s. 12.

¹³⁷⁰ *New York Times*, "The Armenian Problem", March 22, 1924. s. 16.

¹³⁷¹ Cardashian, a.g.m., s. 12.

¹³⁷² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925.** s. 2-4.

Kemal'in, döneminin en olağanüstü kişilerinden bir tanesi olduğunu” söyleyerek, “Ankara’da kendisi ile görüşme ayrıcalığına ulaştığını ve bir ülkeyi nasıl küllerinden yeniden kurduğunu gördüğünü” yazdı.¹³⁷³

Antlaşma onay için Senato’ya gönderildiğinde Senatör King, James L. Barton’u Yakın Doğu’daki olayları bilmeden antlaşmayı desteklediği için eleştiriyordu.¹³⁷⁴ Oysa, Barton uzun süre Osmanlı topraklarında görev yapmıştı ve Senatör King 1925 yılında ön yargılarla donatılmış olarak sadece birkaç gün Türkiye’de bulunmuştu. İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde Bristol, King’in olumsuz görüşlerini ortadan kaldırmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştı.¹³⁷⁵ King’in muhalefetine karşı, 1925 yılında Dış İlişkiler Komitesi Başkanlığı görevini yürütmeye başlamış olan Senatör William Borah Antlaşmanın onay taraftarları arasındaydı.¹³⁷⁶

Türkiye’den ABD’ye döndükten sonra King, Antlaşmaya muhalefedinin daha da arttığını ilan etti. King’e göre;

... Türkiye hala şarklılık karakterindedir, Mustafa Kemal Batılılaşmaya çalışsa da doğunun etkisi altındadır ve milyonlarca Müslüman tarafından pan-İslamcı hareketin lideri olarak görülmektedir. Bu hareket [Hz.] Muhammet taraftarlarının Hıristiyanlığı ezme eğiliminden kaynaklanmaktadır... Amerikan okulları için bir ümit yoktur. Çünkü Hıristiyanlık eğitimi yasaklanmıştır ve gelecekte bu okullar Türkleştirilecektir. ... Türklerin borca ihtiyacı vardır ve Antlaşmanın onayı ile ABD’den borç almayı ummaktadırlar. ...¹³⁷⁷

King’in gazetelerde yayınlanan ve Müslümanlardan hoşnutsuzluğunun boyutunu gösteren bu beyanı bile karşıtların düşünce sistemini açığa çıkarması açısından önemlidir.

İlk tur Lozan Müzakerelerinde Amerikan Başdelegesi olarak görev yapan Washburn Child, Mayıs ayı başında New York’ta yaptığı konuşmada, Lozan’daki görüşmelerde Türk Heyetinin kendisine, “...Amerika ne zaman Pennsylvania Eyaletini Kuzey Kızılderililerine vermeyi kabul ederse, Türkiye’nin de Ermenilerin ulusal yurt talebini karşılamaya hazır olduklarını...” söylediğini kaydederek, bu teklif nasıl kendileri için kabul edilemez ise, Ermeni taleplerinin de Türkler için kabul edilemez olduğunu söyledi. Child, “kapitülasyonların yabancı entrikalarının en önemli aracı gibi görev

¹³⁷³ **The Treaty with Turkey.....**, s. 176-77.

¹³⁷⁴ Delgadillo, a.g.t., s. 85; Daniel, **The Armenian Question.....**, s. 271.

¹³⁷⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary**, Confidential, July 18, 1925. s. 2; Yaylaher, **American Perceptions.....**, s. 245.

¹³⁷⁶ Lippe, a.g.m., s. 50; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, April 7, 1925. s. 2.

¹³⁷⁷ William H. King, “*Urges the Defeat of Lausanne Treaty*”, **New York Times**, April 12, 1926. s. 8.

yaptığını ve kaldırılmalarının zorunluluk olduğunu” söylüyordu.¹³⁷⁸ Child’ın bunları söylemesi çok önemliydi çünkü Lozan müzakerelerinin ilk turunda Ermenileri ve ulusal yurt taleplerini açıktan desteklemiş fakat daha sonra bu taleplerin imkansızlığını görmüştü.

Kilise örgütlerinin genelde Antlaşmanın onayına karşı çıkmasına rağmen, Amerika Cemaat Kiliseleri Birliği onay taraftarıydı ve Dış İlişkiler Konseyi’nin Senato’ya yazdığı mektupta, “Türkiye’nin Hıristiyan olmadığı bilindiği fakat dana önce Hıristiyan olmayan, Siyam, Japonya ve Çin gibi ülkelerle antlaşma müzakere edildiği ve imzalandığı...”¹³⁷⁹ belirtilerek, Türkiye ile imzalanan Antlaşmanın vakit geçirilmeden onaylanması istendi.

Amerika’daki tartışmalar Türkiye’de sükunetle takip edilmekteydi. Senato’nun Lozan’daki Antlaşmayı onaylamayı geciktirmesi ve Amerika’nın Türkiye’ye büyükelçi atamaması Ankara’da rahatsızlık yaratmakla birlikte olay çok fazla büyütülmemekteydi. Bristol’un uzlaşmacı kişiliği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Amerika’dan ithal edilecek ürünlere ihtiyaç duyması, ABD ile ticarete ihracat fazlası verilmesi Amerikan temsilcisinin Yüksek Komiser unvanı ile İstanbul’da bulunmasına göz yumulmasını kolaylaştırmıştı.¹³⁸⁰

1925 Haziran ayında Gerard, *New York Times*’da yayınlanan makalesinde, bildik söylemleri tekrarlayarak, “Wilson’un belirlediği sınırlar Ermenilere bırakılmadan Antlaşmanın onaylanmasının Ermeni halkına ihanet olacağını” ileri sürdü. Gerard’dan iki hafta sonra yayınlanan yazısında Kardaşyan, Chester Projesi’ne vurgu yaparak “Türkiye sınırları içindeki petrol alanlarının Ermeni toprağı olduğu iddiası ile Ermeni halkının Senato’nun merhametine sığındığını” ilan etti.¹³⁸¹

Belirtilen gelişmeler içerisinde, Antlaşmanın onayında Bristol ile hareket etmekle birlikte yardım örgütleri ve misyonerler; Yüksek Komiserin tarafsız tutumundan rahatsızdı ve Dışişleri Bakanlığı’na sürekli şikayette bulunuyorlardı. Bu durumu da göz önüne alan Dışişleri Bakanlığı, 1925 yılında Amiral Bristol’u görevden alarak yerine yeni bir atama

¹³⁷⁸ **The Treaty with Turkey....**, s. 18.

¹³⁷⁹ **The Treaty with Turkey....**, s. 22-24; **New York Times**, “*Church Wants Treaty with Turkey Signed*”, April 13, 1926. s. 8.

¹³⁸⁰ DeNovo, a.g.m., s. 237.

¹³⁸¹ James W. Gerard “*Armenia and Lausanne*”, **New York Times**, June 14, 1925. s. 14; Vahan Cardashian, “*Armenia and Turkish Oil*”, **New York Times**, June 28, 1925. s. 10.

yapmaya niyetlendi. Fakat, uzun görev süresi içinde edindiği tecrübe ile Amerikan çıkarlarına daha faydalı olacağını düşünen Başkan C. Coolidge, Bristol'un görevinde kalmasını uygun gördü.¹³⁸² Aynı yılın Eylül ayında ABD'ye giden Amiral Bristol da vakit kaybetmeksizin Lozan Antlaşmasının onaylanması için beyanatlar vermeye başladı. Bristol, 1925 yılına kadar Türkiye'de yapılan reformlara dikkat çekerek ilişkileri düzenleyen bir antlaşma olmamasının zorlukları hakkında da bilgi veriyordu.¹³⁸³ Türkiye'ye döndükten sonra Amerikan kolonisine anavatandaki gelişmeler hakkında açıklamalar yaptı ve Antlaşmanın onaylanması için yaptığı çalışmaları anlattı. Senatörler ve diğer ilgililer ile yaptığı görüşmeler sonrasında her ne kadar kendisi Antlaşmanın onaylanacağından eminse de, ret durumunda zorda kalmamak için bu bilginin açıklanmamasını istiyordu.¹³⁸⁴

Türkiye'deki Amerikalılar onay lehinde çalışmalar yaparken,¹³⁸⁵ Lozan Antlaşmasının onayını engellemeye çalışan karşıt cephenin kara propagandaları Amerika Kıtasında 1926 yılına kadar etkin rekabetten yoksun bir şekilde devam etti. Türkiye'deki Lozan Antlaşması taraftarı kuruluşların tümünün Ankarada bağlantıları vardı ve Amerika'da da Lozan karşıtlarının çalışmalarını etkisiz hale getirmek için karşıt cephe kurma çalışmaları başlamıştı. Etkin bir mücadele için hayırcılar gibi organize hareket etmek gerekiyordu. Bristol da, ABD ziyareti esnasında bu eksikliği fark etmiş ve Türkiye'deki Amerikalıları onay taraftarlarının organize olması için çalışmaya teşvik etmişti.¹³⁸⁶

Bu amaçla 1926 yılında Lozan Antlaşmasının onayına taraftar olanlar, Türkiye ile Antlaşmanın Onaylanmasından Yana Olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi (*General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey*) "Onay Komitesi", çatısı altında örgütlendiler. Komitenin Yönetim Kurulu; aynı zamanda Türk-Amerikan Teavün Cemiyeti'nin de Başkanı olan; Rayford W. Alley (Başkan), Lozan'da Ermeniler için ulusal vatan elde edilmesi amacıyla yoğun mücadele veren misyoner James L. Barton, J. W. De Graff,

¹³⁸² Henry P. Beers, "United States Naval Detachment in Turkish Waters, 1919-1924", **Military Affairs**, S. 7, No: 4, Kış, 1943. s. 220.

¹³⁸³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, From 1 August to 31 December, 1925. s. 2; Delgadillo, a.g.t., s. 89; Yaylalılar, **Lozan Konferansı'ndan Sonra....-II**, s. 37; Peterson, a.g.e., s. 148.

¹³⁸⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 7, 1926. s. 2-3.

¹³⁸⁵ **New York Times**, "Americans in Turkey for Lausanne Treaty", April 7, 1926. s. 6.

¹³⁸⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 7, 1926.

Jeanette W. Emrich, Irving G. Gray, John R. Mott, George A. Plimton, Guy Emery Shipler ve E. Vail Stebbins gibi Amerikan vatandaşlarından oluşmaktaydı.¹³⁸⁷

Görüldüğü gibi Komite'nin yönetiminde hiç Türk yoktur. Fakat bu zamana kadar Osmanlı Devleti'nin yıkılması için aktif olarak çalışan misyonerler onayın önde gelen destekçileri arasına katılmıştır. Çünkü kapitülasyonlar devri çoktan kapanmıştı ve Antlaşma onaylanmazsa misyonerlerin Türkiye'de çalışması imkansız hale gelecekti.¹³⁸⁸ Onay Komitesi Başkanı Alley, Ağustos ayı başında gazetelere verdiği beyanatlarda Antlaşmanın Senato'nun Sonbahar oturumları döneminde gündeme alınarak onaylanacağını söyledi. Bazı piskoposların ve yazarların Antlaşmaya karşı olan muhalefetini geri çekmiş olması Alley'i ümitlendirmişti.¹³⁸⁹

Bilal Şimşir, “evet cephesinin en büyük zaafının tanınmış kişilerden yoksun bulunması ve bu nedenle yeterli derecede baskı grupları oluşturup propaganda yapamaması olduğunu” kaydeder.¹³⁹⁰ Buna rağmen taraftar, Komite Lozan Antlaşmasının onayını sağlamak için elinden geleni yaparak 1926 yılına kadar çok sayıda bildiri ve broşür yayınladı ve 1926 yılı sonunda çalışmalarını bir kitapta topladı. Kitabın basımına *New York Times* editörleri katkıda bulunurken, Misyoner Örgütleri, YMCA ve YWCA da destek sağlamıştı.¹³⁹¹ Kitabın en son sayfasında Türkiye Cumhuriyeti'nin 1926 yılına kadar dostluk ve ticaret anlaşması imzalayarak ilişkilerini normalleştirdiği ülkelerin listesi verilerek ABD'nin yalnızlığına dikkat çekilmişti.¹³⁹²

Kitabın önsözünde, Gerard'ın vermiş olduğu muhtıradan imzalarını çeken piskoposların Senato'ya yazmış oldukları mektuplardan alıntı yapılmış, ilk sayfada Antlaşmanın onaylanmasının gerekliliği beş madde halinde açıklanmıştı. Bunlar arasında en önemlisi, “Amerika'nın Amerikalıların olduğu gibi Türkiye'nin de Türklerin olması gerektiği”nin artık kabul edilmesi ve bu zamana kadar büyük güçler arasında futbol topu

¹³⁸⁷ **The Treaty with Turkey.....**, ; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 312; Lippe, a.g.m., s. 57.

¹³⁸⁸ Daniel, **The Armenian Question.....**, 268; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 314; Lippe, a.g.m., s. 58; Mary Mills Patrick, “*The Turco American Treaty*”, **New York Times**, September 25, 1925. s. 14.

¹³⁸⁹ **New York Times**, “*Foresee Adoption of Turkish Treaty*”, August 4, 1926. s. 17.

¹³⁹⁰ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 313.

¹³⁹¹ Bkz. **The Treaty with Turkey,**, 1926; Daniel, **The Armenian Question.....**, s. 269-70; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 3, 1927.

¹³⁹² **The Treaty with Turkey.....**, s. Appendix C, 39.

muamelesi gören Türkiye'nin artık demokratik bir ülke olduğunun belirtilmesiydi.¹³⁹³ Onay Komitesi daha önce, Türkiye ile Antlaşma-Antlaşma Neden İmzalanmalı (*The Treaty with Turkey-Why it Should be Ratified*) adlı 164 sayfalık bir kitapçık daha hazırlamış ve kitapçığın 1.000 kopyasını senatörlere ve basın kuruluşlarına göndermişti.¹³⁹⁴ (EK: 3.1)

Bu esnada Başkan Coolidge, Antlaşmanın Senato'nun ilk dönem oturumlarında ele alınmasının sağlanması için girişimde bulunmaya başladı. Bu amaçla Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Borah onay yönündeki çalışmalarını yoğunlaştırdı.¹³⁹⁵ Mayıs ayı sonunda Dışişleri Bakanı Kellog ile görüşen Borah, Antlaşmanın onay için Senato'ya sunulacağını söyledi ve Demokratlar böyle bir durumda onayı engelleyeceklerini ilan ettiler.¹³⁹⁶

1926 yılında seçim vardı ve Senatörlerin Antlaşma karşıtı propagandadan olumsuz etkilenmemesi imkansızdı. Bunun önüne geçmek isteyen Bristol, senatörlere mektuplar yazarak Antlaşmanın onayının öneminden bahsetti.¹³⁹⁷ Onay Komitesi, Dışişleri Bakanlığı ve Barton'un yardımı ile ACOLT'un 1923 yılında yayınladığı muhtıraya benzer bir muhtıra yayınlamak için Antlaşma'nın onayı için gerekçeleri ortaya koydu.¹³⁹⁸ Chicago ve New York Dış İlişkiler Konseyleri Antlaşma'nın onayını desteklemekteydiler.¹³⁹⁹ Ermeni taraftarlarının ana saldırı temalarından birisi olan Chester Projesinin girişimcisi Amiral Chester ve oğlu Colby Chester de Antlaşma'nın onayı için çalışanlar arasındaydı. Amiral Chester'e göre; "misyoner örgütleri ve NER, taraflı raporları ile Amerika'da tamamen yanlış bir Türk imajı yaratmıştı ve bu uygulama artık sürdürülemezdi".¹⁴⁰⁰ Oysa şartlar değişmişti ve geçmişteki politikalarının aksine NER idarecilerinin büyük kısmı Antlaşmanın onaylanmasını destekliyordu.¹⁴⁰¹

Robert L. Daniel, Gerard ve Kardaşyan öncülüğündeki karşıt propaganda çok etkili olurken, taraftar propagandanın sönük kalmasının temel nedeninin, Amerikan halkının zihninde oluşan "korkunç Türk" algısı olduğunu ve kamuoyunun aleyhte söylenecek tüm

¹³⁹³ **The Treaty with Turkey....**, s. 9-10.

¹³⁹⁴ **The Treaty with Turkey....**, Appendix A; **New York Times**, "Favors Lausanne Treaty", January 17, 1926. s. 37; Lippe, a.g.m., s. 59; Malkasian, a.g.m., s. 360.

¹³⁹⁵ **New York Times**, "Coolidge to Press Lausanne Treaty", May 23, 1926. s. 9.

¹³⁹⁶ **New York Times**, "Borah to Push Fight for Lausanne Treaty", May 21, 1926. s. 3.

¹³⁹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, March 1, 1926. s. 2; Yaylali, **Lozan Konferansı'ndan Sonra....-II**, s. 40.

¹³⁹⁸ **The Treaty with Turkey....**, s. 26-29; Delgadillo, a.g.t., s. 90.

¹³⁹⁹ Delgadillo, a.g.t., s. 90; Lippe, a.g.m., s. 58.

¹⁴⁰⁰ Daniel, **The Armenian Question.....**, s. 270.

¹⁴⁰¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, October 8, 1926. s. 2.

argümanları “zalim Türklere” karşı “mazlum Ermeni” halkını korumak refleksi ile kabul ettiğini söylemektedir.¹⁴⁰² “korkunç Türk” ve “konuşulamaz Türk” algısının oluşmasındaki mesuliyet on yıllarca Hıristiyanlıktan başka gerçek olabileceğini kabul etmeyen misyonerlere aitti. Oysa, Antlaşmanın onaylanması için en büyük mücadeleyi ABCFM Başkanı Gerard ve arkadaşları veriyordu.¹⁴⁰³

Onay tartışmaları devam ederken, Türkiye Cumhuriyeti reformlara devam ediyordu. Uygulamaya konulan reformların bazıları kaçınılmaz olarak ABD çıkarlarını da etkilemeye başlamıştı. Bunlardan en önemlisi ticaret ile ilgili olandı. 1926 yılında gümrük yasasında yapılan değişikliklerle, Türkiye Cumhuriyeti ile ticaret antlaşması olmayan ülkelerden ithalata uygulanacak vergilerin yükseltilmesine karar verildi. Yeni düzenleme ile Amerikalı tacirler %60 daha fazla ek gümrük vergisi ödemek zorunda kalacaktı. Bu durum Türkiye ile ticaret ilişkileri sürekli düşüş eğilimi gösteren ticareti yükseltmek isteyen Amerikalı tacirlerin paniklemesine neden oldu.¹⁴⁰⁴ Yasanın Amerika’ya karşı uygulanmasını engellemek için iki ülke arasında bir *modus vivendi* (geçici sözleşme) imzalandı.

Gümrüklerde Amerikalı tacirlerin “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsünde muamele görmesini sağlayacak olan *modus vivendi* görüşmeleri için Ankara’ya gelen Bristol, Hakimiyet-i Milliye gazetesi muhabirine verdiği mülakatta, “ABD’de Lozan Antlaşmasının onayı için tartışmaların devam ettiğini fakat asıl önemli olayın TBMM’nin Antlaşmayı halen onaylamaması olduğunu” söylemişti.¹⁴⁰⁵ Böylece ertesi gün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüşmesi öncesinde bu haberin gazetelerde yer almasını sağlayarak kendisine gelecek eleştirileri engellemeyi amaçlamıştı.

Onay Komitesi’nin çalışmaları ile Haziran ayı sonunda, 150 kişiden oluşan kilise ve eğitim temsilcileri ortak bir beyanname yayınlayarak Antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesini istediler. Beyanat daha çok Nisan ayında 110 piskopos tarafından yayınlanmış olan karşıt görüşü etkisiz hale getirmek için yapılmıştı.¹⁴⁰⁶ Bu esnada Morgenthau *New*

¹⁴⁰² Daniel, **The Armenian Question.....**, s. 270-71; Grabill, a.g.e., s. 280.

¹⁴⁰³ **The Treaty with Turkey.....**, s. 25.

¹⁴⁰⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 7, 1926; **New York Times**, “*Turkey Penalizes American Imports*”, January 8, 1926. s. 4; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden.....**, s. 316; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 249.

¹⁴⁰⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, February 14, 1926.

¹⁴⁰⁶ **The Treaty with Turkey.....**, s. 26-29; **New York Times**, “*Urge Ratification of Lausanne Treaty*”, June 30, 1926. s. 16.

York Times'da yayınlanan makalesinde “Türkiye’deki Amerikan kolonisinin bencil çıkarları için Antlaşmanın onayını savunduklarını” yazmıştı. Bristol, Amerikan kolonisi temsilcilerini bir araya toplayarak iddialar hakkında bilgilendirdi ve onay için çalışmaların yoğunlaştırılmasını istedi.¹⁴⁰⁷

1926 yılına gelindiğinde, 1923 yılının aksine etkili Amerikan gazetelerinin büyük kısmının Antlaşmanın onayından taraf oldukları görülür.¹⁴⁰⁸ Amerikan Dış Politika Derneği, Antlaşmayı savunan cephe arasında yer alan tarihçi profesör Edward M. Earle’un başkanlığında, Philip M. Brown’un da katılımı ile sekiz kişilik bir heyet oluşturarak antlaşma ile ilgili bir rapor hazırlattı. Raporun 1926 yılı sonunda Onay Komitesi tarafından basılan kitapta yer alan nüshası 23 sayfadır. Rapor, Lozan Antlaşmasının onayına yönelik en sağlam bilimsel delildi. Earle, daha önceki çalışmalarında İngiltere’nin petrol politikasına karşıtlığı ile bilinmekteydi. Raporun ikinci sayfasında ilk defa, James Harbord’dan ve Arnold Toynbee’den alıntı yapılarak, Balkan savaşları sonrasında 400.000 Türk’ün evlerinden kovulduğu ve hayatını kaybettiği, Rus işgali esnasında da Doğu’da Ermenilerin Türkleri katlettiği ve 800.000 Müslüman Türk’ün göçmen durumuna düştüğü belirtilmişti.¹⁴⁰⁹ İlk defa bu kadar yüksek sesle Ermeni komitacıların ve Rumların yapmış olduğu mezalim yüzlerine vuruluyordu. Fakat ABD kamuoyu henüz bu gerçekleri kabul etmeye hazır değildi.

Beklentilerin aksine Senato Antlaşmayı Temmuz ayında görüşmeyerek bir sonraki oturuma erteledi. Onayın ertelenmesi ile ortaya çıkan süre içinde kara propaganda faaliyetlerine hız veren ACOLT’un çalışmalarına karşı, Allen Dulles Antlaşmanın onaylanması için yedi maddeden oluşan bir bildiri yayınladı. Dışişleri Bakanı Kellogg ise, Türkiye’nin yeni bir hükümete sahip olduğunu ve çağdaşlık yolunda yapısal değişiklikler geçirdiğini söyleyerek Antlaşmanın onayını istiyordu.¹⁴¹⁰

Bu esnada ACOLT, Lozan Antlaşmasına karşı olma nedenlerini açıklayan bir bildiri daha yayınladı. Bildiri hazırlanırken 1923 yılında Gerard tarafından yayınlanan

¹⁴⁰⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926. s. 2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, July 6, 1926. s. 2.

¹⁴⁰⁸ Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s.317; Lippe, a.g.m., s. 61.

¹⁴⁰⁹ *The Treaty with Turkey.....*, s. 137; Earl ve Brown başkanlığında hazırlanan raporun tam nüshası için bkz. *The Treaty with Turkey.....*, s. 136-158; Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 318; Kurat, a.g.e, s. 43; Edward Mead Earle, “The Turkish Petroleum Company –A Study in Oleaginous Diplomacy”, *Political Science Quarterly*, S. 39, No: 2, Haziran 1924. s. 277.

¹⁴¹⁰ Lippe, a.g.m., s. 56.

muhıtıraya benzer argümanlar yeniden gündeme getirilmişti.¹⁴¹¹ Charles E. Delgadillo, ACOLT'un 1926 bildirisinin "ırkçı nefrete dayalı yapısına" dikkat çekerek, bildiride Türkler için; "ahlaki ve fikri olarak ilkel", "cahil ve uyuşuk", "çöl çocuğu", "geri kalmış ırk" buna karşı Ermeniler için; "fiziksel olarak mükemmel bir ırk", "uzun boylu, güzel yapılı ve güçlü", "üstün zeka ve endüstriyel birikime sahip" tanımlamaları kullandığının altını çizerek. Ayrıca Ermeni taraftarı Amerikalılar Ermenilerin de kendileri gibi *indogermen* ırktan geldiğini ileri sürerek dini bağların yanında ırki yakınlık da kurmuşlardı.¹⁴¹² ACOLT'un son kitabı ile Morgenthau ve misyonerlerin on yıllardır ektiği tohumlar nihayet meyve vermiş, karşıdakini aşağılayan ve ötekileştiren basmakalıp klişeler sabit fikir haline gelmişti.

ACOLT'un kara propaganda faaliyetlerine 1926 yılında hesapta olmayan bir destek geldi. İngiltere, Musul işgalini yasallaştırmak için Amerikan basınında Türkiye aleyhtarını yayınlara yaptırmaya başladı. İngilizlerin propaganda amaçlı; "Irak sınırındaki Nesturilerin katledildiği şeklindeki katliam" haberleri Antlaşma karşıtlarının propagandasına payanda vazifesi gördü.¹⁴¹³ Her zamanki gibi gerçekler Amerikan basınında propaganda yapıldığından çok farklıydı. Çünkü İngilizler kendi işledikleri katliamları Türkler yapmış gibi servis etmekteydiler.¹⁴¹⁴

Amerika'da bu tartışmalar yaşanıırken, Türkiye'deki Ermenilerin çoğunluğu ABD'nin kendilerine güç kullanarak destek sağlamasının imkansızlığını görerek Antlaşmanın onaylanmasına taraftardı. Protestan Ermenilerin lideri Bezciyan bunların başında geliyordu. Bununla birlikte Bristol kendisinden desteğini açıklamasını istediğinde diasporadaki tepkiden çekinen Bezciyan bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Bristol Bezciyan'a Antlaşmanın onaylanması ile, bir vatandaşlık sözleşmesi müzakere edilebileceğini söyledi. Bristol Bezciyan'ın reflekslerini harekete geçirmek için bu ifadeyi kullanmıştı ve amacına ulaşmıştı. Çünkü vatandaşlık sözleşmesi ihtimalini duyan Bezciyan tereddüt etmeksizin istenileni sağlamak ve ABD'deki Antlaşma taraftarı Ermenileri harekete geçirmek için elinden geleni yapacağını belirtti.¹⁴¹⁵

¹⁴¹¹ Delgadillo, a.g.t., s. 74.

¹⁴¹² A.g.t., s. 74; Peterson, a.g.e., s. 15.

¹⁴¹³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, March 1, 1926. s. 2.

¹⁴¹⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, April 11, 1926.

¹⁴¹⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, October 4, 1926; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, October 21, 1926. s. 2-4.

Bristol'un 1925 yılı Eylül ayında Amerika'yı ziyaret ederek vermiş olduğu demeç ve beyanatlardan sonra Robert Koleji Müdürü C. F. Gates de 1926 Nisan ayı sonunda Amerika'ya giderek Antlaşmanın onayının hayatiyeti hakkında konuşmalar yaparak gazetelere onay lehinde beyanlar verdi. Gates, ayrıca senatörler ile görüşerek Antlaşmanın onaylanmasının Amerikan çıkarları açısından önemini anlattı.¹⁴¹⁶ Gates Amerika yolculuğuna çıkmadan önce Bristol Başkanlığında İstanbul'da Amerikalı 25 kuruluş temsilcisinin katılımı ile bir toplantı yapılmış ve senatörlere mektuplar yazılmasının yanında Gates'in Amerika'da Antlaşmanın onayının Amerikan çıkarları için önemini belirten çalışmalar yapmasına karar verilmişti. Toplantıda Gates'in Türkiye'deki Amerikan kolonisini temsil ederek beyanatlarda bulunması kararlaştırılmıştı.¹⁴¹⁷ Onay lehindeki tüm bu çalışmalar karşıt cepheden çok fazla yandaş kazanmayı başaramıyordu ve Antlaşma Senato'ya geldiğinde Senato'nun toplanmasını engelleyeceğini söyleyecek kadar kendisini karşıt cepheye angaje etmiş senatörler gün aşırı gazetelere beyanlar vermeye devam ediyordu.¹⁴¹⁸

1926 yılı Haziran ayı başında Ohio Kutsal Tebliğ Kilisesi (*Annunciation Church*) üyeleri Senato'ya bir mektup göndererek Dış İlişkiler Komitesi'nde görüşülmekte olan Lozan Antlaşmasının onaylanmamasını istediler ve New York'taki muadillerine destek verdiler.¹⁴¹⁹ Bu esnada İstiklal Mahkemeleri'nin idam kararları Ankara ve İzmir'de yerine getirilerek İzmir Suikastı teşebbüsünde yer aldığı için suçlu bulunanların cezaları infaz edildi. İstiklal Mahkemeleri İzmir'de 13, Ankara'da ise 4 kişiye idam cezası vermişti. İdam cezalarının infaz edilmesi Antlaşma karşıtları tarafından Türkiye'de halen hiçbir şeyin değişmediği iddialarına delil olarak kullanılabilirdi. Böyle bir gelişmeden endişelenen Bristol ve ekibi İstiklal Mahkemelerinin yaptıklarını savunmamaya fakat Türkiye'deki ilerlemeleri ve mahkeme sürecini Dışişleri Bakanlığına bildirmeye karar verdi.¹⁴²⁰ Böyle bir tehlike mevcuttu çünkü Dışişleri Bakanlığı idam edilen kişilerin öz geçmişlerini ve hadise hakkında gerekli bilgilerin Washington'a gönderilmesini istemişti.¹⁴²¹

¹⁴¹⁶ **New York Times**, "Dr. Gates Pleads for Turkish Treaty", April 20, 1926. s. 12; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, June 9, 1926.

¹⁴¹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, March 1, 1926. s. 1-3; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, March 28, 1926.

¹⁴¹⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, June 9, 1926.

¹⁴¹⁹ **JSUSA**, Begun December 7, 1925, a.g.b., s. 450.

¹⁴²⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, October 13, 1926.

¹⁴²¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, October 14, 1926. s. 2.

Onay karşıtı ve taraftarları arasındaki mücadele devam ederken, Antlaşmanın Senato süreci de engellemelere rağmen ilerliyordu fakat genel eğilim Antlaşma karşıtlarının lehineydi. Bu durum 1926 yılı Mayıs ayı başında açıkça ortaya çıktı. Senatörlerin tavırları Antlaşmanın onaylanmamasının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermişti. Belirtilen durumun önüne geçmek isteyen onay taraftarları son dakika çalışmalarına hız verdi. Bu amaçla Senato Aralık ayı başında toplanınca, Onay Komitesi Washington'da kamp kurarak senatörlerin olumlu oy kullanması için kulis faaliyetleri yürütmeye başladı ve 17 Aralık'ta 224 sayfalık yeni bir kitap hazırladı. Kitabın 2.000 adeti Washington'daki karar alıcılara dağıtıldı.¹⁴²² Antlaşmanın onaylanmasına iki haftadan az bir zaman kalmışken Onay Komitesi, Antlaşmanın onaylanması için bir bildiri hazırlayarak 300 adet çoğalttı ve senatörlere dağıttı. ACOULT'un karşıt faaliyetleri ise hız kesmeden devam ediyordu.¹⁴²³ Taraftarlar ve karşıtlar arasındaki mücadele 1927 yılı Ocak ayı başında sonuçlanma aşamasına geldi.

Cumhuriyetçilere yakın olan *Washington Post*, Antlaşmanın onaylanmasını destekleyen gazetelerin başında geliyordu ve Antlaşmaya karşı çıkan Ermenileri "propagandacı" olarak nitelendiriyordu. 1927 Ocak ayı başında Türkiye'nin hızla ilerlediğini yazan gazete Antlaşmanın onaylanması gerektiğini söylüyordu. Gazete bir hafta sonra ise tam sayfa Türkiye'nin modernleşmesinin ve batılılaşmasını anlatan bir tanıtım yazısı yayınladı.¹⁴²⁴

Amerika'daki gelişmelerin yanında Bristol Türkiye'deki nabzı tutmaya da dikkat ediyordu. Bu amaçla, Cumhuriyetin ilanının dördüncü yıldönümü kutlamaları balosuna katılmak üzere Ekim ayı sonunda Ankara'ya gelen Bristol Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ile görüştü. Görüşmede Antlaşmanın ABD Senatosu'ndaki seyri ele alındı ve onaylanmama ihtimali değerlendirildi. Amerika'da Antlaşmaya yöneltilen en büyük eleştirilerden bir tanesi Türkiye'nin Antlaşmanın bir an önce onaylanması yönündeki istekliliği idi. Bristol, bu durumu Tefik Rüştü Bey'in dikkatine sunarak Türk basınında böyle bir isteğin olmadığına ve Antlaşmanın Türkiye'ye avantaj getirmediğine yönelik

¹⁴²² Lippe, a.g.m., s. 59.

¹⁴²³ Lippe, a.g.m., s. 59; **Washington Post**, "Turks Treaty Brings Out More Appeals" January 3, 1927, s. 6.

¹⁴²⁴ **Washington Post**, "The Turkish Treaty", January 3, 1927. s. 6; John Bakeless, "Now that the Turk Aspires Western Civilization", January 9, 1927. s. BR3; **Washington Post**, "The Turkish Treaty", January 6, 1927. s. 6.

yazıların çıkmasının faydalı olacağını üstü kapalı olarak ima etti. Dışişleri Bakanı mesajı almıştı ve zamana yayılarak isteğin yerine getirileceğini söyledi.¹⁴²⁵

1923 yılında Türkiye ile normal ilişkileri kurmak amacıyla bir an önce onaylanmak üzere imzalanan Lozan Antlaşması Amerika’da sürüp giden tartışmalar neticesinde onaylanmayacağı endişesiyle 1926 yılının sonuna varıldığında halen Senato’ya gönderilememişti. Antlaşma Senato’da onaylanmadığı için TBMM tarafından da onaylanmayarak bekletilmekteydi. Onay için ABD iki kampa ayrılmış, onay devlet meselesi haline getirilmişti. İktidardaki Cumhuriyetçiler, Ticaret Odaları, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’deki Amerikalı Misyonerler, Türkiye’de yaşamakta olan Ermeniler ve Amiral Bristol antlaşmanın onayından yana iken, Muhalefetteki Demokratlar, Kiliselerin önemli bir kısmı, Amerika’daki misyonerler, Ermeniler ve Rumlar Antlaşma’nın onayına karşıydılar.¹⁴²⁶

Senato görüşmelerinin günü yaklaştıkça karşıt kampların çalışmaları yoğunlaştı. Son bir hamle ile, Ocak ayı başında Washington’dan gelen talep üzerine Bristol ve Amerikan kolonisi Dışişleri Bakanlığı’na ve Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanlığına Antlaşmanın onayını isteyen iki ayrı telgraf gönderdi.¹⁴²⁷ Bunun yanında Lozan Antlaşmasının Senato’da onaylanabilmesi için Misyoner Örgütleri, *American Board, Robert College, İstanbul College for Women, The Near East College Association, The Federated American Chambers of the Commerce of the Near East, YMCA, YWCA*, ve Türkiye’de çıkarı bulunan çok sayıda benzer kuruluş ve firma yoğun olarak çalışmışlardır. Fakat ABD’deki Ermeni lobisi tüm bu kuruluş ve teşkilatlardan daha güçlü ve etkindi.¹⁴²⁸

3.2.2.1. Karşıt Cephenin Türk Haremlerinde Hıristiyan Kızlar Bulunduğu İddiaları

ACOLT 1926 yılı içinde “Kemal’in Köle Pazarı ve Lozan Antlaşması” adıyla yayınladığı kitapçıkta 100.000 ile 400.000 arasında Hıristiyan kız çocuğunun Kemalist

¹⁴²⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, November 3, 1926. s. 7.

¹⁴²⁶ Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 320; Yaylalı, *Lozan Konferansı’ndan Sonra....-II*, s. 36; Gordon, *Turkish-American Treaty.....*, s. 720.

¹⁴²⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 6, 1927; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 8, 1927.

¹⁴²⁸ John A. DeNovo, *American Interests and Policies in Middle East, 1900-1939*, 2nd Edition, Minnesota: University of Minnesota, 1968. s. 235.

Hükümet tarafından esaret altında tutulup köle olarak Türk haremlerine satıldığını iddia etmişti. Kitapçıkta ayrıca,

... Bizler beyaz Hıristiyan kadınlarının çokluğuna inanarak, Müslüman sahiplerinin elinde, kurtulmayı bekleyen yardıma muhtaç Hıristiyan kızların ve çocukların vahşi muamele gördüğünü bilmekteyiz. ... iyi eğitilmiş Hıristiyan kızlarının konuşulamaz Türkler'den kurtarılmasını istemekteyiz. ...¹⁴²⁹

denilmişti. Son kitapçıkta görülen en bariz durum, Ermeni komitacılarının ölçsüz kara propagandalarında ileri gitme düzeyleri ve artık tüm insanlık ve insan onuruna saygı hislerini de kaybetmiş olmalarıdır.

1926 Eylül ayında, W. Ellis *Washington Post*'ta yayınlanan makalesinde, “onay karşıtlarının ileri sürdüğü iddiaların büyük çoğunluğunun mesnetsiz olduğunu ve Türkiye’ye gidecek herhangi bir kişinin gerçekleri yerinde görebileceğini” belirtti. ABD Ticaret Odası yeni bir bildiri yayımlayarak Antlaşmanın onaylanmasını istedi.¹⁴³⁰ Bristol ise, Antlaşmaya taraftar ve karşıt senatörlerin listesi üzerinde onay için gerekli çalışmaları yapıyordu ve özellikle muhalif senatörlere yakın markaj uygulanmasını istiyordu.¹⁴³¹ Amerika’da bu gelişmeler olurken Türk basını daha önce olduğu gibi genelde Antlaşma ile çok fazla ilgilenmiyordu ve gazetelerde taraftar ya da karşıt çok fazla haber çıkmamaktaydı.¹⁴³²

1923 yılında ACOLT’un telkinleri ile antlaşma taraftarı misyoner örgütlerine karşı kullanılmak üzere Presbyterian misyoner örgütleri ikna edilmeye çalışılmıştı. ACOLT’un son skandal kitapçığının yayınlanmasından sonra New York Protestan Episkopal kilisesi piskoposu William T. Manning durumdan vazife çıkartarak 100.000 Hıristiyan kızın Türk haremlerinde esir tutulduğunu ilan etti. Bu girişimden istenilen sonuç alınamayınca da, 1926 yılı Nisan ayında 110 Piskopos tarafından imzalanan bir muhtıra ile Piskoposlar Lozan Antlaşmasına karşı olduklarını ilan ettiler. Grew, imzacı piskoposların bazılarının imzalarını geri çekmesini sağladı ve iki gün sonra Dışişleri Bakanlığı Türkiye’de halen faaliyet gösteren 108 Amerikan kurumunun Antlaşma’nın onayı lehindeki muhtirasını

¹⁴²⁹ **New York Times**, “Charges Turks Hold Women in Slavery”, May 3, 1926. s. 28; Lippe, a.g.m., s. 55; Malkasian, a.g.m., s. 360; Malkasian ACOLT’un 1926 yılında yayınlamış olduğu kitapçıktan övgüyle bahseder fakat ırkçı söylemlere değinmez. Bkz. Malkasian, a.g.m., s. 360.

¹⁴³⁰ **The Treaty with Turkey....**, s. 70-72, 174-175.

¹⁴³¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, September 9, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, September 21, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, October 20, 1926.

¹⁴³² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, December 13, 1926. s. 5.

yayınladı. Bristol, Gerard liderliğindeki ACOLT'un ileri sürdüğü argümanların gerçek dışı ve kapitüler hakları yeniden yürürlüğe koymak gibi imkansız isteyen talepler olduğunu düşünüyordu.¹⁴³³

Manning, 4 Mayıs tarihinde Paris Herald'a verdiği beyanatta harem hikayelerini tekrarladıktan sonra hızını alamayarak suçlamasını "Hıristiyan çocukların Türkiye'de açık pazarlarda satıldığını" iddia edecek kadar ileri götürdü. Lozan Antlaşmasının en ağır, temelsiz ve çamur at izi kalsın suçlaması Gerard öncülüğünde Manning'den gelmişti. Bristol, Manning'in, "100.000 Hıristiyan'ın haremelerde olduğu", "Hıristiyan çocukların köle pazarlarında satıldığı" ve "Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in eli kanlı katil olduğu" gibi akıl ve izandan yoksun çıkışından büyük rahatsızlık duydu. İstanbul'daki Amerikan kolonisinin önde gelen temsilcilerini toplayarak Manning'in iddialarından bahsetti ve bu konudaki görüşlerini açıklamalarını istedi.¹⁴³⁴ Bristol bu tür iddialara karşı gerçekleri açıkladığında *pro-Turk* olmakla suçlanıyor ve karşıt cephe tarafından sözleri değersizleştiriliyordu. Bu nedenle ortak bir görüş oluşturarak Manning'in karalama kampanyasına cevap vermeyi tercih etmişti. Toplantıda gizliliğe özel önem verildi ve tüm konuşulanlar Bristol'un talimatıyla tutanaklara geçirildi.

Toplantıda ilk sözü, *Bible House* temsilcisi Luther Fowle alarak, "çok uzun süredir Türkiye'de bulunduğunu ve şimdiye kadar Hıristiyan çocukların satıldığını bildiği tek vakanın tehcir esnasında Ermenilerin güvenliklerini sağlamak için kendi çocuklarını satmaları olduğunu" söyledi. Haremlerdeki 100.000 Hıristiyan içinse, "Türkiye'de toplam 15.000 Ermeni bulunduğunu ve bunların büyük kısmının İstanbul'da yaşadığını" belirtti.¹⁴³⁵

Diğer misyoner, İstanbul Kız Koleji Müdürü Kathrya M. Adams, "okulunda bulunan Ermeni kızların, harem hikayelerini reddettiğini" söyledi. Amerikalı iki işadamı Lewis Heck ve F. E. King, "Hıristiyan kadınların Müslüman haremelerinde bulunduğu doğru olsa bile bu kadınların yerlerini kanıksadıkları ve ayrılmak yönünde bir şikayette bulunmadıklarını" söyledi. Heck'e göre; "haremelerde 10.000 Hıristiyan kadının bulunması

¹⁴³³ **New York Times**, "Bishops Protest Treaty with Turks", April 5, 1926. s. 21; **New York Times**, "Manning Condemns Treaty with Turks", April 19, 1926. s. 10; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, May 12, 1926. s. 2; Delgadillo, a.g.t., s. 76; Daniel, **The Armenian Question.....**, s. 272; Lippe, a.g.m., s. 55-56; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 309.

¹⁴³⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, June 5, 1926. s. 2.

¹⁴³⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, June 5, 1926. s. 3.

mümkündü”. Tütün taciri F. W. Bell, yedi yıldır sık aralıklarla Türkiye’de bulunmaktaydı ve Manning’in iddialarını saçma, akıldışı olarak niteliyordu.¹⁴³⁶

İstanbul Kız Koleji Müdürü K. M. Adams tekrar söz alarak, *New York Times*’a ve Manning’e açık bir mektup yazılmasını önerdi. Selefî Patrick de kendisine akli başında Ermenilerin ACOLT’un faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı iletmişti. Mektup onay cephesine de katkıda bulunacaktı. Mektup yazılmasını halen Türk haremelerinde 10.000 Hıristiyan kadının yaşadığını iddia eden Lewis Heck hariç diğer katılımcılar onaylıyordu. Toplantıya katılanlar içinde eski bir Elçilik çalışanı olan Heck, Manning’in iddialarına yakın görünüyordu.¹⁴³⁷ Kaliforniya’da yayınlanan bir gazete, Manning’in iddialarının Türkiye’de yaşayan misyonerlerin raporlarındaki istatistiklere dayandığını yazmıştı.¹⁴³⁸ Bu nedenle İstanbul’daki misyonerlerin iddiaları reddetmeleri ve Manning’i yalanlamaları önemliydi. Zaten misyonerler gazeteye ve Manning’e protesto mektupları göndererek iddiaları reddetmiş, böyle bir istatistikleri bulunmadığını bildirmişlerdi.¹⁴³⁹

Bununla birlikte, iki tacir Lewis Heck ve F. E. King’in ve İncil dağıtıcısı Misyoner Fowle’un beyanları dikkate alındığında, Manning ve Gerard’ın İstanbul’dan yönlendirilme ihtimali de yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Toplantı sonrasında Dışişleri Bakanlığı’na Manning’in iddialarının doğru olmadığını belirten ortak bir telgraf gönderilmesine karar verildi. Telgraftaki isimler kamuoyuna açıklanmayacak fakat Senato’daki tartışmalarda kullanılacaktı. Ortak telgrafa imza koyanların büyük kısmı beş ile 40 yıl arasında bir süre Türkiye’de kalmış ve Anadolu içlerinde bulunmuştu.¹⁴⁴⁰ Böylece tarafsız senatörlerin onay lehinde oy kullanmasının sağlanması amaçlanmıştı.

Özellikle Lewis Heck ve F. E. King’in yönlendirmesi ile Bristol da ilk başta Türk haremelerinde az sayıda da olsa Hıristiyan kadın ve kız bulunduğu inanma eğilimi göstermişti. Oysa daha sonra yapılan tüm araştırmalar neticesinde bu yönde bir bulgu elde edilemedi. İşgal dönemi ve sonrasında Türkiye’deki en organize personel ve istihbarat

¹⁴³⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926. s. 4.

¹⁴³⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926. s. 5.

¹⁴³⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926. s. 4.

¹⁴³⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926. s. 4.

¹⁴⁴⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926. s. 6; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 19, 1926; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926. s. 2-3.

ağına sahip olan İngiliz B y kel liği kayıtlarında bile iddiaları doğrulamayacak herhangi bir bilgi yoktu.¹⁴⁴¹

ACOLT'un harem iddialarının propagandaya d n şt r ld ği tarihler, Türk Medeni Kanunu'nun TBMM'de kabul edildiği (17 Şubat 1926) döneme rast gelir. Harem hikayeleri ve gayrimüslim azınlıklara zulmedildiği iddiaları arasında 4 Ekim 1926 tarihinde Medeni Kanun yürürlüğe girdi. Kendilerine baskı uygulandığı ve haremlere kapatıldıkları iddia edilen gayrimüslim azınlıklar kendi  zg r iradeleri ile Lozan'da kendilerine tanınan haklardan vazgeçerek Medeni Kanuna tabi olmayı kabul etmişlerdir.¹⁴⁴² Sırf bu hadise bile ACOLT'un iddialarının hiçbir mesnedi bulunmadığını ortaya koyan önemli bir göstergedir. Zaten Bristol da daha sonra bu iddiaların gerçeklerle alakasının bulunmadığını günlüklerine kaydetmiştir.¹⁴⁴³

1926 yılı Ekim ayı sonunda Manning'e İstanbul'daki Türk gazetelerinin bu çeşit iddiaları Şiddetle yalanladığı s ylenildiğinde, 100.000 Hıristiyan kızın haremlerde bulunduğundan emin olduğu iddiasını tekrarladı.¹⁴⁴⁴ Harem hikayeleri kanıtlanamamıŐ fakat zihinlerin bulandırılması baŐarılmıŐtı. Antlaşma reddedildikten sonra Episkopal Kilisesi bir teşekkür mesajı yayınlayarak hayır oyu veren senatörlere minnettarlığını bildirmiştir.¹⁴⁴⁵

Senatör King, piskoposların bu çıkışını fırsata çevirmek için Manning'e bir mektup yazdı ve ertesi gün mektup gazetelerde yayınlandı. Mektupta; "Ermenistan'ın en eski Hıristiyan ulus olduğu, Türkler tarafından Hıristiyanlara yüzyıllarca baskı uygulandığı" iddia ediliyordu ve mektup bildik basmakalıp kara propaganda ifadelerle devam ediyordu. King ayrıca mektubunda 1925 Temmuz ayındaki Türkiye ziyareti hakkında da bilgi vermiş ve hiçbir Şeyin değişmediğini söylemişti.¹⁴⁴⁶ İki hafta sonra New York Üniversitesi Profesörlerinden R. M. Riefstahl King'e cevap vererek,

¹⁴⁴¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, November 24, 1926. s. 3.

¹⁴⁴² Osman Akandere ve Yaşar Semiz, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Akademi Yayınları, 2011. s. 196.

¹⁴⁴³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, November 24, 1926. s. 3.

¹⁴⁴⁴ *New York Times*, "Deny Harem Charges of Bishop Manning", October 23, 1926. s. 10; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, October 9, 1926. s. 1-2.

¹⁴⁴⁵ *New York Times*, "Gratified by Defeat of Lausanne Treaty", January 30, 1927. s. 14.

¹⁴⁴⁶ William H. King, "Urges the Defeat of Lausanne Treaty", *New York Times*, April 12, 1926. s. 8.

... “iddialarının tamamının yanlışlar üzerine kurulduğunu, King’in Türkiye gezisinde İstanbul’da bir hafta, tren ile gittiği Ankara’da bir gün, daha sonra yine tren ile Adana’da bir gün kaldığını ve Suriye’ye geçtiğini” belirttikten sonra “tren yolları üzerinde geçen bu kadar kısa bir seyahat ile Türkiye’yi değerlendirmenin mümkün olmadığını”¹⁴⁴⁷

ifade etti. Hukuk Profesörü ve İstanbul eski maslahatgüzarı Philip M. Brown onayı destekleyen akademisyenlerin başında geliyor ve makalelerinde sürekli Sevr ile Türkiye’ye haksızlık yapıldığını savunuyordu. Brown, 1926 Nisan ayı başında *New York Times*’a yazmış olduğu makalede, Piskopos Manning’in Türkler ile ilgili iddialarını “hortlayan haçlı ruhu” olarak niteledi ve “karşıtların Türkler ile başka bir antlaşma akdinin imkansız olduğunu bilerek iki ülke arasındaki ilişkileri engellemek için uğraştıklarını” belirtti.¹⁴⁴⁸ Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Borah da, onay karşıtı piskoposlara ve özellikle Manning’e cevap verilmesi gereğini duyarak, Brown ile aynı tarihlerde *The Baltimore Sun*’da yayınlanan yazısında, “ABD’nin yeryüzünü düzenlemek ya da Ermeniler için Türkiye’ye savaş açmak niyetinde olmadığını” belirtti. Borah, Mart ayı sonunda *New York World*’da yayınlanan yazılarında da Antlaşmanın Türkiye’deki Amerikalılar tarafında desteklendiğini ve bir an önce onaylanması gerektiğini belirtmişti.¹⁴⁴⁹ Ertesi gün *New York Times*’da çıkan cevabında da Antlaşmanın reddini istemenin düşünülemez olduğunu söyledi. Mayıs ayı sonunda *Boston Transkript*’te yayınlanan beyanında ise, Türkiye’de ileriye dönük pek çok değişikliğin olduğunu ve bunun desteklenmesi gerektiğini söyledi.¹⁴⁵⁰

Piskoposların Antlaşmaya karşıtlıklarını ilan ettikleri günün ertesinde, *New York Times* Antlaşmanın onaylanmasının gerekliliğini ve mevcut şartlarda bundan daha iyisinin elde edilemeyeceğini belirten bir makale yayınladı.¹⁴⁵¹ Piskoposların açıklamasından iki gün sonra da Türkiye’deki Amerikan kolonisi Antlaşmaya desteğini yineledi.¹⁴⁵² Bu esnada *New York Times*’a piskoposları eleştiren bir mektup geldi. Mektubu yazan Amerikalı bir Hıristiyan’dı ve ülkesindeki Türk ve İslam karşıtı kara propagandadan rahatsızlığını;

¹⁴⁴⁷ R. M. Riefstahl, “Our Relations with Turkey”, *New York Times*, April 25, 1926. s. X14.

¹⁴⁴⁸ **The Treaty with Turkey....**, s. 53; Philip Marshall Brown, “For Peace with Turkey”, *New York Times*, April 21, 1926. s. 14.

¹⁴⁴⁹ **The Treaty with Turkey....**, s. 101-02.

¹⁴⁵⁰ *New York Times*, “Rebukes Bishops on Turkish Treaty”, April 6, 1926. s. 31; **The Treaty with Turkey....**, s. 105.

¹⁴⁵¹ *New York Times*, “The Turkish Treaty”, April 6, 1926. s. 28.

¹⁴⁵² *New York Times*, “Americans in Turkey for Lausanne Treaty”, April 7, 1926. s. 6.

... Piskoposlar, neden Fransızlar Şam'da katliam yaparken; İspanya, Fas'ta insanları öldürürken sessiz kaldı? aynı piskoposlar İngiltere'nin Amritsar (Hindistan'ın bir kenti) ve Çin mezalimini neden protesto etmedi?, masumları bombalaması için Fransa'ya yardım eden ABD'yi neden protesto etmedi? Diye soruluyor ve mektubun sonunda ise, ... Piskoposlar Türkiye'den nefret ediyor çünkü Hıristiyanları kendi oyunlarında yenmeyi başardılar ...¹⁴⁵³ (EK: 3.2)

deniliyordu. Alice H. Taylor isimli Amerikalının mektubu tüm hadiseyi bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştu. Yükselen tepkilerin de etkisiyle bazı piskoposlar beyandaki imzalarını geri çektiler ve Antlaşmayı desteklemeye karar verdiler.¹⁴⁵⁴ Bu esnada ABD vatandaşlarından da Antlaşmanın onayı ve reddi lehinde mektuplar gelmekte ve bunlar çoğunlukla *New York Times*'da yayınlanmaktaydı.¹⁴⁵⁵ Episkopal Kilisesi'nin imzacı piskoposları arasında bulunan Charles H. Brent, imzasını çekenler arasındaydı ve 9 Temmuz'da Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup göndererek, "harem hikayelerinin ve Türklere yöneltilen suçlamaların temelsiz olduğunu gördüğünü ve artık Antlaşmanın onayını desteklediğini" bildirmişti. Diğer piskoposların bazıları da muhtıradaki imzalarını çekerek Dışişleri Bakanlığını ve Senato'yu kararları hakkında bilgilendirdiler.¹⁴⁵⁶ Tüm bu tartışmalar içinde Antlaşma Senato'da görüşülmeye başlandı.

3.2.3. Senatör King'in Türkiye Ziyareti

Lozan Antlaşmasının onay tartışmaları devam ederken Senatör King 1925 yılı yazında olayları yerinde görmek için Türkiye'yi ziyaret etmeye karar verdi. Senatör Türkiye'den önce, İngiltere, Fransa, Bolşevik Rusya ve Yunanistan'a gitmiş, burada Fener Patrikhanesindeki Patriklik seçimi krizi ile ilgili bilgi almıştı. Yunanistan ziyaret sonrasında Senatör King Temmuz ayında önyargılarla dolu olarak İstanbul'a ulaştı.

Senatör, İstanbul'a gelmeden önce NER temsilcisi Barclay Acheson'dan kendisine bir tercüman ayarlamasını istemiş, Bristol ile ilk başta iletişim kurmayarak mesafeli bir duruş göstermeyi tercih etmişti. Acheson tercümanlık konusunu Bristol ile görüşerek, NER tercümanı Ekrem Bey'in görevlendirilmesi halinde King'in Türk karşıtı yaklaşımları nedeniyle Ekrem Bey'den yararlanmanın artık mümkün olamayacağı çekincesini dile getirdi. Bristol'un önerisi ile Harbord Askeri Kurulu'nun da tercümanlık görevinde

¹⁴⁵³ Alice H. Taylor, "Anti-Turkish Protests", *New York Times*, April 12, 1926. s. 20.

¹⁴⁵⁴ *New York Times*, "Slattery Withdraw Protest on Treaty", April 14, 1926. s. 5.

¹⁴⁵⁵ *New York Times*, "New Deal For Turkey", April 18, 1926. s. X16; *New York Times*, "Peace with Turkey"; "Senator Borah's Position"; "An Armenian View", April 11, 1926. s. 8E.

¹⁴⁵⁶ *The Treaty with Turkey....*, s. 43-45.

bulunmuş olan Hüseyin Hulûsi Bey'in (Pektaş) King'e tercümanlık yapmasına karar verildi.¹⁴⁵⁷ Senatör daha sonra H. Hulûsi Bey'in Türk yanlısı olduğundan (?) ve zeki bir şekilde Türklerin geçmişte yaptıklarını savunduğundan şikayetçi olacak ve H. Hulûsi Bey'i Ankara'ya götürmeyecektir.¹⁴⁵⁸

Türk karşıtlığı ile ünlenmiş olan Senatör King, 12 Temmuz'da İstanbul'a geldi. Bristol, Senatörü karşılamaya şahsen gitmeyerek Yüzbaşı Trammel'i kendisini temsil etmek üzere gönderdi.¹⁴⁵⁹ King, İstanbul'a varışının ertesi günü Bristol ile görüştü ve konuşma kaçınılmaz olarak Lozan Antlaşması üzerinde yoğunlaştı. Senatör, Bristol'a ilk olarak "... Herkesin kendisinin (Bristol'un) Türklere çok fazla sempati duyduğunu ve bu nedenle diğer Hıristiyan milletlerin çektiği sıkıntıları umursamadığını düşündüğünü..." söyledi.¹⁴⁶⁰ Aslında Senatör bu yolla kendi düşüncesini kamuoyunun ortak kanaati şeklinde Bristol'a açıklamıştı. Bristol, "bunu bildiğini fakat dünyanın bu kısmında tarafsız olmanın birinin tarafını tutmak olarak yorumlandığını" söyleyerek, "... Ben Amerikan taraftarıyım, diğer ırk ve dinlere karşı da tarafsızım.." cevabını verdi.¹⁴⁶¹

Bunun üzerine Senatör, Türklere karşı önyargılı olduğunu kabul etti ve "W. Eward Gladstone'nun de dediği gibi Türklerin aşağılık (*despicable Turk*) insanlar olduğuna inandığını" söyledi.¹⁴⁶² King'in akıl hocası belli olmuştu. Bir dönem İngiltere Başbakanlığı da yapan ve 1898 yılında ölmüş olan Gladstone popülist çıkışları ile tanınmıştı ve elinden gelse tüm Türk milletini yok edecek kadar Türklere karşı hoşnutsuzluk hissediyordu.

Senatör King ayrıca, Türklerin Avrupa'dan kovulmasını, İstanbul'un uluslararası idareye verilmesini, Doğu'da bir Ermeni devleti kurulmasını ve kapitülasyonların yürürlükte olmasını savunuyordu. King'e göre; "Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları en az Bolşevikler kadar ateistti ve dinden nefret ediyordu". Bunun üzerine Bristol, Türkiye'deki laikleşme hareketini detaylı olarak King'e anlattı ve "Türk Milli hareketinin Bolşeviklik gibi dine karşı olmadığını söyledi". Bristol ayrıca, "1903 yılında Doğu'da yaşayan

¹⁴⁵⁷ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 4, 1925.

¹⁴⁵⁸ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 14, 1925. s. 5; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 16, 1925.

¹⁴⁵⁹ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 12, 1925.

¹⁴⁶⁰ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 13, 1925. s. 2.

¹⁴⁶¹ LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 13, 1925. s. 2.

¹⁴⁶² "... He honestly he would confess that he had prejudice against the Turks which was long standing... For instance he inclined to take Gladstone's statement and feel that the Turks was the "despicable Turk"... ". LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, July 13, 1925. s. 2.

Ermenilerin sayısının tüm nüfusun %28'i [%24] kadar olduğunu” söyleyerek bu topraklarda bir Ermeni devleti kurulmasının imkansızlığını King’e aktardı.¹⁴⁶³

Bunun üzerine King, Ermeni katliamlarını dile getirdi ve Bristol, “Mütareke döneminde Ermeni ve Rumların aynı katliamları Müslümanlara yaptığını” söyledi.¹⁴⁶⁴ Bristol ayrıca, “Ermenilere bir ulusal yurt verilebilmesi için Türklerle savaşmak gerektiğini” belirtti. Senatörün Ermeniler için Türklerle savaşmaya niyeti yoktu. Ayrıca Türkiye’deki Katolik Ermeniler ve diğer Hıristiyanların herhangi bir şikayeti de yoktu. Bristol konuşurken çok dikkatli davranarak önyargılı olmadığını King’e göstermeye çalışıyordu.¹⁴⁶⁵

Bristol ile Senatörün görüşmesi yaklaşık iki saat sürmüştü ve görüşme sonunda Bristol başarılı olduğuna inanıyordu. Oysa Senatörün kafasındaki önyargılar o kadar kemiklemiştir ki, Amerika’ya döndüğünde Türkiye’de hiçbir şeyin değişmediği propagandası ile Antlaşmaya olan muhalefetine kaldığı yerden devam edecektir.¹⁴⁶⁶

Ertesi gün Senatör, Türk gazeteciler ile bir araya geldi. “Antlaşma oya sunulduğunda olumsuz oy vereceğini, çünkü Antlaşmanın Rum ve Ermenileri korumadığını” söyledi.¹⁴⁶⁷ Bristol’un Türk yanlısı olduğu yönündeki söylentiler Senatörü o kadar etkilemişti ki, Bristol’dan sonra Howland Shaw ile görüşerek Türkiye hakkında bilgi almaya karar verdi. Shaw ile yaptığı görüşmede ilk olarak gayrimüslimlerin işlerine son verilerek Lozan Antlaşması’nın ihlal edilip edilmediğini sorguladı.¹⁴⁶⁸

Senatörün Shaw’dan öğrenmek istedikleri arasında Chester projesi ile Lozan Antlaşması arasındaki bağlantının itiraf edilmesiydi. Shaw bu iddiayı reddederek “Chester Projesi’nin Lozan Antlaşmasının müzakerelerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını” söyledi. Ayrıca Amiral Chester, Ankara’daki Amerikan Mümessili Imbrie’nin projeye destek vermediğinden şikayetçi olmuştu.¹⁴⁶⁹ Shaw, Türkiye’deki rejimle alakalı olarak da “bunun bir demokrasi olmadığını fakat demokrasi olma yolunda ilerlediğini” kaydetti. Bristol ile görüşmesinde Senatör Ermeni ulusal yurdu talebini gündeme getirmiş ve Bristol

¹⁴⁶³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 13, 1925. s. 3-4.

¹⁴⁶⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 13, 1925. s. 5.

¹⁴⁶⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 13, 1925. s. 5-6.

¹⁴⁶⁶ Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 309.

¹⁴⁶⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 14, 1925. s. 3-4.

¹⁴⁶⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 14, 1925. s. 5.

¹⁴⁶⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 14, 1925. s. 7-8.

detayları ile bunun imkansızlığını Senatöre anlatmıştı. Bristol'un söyledikleri Senatörü tatmin etmemiş olacak ki, Shaw ile görüşmesinde “Amerikan sermaye ve iyi niyetinin Türkiye’ye akabilmesi için Mustafa Kemal’in Kars ve çevresini Ermenilere vermesinin gerektiğini” söyledi.¹⁴⁷⁰

Shaw, “Amerikan sermayesinin Türkiye’ye akması için Mustafa Kemal’in herhangi bir toprağı vermeyeceğini ve kamuoyunun da bunu kabul etmeyeceğini” belirterek, “Senatörün Ermenilere toprak kopartma ümitlerinin boşuna olduğunu” söyledi. Görüşme sonrasında Shaw günlüğüne, “Senatör ile konuşmasının münazara tarzında cereyan ettiğini ve vaaz vermekten kaçındığını” not etti. Shaw, Bristol gibi başarılı ve ikna edici bir görüşme yaptığı kanaatinde değildi.¹⁴⁷¹ Açıkça söylemese de King, Türkiye’yi Meksika ile aynı kefeye koymakta ve antlaşma imzalamaya değer görmemekteydi.¹⁴⁷²

Bristol, Senatörün ne kadar çok insanla görüşürse önyargılarından o kadar fazla kurtulabileceğine inanıyordu. Bu nedenle İstanbul’da bulunan hemen her ırk ve dinden temsilcinin katılacağı bir resepsiyon verdi. Resepsiyona gelen Fener Patrikhanesi temsilcileri elde ettikleri fırsatı değerlendirmek için Türkiye’deki azınlıkların yaşadığı zorlukları anlatan bir mektubu Senatöre vermek istediler.¹⁴⁷³ Milli Mücadele’deki aleyhtar çalışmaları ile bilinen Fener Patrikhanesi geçmiş hadiselerden ders almamış olacak ki, fırsattan istifade ederek Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı Senatörden yardım istiyordu. Bununla birlikte açıktan eyleme geçmekten korkulduğu için mektup sahibi kendisinin adının açıklanmamasını rica etmişti. King zaten bu tür Türk aleyhtarı tavırları büyük bir keyifle karşılamaktaydı. Mektup gizli olarak H. Shaw’un aracılığı ile Senatöre iletilti. Resepsiyonda Senatör, eski Başbakan Hüseyin Rauf Bey ile görüşmüş ve Türk bayanlarla dans etmişti.¹⁴⁷⁴

Patrikhane’nin mektubunu alan Senatör, ertesi gün Bristol ile görüşmesinde “azınlıkların Lozan Barış Antlaşması ile görmesi gereken uygun muameleden yoksun olduğunu gözlemlediğini” söyledi. Bristol, “azınlıkların Savaş dönemlerinde tüm iş hayatını ellerinde tuttıklarını ve işgalde Türklere ihanet ettiklerini söyleyerek, şimdi Müslüman Türklerin iş hayatında egemen olmak istediklerini ve bunun rahatsızlık

¹⁴⁷⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 14, 1925. s. 8.

¹⁴⁷¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 14, 1925. s. 9.

¹⁴⁷² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 17, 1925. s. 2.

¹⁴⁷³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 16, 1925. s. 1-2.

¹⁴⁷⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *War Diary*, Confidential, July 16, 1925. s. 2.

yarattığı” cevabını verdi.¹⁴⁷⁵ Bristol, hadisenin sebep sonuç ilişkisi içinde geliştiği ve sonucun gayet doğal olduğu kanaatindeydi.

Senatör, Ermenilere toprak verilmesi talebini Bristol ile yaptığı son görüşmede tekrar gündeme getirdi ve “Müslüman haremelerindeki Ermeni kadın ve çocukları kurtarmak istediğini” söyledi. Senatör ayrıca, savaş süresince Ermenilerin görmüş olduğu zararın kısmen de olsa tazmin edilmesini istiyordu. Bristol, “Ermenilerin Rus işgali sırasında Doğu Anadolu’daki Türk mallarına benzer zararı verdiğini ve bunun Ruslar ve bölgede bulunan Amerikalıların beyanlarıyla sabit olduğunu” söyledi. Ayrıca bir Amerikalının beyanına göre, “Rusların işgali sırasında Musul’da Ermeniler öyle bir katliam uygulamışlardı ki, geri çekildiklerinde arkalarında yaşayan bir köpek ya da kedi dahi kalmamıştı”. Bristol Milli Mücadele döneminde Ermeni ve Rumların yapmış olduğu diğer mezalimleri de örnekleri ile Senatöre aktardı.¹⁴⁷⁶ King, Bristol’un söylediklerini ilk defa duymuştu ve muhtemelen hiçbirine inanmamıştı. Ona göre, Hıristiyanlar üstün ırktı ve Müslümanlar mezalim işlemeye her zaman daha eğilimliydi. Bristol harem hikayelerine bilinçli olarak değinmemişti.

Son olarak King, Türk Hükümeti’nin sürdürülebilirliğini sorguladı ve Bristol da mevcut şartlar altında Türkiye’nin önemli gelişme gösterdiğini belirtti. İlk gün Mustafa Kemal ve arkadaşlarını ateist olmakla suçlayan King, “Güçlü bir Türkiye’nin Müslüman dünyasına lider olarak Hıristiyanlığı tehdit edeceğinden” endişeleniyordu. Bristol günlüğüne Senatörün bu endişesini kısmen paylaştığını not etti.¹⁴⁷⁷ King, İstanbul’da bir hafta kaldıktan sonra 19 Temmuz’da trenle Ankara’ya hareket etti. İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde Bristol’un kendisine söylediklerinden büyük rahatsızlık duymuştu ve bu nedenle ayrılırken Bristol’a teşekkür etmemişti.¹⁴⁷⁸ Önyargıları değişmeden Ankara’ya gelen King Başkentte yaptığı görüşmelerden de çok hoşnut kalmamış, görüştüğü kişilerde ve bakanlarda ise olumsuz bir izlenim bırakmıştır.¹⁴⁷⁹ Zaten Amerika’ya döndükten sonra Antlaşmaya karşı muhalefetini ve Türk karşıtlığını kaldığı yerden devam ettirerek, Antlaşma Senato’ya gelince onaylanmaması için elinden geleni yapacağını ilan etti.¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 18, 1925. s. 1-2.

¹⁴⁷⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 18, 1925. s. 2-3.

¹⁴⁷⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 18, 1925. s. 3.

¹⁴⁷⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 19, 1925.

¹⁴⁷⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 23, 1925. s. 2.

¹⁴⁸⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Diary*, Confidential, October 9, 1925.

3.2.4. Bristol'un Amerika'ya Giderek Antlaşmanın Onay Çalışmalarına Katılması

1919 yılı başında Türkiye'de göreve başlayan Amiral Bristol bu tarihten sonra ABD'ye gitme fırsatı bulamamıştı. ABD'de ise gelişmeler Lozan Antlaşması aleyhinde devam ediyordu. Dışişleri Bakanlığının görgü şahidi ve en önemli tanığı Amiral Bristol'du. Bu nedenle hem Yakın Doğu'daki gelişmeler üzerinde müzakerelerde bulunmak hem de Antlaşmanın onayında destek sağlamak için Bristol'un Washington'a çağrılmasına karar verildi. Karar uyarınca gerekli talimat Bristol'a gönderildi. 1925 yılı Ağustos ayı başında İstanbul'dan ayrılan Bristol, 15 Eylülde ilk olarak Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Masası Şefi Allen Dulles ile görüştü. Dulles, Milli Mücadele döneminde Bristol'un emrinde görev yapmıştı. Bristol daha sonra, Joseph Grew, Dışişleri Bakanı Frank B. Kellog ve Başkan Calvin Coolidge tarafından kabul edilerek Antlaşmanın gidişatı ve Türkiye'deki durum hakkında üstlerini bilgilendirdi.¹⁴⁸¹

Dışişleri Bakanı ve Başkan'a vermiş olduğu raporlardan sonra Bristol Donanma Bakanlığı'na giderek gerekli raporlamaları yaptı. Daha sonra Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Borah ile görüşerek Türkiye'deki durum hakkında tafsilatlı bilgi verdi. Görüşmede Antlaşmanın onayı için yapılacak çalışmalar da ele alınmıştı.¹⁴⁸²

Resmi görevlerini tamamladıktan sonra, ilk iş olarak Amerikan gazetelerine bir basın bildirisi gönderdi. Bildiride, Türkiye'deki gelişmeler, Amerikan Donanmasının Yakın Doğu'daki faaliyetleri anlatılmıştı. Bristol daha sonra basın yoluyla Amerikan kamuoyuna Türkiye ile Antlaşma imzalamayan beş ülkenin; Çin, Siyam, Sırbistan ve Bulgaristan'dan sonra sadece ABD olduğunu duyurdu. Bulgaristan da yakın zamanda antlaşma imzalayacaktı. Geriye üç ülke ile birlikte sadece ABD kalacaktı. Bu nedenle Antlaşmanın onaylanması ABD çıkarları için hayati önemdeydi. Ayrıca Türkiye'deki yeni rejime bir şans verilmeli ve rejim desteklenmeliydi. Türkiye ile *de jure* diplomatik ilişkiler kurulamadığı için ABD'yi Türkiye'de bir büyükelçi değil yüksek komiser temsil

¹⁴⁸¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925.* s. 2.

¹⁴⁸² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925.* s. 3.

ediyordu.¹⁴⁸³ Basın bildirisinde Bristol, Antlaşma karşıtı cephe ve ACOLT ile polemığe girmemeye özellikle dikkat etmiş, karşıtların argümanlarına değinmemiştir.

William King'in yanında Lozan Antlaşmasına muhalefet edenlerin başında gelen diğer Senatör Claude Swanson'du. Swanson, Bristol'un yakın dostuydu. Bristol vakit kaybetmeksizin Senatör ile bir araya gelerek Antlaşmaya muhalefetini ortadan kaldırmaya çalıştı.¹⁴⁸⁴ Tartışmaya Swanson da hazırlıklı gelmişti. Bristol'un ilk denemesi başarılı olmadı. Bristol ümidini kaybetmeden Washington'da bulunduğu süre içerisinde Swanson ile birkaç kez daha bir araya geldi fakat herhangi bir ilerleme sağlanamadı. Girişimlerinden vazgeçmeyerek İstanbul'a döndükten sonra Senatör Swanson'un ikna edilmesi için çalışmalarını devam ettirdi.¹⁴⁸⁵

Bristol ve eşi Amerika'dan yedi yıl gibi çok uzun bir süre ayrı kalmıştı. Bu nedenle ziyaretinin ilk ayı dost ve aile ziyaretleri ile geçiyordu.¹⁴⁸⁶ Washington'a varışından bir hafta sonra Amerika Denizaşırı Yazarlar Kulübü ile bir araya gelerek Türkiye'deki son gelişmeler hakkında bilgi verdi. Konuşma yayınlanmayacağı için Bristol serbestçe tüm düşüncelerini ve bildiklerini yazarlara aktardı. Yayınlanacak olan beyan yazılı olarak katılımcılara verilmişti. Yazılı beyanda, Antlaşmanın onayının gerekliliği ve Türkiye'deki Amerikalıların onaya desteği açıklanmaktaydı.¹⁴⁸⁷

Bristol her ne kadar farkında olsa da, Amerika'ya gittiğinde kamuoyundaki Türk algısının kendi tahminlerinin ötesinde lehteki tüm girişimlere engel olduğunu gördü. Misyonerler ve Ermeni göçmenler arasına karışan Taşnak, Hınçak mensubu komitacıların kara propagandası ile Amerikan halkının kafasında hayali bir "korkunç Türk" algısı oluşmuştu.¹⁴⁸⁸ Amerika'ya giden Selma Ekrem ve 1919 yılı yazında Bristol ile ilk defa karşılaşan Sami Berkem bu algıya yakından tanıklık etmişti. Bu nedenle Bristol ilk iş olarak kamuoyuna bildiği ve yedi yılda tanıklık ettiği gerçekleri anlatmaya başladı. Senatör

¹⁴⁸³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, To press in America, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925*, s. 16 (Ek s. 1-2).

¹⁴⁸⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925*. s. 2.

¹⁴⁸⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, September 21, 1926*; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, November 20, 1926*. s. 3.

¹⁴⁸⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925*. s. 2-3, 8.

¹⁴⁸⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925*. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, "Enclosure, Memo for Overseas Writers, September, 24", Confidential Diary, From 1 August to 31 October, 1925*. s. 13 (Ek s. 1-3).

¹⁴⁸⁸ Peterson, a.g.e., s. 25, 27.

King'e İstanbul'da dediği gibi "... her hikaye [hadise] ya da iddia iki tarafa sahipti ve hikayenin [hadiselerin] diğer yanını da bilmek tarafsız bir yargı için ön şarttı ..." ¹⁴⁸⁹ bu nedenle Bristol hadiselerin şimdiye kadar bilinmeyen tarafını anlatıyordu.

Belirtilen amaçla, Harbiye Koleji'nde öğrencilere Türkiye'deki ve Yakın Doğu'daki durumu anlatan bir konuşma yaptı. Konuşma kamuoyuna açıklanmadı fakat bir stenograf tarafından tutanaklara geçirildi. Bristol, arşiv kayıtlarında "Harp Okulu Öğrencilerine Ders" olarak saklanan konuşmasında önce İstanbul'a nasıl atandığını ve işgalcilerin amaçlarını ve Milli Mücadele'nin nasıl başladığını ve kendisinin İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri ile nasıl anlaşmazlığa düştüğünü anlattı. Tarih dersi formatında geçen konuşmanın belgide en önemli noktası Bristol'un Harp Okulu öğrencilerine "gazetelerde okudukları katliam haberlerinin abartılı ve büyük kısmının uydurma olduğunu" söylemesidir. Bristol gazetelerde yayınlanan haberlerin doğruluğunu test için öğrencilere kendisinin de kullandığı bir de formül önerdi: "... gazetelerde 10 ya da 15.000 kişinin katledildiğini okursanız ve bu tutarlı bir hikaye [hadise] ise rakamı beşe bölün, çok tutarlı bir hikaye [hadise] ise üçe bölün, çok daha iyi tutarlı ise ikiye bölün ve gerçek rakamı bulun" ¹⁴⁹⁰

Bristol'un Harp Okulu öğrencilerine yapmış olduğu 16 sayfalık konuşmanın çözümü günlükleri arasında ek olarak yer alır. Konuşma bir bütün halinde ele alındığında Bristol'un 1925 yılında, Milli Mücadeleyi ve karşıt entrikaları, Saltanatın kaldırılmasını, Lozan Konferansını, Cumhuriyetin ilanını, Ermeni ve Rumların sadakatsizliğini gözlemlene ve değerlendirmedeki başarısı açıkça görülür. Tarihi hadiselerin içinde yaşanan zaman diliminde yanılığa düşülmeden analiz edilmesinin güçlüğü dikkate alınırsa Bristol'un Milli Mücadeleyi tahlildeki başarısı daha iyi anlaşılır.

Bristol Milli Mücadele için, "... Türkler kadere inanırlar ve iyi savaşçılardır. ... Ülkelerinin paylaşıldığını görmektense ölmeyi tercih ettiler ve başarılı oldular..." demişti. ¹⁴⁹¹ Harbiye öğrencileri ilk defa kendilerine anlatılan hadiselerin diğer yanını, başarıları ile ün yapmış bir Amiralden dinliyorlardı. Bu zamana kadar Türklerin "hiçbir

¹⁴⁸⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, July 13, 1925. s. 2.**

¹⁴⁹⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Conditions in the Near East, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, Lecture Delivered at Army War College Washington, October 6, 1925, Copy No: 164, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 3-4).**

¹⁴⁹¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Conditions in the Near East, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, Lecture Delivered at Army War College Washington, October 6, 1925, Copy No: 164, Confidential, From 1 August to 31 December, 1925. s. 13 (Ek s. 8, 2-16).**

şeye değmeyen korkunç insanlar” olduğu kendilerine söylenmişti ama gerçek böyle değildi. Amiral Bristol onlara, bunun aslında silah ve propaganda ile yok edilmek istenen bir ulusun imkansızlıklar içinden tekrar diriliş hikayesi olduğunu göstermişti. Ayrıca NER bağınaz bir kuruluştur ve açıkça yalan söylüyordu.¹⁴⁹² Bristol’un konuşmasında vermiş olduğu bilgiler on yıllardır süren kara propaganda karşısında o kadar önemli bir dönüm noktası teşkil ediyordu ki, Türkiye Cumhuriyeti tarafından sırf bu konferansı vermek için tüm masrafları karşılanarak ABD’ye gönderilse buna değeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bristol çalışmalarına devam ederken Ekim ayı sonunda New York’ta bir radyo programına katıldı. Türkiye ile Yakın Doğu’daki gelişmelerin kısa tarihçesini, Amerikan Donanmasının Savaş süresince ve sonrasında Yakın Doğu’da ve Türk karasularında yapmış olduğu hizmetleri detaylı olarak dinleyicilere anlattı.¹⁴⁹³ Kasım ayı başında New York’a giderek, Yakın Doğu Ticaret Odaları Federasyonu tarafından verilen yemeğe katıldı. Bu zamana kadar bildiklerini ve gördüklerini katılımcılara aktardı. Bristol’u dinleyenler arasında, New York’a yeni atanmış olan Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Mümessili Muzaffer Ahmet Bey de bulunuyordu. Bristol, Türkiye’deki durum, yeni hükümet, ekonomik şartlar ve yeniden yapılanma konusunda katılımcılara bilgi verdi. Konuşma sonrasında dinleyicilerde Türkiye’deki yeni rejime bir şans verilmesi ve adil davranılması kanaati oluşmuştu.¹⁴⁹⁴

Harp Okulu’ndaki konuşmasından sonra Bristol, 20 Kasım’da Donanma Komutanlığı Bahriye Koleji’nde de bir konuşma yaparak Türkiye’deki gelişmeler hakkında öğrencilere bilgi verdi. Bahriye’de yapılan 33 sayfalık bu konuşma da arşiv kayıtlarında “Bahriye Koleji Öğrencilerine Ders” olarak bulunmaktadır. Harp okulu ile benzer bilgilerin verildiği ve tarihsel sürecin anlatıldığı konuşmada Bristol, Anadolu’da yaşayan Ermenilerin 1903 yılında tüm nüfusun %11’ini, Wilson tarafından Ermenilere verilmek istenen topraklarda ise %24’ünü oluşturduğunu söyledi. Bristol burada önemli bir tespitte bulunarak ilk başlarda Milli Mücadele ciddiye alınmadı çünkü, “...Türk

¹⁴⁹² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Conditions in the Near East*, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, *Lecture Delivered at Army War College Washington, October 6, 1925*, Copy No: 164, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 6).

¹⁴⁹³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, “*Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9.30 pm. From Gimbell Building NY*”, *Confidential Diary*, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 1-8).

¹⁴⁹⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, From 1 August to 31 December, 1925. s. 4-5; **New York Times**, “*Bristol is Praised for Aid in Turkey*”, November 10, 1925. s. 16.

psikolojisini bilen herkes, [Türklerin] bir işe çok hızlı başladığını, sonra bıktığını ve nihayet girişiminden vazgeçtiğini bildiğini...” söyledi.¹⁴⁹⁵

Bristol öğrencilere, ayrıca Ermenilerin ve Rumların Amerikan temsilciliğini propaganda amacıyla nasıl kullanmaya çalıştığını da anlattı. Bristol’un her iki konuşmada da vermiş olduğu diğer önemli bilgi de Mütareke hükümlerine aykırı olarak; Anadolu’nun işgali esnasında İngilizlerin İzmir’de Yunan askerlerini eğittiği ve Yunan birliklerinde gözlemci İngiliz subaylarının bulunduğu gerçeğidir.¹⁴⁹⁶ Konuşmasının ilerleyen kısmında Bristol öğrencilere, Büyük Taarruz öncesinde Yunan askerlerinin Batı Trakya’yı işgal etmeye niyetlendiklerini ve şayet bunu yaparak İstanbul’u ele geçirselerdi, şehrin İzmir’de olduğu gibi yakılacağını söyledi.¹⁴⁹⁷ İzmir’i kimin yaktığı sorusunun cevabı da böylece verilmiştir. Misyonerler, Amerikan işadamları ve yerel görevliler ile donanma gemilerinden oluşan bir bilgi akış ağına sahip olan Bristol, İzmir yangını hakkında birinci elden bilgiye sahipti ve elde ettiği bilgilere dayanarak kendinden bu kadar emin konuşuyordu. Oysa Amerikan ve Avrupa medyası en baştan İzmir’i Türklerin yaktığını ilan etmişti.¹⁴⁹⁸

Bristol konuşmasının sonunda Şeyh Sait isyanına değinerek, “feodal şeyhlerin çıkarttığı bu isyanı altı hafta gibi kısa sürede bastırarak Türk Hükümeti’nin büyük başarı sağladığını, çünkü ülkenin henüz yol ve ulaşım araçlarından yoksun olduğunu” söyledi. Bristol, İstiklal mahkemelerini ve basına uygulanan sansürü hoş görmenin imkansızlığını

¹⁴⁹⁵ “.... Everybody who knows the Turkish psychology knows that he starts very readily, gets tired and lies down on the job...”. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, The Situation Abroad, by Mark L. Bristol, Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925**, s. 16 (Ek s. 4).

¹⁴⁹⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, The Situation Abroad, by Mark L. Bristol, Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925**, s. 16 (Ek s. 5).

¹⁴⁹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, The Situation Abroad, by Mark L. Bristol, Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925**, s. 16 (Ek s. 13).

¹⁴⁹⁸ İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey, Bristol ile görüşmesinde İzmir yangının başladığı Ermeni Kilisesinin Ermeniler tarafından kilisede bulunan cephane ve silahların Türklerin eline geçmemesi için yakıldığını, yangın bölgesine giren birliğin başında bulunduğunu ve semte ulaşmadan yangının çıktığını söylemiştir. Bristol da günlüğüne, Ekrem Bey’in söylediklerini başka farklı kaynaklardan da duyduğunu fakat Ermenilerin tüm İzmir’i değil Türklerin eline geçmemesi için kilise ile bazı evleri yakmak niyetinde olduklarını düşündüğünü not etmiştir. Her iki durumda da İzmir’in Türkler tarafından yakılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bkz. **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary, Confidential, October 17, 1926**, s. 2.

kabul ediyordu. “Fakat Türkiye’nin kansız bir devrim, daha doğru söyleyişle evrim geçirdiğini unutmamak gerekir” diyordu.¹⁴⁹⁹

Bristol tüm toplantılarda söylediklerinin yayınlanıp yayınlanmayacağını özellikle dikkate alarak konuşuyordu. Toplantılarda not alan ya da tutanak tutan stenograf varsa karşıt cepheye argüman sağlayacak söylemlerden kaçınıyor, söylediklerinin toplantı salonunda kalacağından emin olduğunda ise serbestçe tüm bildiklerini ve gördüklerini dinleyicilere aktarıyordu.¹⁵⁰⁰ Ekim ve Kasım ayı boyunca çok sayıda kuruluş, üniversite ve işadamı ile bir araya gelerek, Türkiye’deki yeni rejimi, reformları, “korkunç Türk” imajının misyonerlerce uydurulan bir fenomen olduğunu anlatmaya çalıştı.¹⁵⁰¹

Kasım ayı sonunda *New York World* editörleri ile bir araya geldi. Toplantıya Gerard ve Kardaşyan liderliğindeki ACOLT ekibinin halen “Korkunç Türk” gibi ötekileştirici bir tanımlama ile yürüttüğü propagandaya karşı mücadele eden *New York World* editörü Walter Lippman da katılmıştı. *New York World* Antlaşmanın onaylanmasına taraftar olan az sayıdaki gazete arasındaydı. Bristol ilk olarak, iç politik kaygıların ABD dış politikasının partizan bir yapıya bürünmesine neden olduğunu ve bunun engellenmesinin Amerikan çıkarları için hayatiyetinden bahsetti ve kendisine sorulan sorulara cevap verdi.¹⁵⁰²

Amerika ziyareti süresince Bristol tarafından basına verilen demeçlerde üstünde durulan temel nokta, Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmeyen ülkelerin, Çin, Sırbistan, Siyam ve Bulgaristan ile ABD olduğudur. Bulgaristan da 1925 yılında Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmek için bir antlaşma müzakere etmekteydi. Türkiye’deki Amerikan kolonisi bir bütün olarak Antlaşmanın onaylanmasını destekliyordu. Dışişleri Bakanlığı tüm bu çalışmalarda Bristol’a önemli destek sağlamıştı.¹⁵⁰³

¹⁴⁹⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, The Situation Abroad, by Mark L. Bristol, Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925, s. 16 (Ek s. 25-26).**

¹⁵⁰⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925. s. 5.**

¹⁵⁰¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925. s. 4-8.**

¹⁵⁰² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, From 1 August to 31 December, 1925. s. 8; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, June 5, 1926. s. 2.**

¹⁵⁰³ **The Treaty with Turkey...., s. 21; T. Walter Williams, “Americans Popular with Modern Turks”, *New York Times*, “Americans Popular with Modern Turks”, April 27, 1925. s. 32; *New York Times*, “Admiral**

Amerika’da bulunduğu süre içerisinde Bristol, çok sayıda demeç, beyan, bildiri vererek ve konuşma yaparak Antlaşmanın onaylanması için kamuoyu yaratmaya çalıştı. Konuşma ve beyanlarında Türkiye’nin demokratik rejimle büyük ilerleme kaydettiğini ve hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını özellikle vurguluyordu. Bristol’un Amerika ziyareti esnasında tutmuş olduğu günlüklerinden anlaşılan önemli bir ayrıntı; gittiği her yerde Antlaşmanın onayına taraf ya da karşı olsun kamuoyunun Türkiye ve Yakın Doğu’daki gelişmeleri birinci elden öğrenmekte gösterdiği istekliliktir.¹⁵⁰⁴ Amerikan kamuoyu yıllardır hayali hikayelerle pompalanan “korkunç Türk” imajından ve ısıtılıp ısıtılıp önüne konulan “katliam (*massacre*)” hikayelerinden bıkmıştı. Kamuoyu artık hadiselerin diğer yanını da görmek istiyordu. Öyle ki, Bristol hayretle üst düzey Amerikan kamuoyunu Ermeniler aleyhine konuşurken bulmuş ve paradoksal bir şekilde kendisini *pro-Türk* olmakla suçlayan Ermenileri savunmak zorunda kalmıştı.¹⁵⁰⁵

Bristol, iki ay süresince Amerika’da yapmış olduğu çalışma, konferans, toplantı ve görüşmelerde halkın büyük kısmının Amerikan Dış Politikası ile hayret edilecek bir düzeyde ilgili olduğunu ve Antlaşmanın onayını istediğini gözlemledi. Ayrıca senatör ve Kongre üyeleri ile yaptığı görüşmeler de oldukça olumlu geçmişti. Bu nedenle Senato’nun bir sonraki oturumunda Antlaşmayı onaylanacağına olan inancı kuvvetlenmiş olarak Türkiye’ye döndü.¹⁵⁰⁶ Oysa, iki ay boyunca Bristol’un görüşme ve temaslarının büyük oranda onay taraftarları ile olduğunu dikkatten kaçırmamak gerekir. Karşıt cephe bilinçli olarak Bristol’dan uzak durmuştu.

Amerika’da bulunduğu süre içerisinde Bristol, sürekli olarak İstanbul’dan gelen raporlar vasıtasıyla Yüksek Komiserliğin çalışmaları ile Türkiye’deki gelişmeleri takip etmekteydi.¹⁵⁰⁷ Aralık ayı başında Amerika’dan ayrılarak Avrupa yoluyla Türkiye’ye döndü. Türkiye’den ayrılalı beş ay olmuştu ve tren istasyonunda kendisini ve eşini İstanbul valiliğinin gönderdiği bir tören mangası karşıladı. Bristol her ne kadar Büyükelçi olmasa

Bristol Says Turkey is Advancing”, September 13, 1925. s. XX8; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 244.

¹⁵⁰⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, From 1 August to 31 December, 1925. s. 3-12.

¹⁵⁰⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 7, 1926. s. 4; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 27, 1926. s. 7.

¹⁵⁰⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, From 1 August to 31 December, 1925. s. 10; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 2, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 7, 1926.

¹⁵⁰⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, From 1 August to 31 December, 1925. s. 13.

da kendisine büyükelçi seviyesinde üst düzey protokol uygulanmıştı. İstanbul'daki gazeteciler de Bristol'un izlenimlerini öğrenmek için istasyona gelenler arasındaydı.¹⁵⁰⁸

Aynı gün gazetecilere yazılı bir bildiri dağıtılarak Amerika izlenimleri İstanbul basını ile paylaşıldı. Bildiride, Amerika'da son yedi yıl içinde gerçekleşen endüstriyel gelişmeden, Amerikan halkının Türkiye'deki gelişmelere duyduğu ilgiden bahsedilmişti.¹⁵⁰⁹

İstasyona gelen gazetecilerin asıl merak ettiği konu Lozan Antlaşmasının onay süreciydi. Bu durumun Bristol da farkındaydı. Basın bildirisinde, Kongre önünde şuanda yoğun bir antlaşma ve yasa onay programı bulunduğu için Lozan Antlaşmasının ne zaman onaya sunulacağını kestirmenin mümkün olmadığını fakat Senato'nun önüne geldiğinde Antlaşmanın onaylanacağını söyledi. Bristol ayrıca, Antlaşma karşıtlarının şimdiye kadar hadiselerin bir tarafını halka anlatmayı uygun gördüğünü, her iki taraf dinlendikten sonra karar verileceğini ve Antlaşmanın onayını beklediğini belirtmişti.¹⁵¹⁰ Daha sonra Amerika'dan döndükten sonra kendisini ziyarete gelen ABD vatandaşlarına, gazetecilere, işadamlarına, misyonerlere, üst düzey askerlere ve diplomatlara Antlaşmanın onayının ABD çıkarları için önemini anlatarak Gerard ve ekibine karşı mücadeleye devam etti.¹⁵¹¹

3.3. Antlaşmanın Senato Gündemine Gelmesi

Amerikan kamuoyunda onay tartışmalarının sürdüğü esnada, Dışişleri Bakanlığı "talepler sorunu" çözülmüncüye, Bağlaşıklar kendi meclislerinde Lozan Antlaşması'nı onaylayıncaya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakta kalacağından emin olununcaya kadar Antlaşmayı Senato onayına göndermemeye karar vermişti. Kararda ACOLT'un muhalefeti henüz ikincil etkiye sahipti. Bu esnada Lozan Antlaşmasına yönelik giderek artan muhalefetin farkında olan Dışişleri Bakanlığı, onayı garanti altına alabilmek için 1923 yılı

¹⁵⁰⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, From 1 August to 31 December, 1925. s. 11-12.

¹⁵⁰⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *To the press December 31, 1925 by Admiral Bristol*, *Confidential Diary from August 1 to December 31 1925*, s. 16 (Ek s. 1).

¹⁵¹⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Tot the press December 31, 1925 by Admiral Bristol*, *Confidential Diary from August 1 to December 31 1925*, s. 16 (Ek s. 1).

¹⁵¹¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, March 17, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, March 18, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, March 19, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, March 24 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, April 20, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, November 11, 1926. s. 1-2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, November 18, 1926.

sonunda çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. Antlaşma imzalandıktan hemen sonra başlayan karşıt muhalefeti Senatör King Kongre'ye taşıyordu. Kongre'de oluşabilecek olumsuz etkinin önüne geçilebilmesi için Dışişleri Bakanlığı 1924 Ocak ayından sonra daha aktif bir politika takip etmeye karar verdi.

Belirtilen amaçla, 23 Ocak 1924 tarihinde Dışişleri Bakanı Hughes, New York Dış İlişkiler Konseyi'nde bir konuşma yaptı. Konuşma ertesi gün gazetelerde yayınlandı ve aynı gün gelişmeler hakkında bilgi sahibi olması için Bristol'a gönderildi. Hughes, konuşmasına 1919 sonrasındaki olayların özetini ve Türk topraklarının işgal edilmesinin haksızlığını anlatarak başlamış, Misak-ı Milli hakkında bilgi vermiş, "Bağlaşıkların 1921 yılında Türkiye'ye Sevr'i güç kullanarak kabul ettiremeyeceklerini fark ettiklerini" söylemişti. "Ermeni ve Rum komitacılar ABD'nin rızası dışında Bağlaşıklar tarafından silahlandırılarak Türklere saldırtılmış fakat sonuçta kaybetmişlerdi". "Türkiye ile imzalanan antlaşmada mevcut koşullar altında daha iyi şartlar elde etmek mümkün değildi". "Bunun için güç kullanımı gerekiyordu ki, bu da imkansızdı". Hughes konuşmasında, Chester Projesi ile Antlaşma müzakerelerinin kesinlikle ilgisi olmadığını altını özellikle çizmiş, Barton ve Gates'in Antlaşma lehindeki konuşmalarından pasajlar okumuştur.¹⁵¹²

1924'ün ilk yarısında onay tartışmaları tüm hızıyla devam ederken, 2 Mayıs 1924 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Türkiye ile imzalanan iki Antlaşmayı Başkan'a gönderdi. Başkan Coolidge bekletmeksizin Antlaşmaları Senato onayına sundu. Rutin bir uygulama olarak Antlaşmalar incelenmek üzere 5 Mayıs'ta Dış ilişkiler Komitesi'ne gönderildi. Dışişleri Bakanı Hughes, onayı garanti altına almak için aynı gün Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Henry C. Lodge'a bir mektup yazdı. Cumhuriyetçi olan Lodge, Versay ve Milletler Cemiyeti Antlaşmasının onaylanmaması için 1919 yılında Wilson'a karşı etkin muhalefet yürütmüştü. Lodge, koyu bir Monroe Doktrini taraftarıydı ve ABD'nin Avrupa anlaşmazlıklarına çok fazla karışmasına karşı çıkıyordu.¹⁵¹³

¹⁵¹² *The Acting Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 23, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 709-15; Yaylalier, **Lozan Konferansı'ndan Sonra....-II**, s. 36; Lippe, a.g.m., s. 52.

¹⁵¹³ *The Secretary of State to Senator Henry Cabot Lodge*, Washington, May 5, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 715-21; Grabill, a.g.e., s. 281; Lippe, a.g.m., s. 54; Hurewitz, a.g.e., s. 506; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, April 25, 1925. s. 7.

Hughes mektubunda, 23 Ocak'ta yaptığı konuşmaya dikkat çekerek, “Amerika ile Türkiye arasında hiçbir zaman savaş durumu bulunmadığını, Amerikan okulları, yardım teşkilatları ve “açık kapı” ilkesinin korunabilmesi için Antlaşmanın onayının hayati önemde olduğunu” vurguladı. Misak-ı Milli azınlıkların korunmasını garanti altına alıyordu ve talepler sorunu İstanbul'da karar verildiği şekilde karma komisyon kurularak çözülecekti. Hughes'un mektubunda dikkat çekici en önemli kısım, Amiral Bristol'un Ankara, Konya, Tarsus, Adana ve Mersin illerine yaptığı geziden bahsederek, Ankara'nın tüm bu bölgelerdeki hakimiyeti elinde tuttuğunu belirtmesidir. Hughes'un yanında Yakın Doğu Masası Şefi Allen Dulles da Antlaşmanın onayı için fırsat düştükçe Kongre'de bilgilendirme yapmaktaydı.¹⁵¹⁴ Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Amerikan Hükümet çevrelerinde halen Türkiye Cumhuriyeti'nin dağılacağı beklentisi hakimdi ve Bristol'un raporuna dayanarak Hughes bu imajı yıkmaya çalışıyordu.

Antlaşma Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne gönderildikten sonra Haziran başında Senatör King, Senato'ya Lozan Antlaşması ile Chester Projesi arasındaki bağlantıyı irdeleyen bir önerge verdi. King'e göre; ABD Lozan'a sadece Chester imtiyazı için gitmişti ve Lozan'da imzalanan antlaşma ile Ermeni halkı satılmıştı. King'in önergesinden hemen sonra Hughes, Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Lodge'ye bir mektup daha yazarak, King'in iddialarının gerçeklerle alakasının bulunmadığı bilgisini verdi.¹⁵¹⁵ Aynı gün Senato 1924 yılı sonu Aralık ayında toplanmak üzere tatile girdi. Lozan Antlaşması üzerinde herhangi bir karar alınmamıştı. Dışişleri Bakanı Hughes bir telgrafla keyfiyeti Bristol'a bildirdi.¹⁵¹⁶

Senato'nun tatilde olduğu altı ay içinde ACOLT önderliğindeki karşıt cephe propaganda faaliyetlerini yoğun olarak devam ettirdi. Antlaşma karşıtları propaganda faaliyetlerini hızlandırmayı ve geniş halk kitlelerine ulaşmayı başarmışlardı. Belirledikleri strateji amacına ulaşmış, küçük bir kartopu şeklinde başlayan muhalefetleri çığa dönüşme yoluna girmişti. 1924 Aralık ayında Senato rutin toplantılarına başladığında üzerinde en çok tartışılan konulardan bir tanesi Lozan Antlaşması'nın onay süreciydi. Senato tatilde

¹⁵¹⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, April 16, 1924; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, May 1, 1924. s. 2-3; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**, Confidential, June 3, 1924. s. 2-4; *The Secretary of State to Senator Henry Cabot Lodge*, Washington, May 5, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 715-21; Lippe, a.g.m., s. 55.

¹⁵¹⁵ *The Secretary of State to Senator Henry Cabot Lodge*, Washington, June 7, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 721-22; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 242-43.

¹⁵¹⁶ *The Acting Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, June 12, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 724.

iken Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Lodge hayatını kaybetmişti. Senato açıldıktan hemen sonra Dışişleri Bakanı Hughes, Dış İlişkiler Komitesi Başkanlığına seçilen William E. Borah'a bir mektup yazarak, 5 Mayıs'ta Lodge'a verdiği bilgileri tekrarladı ve Antlaşmanın onayının bir an önce yapılmasının öneminden bahsetti.¹⁵¹⁷

Senato'da Antlaşmanın onayına karşı etkili bir muhalefet vardı ve bu nedenle Borah Antlaşmayı Dış İlişkiler Komitesi'nde bekletmeyi uygun görmekteydi. Bu esnada Dışişleri Bakanı Fethi Bey (Okyar) 10 Aralık'taki görüşmesinde Bristol'a gayri resmi olarak "ABD Senatosu Lozan Antlaşmasını onaylamadıkça TBMM'nin de onaylamayacağını" söyledi. Fethi Bey, TBMM onayının bekletileceğini Ekim ayı sonunda Brüksel'de de dile getirmiş ve sözleri ABD gazetelerinde yer almıştı.¹⁵¹⁸

Hadiseler Dışişleri Bakanlığı'nın istediği şekilde gelişmiyordu. 1924 yılı sonunda Dışişleri Bakanı Hughes, Başkan Coolidge'a bir mektup yazarak gelişmeler hakkında bilgi verme gereğini duydu. Mektuba göre; Avrupa'daki Devletler Lozan Antlaşmasını onaylayarak Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmişlerdi. Gecikme Amerika'nın aleyhine bir durum yaratıyordu. Hughes, Antlaşmanın bir an önce Senato'da onaylanması için Başkan Coolidge'nun girişimde bulunmasını istiyordu. "Türkiye'de Amerika lehine özel ayrıcalıklar elde etmek peşine düşmenin dostane ilişkilere ve uluslararası diplomasi kurallarına da aykırı olduğu" görüşünü Başkan Coolidge'a iletliyordu.¹⁵¹⁹ Ticaret Bakanlığı da Antlaşmanın bir an önce onaylanmasını istemekteydi. Çünkü Ankara'nın 9 Ekim'de uygulamaya koymuş olduğu yeni gümrük vergilendirme mevzuatı Antlaşmanın onaylanmaması nedeniyle Amerikalı tacirlerin aleyhine uygulamaları beraberinde getirmişti. Bu nedenle Ticaret Bakanı Herbert Hoover Antlaşmanın ertelenmeksizin hemen onaylanmasının Amerikan tacirleri için hayati önemde olduğu kanaatindeydi.¹⁵²⁰

¹⁵¹⁷ *The Secretary of State to Senator William E. Borah*, Washington, December 8, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 724-25.

¹⁵¹⁸ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, December 12, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 725; **New York Times**, "Turkey Wants Us to Act on Treaty", October 31, 1924. s. 13.

¹⁵¹⁹ *The Secretary of State to President Coolidge*, Washington, December 18, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s. 726-27.

¹⁵²⁰ **The Treaty with Turkey.....**, s. 19-20; *The Secretary of Commerce (Hoover) to the Secretary of State*, Washington, December 29, 1924. **PRFRUS 1924**, C. II, a.g.e., s.727-29; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 244; Lippe, a.g.m., s. 54-55. H. Hoover C. Coolidge'den sonra 1929 yılında 46. ABD Başkanı olacaktır.

Antlaşmanın bir an önce onaylanması için yoğun olarak çalışanlar arasında Bristol da yer almaktaydı. Bristol, senatörlere ve Antlaşmanın onayında etkili olabilecek kişilere mektuplar yazarak onay cephesine katkıda bulunuyordu. Amerika'daki gelişmeler üzerine 1925 Ocak ayı başında İstanbul'daki Amerikan kuruluşları ile bir toplantı yaparak Antlaşmanın onayını isteyen ortak bir telgrafi Dışişleri Bakanlığı'na göndermişti. Telgrafta, Antlaşmanın onaylanmamasının getirmiş olduğu olumsuzluklar belirtildikten sonra, onay için girişimlerin hızlandırılması istenmişti. İstanbul'da bulunan Amerikalı işadamları, yardım örgütü çalışanları, misyonerler, Robert Koleji Müdürü Gates, ABCFM ve Levant Ticaret Odası Antlaşmanın vakit geçirilmeden onaylanmasını istemekteydi. Benzer telgraf 1923 yılı sonunda da gönderilmişti. Dışişleri Bakanı Hughes Bristol'dan gelen telgrafi vakit geçirmeksizin Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah'a iletti.¹⁵²¹ Antlaşmanın onaylanmasını bir an önce garanti altına almak isteyen Bristol, benzer telgrafi 1926 yılı başında da yine Dışişleri Bakanlığı'na gönderdi.¹⁵²²

Antlaşma, Dış İlişkiler Komitesi'nde görüşülürken Ermeni ve Rumlar da organize olarak Komite üzerinde baskıyı artırdı. Gündeme gelen sorunlardan bir tanesi de Fener Rum Patrikhanesi'nin durumuydu. Mübadele listesinde bulunmasına rağmen 1924 yılı sonunda Patrik seçilen Araboğlu Konstantin'in sınır dışı edilmesi Antlaşma karşıtı Rumlara bekledikleri fırsatı vermişti. Dış İlişkiler Komitesi üzerinde yoğunlaşan propaganda faaliyetleri üzerine, 1925 yılı Şubat ayı başında Dışişleri Bakanlığı Bristol'dan acil olarak Patrikhane ile ilgili tüm bilgileri Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne sunulmak üzere Washington'a göndermesini istedi.¹⁵²³ Antlaşmanın Senato sürecinin zorlu geçeceği anlaşılmıştı.

Başkan Coolidge ve Dışişleri Bakanı Hughes'un baskısı ile Antlaşma 21 Şubat'ta Senato Dış İlişkiler Komitesi'nde görüşülmüştü. Bu görüşmeye kadar Senatör King üç kez Komite önüne gelerek Antlaşmaya karşıtlığını dile getirmişti. 21 Şubat'taki görüşmede Antlaşma'nın vatandaşlığa kabul ve gümrük tarifeleri ile ilgili hükümlerine çekince konuldu ve 9 kabul, 1 ret oyuyla Senato'ya gönderilmesine karar verildi. Demokrat Partili

¹⁵²¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, January 2, 1925; The Secretary of State to Senator William E. Borah, Washington, January 10, 1925. PRFRUS 1924, C. II, Washington: Government Printing Office, 1939. s. 729.**

¹⁵²² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary, January 14, 1926. s. 2; The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State, Pera, January 14, 1926. PRFRUS 1926, C. II, Washington: Government Printing Office, 1941. s. 974.**

¹⁵²³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, February 7, 1925. s. 2.**

Senatör Swanson ret oyu kullananlar arasındaydı.¹⁵²⁴ Benzer çekinceler daha önce Almanya ile imzalanan ticaret antlaşmasına da konulmuştu.

Onay karşıtı ve taraftarı tartışmaların arasında Dışişleri Bakanlığı Antlaşmayı onaya sunmak için ilk denemeyi 13 Mart 1925 tarihinde yaptı. Senato açıldıktan hemen sonra Başkan Coolidge Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah'dan Antlaşmayı mümkün olan en erken zamanda onaya sunmasını istedi. Fakat onay için Senato'da $\frac{2}{3}$ çoğunluk bulunmadığından Borah Antlaşmayı Dış İlişkiler Komitesi'ne geri çekti.¹⁵²⁵ Amerika'da bu gelişmeler olurken, Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Nusret Bey Bristol ile görüşerek, "gümrüklerde Amerikan mallarına antlaşma yapılan ülkelere uygulanan tarifinin uygulanması için talimat verildiğini fakat Antlaşmanın onayının gecikmesi halinde bu durumun devam ettirilemeyeceğini" bildirdi. Bristol, Nusret Bey'e Senato'daki olumsuz gelişmeler hakkında bilgi vermemeyi uygun gördü.¹⁵²⁶

Bu esnada Amerikan Kamuoyunda Karadaşyan-Gerard liderliğindeki Antlaşma karşıtı çalışmalar yoğun olarak devam ediyor, daha önce söylendiği gibi onay taraftarlarının çabaları karşıt cephe karşısında etkili olamıyordu. ACOLT üyeleri kamuoyu oluşturma faaliyetlerini yürütürken, Senato'daki sözcüleri Senatör King, 1925 yılı Mart ayında Senato'nun yapmış olduğu özel oturumda yine Lozan Antlaşması'nı gündeme getirdi ve Antlaşma'nın Sevr ile kurulmuş olan Ermenistan Devleti'nin haklarını ihlal ettiğini savundu.¹⁵²⁷ Hatırlanacağı gibi Wilson, Sevr imzalandıktan sonra; Trabzon'un batısından, Erzincan, Van'ın batısı ve Hakkari hattına uzanan içbükey alanı komple kurulacak Ermeni Devleti'nin toprakları ilan etmişti. O tarihten 1925 yılına kadar çok şey değişmişti. King ve Ermeni taraftarları kara propaganda faaliyetlerine kendilerini o kadar kaptırmışlardı ki bu durumun farkında değildiler. Hatta bazı senatörler Osmanlı dönemindeki kapitüler antlaşmalara göre Türkiye'ye büyükelçi ataması yapılmasını isteyecek derecede mantık dışı talepleri Senato gündemine getiriyordu.

Bu kaotik tartışma ortamı içinde 1925 yılı sonunda Bristol Amerika'ya gelmiş ve Ekim-Kasım aylarında Antlaşmanın onayı için yoğun bir çalışma yürütmüştü. Bristol

¹⁵²⁴ New York Times, "For Lausanne Treaty", February 22, 1925. s. 11.

¹⁵²⁵ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, March 14, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 992; Lippe, a.g.m., s. 55.

¹⁵²⁶ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Stamboul, March 17, 1926.

PRFRUS 1926, C. II, a.g.e., s. 992.

¹⁵²⁷ **JSUSA**, Begun March 4, 1925, Special Session, Washington: Government Printing Office, 1925. s. 308-09; Yaylalier, **Lozan Konferansı'ndan Sonra....-II**, s. 37.

gözlemlerinden, Gerard ve Kardeşyan önderliğindeki ACOLT cephesinin Senato'daki sözcülüğünü King'in yapacağını tespit etmişti ve bunun için King'in Senato'daki argümanlarını çürütecek taraftar senatörler bulunması gerektiğine inanıyordu.¹⁵²⁸

1926 yılı başında Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Borah, Antlaşmanın en yakın zamanda Senato onayına sunulacağını söylemişti. Bunun için uygun ortamın oluşması bekleniyordu.¹⁵²⁹ Tüm bu tartışmalar arasında 16 Ocak 1926 tarihinde Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah Lozan'da imzalanmış olan antlaşmayı bazı çekincelerle birlikte olumlu görüşle Senato gündemine getirdi. III, IX ve XIV. Maddelerde değişiklik isteniyordu. Türkiye ile imzalanan Lozan Antlaşmasının yanında, 2 Temmuz 1925 tarihinde Prag'da Çekoslovakya ile imzalanmış olan, "Kanun Kaçaklarının İadesi Antlaşması" ve 23 Aralık 1925 tarihinde Meksika ile imzalanmış olan "Suçluların İadesi Sözleşmesi" de Senato'ya sunulmuştu.¹⁵³⁰ Fakat Senato'da halen Antlaşmaya karşı güçlü bir muhalefet vardı ve Demokratlarla birlikte bazı Cumhuriyetçilerin de olumsuz oy kullanması bekleniyordu. Mevcut durumu dikkate alan Borah ve Dışişleri Bakanı Kellogg Antlaşmayı bekletmeye karar verdi.¹⁵³¹

Lozan Antlaşması maddeleri imzanın ertesi günü gazetelere verilen özet dışında kamuoyuna açıklanmamıştı ve bu durum karşıt cephe tarafından bir argüman olarak kullanılmaktaydı. Borah'ın girişimi ile tüm bu söylentilerin önüne geçmek için 20 Mart'ta Türkiye ile ABD arasında Lozan'da imzalanmış olan antlaşmanın kamuoyuna açıklanmasına karar verildi.¹⁵³² Mart ayı aynı zamanda Senato toplantılarının ilk döneminin başladığı ay olması itibarıyla da önemliydi. Mart ayı oturumları başladığında Antlaşmanın artık ele alınması bekleniyordu ve Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah, Antlaşmanın onaylanmasının gerektiğini söylüyordu. Fakat halen Antlaşmaya karşı Demokrat senatörlerden gelen yoğun muhalefet devam ediyordu.¹⁵³³

¹⁵²⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, From 1 August to 31 December, 1925. s. 10-11.

¹⁵²⁹ **Chicago Daily Tribune**, "The Lausanne Test", February 8, 1926. s. 8.

¹⁵³⁰ **Journal of the Senate of the USA**, Begun December 7, 1925, Washington: Government Printing Office, 1926. s. 111.

¹⁵³¹ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, February 24, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 974; Lippe, a.g.m., s. 55.

¹⁵³² **JSUSA**, Begun December 7, 1925, a.g.b., s. 600; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, March 30, 1926.

¹⁵³³ **New York Times**, "Senate to take up Lausanne Treaty", March 25, 1926. s. 3.

Bu esnada ABCFM Başkanı James L. Barton, Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup göndererek Antlaşmanın onayının gerekliliğini dokuz madde ile ortaya koydu.¹⁵³⁴ Tüm bu tartışmalar ve ateşli önermeler arasında Lozan Antlaşmasının oylama tarihi belirlendi. Üç buçuk yıldır süren onay ve onayı engelleme çalışmalarının sonucunun alınacağı gün nihayet belli olmuştu.¹⁵³⁵ Antlaşmanın oylanmasına karar verildikten iki gün sonra, 13 Ocak'ta Senatör King Senato'da bir konuşma yaparak, Barton'un Antlaşmanın onaylanması için Senato'ya göndermiş olduğu mektubu eleştirdi ve "Hıristiyan kızların Türk haremelerinde tutulduğu propagandasını dile getirerek Kiliselerin Antlaşmaya karşı olduğunu" söyledi. King'e göre; Barton'un mektubu Senato'yu yanıltmaktaydı.¹⁵³⁶ Oysa, King'in ve Antlaşma karşıtlarının kamuoyu refleksini uyanık tutmak için sürekli kurguladığı "Hıristiyan kızların Türk haremelerinde tutulduğu" iddiasının birkaç misyonerin yaydığı söylenti dışında hiçbir sahiplenişi yoktu.

Amerikan kamuoyunda ve Senato'da onay tartışmaları sürerken İstanbul'dan gelen raporlar, onay geciktikçe aleyhteki durumun arttığını gösteriyordu. Ayrıca ticari ilişkilerde en ziyade müsaadeye mazhar millet statüsünü geçici bir süre uzatan *modus vivendi*'nin süresinin dolmasına az kalmıştı. Hughes'un yerine Dışişleri Bakanlığı görevine başlamış olan Frank B. Kellog tüm bu gelişmeleri dikkate alarak Antlaşmanın onayı için saha çalışmalarını başlattı. Kellog, 20 Nisan'da Associated Press'e verdiği beyanatta, Türkiye ile imzalanan Antlaşmaya çok yoğun bir muhalefet olduğunu fakat karşıtların iki ülke arasındaki ilişkilerin başlaması için Lozan Antlaşması dışında yeni bir yöntem öneremediğini söyledi.¹⁵³⁷

Bu esnada İtalya ile Yunanistan arasında uzun süre devam eden düşmanlık sona ermişti ve iki ülke arasında dostluk kurulmuştu. Türkiye ile İngiltere arasında Musul sorunu nedeniyle var olan anlaşmazlık ve Yunanistan ile Patrikhane ve mülk sorunları anlaşmazlığı halen devam ediyordu. Yunan sorunlarını ve Musul anlaşmazlığını fırsat bilen İtalya Türkiye üzerinde baskıyı artırarak ilk fırsatta Akdeniz sahillerine saldırma söylentilerini bilinçli olarak yaymaktaydı. Tek olumlu gelişme Sovyetler ve Suriye ile

¹⁵³⁴ **The Treaty with Turkey.....**, s. 33.

¹⁵³⁵ **Washington Post**, "Agree to Vote on Treaty", January 12, 1927. s. 10.

¹⁵³⁶ **Washington Post**, "King Denounces Lausanne Treaty", January 14, 1927. s. 8.

¹⁵³⁷ *The Acting Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, April 20, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 975-76.

ilişkilerin düzelmesi, İran sınırının belirlenmesiydi.¹⁵³⁸ Tüm bu gelişmeler ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yakından takip edilmekteydi. Lozan Antlaşmasının reddi durumunda diplomatik ilişkileri sorunlu olan Türkiye'nin nasıl bir tavır alacağını belirlenmesi önemliydi. Bristol'a göre, doğu ve batı sınırlarını güvenceye alan Türkiye'nin İtalyan-Yunan tehditlerine boyun eğmesi ihtimal değildi.¹⁵³⁹ 1926 yılı Haziran ayında Musul'dan vazgeçilerek sorun halledilmiş, Yunanistan ise taleplerinde geri adım atmıştı. Böylece Lozan Antlaşmasının onaylanması Amerikan Hükümeti için daha önemli hale gelmiş oldu.

Mayıs ayına gelindiğinde, Senato'nun Antlaşmayı onaylamasının mevcut şartlar altında hemen hemen imkansız olduğu dikkate alınarak, Antlaşmanın onayı için Senato'nun seçimlerden sonra yapılacak gelecek yıl oturumunun beklenmesi uygun görülüyordu.¹⁵⁴⁰ Senato'da onay lehinde taraftar oluşturma çalışmaları sonuç vermeyince, Temmuz ayında Senatör Borah'ın teklifi ile Antlaşmanın onaylanmasının tatile girecek olan Senato'nun 1927 yılı başındaki ilk toplantısında ele alınmasına oybirliği ile karar verildi.¹⁵⁴¹ Bu süre ACOLOT'a muhalefet için yeterli zamanı sağlamıştır.

Antlaşma, onaylanmamış fakat ilk toplantıda görüşülmesi nihayet karar altına alınmıştı. Senato'nun bir sonraki toplantı tarihine kadar, Antlaşma karşıtlarının önünde muhalefet kampanyaları için yaklaşık altı aylık uzun bir süre vardı. Oysa Dışişleri Bakanı Kellog, Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah ve Bristol onay garanti altına alınmadan Antlaşmanın Senato'da oylanmasını istemiyordu. Bu nedenle 1924 yılından 1926 yılı sonuna kadar geçen sürede onayın garanti altına alınmasına çalışılmış fakat başarılı olunamamıştı. ABD'deki gelişmeleri yakından takip eden Bristol, Ankara'yı ve Türk kamuoyunu onayın gecikmesi ya da en kötü seçenikle reddedilmesi ihtimaline hazırlamak için gerekli girişimlerde bulunmuştu.

Senato'nun Antlaşmayı onaylamayıp, 1927 yılı başındaki oturuma ertelemesi üzerine Dışişleri Bakanı Kellog, Bristol'a Ankara'ya giderek İsmet Paşa ve Dışişleri

¹⁵³⁸ Mehmet Gönlübol vd., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s. 67-67.

¹⁵³⁹ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Stamboul, May 15, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 977-79.

¹⁵⁴⁰ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, May 15, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 976-77; Lippe, a.g.m., s. 55.

¹⁵⁴¹ **JSUSA**, Begun December 7, 1925, a.g.b., s. 558; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, July 12, 1926. s. 2; Yaylalı, **Lozan Konferansı'ndan Sonra....-II**, s. 37; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, July 3, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 984-85; Lippe, a.g.m., s. 55.

Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüşmesi talimatını verdi. Bristol, Ankara'daki muhataplarına Bağlaşık Antlaşması 17 gün sonra onaylanmasına rağmen, Türk-ABD Lozan Antlaşmasının üç yıldır TBMM'de ele alınmamış olmasından duyulan rahatsızlığı iletenekti. Kellog, ABD'nin, 1926 yılı başında Türk Konsolosunun New York'a gönderilmesine izin vererek dostluğunu gösterdiğini düşünüyordu. Türkiye, Amerikan mallarına ayrımcılık yaparsa Amerika'ya ihraç edilen Türk, tütün ve incirinin de aynı muameleye maruz kalacağı Ankara'ya hissettirilecekti.¹⁵⁴² Tütün Türkiye için önemli bir ihracat kalemiydi çünkü 1925 yılındaki 13.741,406\$ ihracatın 11.000.000\$'lık kısmı tütün satışından gerçekleşmişti.¹⁵⁴³ Aslında tüm bu sıkıştırma taktiklerinin temel nedeni 18 Şubat 1926 tarihinde imzalanmış olan altı aylık *modus vivendi*'nin süresinin uzatılmasını sağlamak içindi. Bristol'a *modus vivendi*'nin uzatılmasını kendisinin istediğini ve bu talepten Bakanlığın haberi olmadığını söylemesi talimatı verilmişti.¹⁵⁴⁴

Bristol Ankara ile çok iyi ilişkilere sahipti. Dışişleri Bakanlığı bu durumun bilincinde olarak *modus vivendi*'nin uzatılması için etkinliğini kullanmasını istiyordu. Bristol, 11 Temmuz'da Ankara'ya geldi ve ertesi gün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüştü. Görüşmede ele alınan ilk konu Lozan Antlaşması onaylanmadan Senato'nun tatile girmiş olmasıydı. Tevfik Rüştü Bey gelişmeleri basından takip etmişti.¹⁵⁴⁵ Bakanlığın talimatına uygun olarak Bristol, görüşmede çok yumuşak ve uzlaşmacı bir yol takip ederek, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin 1927 yılı başına kadar sorunsuz devamını arzuladığını söyledi. Tevfik Rüştü Bey, Bristol'u Washington'un beklentisinin aksine oldukça olumlu karşıladı. Bakanlar Kurulu'na Şubat ayında imzalanan *modus vivendi*'nin uzatılmasını teklif edeceğini söyledi. Ticari ilişkileri geçici olarak düzenleyen *modus vivendi* bir kereliğine uzatılacaktı.¹⁵⁴⁶

1927 yılında Antlaşmanın onaylanmaması halinde iki ülke ticari ilişkilerini düzenleyecek bir geçici uygulama artık mümkün olmayacaktı. Bu durumu göz önüne alarak Bristol, Dışişleri Bakanlığı ile daha uzun süreli bir geçici ticaret antlaşması yapmayı

¹⁵⁴² *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, June 24, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 981-83; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 260.

¹⁵⁴³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *The Situation Abroad*, by Mark L. Bristol, *Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925*, s. 16 (Ek s. 31).

¹⁵⁴⁴ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, June 24, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 981-83; Yaylalier, **American Perceptions.....**, s. 260.

¹⁵⁴⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, July 12, 1926. s. 2.

¹⁵⁴⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, July 12, 1926. s. 2-4.

teklif etti fakat Tefvîk Rüştü Bey teklifi kabul edilebilir bulmadı. Bristol görüşmeden memnun ayrılmıştı. Ankara'daki çalışmaları etkili oldu ve *modus vivendi*'nin süresi altı ay daha uzatıldı.¹⁵⁴⁷ *Modus vivendi*'nin altı ay daha uzatılmasının başarılması Washington'da büyük memnuniyetle karşılandı ve Bristol'a üst üste iki tebrik mesajı gönderildi.¹⁵⁴⁸

TBMM 1926 yılı Ekim ayında açıldıktan sonra Lozan Antlaşması'nın onay süreci başlatıldı. Senato'nun 1926 yılı Aralık dönemi toplantıları başladığında Antlaşma TBMM Dış İlişkiler Komitesi'nde görüşülmeye devam ediyordu.¹⁵⁴⁹ Aralık ayı sonunda Dış İlişkiler Komitesi Lozan Antlaşması üzerindeki incelemesini tamamladı ve olumlu görüşle onaylanmak üzere hazır olan Antlaşmanın TBMM'ye gönderilmeyerek bekletilmesi uygun görüldü.¹⁵⁵⁰

1926 yılı sonunda Lozan Antlaşmasının Senato'da onaylanması tartışmaları sürerken, Kongre'de Ermeni, Rum lobilerinin sözcüsü gibi hareket eden Demokrat Parti üyesi Utah Senatörü William H. King, Lozan Antlaşması Senato onayına sunulmadan bir ay önce, 22 Aralık 1926 tarihinde Dış İlişkiler Komitesi'ne bir önerge verdi. King benzer önergeyi 1924 ve 1925 yılı Mart ayında da Senato'ya sunmuş, Antlaşma'nın onaylanmamasını istemişti. Son önergede;

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Bağlıkların ve ABD'nin bir Ermeni Devleti kurulması ve Yunanistan'ın topraklarının iade edilmesi için ortak karara varmış olmalarına ve Başkan Harding'in Kasım 1922'de Ermeniler için yapılabilecek her şeyin yapılacağına söz vermesine rağmen Türklerin yüz binlerce Ermeni ve Rum'u vatanlarından kovmalarına ve katletmelerine izin verildiği...

söyleniyordu.¹⁵⁵¹ Senatör King'e göre; Lozan Antlaşması müzakere edilirken, 20 Kasım 1922 öncesinde Dışişleri Bakanı tarafından müzakerecilerle verilmiş olan talimatnameye¹⁵⁵² uyulmamıştı. Senatör King, Lozan Antlaşması sonrası Ermeni

¹⁵⁴⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, July 20, 1926.

¹⁵⁴⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, July 22, 1926.

¹⁵⁴⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, July 12, 1926. s. 2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, November 3, 1926. s. 6; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, December 20, 1926; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, December 23, 1926. PRFRUS 1926, C. II a.g.e., s. 985.

¹⁵⁵⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, December 27, 1926. s. 2; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, December 31, 1926. PRFRUS 1926, C. II, a.g.e., s. 991; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 29, 1927. s. 4.

¹⁵⁵¹ JSUSA, Begun December 6, 1926, Washington: Government Printing Office, 1927. s. 53; *The Secretary of State to Senator William E. Borah*, Washington, December 29, 1926. PRFRUS 1926, C. II, a.g.e., s. 986-90; Yaylalier, *American Perceptions.....*, s. 252.

¹⁵⁵² Lozan'a gidecek ABD temsilcilerine verilen talimatname için bkz. III. Bölüm, s. 319-325.

lobilerinin sıkça gündeme getirdiği Chester Projesi'ne verilen imtiyaz karşılığında Ermeni ve Hıristiyan azınlıkların taleplerinin görmezden gelindiği tezini ileri sürmekteydi.¹⁵⁵³ Oysa, Ermeni ulusal yurdu projesi, 29 Nisan'da Chester imtiyazı tanınmadan üç ay önce Türk Heyeti tarafından kabul edilmemiş ve Lozan müzakereleri gündeminden düşmüştü.

Önergede, "Mustafa Kemal'in Türkiye'de iş yapan ve yaşayan Amerikalılara Senato onayının sağlanması emrini verdiği" de iddia edilmişti. Senato; talimatnamenin müzakerelerde yok sayılmasına, Antlaşma ile Chester imtiyazı arasındaki ve Antlaşma müzakerecileri ile Chester imtiyazı arasındaki petrol bağlantılarının araştırılmasına, Antlaşmanın onaylanmasını isteyen Standart Oil'in eski Ermeni toprakları üzerinde; Erzurum, Van, Bitlis petrol imtiyazları ile ilgisinin incelenmesine ve Kemal Paşa'nın, King'in ileri sürdüğü şekilde bir emir verip vermediğinin öğrenilmesine karar verdi.¹⁵⁵⁴ Mustafa Kemal'in antlaşmanın onaylanması için çalışılması emrini verdiği söylentisi tamamen Ermeni propagandasına dayalı bir iddiaydı. Çünkü Ankara'da, Lozan Antlaşması ile ABD'ye çok fazla taviz verildiği kanaati hakimdi ve yeni bir antlaşma imzalanabilmesi için Senato'nun reddinden çok fazla üzüntü duyulmayacaktı.¹⁵⁵⁵

Dışişleri Bakanı Kellog, King'in önergesindeki iddiaları cevaplayan bir mektubu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah'a göndererek onay önünde son dakikada çıkacak sorunu engellemeye çalıştı. King, Amerikan temsilcilerinin neden kendilerine verilen talimata uymadıklarını soruyordu. Oysa ABD temsilcileri Lozan'da gözlemci statüsündeydi ve talimatta Ermeni ulusal yurdu için Rusya Kafkasyası'nın uygun olacağı söylenmişti. Lozan Antlaşması ile Chester Projesi'nin alakası yoktu ve zaten imtiyaz 1923 Aralık ayında iptal edilmişti. Standart Oil'in eski Ermeni toprağı olduğu iddia edilen yerlerde herhangi bir girişiminden Bakanlık haberdar değildi. King ayrıca, Lozan'daki Amerikan temsilcilerinin petrol firmaları ile ilgisi olduğunu iddia ediyordu ki, Kellog bunu da yalanlamıştı. Kellog, "Mustafa Kemal'in onay için çalışılması emrini verdiği iddiasının temelsiz bir kara propaganda olduğunu" söylüyordu.¹⁵⁵⁶

¹⁵⁵³ JSUSA, Begun December 6, 1926, a.g.b., s. 63; *The Secretary of State to Senator William E. Borah*, Washington, December 29, 1926. PRFRUS 1926, C. II, a.g.e., s. 986-90.

¹⁵⁵⁴ JSUSA, Begun December 6, 1926, a.g.b., s. 54; *The Secretary of State to Senator William E. Borah*, Washington, December 29, 1926. PRFRUS 1926, C. II, a.g.e., s. 986-90.

¹⁵⁵⁵ Grew, *Yeni Türkiye.....*, s. 57.

¹⁵⁵⁶ *The Secretary of State to Senator William E. Borah*, Washington, December 29, 1926. PRFRUS 1926, C. II, a.g.e., s. 986-90; Senatör King'in iddiaları ve Kellog'un cevaplarının tam metni için bkz. PRFRUS 1926, C. II, a.g.e., s. 986-90.

Dışişleri Bakanı Kellog, onayın gerçekleşmesinden ümitli olmakla birlikte son dakikada bir sürprizle karşılaşmaktan çekinmekteydi. Bristol ise, İstanbul'da bunca çaba ve uğraşın sonunda ilişkileri normalleştirecek ve kendi konumunun belirsizliğini ortadan kaldıracak onayın çıkmasını bekliyordu. Ankara ise, onaydan çok Amerika'da yürütülmüş olan Türk karşıtı propagandadan rahatsızlık duymuştu ve kendisine karşı halen var olan ön yargılı algıdan rahatsızdı. Belirtilen şartlar altında Antlaşma Senato gündemine geldi.

3.3.1. Antlaşmanın Senato'da Reddedilmesi

Antlaşma'nın Senato'da oylanacağı tarih yaklaştıkça taraftarlar ve karşıtlar arasındaki mücadele de kızıştı. Karşıtlar son hamle olarak, Hıristiyanlığın okullarda yasaklandığı, okulların kapatıldığı ve YMCA'nın faaliyetlerine son verildiği gibi kamuoyunun dini reflekslerini kolayca harekete geçirebilecek argümanları cepheye sürdü. Taraftarlara ise Türkiye'de görev yapmış Amerikan görevlilerinin de katılımı ile, Antlaşma'nın onaylanmadığı üç buçuk yıl içinde Türk Hükümeti'nin kendilerine çok iyi davrandığını açıklayan ortak imzalı bir mektubu Senato'ya gönderdiler.¹⁵⁵⁷ Bu tartışmalar arasında 1927 yılı Ocak ayı başında Antlaşmanın gizli oturumda görüşülmesine karar verildi.¹⁵⁵⁸ Senato'daki eğilim Antlaşmanın, Türkiye ile Amerika arasında bir vatandaşlığa kabul antlaşması imzalanıncaya kadar askıda kalmak üzere onaylanması yönündeydi. Türkiye'deki gazeteler ise Antlaşmanın onaylanacağını kesin olduğunu duyurmuştu.¹⁵⁵⁹ Bristol'un ve Dışişleri Bakanlığının korktuğu en kötü senaryo gerçekleşmek üzereydi. Türkiye'de Antlaşmanın onayına kesin gözüyle bakılırken, Senato'da onayın çıkmaması ya da çıksa bile vatandaşlık çekincesi şartına bağlı olması kuvvetle muhtemeldi. Bu durumda Türk kamuoyundaki hayal kırıklığının ve reaksiyonun da derecesi yüksek olacaktı.

Ayrıca Antlaşmaya böyle bir çekince konulması durumunda TBMM'nin Antlaşmayı değişmiş haliyle onaylaması olası değildi.¹⁵⁶⁰ Benzer durum II. Abdülhamit döneminde ABD ile imzalanan vatandaşlık antlaşmasına Senato tarafından konulan çekince ile ortaya çıkmış ve Abdülhamit antlaşmayı onaylamamıştı.

¹⁵⁵⁷ **New York Times**, "Turk Treaty Brings Out More Appeals", January 3, 1927. s. 6.

¹⁵⁵⁸ **New York Times**, "To Decide Lausanne Treaty at Secret", January 4, 1927. s. 27; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 11, 1927.

¹⁵⁵⁹ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 4, 1927; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 11, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, January 13, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 765-66.

¹⁵⁶⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, November 18, 1926.

3 Ocak'ta Antlaşmanın gizli oturumda oylanması kararlaştırıldıktan sonra Senatör King ile Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah arasında iki haftalık bir mücadele yaşandı. Bu arda bazı senatörler Antlaşmanın itiraz yöneltilen maddelerine çekince koyulması için önerge verdiler.¹⁵⁶¹ Antlaşmanın Senato'ya sunumunun yapıldığı gün, İstanbul Amerikan Yardım ve Ticari Yatırımlar temsilcisi Royal S. Copeland'ın Senato'ya göndermiş olduğu Türkiye ile imzalanan antlaşmanın onaylanmasını isteyen dilekçesi de gündeme alındı.¹⁵⁶² Muhalifler ve taraftarlar son dakika girişimleri ile amaçlarına ulaşmaya çalışmaktaydılar. Senatörler ise çok yoğun bir kamuoyu baskısı altındaydı. Senato'da Cumhuriyetçiler çoğunlukta fakat Antlaşmanın onaylanabilmesi için tüm Cumhuriyetçilerin olumlu oy kullanması ve 12 Demokratın kendilerine destek vermesi gerekiyordu.

Antlaşma üzerindeki müzakereler tamamlanınca onay süreci 17 Ocak'ta görüşülmeye başlandı. Senato'daki eğilimin öğrenilebilmesi amacıyla kapitülasyonları kaldıran ikinci madde üzerinde oylama yapıldı. Oylamada 50 evet 33 hayır oyu çıktı. Paradoksal bir algıyla 33 senatör halen egemen bir ülkede sınır aşan hukuki haklar anlamına gelen kapitülasyonların yürürlükte kalmasını savunuyordu.¹⁵⁶³ Bu arada ilk testte ertesi gün yapılacak genel oylamada Antlaşmanın onaylanmayacağı da belli olmuştu. 18 Ocak 1927 tarihindeki gizli oturumda yapılan oylamada Lozan Antlaşması, 50'ye karşı 34 muhalif oyla reddedildi. 5 Demokrat senatör onay lehinde oy kullanmıştı. Amerikan anayasasına göre Antlaşmanın onaylanabilmesi için 6 evet oyu daha alması gerekiyordu.¹⁵⁶⁴

Lehtar oylar 56, aleyhtar oylar 28 olsaydı Antlaşma onaylanmış olacaktı fakat gerekli rakama ulaşamamıştı. Böylece $\frac{2}{3}$ çoğunluk sağlanamadığı için Lozan Antlaşması reddedilmiş oldu. Antlaşma reddedilmeden bir yıl önce, 1926 yılı Mart ayında Celal Münir Bey Konsolos unvanı ile mümessil olarak New York'a atanmış, hastalığı dolayısıyla iki ay gecikmeyle görevine başlayabilmişti.¹⁵⁶⁵ Bu nedenle iki ülke arasında fiili olarak düşük

¹⁵⁶¹ **New York Times**, "Senate Rejects Lausanne Treaty", January 19, 1927. s. 1.

¹⁵⁶² **JSUSA**, Begun December 7, 1925, a.g.b., s. 360.

¹⁵⁶³ **New York Times**, "Lausanne Test Negative", January 18, 1927. s. 3; **Washington Post**, "Lausanne Test Negative", January 18, 1927. s. 3; **Los Angeles Daily Times**, "Lausanne Pact Foes Win Test", January 17, 1927. s. 1.

¹⁵⁶⁴ Philip Marshall Brown, "The Lausanne Treaty", **The American Journal of International Law**, S. 21, No: 3, July 1927. s. 503; Malkasian, a.g.m., s. 360; **Washington Post**, "Senate Rejects Lausanne Treaty", January 19, 1927. s. 1; **Los Angeles Daily Times**, "Slap Given to Turkey", January 19, 1927. s. Part I, 2.

¹⁵⁶⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, April 26, 1926. s. 2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, July 20, 1926. s. 3; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 320; Daniel, **The Armenian Question.....**, s. 273; *The Secretary of State to*

düzeyleli müteakabil diplomatik ilişki mevcuttu. Ayrıca 1926 Şubat ve Temmuz aylarında imzalanan iki *modus vivendi* ile Amerikan Hükümeti resmi olarak kapitülasyonların kaldırıldığını kabul etmişti. Antlaşmanın reddedildiği haberi aynı gün İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe ulaştı fakat haber teyit edilemedi.¹⁵⁶⁶

3.3.2. Senato'nun Ret Kararına Tepkiler

Yaklaşık üç buçuk yıldır devam eden kara propaganda, ötekileştirme ve tarafgirliğe dayalı mücadele onay karşıtlarının başarısı ile sona ermişti. Retçi senatörler onay karşıtı argümanlarını üç temel başlık altında toplamışlardı. (a) Kapitülasyonlar kaldırıldığı için Antlaşma 1830 Antlaşması gibi Amerikan çıkarlarını korumuyordu. (b) Amerika'nın Türkiye'deki ticari çıkarları çok azdı ve birkaç tütün ve petrol şirketinin çıkarı için böyle bir antlaşmayı kabul etmek doğru değildi. (c) Senatörler, Amerika'da yürütülen Hıristiyanlık propagandasının etkisinde kalmışlardı ve Antlaşmayı ahlaki bulmuyorlardı.¹⁵⁶⁷

ACOLT'un tüm çabalarına rağmen az sayıda senatör King'i takip ederek olumsuz oy kullanmış fakat muhalif senatörlerin sayısı Antlaşmanın onaylanmasını engellemek için yeterli olmuştu. Gerard-Kardaşyan liderliğindeki Antlaşma karşıtları istediklerini elde etmişlerdi fakat şimdi ne olacaktı? ABD, güç kullanarak bağımsız bir Ermenistan Devleti kuracak ya da kapitülasyonları tekrar uygulamaya koyacak durumda değildi. 1923 yılından buyana böyle bir niyet de yoktu.¹⁵⁶⁸ Bu soruların cevabını ret cephesi dahil kimse bilmiyordu. Bununla birlikte, Dışişleri Bakanlığı ve Bristol Mayıs ayındaki yoklamadan sonra tüm hazırlıklarını ret ihtimaline göre yapmıştı.

Antlaşma'nın reddi Amerikan kamuoyunda geniş yankı buldu. Lehtarlar ve aleyhtarlar karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaktaydılar. Oysa, Senato'nun reddi ilk anda Türkiye'de sükunetle karşılanmıştı. Daha sonra gazeteler retten duyulan hayal kırıklığını

the High Commissioner in Turkey (Bristol), Washington, January 18, 1927;. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 766; Lippe, a.g.m., s. 59.

¹⁵⁶⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, January 18, 1927.

¹⁵⁶⁷ **Los Angeles Daily Times**, "More Foreign Complications", January 20, 1927. s. Part II, 4; Lippe, a.g.m., s. 59; 1929 Eylül ayında Türk-Amerikan Hükümetleri arasında Lozan Antlaşması'nı temel alan yeni bir antlaşma imzalandı. Yeni Antlaşma 1930 Nisan ayında kısa bir tartışmadan sonra Senato'da onaylandı. Oysa, Grew'un da kaydettiği gibi 1929 Antlaşması, Amerikan çıkarları açısından 18 Ocak 1927 tarihinde reddedilen Lozan Antlaşmasından çok daha avantajlı hükümler içermekteydi. Lippe, a.g.m., s. 62.

¹⁵⁶⁸ Grabill, a.g.e., s. 281.

yazmaya başladılar.¹⁵⁶⁹ Senato’da büyük çoğunluğun lehte oy kullanmış olması gelebilecek tepkileri azaltıyordu.

Retten üç gün sonra *Washington Post*, Wilson’un belirlemiş olduğu Ermenistan sınırlarının hayali olduğunu ve bu sınırların gerçekleşmesi için beklenecekse ABD ile Türkiye’nin sonsuza kadar diplomatik ilişki kuramayacağını yazdı. *Washington Post*’a göre; bir kısım senatörler hala geçmişte kalmış “konuşulamaz Türk” klişesine sarılarak yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti’ni ve gelişmelerini görememişti.¹⁵⁷⁰

Los Angeles Daily Times ise, I. Dünya Savaşı’ndan sonra reddedilen üçüncü antlaşmanın Türkiye ile imzalanan olduğunu ve bundan sonra diğer ülkelerin antlaşmaların onayı için herhangi bir yetkisi bulunmayan bir ülke haline gelen ABD ile herhangi bir antlaşma müzakere etmekte tereddüt edeceğini yazdı.¹⁵⁷¹

Onay tartışmalarının son yıllarında orta yol tutarak her iki cepheye de mesafeli duran *New York Times*, retten üç gün sonra yayınladığı makalede; Antlaşma karşıtlarını sert bir dille eleştirdi ve yüzünü Batı’ya dönmüş olan Türk Halkı’na karşı sorumluluğun yerine getirilmediğini yazdı. Yakın Doğu Masası Şefi Howland Shaw da, Antlaşmanın reddi ile Türkiye’deki Amerikan çıkar ve prestijinin büyük yara aldığını söylüyordu.¹⁵⁷² Antlaşmaya en etkin muhalefet Taşnak, Hınçak artığı Ermenilerden ve Ermeni taraftarlarından gelmişti. Ermeniler boyutunda mücadele yürütmemiş olmakla birlikte Amerika-Pontus Birliği Antlaşmanın reddedilmesine en çok sevinenler arasındaydı.¹⁵⁷³

New York Times’ın da dile getirdiği gibi, şimdi ne olacaktı? Bu soruya Antlaşma karşıtları dahil kimse cevap veremiyordu. Antlaşmanın ret nedenlerinden bir tanesi Wilson’un hayali sınırlar içinde oluşturduğu Ermenistan’ın hiçbir zaman kurulamamış olmasıydı. Antlaşmanın reddedilmesi başarılıymıştı fakat Ermenistan Devleti kendiliğinden kurulamayacağına göre ABD Türkiye’ye savaş mı açacaktı? Kimleri vatandaş yapıp kimleri vatandaşlıktan atacağı her egemen ülke meclisinin vereceği karardı ve Türkiye

¹⁵⁶⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 20, 1927; *The High Commission in Turkey to the Secretary of State* Washington, January 21, 1927. PRFRUS 1927, C. III, a.g.e., s. 770; Şimşir, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden*, s. 323; *New York Times*, “*Turkey Silent on Treaty*”, January 23, 1927. s. E2.

¹⁵⁷⁰ *Washington Post*, “*Turkish Treaty Rejected*”, January 20, 1927. s. 6.

¹⁵⁷¹ *Los Angeles Daily Times*, “*More Foreign Complications*”, January, 1927. s. Part II, 4.

¹⁵⁷² *New York Times*, “*Defeat of the Treaty*”, January 20, 1927. s. 22; *Wall Street Journal*, “*Turkish Situation Brings New Problem*”, January 22, 1927. s. 6.

¹⁵⁷³ *New York Times*, “*Grateful for Rejection*”, January 26, 1927. s. 18.

Cumhuriyeti, arkalarında enkaz bırakıp ABD'ye kaçan Taşnak Sutyan, Hınçak mensubu komitacıların geri gelip hiçbir şey olmamış gibi vatandaş olmasını istemiyordu. Sıradan Ermeni vatandaşları ile kimsenin sorunu yoktu. Zaten Türkler ile eşit haklara sahip olarak, hiçbir rahatsızlık duymadan yaşamlarını sürdürüyorlardı. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemindeki acı hatıralar çok tazeydi. Antlaşma karşıtları zorla Türkiye'ye vatandaşlığa kabul antlaşması mı dikte ettireceklerdi?

Böyle bir şey mümkün görünmüyordu. Kapitülasyonların devri çoktan geçmişti, acaba ABD Devleti üzerinde herhangi bir ülke kapitüler hak istese kabul edilir miydi? Tüm senatörler bunu bir onursuzluk sayarak karşı çıkacaktı, öyleyse başka bir egemen ülkede kapitüler hak istemek ne kadar ahlakiydi ve zaten zora başvurup başarılı olmadan böyle bir hakkın elde edilmesi de mümkün değildi. Üç buçuk yıl süren kara propaganda ve Hıristiyan milliyetçiliği üzerine kurulmuş düşünce algısı Amerikan halkının belli bir kesiminde akıl tutulması yaşanmasını başarmıştı. Fakat, bunca kara propaganda, saldırı ve karşıtlık sonucunda elde edilebilen somut hiçbir şey yoktu. Antlaşma reddedilmişti hepsi buydu. Nasıl ki, ABD Türkiye Cumhuriyeti olmadan ayakta kalabilecek güçte ise, Türkiye Cumhuriyeti de ABD olmadan pekala ayakta durabilirdi. Amerikan kamuoyu, bir avuç Türk karşıtı tarafından yönlendirildiğinin ve Doğu'da çok şeyin değiştiğinin ayrıtına 1928 yılından sonra varabilecektir.

Philip Marshall Brown, Antlaşma'nın reddinden altı ay sonra yazdığı makalede, "Reddin Osmanlı uyruğu Ermenilerin Türk vatandaşlığına geri kabul edilmesini sağlayacak hükümlerden ve Bağlaşıklar tarafından Lozan'da istekleri karşılanmayan Ermenilere duyulan sempatiden kaynaklandığını" kaydeder. Brown'a göre; "Antlaşmanın reddedilmesi derin üzüntü duyulacak bir durumdur. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti şimdiye kadar ABD ile dostane ilişki kurmak haricinde hiçbir şey yapmamıştı".¹⁵⁷⁴

3.4. Lozan Antlaşmasının Reddinden Sonra Türkiye ile ABD arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Yönelik Çalışmalar

Amerika'da Lozan Antlaşmasının onay tartışmaları devam ederken, Antlaşma kararlaştırıldığı şekilde onaylanmadığından "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsünün uygulaması da başlamamıştı. Onayların karşılıklı değişimi için belirlenen süre

¹⁵⁷⁴ Brown, *The Lausanne Treaty...*, s. 503.

dolduğunda Antlaşma halen Senato'da beklemekteydi ve imza esnasında öngörülen zaman dilimi aşıldığından gümrüklerin yükseltilmesi gerekiyordu. 1925 Mart ayında ABD'den gelen ürünlere uygulanacak gümrük geçici olarak antlaşma akdedilen ülkelerle eşit tutularak sorun ötelenmişti. 1926 Şubatı'nda Bristol ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey arasında halihazırdaki ticari ilişkilerdeki statükoyu korumak amacıyla bir mevcut durumu devam ettiren geçici antlaşma *modus vivendi* imzalanmıştı.¹⁵⁷⁵

Antlaşmaya karşı muhalefetin etkinliği ve kamuoyu baskısını dikkate alan ABD Dışişleri Bakanlığı ve Bristol, oylama öncesinde ret durumunda uygulamaya koyacağı hareket planını hazırlamıştı. Bu sayede Antlaşma reddedildiği gün Dışişleri Bakanı Kellogg tarafından Bristol'a vakit geçirmeksizin Ankara'ya giderek Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüşmesi talimatı verildi. Kellogg ayrıca, ikinci talimata kadar Bristol'un Ankara'da kalmasını istenmişti. Talimat doğrultusunda Bristol 21 Ocak'ta Yüksek Komiserlik görevlisi İkinci Katip Jefferson Patterson ile birlikte Ankara'ya geldi. Ankara'ya hareketinden önce Bristol'a, iki ülke arasında diplomatik ilişkileri yeniden başlatacak ve ticari ilişkileri düzene koyacak alternatif çözüm tekliflerini de içeren “çok gizli” kodlu bir talimat gönderilmişti.¹⁵⁷⁶

Antlaşmanın reddinden iki gün sonra, Ankara'ya doğru yola çıkan Bristol'un çantasında diplomatik ilişkilerin kurulması için üç seçenekten oluşan Bakanlık talimatnamesi vardı; (a) Nota değişimi ile (1) Türkiye'de yaşayan Amerikan vatandaşları ve Amerika'da yaşayan Türk vatandaşlarına uygulanan statükonun devam etmesi (2) diplomatik ilişkilerin başlatılması, (b) Gümrüklerde “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsünün korunmasını sağlayacak nota değişimi ve daha sonra diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması için girişimde bulunulması, (c) Nota değişimi olmadan diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılmasıydı. Amerikan Hükümeti'nin tercihi nota değişimi ile diplomatik ilişkilerin başlatılmasından ve karşılıklı olarak Büyükelçi ataması

¹⁵⁷⁵ Kurat, a.g.e. s. 43; Gordon, **Turkish-American Treaty....**, s. 720; Senato'nun Antlaşmayı onaylamayı reddetmesiyle oluşan belirsizlik ortamında ticari ilişkileri düzenleyen bu *modus vivendi*, 1930 yılında imzalanarak yürürlüğe girecek olan ticaret antlaşmasının senato tarafından onaylanmasına kadar iki defa uzatılarak 1930 yılına kadarki ticari ilişkileri düzenleyecektir.

¹⁵⁷⁶ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 20, 1927. s. ; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 18, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 766-67; Lippe, a.g.m., s. 60.

yapılmasından yanaydı. Bu nedenle Bristol'a Türk tarafı ile bir antlaşma zemini bulununcaya kadar Ankara'da kalması talimatı verilmişti.¹⁵⁷⁷

Ankara'ya geldiğinde Bristol oldukça endişeliydi. Yolda, aynı trende bulunan Ankara Hukuk Okulu Müdürü Cemil Bey ile konuşmasında endişelerini dile getirmiş ve 21 Ocak'ta Ankara tren istasyonunda karşılaştığı Mebus Ali Rıza Bey kendisine mutlaka bir çözüm yolu bulunabileceğini söylemişti. Bristol'u asıl rahatlatan Ankara'daki Amerikan temsilciliğine geldiğinde mümessil Treat'ın kendisine Türk gazeteciler tarafından gönderilen ABD temsilcilerine gösterilen hürmetin bundan sonra da devam edeceğini belirten mesajı iletmesiydi.¹⁵⁷⁸ Bu durum Antlaşmanın reddinin beklenen kadar büyük bir tepki yaratmadığının ilk işaretiydi.

Tevfik Rüştü Bey ile resmi görüşme öncesinde Bristol 21 Ocak'ta Ankara'ya vardığı günün akşamı eğlenmeye gittiği Taşhan'da Dışişleri Bakanı ve kabine üyelerinin bir kısmı ile karşılaştı. Dışişleri Bakanı ve diğer bakanlar Antlaşmanın reddinden çok fazla üzüntü duymamışlar ve kendisini oldukça sıcak karşılamalardı.¹⁵⁷⁹ Tüm bu gelişmeler Bristol'un ertesi günkü görüşmeye gitmeden önce güvenini kazanmasına büyük katkı sağladı.

Bristol, üç ay önce Cumhuriyet Balosuna katılmak için Ankara'ya geldiğinde Antlaşmayı Tevfik Rüştü Bey ile görüşmüş ve karşıt cepheden bahsederek, Antlaşmanın onaylanamayabileceğini dolaylı olarak ima etmişti. Böylece Dışişleri Bakanını böyle bir duruma hazırlamıştı. Ayrıca görüşmede, TBMM'nin halen Antlaşmayı onaylamadığından şikayet ederek pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştı. Benzer endişeler Başbakan İsmet Paşa'ya da aktarılarak reddin getireceği şok azaltılmaya çalışılmıştı.¹⁵⁸⁰ 1926 Aralık ayı ortalarında ve Antlaşmanın reddedilmesinden bir hafta önce, Yüksek Komiserlik personeli ile yaptığı toplantıda ise Antlaşmanın onaylanmaması durumunda nasıl bir yol takip edileceğini belirlemeye çalışmıştı.¹⁵⁸¹ Bristol'un bu şekilde alternatif aramaya

¹⁵⁷⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, January 20, 1927; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 18, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 767; Armaoğlu, a.g.e., s. 110.

¹⁵⁷⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, January 21, 1927. s. 1-2.

¹⁵⁷⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, January 21, 1927. s. 2.

¹⁵⁸⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, November 3, 1926. s. 4-6; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, November 6, 1926.

¹⁵⁸¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, December 16, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, December 17, 1926; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, January 12, 1927.

yönelmesinin temel nedeni Mayıs ayındaki gelişmelerin Antlaşmanın onaylanamayabileceğinin işaretini vermiş olmasından kaynaklanıyordu.

Ret durumuna hazırlıklı olmak için Bristol Ocak ayı başında Antlaşmanın reddedilmesi halinde, en uygun yöntemin Türk Hükümeti ile vakit kaybetmeksizin diplomatik ve ticari ilişkileri düzenleyen altı aylık bir *modus vivendi* imzalanmasının en uygun yol olacağını Washington'a iletmişti. Böylece yeni gelen temsilci Türkiye Cumhuriyeti ile yeni bir antlaşma müzakere edebilecekti.¹⁵⁸²

Bristol Ankara'ya ulaştığında öncelikle ABD Hükümeti'nin Türkiye Cumhuriyeti ile dostane ilişki kurmak isteğini vurgulayacaktı. Bundan önce ABD Senatosu, Versay Antlaşmasını, Paris'te 1919 yılında imzalanan diğer antlaşmaları ve Ermeni güdümünü reddetmişti. Türkiye ile imzalanan Antlaşmanın onaylanmaması ilk defa yaşanan bir durum değildi. Bristol 22 Ocak'ta Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüştü. Dışişleri Bakanı Kellog'un talimatı doğrultusunda ret kararının Amerikan iç kamuoyundaki tartışmalardan kaynaklandığını açıklayan Bakanlık muhtırasını verdi. Senatörlerin büyük kısmı onay yönünde oy kullanmış ve Amerikan Hükümeti Antlaşmanın onayı için elinden geleni yapmıştı. Ayrıca Başkan Antlaşmayı reddetmemiş, bilakis onaylanması için yoğun olarak çalışmıştı.¹⁵⁸³

Muhtırada yazılanlar tamamen doğrudu. Çünkü ABD Dışişleri Bakanı Hughes, halefi Kellog, Bakanlık Müsteşarı Joseph Grew (1924-1927) ve Yakın Doğu Masası Şefi Allen Dulles ile Howland Shaw Antlaşmanın onayı için yoğun çalışma yapmış, Senatör King'in sunduğu her önergeye delilleri ile cevap vermişti. Kamuoyunda yürütülen kara propagandaya karşı mücadeleye de Antlaşma taraftarları vasıtasıyla katkıda bulunulmuştu. Oysa misyonerler desteğinde on yıllardır palazlanan Ermeni lobisi ve olumsuz Türk algısı o kadar güçlüydü ki, ABD Hükümeti'nin bunca gayretlerine rağmen Antlaşmanın onaylanması başırlanamamıştı.

¹⁵⁸² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 6, 1927.

¹⁵⁸³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 20, 1927; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 18, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, January 19, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 766-68; **New York Times**, "Tells of Treaty Failure", January 26, 1927. s. 4; Armaoğlu, a.g.e., s. 110.

T. Rüştü Bey Antlaşmanın reddedilmesine beklenenin altında reaksiyon gösterdi ve özellikle Senatör King'in beyanatlarından rahatsızlık duyulduğu Bristol'a iletili.¹⁵⁸⁴ Türk Hükümet katlarında ret kararı çok fazla tepkiyle karşılanmamış, Mustafa Kemal Bristol ile Anadolu Kulüp'teki görüşmesinde, "kültürlü ve uygar bir ülkede bağınaz bir azınlığın, nasıl olup da aydın çoğunluğa istediğini empoze edebildiğini anlayamadığını" söylemişti.¹⁵⁸⁵ Antlaşmanın reddine Devletin zirvesinde gösterilen en sert tepki buydu. Türkiye'deki tepkinin beklenenin altında olması ABD gazetelerinin de dikkatinden kaçmamıştı.¹⁵⁸⁶

22 Ocak günü yapılan ilk görüşmede Bristol, Kellog'un talimatına uygun olarak diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması teklifini gündeme getirerek, T. Rüştü Bey'in yaklaşımını öğrenmeye çalıştı. Geleneksel Amerikan müzakere taktiği ile Dışişleri Bakanlığının kendisinin getirmiş olduğu tekliften haberdar olmadığını söyledi. T. Rüştü Bey, Bristol'un teklifine hemen cevap vermek istemiyordu. Konu önce Bakanlar Kurulu'nda görüşülmeliydi, çünkü şimdiye kadar karşılıklı dostluk ve ticaret antlaşması olmaksızın hiçbir ülke ile diplomatik ilişki kurulmamasına dikkat edilmişti. Bu nedenle teklifin iki gün sonra 24 Ocak'ta yapılacak toplantıda ele alınarak değerlendirilmesine karar verildi.¹⁵⁸⁷ Görüşme oldukça olumlu geçmişti ve T. Rüştü Bey, (a) Antlaşmaya olumsuz oy veren ve Aralık ayındaki Senato'da görev yapmaya devam edecek olan senatörlerin sayısını, (b) Antlaşmanın Senato'da en çok eleştirilen maddelerini ve (c) Antlaşmanın reddedildiği önergeyi kendisine iletmesini Bristol'dan rica etmişti.¹⁵⁸⁸

Görüşmede Bristol, T. Rüştü Bey'e gizli kalmak koşuluyla, "Amerika'daki idari sistemin bazen böyle azınlığın Başkanın prestijini sarsan kararlar almasına olanak verdiğini de" söylemişti.¹⁵⁸⁹ Buna karşın T. Rüştü Bey de, aslında Antlaşmanın reddinin elini rahatlattığını, artık İtalya, Fransa ve diğer ülkeler ile konsüler ilişki kuran antlaşmaları daha rahat imzalayabileceğini çünkü bu ülkelerin ABD'ye tanınan hakları, özellikle Lozan Antlaşmasınının 26. Maddesinin 1. ve 3. Paragrafları ile belirlenen hakları istediklerini

¹⁵⁸⁴ Yaylaher, **Lozan Konferansı'ndan Sonra.....-II**, s. 41; Lippe, a.g.m., s. 60.

¹⁵⁸⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 31, 1927. s. 2; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 324; Yaylaher, **American Perceptions.....**, s. 261.

¹⁵⁸⁶ **New York Times**, "Turkey Slient on Treaty", January 23, 1927. s. E2.

¹⁵⁸⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 22, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 22, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 772.

¹⁵⁸⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 22, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 22, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 772.

¹⁵⁸⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 22, 1927. s. 3.

söyledi.¹⁵⁹⁰ Bristol tarafından teklif edilen Nota değişimine ilk başta soğuk bakan T. Rüştü Bey, Antlaşmanın tekrar Senato onayına sunulması sorunun çözülebileceği ümidini halen muhafaza ediyordu.

1927 yılı ABD’de Senato seçim yılıydı ve Aralık ayında yeni bir Senato oluşacaktı. Başkan’ın Antlaşmayı onay için tekrar Senato’ya gönderme yetkisi vardı fakat Antlaşmanın yeni oluşacak Senato tarafından onaylanacağı da kesin değildi. İkinci ret her şeyi olduğundan daha kötü hale getirecekti.¹⁵⁹¹ Dışişleri Bakanı Kellogg T. Rüştü Bey’in taleplerine cevap olarak Bristol’a gönderdiği telgrafta, Aralık ayında oluşacak Senato’da Demokratların mevcuttan fazla yedi sandalyeye daha sahip olacağını, Antlaşmanın reddedilmesine neden olan özel bir madde bulunmadığını, tartışmaların vatandaşlık maddesi üzerinde yoğunlaştığını bildirdi. Oysa, *New York Times* 17 Ocak oylamasında kapitülasyonların kaldırılmasının reddedildiğini ve vatandaşlık maddesinin kabul edilebilir bulunmadığını yazmıştı.¹⁵⁹²

Tevfik Rüştü Bey ile Bristol arasında 24 Ocak’ta gerçekleşen ikinci görüşmede, T. Rüştü Bey, Danimarka ile 26 Ocak 1925 tarihinde yapıldığı gibi basit bir ticaret ve dostluk antlaşması yapılmasını önerdi. Antlaşma onaylanıncaya kadar karşılıklı konsolos ataması gerçekleştirilecek ve onaydan sonra diplomatik ilişkiler başlatılacaktı. ABD ile diplomatik ilişkilerin bir an önce kurulmasını isteyen T. Rüştü Bey, nota değişimine sıcak bakmamaktaydı. Bristol ertesi gün, 25 Ocak’ta Başbakan İsmet Paşa ile görüştü ve “ABD Hükümetinin karşılıklı büyükelçi ataması ile diplomatik ilişkileri başlatmak istediğini” söyledi. T. Rüştü Bey önceki günkü görüşmede iki ülke arasında antlaşma olmadan karşılıklı Büyükelçi atamasını kabul etmemişti.¹⁵⁹³ İsmet Paşa da, T. Rüştü Bey gibi ilişkileri kuran basit bir ticaret ve dostluk antlaşması imzalanması önerisini yineledi. Oysa bu teklifin uygulanabilirliği yoktu. Çünkü Bristol’un da söylediği gibi, mevcut şartlar altında böyle bir antlaşmanın da senato tarafından reddedilmesi kaçınılmazdı.¹⁵⁹⁴ Ortamı

¹⁵⁹⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 22, 1927. s. 3.

¹⁵⁹¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 22, 1927; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 23, 1927. PRFRUS 1927, C. III, a.g.e., s. 773-74.

¹⁵⁹² *New York Times*, “*Lausanne Test Negative*”, January 18, 1927. s. 3.

¹⁵⁹³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 25, 1927.

¹⁵⁹⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 25, 1927; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 27, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 24, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 25, 1927. PRFRUS 1927, C. III, a.g.e., s. 774-78; *Yaylıaher, American Perceptions.....*, s. 262.

germemek için Kellog bu bilgileri Türk meslektaşına iletmemeyi uygun görmüştü. Zaten 18 Ocak'ta Antlaşma tûmden reddedilmişti.

Bu esnada Dışışleri Bakanı Kellog'un 18 Ocak tarihli telgrafındaki öngörûleri doğru çıkmıştı. Türk Hükûmeti antlaşma olmadan nota değişimi ile diplomatik ilişki kurmaya sıcak bakmıyordu. Ankara, nota değişimi ile Lozan'da elde ettiği kazanımların içinin boşaltılmasından çekiniyor, bu nedenle antlaşma imzalanmasında ısrar ediyordu.

29 Ocak akşamı yapılan görüşmede Bristol, "Türkiye'nin şimdiye kadar tüm ülkeler ile antlaşma imzalayarak diplomatik ilişki kurduğunun bilindiğini fakat bu ülkeler için imzalanan antlaşmaların parlamentolarda onaylanmasının çok sorun olmadığını" söyledi. Oysa ABD'de durum farklıydı ve antlaşma onayı belli komplike prosedürlere uyulmasını gerektiriyordu. Yeni bir antlaşmanın onayının kolay olmayacağı geçmiş tecrûbelerden görûlmüştü. Bu nedenle iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tekrar kurulması için nota değişimi şimdilik tek çıkar yoldu.¹⁵⁹⁵ Kellog gibi Bristol da açıkça söylememişti fakat, Anadolu'nun kuzey doğusunu Ermenilere vermeyen ve kapitûlasyonları kabul etmeyen yeni bir antlaşmanın 1927 yılında Senato tarafından kabul edilme ihtimali yoktu.

T. Rüştü Bey antlaşma onayının mevcut şartlarda imkansız olduğunu görerek, nota değişimini prensipte kabul etti. Buna göre; diplomatik ilişkileri başlatmak için nota değişimi yapılacak, 20 Şubat'ta geçerliliği dolacak olan *modus vivendi*'nin süresi altı ay daha uzatılacak, en erken tarihte bir ticaret ve dostluk antlaşması imzalanacaktı.¹⁵⁹⁶

Gerekirse daha sonra *modus vivendi*'nin tarihi bir yasa ile uzatılacak, mali yılın başlayacağı 1 Haziran'da karşılıklı büyükelçi atamaları yapılacak, Kongre'nin Aralık oturumunda Antlaşma tekrar onaya sunulacak ve gelecekte iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyecek sözleşmeler imzalanacaktı. *Modus vivendi* için yeni bir kanun çıkartılması gerekiyordu çünkü mevcut kanunlara göre *modus vivendi* bir kez daha uzatılabilecekti. Bu kanunu TBMM'den geçirebilmek için T. Rüştü Bey bir dostluk antlaşmasının imzalanmasının gerekliliğini Bristol'a iletmişti. Ayrıca Türk tarafı Lozan Antlaşması

¹⁵⁹⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 29, 1927. s. 2-3.

¹⁵⁹⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 29, 1927. s. 3-4; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 30, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 779-82.

imzalandıktan sonra İstanbul'da Adnan Bey ve Amiral Bristol arasında görüşülen talepler sorununa nota değişimi esnasında değinmek istemiyordu. Kararlaştırılan komite ilgili antlaşma onaylandıktan sonra yürürlüğe girecekti.¹⁵⁹⁷ 29 Ocak'ta yapılan görüşmede diplomatik ilişkilerin tekrar başlatılmasına ve karşılıklı büyükelçi atamasına karar verildi. En önemli sorun aşılmış ve artık diplomatik ilişkilerin başlamasının önündeki tek engel detaylar üzerinde yapılacak müzakere ve notaların imzalanması kalmıştı.

T. Rüştü Bey ile Bristol arasında 10 gün süren müzakereler neticesinde uzlaşma zemini bulunduğu için 1 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı Bristol'u, *modus vivendi*'nin uzatılması ve nota ya da karşılıklı protokol imzası ile diplomatik ilişkilerin başlaması için yetkilendirdi. Nota değişiminde ya da imzalanacak olan protokol için kullanılmak üzere bir de taslak gönderildi.¹⁵⁹⁸ Taslak, diplomatik ilişkileri başlatmak ve ticari ilişkileri düzenlemekle ilgiliydi.

Nota değişimini kabul etmiş olmakla birlikte Türk tarafı imzalanacak olan notaların yanında ya Lozan Antlaşmasının yeniden Senato'ya sunulması ya da yeni bir dostluk antlaşmasının imzalanmasını istiyordu. Türk tarafının bu isteğini en azından asgari düzeyde karşılamak için Bristol'un önerisi ile bir ticaret antlaşması müzakere edilmesi teklifinin getirilmesine karar verildi. Bu esnada, 6 Şubat'ta Bristol Dışişleri Bakanlığı'na acil kodlu bir telgraf çekerek, Lozan Antlaşması'nın onay için ivedilikle tekrar Senato'ya gönderilmesini istedi.¹⁵⁹⁹ Senato'nun, Antlaşmayı hemen görüşmesi muhtemel değildi ve Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Borah vasıtasıyla Senato süreci istendiği an başlatılabildi. Bu nedenle Bristol'un isteği gösterişten öteye gitmeyecekti.

Tüm bu mevzuatın ve Antlaşmanın Senato'da hemen görüşülemeyeceğinin Bristol da farkındaydı. Böyle bir manevra ile, Dış İlişkiler Komisyonu'nda bekletilen Antlaşma'nın TBMM onayına gönderilmesini sağlamayı, Antlaşmayı sağlama almayı ve

¹⁵⁹⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 24, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 30, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 779-82; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 29, 1927. s. 5-6.

¹⁵⁹⁸ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, February 1, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1942. s. 783-84.

¹⁵⁹⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary**, January 24, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, February 6, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 25, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 786-87.

kendisinin müzakerelerdeki pozisyonunu güçlendirmeyi amaçlamıştı.¹⁶⁰⁰ Fakat Dışişleri Bakanı Kellog Antlaşmayı bu kadar erken bir tarihte Senato'ya sunmaya sıcak bakmıyordu. Zaten muhalif senatörleri ikna çalışmalarından da istenilen sonuç alınamamıştı.¹⁶⁰¹

3.5. İki Ülke Arasında *Modus Vivendi* İmzalanması ve Karşılıklı Nota Değişimi ile *de jure* Diplomatik İlişkilerin Başlaması

Lozan Antlaşması'nın Senato tarafından reddedilmesi ile başlayan düşük yoğunluklu krizi çözmek için inisiyatif olarak diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla Bristol'u Ankara'ya gönderen Dışişleri Bakanı Kellog'un idaresinde devam eden iki haftalık müzakerelerden sonra iki ülke arasında karşılıklı nota değişimine karar verildi. Bu amaçla 7 Şubat'ta Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan nota taslağını incelenmek üzere ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a teslim etti. Türk tarafının taslağı beş maddeden oluşuyordu ve ilk maddede diplomatik ilişkilerin uluslararası hukuk kurallarına göre kurulacağı belirtilmişti. Lozan Antlaşması uygun bir zamanda her iki Hükümet tarafından onaya sunulacaktı fakat TBMM bazı maddelerde çekince hakkını saklı tutuyordu.¹⁶⁰² Hükümet, Lozan Antlaşması ile ABD'ye çok fazla ödün verildiğini düşünüyordu ve doğan fırsattan yararlanarak nota taslağına çekince hakkının saklı tutulduğu paragrafı eklenmişti. Antlaşmadaki bazı maddelerin, özellikle 31. Maddenin yürürlüğünün Bağlaşıklarla imzalanan Lozan Antlaşmasındaki hükümlerin yürürlük süresi ile sınırlandırılması gerekiyordu.

Türk taslağının tesliminden üç gün sonra, T. Rüştü Bey ve Bristol tekrar bir araya geldiler ve T. Rüştü Bey birkaç düzeltme ile Bristol tarafından kendisine sunulan taslağı incelemek üzere aldı. Görüşmede ayrıca, 12 Şubat'ta tekrar buluşularak nihai nota metninin belirlenmesine karar verildi. Belirlenen tarihteki son görüşmede nihai metin üzerinde anlaşmaya varıldı ve 14 Şubat'ta ABD Dışişleri Bakanlığı üzerinde anlaşılan metni onayladı. Kellog nota metinlerinin gizli tutulmasına özel önem vermekteydi ve metinler Lozan Antlaşmasında olduğu gibi Fransızca olarak değiştirilecekti. Böylece

¹⁶⁰⁰ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, February 6, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, January 25, 1927 **PRFRUS 1927**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1942. s. 786-87.

¹⁶⁰¹ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, February 8, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 789.

¹⁶⁰² *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, February 7, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 787-88; Armaoğlu, a.g.e., s. 111-12.

Lozan Antlaşması reddedildikten bir ay sonra, 17 Şubat 1927 tarihinde bir *modus vivendi* antlaşması imzalandı ve Dışişleri Bakanı T. Rüştü Bey ve ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol arasında 1 Haziran 1928 tarihinde diplomatik ilişkileri antlaşma temelinde kurmak üzere daha önceden uzlaşılan nota metinleri imzalanarak değiştirildi.¹⁶⁰³ İmzalanan metin, büyük oranda T. Rüştü Bey'in 7 Şubat'ta Bristol'a vermiş olduğu taslak ile uyum içerisindeydi. Antlaşma belli bir süre ile sınırlı olduğu ve Senato'nun Lozan Antlaşmasını 1 Haziran 1928 tarihine kadar onaylaması durumunda sona ereceği için *modus vivendi* adını aldı.

Böylece iki ülke arasında 20 Nisan 1917 tarihinde kesilmiş olan diplomatik ilişkiler, yaklaşık 10 yıl aradan sonra *de jure* olarak 1 Haziran 1927 tarihinde başlamış olacaktı. Senato, Lozan Antlaşmasını onaylamazsa, iki ülke arasındaki sorunlar yeni müzakereler yoluyla çözülecekti. Türkiye ile diplomatik ilişkileri kuran *modus vivendi* imzalandıktan bir gün sonra, *Los Angeles Times*, halen İstanbul'da Yüksek Komiser unvanı ile bulunan Amiral Bristol'un ilk Türkiye Büyükelçisi olabileceğini fakat Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Grew'un Büyükelçi olarak Türkiye'ye atanmasının daha kuvvetli ihtimal olduğunu yazdı.¹⁶⁰⁴ Senato Mart ayı başında toplandıktan sonra Dışişleri Bakanlığı metinler üzerindeki gizliliği kaldırdı ve Ankara ile eş zamanlı olarak metinler 15 Mart'ta kamuoyuna duyuruldu.¹⁶⁰⁵

Değiştirilen nota metni dört madde ve dört ana alt maddeden oluşmaktaydı. 2. Maddede Lozan Antlaşmasının 1 Haziran 1928 tarihinden önce onaylanarak yürürlüğe girmesi durumunda 31. Maddenin yürürlüğünün Bağlaşık Lozan Antlaşması ile sona ereceği, konsolosluk ve diğer ilişkileri düzenleyen sözleşmelerin imzalanacağı hüküm altına alınmıştı. Tüm ilişkiler mütekabiliyet ilkesi ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleşecekti. Aynı gün ticari ilişkileri düzenleyen mevcut durumu bir yıl

¹⁶⁰³ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, February 10, 1927; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, February 14, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, February 16, 1927; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Turkish Minister for Foreign Affairs (Tewfik Rouschdy)*, Angora, February 17, 1927; **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 791-97; **New York Times**, "Americans Obtain Rights in Turkey", February 19, 1927. s. 4; **Wall Street Journal**, "Signs U.S. Turkey Trade Treaty", February 17, 1927. s. 10; **Los Angeles Daily Times**, "Accords with Turkey Signed by Ministers", February 19, 1927. s. Part I, 3; Lippe, a.g.m., s. 60; A. Haluk Ülman, **İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1961. s. 15.

¹⁶⁰⁴ **Los Angeles Daily Times**, "Turkish Trade Pact Expected to Mend Ties", February 18, 1927. s. Part I, 5.

¹⁶⁰⁵ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Angora, March 11, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 802; Trask, a.g.m., s. 59.

daha uzatan ikinci bir nota daha imzalandı. Bristol notaları “Amerikan Yüksek Komiseri” unvanı ile imzalamıştı. 20 Şubat’ta ticari ilişkileri düzenleyen *modus vivendi*’nin süresi doluyordu ve bu nedenle Notalar, imzalandığı gün yürürlüğe girecek, 1 Haziran’da karşılıklı büyükelçi atamaları yapılacaktı. Ankara’da iki haftadır süren görüşmeler ve nota değişimi gazeteler tarafından da yakından takip edilerek Türk kamuoyu bilgilendirilmişti.

Karşılıklı büyükelçi atamasının yanındaki en önemli sonuç, nota değişimi ile geri dönülemez bir şekilde ABD Hükümeti’nin kapitülasyonların kaldırıldığını kabul etmesidir. Bu gelişme Ermeni lobilerinin hoşuna gitmemişti. Elde ettikleri “pirus zaferi” bir ay içinde buharlaşmış ve anlamsız hale gelmişti. Bu nedenle nota değişimi de Gerard, Vahan Kardaşyan liderliğindeki ACOLT üyeleri tarafından protesto edildi ve New York, Detroit, Cleveland, Chicago, Niyagara Şelaleleri, Lawrence-Massachusetts ve Racine-Wisconsin eyaletlerinde seri karşıt mitingler düzenlendi. Kardaşyan, Senato’nun yetkisinin gasp edildiğini iddia ediyordu.¹⁶⁰⁶ Daha sonra Kardaşyan, Dışişleri Bakanlığına, Bakan Kellog, James Barton ve Birstol’u “yalan fabrikası” şeklinde suçlayan bir mektup yazdı.¹⁶⁰⁷ Dışişleri Bakanlığı bu protestoları artık dikkate almıyordu. Nota değişimine karşı çıkanlar arasında James G. Gerard, senatörler William King ve Claude Swanson’un başını çektiği grup da yer alıyordu. Kardaşyan ilerleyen yıllarda Türkiye ile Amerika arasında kurulacak dostça ilişkileri sabote etmek için elinden geleni yapacaktır. Roger Trask’ın kaydettiği gibi “Kardaşyan Ermenistan için tartışmaya girmek ve Türk-Amerikan dostane ilişkilerini baltalamak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu”.¹⁶⁰⁸

Bu esnada Antlaşma taraftarları da çalışmalarını yoğunlaştırdı. Onay Komitesi Başkanı Rayford Alley, Şubat ayında Başkan Coolidge’a Antlaşmayı tekrar Senato onayına sunmasını isteyen bir mektup gönderdi. Onay Komitesi bir de “Amerikan Kamuoyu Amerikan-Türk Antlaşmasının Onaylanmamasını Kınar (*American Public Opinion Condemns the Failure to Ratify the American-Turkish Treaty*)” isimli bir kitapçık yayınladı. Kitapçıkta daha çok reddi kınayan gazete makaleleri bir araya getirilmişti. Kitapçıkta bilgilere göre; 17 Amerikan gazetesi reddi memnuniyetle karşılamıştı. Oysa,

¹⁶⁰⁶ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 326; Yaylalier, **Lozan Konferansı’ndan Sonra....-II**, s. 42; Gordon, *Turkish-American Treaty.....*, s. 721, 273-74; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, January 20, 1927; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 20, 1927; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 21, 1927; *The High Commission in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, January 21, 1927. PRFRUS 1927, C. III, Washington: Government Printing Office, 1942. s. 769-70.

¹⁶⁰⁷ Lippe, a.g.m., s. 61; Malkasian, a.g.m., s. 361.

¹⁶⁰⁸ Trask, a.g.m., s. 74; Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 18.

28 Cumhuriyetçi, 21 Demokrat ve 26 bağımsız gazete Senato kararını kabul edilemez bulmuştu.¹⁶⁰⁹

3.5.1. Joseph Grew'un Büyükelçi Olarak Ankara'ya Atanması ve Diplomatik İlişkilerin Tekrar Başlaması

Karşılıklı Nota değişiminden sonra Amiral Bristol'un Büyükelçi olarak Ankara'ya atanması beklenebilirdi. Fakat daha önce Başkan John C. Coolidge Dışişleri Bakan Yardımcısı Grew'a atama sözü vermişti. Grew, Lozan görüşmelerinde de bulunduğu için İsmet Paşa'yı ve Ankara'daki ricalin bir kısmını şahsen tanımaktaydı. İki ülke arasındaki ilişkileri mütekabiliyet temelinde tekrar kuran nota değişiminden sonra, 9 Mayıs 1927 tarihinde Bakanlık Müsteşarı Joseph Grew'un Büyükelçi olarak Türkiye'ye atanmasının düşünüldüğünü ve kabul edilebilirliğinin Ankara'ya sorulmasını Bristol'a bildirildi.¹⁶¹⁰ Ankara Grew'un atanmasını memnuniyetle karşıladı ve 18 Mayıs tarihinde Anadolu Ajansı Grew'un Büyükelçi olarak Türkiye'ye atandığı haberini geçti. Grew'un atanma haberi ABD basın organlarında da yer almıştı.¹⁶¹¹

Grew'un ataması yapıldıktan iki hafta sonra, Ermeni Devletinin kuruluş yıldönümünde bir araya gelen yaklaşık bin Ermeni atamayı ve Türkiye ile diplomatik ilişki kurulmasını protesto etti.¹⁶¹²

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ABD Büyükelçisi Joseph Grew gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra, 1 Ağustos 1927 tarihinde *Leviathan* gemisi ile Türkiye'ye gelmek üzere yola çıktı. Yola çıkmadan önce komitacı Ermenilerden suikast tehditleri aldığı için gemiye kadar gizli servis elemanları ile birlikte gelmişti.¹⁶¹³ Grew, 18 Eylül'de İstanbul'a ulaştı. İstanbul'a geldiğinde ABD Hükümeti henüz Büyükelçiliğini Ankara'ya taşımamıştı. Ankara'da Evkaftan kiralanan bir bina Büyükelçiliğin temsilciliği olarak hizmet vermekteydi.¹⁶¹⁴ Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü Bey'in kendisini 22 Eylül'de kabul

¹⁶⁰⁹ Lippe, a.g.m., s. 61; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 321.

¹⁶¹⁰ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, May 9, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. Gordon, **Turkish-American Treaty.....**, s. 721; **New York Times**, "Diplomatic Promotions", May 20, 1927. s. 18; Lippe, a.g.m., s. 62.

¹⁶¹¹ *The High Commission in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, May 19, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 803; **New York Times**, "Turks will Wellcome Grew's Appointment", May 20, 1927. s. 5; **Los Angeles Daily Times**, "New Envoy to Turkey Selected", May 19, 1927. s. Part I, 3.

¹⁶¹² **New York Times**, "Armenians Decry Kemal's Recognition", May 30, 1927. s.15.

¹⁶¹³ Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 18.

¹⁶¹⁴ Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 24, 28.

edeceğini bildirmesi üzerine, 21 Eylül'de Anadolu Expres'i ile yola çıkarak 22 Eylül'de Ankara'ya ulaştı. Grew'a Büyükelçilik Birinci Katibi Ernest Ives eşlik ediyordu. ABD Büyükelçisi'ni Ankara'ya varışında Dışişleri Bakanlığı görevlileri karşıladı.¹⁶¹⁵

Grew, Birinci Katip Ives ve tercüman Malik Bey, Ankara'ya vardıkları aynı gün akşamüstü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından kabul edildiler. Görüşmede Grew, Başkan Calvin Coolidge'nun Mustafa Kemal'e iletilmek üzere göndermiş olduğu güven mektubunun kopyasını ve güven mektubunu sunarken yapacak olduğu konuşmanın Fransızca metnini T. Rüştü Bey'e verdi. Grew aynı gün akşam treni ile İstanbul'a döndü. İstanbul'da diğer ülke Büyükelçileri ve Bern Elçiliği'nden meslektaşları Cevat Bey ile görüştü. 8 Ekim'de güven mektubunu Mustafa Kemal'e sunmak için tekrar Ankara'ya geldi. Aynı gün Ankara'da Washington Büyükelçisi olarak atanmış olan Ahmet Muhtar Beyle görüştü. Grew günlüğüne, "Ahmet Muhtar Bey'in etkileyici bir kişiliğe sahip olduğunu, fakat tek kelime İngilizce bilmiyor" notunu kaydetti.¹⁶¹⁶

Bu esnada Dışişleri Bakanı T. Rüştü Aras, Grew'dan güven mektubunu Mustafa Kemal'e sunarken yapacak olduğu konuşmanın Fransızca metninde birkaç değişiklik yapmasını istedi. Grew istenilen değişiklikleri yaptı. Fakat asıl sorun Başkan Coolidge tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen mektuptaki hitap şeklinde ortaya çıktı. T. Rüştü Bey, "Mustafa Kemal Paşa" hitabının "Gazi Mustafa Kemal" biçiminde değiştirilmesini istiyordu. Grew, Başkanın mührünü açamayacağını fakat zarfın üstüne istenilen hitabı yazabileceğini söyledi. Mektup Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından açıldıktan sonra kendisine gönderilmesi halinde hitap sözcüğünün değiştirilmesi mümkün olacaktı.¹⁶¹⁷ Grew'un teklifi mecburen kabul edildi.

Grew, 12 Ekim'de güven mektubunu sunmak üzere Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in huzuruna kabul edildi. Huzurda, T. Rüştü Bey, Protokol Müdürü Safveti Ziya Bey, Tevfik Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yaveri ve diğer yetkililer vardı. Grew, kabulde konuşmasını İngilizce olarak yaptı ve T. Rüştü Bey konuşmayı Türkçeye çevirdi. Mustafa Kemal Grew'u kabul ettiğinde soğuk algınlığı nedeniyle hastaydı ve Grew'un kaydına göre konuşmasını Türkçe olarak kısık bir sesle okudu. Konuşma yine Tevfik

¹⁶¹⁵ Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 26-28.

¹⁶¹⁶ A.g.e., s. 39.

¹⁶¹⁷ A.g.e., s. 39.

Rüştü Bey tarafından tercüme edildi. Grew, kabule tam kadro ile gelmişti ve güven mektubunu sunduktan sonra Elçilik personelinin de Cumhurbaşkanına takdim etti.¹⁶¹⁸

Grew, 12 Ekim'de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunduktan sonra resmen görevine başladı. Böylece henüz iki ülke ilişkilerini düzenleyen bir antlaşmanın yürürlüğü başlatılmadan 10 yıllık kesintiden sonra Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri artık resmen tekrar başlamış oldu.

3.5.2. Ahmet Muhtar Bey'in Büyükelçi Olarak ABD'ye Atanması ve Görevine Başlaması

1927 Mayıs ayı başında Joseph Grew'un Büyükelçi olarak Türkiye'ye atanmasından sonra, 25 Mayıs'ta Nusret Bey Amerikan Maslahatgüzarı Sheldon L. Crosby'ye ABD Büyükelçisi olarak Ahmet Muhtar Bey'in atanmasının düşünüldüğünü ve kabul edilebilirliğinin Washington'a sorulmasını istedi. Dışişleri Bakanı Kellog, 27 Mayıs tarihli telgrafi ile Ahmet Muhtar Bey'in Büyükelçiliği'nin memnuniyetle kabul edildiğini bildirdi. Böylece iki ülke büyükelçilerinin atama süreci tamamlanmış oldu. Elçiler 1 Haziran'dan sonra uygun zamanda göreve başlayacaklardı.¹⁶¹⁹

Ahmet Muhtar Bey 1870 doğumluydu. 1911 yılında Atina Elçiliği, 1913 yılında vekaleten Lahey Elçiliği, 1918'de de Ukrayna Elçiliği yapmıştı. 1919 seçimlerinde İstanbul'dan mebus seçilmiş, 1921'de Anadolu'ya geçmişti. Bir süre Dışişleri Bakanlığı yapmış, 1921'de Tiflis mümessilliğine ve 1922 yılında Moskova Büyükelçiliği'ne atanmıştı. 1924 yılında Moskova Büyükelçiliği'nden ayrılarak İstanbul mebusu olarak tekrar TBMM'ye dönmüştü. Washington Büyükelçiliği'ne atandığında halen mebus olarak TBMM'de görev yapmaktaydı.¹⁶²⁰

Resmi atamalar yapıldıktan ve agreman işlemleri tamamlandıktan sonra, Grew 12 Ekim'de resmen göreve başlamasına rağmen, Ahmet Rüstem Bey'in ABD'ye giderek göreve başlaması gecikti. Teamüllere göre iki elçinin aynı günde güven mektuplarını ilgili ülke cumhurbaşkanlarına sunması gerekiyordu. Ahmet Rüstem Bey'in Amerika

¹⁶¹⁸ A.g.e., s. 40-41; **New York Times**, "Grew Received by Kemal", September 14, 1927. s. 4.

¹⁶¹⁹ *The Chargé in Turkey (Crosby) to the Secretary of State*, Constantinople, May 25, 1927; *The Secretary of State to the Chargé in Turkey (Crosby)*, Washington, May 27, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, Washington: Government Printing Office, 1942. s. 804; Gordon, **Turkish-American Treaty.....**, s. 721.

¹⁶²⁰ Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 327.

seyahatinin gecikmesinin çeşitli nedenleri vardı. İlk olarak Washington’da 10 yıl aradan sonra kurulacak olan Büyükelçilik kadrosunun oluşturulması ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekiyordu. İkinci olarak, Gerard ve Ermeni, Rum komitacılar tarafından iki ülke ilişkilerinin tekrar kurulmasına yöneltilen itirazların yatışması bekleniyordu.¹⁶²¹

Amerika’da Ahmet Muhtara Bey’e karşı ACOLT organizasyonunda karşıt bir cephe oluşturulmaya çalışılıyordu. Ayrıca, Joseph Grew’un Büyükelçi olarak atanması da eleştiri konusuydu ve Grew ABD’den ayrılmadan önce ölümle tehdit edilmişti. Grew, ABD’den yola çıkmadan önce şahsi dostu olan ACOLT Başkanı Gerard ile görüşmüş ve ancak kendisinin atanmasına muhalefet etmeyeceği sözünü almıştı. Buna rağmen Senato aradan birkaç ay geçtikten sonra Joseph Grew’un büyükelçi olarak atanmasını onaylayabildi.

Türkiye’deki görevine başladıktan sonra Grew, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüşerek “ABD’ye atanan Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey’in Aralık’ta başlayacak Kongre toplantılarından önce Washington’a varamaması halinde kendi durumunun zora düşeceğini” bildirdi. Bunun üzerine Ahmet Muhtar Bey ivedi olarak ABD’deki görevine başlamak üzere gerekli hazırlıkları yaptı ve yola çıktı.¹⁶²² Ahmet Muhtar Bey, Kongre toplanmadan önce Amerika’ya varmayı başardı, fakat insan hayatına kastı uzmanlık haline getirmiş Taşnak ve Hınçak komitacıları tarafından yeni Türk Büyükelçisi’ne suikast düzenlenmesi ihtimali vardı. Çünkü, daha önce Cemal Paşa ve Talat Paşa’yı katleden ve ulusal kahraman ilan edilen Ermeni komitelerinin Ahmet Muhtar Bey’e de suikast düzenlemesi umulmadık bir gelişme olmayacaktı.

Ahmet Muhtar Bey Büyükelçi olarak atandıktan sonra Türk karşıtı cephenin lideri V. Kardaşyan¹⁶²³ Başkan Coolidge’a bir yazı göndererek “A. Muhtar’ın Ermeni tehcir ve katliamına aktif olarak katıldığı için istenmeyen yabancı (*undesirable alien*) ilan edilmesini ve Amerika’dan kovulmasını” istedi.¹⁶²⁴ Ahmet Muhtar Bey, Amerika’ya doğru yola

¹⁶²¹ A.g.e., s. 329-30.

¹⁶²² Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 55; John A. DeNovo, **American Interests and Policies in Middle East, 1900-1939**, 2nd Edition, Minnesota: University of Minnesota, 1968. s. 237; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 328.

¹⁶²³ 1929 yılına gelindiğinde Türkiye aleyhtarı eylemlerini devam ettiren Kardaşyan, Türk Büyükelçiliği’ndeki görevi esnasında kendisine ödenmeyen 20.000\$’ı alabilmek için Türkiye aleyhine dava açtı. Dava, bir devletin rızası olmadan mahkemeye verilemeyeceği hükmü ile 1930 yılında reddedildi. Kardaşyan 1934 yılında 50 yaşında ölmüştür. **New York Times**, “*Cardashian Dead, Armenian Leader*”, June 13, 1934. s. 20.

¹⁶²⁴ Marashlian, a.g.t., s. 1016; Şimşir, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden**, s. 330.

çıkıldığında, tedhiş ve terör eylemlerindeki muvaffakiyetlerini daha önce kanıtlamış olan Ermeni komiteleri tarafından ölümle tehdit edildi ve Türk Büyükelçisine karşı gösteriler düzenlendi.¹⁶²⁵

İstanbul'dan Grew'un Türkiye'ye gelmiş olduğu *Leviathan* gemisi ile yola çıkan A. Muhtar Bey 28 Kasım'da ABD'ye vardı ve 5 Aralık'ta güven mektubunu Başkan Coolidge'a sunarak görevine başladı.¹⁶²⁶ ABD'ye varmadan bir gün önce ACOLT Başkanı Gerard, "Ahmet Muhtar Bey'in 30.000 Ermeni'nin katledilmesinden ve Ermenistan Devleti'nin ortadan kaldırılmasından sorumlu olduğunu" ilan etmişti. Gerard, "Başkan Coolidge'nun Türk Büyükelçisini kabul etmesinin Amerikan halkı için aşağılama anlamına geldiğini" iddia ediyordu. Gerard, 1919 ve 1921 yılında Ahmet Muhtar Bey'in Bolşeviklerle yaptığı barış görüşmeleri neticesinde Ermeni Devleti'nin ortadan kaldırıldığını da ileri sürmekteydi.¹⁶²⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Büyükelçisi ABD'ye vardığında, Ermeni komitacılarının insan hayatına kast etmekteki merhametsizliğini bilen Amerikan Hükümeti gerekli tüm tedbirleri almıştı. Ahmet Muhtar Bey, New York'a öğle üzeri ulaştı. Gizli servis elemanları ve 12 zırlı motosiklet eşliğinde Washington'a doğru yola çıktı. Tren istasyonuna ulaştığında tüm görevliler Ahmet Muhtar Bey'in güvenliği ile ilgili olarak özel talimat almıştı. Washington'a varışında *Wardman Park Otel*'e yerleşti ve polis tarafından otelde sıkı güvenlik önlemleri alındı. Ahmet Muhtar Bey Washington'a gelişinin ertesi günü Gerard tarafından ileri sürülen iddiaları yalanladı.¹⁶²⁸

A. Muhtar Bey'in Washington'a varmasıyla 10 yıl aradan sonra Washington'daki Türk Büyükelçiliği bu sefer Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmek üzere tekrar açıldı. Elçilik görevi, uygun bina bulununcaya kadar *Wardman Park Otel*'den yürütülecekti. Ahmet Muhtar Bey göreve başladıktan sonra ilk olarak kamuoyundaki Türk karşıtı havayı dağıtmak için işe koyuldu ve iki yıl gibi kısa bir sürede oldukça önemli mesafe almayı başardı. Çalışmalarında en büyük desteği bu zamana kadar Ermeni komitacılardan bağımsız bir yayın politikası takip etmiş olan iktidardaki Cumhuriyetçilere yakın

¹⁶²⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 230.

¹⁶²⁶ Gordon, **Turkish-American Treaty.....**, s. 721; **New York Times**, "*Coolidge Greets Envoy of Turkey*", December 6, 1927. s. 28.

¹⁶²⁷ **Washington Post**, "*New Turk Envoy to U.S. Held Slayer of 30.000*", November 28, 1927. s. 3; Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 58-59.

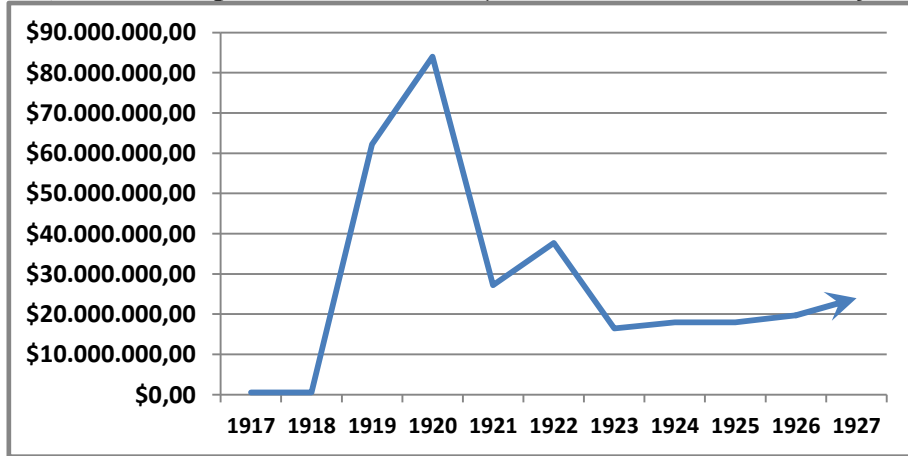
¹⁶²⁸ **Washington Post**, "*New Turkish Envoy Reaches City Under the Guard to Foil Plot*", November 29, 1927. s. 1; Grew, **Yeni Türkiye.....**, s. 59.

Washington Post gazetesi sağladı. *Washington Post*, Ahmet Muhtar Bey görevine başladıktan bir hafta sonra yayınladığı “Yeni Türkiye” adlı köşe yazısında Türkiye’ye saldıranların son yıllardaki gelişmelerden habersiz olduğunu ve önyargılarla hareket ettiğini belirtmişti.¹⁶²⁹

3.6. 1925-1927 Yılları Arasında Türk-Amerikan Ticari İlişkileri ve İki Ülke Arasındaki Ticaretin Genel Değerlendirmesi

Türk-Amerikan Ticari ilişkileri Milli Mücadelenin son yıllarında gerileme eğilimine girmişti. Bu durumun temel nedenlerinden bir tanesi ticaret yapılabilecek yakın çevre ülkeleriyle savaş durumunun sona ermesi ve ilişkilerin normalleşmesi iken diğer nedeni ABD ile 6 Ağustos 1923 tarihinde imzalanmış olan Lozan Antlaşması’nın bir türlü onaylanarak yürürlüğe girmemesiydi. Aşağıdaki grafikte, 1917-1927 yılları arasında Türk-Amerikan ticaret hacminin yıllara göre değişimi görülmektedir. 1917 ve 1918 yılları savaş dönemine denk geldiği ve ticari abluka uygulandığı için bu dönemde iki ülke arasındaki ticaret hemen hemen tamamen durmuştu. Grafikte de görüldüğü gibi 1919-1920 yılları arasında döneminin en yüksek noktasına çıkan ticaret hacmi daha sonra keskin bir düşüş göstermişti.

Grafik 5: 1917-1927 Yılları Arasında (De Facto Diplomasi Döneminde) Türk-Amerikan Ticari İlişkileri¹⁶³⁰

Konsolosluk raporlarındaki verilere göre; Türkiye’nin 1925 yılında ABD’ye ihracatı 13.741.406\$ iken bu rakam 1926 yılında %26 artarak 17.360.325\$ olmuştu. Aynı

¹⁶²⁹ G. S. Smith, “The New Turkey”, *Washington Post*, December 9, 1927. s. 6.

¹⁶³⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 13, 1924. s. 2; *Wall Street Journal*, “United States-Turkey Trade”, April 1, 1927. s. 12; Gordon, a.g.e., s. 76’da Tablo 12; Yaylalier, *Türk-Amerikan Ticaret....*, s. 24.

yıllarda ABD'nin Türkiye'ye ihracatı, 1925 yılında 3.379.000\$ iken, 1926 yılında 2.928.000\$ olarak gerçekleşti. Amerikan Yüksek Komiserliğinde konsolosluk görevinde bulunan Gabriel B. Ravndal ticari ilişkilerdeki düşüşü göz önüne alarak, Türkiye'nin bir daha ABD ürünleri için önemli bir pazar olamayacağını rapor etmişti.¹⁶³¹

Bu dönemdeki ticari ilişkilerde cari fazla Türkiye lehine gerçekleşiyordu ve belirtilen faktörün de etkisiyle, Lozan Antlaşmasının onaylanmaması nedeniyle 1925 yılı Mart ayında Amerikan mallarına uygulanacak gümrüğün belli bir süreliğine antlaşma akdedilen ülkelerle aynı şekilde devam etmesine müsaade edildi.¹⁶³² Uygulama “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsünün bir antlaşma yokluğunda ABD'ye de tanınması anlamına geliyordu. Bu esnada TBMM'nin yeniden yapılanma ve denk bütçe oluşturma çalışmaları da devam etmekteydi. 1920 yılında yürürlüğe konulan yasa değiştirilerek; 1926 yılı başında gümrük mevzuatında yeni bir düzenlemeye gidildi. Yeni uygulamaya göre; Türkiye ile diplomatik ilişkileri bir antlaşma temelinde oturmayan ülkelere ithal edilen mallara uygulanacak gümrük tarifesi, Lozan Barış Antlaşması Bölüm I, madde 1'deki mallar için %8'e ve madde 2'deki mallar için %12'ye yükseltildi. Yasa, Amerikan tacirlerine ortalama %60 ek gümrük vergisi artışı getiriyordu ve 20 Şubatta yürürlüğe girecekti. Değişiklikten özellikle Türkiye'ye; deri, saç kaplama, otomobil parçaları ve madeni yağ satan Amerikalı tacirler etkilenecekti.¹⁶³³

Yeni yasa yürürlüğe girdikten sonra Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey (Aras) Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a amacın Amerikan mallarına gümrük uygulamak olmadığını zaten Lozan'da Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkileri düzenleyen bir antlaşma imzalandığını söyledi. Yasa; istisnai durumlarda altı ay süreyle geçerli olmak üzere geçici uygulama *modus vivendi* imzalanabilmesine olanak sağlıyordu. Tefik Rüşti Bey, altı ay içinde Lozan Antlaşmasının onaylanmış olacağını düşünüyordu ve yeni yasa ile doğan ara süre bir *modus vivendi* ile düzenlenebilirdi.¹⁶³⁴

¹⁶³¹ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, August 13, 1924. s. 2; **Wall Street Journal**, “*United States-Turkey Trade*”, April 1, 1927. s. 12.

¹⁶³² LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, March 16, 1925.

¹⁶³³ LCMD, **The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, January 6, 1926. s. 2; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, January 5, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 993; **The Treaty with Turkey....**, s. 90; **The Treaty with Turkey....**, s. 91, 93.

¹⁶³⁴ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, January 19, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 994.

Türk tarafının teklifini değerlendirmek için ABD Dışişleri Bakanlığı'nın ve Bristol'un elini çabuk tutması gerekiyordu. Çünkü yasanın uygulamaya girmesine çok az bir süre kalmıştı.¹⁶³⁵ Bristol, *modus vivendi* teklifini olumlu karşıladı. Washington ise karşılıklı nota değişimi temelinde uygulanacak bir *modus vivendi*'den taraftı.¹⁶³⁶

Bristol, yasa yürürlüğe girmeden önce Dışişleri Bakanlığı'nın talimatı ile 14 Şubat'ta Ankara'ya geldi ve beraberinde Ankara Mümessili Ernest Ives ile birlikte Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'le görüştü.¹⁶³⁷ Bristol görüşmeye karşılıklı olarak değiştirilecek iki nota taslağı getirdi. Taslakların bir tanesi Dışişleri Bakanı Kellog tarafından gönderilmişti. Tevfik Rüştü Bey, Bristol'un beklediği gibi Amerikan tarafının getirmiş olduğu taslakları uygun görmeyerek diğer hükümetlerle yapılan şekilde bir prosedürün daha uygun olacağını söyledi. Bristol böyle bir cevabı bekliyordu. Hollanda Hükümeti ile yapılan geçici nota taslağını getirterek Bristol'a verdi. Bristol, her ne kadar böyle bir cevaba hazırlıklı olsa da, Washington'dan talimat almadan kendisine verilen notayı imzalayamazdı. Zaman kazanmak için Küba ve diğer ABD bağlı devletler ile ilgili istisnaların taslakta yer almadığını söyledi. İlgili ayrıntılar notaya eklenmek üzere görüşme sona erdi.¹⁶³⁸

ABD Mümessilleri, Treat ile Ives ve Dışişleri Bakanlığı diplomatları arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda 18 Şubat'ta Bristol ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey arasında Lozan Barış Antlaşması'nın hükümlerine göre altı aylık bir süre için 20 Şubat'ta başlamak üzere bir nota değişimi yapılmasına karar verildi. 18 Şubat tarihinde gerçekleşen nota değişimi ile altı aylık bir süre için iki ülke ticari ilişkilerinde *modus vivendi* statüsü kabul edildi. Böylece ABD "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsünden yararlanmaya devam etti. Aynı haklar ABD'ye ihraç edilen Türk malları için de geçerli olacaktı.¹⁶³⁹ Nota değişim görüşmeleri esnasında Türk-Suriye sınırını belirlemek

¹⁶³⁵ **New York Times**, "In Quandary over Turkey", January 20, 1927. s. 16.

¹⁶³⁶ *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, February 8, 1926; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, February 14, 1926; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, February 16, 1926; *The American High Commissioner (Bristol) to the Turkish Minister for Foreign Affairs (Tevfik Rouchdi)*, Angora, February 17, 1926; *The Turkish Minister for Foreign Affairs (Tevfik Rouchdi) to the American High Commissioner (Bristol)*, Angora, February 17, 1926; **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 996-1000.

¹⁶³⁷ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, February 14, 1926. s. 3.

¹⁶³⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, February 14, 1926. s. 3.

¹⁶³⁹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, February 18, 1926. s. 2; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, February 8, 1926; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, February 14, 1926; *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, February 16, 1926; *The American High*

için Fransız temsilcileri ile görüşmeler devam ediyordu ve bu nedenle notayı üzerinde anlaşılabilir metne göre Amerikan tarafı hazırlamıştı.¹⁶⁴⁰

Lozan Antlaşması onaylanmamış olmasına rağmen Amerikalı tacirler Türkiye’de yatırım yapmak için fırsat buldukça girişimde bulunuyorlardı. Bu girişimlerin büyük çoğunluğu, Ankara’nın alt yapısına talip olan Ulen Company, Ankara’da yüksek frekans radyo istasyonu kurmak için girişimde bulunan Amerika Radyo Şirketi, Türkiye Cumhuriyeti adına pul basma işine talip olan Amerikan Banknot Şirketi örneğinde olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁶⁴¹ Başarısızlıklara rağmen Bristol’un da teşviki ile Amerikan firmaları Türkiye’de yatırım ümitlerini kaybetmediler. Bu yatırımların ele alınan dönem içindeki en kayda değeri 1925 yılı Temmuz ayı sonunda somut olarak uygulamaya konulması için çalışma başlatılan Ford Motor Şirketi’nin yatırımdır. Şirket temsilcileri, J. Hurrington, F. Cooper, W. Collins ve J. Goricar Temmuz ayı başında Türkiye’de bir Ford montaj fabrikası kurmak için Bristol’a gelerek görüş sordular. Bristol, bu girişimi sevinçle karşıladı ve Ford temsilcilerine kendilerini temsil etmek üzere mutlaka Türk avukat görevlendirmelerini tavsiye etti.¹⁶⁴² Ford temsilcileri ile Maliye Bakanlığı arasındaki görüşmeler uzun süre devam etmesine rağmen 1927 yılı sonuna varıldığında Ford Şirketinin planladığı montaj fabrikası henüz kurulamamıştı.

Önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, Bristol, Amerikan yatırımlarını sürekli teşvike devam ediyordu. Örneğin Ankara’da bulunduğu bir sırada Hakimiyet-i Milliye Gazetesinin yeni inşa edilen binasını gezmiş ve binada Alman baskı makinelerini görünce; Gazete Yöneticisi Ziya Bey’e “neden Alman makinelerini tercih ettiniz?” sorusunu yöneltmişti. Aldığı cevap, Alman makinelerinin daha ucuz ve kredi imkanlarının uygun olduğuydu.¹⁶⁴³

Bristol, günlüklerinde ve raporlarında “Türklerin aşırı şüpheliğinin ve kolay kolay kimseye güvenmemesinin Amerikan yatırımları önündeki en büyük engel olduğunu”

Commissioner (Bristol) to the Turkish Minister for Foreign Affairs (Tewfik Rouchdi), Angora, February 17, 1926; *The Turkish Minister for Foreign Affairs (Tewfik Rouchdi) to the American High Commissioner (Bristol)*, Angora, February 17, 1926; **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 996-1000.

¹⁶⁴⁰ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, February 18, 1926. s. 2.

¹⁶⁴¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, June 6, 1925. s. 6; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI**, *War Diary*, Confidential, June 23, 1925; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *War Diary*, Confidential, July 8, 1925.

¹⁶⁴² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *War Diary*, Confidential, July 7, 1925.

¹⁶⁴³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, February 15, 1926.

belirtir ve bu durumdan sürekli şikayet eder. “Geçmiş tecrübelerin bu şüpheye kaynaklık ettiğini ve Türklerin çok da haksız olmadığını” da kaydeder.

Ford’un Türkiye’de yatırım yapması çok önemli bir adımdı çünkü teşebbüsün başarılı olması durumunda General Motors da İstanbul’da binek araç dağıtım merkezi kurmayı planlıyordu.¹⁶⁴⁴ Ayrıca her iki yatırımın Türkiye’ye gelmesi Türk ekonomisinin ve siyasal sisteminin sağlam temeller üzerinde güven verici bir şekilde yükseldiğini dünyaya göstermiş olacaktı. Ford ve General Motors’un yatırım çalışmaları devam ederken, 1925 yılı ortalarına gelindiğinde Amerikan firması Fordson Türkiye’ye 700’ün üzerinde traktör satmayı başarmıştı.¹⁶⁴⁵ Daha önce de söylendiği gibi, ABD ile ticaretle cari fazla Türkiye lehine gerçekleşiyordu fakat ABD’de bir ticaret temsilciliği yoktu. Varolan ticaret ilişkilerinin geliştirilebilmesi ve mevcut durum hakkında birinci elden bilgi alınabilmesi için ABD’de bir temsilciliğe ihtiyaç vardı. Bu amaçla 1925 yılı ortalarında Muzaffer Ahmet Bey’in Türk Ticaret Mümessili olarak New York’a gönderilmesine karar verildi.¹⁶⁴⁶

1926 yılında ABD, Türkiye ile ilişkileri normalleşmeyen ve Türkiye’ye mal ihraç eden az sayıdaki birkaç ülke arasında yer alıyordu. ABD’li tacirler kanun değişikliğinden kaçınılmaz olarak olumsuz etkilenmişti. Aslında, Türkiye’nin ABD’ye ihracatı ithalattan daha fazlaydı ve denk bütçe oluşturulurken ABD ile ticaretle elde edilen cari fazla ticaret hacminin düşük olması nedeniyle ekonomiye çok büyük bir katkı sağlamıyordu.¹⁶⁴⁷ Aşağıdaki grafikte Diplomatik ilişkilerin kesilmiş olduğu 1917-1927 yılları arasında Türk-Amerikan ithalat-ihracat oranları görülmektedir. Türkiye’nin ABD’ye ihracatı, 1921 yılından sonra ithalattan daha fazla gerçekleşerek cari fazla vermiştir.

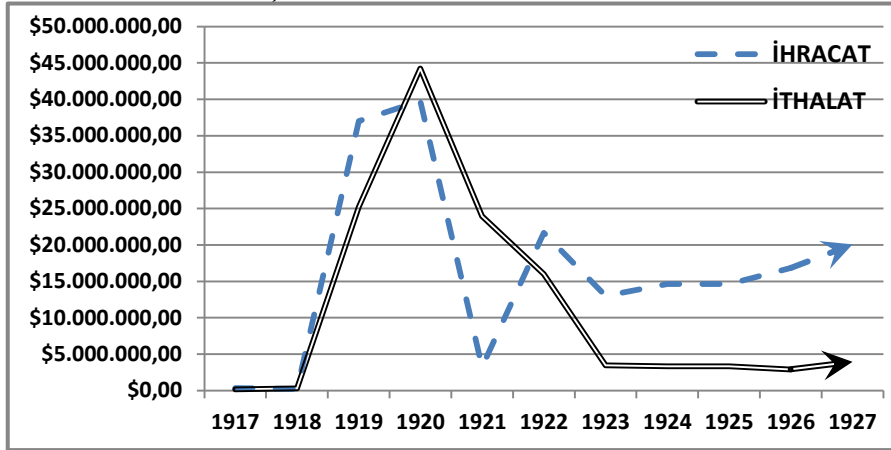
¹⁶⁴⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 20, 1925. s. 2.

¹⁶⁴⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, The Situation Abroad, by Mark L. Bristol, Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925*, s. 16 (Ek s. 29).

¹⁶⁴⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 10, 1925.

¹⁶⁴⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 9, 1926.

Grafik 6: 1917-1927 Yılları Arasında (De Facto) Diploması Döneminde) Türk-Amerikan İhracat-İthalat Oranları¹⁶⁴⁸

1927 yılı başında nota değişimi ile başlayan diplomatik ilişkiler ticari ilişkilere de yansdı. Türkiye'deki Amerikan yatırımları ve girişimleri hızlı bir yükselme trendine girdi. Chester Projesi'nin başarısızlığa uğramış olması Türk Hükümeti'nin Amerikan sermayesine olan güvenini zedelemişti ve güvenin tekrar tesis edilebilmesi için zamana ihtiyaç vardı.¹⁶⁴⁹ 1923, 1924, 1925 ve 1926 yıllarında sert düşüş yaşamış olan ticaret hacmi 1927 yılı itibarıyla tekrar yükselmeye başladı. İki ülke arasındaki ticarete 1927 yılı rakamlarına göre; Türkiye cari fazlaya sahip olmaya devam ediyordu fakat diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türk-ABD ticaret oranları halen çok düşüktü. Örneğin, 1923 ve 1924 yılında Türkiye'nin en çok ithalat ve ihracat yaptığı ülke İtalya iken, iki ülke arasındaki ticaret hacmi ABD ile olanın yaklaşık iki katından fazlaydı ve ABD, Türkiye'nin dış ticaretinde, İtalya, İngiltere, Fransa ve Almanya'dan sonra beşinci sırada yar alıyordu.¹⁶⁵⁰ Bu nedenle ilerleyen yıllarda döviz bazlı ödemelerde problemler yaşanacaktır.

Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı borçlarının %40'lık kısmını ödemeyi üstlenmişti. Fakat belirlenen dönemlerde borç faizlerinin ve anaparanın ödenmesinde yaşanan güçlükler Avrupalı yatırımcıların Türkiye'ye tereddütlü yaklaşmasına neden oldu. Bu durum Amerikalı yatırımcılar için daha geniş hareket imkanı

¹⁶⁴⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 13, 1924. s. 2; *Wall Street Journal*, "United States-Turkey Trade", April 1, 1927. s. 12; Gordon, a.g.e., s. 76'da Tablo 12; Yaylalier, *Türk-Amerikan Ticaret....*, s. 24.

¹⁶⁴⁹ Trask, a.g.m., s. 60, 62.

¹⁶⁵⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, The Situation Abroad*, by Mark L. Bristol, *Lecture Delivered at the Naval War College Newport R. I. 20 November 1925, Confidential Diary from August 1 to December 31 1925*, s. 16 (Ek s. 31); *The Treaty with Turkey....*, s. 93-94.

yaratmıştı. Osmanlı döneminde kurulmuş olan Amerikan menşeli petrol ve tütün firmaları 1927 yılı sonuna gelindiğinde Türkiye'deki faaliyetlerine devam ediyordu.¹⁶⁵¹

Senato'nun Lozan Antlaşması'nı 1926 yılı Temmuz ayında görüşmeyerek 1927 yılına ertelemesi neticesinde iki ülke ticaretini düzenleyen *modus vivendi* 1926 Temmuz ayında altı ay daha uzatıldı.¹⁶⁵² Antlaşmanın onaylanmayacağından ve *modus vivendi*'nin süresinin dolacağından endişelenen tacirler Nisan-Temmuz ayları arasında tüm ithalat ve ihracatlarını tamamlamaya çalışmışlardı.¹⁶⁵³ Yığılma dolayısıyla dört aylık dönemde iki ülke ticari ilişkilerinde hızlı bir yükseliş görüldü. *Modus vivendi*'nin altı ay daha uzatılması tacirlerin rahat bir nefes almasını sağladı. 1927 yılında ise Antlaşma'nın Senato tarafından reddedilmesi ile nota değişimine gidildi ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler normalleşmeye başladı.¹⁶⁵⁴

Bu esnada Türkiye Cumhuriyeti ticaretin birincil şartı olan bankacılık işlemlerini kontrol altına almak istiyordu. Osmanlı Devleti döneminden kalan Avrupa menşeli bankalar Türkiye'deki faaliyetlerine devam ederken, 1927 yılına gelindiğinde Türkiye'de bulunan ABD menşeli tek banka İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikan Express Company idi.¹⁶⁵⁵ Cumhuriyet kurulduktan sonraki temel politikalarından bir tanesi de tüm işlerde Türk işçilerin çalıştırılması uygulamasıdır. Devletin asli unsuru Müslümanlar Osmanlı döneminde daha çok tarım ve hizmet sektöründe istihdam edilmişken, ticaret ve üretim sektörü gayrimüslimler tarafından işgal edilmişti. Cumhuriyetle bu uygulamanın önüne geçilebilmesi için Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketler dahil tüm yatırımcılara Türk işçi çalıştırma zorunluluğu getirildi.¹⁶⁵⁶ Bu yasa daha sonra bankaları da kapsayacaktır.

1925-1927 yılları arasındaki dönemde Türkiye'den ABD'ye yapılan ihracat Türkiye lehine cari açık verdiği söylenmişti. Türkiye'den satılan ürünlerin başında tütün ve incir geliyordu ve ABD Hükümeti bu durumun farkında olarak Lozan Antlaşması yürürlüğe

¹⁶⁵¹ Trask, a.g.m., s. 62, 65, 68.

¹⁶⁵² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, July 20, 1926. s. 1-3; *The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State*, Constantinople, July 30, 1926. **PRFRUS 1926**, C. II, a.g.e., s. 1000.

¹⁶⁵³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, June 9, 1926.

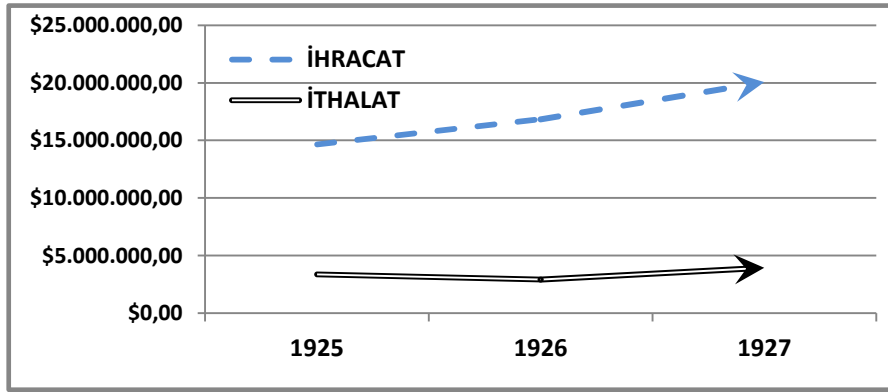
¹⁶⁵⁴ **Treaty of Commerce and Navigation Between the United States of America and the Turkish Republic**, *The American Journal of International Law*, S. 25, No: 2, Supplement, Official Documents, Nisan 1931. s. 116-19.

¹⁶⁵⁵ Trask, a.g.m., s. 63.

¹⁶⁵⁶ A.g.m., s. 63.

girmedeği için kendi mallarına uygulanacak yüksek gümrük oranlarını ABD'ye giden Türk mallarına yansıtacağı tehdidini üstü kapalı olarak Bristol vasıtasıyla Ankara'ya iletmişti.¹⁶⁵⁷ 18 Ocak 1927 tarihinde Senato'nun Lozan Antlaşmasını reddi ile doğan belirsizlik ortamında Ankara'ya gönderilen Bristol'a, ABD-Türkiye arasındaki ticarete cari fazla veren tarafın Türkiye olduğu ve gümrüklerde ayrımcılık yapılırsa bunun Türk mallarına yansıtılacağını Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e iletmesi talimatı verilmişti.¹⁶⁵⁸ *De facto* diplomasinin devam ettiği son üç yılda Türk-Amerikan ihracat-ithalat oranları aşağıdaki grafikte görülmektedir:

Grafik 7: 1925-1927 Yılları Arasında Türk-Amerikan İhracat-İthalat Oranları¹⁶⁵⁹

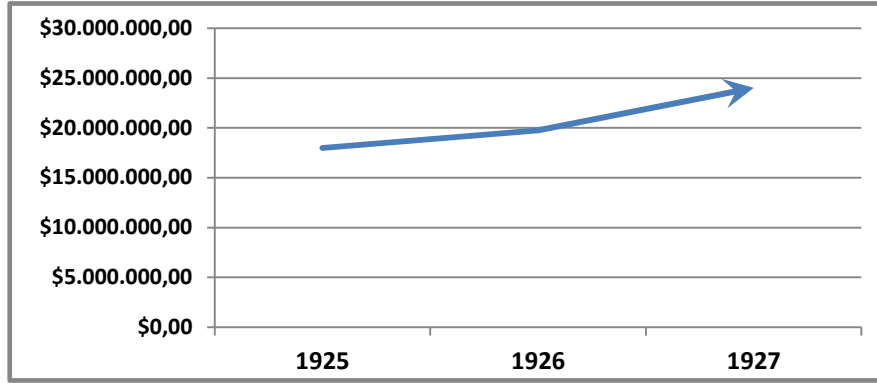
Bu dönemde iki ülke arasındaki ticaretin düşüş trendinin durarak yükselişe geçtiği görülür. Bristol'un tüm çabalarına rağmen 1923-1925 yılları arasında Türk-Amerikan ticaret hacmi sert şekilde düşmüştü. Oysa *de facto* diplomatik ilişkilerin son üç yılda ticaret hacminin düşüş trendi negatiften pozitifte döndürülebilmiştir. Zikredilen dönemde iki ülke arasındaki toplam ticaret tutarı çok düşük rakamlardan oluşmaktadır. Aşağıdaki grafikte 1925-1927 yılları arasında Türk-Amerikan ticaret hacmi ve ticaretin genel seyri görülmektedir:

¹⁶⁵⁷ **New York Times**, "To Discuss Renewal of Treaty with Turks", July 12, 1926. s. 12.

¹⁶⁵⁸ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, January 18, 1927. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 767.

¹⁶⁵⁹ **Wall Street Journal**, "United States-Turkey Trade", April 1, 1927. s. 12; Gordon, a.g.e., s. 76'da Tablo 12; Yaylalier, **Türk-Amerikan Ticaret....**, s. 24.

**Grafik 8: 1925-1927 Yılları Arasında
Türk-Amerikan Ticaret Hacmi¹⁶⁶⁰**

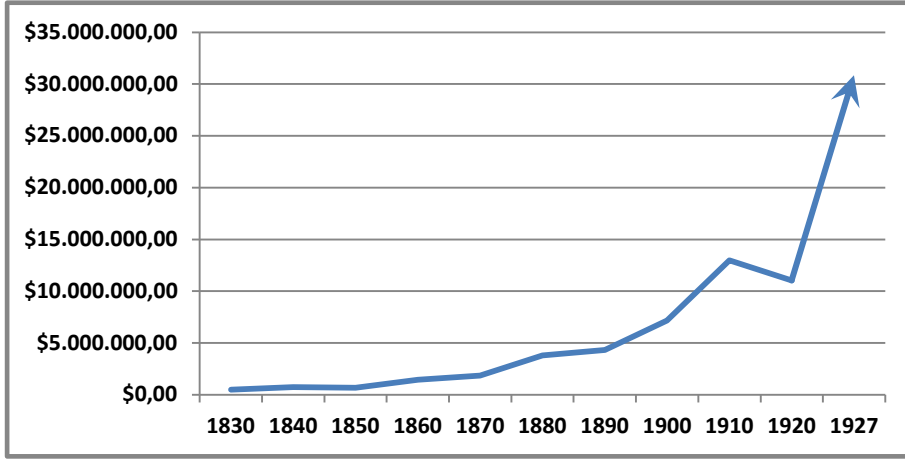

Son on yılda *de facto* diplomasi dönemindeki düşüşün aksine, ilişkilerin ilk başladığı 1830'lu yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacmi döneminin ekonomik şartları içinde çok daha yüksek rakamlara ulaşmıştı. 1830-1927 yılları arasındaki Türk-Amerikan ticaret hacmini gösteren grafikteki keskin kırılmalar büyük oranda misyoner faaliyetleri dolayısıyla iki ülke arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır.

Misyonerlerin iki ülke ticari ilişkilerini olumsuz etkilemesi doğal bir sebep-sonuç ilişkisidir çünkü ticari ilişkileri diplomatik ilişkilerden ayırmak imkansızdır. Diplomatik ilişkiler geliştikçe ticari ilişkiler de gelişme şansı bulur. Türk-Amerikan siyasi ilişkileri de 1830 tarihinde imzalanan "Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması" ile I. Dünya Savaşı yıllarındaki iki yıllık ticari abluka (1917-1918) dönemi hariç 1927 yılına kadar kesintisiz olarak devam etmiş fakat diplomatik ilişkilerdeki yakınlık ile dönemin iç ve dış dinamiklerine bağlı olarak keskin eğrili bir grafik izlemiştir. Aşağıdaki grafikte iki ülkenin 97 yıllık süreç içerisindeki ticaret hacmi ortalamaları görülmektedir:

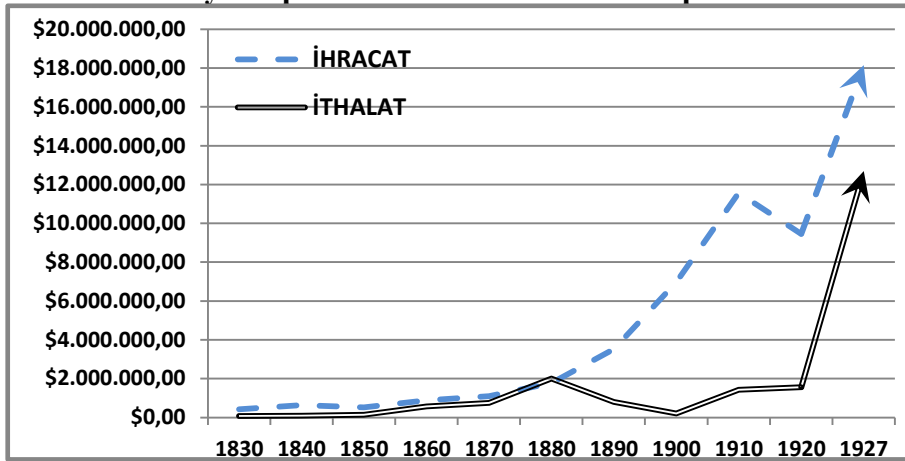
¹⁶⁶⁰ **Wall Street Journal**, "United States-Turkey Trade", April 1, 1927. s. 12; Gordon, a.g.e., s. 76'da Tablo 12; Yaylaher, **Türk-Amerikan Ticaret....**, s. 24.

**Grafik 9: 1830-1927 Yılları Arasında
Türk-Amerikan Ticari İlişkileri¹⁶⁶¹**

Milli Mücadele Döneminde ve sonrasında ABD ile ticarete Türkiye cari fazla vermekteydi. 1830-1927 yılları arasındaki ihracat-ithalat oranlarını gösteren grafik incelendiğinde yaklaşık 100 yıllık dönemin büyük kısmında da ihracat-ithalat oranlarının Türkiye lehine cari fazla verdiği görülür:

**Grafik 10: 1830-1927 Yılları Arasında
ABD'ye Yapılan İhracat ve ABD'den Yapılan İthalat¹⁶⁶²**

¹⁶⁶¹ Gordon, a.g.e., s. 46, 47'de Tablo 2 ve s. 76'da Tablo 12; Kurat, a.g.e., s. 44; Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik.....**, s. 17; Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, 2005. s. 235; Brown, Philip, "Turkey and the United States", **The Journal of Race Development**, S. 1, No: 4, Nisan 1911. s. 456; **Wall Street Journal**, "United States-Turkey Trade", April 1, 1927. s. 12.

¹⁶⁶² Gordon, a.g.e., s. 46, 47'de Tablo 2 ve s. 76'da Tablo 12; Kurat, a.g.e., s. 44; Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik.....**, s. 17; Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, 2005. s. 235; Brown, Philip, "Turkey and the United States", **The Journal of Race Development**, S. 1, No: 4, Nisan 1911. s. 456; **Wall Street Journal**, "United States-Turkey Trade", April 1, 1927. s. 12.

Grafikte, son on yılda görülen hızlı artış, büyük oranda dünya ekonomik dengelerine bağlı olarak ülkelerin birbirilerinden satın aldıkları malların tutarlarının artmasından kaynaklanmaktadır. 1830 yılındaki bir ürünün x birim olan fiyatı 1927 yılında aynı değildir ve arz-talep dengesine bağlı olarak belli oranda artış göstermiştir. Bu durum yaklaşık 100 yıllık dönemi kapsayan genel ticaret grafiklerine yükselme olarak yansımıştır. 1868 yılına kadar iki ülke arasındaki toplam ticaret 2.000.000\$ bandında gerçekleştiği için genel ticaret grafiklerinin bu döneme kadar olan eğrisi alt düzleme yakın bir seyir izlemektedir.

3.7. Yüksek Komiser Bristol'un Günlük ve Raporlarında Cumhuriyet'in İlk Yılları

Lozan Barış Antlaşması imzalandığında Türkiye, yaklaşık 16 milyon nüfusa sahip küçük bir ülkeydi. Antlaşma imzalandıktan sonra Türkiye'nin yeniden örgütlenebilmeye ve yapısal reformlara ihtiyacı vardı. Bu amaçla Cumhuriyet kurulmuş, Halifelik kaldırılmıştı. Reformların hayata geçebilmesi için içeride ve dışarıda barışçıl bir ortama gereksinim vardı. Son on yıl savaşla geçirilmiş ve tüm kaynaklar tüketilmişti.¹⁶⁶³ Amiral Bristol tüm bu sürece tanıklık ettiği için düzenli olarak tuttuğu günlükleri ve raporları Cumhuriyet'in ilk dört yılına farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Cumhuriyet kurulduktan sonra Bristol tüm imkanlarını kullanarak gelişmeleri yakından takip etmeye çalışmış ve Amerikan çıkarlarının korunmasına büyük önem vermiştir. Türkiye'de bulunan Amerikalı gazeteciler de istihbaratçı gibi çalışarak Bristol'u ve dolayısıyla Yüksek Komiserliği gelişmeler hakkında bilgilendirmiştir.

6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalandığında, Amiral Bristol'un Türkiye'ye Yüksek Komiser olarak atanmasının da dördüncü yılı dolmuştu. Antlaşma onaylandığında Bristol'un görevi sona erecek ve yerine büyükelçi görevlendirmesi yapılacaktı. Antlaşmanın onaylanmaması sebep-sonuç ilişkisi içerisinde Bristol'un görev süresinin de uzamasını sağladı.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁶³ Mehmet Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996. s. 59-61.

¹⁶⁶⁴ Henry P. Beers, "United States Naval Detachment in Turkish Waters, 1919-1924", *Military Affairs*, s. 7, No: 4, Kış, 1943. s. 220; *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 20, 1925.

1924 yılı Nisan ayında Ankara'yı daha sonra Konya, Mersin, Adana gibi büyük illeri ziyaret eden Bristol, Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda; Ankara'da demokratik bir rejim kurulması için çalışıldığını ve ilerlemenin kendisini şaşırttığını kaydetmişti.¹⁶⁶⁵ Bristol'a göre; Bakanlıklarda deneyimsizlik ve iş bilmezlik kolaylıkla göze çaracak kadar barizdi. Ziyareti esnasında TBMM oturumlarından bir tanesini ziyaretçi locasından izleyen Bristol, Meclis'teki düzenden oldukça etkilenmişti. Mustafa Kemal protokol kurallarına çok dikkat ediyordu ve evi tamirde olduğu için kendisini şahsen kabul edememişti.¹⁶⁶⁶ Mustafa Kemal'in kabulden kaçınmasının asıl nedeni Bristol'un Büyükelçi unvanına sahip olmamasıdır.

Adnan Bey'in İstanbul'daki etkinliğinin azalması Bristol'un dikkatinden kaçmamıştır ve günlüklerindeki notlar arasında yer alır. 1924 yılı Haziran ayı başlarında Adnan Bey'in görevden alınarak yerine Ali Suat Bey'in atanacağı söylentileri Bristol'a kadar ulaşmıştı fakat henüz Adnan Bey bu konuda bilgi sahibi değildi.¹⁶⁶⁷ Haziran ayı sonunda Adnan Bey'in görevini Nusret Bey'e devredeceği kesinleşti ve Temmuz ayı başında Nusret Bey, Adnan Bey'in görevini devraldı.¹⁶⁶⁸ Nusret Bey Lozan Heyetinde Hukuk Müşaviri olarak görev yapmıştı.

Bristol günlüğüne, "Nusret Bey'in eski tip Türk devlet adamları özelliği taşıdığını ve dürüst olmakla birlikte çok zeki olmadığını" not etti.¹⁶⁶⁹ Adnan Bey'in yokluğunda Nusret Bey ile çalışmak ilk başta Bristol ve ekibinin hoşuna gitmişti.

Bristol Günlüklerinde dikkat çekici diğer bilgi, Bristol'un, Refet Paşa (Bele), Hüseyin Rauf Bey¹⁶⁷⁰ (Orbay) ve Halide Edip Hanım (Adivar) ile sıklıkla Tokatlıyan

¹⁶⁶⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 3, 1924. s. 2-3.

¹⁶⁶⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 3, 1924. s. 3.

¹⁶⁶⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 3, 1924. s. 2.

¹⁶⁶⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, June 28, 1924. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 8, 1924. s. 2.

¹⁶⁶⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 12, 1924. s. 2.

¹⁶⁷⁰ Amiral Bristol Hüseyin Rauf Orbay hakkında kayıtlarda yer almayan şöyle bir bilgi nakleder; "... [12-13 Nisan] 1909 yılında Abdülhamit'e karşı gerçekleştirilen darbe girişiminde Hüseyin Rauf donanma subayı olarak görev yapıyordu ve başarısız olarak İstanbul'dan kaçan İttihatçı arkadaşlarını İstanbul'da bulamayınca Amerikan Elçiliğine gitti ve arkadaşlarını sordu. Elçi arkadaşlarının Avrupa'ya kaçtığını söyledi ve kendisine inanan Hüseyin Rauf'un dışarı çıkmasına izin vermeyerek sakalını tıraş ettirdi ve ertesi sabah elçilik aracı ile bir İngiliz gemisine gönderdi. Hüseyin Rauf iki hafta sonra [31 Mart'ta Hareket Ordusu'nun] başında olan subaylarla birlikte İstanbul'u geri alan birliklerin ön saflarındaydı...". Amerikan Elçisinin ve İngilizlerin Sultan II. Abdülhamit'i tahtan indirmeye çalışan H. Rauf'a neden yardım ettiği ve kendisinin Selanik'e ulaşmasını niçin sağladığı bilinmemektedir. Bkz. LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Conditions in the Near East, by Admiral Mark L. Bristol, U. S. Navy, Lecture Delivered at Army War College*

Oteli'nde görüşmesidir. Refet Paşa ve Rauf Bey eski arkadaşlardı ve Lozan müzakerelerinin sonuna doğru dönemin Başbakanı Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Halide Edip, Bristol'a Mustafa Kemal'in TBMM'de alınan kararlardaki veto hakkından duyulan hoşnutsuzluğu iletirken, Rauf Bey, Musul'un Türkiye'den ayrılması durumunda Doğu bölgesindeki Kürtlerin sürekli kışkırtılarak Türkiye için problem olacağını söyleyerek, Hükümetin Musul politikasını eleştirmekteydi.¹⁶⁷¹ Ayrıca Rauf Bey'e göre Kur'an okuma öğretiminin yasaklanması ve Kur'an öğreten hocaların tutuklanması büyük bir hataydı. Din ile Devlet işlerinin ayrılması çok geniş manada yorumlanarak halkın dinini yaşama hakkı kısıtlanıyordu. Bristol Rauf Bey'den farklı olarak, Türk Devleti'nin modernleştiği gibi dini inanışın da modernleşmesinden yanaydı.¹⁶⁷² Son görüşmesinden sonra günlüğüne, Rauf Bey'in bir muhalefet hareketi örgütleme niyetinde olmadığını not etti.¹⁶⁷³

Bristol, görev alanındaki Amerikan kolonisini Türk Hükümeti'ne karşı birleşik bir cephe olarak tutmaya çalışıyordu. Amerikan kurumları arasında kıskançlık ve rekabet vardı ve bu durum istenmese de belli anlaşmazlıklara neden oluyordu.¹⁶⁷⁴ Günlüklerinde açıkça yazmasa da, Rauf Bey ve ekibinin iktidara gelmesi durumunda Amerikan çıkarlarının daha iyi korunacağına inanıyordu ve özellikle okullar sorununda istediklerini kolayca elde edebileceğini umuyordu. Bristol'un böyle bir ümide sarılması nedensiz değildi. Çünkü Rauf Bey Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey'in milliyetçi politikalarını sürekli eleştirmekte ve akılsızca bulunduğunu söylemekteydi.¹⁶⁷⁵ Bu nedenle Bristol'un günlüklerindeki notlardan Türkiye'deki gelişmeleri ve muhalefet hareketini çok yakından takip ettiği görülür. Rauf Bey ile görüşmesini kelime kelime günlüklerine kaydetmesi ve Dışişleri Bakanlığı'na raporlaması bu durumun açık kanıtıdır. Başbakanlık'tan ayrılmış olsa da Rauf Bey halen TBMM'de belli bir etkinliğe sahipti ve Bristol bu etkinliği kullanarak Amerikan çıkarlarını korumak istiyordu.

Washington, October 6, 1925, Copy No: 164, Confidential, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 5).

¹⁶⁷¹ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, July 2, 1924. s. 2; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, July 5, 1924. s. 6-7.**

¹⁶⁷² **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, July 5, 1924. s. 7.**

¹⁶⁷³ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, July 5, 1924. s. 8.**

¹⁶⁷⁴ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, May 13, 1925; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, June 6, 1925. s. 5.**

¹⁶⁷⁵ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, December 9, 1924. s. 3; Rauf Bey daha sonra Vasıf Bey'in yerine Milli Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi Bey için de Bristol'a "güvenilmez bir kişi" olduğunu söyleyecektir. Bristol ise günlüğüne bu sözü diğer Türklerden de duyduğunu kaydedecektir. Bkz. LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary, Confidential, May 4, 1925. s. 6.**

Bristol'un günlüklerinde göze çarpan diğer ayrıntı, 1924 yılında Musul anlaşmazlığı devam ederken, İstanbul'daki İngiliz diplomatik temsilcilerin sürekli Türkiye'nin geleceği hakkında kasti kötümser beyanlarda bulunmalarındır. İngilizlere göre; Türkler kendi kendilerini yönetmek için yeterli değildi ve kendileri için hiçbir şey yapılmasına değmezdi. Bir müddet sonra ne Türk ne de Türkiye kalacaktı. Bristol, İngiliz meslektaşlarına "Türklerin de her ulus gibi kendilerini yönetmek hakkına sahip olduğunu ve bunu göstermek için bir fırsatı hakkettiğini" söylüyordu.¹⁶⁷⁶ Musul anlaşmazlığının ve İtalyan tehdidinin merkezinde bunun bir İngiliz propagandası olduğu açıktı. Benzer şeyler Musul vilayeti sınırları dahilinde de yapılmaktaydı.

Ağustos ayı başında Bristol Avrupa'ya gitmişti. İki ay süreyle Avrupa'da bulunan veya sürgün edilen Türklerle görüşerek nabız tutmuştu. Eylül sonunda Türkiye'ye döndükten sonra TBMM, 1924 yılı Ekim ayı oturumlarına başlamadan önce bir çay partisinde, Eski Başbakan Hüseyin Rauf Bey (Orbay) ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile görüştü. Görüşmede Rauf Bey'e TBMM hakkında bazı sorular sorarak nabzını yokladı ve oturumlar başladıktan sonra önemli gelişmelerin olacağı izlenimini edindiğini günlüğüne not etti.¹⁶⁷⁷ Daha sonraki görüşmede Rauf Bey, bir muhalefet partisi kuracağı şeklindeki söylentileri yalanladı.¹⁶⁷⁸ Ekim ayı sonunda Amerikan Ticaret Komiseri Jullian E. Gillespie'nin, *Chicago Daily Tribune* muhabiri Raymond Fredrick'den; "Rauf Bey'in Musul, dış borçlar ve Suriye sınırı sorunları çözüldükten sonra muhalefet partisi kurmaya niyetli olduğunu fakat son zamanlarda üzerinde yoğunlaşan baskılar sonucu böyle bir partiyi kurmaya karar verdiğini öğrendiğini" rapor etti.¹⁶⁷⁹ Halide Edip ve dolayısıyla Adnan Bey de muhalefet hareketine destek verenler arasındaydı.¹⁶⁸⁰

Hüseyin Rauf Bey'in muhalefet partisi kuracağı duyulduktan sonra kendisine karşı Mondros Ateşkesini imzaladığı suçlamasıyla Cumhuriyet Halk Fırkası içinden yoğun eleştiriler gelmeye başlamış fakat bu eleştiriler daha sonra kesilmişti. Rauf Bey, 26 Kasım'da kendisine konserve getiren Gillespie ile yaptığı konuşmada; "Mustafa Kemal Paşa'nın Sultan Vahdettin'e göndermiş olduğu telgrafi göstererek aslında Ateşkes isteyenin M. Kemal olduğunu ve kendisine yönelik eleştirilerin bu yüzden

¹⁶⁷⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 19, 1924; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, July 22, 1924. s. 1-2.

¹⁶⁷⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, October 3, 1924.

¹⁶⁷⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, October 7, 1924.

¹⁶⁷⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, September 24, 1924.

¹⁶⁸⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, November 2, 1924. s. 1-2.

durdurulduğunu” söyledi.¹⁶⁸¹ Rauf Bey ayrıca, *Chicago Daily Tribune* muhabiri R. Fredrick’e muhalefetin niyetinin Mustafa Kemal’in diktatörlüğe varan idaresini demokratik hale dönüştürmek olduğunu söylemişti.¹⁶⁸² Rauf Bey, saltanatın ve Halifeliliğin kaldırılmasını destekliyordu. Bu görüşmelerin gerçekleştiği esnada İsmet Paşa Hükümeti istifa etmiş ve yerine Rauf Bey’in de yakın arkadaşı olan Fethi Bey Hükümeti kurulmuştu. Fethi Bey Hükümeti’nin kurulmasında Rauf Bey, Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalar önderliğinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası isimli muhalefet partisi etkili olmuştu. Bristol, *Chicago Tribune* muhabiri Fredrick, Gillespie ve diğer çalışanları ile hadiselerin merkezindeki kişi Rauf Bey’den, muhalefetin niteliğini öğrenmek istiyordu. Gillespie 26 Kasım’da Rauf Bey ile yaptığı tesadüfi görüşmede önemli istihbari bilgiler elde etmeyi başarmıştı. 1925 yılı Ocak ayı sonunda Adnan Bey (Adivar) Bristol ile görüşmesinde Fethi Bey’in Hükümeti’nin uzun ömürlü olamayacağını çünkü arkasında Cumhuriyet Halk Fırkası desteğine sahip bulunmadığını söyledi.¹⁶⁸³

Bristol günlüğüne, “kendisine gelen raporlara göre Mustafa Kemal’e karşı muhalefetin önderi ve TBMM’de herkes tarafından sevilen kişinin Ali Şükrü Bey olduğunu, Ali Şükrü Bey’in Mustafa Kemal’in isteği ile Osman Ağa tarafından 16 ay önce ortadan kaldırıldığını” not etmişti. Bu nedenle Trabzon’da Mustafa Kemal ve Halk Partisi’ne karşı yoğun bir muhalefet vardı.¹⁶⁸⁴ Mustafa Kemal Trabzon’u ziyaret ettiğinde Bristol’un Ankara Mümessili Konsolos Wallace Treat da Trabzon’da bulunuyordu. Treat, Trabzon’da Mustafa Kemal’e ve Halk Partisi’ne karşı olan muhalefeti doğrulamış ve bu yüzden valinin görevden alındığını ve yaklaşık 80 kişinin tutuklandığını rapor etmişti.¹⁶⁸⁵ Bristol’un günlüklerinde Mustafa Kemal ile Rauf Bey arasındaki çekişmeyi ve Rauf Bey’in Mustafa Kemal’e yönelttiği eleştirileri takip etmek mümkündür.¹⁶⁸⁶ 1926 yılı Şubat ayında Hüseyin Rauf Bey ile görüşen Bristol, Hüseyin Rauf’un beklenmedik şekilde Hükümetin tarafını tuttuğunu ve muhalefet gibi görünmediğini rapor etti.¹⁶⁸⁷

İsmet Paşa Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, 1925 yılı başında Bristol Heybeliada’daki evinde Paşa ile görüştü ve konuşma daha çok Ulen Company’nin

¹⁶⁸¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 4, 1924. s. 6-8.

¹⁶⁸² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, December 4, 1924. s. 9-11.

¹⁶⁸³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, January 24, 1925. s. 3.

¹⁶⁸⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, September 24, 1924. s. 2-3; *New York Times*, “Cleaning up in Turkey”, April 5, 1923. s. 18.

¹⁶⁸⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, September 24, 1924. s. 3.

¹⁶⁸⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, September 24, 1924. s. 3.

¹⁶⁸⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, February 15, 1926. s. 3.

başarısız olan yatırım girişimi üzerine yoğunlaştı. İsmet Paşa, Bristol'dan Lozan Antlaşması onaylandıktan sonra Türkiye'de büyükelçi olarak kalmasını isteyince, Bristol siyasete bulaşmak istemediğini belirtti. Bunun üzerine İsmet Paşa yakında Paşaların siyaset yapmasının yasaklanacağını belirtti ve Bristol günlüğüne bunun tüm konuşmanın en önemli bilgisi olduğunu not etti.¹⁶⁸⁸

1925 yılı başında Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine sürükleyen Patrik Araboğlu Konstantin'in Türkiye'den polis eşliğinde kovulması krizinde, Mübadele Karma Komisyonunun Yunan üyesi Exindaris, Amerikan Komiserliği temsilcisi J. P. Moffat ile görüşerek Türkiye'den şikayetlerini dile getirdi. Bristol, Exindaris'in bu yolla kendisi üzerinden ABD Hükümeti'ne ve halkına mesaj gönderme niyetini taşıdığını düşünüyordu.¹⁶⁸⁹

Ali Bey'in (Çetinkaya) Halit Paşa'yı (Karsıalan) öldürmesi ve Şeyh Sait İsyanı Bristol günlüklerinde yer alır fakat çok fazla detaya girilmez. Bristol, Halit Paşa cinayetini şüpheli bulduğunu kaydeder ve Şeyh Sait İsyanı'nda İngiliz parmağını muhtemel görür.¹⁶⁹⁰ Bu yıllarda Türk siyasi yaşantısı da çalkantılı bir dönemden geçiyordu. Şeyh Sait İsyanı ve hemen sonrasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilgili gelişmeler yeni Türk Devleti'nin kurumlarının oturtulması için uzun bir süreye ihtiyaç olduğunu göstermişti. Hadiseler, Bristol ve ekibi tarafından da yakından takip edilerek raporlanmıştı.

Aynı dönemde İstanbul'daki diplomatik çevrelerde de önemli bir tartışma vardı. Bağlaşıklar arasında Türkiye'ye atanacak diplomatik temsilciliğin düzeyine karar vermeye çalışılıyordu. İngiliz ve İtalyan temsilcileri sürekli Antlaşma onaylandıktan sonra Amerika'nın bu husustaki tavrını öğrenmek arzusunu belli etmekteydi. İtalya, Büyükelçi atamasından taraftı çünkü Montagna Büyükelçi unvanına sahip olarak İstanbul'a gelmiş fakat görevlendirme mektubunda büyükelçi olarak atanmadığı için güven mektubu Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmemişti. İngiltere ortaelçi ataması yapmak niyetindeydi ve ABD Bağlaşıkların kararına uyacağını ilan etmişti.¹⁶⁹¹ Almanya ise Türkiye'de büyükelçilik açmak istiyordu fakat Bağlaşıkların nasıl tavır alacaklarını bilmediği için beklemek zorundaydı. Çünkü Versay Antlaşmasına göre Almanya, herhangi

¹⁶⁸⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, January 20, 1925. s. 2-5.

¹⁶⁸⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, February 21, 1925. s. 1-4.

¹⁶⁹⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, February 27, 1925. s. 3.

¹⁶⁹¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 20, 1924. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, August 28, 1924.

bir yabancı ülkede Bağlaşıklardan daha üst düzeyde bir diplomatik temsilcilik açma hakkına sahip değildi.¹⁶⁹² Bulgaristan ise, Türkiye ile arasında azınlıkların haklarının karşılıklı korunması müzakerelerinde sorun vardı ve Türkiye’de açacak olduğu temsilciliğin düzeyini belirlemek için Batı Bloku’nun tavrını bekliyordu. 1925 yılı başından itibaren Bağlaşıklar Türkiye’ye büyükelçi ataması yapmaya başladılar fakat elçilik rezidansları halen İstanbul’da bulunuyordu.

Bristol, TBMM’nin kuruluş kutlamaları yapılırken 23 Nisan 1925 tarihinde Ankara’ya gelerek ikinci kez kurulan İsmet Paşa Kabinesi’nde Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Tevfik Rüştü Bey (Aras) ile görüştü. Görüşmede ilk defa ABD’ye bir Türk diplomatik misyonu ve Türkiye’yi tanıtım ekibi gönderilmesi ele alındı. T. Rüştü Bey, Türkiye Cumhuriyeti’nin tanıtımının Amerika’daki Türk dostları tarafından daha iyi yapılabileceğini ve diplomatik temsilci gönderilmesinin düşünüldüğünü söyledi.¹⁶⁹³ Washington’a diplomatik temsilci gönderilmesi teklifi Dışişleri Bakanlığının bilgisi dahilinde ilk olarak Bristol’dan gelmişti. Görüşme, Tevfik Rüştü Bey’in evinde gerçekleşti. Cumhuriyet kurulmadan önce Amerikan Hükümeti Washington’a gönderilecek temsilciye sıcak bakmamış daha sonra böyle bir temsilcinin kabul edilebileceği hissettirilmesine rağmen bu sefer de ilişkilere resmiyet kazandıran Antlaşma henüz onaylanmadığı için Ankara beklemeyi uygun görmüştü.¹⁶⁹⁴

Tevfik Rüştü Bey ile görüştüktan hemen sonra Başbakan İsmet Paşa’nın evine giderek onunla görüştü. Ağustos ayındaki son görüşmeden sonra iki eski dost arasındaki ikinci görüşme oldukça sıcak başlamıştı ve Başbakan ilk olarak Bristol’a Ankara’da Amerikan Büyükelçiliği için uygun arsa baktığını duyduğunu söyleyerek Amerikan temsilciliğinin bir an önce Ankara’ya taşınmasından duyulacak memnuniyeti bildirdi.¹⁶⁹⁵ Aslında, Bristol Başkent ziyareti bilgisini iletildiğinde Ankara’da Ağustos ayındaki son görüşmedeki gerginlikten kalan izlenimin etkisiyle bir tedirginlik meydana gelmişti. Bu nedenle gerçek niyetinin anlaşılabilmesi için ilk olarak Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey’in Bristol ile görüşmesi uygun görülmüştü.¹⁶⁹⁶ Bristol da görüşmeye kendisine Antlaşmanın halen neden onaylanmadığının sorulabileceği tedirginliği ile Ankara’ya

¹⁶⁹² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, October 17, 1924.

¹⁶⁹³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 25, 1925. s. 3.

¹⁶⁹⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 26, 1925. s. 2.

¹⁶⁹⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 25, 1925. s. 5.

¹⁶⁹⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 25, 1925. s. 7.

gelmişti. Böyle bir durumda Türk Hükümeti'nin Antlaşmanın TBMM'de onayı için hiçbir şey yapmadığını oysa kendi Hükümeti'nin Antlaşmayı olumlu görüşle Senato'ya gönderdiğini söyleyerek kendisini savunacaktı.¹⁶⁹⁷

Bristol son olarak, Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) ile Türk Ocağı'nda görüştü. Görüşmede kaçınılmaz olarak Amerikan okulları sorunu gündeme geldi. Yeni Bakan Vasıf Bey'den (Çınar) farklı olarak ilk başta Amerikan eğitim kurumlarına daha ılımlı bir yaklaşım sergilemekteydi. Bununla birlikte Bristol ile görüşmesinden sonra H. Suphi Bey *Bible House*'a bağlı olarak çalışan Üsküdar'daki Amerikan Okulu'nu Hıristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle kapattırdı.¹⁶⁹⁸

Bristol, günlüklerinde Mustafa Kemal Paşa'ya hayran olduğunu ve İsmet Paşa'yı da yakından tanıdığı için her ikisinin de vatanseverliklerini çok iyi bildiğini kaydeder. Bununla birlikte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na (*Progressive Party*) gösterilen tahammülsüzlüğü ve halka karşı uygulanan baskıcı yaklaşımın gereksiz oranda sert olduğunu düşünmekteydi. Bristol'a göre; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ilk olarak Hükümet etme şekline karşı değil, hükümetin politikalarına karşı olduğunu göstermeliydi. Ayrıca hızlı ve dengeli bir kalkınma için Türkiye'nin, işini iyi bilen Amerikalı ya da İngiliz bir ekonomi danışmanına ihtiyacı vardı. Bu görüşlerini Vatan gazetesi imtiyaz sahibi Ahmet Emin (Yalman) ile görüşmesinde de dile getirmişti.¹⁶⁹⁹

Bu esnada Dışişleri Bakanlığı Bristol'a müzakerelerde bulunmak üzere Washington'a dönmesi talimatını vermişti. Talimat üzerine Ağustos başında yola çıkacaktı ve Türkiye'den ayrılmadan önce Ankara'ya giderek durum tespiti yapmayı uygun gördü.¹⁷⁰⁰ Böylece daha önceden planlandığı gibi, Senatör King'in 1925 Temmuz ortasındaki İstanbul ziyaretinden sonra Bristol Ankara'ya geldi. Eskişehir'de tesadüfen Ankara'dan dönmekte olan Senatör King ile karşılaştı fakat tren hareket ettiği için Senatörün Ankara izlenimlerini öğrenmek için vakit bulamadı. Bristol, Ankara ziyaretinden sonra ABD'ye gidecekti ve yerine Konsolos S. Leavitt Crosby'yi bırakmıştı.¹⁷⁰¹ Bristol'u Ankara'da Mümessil Treat karşıladı ve bu sefer daha öncekilerden

¹⁶⁹⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 25, 1925. s. 7.

¹⁶⁹⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, April 2, 1925. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 3, 1925.

¹⁶⁹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*, Confidential, May 22, 1925. s. 2-3.

¹⁷⁰⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 23, 1925. s. 4.

¹⁷⁰¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 21, 1925.

farklı olarak Dışişleri Bakanlığı karşılamaya temsilci göndermedi. Bristol'un ziyaretleri rutin hale geldiği için böyle bir yöntem uygulamaya konulmuştu.¹⁷⁰²

Ankara'da, Başbakan İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve kaçınılmaz olarak Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey ile görüşülecekti. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüşmesinde, bir süreliğine Washington'a gideceğini söyledi. Buna karşın Dışişleri Bakanı Bristol'un Büyükelçi olarak Türkiye'ye atanmasından duyulacak memnuniyeti dile getirdi. Görüşmede ele alınan en önemli konu Türkiye Cumhuriyeti'nin artık Amerika'ya resmi temsilci atamaya karar vermiş olmasıdır. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Ağustos ayında Celal Münir Bey'in iki hafta içinde Başkonsolos olarak New York'taki görevine başlayacağını ve en geç Kasım ayında Washington'a maslahatgüzar ataması yapılacağını Bristol'a ilettiler.¹⁷⁰³ Celal Münir Bey hastalığı nedeniyle 1926 Mayıs ayında New York'taki görevine başlayabilecektir.¹⁷⁰⁴ Amerika seyahati öncesindeki bu ziyaret, öncekilerin aksine rutin görüşmeler ile geçti.

1925 Ağustos ayı başında İstanbul'dan ayrılan Bristol beş ay aradan sonra aynı yılın sonunda geri döndü. Amiral, Amerika'da bulunduğu süre içerisinde Crosby, Bristol'un düzenli olarak tutmakta olduğu "Savaş Günlüğünü (*War Diary*)" "günlük (*Diary*)" adıyla tutmaya devam etti ve raporları Bristol'a telgraf çekerek gelişmelerden haberdar olmasını sağladı. Bu esnada Türkiye'de reformlar devam etmişti. Türkiye'deki değişiklikler Amerikan basını tarafından da yakından takip ediliyordu.¹⁷⁰⁵

Bristol, İstanbul'a döndüğünde Milletler Cemiyeti'ndeki Musul görüşmeleri devam ediyordu ve İngiltere Türklerin Musul sınırında Nasturi Hıristiyanları katlettiği propagandasını yapıyordu. Milli Mücadele dönemindeki ve öncesindeki propaganda silahı tekrar uygulamaya konulmuştu. Bristol, ısrarla bunun bir İngiliz propagandası olduğunu ve Milli Mücadele döneminde yaşandığı gibi asıl saldırıları İngilizlerin ve İngilizler tarafından

¹⁷⁰² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 22, 1925.

¹⁷⁰³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, War Diary*, Confidential, July 23, 1925. s. 4.

¹⁷⁰⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, April 26, 1926. s. 2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, July 20, 1926. s. 3.

¹⁷⁰⁵ *New York Times*, "Turkey Adopts the Entire Swiss Civil Code, Ends Polygamy Gives Equality to Minorities", January 16, 1926. s. 1; *New York Times*, "New Judicial Era Dawns in Turkey", January 17, 1926. s. E4; *New York Times*, "Western Calendar in Turkey Moves Year from 1344 to 1926", January 18, 1926. s. 23; *New York Times*, "Roman Alphabet for Turks, Latest of Kemal's Reforms", January 31, 1926. s. E1; *New York Times*, "Kemal Teaches to Turk how to Farm", April 11, 1926. s. SM5.

silahlandırılan Nasturilerin yaptığını söylüyordu.¹⁷⁰⁶ İngilizler propaganda amacıyla Amerikan basınına da kullanıyorlardı ve Lozan Antlaşması'nın onay tartışmaları devam ederken Türkleri aşağılayan basmakalıp ifadeler İngilizlerin yönlendirmesi ile Amerikan gazetelerinde yer alıyordu. Bristol elinden geldiğince Amerikan basınına İngiliz propagandası için kullanılmasını engellemeye çalışırken, Musul ile ilgili tüm gelişmeleri yakından takip etmekteydi.¹⁷⁰⁷ İngilizler bu yolla Musul'u ele geçirmek için Milletler Cemiyeti'nden çıkartacak oldukları kararın ABD'de de kabul edilmesini ve petrol anlaşmazlıkları nedeniyle Türklere verilebilecek desteğin engellenmesini amaçlamaktaydı.

Musul kaybedildikten sonra Bristol, Ankara'da görüştüğü Hüseyin Rauf Bey'e Türk Hükümeti'nin Musul'un Bağlaşıklar tarafından Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra Ateşkes hükümlerine aykırı olarak işgal edildiği gerçeğini dile getirmeyerek büyük hata yaptığını söyleyecektir.¹⁷⁰⁸

Bristol ABD'den döndükten sonra Ankara'ya gitmemişti. İstanbul'daki işlerini bitirdikten sonra Ankara'ya gitmeyi planlıyordu. Yeni Gümrük yasası Bristol'un Ankara'ya gidişini çabuklaştırdı. Bu ziyarette Ankara'da Mümessiller Treat ve Ives ile birlikte ABD Elçiliği için uygun yer bakıldı. Bristol'un Çankaya yolunda uygun gördüğü yerde bir Amerikan Temsilciliği inşa edildi ve Ankara'da bulunan temsilcilerin hizmetine verildi.¹⁷⁰⁹

Bristol, 14 Şubat'ta Tevfik Rüştü Bey ile görüşükten sonra ertesi gün TBMM oturumlarını izlemek üzere Meclise gitti. TBMM'den ayrılırken merdivenlerde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile karşılaştı ve saygıyla kenara çekilerek Cumhurbaşkanı'na yol verdi. Mustafa Kemal Bristol'u başı ile selamlayarak yoluna devam ederken, Lozan'dan kendisini tanıyan Yaver Albay Tevfik Bey durarak kendisi ile sohbet etti.¹⁷¹⁰ 18 Şubat tarihinde Türk-Amerikan ticari ilişkilerini altı aylık süre için

¹⁷⁰⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 11, 1926. s. 1-2; Mehmet Gönülöbol vd., a.g.e., s. 71-72.

¹⁷⁰⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 26, 1926; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, January 28, 1926; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, February 9, 1926; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, February 20, 1926. s. 2.

¹⁷⁰⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, February 15, 1926. s. 2.

¹⁷⁰⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, February 14, 1926. s. 2; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, November 4, 1926.

¹⁷¹⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, February 15, 1926. s.

düzenleyecek olan *modus vivendi*'yi uygulamaya koyan nota değişiminin akşamı, Bristol katıldığı bir baloda tesadüfen Mustafa Kemal ile tekrar karşılaştı.

Baloya gelen Mustafa Kemal Bristol'u kendisi ile birlikte oturmaya davet etti ve Bristol'a Erzurum, Sivas Kongrelerinden bahsederek Harbord Askeri Kurulu'nun başında Anadolu'ya gelen ve kendisi ile Sivas'ta görüşen General Harbord'u sordu. Cumhurbaşkanı Antlaşmanın onaylanmamasını ima ederek "Türkiye ile hiçbir zaman savaşmamış ABD'nin dostluğunu göstermek için niye bu kadar beklediğini Türk halkının anlamadığını" söyledi. Bristol ile Mustafa Kemal'in görüşmesi oldukça samimi bir havada geçmiş ve Bristol sözünü kesmemek için Mustafa Kemal'i dinlemeyi tercih etmişti.¹⁷¹¹

1926 Nisan ayının ortalarında Musul tartışmasının ve İtalyan'ın faşist lideri Mussolini'nin bir savaş durumunda İngiltere'yi destekleyeceğini ima etmesi ile Türkiye ile İngiltere ve dolayısıyla İtalya arasında tekrar savaş başlayacağı tartışmasını da beraberinde getirdi. Bristol gelişmeleri yakından takip ediyor ve Türkçe konuşabilen ve Türk çevreleri ile yakın teması olan Macar Elçisinden Türklerin hazırlıkları ile ilgili bilgi alıyordu. Bristol açıkça ifade etmiyordu, fakat Musul'un İngilizlere kalmasını istemiyordu çünkü kendisi bir Amerikan milliyetçisiydi ve "açık kapı" ilkesi Bristol için hayati önemdeydi. Ayrıca İtalyan tehdidinin blöf olduğunu düşünüyordu. Musul'un kaybedilmesi bölgedeki demografik yapıyı olumsuz etkileyecek ve Doğu sınırlarını Türkiye'nin Makedonya'sı haline getirecekti.¹⁷¹² Daha sonraki hadiseler de bu yönde gerçekleşmiş ve Bristol'un öngörüsünün ne kadar haklı olduğunu göstermiştir.

Musul sorununu yakından inceleyen Bristol'un günlüğündeki bilgilere göre; İtalya Musul sorununda İngiltere'ye destek veriyor ve Türkiye'nin bir kısmını işgal ile tehdit ediyordu. Çünkü İngiltere daha önce İtalya'ya vereceği borç karşılığında Musul sorununun çözülmesinde kendisine yardım etmesini şart koşmuştu.¹⁷¹³ Böylece I. Dünya Savaşı sonrasındaki paylaşımın iki birbirinden hoşlanmayan tarafı Türkiye'ye karşı bir araya gelmişti. İtalya ile ittifak kuran sadece İngiltere değildi, dört yıl önceki yenilginin açısını unutamayan Yunanistan da İtalyanlarla yakın temasa geçmekte gecikmemiştir.

¹⁷¹¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, February 18, 1926. s. 8.

¹⁷¹² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, April 17, 1926.

¹⁷¹³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, April 26, 1926.

Uzun süre Türk-İngiliz gerginliğine neden olan Musul sorunu 5 Haziran 1926 tarihinde yapılan Antlaşma ile çözüldü, başka bir deyişle Musul'daki İngiliz işgali tanındı. İçinde bulunulan şartlar dolayısıyla Mustafa Kemal ve İsmet Paşa Musul için savaşılması durumunda kazançtan çok kayba uğranacağını düşünmüştü. Musul sorunu çözüldükten hemen sonraki en önemli olay 16 Haziran'daki İzmir Suikastı teşebbüsüdür. Suikast teşebbüsü ilk başta yabancı diplomatik çevrelerde komplo ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı itibarsızlaştırma girişimi olarak görüldü.¹⁷¹⁴ Bristol ise İzmir Suikastını, “böyle bir teşebbüsün hükümetin uydurması olabileceği” şeklinde değerlendirdi ve suikastı detaylı olarak Dışişleri Bakanlığı'na raporladı.¹⁷¹⁵ Bristol, Hüseyin Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa gibi üst düzey tecrübeli Türklerin böyle bir girişime kalkışmasının mantık kurallarına aykırı olduğunu düşünüyordu. Muhalefet liderlerinin asılması durumunda dünyanın bunu muhalefetten kurtulmanın bir yolu olarak algılayacağı açıktı. Benzer şey devlet adamlarını kurşuna dizdikleri için birkaç yıl önce Yunanlıların başına gelmişti.¹⁷¹⁶

Hüseyin Rauf Bey, suikast teşebbüsü öncesinde Bristol ile görüşmesinde, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmanın ve isteyen partiye almanın hata olduğunu çünkü Hükümetten hoşlanmayan herkesin partiye katıldığını” söylemişti. Bristol, Hüseyin Rauf Bey'e; “Hükümetin kendisinin muhalefet partisini tanıyacağını” söyleyince, Hüseyin Rauf Bey “yanıldığını ve Hükümetin yakında partiyi alaşağı edeceğini” belirtmişti.¹⁷¹⁷ Bu nedenle Bristol İzmir Suikastı teşebbüsünü Hükümetin bir komplosu olarak görüyordu. Bu yolla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı itibarsızlaştırmak ve muhalefetten kurtulmak olduğunu düşünüyordu.

Türk iç siyasetindeki bu gelişmelerin yanında Lozan Antlaşmasının onay tartışmaları da devam ediyordu. İki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyecek olan Antlaşmanın onay süreci uzadıkça sorunlar da yığılmaya başlamıştı. Bunlardan en önemlisi Amerikan firmalarına karşı açılan davalardı. Antlaşma onaylanmadığı için Amerikan firmaları Türk firmalarına karşı dava açamıyordu. Bu durum nedeniyle ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla, Bristol'un girişimi ile Adalet Bakanlığı bir yönerge

¹⁷¹⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 21, 1926; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 5, 1926.

¹⁷¹⁵ Duru, a.g.e., s. 220.

¹⁷¹⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, June 28, 1926.

¹⁷¹⁷ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary*, July 2, 1926.

yayınlayarak Türkiye'deki Amerikan firmalarının Türk mahkemelerinde dava açma hakkını tanıdı. Benzer hak, ABD'deki Türk firmalarına da tanınmıştı.¹⁷¹⁸

1926 yılındaki 29 Ekim Balosuna katılmak üzere Bristol 26 Ekim'de Ankara'ya geldi ve aynı gün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüştü. Görüşmede tütün tacirlerinden alınmaya başlanan yeni vergilerden gelen şikayetler ve Amerikan Hastanesi yönetimindeki Bebek Kliniği'nin kapatılması Bristol tarafından Dışişleri Bakanı'na iletildi.¹⁷¹⁹ Bristol, Ankara'ya Cumhuriyet Balosuna katılmak için gelmişti ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in katılacağı Balo sonrasındaki resepsiyona tüm diplomatik temsilciler davetliydi. Davetliler içinde Türkiye ile antlaşma imzalamayan tek ülkeyi Bristol temsil ediyordu ve kendisini bir sürpriz bekliyordu. Çünkü her ne kadar ABD'nin Büyükelçisi gibi ağırlansa ve protokol uygulansa da Bristol, Cumhurbaşkanı'na güven mektubunu sunmuş akredite bir büyükelçi değildi. Bu nedenle ismi Resepsiyona katılacak resmi davetliler listesinden çıkartılmıştı. Ankara mümessili Belin ve Bayan Bristol Resepsiyona resmi olarak davet edilmişti ve Bristol isterse gayri resmi olarak davete katılabilecekti.¹⁷²⁰ Bristol, Bayan Bristol ile resepsiyon öncesindeki Baloya katıldı ve Mustafa Kemal yabancı diplomatik temsilci eşleri arasında sadece Bayan Bristol ile dans ederek Amiralin gönlünü aldı.¹⁷²¹

Bir önceki yılda olduğu gibi Bristol, 1 Kasım'da TBMM'nin açılış töreninde hazır bulundu ve ilk olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na ait sıraların hemen hemen boş olduğu dikkatini çekti. Kazım Karabekir Paşa, Bekir Sami Bey, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey, Refet Paşa ve Hüseyin Rauf Bey TBMM'de yoktu. Hüseyin Rauf Bey 10 yıl sürgüne mahkum edilmişti. Tüm diplomatik temsilcilerin katıldığı TBMM açılışına sadece İngiliz Büyükelçisi ve herhangi bir temsilcisi gelmemişti.¹⁷²² Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal TBMM açılışında yaptığı konuşmada Amerika ile imzalanan antlaşmaya da değindi ve bu yılsonunda Antlaşmanın onaylanarak iki ülke arasındaki ticaretin artmasını ümit ettiğini söyledi.¹⁷²³

¹⁷¹⁸ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, October 5, 1926. s. 2.

¹⁷¹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, October 26, 1926. s. 3-5.

¹⁷²⁰ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, October 26, 1926. s. 5-6.

¹⁷²¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, October 29, 1926. s. 3.

¹⁷²² LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, November 1, 1926.

¹⁷²³ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, November 1, 1926. s. 3; LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, November 3, 1926. s. 4.

Senato, 1927 yılı Ocak ayında Lozan Antlaşmasını reddettikten sonra Bristol Ankara'ya gelerek iki ülke ilişkilerini tekrar *de juro* zeminde başlatan nota değişimini düzenleyen *modus vivendi*'yi imzaladı. Nota değişimi müzakereleri devam ederken akşam eğlenmek için gittiği Anadolu Kulüp'te Mustafa Kemal ile karşılaştı. Görüşmeyi Amiral Bristol'un günlüklerinden takip etmek mümkündür: Ankara'daki diplomatik temsilcilerin çoğunluğunun bulunduğu bu tesadüfi görüşmede Mustafa Kemal, Bristol ve eşi ile özel olarak ilgilendi ve Türkiye için yaptıklarına teşekkür ederek, "Senato'nun olumsuz kararının Türklerin kendilerine karşı olan hislerini değiştirmedigini, sonuna kadar Türkiye'de kalacaklarını umduğunu" söyledi.¹⁷²⁴

Bristol hayretle Mustafa Kemal'in Antlaşma ve kendisinin çabaları ile ilgili tüm süreçten haberdar olduğunu gördü. Mustafa Kemal, "Bristol'a ve Türkiye'nin modernleştiğini Amerikan kamuoyuna anlatan diğer Türk dostu Amerikalılara müteşekkir olduğunu ve fanatiklerin bu gelişmeye inanmak istemediğini bu nedenle fanatizmin bulunduğu yerde yok edilmesi gerektiğini" söyledi.¹⁷²⁵ Mustafa Kemal ayrıca, "bazılarının kendisine "kana susamış" dediğini bildiğini fakat hayatında bir tavuk bile kesmediğini söyledi. Bununla birlikte fanatizme karşı kan döktüğünü, Türk ulusunun ayakta kalması ve refahı için tekrar kan dökmekten çekinmeyeceğini" belirtti. Sonra konuşma 1919 Eylül ayında Mustafa Kemal ile görüşen Harbord Askeri Kuruluna başkanlık yapan General Harbord'a geldi ve Mustafa Kemal ikisi arasında geçen görüşme hakkında kısa bilgi verdi ve Harbord'un ABD'de modern Türkiye'yi tanıtmak için yaptığı çalışmalarından takdirle bahsetti.¹⁷²⁶

Bristol bir yıl önce, ticari ilişkileri düzenleyen *modus vivendi* müzakereleri için Ankara'ya geldiğinde yine Mustafa Kemal ile karşılaşmış ve görüşmede General Harbord'dan bahsedilmişti. Bristol, Mustafa Kemal'in kendisine, eşine ve Mümessil Treat ile Amerikan halkına söylemiş olduğu övgü dolu sözlerden oldukça mutlu olmuştu.

Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerini *de juro* olarak yeninden başlatan nota değişimini düzenleyen *modus vivendi* imzalandıktan bir ay sonra, Frank B. Kellog Bristol'a bir telgraf göndererek, Başkan Coolidge tarafından kariyerine Donanma Bakanlığı'nda devam etmesinin uygun görüldüğünü ve 1 Haziran'a kadar Türkiye'den

¹⁷²⁴ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, January 31, 1927. s. 1-2.

¹⁷²⁵ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, January 31, 1927. s. 3.

¹⁷²⁶ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, *Confidential Diary*, January 31, 1927. s. 3.

ayrılmasının yerinde olacağını bildirdi. Talimata göre; Bristol ailesi ile Washington'a dönecekti.¹⁷²⁷ Belirlenen tarihten bir hafta önce, 24 Mayıs 1927 tarihinde Amiral Bristol İstanbul'dan ayrılarak yaklaşık sekiz buçuk yıldır sürdürmekte olduğu Yüksek Komiserlik görevini tamamlamış oldu. Bristol'un ayrılması ile Türk Diplomatik yaşamında bir dönem de kapandı. İşgal döneminden kalan son Yüksek Komiser de Türkiye'den ayrılmıştı. Bristol, kaotik bir ortamda Türkiye'ye gelmiş ve tarafsız yaklaşımları ile Türk halkının güvenini kazanmayı başarmış, Cumhuriyet'in ilanını ve modernleşme yönündeki atılımları tüm gücü ile desteklemişti.¹⁷²⁸

¹⁷²⁷ *The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)*, Washington, March 19, 1926. **PRFRUS 1927**, C. III, a.g.e., s. 802; **New York Times**, "An-Admiral Diplomat", March 23, 1927. s. 24.

¹⁷²⁸ **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII**, *Confidential Diary*, November 22, 1926. s. 2.

SONUÇ

Amiral Bristol'un Savaş Günlükleri ve Raporları, Paris Barış Konferansı'nın hemen ertesinde başlayarak; Osmanlı Devleti'nin son dört yılını ve bu esnadaki Milli Mücadele süreci ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dört yılını kapsamaktadır. Bu nedenle özellikle Savaş Günlükleri'nde döneme ait Amerikan bakış açısını, dönemin bazı önemli hadiselerinin perde arkasını ve Bristol ile Türk topraklarında faaliyet gösteren Amerikalı misyonerler ve tacirlerin gözlemlerini bulmak mümkündür. Böylece, ağırlıklı olarak Amiral Bristol'un Savaş Günlüklerini ve Raporlarını inceleyen bu çalışmada, ele alınan dönemde bugüne kadar değinilmemiş olan hadiseler ve tarihi gelişmeler ele alınarak farklı bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri Modern diplomasi döneminde örneğine az rastlanan bir şekilde, birbiriyle hiç savaşmayan iki devlet olan ABD ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler yaklaşık 10 yıl süreyle karşılıklı tanıma olmadan (*de facto*) yürümek zorunda kaldı. I. Dünya Savaşı esnasında kesilen iki ülke diplomatik ilişkilerinin tekrar kurulamamasında beşeri dinamikler etkili oldu. Osmanlı Devleti idaresinde uzun süre huzur içinde yaşamış olan azınlıklar (Ermeniler ve Rumlar) iki ülke ilişkilerini sarsan önemli faktördür. Ayrıca misyonerler iki ülke ilişkilerini bozan etkenlerin başında gelir. Misyonerler Osmanlı Devleti'nin dağılmasında da etkili olmuşlardı.

Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıç müzakereleri 1830 yılına kadar Akdeniz'deki Amerikan Donanma komutanları tarafından yürütüldü. 1830 Antlaşması imzalandıktan sonra Maslahatgüzar olarak İstanbul'a atanan David Porter de bir donanma amiraliydi. 1830 tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması iki ülke arasındaki ilk yazılı ahitnamedir ve ABD lehine kapitüler haklar da bu antlaşma ile verilmişti. Misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki çalışmaları 1830 tarihinden önce başlamıştı ve aynı yüzyılın sonuna doğru Amerika Yabancı Ülkelerdeki Misyoner Komiserleri Üst Kurulu'na (ABCFM) bağlı misyoner örgütlerinin yıkıcı faaliyetleri iki ülke arasında çok sayıda krize neden oldu. Özellikle, 1890'lı yıllardan sonra Amerikan Hükümeti, Osmanlı Devleti'ni tehdit etmek için savaş gemilerini Türk karasularına gönderdi. Hiçbir zaman fiili güç kullanımı boyutuna ulaşmayan bu tehditlerin en önemlileri; (a) 1894-1895 Ermeni isyanlarından sonra *Marblehead* savaş gemisinin Mersin

Limanı'na; (b) 1900 yılındaki tazminat talebini kabul ettirmek için *Kentucky* savaş gemisinin İstanbul'a; (c)1904 yılında misyoner okullarının imtiyazlarının genişletilmesi için üç savaş gemisinden oluşan filonun İzmir Limanına; (ç) İtalya ve Balkan Savaşları esnasında misyonerleri, müesseselerini ve Ermenileri korumak için Türk Karasularında bulunan *Scorpion* savaş gemisine ek olarak iki savaş gemisinin daha Türk Karasularına gönderilerek Osmanlı Devleti'ne karşı her han fiili güç kullanabileceği izlenimi vermeyi bir dış politika aracı olarak kullanmasıdır.

Başka bir deyişle, 1890-1914 yılları arasında Amerikan savaş gemileri tehdit amaçlı olarak dört kez Türk limanlarına gelmiş ve isteklerini elde etmeden geri dönmeyi reddetmişlerdir. Bu şu anlama gelmektedir; Ermeni isyanlarının başlamasından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen on dört yıl içinde, her üç buçuk senede bir, Amerikan savaş gemileri Türk limanlarına gelerek topraklarını Türk kentlerine, hatta 1900 yılında Çanakkale istihkamlarını vurmaya bile planlayarak başkent İstanbul'a çevirerek tehditte bulunmuşlardır. Bu tehditler karşılıksız kalmış, Babıali her defasında geri adım atmak zorunluluğunu hissetmiştir.

Söz konusu tehditler büyük oranda kapitülasyonlar, misyonerler ve misyonerlerin kışkırttığı Osmanlı azınlıklarının suiistimallerinden kaynaklanmıştı. Kapitülasyonların kaldırıldığı 1914 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler; (a) 1830 tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması, (b) 1862 tarihinde yenilenen Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması, (c) 1874 tarihli Suçluların İadesi Antlaşması, (ç) 1897 tarihli, Yabancıların Osmanlı Devleti'nde gayrimenkul satın alabilmesini düzenleyen Kanunun Amerika tarafından da kabul edildiği 1874 tarihli Protokol üzerinde yürümüştü. 1874 tarihli Suçluların İadesi ve iki ülke arasındaki vatandaşlık kazanma sorunlarını düzenleyen antlaşma, Senato'nun üzerinde anlaşılacak metni değiştirmesi ve II. Abdülhamit'in bu değişikliği kabul etmemesi üzerine yürürlüğe girmemişti.

İttihat Terakki, iktidarı ele geçirdikten sonra, II. Abdülhamit döneminde başlatılan Avrupa devletler dengesine karşı ABD'yi müttefik kazanma çalışmalarını devam ettirdi. 1914 yılında kapitülasyonlar kaldırıldığında, Amerikan müesseselerine zarar verilmeyeceği garanti edildi, fakat Amerikan Hükümeti kapitülasyonların kaldırılmasını hiçbir şekilde kabul etmedi. Kapitülasyon tartışmaları devam ederken, 20 Nisan 1917 tarihinde iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi ve kapitülasyonların kaldırılma kararı da savaş süresince kendiliğinden yürürlüğe girmiş oldu. Diplomatik ilişkiler kesildiğinde ABD'nin İstanbul'daki

Büyükelçisi Abraham I. Elkus idi. Washington'da ise Osmanlı Devleti'nin son Maslahatgüzarı Abdülhak Hüseyin Bey bulunuyordu. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin son Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey, ABD Hükümeti ile anlaşmazlığa düşerek 1914 Eylül ayında ABD'den ayrılmış, yerine yeni büyükelçi ataması yapılmamıştı. Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 1830 yılında resmen kurularak 87 yıl kesintisiz devam etmiş olan diplomatik ilişki dönemi sona erdi. ABD çıkarlarını İstanbul'daki İsveç Büyükelçisi üstlenirken, Osmanlı çıkarlarını Washington'daki İspanya Büyükelçisi yürütecekti.

I. Dünya Savaşı süresince ABD'deki Ermeni lobileri ve misyoner örgütleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi için çalıştı, fakat Amerikan pragmatizmi savaş ilanına taraftar değildi. Diplomatik ilişkilerin kesilmesinden bir ay sonra, 1917 yılının Mayıs-Haziran aylarında Başkan Wilson tarafından başlatılan Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan ayrılarak ayrı barış imzalaması girişimi başarısızlıkla sonuçlansa da; belirtilen teşebbüsün bu dönemdeki en önemli hadiselerden bir tanesi olduğunu söyleyebiliriz.

Mondros Ateşkesi imzalandıktan hemen sonra, Amerikan Hükümeti diğer müttefiklerini takip ederek İstanbul'a komiser ataması yaptı fakat diplomatik ilişkileri tekrar başlatmaktan kaçındı. Çünkü, Osmanlı Devleti'ne ne yapılacağına Paris Barış Konferansı'nda karar verilecekti, bu nedenle diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılmasının bekletilmesi uygun görülmüştü. ABD komiseri ile birlikte misyonerler de Osmanlı topraklarına geri dönmüşlerdi ve Anadolu'dan kopartılacak topraklarda bir Ermeni Devleti kurulması için aktif ve yıkıcı bir propaganda eşliğinde alt yapı çalışması başlatılmıştı. Bu dönemde Ermeni önderleri tarafından ABD Kongresi'ne ve Paris Barış Konferansı'na sunulan muhtıra ve yazışmalarda Türk topraklarındaki toplam Ermeni nüfusunun iki milyon yüz bin civarında olduğu ve tehcirde hayatını kaybedenlerin sekiz yüz bin kişi olduğu iddia edilmiştir.

Başkan Wilson, Paris Barış Konferansı'na katılırken, (a) Boğazların Türk idaresinden çıkartılması, (b) İstanbul'un milletlerarası bir devletin idaresine verilmesi, (c) Türklerin Avrupa yakasındaki tüm topraklarının ellerinden alınması, (ç) Anadolu'da güdüm idaresi altında küçük bir Türk devletçliği kurulması, (d) Ermenistan güdümünün ABD tarafından üstlenilmesi, (e) İzmir ve Ayvalık'ın Yunanistan'a verilmesi, (f) Anadolu'nun kalan kısmının İtalya ve Fransa arasında paylaşılırak, Halifeliğin Türklerden alınmasını planlamaktaydı. Wilson'un uygulanması imkansız planlarının hiçbir tanesi istenildiği gibi sonuçlanmamıştır.

Paris Barış Konferansı'nın ilk yıl görüşmelerinin devam ettiği esnada Amerikan Hükümeti iki güdüm kurulunu saha incelemesi yapmak üzere Anadolu'ya gönderdi. Özellikle, Harbord Kurulu'nun amacı Anadolu'da kurulması planlanan Ermenistan Devleti için lojistik alt yapı bilgileri elde etmektir. Wilson'un bu planı da başarısız olarak, Harbord Kurulu'nun hazırlamış olduğu rapor Ermenistan üzerine kurulacak güdüm idaresinin Senato tarafından reddedilmesinde en önemli gerekçeleri sağladığı söylenebilir.

Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919 tarihinde resmi olarak açıldıktan bir hafta sonra Amiral Bristol'un İstanbul'a atanmasıyla, Türk-ABD Diplomatik ilişkileri, 1831 yılında Maslahatgüzar olarak İstanbul'a atanan David Porter'dan sonra tarihinde ikinci kez tekrar bir deniz amirali tarafından yürütülmeye başlandı. Bristol'un İstanbul'daki görevi dönemin iç ve dış dinamiklerinin etkisiyle planlanandan çok daha fazla sürdü.

1919 yılının Ağustos ayında Amiral Bristol, İstanbul'daki görevi devam ederken Yüksek Komiser olarak İstanbul'a atandı. Misyonerler ve Ermeni lobileri Bristol'un yüksek komiserlik atamasını engellemek istemişler fakat başarılı olamamışlardı. Belirtilen tarihten itibaren Bristol, ABD'nin Türkiye'deki en yetkili görevlisi oldu. Bu durum 1927 yılının başına kadar devam etti. Bristol'un Yüksek Komiserlik atamasının yapıldığı esnada Erzurum Kongresi tamamlanmış ve Sivas Kongresi için gerekli hazırlıklar yapılmaktaydı. Milli Mücadele'nin ilk temel taşlarını oluşturan her iki kongrenin ABD tarafından da takip edildiği görülür. Bununla birlikte, Amerikan Hükümeti, ilk iki yılında Milli Mücadeleyi bir isyan hareketi olarak tanımlamayı dış politikasına uygun görmüştü. Sonraki iki yılda bu yaklaşım revize edilmekle birlikte ABD'nin Ankara ile ilişkilerinde hep bir temkinlilik durumunu temel paradigma olarak belirlediğini söyleyebiliriz. Öyle ki, 1920 yılının Ağustos ayında Sevr'in imzalanmasından hemen sonra, İngiltere ve İtalya'nın İstanbul'a gerçekleştirilmeyen büyükelçi atama kararına rağmen Amerikan Hükümeti, Fransa ile birlikte bir müddet daha beklemeyi uygun görmüştü.

Milli Mücadele süresince Amerikan Hükümetinin iki farklı dış politika yaklaşımı belirlediğini söyleyebiliriz: mümkün olduğu kadar az ve gayri resmi temasa bağlı mesafeli diplomasi dönemi ve temas trafiğinin yoğunlaştığı fakat tanımadan kaçınıldığı kontrollü diplomasi dönemi. ABD dış politika yaklaşımının kontrollü diplomasiye evrilmesinde cephe hattında kazanılan zaferlerin ve Anadolu toprakları üzerinde her geçen gün daha fazla hissedilen TBMM hakimiyetinin büyük etkisi vardır. TBMM temsilcileri ile ABD Yüksek Komiserliği arasında düşük düzeyli de olsa ilk resmi temasın I. İnönü Zaferi'nden hemen

sonra gerçekleşmesi bu durumun en açık kanıtıdır. Söz konusu görüşmeden üç ay sonra NER temsilcisi Bayan Annie T. Allen'nin Ankara'da görevlendirilmesine karar verildi. Bu görevlendirme bilgi toplama amacıyla yapılmıştı ve hiçbir şekilde diplomatik bir temas niteliği taşııyordu.

Türk-Amerikan temsilcileri arasındaki ilk üst düzey resmi temas, 1921 Ocak ayındaki düşük düzeyli temastan yaklaşık bir yıl sonra, 18 Şubat 1922 tarihinde Dışışleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) ile Amiral Bristol arasında İstanbul'daki Yüksek Komiserlikte gerçekleşen görüşmedir. Bu görüşmede her iki tarafın da diğlerinin müzakere pozisyonunu belirlemeye çalıştığı söylenebilir. Söz konusu görüşmeden birkaç ay sonra ABD, Konsolos Robert V. Imbrie'yi diplomatik mümessil olarak Ankara'da görevlendirdi. R. Imbrie aynı zamanda bir istihbarat görevlisiydi fakat bu durum o dönemde bilinmiyordu. Belirtilen görevlendirme ABD'nin Ankara'daki ilk resmi diplomatik nitelikli görevlendirmesidir. Bu esnada İstanbul Hükümeti'nin halen varlığını devam ettirdiği akıldan çıkartılmamalıdır. Milli Mücadele sona erinceye kadar ABD'nin ilk resmi temsilcisi R. Imbrie, Büyük Taarruz öncesinde, 1922 Haziran'ında Ankara'ya geldi ve yaklaşık dört ay Ankara'da kaldı. Büyük Taarruz arifesinde, Yunan yenilgisinden hemen önce R. Imbrie'nin tekrar Ankara'ya gönderilmesi planlandı fakat Kasım ayı başına kadar bu görevlendirme mümkün olmadı. Imbrie'nin ikinci Ankara görevi Lozan Konferansı'nın başladığı günlere rast gelir.

1921 yılı iki ülke ticari ilişkilerindeki en kötü dönemin yaşandığı bir yıldır. Bu durumu göz önüne alan Amerikan Hükümeti, Yüksek Komiserlik Ticari Müşavir Yardımcısı Jullian E. Gillespie'yi, Ticaret Bakanlığı ile gayri resmi ve ticari görüşmelerde bulunmak üzere 1921 yılı sonunda, Imbrie'den altı ay önce Ankara'ya göndermiş, Gillespie bir buçuk ay süresince çok sayıda ticari temaslarda bulunduktan sonra geri dönmüştü. Gillespie, Amerikan yatırımcılarının Anadolu'daki yatırımlarının önünü açmakla görevlendirilmişti ve diplomatik mümessil vasfı taşımadığı için bu görevlendirme de hiçbir şekilde diplomatik bir temas olarak yorumlanamaz.

Mondros Ateşkesi'nden Lozan Konferansı'nın başlamasına kadar geçen sürede, Türkiye ile ABD arasındaki en önemli sorunlardan bir tanesinin misyonerlerden kaynaklandığını görmekteyiz. Bu durum yaklaşık bir asırdır iki ülke ilişkilerinde zaman zaman çatışmaya gidecek düzeyde krizlere neden olan kangrenleşmiş bir sorundur. Özellikle Milli Mücadele döneminde, Türklere ve Milli Mücadele'ye yönelik dönemin en organize karalama kampanyasının baş aktörleri ABD'li misyonerler ve Osmanlı uyuğu eski

komitacıları. Daha da vahimi, Ankara'nın izni ile Anadolu'da faaliyet gösteren misyonerlerin bazılarının İngiltere lehine casusluk yapmasıdır.

Lozan Konferansı'na ABD, gözlemci statüsünde katıldı ve ABD temsilcileri ilk günlerde Dışişleri Bakanlığının dokuz maddelik talimatnamesi doğrultusunda genelde müzakereleri gözlemlemekle yetindiler. Lozan'a gidilirken Türk Heyeti, ABD ile bir antlaşma müzakere ederek Bağlaşıklara karşı; Amerikan yardımını elde etmeyi ve özellikle Musul sorununda ABD'den destek alabilmeyi umuyordu. Her iki beklenti de karşılıksız kaldı. Amerikan Hükümeti, Lozan'da uzlaşma sağlanmadan ne Türkiye ile bir antlaşma imzalayarak, yeni Türk Devletini tanımayı; ne de İngiltere'yi karşısına alarak Musul sorununda taraf olmayı göze aldı. Bununla birlikte, Lozan Konferansı başladığında Amerikan Hükümeti Ankara ile *de facto* diplomasi başlatmak zorunda kalmıştı ve Lozan Konferansı süresince üç Amerikan mümessili değişimli olarak Ankara'da görev yaptı. Özellikle, aynı zamanda bir istihbarat görevlisi olan R. Imbrie ilk tur Lozan müzakereleri esnasında zamanının büyük kısmını Ankara'da geçirdi ve topladığı tüm bilgileri Yüksek Komiserliğe raporladı. Imbrie ve diğer Amerikan mümessillerinin Ankara'da karşılaşmış olduğu en büyük sorun şifre telgraf yazışma hakkı ve barınma sorunlarıydı. Şifre telgraf hakkı ikinci tur müzakereleri esnasında tanındı fakat barınma sorunu bir müddet daha devam etti.

İlk tur müzakereleri esnasında azınlıklar ve kapitülasyonlar üzerinde yoğunlaşan tartışmalardaki Amerikan tutumunun Türk heyetinde kızgınlığa yol açtığı görülmektedir. Bu durum ilk turda İsmet Paşa'nın Ankara'ya göndermiş olduğu telgraflarda da açıkça ortaya çıkar. Telgraflara göre; ilk turda sadece İsmet Paşa ile Amerikan delegeleri arasında yaklaşık 13 özel görüşme gerçekleşmişti. Buna rağmen, ilk tur süresince iki ülke arasında imzalanması planlanan antlaşma ile ilgili adı konulmamış görüşmeler yapılmış fakat herhangi bir somut gelişme elde edilememişti. Amerikan Hükümeti, tüm çabalarına ve müttefiklerle işbirliği içinde tek blok halindeki girişimlerine rağmen ne azınlıklar ne de kapitülasyonlar konusunda isteklerini elde edemedi. Ermenilere Kilikya'dan ulusal yurt verilmesi de ABD için başarısızlıkla sonuçlanan girişimler arasındaydı denilebilir. Patrikhanenin İstanbul'da kalması, İstanbul'daki Rumların ise mübadele dışında tutulması biraz da ABD temsilcilerinin desteği ile mümkün oldu.

İkinci tur Lozan müzakerelerinde İngiliz yanlısı Child'ın yerini başdelege olarak Grew'un alması ve Nisan ayı sonuna doğru Bağlaşıklar ile Türk Heyeti arasında uzlaşma sağlanabileceği yönündeki ilk işaretlerin hemen ardından Türk-Amerikan antlaşması için

gayri resmi müzakereler için ABD Hükümetinin beklemekte olduğu gerekli şartlar gerçekleşmiş oldu. Böylece, Lozan Konferansı başladıktan yaklaşık beş ay sonra, Dışişleri Bakanlığı'nın izni ile Mayıs ayı başında müzakereler gayri resmi zeminde başlayabildi. Bakanlık iznine rağmen Amerikan Hükümeti'nin tereddütleri halen devam ediyordu ve ilk gayri resmi müzakere Mayıs ayı ortalarında iki heyet temsilcileri arasında gerçekleşebildi. Mayıs ayında gerçekleşen ilk ve ikinci gayri resmi müzakerelerde sıra dışı bir yaklaşımla Amerikan Hükümeti'nin 1917 öncesindeki antlaşmalarla elde ettiği imtiyazları ve kapitülasyonları farklı isimler altında tekrar elde etmeyi planladığı görülür. Haziran ayı ortalarına varıldığında, yapılan gayri resmi müzakere sayısı üç olmasına rağmen arzu edilen ilerleme kaydedilememiştir.

Haziran ayında müzakereler resmi olarak başladı fakat 24 Temmuz'a kadar yine de çok fazla ilerleme kaydedilemedi. Amerikan Hükümeti'nin 24 Temmuz'a kadar Türkiye ile müzakerelere tereddütlü yaklaşması ve bazen Bağlaşıkların ötesinde kapitüler imtiyazlar talep etmesi ilerleme sağlanamamasının temel nedeniydi. Bununla birlikte Grew, Child'ın aksine Türk heyeti ile sıcak ilişkilere sahipti.

Türk-Bağlaşık Lozan Barış Antlaşmasının imzalanacağını öngörülebilmeye başladığı Temmuz ayı itibarıyla Amerikan Hükümeti Türk Heyeti ile müzakerelere ağırlık vermeye ve bazı aşırı isteklerini revize etmeye karar verdi. Temmuz ayı sonuna varıldığında müzakerelerin; kapitülasyonlar, talepler, vatandaşlığa geri kabul gibi Türk tarafının artık taviz vermeye yanaşmayacağı alanlarda çıkmaza girdiği görülür. Bu tarihten itibaren Amerikan Hükümeti'nin daha tavizkar bir yöntemle mutlaka bir antlaşma imzalanmasını sağlamak için acele ettiği söylenebilir.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın yönlendirmesi ile 6 Ağustos'a kadar devam eden müzakereler sonucunda iki ülke arasında 1830 tarihinde imzalanan ilk antlaşmadan sonra diplomatik ilişki kuran ikinci genel antlaşma imzalanmış oldu. Müzakerelerde bazı sorunların aşılamayarak ötelenmesi ve Amerikan Hükümeti'nin son haftada oldukça esnek bir tutum takınması antlaşmanın imzasını mümkün hale getirmişti. Ötelenen en önemli konu başta Ermeniler olmak üzere; Amerika'ya göçmüş Osmanlı vatandaşlarının tazminat iddialarına yönelik talepler sorunuydu. Talepler sorunu Antlaşmanın Senato tarafından reddedilmesinde önemli rol oynadı.

Bu zaman zarfında Amiral Bristol'un İstanbul'da kalarak Ankara'ya hiç gitmemiş olması dikkat çekicidir. Oysa, Bristol bütün ekipman ve ekibi ile Ankara ve diğer bölgeler hakkında sürekli bilgi topluyor ve TBMM'yi yakından takip ediyordu. Sahil bölgeleri de Bristol'un emrindeki destroyerler ile takip edilmekteydi. Lozan görüşmeleri esnasında ABD'nin 20 savaş gemisi Türk sularında faaliyet gösteriyordu. Bristol, 1919 yılında göreve başladıktan sonra 24 donanma gemisi ve toplam 12.000 Amerikalı denizci ile çoğunluğu destroyer olmak üzere 87 Amerikan savaş aracı Türk sularında ve Bristol'un yetki alanında görev yapmıştı. Lozan Barış Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra, Eylül ayı sonunda Türk karasularındaki Amerikan savaş gemileri geri dönmeye başladı. 1924 yılı başına gelindiğinde Karadeniz'deki tüm Amerikan savaş gemileri Türk sularını terk etmişti.

Lozan sonrasında talepler sorunu İstanbul'da ele alındı ve antlaşmaların onayından sonra bir komisyon kurulmasına karar verildi. Bu süre içerisinde Türk-Amerikan ticari ilişkilerinin gerileme eğiliminde olduğu görülür. Kapitüler gümrük tarifelerinin kaldırılması, ABD'den sanayi malı ihraç edecek sermaye yetersizliği, ABD'deki Türk karşıtı propagandanın yeniden artması, Chester Projesi, Ulen Co. gibi Amerikan girişimlerinin başarısız olması belirtilen gerilemenin en önemli nedenleriydi.

Amiral Bristol 1919 yılının başında, Milli Mücadele'nin başlamasından beş ay önce İstanbul'da göreve başlamıştı. Buna rağmen, yaklaşık altı yıllık görevi süresince Ankara'ya şahsen gitmemeye hatta ilk yıllarda Milli Mücadele önderleri ile görüşmemeye özen göstermişti. Lozan sonrasında bile Bristol'un bu tutumu devam etmiş ve 1924 yılına kadar Bristol Ankara'ya gitmemiştir. Göreve başlamasından yaklaşık altı yıl sonra, 1924 yılı Nisan ayında, TBMM'nin Ankara'da açılmasının beşinci yıldönümünde Bristol, Ankara'ya ilk ziyaretini gerçekleştirdi. Bu günlerde Bristol'un zihnini kurcalayan en önemli sorunun Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakta kalmayı başarıp başaramayacağı endişesi olduğu görülür. Bu algı diğer batılı devletlerin doğuyu dizayn etmeye yönelik en önemli beklentileri arasındaydı.

Lozan sonrasında Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerini *de facto* diplomasi olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü, ABD'nin Ankara'da diplomatik mümessilleri ve İstanbul'da yüksek komiseri, Türk topraklarında ise çok sayıda müessesesi bulunuyordu ve 1925 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin de ABD'de ticari ataşesi, 1926 yılı itibarıyla konsolosu bulunmasına rağmen iki ülke arasında karşılıklı tanıma temeline dayalı *de jure* diplomatik ilişki mevcut değildi. Diplomasi tarihinde çok fazla karşılaşılmayan bu durum, ABD'nin Lozan'da imzalanan Antlaşmayı onaylayamamasından kaynaklanıyordu.

Lozan görüşmelerinde de görüldüğü gibi, Haziran ayında başlayan resmi müzakerelerden sonra Amerikan Hükümeti Türk tarafı ile bir an önce antlaşma akdetmek istemiş ve Antlaşmanın Lozan'da imzalanması için ısrarcı olmuş ve 6 Ağustos'ta Antlaşma imzalanmıştı. ABD Hükümeti 1923 yılı Aralık ayında Antlaşmayı Senato onayından geçirmeyi planlıyordu. Ancak, Antlaşma imzalandıktan sonra Amerikan Hükümet katlarında Antlaşmanın onayına karşı bir tereddüt olduğu görülür. Talepler ve vatandaşlık sorununun Lozan'da istenilen şekilde çözülememiş olması, bu tereddüdün ve onay sürecini bir müzakere aracı olarak kullanmak niyetinin temel nedeni olduğu açıktı. Her iki sorun da Ankara'nın esneklik göstermediği konuların başında geliyordu.

Ermeni komitacıların ve Amerikalı destekçilerinin Lozan Antlaşmasını engellemek için ortaya koyduğu argümanlar ve Makyavelist tutum, en sabit fikirli kişileri bile gölgede bırakacak düzeydeydi. Lozan Antlaşması'nın onayı engellenerek bir "pirus zaferi"nin elde edilmesi başarıldı fakat etkileri on yıllar sürecek bir karalama kampanyasına da öncülük ederek arkalarında çözülmesi uzun zaman alacak problemler bıraktılar. Sonuç olarak, Ermeni komitacıları ile misyonerlerin kara propagandasının yıkıcı etkisi Lozan Antlaşması'nın Senato tarafından onaylanmasının önündeki en büyük engel olmuştur.

Lozan Barış Antlaşması imzalandığında Türkiye, yaklaşık 16 milyon nüfusa sahip küçük bir ülkeydi. Antlaşma imzalandıktan sonra Türkiye'nin yeniden örgütlenebilmeye ve yapısal reformlara ihtiyacı vardı. Bu amaçla Cumhuriyet kurulmuş, Halifelik kaldırılmıştı. Amiral Bristol bu dönemin canlı tanığıdır ve günlüklerinde süreçle ilgili önemli bilgiler bulunduğu görülür.

Amiral Bristol'un 1923 yılının sonundan 1927 yılının başına kadar devam eden yaklaşık üç buçuk yıllık *de facto* diplomasi dönemini oldukça ustalıkla yönettiği söylenebilir. Zaman zaman, misyonerlerin idaresindeki okullar, hastaneler, Amerikan vatandaşlarının tabii olduğu hukuki uygulama, ABD Yüksek Komiserliği'nin statüsü ve çifte vatandaşlardan doğan problemler iki ülke ilişkilerinde krizlere neden olsa da, Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti dönemindeki tehditkar uygulamalardan vazgeçtiği görülür. Yaklaşım değişiminde Bristol'un yadsınamaz etkisi vardı. Her ne kadar görevi süresince İstanbul'da ikamet etse de, Bristol diplomatik ilişkilerdeki sorunlara çözüm bulmak için üç buçuk yıllık süre içerisinde dokuz defa Ankara'ya giderek hadiselere yerinde müdahale etmiştir. Bristol'un Ankara'ya ilk ziyareti 1924 yılı Nisan ayında gerçekleşmişti. Aynı yıl Ağustos ayında da Bristol Ankara'yı tekrar ziyaret etmiştir. Bundan sonra Bristol, 1925 yılında iki, 1926 yılında dört ve 1927

yılında bir kez Ankara'ya gitmiştir. En uzun ziyareti 1927 yılında gerçekleştirmiş olduğu *modus vivendi* görüşmeleridir.

Senato'nun Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nı reddetmesi ile beklenmedik bir durum ortaya çıktı. ABD 10 yıldır Türkler ile diplomatik ilişkiye sahip değildi ve dört yıl önce kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımayan tek ülkeydi. Sorunun acil olarak çözülmesi gerekiyordu. Bu amaçla Türkiye-ABD arasında karşılıklı nota değişimi yapıldı ve Joseph Grew Türkiye'ye, Ahmet Muhtar Bey Washington'a Büyükelçi olarak atandı. Kasım ayında görevine başlayan A. Muhtar Bey burada yaptığı çalışmalar ile Amerika'daki Türk karşıtı kamuoyunun Türkiye hakkında bilgi sahibi olmasını sağladı.

Türk-ABD diplomatik ilişkilerinin 1927 yılına kadar geçen, yüzyılı aşkın dönemi içerisinde dikkati çeken en önemli husus; Amerikan müzakerecilerinin devletlerinin çıkarlarını elde etmek için harcadıkları yoğun diplomatik girişimler ve elde etmeyi başardıklarında, kazanımlarından sonuna kadar vazgeçmeye kabullenmeyen dış politika yaklaşımıdır. Örneğin, kapitülasyonlardan, özellikle adli kapitülasyonlardan vazgeçmek ABD için çok zor olmuştur ve 1926 yılında bile ABD adı konulmamış kapitüler haklar talep etmekten geri durmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurucularının kapitülasyonları her ne pahasına olursa olsun geçersiz sayma kararlılık ve iradesi gelecekteki nesillerin üzerinden büyük bir yükü de kaldırmıştır. Çünkü sırf kapitülasyonların getirmiş olduğu yük bile uğrunda bir kurtuluş savaşı vermeye degecek boyuttaydı.

Sonuç olarak, iki ülke ilişkilerinin arada diplomatik bir antlaşma olamadan idare edildiği yaklaşık 10 yıllık süre içerisinde bir kriz çıkmasını engelleyen ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un, ilişkilerin tekrar karşılıklı tanımaya dayalı (*de juro*) olarak başlatılabilmesinde de yoğun katkısı oldu. İki ülke arasında *de juro* diplomatik ilişki kurulduktan sonra 1 Ekim 1929 tarihinde bir "Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması" imzalandı. İkinci antlaşmayı da Ankara Büyükelçisi Grew ABD adına imzalamıştı. Antlaşma beş maddeden oluşmaktaydı ve daha çok ticari ilişkileri düzenlemeye yönelikti. 1929 tarihinde imzalanan Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması ABD için 1923 Lozan Antlaşması'ndan daha az avantaj getirmesine rağmen 1930 yılında Senato tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.

Ahmet Muhtar Bey, ABD'deki görevine başladıktan sonra hemen çalışmaya başladı. Ermeni komitacılarının kara propagandasından bıkan Amerika'daki Türk dostlarının, özellikle kendisine yardım etmeye hazır bekleyen *Washington Post*'un ve Amerikan Hükümeti'nin

desteği ile m¼cadele y¼r¼tmeye karar verdi. 1830 tarihli T¼rk-Amerikan Dostluk ve Seyr¼sefayın Antlaşması'nın 100. Yıldön¼m¼ne gelindiğinde Amerika'da bir asırdır s¼rd¼r¼lm¼ş olan T¼rk karşıtı propaganda artık etkisini kaybetmişti. Amerikan vatandaşları kendilerini bıktıran Ermeni masallarına eskisi gibi sorgulamaksızın inanmıyorlardı. Bu duruma gelinmesinde, Amiral Bristol'un, Ahmet Muhtar Bey'in, T¼rk Derneklerinin, T¼rk dostu Amerikalıların ve Amerikan H¼k¼metinin katkısı b¼y¼kt¼. Yine de o g¼nden bug¼ne T¼rk karşıtlığı belli sayıda Hıristiyan milliyetçisi ve önyargılı Amerikalı nezdinde her zaman taraftar bulabilmeyi başardı.

Amiral Bristol 1932 yılında emekli oldu ve T¼rkiye'nin Amerikalı Dostları (*American Friends of Turkey*) örg¼t¼ne başkan seçildi. Bundan sonra T¼rkiye'ye karşı y¼r¼t¼len kara propagandayı etkisizleştirmek için m¼cadele etti. Bristol'un başında bulunduğu T¼rkiye'nin Amerikalı dostları iki ¼lke arasındaki ilişkilerin d¼zeltilmesine ve T¼rkiye'de k¼t¼phaneler, diş klinikleri, oyun alanları ve spor sahaları yapımına ve en önemlisi T¼rk öğrencilerin ABD'de eğitim görmesi için gerekli bursların bulunmasına b¼y¼k katkıda bulundu.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

*Arşiv Belgeleri**

- 1. Kongre Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü, Bristol Raporları: 1919-1927**
 1. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I**
 2. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-II**
 3. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-III**
 4. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-IV**
 5. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-V**
 6. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-VI**
 7. **Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-VII**
- 2. Journal of the Senate of the US 1920-1926 (ABD Senato Tutanakları)**
- 3. British War Cabinet Records 1917-1922 (İngiliz Savaş Kabinesi Raporları)**
- 4. US Congress Reports 1815-1926 (ABD Kongre'sine Sunulan Raporlar)**

*Resmi Belgeler***

- 1. Journal of the House of the Representatives of the US 1817-1917**
(ABD Kongre Bültenleri)
- 2. US Congress Records 1796-1927 (Kongre Tutanakları)**
- 3. US Congress Executive Documents The House of Representatives 1867-1895**
(ABD Temsilciler Meclisi İdari Tutanakları)
- 4. TBMM Zabıt Ceridesi**
- 5. TBMM, Gizli Celse Zabıtları**
- 6. Papers Relating To Foreign Relations of US 1861-1927 (PRFRUS)**
(ABD'nin Dış İlişkileri ile ilgili Belgeler)
PRFRUS 1861 (1861), C. I, Washington: Government Printing Office.
PRFRUS 1862 (1864), Part II, Washington: Government Printing Office.

* Arşiv Belgelerinin tarih ve klasör numaraları metin içindeki dipnotlarda verilmiştir.

** Resmi Belgelerin tarih ve sayı numaraları metin içindeki dipnotlarda verilmiştir.

PRFRUS 1863 (1866), Part IV, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1866-'67 (1867), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1871-'72 (1872), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1875-'76 (1876), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1877 (1877), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1878-'79 (1879), C. I, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1880-'81 (1881), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1888-'89 (1889), C. 1, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1888-'89 (1889), C. 2, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1889-'90 (1890), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1890-'91 (1891), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1893-'94 (1895), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1895 (1896), Part II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1901 (1902), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1902 (1903), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1903 (1904), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1904 (1905), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1905 (1906), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1907 (1910), Part II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1908 (1912), Washington, Government Printing Office.

PRFRUS 1909 (1914), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1911 (1918), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1912 (1919), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1914 (1922), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1915 (1924), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1916(1925), December 5, 1916, Washington: Government Printing Office..

PRFRUS Supplement 2 to the World War, 1917 (1932), C. I, Washington:
Government Printing Office.

PRFRUS Supplement 2 to the World War, 1917 (1932), C. II, Washington:
Government Printing Office.

PRFRUS The Lansing Papers 1914-1920 (1939), C. I, Washington: Government
Printing Office.

PRFRUS The Lansing Papers 1914-1920 (1940), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1918, Supplement 1 to the World War (1933), C. I, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1918 (1930), Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1918, Supplement 1, The World War (1933), C. I, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1919 (1934), C. II, Washington: USA Government Printing Office.

PRFRUS The Paris Peace Conference 1919, C.I, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS The Paris Peace Conference 1919 (1942), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS The Paris Peace Conference 1919 (1943), C. III, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS The Paris Peace Conference 1919 (1946), C. V, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS The Paris Peace Conference 1919 (1946), C. VI, Washington: Government Printing Office.

The Paris Peace Conference 1919, C. VII, Washington: Government Printing Office.

The Paris Peace Conference, 1919, C. IX, Washington; Government Printing Office.

PRFRUS The Paris Peace Conference 1919 (1945), C. XI, Government Printing Office, Washington.

PRFRUS The Paris Peace Conference 1919 (1947), C. XII, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1920 (1936), C. III, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1921 (1936), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1922 (1938), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1923 (1938), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1924 (1939), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1925 (1940), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1926 (1941), C. II, Washington: Government Printing Office.

PRFRUS 1927 (1942), C. III, Washington: Government Printing Office.

*Gazeteler****

1. Baptist Missionary Magazine: 1873-1895
2. Chicago Daily Tribune: 1915-1926
3. Chicago Defender: 1914
4. Daily Morning Chronicle: 1968
5. Los Angeles Times: 1895-1927
6. The Mail: 1922
7. Manchester Guardian: 1918-1922
8. Observer:1828-1853
9. New York Times: 1851-1939
10. San Francisco Chronicle: 1870-1919
11. Wall Street Journal: 1897-1927
12. Washington Post: 1868-1927

Diğer Kaynaklar

Açıkses, Erdal (1998), “Lozan’da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1921 Tarihli Antlaşma”, **Atatürk Yolu Dergisi**, VI, (21), Ankara, 8-31.

_____, (2003), **Amerikalıların Harput’taki Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ahmet Cevdet Paşa (2010), **Sultan Abdülhamid’e Arzlar (Ma’ruzat)**, (Haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Ahmet Rustem Bey (2001), **Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi**, (Çev. Cengiz Aydın), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Akandere, Osman, Semiz, Yaşar (2011), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Akar, Hulusi (2005), **Harbord Military Mission to Armenia: “The Story of an American Fact Mission and its effects on Turkish-American Relations**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi University, SBE.

*** Kullanılan gazetelerin; tarihleri, sayfa numaraları ve haber başlıkları metin içinde verilmiştir.

- Akgün, Seçil (1981), **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesi'ne Dair Raporu**, İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları.
- _____, (1988), "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", **Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl 1, (1), 1-12.
- _____, (1992) "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", **OTAM**, (3), 1-16.
- Alan, Gülbadi (2008), **Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ali, Othman (1997), "The Kurds and the Lausanne Peace Negotiation, 1922-23", **Middle Eastern Studies**, 33, (3), 521-534.
- Andromidas, Dean (2009), "When America Fought the British Empire And Its Treacherous Sykes-Picot Treaty", **Executive Intelligence Review**, 36, (3), 18-31.
- Angell, James B. (1901), "The Turkish Capitulations", **The American Historical Review**, 6, (2), 254-259.
- Arıkan, Zeki (2005), "Lozan Görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (61-80), Ankara: Türk Tarih Kurumu. 61-80.
- Armaoğlu, Fahir (1991), **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____, (1997), "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 37, (XIII).
- Aşkun, Vehbi Cem (1963), **Sivas Kongresi**, İstanbul: İnkılap Aka Yayınları.
- Ata, Bahri (2000), "The Influence of an American Educator (John Dewey) on the Turkish Educational System, **The Turkish Yearbook**, 31., 119-130.
- Ataöv, Türkkaya (2006) "Osmanlı İstanbul'unda Üç Latin Amerikalı", **Belleten**, C. LXX, S. 258, Ankara: Türk Tarih Kurumu. 775-780.
- Ayışığı, Metin (2004), **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aytekin, Halil (2000), **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aytepe, Oğuz (1999-2003) "Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 24, 475-486.

- Bakeless, John (1927), “*Now that the Turk Aspires Western Civilization*”, **Washington Post**, Januray 9. s. BR3.
- Barton, James L. (1906), “One Hundred Years of American Foreign Missions: An Interpretation”, **The North American Review**, 183, (601), 745-757.
- Baykal, Bekir Sıtkı (1989), **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Beers, Henry P. (1943), “US Naval Detachment in Turkish Waters, 1919-1924” **Military Affairs**, 7, (4), 209-220.
- Bent, Silas (1923), “*Uprooting of Greeks in Turkey a Modern Exodus of Outcasts*”, **New York Times**, January 21. s. 5.
- Berber, Engin (2005), “Mübadeleye Bugünden Bakmak”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (143-168), Ankara: Türk Tarih Kurumu., 143-168.
- Bilgen, Deniz (1996), “Wilson Belgelerinde Türk Kamuoyu’nun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması”, **Atatürk Yolu Dergisi**, 5, (18), 123-130.
- Bilgiç, Bestami S. (2011), **Doğu Karadeniz Rumları: İsyân ve Göç (1919-1923)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bilgin, Mustafa Sıtkı (2005), “Lozan Konferansı’nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye’nin Karşı Siyaseti”, **Bellekten**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 254 (LXIX), 367-283.
- Bilmez, Bülent (2000), “The Place of the Turkish Independence War in the American Press (1918-1923)”, **Turkish Year Book**, (31), 51-74.
- Bilsel, Cemil (1998), **Lozan**, C. II, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Binark, İsmet (2001), **Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim**, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını: 16.
- Brecher, F. W. (1988), “Revisiting Ambassador Morgenthau’s Turkish Peace Mission of 1917”, **Middle Eastern Studies**, 24, (3), 357-363.
- Brown, Philip (1911), “Turkey and the United States”, **The Journal of Race Development**, 1 (4), 447-459.
- Brown, Philip Marshall (1926), “*For Peace with Turkey*”, **New York Times**, April 21. s.14.
- _____, (1920), “The Mandate Over Armenia”, **The American Journal of International Law**, 14 (3), 396-399.

- _____, (1923), "The Lausanne Conference", **The American Journal of International Law**, American Society of International Law, 17 (2), 290-296.
- _____, (1924), "From Sevres to Lausanne", **The American Journal of International Law**, American Society of International Law. 18 (1), 113-116.
- _____, (1927), "The Lausanne Treaty", **The American Journal of International Law**, 21, (3), 503-505.
- Bryson, Thomas A. (1974), "Admiral Mark L. Bristol, an Open Door Diplomat in Turkey", **International Journal of Middle East Studies**, 5 (4), 450-467.
- Cahen, Claude (1994) **Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, İstanbul: 3. Baskı, e yayınları.
- Cardashian, Vahan (1916), "*Turkey's Account With Civilization*", **New York Times**, June 26.
- _____, (1918), "*The loss of Baku, Armenians will Remain Loyal to the Cause of Allies*", **New York Times**, September 23.
- _____, (1925), "*Conditions in Turkey*", **New York Times**, February 15. s. 12.
- _____, (1925), "*The Kurdish Rebellion*", **New York Times**, April 12. s. 12.
- _____, (1925), "*Armenia and Turkish Oil*", **New York Times**, June 28. s. 10.
- Cemal Paşa (2010), **Hatıralar**, Haz. Alpay Kabacalı, 5. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cox, Samuel Sullivan (2010), **Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları 1885-1887**, (Çev. Gül Çağalı) İstanbul: Güven, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cunliffe-Owen, Frederic (1922), "*Venizelos May Turn up in Athens*", **New York Times**, June 4. s. 32.
- _____, (1922), "*Sees Beginning of Great War*", **New York Times**, September 17. s. 37.
- _____, (1923), "*Widow of Kemal May Rule Turkey*", **New York Times**, December 23. s. 5.
- Çalık, Ramazan (2005), "Lozan Konferansı'nın Alman Basınındaki Yankıları", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (33-60), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çalışlar, İpek (2011), **Biyografisine Sığmayan Kadın Halide Edib**, 2. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
- Çavdar, Tevfik (1974), **Milli Mücadele'nin Ekonomik Kökenleri**, İstanbul: Köz Yayınları.

- Çelik, Kemal (1999), **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çiçek, Kemal (2005), “Amerikan Ermeni Derneklerinin Lozan Görüşmeleri Esnasındaki Faaliyetleri”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (119-141), Ankara: Türk Tarih Kurumu..
- Daniel, Robert L. (1959), “The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927”, **The Missipi Valley Historical Reivew**, 46, (2), 252-275.
- Dearborn, Henry A. S. (1819), **A Memoir of Commerce and Navigation in the Black Sea, Trade and Maritime Geography of Turkey and Egypt**, Boston: I. Cilt, Velles and Lilly.
- Delgadillo, Charles Edward (2002), **Facing the New Turkey: The Turco-Amerikan Treaty of Lausanne, 1900-1927**, Yayınlanmamış Master Tezi, California State University.
- DeNovo, John A. (1959), “A Railroad for Turkey: The Chester Project, 1908-1913”, **The Business History Review**, 33 (3), 300-329.
- _____, (1968), **American Interests and Policies in Middle East, 1900-1939**, 2nd Edition, Minnesota: University of Minnesota.
- Dilek, Mehmet Sait (2009), **Türk Amerikan Siyasi İlişkileri (1914-1923)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE.
- Durham, Whitney Dylan (1910), **The 1920 Treaty of Sérvés and the Struggle for a Kurdish Homeland in Iraq and Turkey Between World Wars**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Oklahoma State University.
- Duru, Orhan (2007), **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları**, 5. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dyer, Gwynne (1972), “The Turkish Armistice of 1918: The Turkish Decision for a Separate Peace, Autumn 1918”, **Middle Eastern Studies**, 8 (2), 143-178.
- Earle, Edward Mead (1924), “The Turkish Petroleum Company-A Study in Oleaginous Diplomacy”, **Political Science Quarterly**, 39 (2), 265-279.
- Eliot, Charles W. (1919), “*America Will Carry on*”, **New York Times**, April 12.
- Ellis, William T. (1919), “*Armenians in Panic*”, **Washington Post**, June 23. s. 4.
- _____, (1919), “*Turks Merit Hanging*”, **Washington Post**, September 19. s. 9.
- _____, (1919), “*U.S. Faces Big Job*”, **Washington Post**, August 3. ES3.
- _____, (1924), “*Ratification of Turkish Treaty*”, **New York Times**, April 20. s. I72.

- _____, (1927), “*New Turkey Declared to be Product of Slogans Issued to the World by Wilson During World War*”, **Washington Post**, January 2. s. 45.
- Engin, Vahdettin (2010), **Pazarlık**, İstanbul; Yeditepe Yayınları.
- Erhan, Çağrı (2000), “The American Perception of the Turks: An Historical Record”, **Turkish Year Book**, (31), 75-97.
- _____, (2001), **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara: İmge Kitabevi.
- _____, (2005), “Lozan’ın Genel Çerçevesi”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (11-16), Ankara: Türk Tarih Kurumu. 11-16.
- Erol, Mine (1972), **Türkiye’de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, Giresun: İleri Basımevi.
- _____, (1973), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Büyükelçisi A. Rüstem Bey**, Ankara: Bilgi Basımevi.
- _____, (1982), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Konya: Damla Matbaacılık ve Tic.
- Etem, Sadri (1933), “Cumhuriyet’in On Senelik Demiryolu Politikası”, **Yeni Türk**, 11-14, 1034-1052.
- F. Gates, Calep (1927), “*Admiral Bristol’s Work*”, **New York Times**, June 6. s. 20.
- Fontenov, Marquise de (1919), “*Woman Educated in America Fights Allies in Turkey*”, **Washington Post** June 27. s. 6.
- Franco-Turkish Agreement Signed at Ankara on October 20, 1921** (1923), The American Journal of International Law, S. 17, No:1, Supplements, Official Documents, 58-61.
- Gerard, James W. (1924), “*Obligations to Armenia*”, **New York Times**, February 5. s. 22.
- _____, (1925), “*Armenia and Lausanne*”, **New York Times**, June 14. s. 14.
- Girici, Abdülgani (2011), **1920 Adana Ermeni Mezalimi Hatıraları**, (Der. Yusuf Turan Günaydın), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Goloğlu, Mahmut (2010), **Türk Devrim Tarihi**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayını.
- Gordon, Leland J. (1928), “Turkish-American Treaty Relations”, **The American Political Science Review**, 22 (3), 658-669.
- _____, (1931), “Turkish American Controversy Over Nationality”, **The American Journal of International Law**, 25 (4), 658-669.

- Gönlübol, Mehmet vd. (1996), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Grabill, Joseph L. (1971), **Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy, 1810-1927**, Minnesota: University of Minnesota.
- Grannon, El Ryley (1919), “*Want Armenia Data, Senators to Demand Harbord’s Report Aganist Mandate*”, **Washington Post**, October 27. s. 1.
- Grasty, Cahrls H. (1919), “*Wants one Mandate for all of Turkey*”, **New York Times**, November 2.
- _____, (1919), “*Greeks in Smyrna by Secret Treaty*”, **New York Times**, November 28.
- Grew, Joseph C. (1966), **Atatürk ve İnönü, Bir Amerikan Elçisi’nin Hatıraları**, (Çev. Muzaffer Aşkın), İstanbul: Akşam Kitap Kulübü.
- _____, (1999), **Yeni Türkiye, Amerika’nın İlk Türkiye Büyükelçisi’nin Anıları**, (Çev. Kadri Mustafa Orağlı), İstanbul: Multilingual.
- Grey, Sir L. Mallet to Sir Edward, Constantinople, August 20, 1914 (1914), **Correspondence Respecting Events Leading to the Rupture of Relations with Turkey**, London: Harrison and Sons.
- Güler, Yavuz (2005), “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 6 (1), 227-240.
- Günay, Nejla (2008), “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, **Akademik Bakış**, 1 (2), 107-119.
- Hall, William H. (1918), **Reconstruction in Turkey**, New York: Private Distribution Only.
- Hanton, Lavinia (1918), “*Bombarding Ships Rescue 2,000 Greeks*”, **New York Times**, April 17.
- Herrick, George F. (1923), “*Turkish Treaty Questions*”, **New York Times**, December 12. s. 20.
- Hershey, Burnet (1922), “*Kemal and the Allies’ Policies*”, **New York Times**, October 8. s. 49.
- Hillard, H. L. (1918), “*Arms for Armenia, In Favor of American Support for a War on the Turks*”, **New York Times**, June 4.
- Hobart Paşa’nın Anıları** (2010), (Çev. Derin Türkömer), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

- Hovannisian, Richard G. (1971), **The Republic of Armenia, C.I: 1918-1919**, Los Angeles: Printed by University of California.
- Hurewitz, J. C. (1983), "Türk-Amerikan İlişkileri ve Atatürk", **Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk**, İstanbul: Nejet F. Eczacıbaşı Vakfı Yayını, 483-514.
- İşıklı, Aytaç, Balkan, Mumin (2008), **Fotoğraflarla Türk Fuarçılığı**, İstanbul: İstanbul Fuar Merkezi Yayınları-3.
- İbn-i Haldun (2004), **Mukaddime**, C. I, (Çev. Haluk Kendir), Ankara: Yeni Şafak Kültür Yayınları.
- İlkin, Selim (1984), "1922-1923 Yılları Türkiye'sinde bir Yabancı Sermaye Girişimi, Chester Demiryolu Projesi", **Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981) Bildiriler ve Tartışmalar**, 2. Baskı, Ankara: İş Bankası Yayınları. 739-781.
- İpek, Nedim (1995), "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", **OTAM**, 6. 257-280.
- James, Edwin L. (1919), "*Expect us to Refuse Mandate for Turkey*", **New York Times**, October 28.
- _____, (1919), "*Turkish Question Confuses Allies*", **New York Times**, December 29.
- _____, (1920), "*Think Armenia Faces Destruction, French Expert Believe that The New State Cannot last Without Outside Aid*", **New York Times**, May 30. s. 5.
- _____, (1922), "*Turks Blocked in Attempt to Regain Western Thrace*", **New York Times**, November 23. s. 2.
- _____, (1922), "*Shadow of Failure Seen at Lausanne*", **New York Times**, November 30. s. 2.
- _____, (1922), "*Turks Proclaim Banishment Edict to 1.000.000 Greeks*", **New York Times**, December 2. s. 2.
- _____, (1922), "*Allies' Proposals For Straits Regime Win Favor of Turks*", **New York Times**, December 9. s. 2.
- _____, (1922), "*New Greek Appeal to America*", **New York Times**, December 16. s. 2.
- _____, (1923), "*Allies Abandoning Minority Cause*", **New York Times**, January 10. s. 3.
- Jastrow, Morris (1919), "The Turks and the Future of the Near East", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Sayı 84, International Reconstruction, 30-40.
- Jeffrey, Keith, Sharp, Alan (1993), "Lord Curzon and the Use of Secret Intelligence at the Lausanne Conference: 1922-1923", **Turkish Year Book**, 23, 79-87.

- Kaçaznuni, Ovanes (2006), **Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor)**, (Çev. Arif Acaloğlu), İstanbul: 7. Baskı, Kaynak Yayınları.
- Kantarıcı, Şenol (2008), "Osmanlı'da Onurlu Bir Diplomat ve Milli Mücadele'nin Önemli Siması: Ahmet Rüstem Bey", **Atatürk Yolu Dergisi**, 42, 247-285.
- Karacan, Ali Naci **Lozan**, (2010), (Haz. Hulusi Turgut), 2. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karal, Enver Ziya (2003), **Osmanlı Tarihi VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)**, 6. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (2007), **Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, 7. Baskı Ankara: V. Cilt, Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, Kemal H. (1985), "The Ottoman Emigration to America, 1860-1914", **International Journal of Middle East Studies**, 17, (2), 175-209.
- Kırmızı, Abdulhamit (2007), **Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kieser, Hans Lukas (2001), "Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia, The Interactions Between Alevis and Missionaries in Ottoman Anatolia", **Die Welt Des Islams**, 41 (1), 89-111.
- King, William H. (1926), "*Urges the Defeat of Lausanne Treaty*", **New York Times**, April 12. s. 8.
- Kocabaşoğlu, Uygur (2000), **Anadolu'daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kuneralp, Sinan (2000), "Ottoman Diplomacy and the Controversy Over the Interpretation of Article 4 of the Turco-American Treaty of 1830", **Turkish Year Book**, 31, 7-20.
- Kurat, Akdes Nimet (1959), **Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış**, Ankara: Doğu Limited Şirketi.
- Kutay, Cemal (1979), **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Küçük, Cevdet (2005), "Lozan'a Göre Türkiye Dışındaki Azınlıklar", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (197-204), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 197-204.
- Leland J. Gordon (1932), **American Relations with Turkey, 1830-1930 An Economic Interpretation**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Libaridian, Gerard (1957), **The Ideology of Armenian Liberation, The Development of Armenian Political Thought Before the Revolutionary Movement (1639-1885)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California.
- Lippe, John M. Vander (1993), "The "Other" Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations", **Turkish Year Book**, 23, 31-63.
- Littlefield, Walter (1924), "*Turkey in Turmoil over Caliphate*", **New York Times**, January 6. s. E7.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. IV, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. V, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. VI, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. VII, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler** (2001), (Çev. Seha L. Meray), 3. Baskı, C. VIII, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lybyer, Albert Hower (1922), "Turkey under the Armistice", **The Journal of International Relations**, 12, (4), 447-473.
- MacFie, A. L. (2001), "British Intelligence and the Turkish National Movement, 1919-1922", **Middle Eastern Studies**, 37 (1), 1-16.
- _____, (2002), "British Views of the Turkish National Movement in Anatolia, 1919-22", **Middle Eastern Studies**, 38 (3), 27-46.
- Malkasian, Mark (1984), "The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927", **International Journal of Middle East Studies**, 16 (3), 349-365.

- Marashlian, Levon (1992), **The Armenian Question from Sérvés to Lausanne, Economics and Morality in America n and British Policies 1920-1923**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California.
- Martin, Lawrence (1924), “The Chester Concession”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Raw Materials and Foodstuffs in the Commercial Policies of Nations, 112, 186-188.
- Moralı, Nail, (2009), **Mütarekede İzmir Olayları**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Moranian, Suzanne Elizabeth (1994), **The American Missionaries and Armenian Question**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Wisconsin.
- Morgenthau, Henry (1918), **Secrets of the Bosphorus**, London: Hutchinson & Co.
- _____, (1921a), “The Attitude of the United States toward Europe”, **Annals of the American Academy of political and Social Science**, , The Place of USA in a World Organization for the Maintenance of Peace, 96, 68-69.
- _____, (1921b), “The Place of the United States in a World Organization for the Maintenance of Peace”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 96.
- _____, (1922), **All in Life Time**, New York: Doupleday, Page & Company.
- Mustafa Kemal Atatürk, (b.t.y.) **Nutuk**, Beşiktaş Trabzonlular Derneği, İstanbul.
- Nevinson, Henry W. (1920), **The Dardannels Champaign**, 3rd Edition, London: Nisbet & Co. Ltd.
- Noorigian, Peniamin (1918), “*Hertling Omits Armenia*”, **New York Times**, March 1. s. 10.
- Odell, Ralph M. (1912), **Cotton Goods in Turkey Part I**, Washington: Department of Commerce and Labor, Special Agents Series No. 54, Government Printing Office.
- Oliphant, Laurence (1877), “Christian Policy in Turkey”, **The North American Review**, 124, (255), 190-213.
- Oulahan, Richard V. (1919), “*British Should Keep Sultan in Europe*” **New York Times**, May 20.
- Ökçün, Gündüz (1968), **Türkiye İktisad Kongresi, 1923 İzmir; Haberler, Belgeler, Yorumlar**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını.
- Öksüz, Hikmet, Aktaş, Hayati (2007), “Pontus Meselesi’nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması”, **Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu**, Trabzon: Serander Yayınları, 307-334.

- Öksüz, Hikmet, Köse, İsmail (2012), “Milli Mücadele Döneminde Karadeniz’deki Amerikan Savaş Gemileri”, **IV. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu**, KTÜ Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi, Trabzon, 265-284.
- Öksüz, Melek (2010), “Osmanlı Topraklarında Hukuki Statü Arayışı ve Varlık Mücadelesinde Amerikan Kurumları”, **History Studies**, 2 (1), 147-187.
- Özalp, Kazım (1998), **Milli Mücadele 1919-1922-I**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özdemir, Biltekin (2009), **Osmanlı Devleti Dış Borçları, 1854-1954 Döneminde Yüz Yıl Süren Boyunduruk**, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.
- Özdemir, Hikmet vd. (2010), **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, Üçüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özsoy, Hasan (1995), **Kayseri’de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE.
- Pasley, Kaye Suzanne (1998), **The Collapse of British Imperialism in Turkey 1919- to 1923**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mississippi State University.
- Patrick, Mary Mills (1925), “*The Turco American Treaty*”, **New York Times**, September 25. s. 14.
- Paullin, Charles Oscar (1912), **Diplomatic Negotiations of American Naval Officers 1778-1883**, Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Pepper, Charles M. (1907), **Report on Trade Conditions in Asiatic Turkey**, Senate, Document No: 82, Washington: Government Printing Office.
- Peterson, Merril D. (2004), **America and Armenian Genocide, 1915-1930 And After Starving Armenians**, Virginia: University of Virginia.
- Ramsay, William M. (1897), **Impressions of Turkey During Twelve Years’ Wanderings**, London: Hotter and Stoughton.
- Reinharz, Jehuda (1992), “His Majesty’s Zionist Emissary: Chaim Weizmann’s Mission to Gibraltar in 1917”, **Journal of Contemporary History**, 27 (2), 259-277.
- Reisser, Wesley James (2010), **From a World of Empires to a World of Nation-States: America at the Paris Peace Conference** Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California.
- Renouvin, Pierre (2004), **1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918**, İstanbul: Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi.

- Rue, Larry (1922), “*Near East Finds Kurd Atrocities a Curzon Myth*”, **Chicago Daily Tribune**, May 1. s. 4.
- _____, (1922), “*Mr. Yowell’s Yowl Gets Turks’ Angora*”, **Chicago Daily Tribune**, May 18. s. 4.
- Said, Edward W. (2010), **Şarkiyatçılık, Batı’nın Şark Anlayışları**, (Çev. Berna Ülner), 5. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Schoenberg, Philip Ernest (1977), “The Evaluation of Transport in Turkey (Eastern Thrace and Asia Minor) Under Ottoman Rule, 1856-1918”, **Middle Eastern Studies**, 13 (3), 359-372.
- Selden, Charles A. (1919), “*Anxious to Hand us Armenian Mandate*”, **New York Times**, March 1.
- _____, (1919), “*Our Envoys Favor Mandate for Turkey*”, **New York Times**, May 23. s. 5.
- Semiz, Yaşar (1995), **Türk Amerikan Münasebetleri Işığında Chester Demiryolu Projesi, 1909-1926**, 3. Baskı, Ankara: Saray Kitabevi..
- Sevinç, Gülsen, Fazlıoğlu, Ayşe (2000), “Turkish Participation to 1893 Chicago Fair”, **Turkish Year Book**, 31, 21-30.
- Smith, G. S. (1927), “*The New Turkey*”, **Washington Post**, December 9. s. 9. s. 6.
- Sonyel, Salahi R. (1995) **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (1995), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (2008), “İngiliz Gizli Belgelerine Göre Lozan Konferansı’nın Perde Arkası”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (17-32), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 17-32.
- Soysal, İsmail (1997), “Türk Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri”, **Bellekten**, C. 41, Sayı 162, Türk Tarih Kurumu, 257-276.
- Srodes, James (1999), **Allen Dulles, Master of Spies**, Washington: Regnery Publishing Inc.
- Stanoff, Vladimir A. (1919), **Reports and Letters of American Missionaries, Referring to the Distribution of Nationalities in the Former Provinces of European Turkey, 1858-1918**, Sofia.
- Stoddard, Lothrop (1922), **The New World of Islam**, London: Chapman and Hall Ltd.

- Stowell, Ellery C. (1941), "The Appointment of Assistant Secretary of State G. Howland Shaw and Our Foreign Service", **The American Journal of International Law**, 35 (2), 340-345.
- Streit, Clarence K. (1924), "*Kemal Feeling Loss of Power*" **Los Angeles Daily Times**, June 30. s. I5.
- _____, (2011), **Bilinmeyen Türkler, Mustafa Kemal Paşa, Milliyetçi Ankara ve Anadolu'da Gündelik Hayat, Ocak-Mart 1921**, (Haz. Heath W. Lowry), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Sürmeli, Serpil (2005) "Ankara'da Amerikalı Bir Gazeteci: Clair Price", **Atatürk Dergisi**, 4, 21-43.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y. (1946), "*XIX Asır'da Türk Amerikan Münasbetleri*", **Akşam**, 18 Nisan 1946.
- Şimşir, Bilal N., (1990), **Lozan Telgrafları-I, (1922-1923)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (1994), **Lozan Telgrafları-II (Şubat –Ağustos 1923)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (1997), "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu, 41 (162), 277-356.
- _____, (2001), "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası", **Ermeni Araştırmaları**, 3.
- _____, (2003), **The Genesis of the Armenian Question**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (2005), "Lozan'a Göre Azınlıklar", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (171-195), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 171-195.
- _____, (2006), **Ankara, Ankara Bir Başkentin Doğuşu**, Ankara, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi.
- Talat Paşa'nın Anıları** (2009), (Haz. Albay Kabacalı), 5. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tayla, Mustafa (2001), **Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dokümanter İncelemesi**, Ankara: SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi 3.
- Tevetoğlu, Fethi (1987), "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)", **Atatürk Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 10, (IV), 197-207.

The Treaty with Turkey, Statements and Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne (1926), New York: General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey.

Togan, Zeki Velidi, (1985) **Tarihte Usul**, 4. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Trask, Roger R. (1964), “The United States and Turkish Nationalism: Investments and Technical Aid During the Atatürk Era”, **The Business History Review**, International Government-Business Issue, 38 (1), 58-77.

Treaty of Commerce and Navigation Between the United States of America and Turkish Republic (1931), The American Journal of International Law, Supplement: Official Documents, 25 (2), 116-119.

Turan, Ömer (2005), “Lozan Konferansı’nda Amerikan Misyonerleri”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (205-239), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 205-239.

Turlington, Edgar (1924), “The Settlement of Lausanne”, **The American Journal of Internatinal Law**, 18, (4), 696-706.

Uluğbay, Hikmet (2005), “Musul Sorunu”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, (83-96), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 83-96.

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162) (2000), (Çev. Hırant D. Andreasyan), 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2003), **Osmanlı Tarihi, II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar**, 6. Baskı, Ankara: II. Cilt, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu.

Ülman, A. Haluk (1961), **İkinci Cihan Savaşı’nın Başından Truman Doktrini’ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

Ürekli, Fatma (2007), **Belgelerle 1889/1894 Osmanlı-Amerikan Yardımlaşması**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Washburn, George (1909), **Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College**, Boston and New York: The University Press of Cambridge.

Williams, T. Walter (1925), “*Americans Popular with Modern Turks*”, **New York Times**, April 27, 1925. s. 32.

- Williams, Talcott (1921), **Turkey, A World Problem of To-day**, New York: Doubleday, Page & Company.
- Woolsey, T. S. (1917), "The Relations Between United States and the Central Powers", **The American Journal of International Law**, 11, (3), 628-630.
- Yalçın, Semih (2007), **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, 2. Baskı, Ankara: Gazi Üniversitesi Kitabevi.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin (2006), "The Modernization of the Ottoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of Ismail Ferruh Efendi to London (1907-1800)" **A Bridge Between Cultures**, İstanbul: The Isis Press, 51-67.
- Yale, William, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", **World Politics**, 1, (3), 308-320.
- Yalman, Ahmet Emin (1997), **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim-2, 1923-1973**, (Haz. Şadi Erdiç), C. 2, İstanbul: Pera Orient Yayınları.
- Yavuz, Bige (1994), **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yaylalier, Dinç (1996), **American Perceptions of Turkey, 1919-1927**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Utah.
- _____, (1998), "Türk Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'un Rolü 1919-1927", **Türk Yurdu**, 125 (18), 38-43.
- _____, (1999a), "Türk Amerikan Ticaret İlişkileri 1919-1923", **Türk Yurdu**, 145 (19), 20-43.
- _____, (1999b), "Lozan Konferansından Sonra Türk-Amerikan İlişkileri 1923-1927-I", **Türk Yurdu**, 143 (19), 16-20.
- _____, (1999c), "Lozan Konferansı'ndan Sonra Türk-Amerikan İlişkileri, 1923-1927-II", **Türk Yurdu**, 144 (19), 36-42.
- Yenovkian, Rev. S.S. An Armenian Refugee, (1896), **Martyred Armenia, A Brief Description of the Recent Horrible Massacres of The Christian Armenians in Turkey**, Cleveland Co.
- Yılmaz, Şuhnaz (2006), "Challenging the Stereotypes: Turkish-American Relations in the Inter-War Era", **Middle Eastern Studies**, 2 (42), 223-237.
- Zachs, Fruma (2005), "From The Mission to the Missionary: The Bliss Family and the Syrian Protestan Collage (1866-1920)", **Die Welt des Islams**, New Series, 2 (45), 255-291.

İnternet Kaynakları

Url.<http://www.ucsb.edu/database> [20.06.2012]

Url.http://tite.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&icerik_id=125 [10.04.2011]

Url.<http://www.jstor.org/> [18.12.2011]

Url.<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10290.pdf> [10.05.2011]

Url.<http://www.felsefe.net/genel-tartisma-alani/3860-ataturkle-ilgili-kaynak-kitaplar.html>
[25.03.2012]

Url.<http://www.akademiktarih.com> [08.06.2012]

Url.<http://www.historystudies.net> [14.10.211]

Url.<http://digicoll.library.wisc.edu/FRUS/Browse.html> [21.07.2011]

Url.<http://www.archive.org/stream/newworldofislam00sto-drich#page/n7/mode/2up>
[18.06.2012]

EKLER

EK I: TEZ'DE İSMİ GEÇEN TARİHİ KİŞİLER*

- Ahmet Rüstem Bey (Alfred Bilinsky):** Polonya asıllı Osmanlı vatandaşı, Washington büyükelçisi iken *personanongrata* ilan edilerek görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Balkan Savaşlarına er olarak katılmış, Milli Mücadele içinde yer almıştır.
- Alexander Khatisian (Aleksandr Hatisyan):** Taşnak Sutyana Üyesi, 28 Mayıs 1919 yılına kadar Ermenistan Dışişleri Bakanlığı, 28 Mayıs 1919 - 5 Mayıs 1920 yılları arasında ise Başbakan olarak görev yapmıştır. Görevi süresince ve sonrasında Kilikya'nın Ermenilere verilmesi için aktif olarak çalışmıştır.
- Andrew Jackson:** 1829-1837 yılları arasında yedinci ABD Başkanı. Türk-Amerikan Dostluk ve Seyrüsefayın antlaşması bu dönemde imzalanmış, Jackson tarafından 1831 yılında onaylanmıştır.
- Avetis AhroniyanA. Aharonian:** 1866 yılında İğdir'da doğdu, Taşnak Sutyana üyesi, 1917 yılında Ermenistan parlamentosuna seçildi ve Cumhurbaşkanlığı görevini yürüttü. 1919 yılında Paris Barış Konferansı'nda Ermenistan'ı temsil etti. Sevr'i Ermenistan adına imzaladı. Lozan Konferansı'nda da bulundu.
- Baron Hayashi:** Japonya Londra Büyükelçisi, Lozan'da birinci delege olarak görev yapmıştır.
- BogusNubar Paşa:** Osmanlı vatandaşı Ermeni. Hınçak Çetesi üyesi. Paris'teki Ermeni delegasyonunun başkanı. Eski bir Osmanlı paşası. I. Dünya savaşı süresince ve Paris Barış Konferansı'nda yürüttüğü Osmanlı karşıtı politika ile bilinir.
- Caleb F. Gates:** Robert Koleji Müdürü, Ermeni propagandası muhaliflerinden. Bristol'un isteği ile Lozan Konferansı'nın ilk kısmında ABD heyetine danışmanlık yapmıştır.
- CamilleBarrère:** Fransa'nın İtalya Büyükelçisi, Lozan görüşmelerinde başdelege olarak görev yapmıştır.
- CamilleGarroni:** İtalya İstanbul Yüksek Komiseri, Lozan'da başdelegeolarak görev yapmıştır.
- ChaimAzrielWeizmann:** Siyonist lider. İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour ile Siyonist davasının gerçekleşmesi için çalışmıştır. Weizman, 1917 Mayıs'ında Morgenthau ve Wilson'un Osmanlı ile ayrı barış imzalamaya girişimini Siyonist davasına zarar vereceği için engellemiştir.
- Charles R. Crane:** King-Crane Raporunu hazırlayan kurulun eş başkanı Amerika'nın Türkiye üzerine güdüm komiseri.
- Colby M. Chester:** Amiral, ilk olarak Kentucky savaş gemisi ile 1900 yılında İstanbul'a geldi ve daha sonra Chester Projesi girişimini başlattı.
- David Offley:** 1811 tarihinde İzmir'de Amerikan Ticaretevi'ni kuran Amerikalı tacir. Offley, konsoloslugu Babiali tarafından akredite edilmemesine rağmen, 1830 tarihli Dostluk, Ticaret ve Seyrüsefayın antlaşması imzalanıncaya kadar ABD konsolosu gibi davranmış, ABD ile yazışmalarında İzmir Konsolosu imzasını kullanmıştır.
- David Porter:** Amiral, ABD'nin Cezayir Konsolosu olarak görev yaptıktan sonra 1831 yılında maslahatgüzar olarak İstanbul'a atanmıştır. Türkiye'deki ilk resmi ABD temsilcisidir.
- DemetreCaclamanos:** Yunanistan Ortalçisi, Lozan'da ikinci delege olarak görev yapmıştır.
- Dr. White:** Misyoner, Pontus yanlısı çalışmalara katıldığı için 1921 yılında Merzifon Koleji'nden kovuldu. Merzifon'da iken İngilizler adına casusluk yapmaktaydı.
- Edward Mandell House:** Bir asker olmamasına rağmen Albay House olarak bilinir. 1919 yılına kadar ABD Başkanı Wilson'un danışmanlığını ve sırdaşlığını yapmıştır. Wilson'un Avrupa politikasının belirlenmesindeki en etkin kişilerdendir. I. Dünya Savaşı ile ilgili belgelerde ismine çokça tesadüf edilir.
- Edwin Samuel Montagu:** İngiliz Kabinesi Hindistan Bakanı, Lozan'da delege.
- Ernest Ives:** ABD Büyükelçiliği Birinci Katibi, Bristol Yüksek Komiser iken Ankara Mümessili olarak görev yapmıştır.
- F. Willoughby Smith:** I. Dünya Savaşı esnasında ABD'nin Tiflis Konsolosu. 1917 yılında Bakanlığına göndermiş olduğu raporda Kürt Kabilelerin de Araplar gibi Osmanlı Devletine isyan edip İtilaf Bloğu ile işbirliği yapmak için görüşmelere hazır olduğunu bildirdi. Önerisi Bakanlık tarafından reddedildi.
- Frank R. McCoy:** Tuğgeneral, Harbord Askeri Kurulu'nda görevli üçüncü general.

*Tez'de ismi geçmekle birlikte az tanınan ya da bilinmeyen tarihi karakterler alfabetik sırayla listeye dahil edilmiştir.

- G. Benjamin Clamenceau:** 1917-1929 yılları arasında Fransa Başbakanı. Paris Barış Konferansına başkanlık yapmıştır.
- Gabriel Noradukyan Efendi:** Ermeni, 1912’de Osmanlı Devleti dışişleri bakanı.
- Galip Kemal Bey:** Mondros Ateşkes Komisyonu Başkanı.
- George Bethune English:** Osmanlı Devleti ile devam eden antlaşma müzakerelerini sürdürmek için 1923 yılında özel görev emriyle İstanbul’a gönderilen Amerikan temsilcisi. İyi derecede Türkçe ve Arapça bilmekteydi.
- George Horton:** ABD’nin İzmir Başkonsolosu, İzmir’in işgali esnasında ve sonrasında vermiş olduğu Yunan yanlı raporları nedeni ile Yüksek Komiser Bristol tarafından görevden alınması istenmiş fakat görevde kalmaya devam etmiştir.
- George Rumbold:** İngiltere İstanbul Yüksek Komiseri, Lozan birinci tur görüşmelerinde ikinci delege, ikinci tur görüşmelerinde başdelege.
- George Van Horn Moseley:** Tuğgeneral, Harbord Askeri Kurulu’nda görevli üç generalden bir tanesi, mali konuları ilgilendiren alt rapor hazırlamıştır. Raporu içerdiği bilgiler ve gözlemler ile 1919 yılı Doğu Anadolu’suna ışık tutar niteliktedir.
- Henry Churchil King:** King-Crane Raporunu hazırlayan kurulun eşbaşkanı, Amerika Oberlin Koleji Müdürü.
- Henry Morgenthau:** 1913-1916 ABD’nin İstanbul Büyükelçisi. Alman asıllı bir Yahudi’dir. Türkiye Büyükelçiliği yıllarında Alman ve Türk düşmanlığı ve bunun sonucu olarak yanlı tutumları ile ün yapmıştır. Daha sonra yayınladığı kitaplarında ve günlüklerinde abartılı, kurgu iddialara yer vermiş, I. Dünya Savaşı ve sonrasında Müslümanlık ve Türk düşmanlığını bulunduğu her ortamda yürütmüştür.
- Horace Rumbold;** Milli Mücadele Döneminde İngiltere’nin İstanbul Yüksek Komiseri
- Howland Shaw:** ABD Yüksek Komiserlik Görevlisi, Ankara mümessili, 1926 yılı başında Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Masası Şefi olarak görevlendirilmiştir.
- Hulusi Hüseyin Pektaş:** Prof. Dr. Robert Koleji edebiyat öğretmeni, 1919 Ağustos ayında Harbord heyetinin tercümanlığını yapmış, M. Kemal-Harbord görüşmesinde ve Lozan’da tercümanlık vazifesini üstlenmiştir.
- Hüsrev Paşa:** ABD ile Osmanlı Devleti arasında imzalanacak antlaşma müzakerelerini Kaptan-ı Derya olarak yürüten devlet adamı. Antlaşma imzalandığında Sadrazamlık görevindeydi.
- James Harbord:** Tümgeneral, 15 Ağustos 1919 tarihinde Paris’ten yola çıkarak İstanbul’a gelmiş ve beraberindeki 46 kişilik ekibi ile 30 gün süre ile Kafkasya ve Anadolu’da araştırmalar yapmıştır. Başkanı bulunduğu heyetin hazırlamış olduğu Rapor “Harbord Raporu” olarak bilinmektedir ve Ermeni güdümünün reddedilmesine neden olmuştur.
- James L. Barton:** Amerika Yakındoğu Yardım Örgütü (ACRNE) Anadolu sorumlu müdürü, ACIA başkanı, Ermeni kara propagandasının mimarları arasındadır.
- James W. Gerard:** 1917 yılında savaş ilan edilmeden önce Amerika’nın Almanya Büyükelçisi. Ermeni kara propagandasının bayraktarları arasında yer alır, ACIA genel müdürlüğü yapmıştır. Taşnak Sutyan denetimindeki pek çok Ermeni kuruluşunda aktif görev almıştır.
- John Quincy Adams:** 1817-1825 yılları arasında, James Monroe döneminde dışişleri bakanı, Yunan ayaklanması dönemi. 1825-1829 yılları arasında altıncı ABD Başkanı. Bu dönem Yunan ayaklanmasının yayıldığı yıllara rastlar ve Adams Yunanlılara destek verilmesi taraftarıdır.
- John Rodgers:** Amiral, ABD ile Osmanlı Devleti arasında imzalanacak antlaşma müzakerelerini Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa ile yürütmüştür.
- Joseph Grew:** ABD’li diplomat. Lozan’ın birinci tur görüşmelerine katıldı ve ikinci tur görüşmelerde ABD heyetine başkanlık yaptı. 1927 yılında karşılıklı nota değişiminden sonra büyükelçi olarak Türkiye’ye atandı. Hatıraları Cumhuriyet’in ilk yılları ile ilgili önemli bilgiler verir.
- Jullian E. Gillespie:** ABD Yüksek Komiserliği Ticari Müşavir Yardımcısı. Ticaret Bakanlığı ile gayri resmi ticari görüşmelerde bulunmak üzere 18 Aralık 1921 tarihinde Ankara’ya gönderildi. Daha sonra ABD Yüksek Komiserliği Ticaret Komiseri Unvanını aldı.
- Jusammi K. Otchiai:** Japonya Roma Büyükelçisi, Lozan’da ikinci delege.
- Karekin Pastırmacıyan:** 1872 tarihinde Erzurum’da doğdu ve buradaki Sansaryan Koleji’nde eğitim gördü. Amerika’daki Ermenilerin lideri ve Ermeni Katolikosu’nun özel temsilcisi. Taşnak Sutyan üyesidir. 1896 yılındaki Osmanlı Bankasını işgal teşebbüsü liderleri arasındaydı. İttihat Terakki iktidara geldikten sonra 1908-1912 yılları arasında Meclis-i Mebusan’da mebus olarak görev yaptı. Pastırmacıyan, bu yıllarda Chester Projesi’ne vermiş olduğu destek ile bilinir.
- Lewis Heck:** ABD’nin Kasım 1919-Nisan 1920 tarihleri arasında İstanbul’daki komiseri. Daha sonra görevinden istifa etmiş, General Motors’un İstanbul müdürü olmuştur. 1921 yılında Bristol’u temsilen Ankara’ya gitmiş, Bristol ile Lozan Konferansı’nın ilk oturumuna katılmıştır.
- Lord Curzon:** Lord Curzon olarak bilinir. İngiltere Dışişleri Bakanı ve ilk tur Lozan görüşmelerinde İngiliz Başdelegesi.
- Luther Bradish:** Osmanlı Devleti ile imzalanacak antlaşmanın müzakerelerinde bulunmak üzere 1820 yılında İstanbul’a gönderilen Amerikan temsilcisi.

Mark Lambert Bristol: 17 Nisan 1868 tarihinde New Jersey’de Doğan Bristol, 1887 yılında ABD Donanma Akademisinden mezun oldu. İspanya-ABD savaşına katıldı ve 1901-1903 yılları arasında Kuzey Afrika Donanması’nda Başkomutan Yaveri olarak görev yaptı. I. Dünya Savaşı esnasında USS Oklahoma Gemisi’ne komuta etti. I. Dünya Savaşı’nın son aylarında Tuğamiral oldu ve Mondros Ateşkesi’nden sonra ABD’nin İngiltere Plymouth Donanma Üssüne komuta etmeye başladı. Bu görevde iken 1918 yılı sonunda Paris’e çağrılarak Komiser görevi ile İstanbul’a atandı ve 1919 yılı Ocak ayında Komiserlik görevine başladı. İstanbul’daki görevini Kıdemli Donanma Subayı unvanı ile üstlendi. Aynı yılın Ağustos ayında “Yüksek Komiser” unvanını aldı ve 1927 yılı Mayıs ayına kadar Türkiye’de ABD’nin en yüksek temsilcisi sıfatı ile bulundu. Görevi esnasında İstanbul Nişantaşı Hemşirelik okulunu kurdu ve bu okula adı verildi. 1927 yılında Türkiye’deki görevi sona ermiş, 1932 yılında emekliye ayrılmış ve 13 Mayıs 1939 tarihinde, 71 yaşında vefat etmiştir. Ermenilerin kara propaganda faaliyetlerini desteklemediği için Ermeniler tarafından çeşitli defalar azledilmesi talep edilmesine rağmen Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri kuruluncaya kadar görevinde kalmıştır.

Marki Garroni: Lozan Konferansı’nda İtalya Başdelegesi.

Marry Mills Patrick: İstanbul Kız Koleji Müdürü.

MouriceBompard: Fransız Büyükelçi, Lozan görüşmelerinde ikinci delege.

NicholasNovani: 1820-1830 yılları arasında Osmanlı Devleti ile ABD arasında geçen antlaşma müzakerelerinde tercümanlık görevinde bulunmuştur.

OvannesKaçaznuniHovhannesKachaznuni: Taşnak Sutyan üyesi. 1918 yılında Erivan’a taşınan Ermenistan Koalisyon Hükümeti’nde Başbakanlık yaptı. 1923 yılında parti konferansına sunmuş olduğu “Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir şey Yok” isimli öz eleştiri raporu önemli bilgiler ihtiva eder.

Reşit Sadi Bey: Amerikan güdümü taraftarlarından, İstanbul’da ABD elçiliğinde General Harbord ile bir görüşmede bulunmuş, bu görüşmede muhtemelen güdüm konusu ele alınmıştır. Bristol Raporunda Reşit Sadi Bey, muteber *notable*Türkler’den bir tanesi olarak not edilir. 1919 yılında ABD Yüksek Komiseri Bristol ile sürekli görüşmelerde bulundu.

Rıza Nur: TBMM Milletvekili, Lozan’da ikinci delege olarak görev yapmıştır.

Richard G. Hovannasian: Ermenistan Cumhuriyeti kurucularındandır.

Richard W. Child: Amerika’nın İtalya Büyükelçisi, ilk tur Lozan görüşmelerinde Başdelege olarak görev yaptı.

Robert Imbrie: Amerikalı Diplomat, 1922 Mart ayında TBMM Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’ya gönderildi. Ankara’da bulunduğu süre içerisinde tarafsız raporlar kaleme aldı.

Robert Lansing: 1915-1920 yılları arasında ABD Dışişleri Bakanı. Paris Konferansı’nın bazı oturumlarında ABD’yi temsil etti. ABD’nin savaşa girmesinden sonra Osmanlı Devleti’ne savaş ilan edilmesinin ABD çıkarlarına aykırı olduğunu görerek, savaş taraftarlarına karşı etkin mücadele yürüttü.

Vahan Kardeşyan Vahan Cardashian: 1880 yılında Kayseri’de doğdu. Osmanlı vatandaşı Ermeni, 1915 yılına kadar New York Konsolosluğu’nda müstahdem olarak görev yaptı. 1915 tehcirini protesto etmek için istifa etti ve yeminli bir Türk düşmanı olarak mensubu bulunduğu devlete savaş açtı. 1923 yılında imzalanmış olan Türk-ABD dostluk antlaşmasının yürürlüğe girmemesi için tüm Amerika’daki Ermenileri ve ermeni taraftarlarını örgütleyerek antlaşma karşıtı cephenin liderliğini üstlendi. Zikredilen antlaşmanın 1927 yılında Senato’da reddedilmesinde etkili oldu. Ermenistan’ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi’nin (ACIA) kurucuları arasında yer alır.

Wallaca Treat: ABD Yüksek Komiserliği’nin Ankara Mümessili, 1924 yılı sonunda Konsolos olarak İzmir’e atanmıştır.

William N. Haskell: Albay, Paris Barış Konferansı’nda İtilaf Devletleri Ermenistan Yüksek Komiseri olarak görevlendirilmiştir.

William Steaward: Osmanlı Devleti ile henüz diplomatik ilişki kurulmadan önce Amerika’nın 1801 İzmir konsolosluğuna atadığı vatandaşı. Osmanlı diplomatik ilişki olmadığı gerekçesi ile bu görevi kabul etmemiş, Steaward 1802’de ülkesine geri dönmüştür.

William Yale: 1917-1918 yılları arasında özel ajan olarak Kahire’de görev yaptı. General Allenby’nin Filistin işgal kuvvetlerinde ABD gözlemcisi olarak bulundu. 1919 yılında King-Crane Komisyonu’na teknik konularda danışmanlık yaptı. Filistin, Mısır, Ortadoğu ve Morgenthau’nun 1917 yılı Osmanlı Devleti ile barış girişimini ele alan ve döneminin ayrıntılarını anlatan çalışmaları vardır.

Yusuf Kemal Tengirşenk: 1878 Boyabat’ta doğdu. Melis-i Mebusan’da Mebusluk yaptı. Bekir Sami Bey ile delege olarak Moskova’ya gitti. 16 Mart 1921 tarihinde bu sefer Türk Heyetinin başı olarak Moskova’ya ikinci gidişinde Moskova antlaşması imzalandı. 15 Mayıs 1921 tarihinde Dışişleri Bakanı görevine geldi ve uzun süre bu görevde kaldı.

EK II: BELGELER

Ek 1.1. Doğu'da Ermeni mezalimini gösteren İngiliz Savaş Kabinesi Raporu

SECRET. (SECRET) . 34
Colonel Jones
14

This Document is the Property of
His Britannic Majesty's Government.

Intelligence Bureau,
Department of Information,
ETW/003.

WEEKLY REPORT ON TURKEY
and
OTHER MOSLEM COUNTRIES.
(March 12th, 1918)

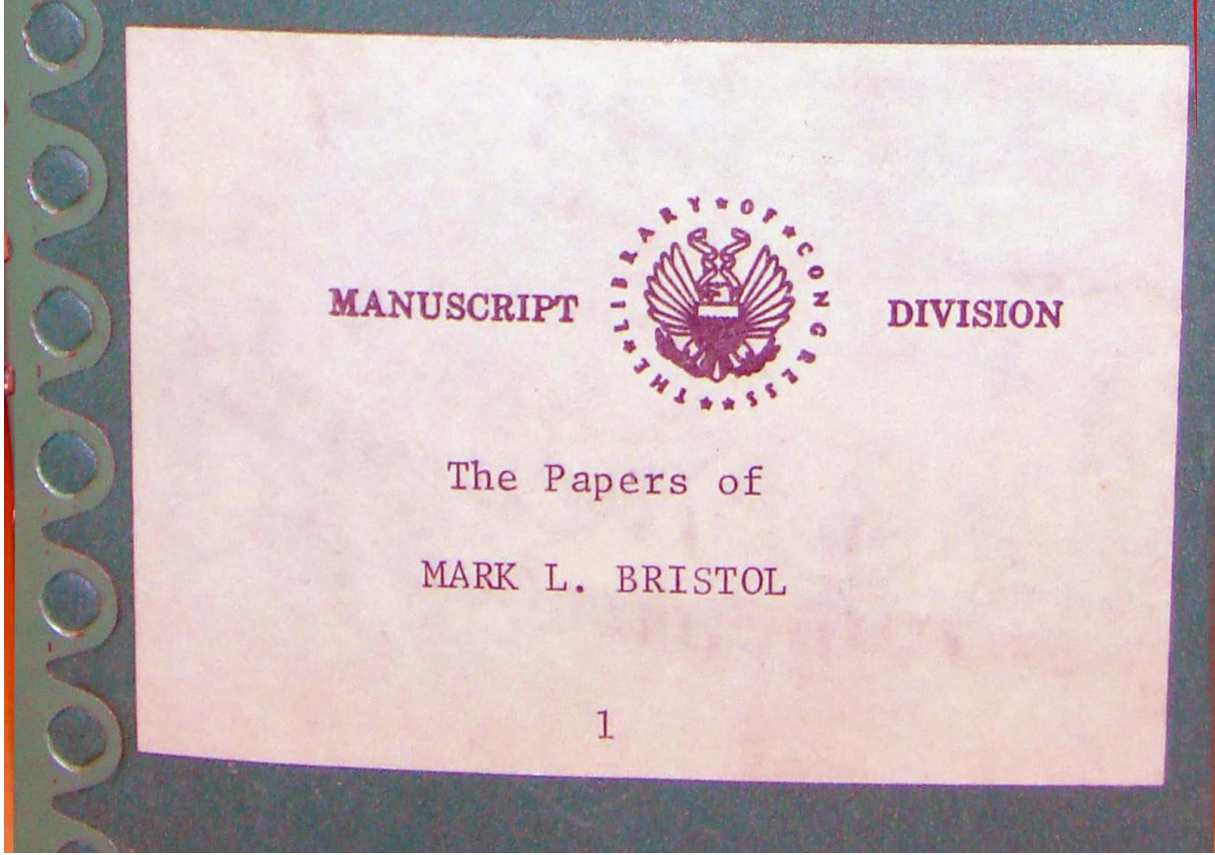
(I) Armenian Atrocities against Moslems.

The advance of the Turkish Army on the Armenian Front continues slowly. It is apparently being carried out by small parties of regulars and bands of Kurds. The re-occupation of Erzerum and Van is not yet announced, but is evidently imminent. The Armenians have failed to organise a regular army and the men armed with the equipment of the disbanded Russian forces have simply gathered into guerrilla bands, incapable of holding up the Turks, but ready enough, unfortunately, to commit atrocities against the Moslem population of the successive districts from which they have to retreat.

These atrocities, which were reported by the Turkish Government as early as the beginning of February, are now confirmed by the British military representatives in the Caucasus. More than 800 Moslems are stated (in a War Office telegram dated Tiflis 21.2.18) to have been massacred by the Armenians at Erzingan.

There is no evidence that the Armenian national authorities, either at Tiflis or in the Occupied Territories, are in any way responsible, and in this respect, as in that of scale and provocation, these Armenian atrocities cannot be compared with the Turkish atrocities of 1915. At the same time, the Turks have now an excellent pretext for continuing their advance, for exterminating the surviving Armenian population, and for demanding "permanent political guarantees" for all Moslem elements in Armenia and Trans-Caucasia.

Ek 1.2. Bristol Günlükleri'nin Kongre Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü'ndeki Klasör Kapakları Örneği

65TH CONGRESS }
3d Session }

SENATE

{ DOCUMENT
No. 316 }

ARMENIA AND HER CLAIMS TO FREEDOM AND NATIONAL INDEPENDENCE

MEMORANDUM

OF

ARMENIA AND HER CLAIMS TO FREEDOM AND NATIONAL INDEPENDENCE PRESENTED TO THE DEMOCRATIC MID-EUROPE UNION BY DR. G. PASTERMADJIAN, SPECIAL ENVOY OF HIS HOLINESS, THE CATHOLICOS OF ALL ARMENIANS, AND BY MIRAN SEVASLY, CHAIRMAN OF THE ARMENIAN NATIONAL UNION OF AMERICA AND REPRESENTATIVE IN THE UNITED STATES OF THE ARMENIAN NATIONAL DELEGATION

PRESENTED BY MR. LODGE

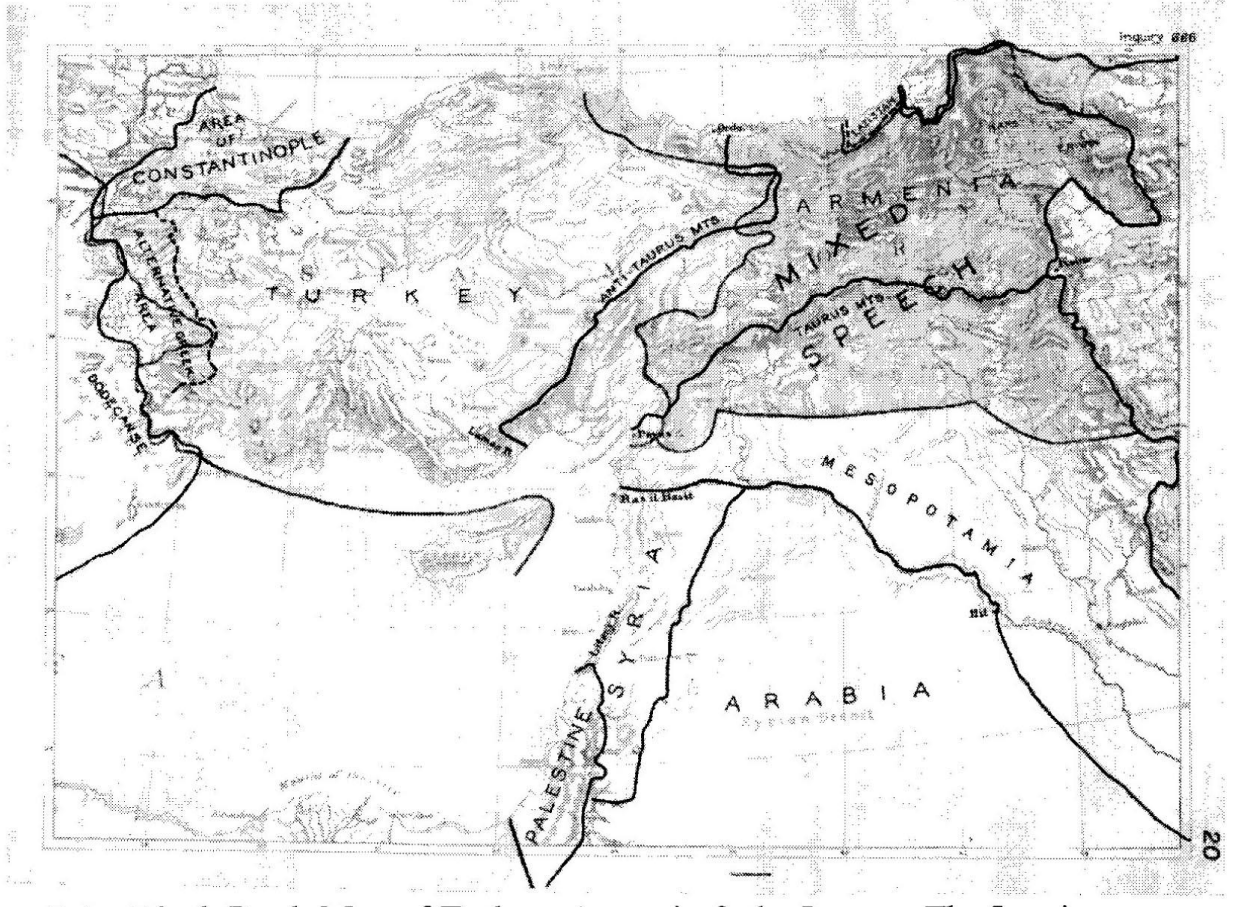
DECEMBER 15 (Calendar day, December 23), 1918.—Referred to the Committee on Foreign Relations and ordered to be printed

WASHINGTON
GOVERNMENT PRINTING OFFICE
1919

Ek 1.4. Woodrow Wilson tarafından Sevr sonrasında belirlenen Ermenistan Devleti'nin sınırları

Ek 1.5. Paris Barış Konferansı'na sunulan ABD Siyah Kitabı'ndaki Türkiye paylaşım Haritası

MLB:Wol

WAR DIARYCONFIDENTIALMONDAY, 14 AUGUST, 1922 (Continued).

in western Anatolia and their war upon the Turks together with other similar Christian acts have continued to strengthen, build up, and develop the Turkish Nationalist cause and their united effort against any reconciliation with the Greeks, Armenians, or with the European powers and ourselves. I then recited how the French went into Silesia, hauled down all the Turkish flags and hoisted French and Armenian flags and stated that they had come to stay and to establish an Armenian nation. They loaned money to Armenian towns such as Hadjin and the French flag was hoisted over Hadjin and was kept floating there during the siege of that place by the Turks. Thus Hadjin represented France, a country at war with Turkey, in fighting under the French flag. The French troops of occupation had with them an Armenian legion and Armenians were enlisted as a part of the troops of occupation. Again any one who knows anything about the races in this part of the world knew beforehand that these Armenians in the French Army would take advantage of their position to get even with the Turks in the region of occupation. Then, too, this occupation by the French looked like lopping off another part of Turkey and turning it over to the Armenians. The Armenian soldiers in the French Army behaved so badly that they had to be disbanded. This was told to one of my staff officers by General Gouraud himself. As we have no Americans in the zone occupied by the Greeks we can get no reliable information regarding the treatment that the Turks are getting at the hands of the Greeks but we can all imagine that this is not the best treatment in the world and I have received some reliable reports that indicate that they are deporting the influential Turks from that region and are burning villages and property, also that they are murdering men, women, and children and persecuting them. It is definitely known that when the Greek Army retreated last autumn from the Sakaria River the whole country was laid waste, every village and house being robbed and burned, all cattle driven away, and the crops also burned. This information came from our own Americans who saw it themselves. About a year ago on the south coast of the Marmora the Greek soldiers destroyed every Turkish village and where the population did not

MANDATE FOR ARMENIA.

M E S S A G E

FROM THE

PRESIDENT OF THE UNITED STATES,

REQUESTING

**THAT THE CONGRESS GRANT THE EXECUTIVE POWER TO ACCEPT
FOR THE UNITED STATES A MANDATE FOR ARMENIA.**

MAY 24, 1920.—Read; referred to the Committee on Foreign Affairs, and ordered
to be printed.

GENTLEMEN OF THE CONGRESS:

On the fourteenth of May an official communication was received at the Executive Office from the Secretary of the Senate of the United States conveying the following preambles and resolutions:

Whereas the testimony adduced at the hearings conducted by the subcommittee of the Senate Committee on Foreign Relations have clearly established the truth of the reported massacres and other atrocities from which the Armenian people have suffered; and

Whereas the people of the United States are deeply impressed by the deplorable conditions of insecurity, starvation, and misery now prevalent in Armenia; and

Whereas the independence of the Republic of Armenia has been duly recognized by the Supreme Council of the Peace Conference and by the Government of the United States of America: Therefore be it

Resolved, That the sincere congratulations of the Senate of the United States are hereby extended to the people of Armenia on the recognition of the independence of the Republic of Armenia, without prejudice respecting the territorial boundaries involved: And be it further

Resolved, That the Senate of the United States hereby expresses the hope that stable government, proper protection of individual liberties and rights, and the full realization of nationalistic aspirations may soon be attained by the Armenian people: And be it further

Resolved, That in order to afford necessary protection for the lives and property of citizens of the United States at the port of Batum and along the line of the railroad leading to Baku, the President is hereby requested, if not incompatible with the public interest, to cause a United States warship and a force of marines to be dispatched to such port with instructions to such marines to disembark and to protect American lives and property.

--, 2, --

MEB: JJT.

WAR DIARY

CONFIDENTIAL

MONDAY, 25 July, 1921 (Continued).

thus deceived them, and if money had been raised by the Near East Relief by such propaganda which was not true then the money would be raised under false pretenses.

I pointed out to Mr. Vickrey the recent atrocities committed by the Greeks around Ismidt, Yalova and Guemlik. I pointed out to him that whereas at Hadjin we did know that the Armenians had imprisoned all the Turks and had tortured the men in the prisons and had robbed the Turkish homes and violated the Turkish women, we did not know that there had been any massacres of Armenians after that. We only knew that certain refugees from Hadjin had arrived in Adana and that they told certain stories of massacres. For my part I was quite ready to believe that the Armenians had been massacred in Hadjin but certainly we did not know that such was a fact, and yet such stories were widely circulated in America. At the same time the atrocities recently committed by the Greeks were given no prominence and in fact will probably be entirely suppressed. Again Mr. Vickrey said they were not responsible for what appeared in the newspapers. I told him that I didn't hold him responsible for what was printed in the newspapers except in so far as they did not refute stories that they knew were not true and thus took advantage of such newspaper reports to further their case for the raising of money.

I went on to point out that he and the relief workers knew perfectly well that the Armenians in the Caucasus had cleared the Tartars and Kurds out of a territory 40 versts on either side of the railway from Erivan to Djoufla. That these people thus cleared out of the country were driven into exile to die of starvation and disease. It was well known that our relief workers had seen camps of thousands of these exiles living in dugouts, dying of disease and starvation. I told him that this simply went on to show that these races in this part of the world were all more or less alike, that when one race got in power it took revenge upon the races under it and committed outrages the same as the other races. Mr. Vickrey tried to point out that none of the other races had ever committed such outrages as the Turks in their deportations of Armenians in 1915. I told him I had no patience with that kind of an excuse. I believed that it is just as bad to steal five cents as five dollars, and in the same way it was just as bad to massacre hundreds as massacre thousands or even millions. I told him that the Greek Locum Tenens was in here the other day and put up the same argument in regard to the Greeks massacring the Turks around the Marmora.

-2-

Ek 2.1. Washington Post'ta Bağlaşıklar tarafından Ocak ayı sonunda sunulan Lozan Antlaşma Taslağı ile ilgili makale

America and Turkey.

A DRAFT of a treaty of peace, comprising 150 typewritten pages, has been drawn up by the delegates of the governments that organized the conference at Lausanne. This has been handed to the Turkish delegates, with the intimation that acceptance is expected tomorrow. Lord Curzon, head of the British delegation, has announced that he will depart on Wednesday evening. The manner of presenting the treaty draft and the arrangements for departure are tantamount to an ultimatum to the Turks.

Reports have it that the Turkish delegates are perplexed by the language of the treaty. It contains some provisions which have never been considered, and regarding which the Turks have not received instructions. Other provisions take no account of the differences between the inviting powers and the Turks. The question of capitulations, for example, is settled in favor of the western powers, although the Turks have stated categorically that they would not sign a treaty which did not fully recognize Turkey's sovereignty.

As the matter stands, it seems highly improbable that the Turkish delegates will sign the treaty. The French and Italian delegates are doing everything in their power to prevent adjournment of the conference without bringing forth a treaty of peace. Mr. Child, the American Ambassador, is also endeavoring to reconcile the views of the two sides, in the hope of preventing a breakdown. The French and Italian delegates, it is said, will not share in any action which might be taken as an ultimatum to Turkey, as they fear the breakup of the conference would be followed by war, notwithstanding the unsatisfactory military situation as viewed from the Turkish standpoint. Premier Poincaré is said to have sent an earnest appeal to Musâapha Kemal to modify his stand for the sake of averting a clash.

But there is little prospect that the Turks will give way on such a fundamental point as the assertion of complete independence. In some respects their attitude appeals to Americans, who usually sympathize with any people that seek to gain independence and democracy. The Turkish nation has not been independent, and to its lack of independence might have been chargeable much of the perfidy and cruelty that characterized its government. If the Turkish people are themselves habitually cruel to the point of voluntarily inciting and participating in massacres, without any instigation or direction from their government, they deserve to be kept out of the pale of

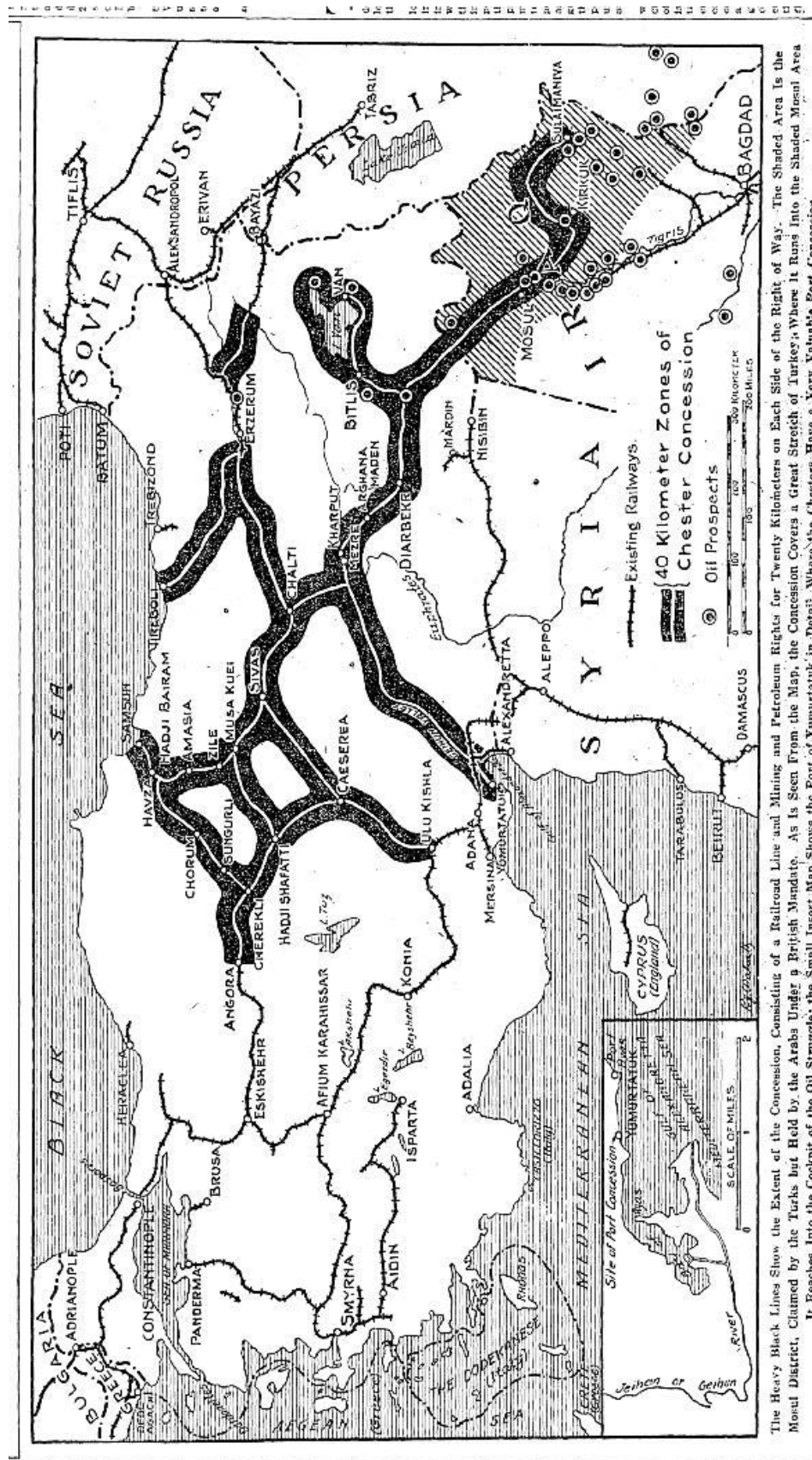
civilized nations, and their independence should not be recognized to the extent of subjecting Christians to trial in their courts. There is some reason to believe, however, that if the Turks were in possession of their independence, and were encouraged to set up an effective republican form of government, they would not differ from other peoples in their treatment of minorities within their territory. The question of cooperating with the Turkish nationalists in this attempt to gain independence and free government does not seem to have received the attention at Lausanne which it deserves. The leading European governments seem to fear that a government of nationalist Turks would be as cruel and perfidious as the old sultanic government. Little of the spirit of cooperation has been noticeable at Lausanne, except on the part of the American delegates.

In so far as the differences between the European governments and the Turks relate to Mosul or Constantinople, the sympathies of Americans will not be aroused to the extent of approving a war rather than concede anything to the Turks. If war should break out on these questions the American people will probably remain strictly neutral. If the break should come on the question of capitulations, mixed feelings will prevail among Americans, because of the sympathy which goes out to peoples struggling to gain their independence and also because of the fear that Americans may be subjected to hardships in Turkey if the old system is discarded.

The relations between the United States and Turkey are different from those which subsist between European states and Turkey. This nation and Turkey have not been at war. There is no occasion to draw up a treaty of peace between them. The attitude of the Turkish nationalists toward America is friendly. It is reported that a treaty of amity and commerce, revising existing treaty relations, has been drawn up by American and Turkish plenipotentiaries. Whether this report be true or not, it is probably true that Turco-American relations are on such a basis that a treaty could be quickly negotiated.

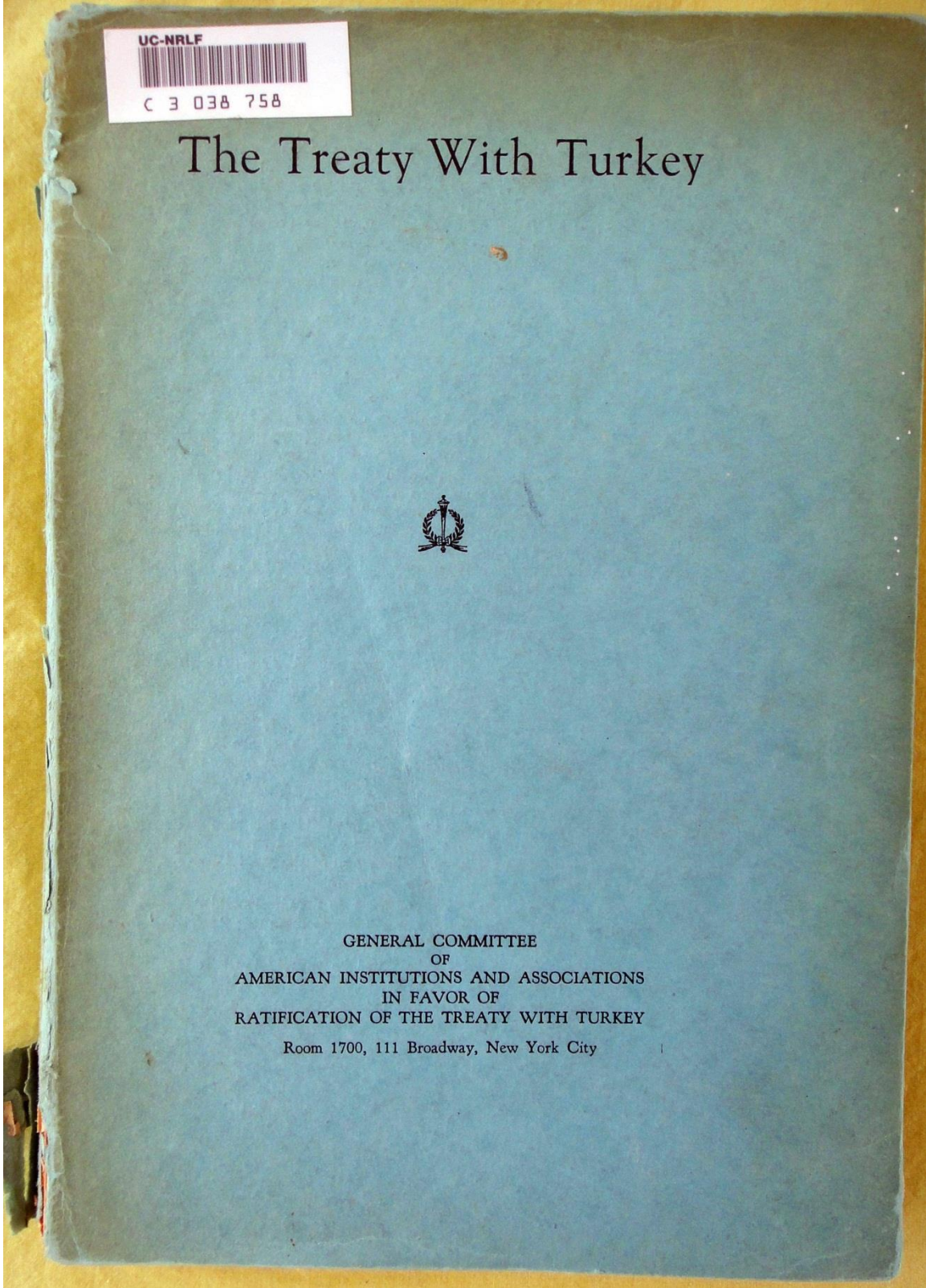
If it should develop that the best of friendly efforts are ineffectual in preventing a breach at Lausanne, it need not follow that the United States should commit itself to the side of the European powers in the event of war. The truth should be fully understood, and the entire situation should be set forth in such an event. The time has arrived for the United States to safeguard its own interests, which European nations do not hesitate to sacrifice to their own advantage. If this nation should take sides in a war between Europe and the Turks and red Russians, the decision should be made exclusively by the American people and government.

Ek 2.2. Chester Projesi ile yapılması planlanan demiryolu hatları

The Heavy Black Lines Show the Extent of the Concession, Consisting of a Railroad Line and Mining and Petroleum Rights for Twenty Kilometers on Each Side of the Right of Way. The Shaded Area Is the Mosul District, Claimed by the Turks but Held by the Arabs Under a British Mandate. As Is Seen From the Map, the Concession Covers a Great Stretch of Turkestan Where It Runs Into the Shaded Mosul Area It Reaches Into the Cockpit of the Oil Struggle; the Small Inset Map Shows the Port of Yumurtalik in Detail, Where the Chester Has a Very Valuable Port Concession.

Ek 3.1. Lozan Antlaşması'nın Onaylanması taraftarlarının yaptıkları çalışmaların toplanmış olduğu Santa Barbara Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Kitap'ın kapağı

Ek 3.2. Dışişleri Bakanı Kellogg'un iki ülke arasındaki müzakerelerin tekrar başlatılabilmesi için Ankara'da bulunan Bristol'a 1 Şubat 1927 tarihinde göndermiş olduğu nota taslağı.

TURKEY

785

711.672/552 : Telegram

The Secretary of State to the High Commissioner in Turkey (Bristol)

WASHINGTON, February 1, 1927—7 p. m.

5. [Paraphrase.] Department's telegram No. 4, February 1, 6 p. m. Below is the text of the provisions to be incorporated in the proposed exchange of notes or protocol: [End paraphrase.]

(A) The United States and Turkey will reestablish between themselves diplomatic and consular relations based upon the principles of International Law. Their diplomatic and consular officers shall enjoy on the basis of reciprocity in the territory of the other the treatment recognized by International Law.

(B) In the event that the American-Turkish Treaty signed at Lausanne on August 6, 1923 is not ratified during the next session of the Congress of the United States, the United States and Turkey will then proceed to the negotiation of agreements on the following matters:

Establishment and residence rights,
Commercial rights,
Consular rights,
Extradition,
Naturalization,
Claims.

(C) Pending the coming into force of the American-Turkish Treaty signed at Lausanne on August 6, 1923, or of the agreements enumerated in (B) the *status quo* shall be preserved in so far as the treatment of Turkish nationals (*ressortissants*) in the United States and American nationals (*ressortissants*) in Turkey are concerned.

(D) Pending the coming into force of the American-Turkish Treaty signed at Lausanne on August 6, 1923, or of the agreements enumerated in (B), the United States and Turkey will extend on the basis of reciprocity to agricultural and industrial products originating in or proceeding from one country to the territory of the other for consumption, transit, or reexportation, that treatment accorded the most favored nation.

The provisions of this agreement do not apply to the treatment which is accorded by the United States of America to the commerce of its dependencies, Cuba, or the Panama Canal Zone, or to the commerce between Turkey and the countries detached from the Ottoman Empire following the War of 1914, nor to the frontier traffic with a State contiguous to Turkey.

KELLOGG

711.672/553 : Telegram

The High Commissioner in Turkey (Bristol) to the Secretary of State

[Paraphrase]

ANGORA, February 3, 1927—11 p. m.

ÖZGEÇMİŞ

İsmail KÖSE, 18.03.1975 tarihinde Trabzon, Maçka ilçesi Altındere köyünde doğdu. İlkokulu Altındere Köyü İlköğretim okulunda, Orta ve Lise öğrenimini Maçka'da tamamladıktan sonra; KKTC Yakın Doğu Üniversitesi'nde Devlet burslu olarak okumaya hak kazandı ve 1994 yılında başladığı Uluslararası İlişkiler lisans eğitimini 1999 yılı içerisinde Yüksek Onur derecesi ile tamamladı. 1999 yılı güz döneminde Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı ve 2003 yılında Yüksek Lisans öğrenimini "Bilim Uzmanı" derecesi ile tamamladı. 2008 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Doktora Programına girmeye hak kazandı.

2008 yılında Detay Yayınları'ndan yayınlanan "Pratik Anadolu Rehberi" adlı turizm kitabının editörlüğünü ve İngilizce çevirisini yaptı. 2009 ve daha sonra 2011 yılında Akademi Yayınları'ndan "4.000 Yıllık Miras'ın Kutsal İzleri-Trabzon" adlı çalışmasının birinci ve ikinci baskısı Türkçe ve İngilizce olarak yayınlandı. 2010 yılında, yine Akademi Yayınları'ndan "Ayasofya'nın Freskleri" , "Sumela Manastırı'nın Bilinmeyen Freskleri" ve "The Monastery Hidden Beyond the Clouds-Soumela" adlı çalışmaları yayınlandı. "Türk Dünyası Araştırmaları", "Karadeniz İncelemeleri", "History Studies" adlı hakemli dergilerde ve uluslararası dergilerde makaleleri yayınlandı. İsmail KÖSE, Evli ve Ahmet Yasir, Abdullah Efe adlarında iki çocuk babasıdır. İyi derecede İngilizce bilmektedir.